

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ВІТЧИЗНЯНИЙ
ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Матеріали

II Міжнародної науково-практичної конференції

*(15 березня 2018 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
ПРЕСТУПНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ:
ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ**

Материалы

II Международной научно-практической конференции

*(15 марта 2018 года, Днепропетровский
государственный университет внутренних дел)*

**CURRENT ISSUES OF COMBATING CRIME:
NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE**
Theses of the II International scientific and practical conference

*(March 15, 2018, the Dnipropetrovs'k
State University of Internal Affairs)*

Дніпро
2018

УДК 342 : 343 : 351.7

А 43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 28 лютого 2018 р.)*

А 43 Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2018 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. – 480 с.

ISBN 978-617-7665-03-7

Збірник містить матеріали однойменної другої міжнародної науково-практичної конференції. У заході взяли участь науковці, викладачі та здобувачі вищих навчальних закладів та наукових установ України і зарубіжжя, а також фахівці-практики правоохоронних органів. Тематика публікацій охоплює актуальні проблеми протидії злочинності.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та навчальному процесі спеціалізованих ВНЗ, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

канд. юрид. наук **А.Є. Фоменко** (*голова*); д-р. юрид. наук, проф., засл. юрист України **Л.Р. Наливайко** (*заст. гол.*); д-р. філос. наук **О.В. Марченко** (*заст. гол.*); д-р юрид. наук, доц. **О.В. Кириченко**; д-р юрид. наук, доц. **О.Ф. Кобзар**; д-р юрид. наук, проф. **Р.В. Миронюк**; д-р юрид. наук, доц. **Ю.В. Орел**; д-р юрид. наук, проф. **К.О. Чаплинський**; д-р юрид. наук, доц. **О.С. Юнін**; канд. юрид. наук, доц. **В.Ф. Примаченко**.

*Факти, судження й висновки, викладені авторами публікацій,
не завжди підтверджуються та поділяються редакційною колегією.*

ISBN 978-617-7665-03-7

ББК 342 : 343 : 351.7

© ДДУВС, 2018

© Автори, 2018

З М І С Т

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ-ЮРИСТІВ ТА ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Фоменко А.Є.

Міжнародне співробітництво у протидії корупції 17

Глуховеря В.А., Яковенко А.В.

Актуальні питання аналізу судових рішень
щодо виконання ст. 185-6 КУПАП
«невжиття заходів щодо окремої ухвали суду» 20

Боняк В.О.

Шляхи подолання корупції в органах охорони
правопорядку: вітчизняний та зарубіжний досвід 22

Вишня В.Б., Гавриш О.С.

Інформаційна війна на сучасному етапі розвитку суспільства 25

Денисов С.Ф., Пузиревський М.В.

Кримінологічний портрет особи злочинця:
поняття, зміст і значення для запобігання злочинним проявам 29

Джафарова О.В.

Зобов'язання як інструмент забезпечення прав і свободи людини
і громадянина: адміністративно-правовий аспект 32

Дорохіна Ю.А.

Рейдерство в Україні: наявні результати
та шляхи подальшої протидії 35

Кириченко А.А.

Новая доктрина видового деления
юридических фактов и правонарушений 38

Кириченко О.В.

Проблеми оперативно-розшукової протидії
злочинам проти громадської безпеки кримінальною
поліцією та деякі шляхи їх вирішення 43

Кобзар О.Ф.

Значення оперативно-розшукової інформації
в діяльності правоохоронних органів 45

Ковалів М.В.

Чинники, які сприяють легалізації (відмиванню) доходів,
одержаних злочинним шляхом 48

Комісаров О.Г., Санніков С.Г.

Застосування способів ведення військової розвідки
силами охорони правопорядку під час виконання заходів
із протидії злочинності у сучасних умовах 50

Копотун І.М.

Терористичні напади екстремістського характеру 53

Корнякова Т.В.

Проблеми українського правотворення, зв'язок права
та моральності в умовах демократичних перебудовань 58

Куц В.М.

Проблемні аспекти кримінально-правового визнання проступків 60

Легеза Є.О., Ігнатов С.О.

Сутність суб'єкта злочину, передбаченого
статтею 254 Кримінального кодексу України
«безгосподарське використання земель» 63

Леоненко Т.Є.

Розмежування понять «релігійні організація», «релігійна секта»,
«тоталітарна секта» в контексті запобігання злочинам,
вчиненим у сфері віросповідання 65

Лук`янчиков Є. Д., Лук`янчикова В. Є.

Подолання протидії розслідуванню психологічними засобами 67

Макаренко Є.І.

Затримання підозрюваного в системі засобів протидії злочинності 71

Манжула А.А.

Рейдерство як загроза економічній безпеці України 77

Марисюк К.Б.

До питання про введення кримінальної відповідальності
за діяння, пов'язані з мобінгом 79

Миронюк Р.В.

Особливості судового оскарження рішень,
дій чи бездіяльності поліцейських за новим
Кодексом адміністративного судочинства України 81

Митрофанов І.І.

Обов'язок не вчиняти кримінальні правопорушення:
порядок установлення та реалізації 85

Одерій О.В.

Інформація про ознаки злочину, що отримані
з відкритих джерел інформації, як привід та підстава
початку кримінального провадження 88

Олійник А.Ю.

Міжнародна злочинна діяльність та свобода особи 91

Орел Ю.В.

Виникнення мети виправлення засуджених
у кримінальному законодавстві України 94

Пиріг І.В.

Забезпечення розслідування кримінальних
правопорушень: поняття та види 96

Рябчинська О.П.

Форми взаємодії громадськості з Національною поліцією 98

Сімонович Д.В.

Ефективність реалізації завдань кримінального
провадження в контексті протидії злочинності 103

Собакарь А.О.

Роль первинного фінансового моніторингу
у протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом 105

Степанюк Р.Л.

Деякі напрями розширення області застосування
окремих криміналістичних методик 107

Тарасенко В.Є.

До проблеми визначення повноважень
оперативних підрозділів у положеннях КПК України 109

Тарасенко Р.В.

Про деструктивний вплив положень ч. 3 ст. 271 КПК України на стан виявлення та розслідування незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів 113

Тертишник В.М.

Негласні слідчі (розшукові) дії в інтегративній доктрині протидії злочинності 117

Тогочинський О.М., Денисова Т.А., Пальченкова В.М.

Громадський контроль як запорука дотримання прав людини в умовах позбавлення волі 119

Хряпінський П.В.

Захист законних прав і свобод людини заохочувальними кримінально-правовими нормами 123

Чаплинський К.О., Ковбаса В.М.

Проблемні питання протидії злочинній діяльності неповнолітніх 127

Шаблистий В.В.

Критичний погляд на останні зміни та доповнення до КК України. Продовження... 129

Шатрава С.О.

Дослідження проблеми сутності та значення запобігання корупції в органах Національної поліції 132

Шинкаренко І.Р.

Наукове забезпечення модернізації моделі правового регулювання оперативно-розшукової діяльності 135

Щербаковський М.Г.

Використання судових експертиз у встановленні одержання неправомірної вигоди службовою особою 140

Юзікова Н.С.

Взаємодія поліції та громадськості у протидії злочинності: зарубіжний досвід 142

Юхно О.О.

Окремі питання визначення понятійного апарату і сутності протидії злочинності 146

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ-ПРАКТИКІВ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ільков В.В.

Новації Кодексу адміністративного
судочинства як джерела права 149

Defrance A.

Le terrorisme 152

Куратченко М.В.

Актуальні питання протидії сутенерству
в розрізі охорони публічного порядку 156

Очеретяний М.А.

Проблемні питання протидії хуліганству,
вчиненого групою осіб 158

Богуславський В.В.

Особливості превентивної діяльності поліції
у протидії злочинності в Україні 160

Коптєв А.М.

Сервісні центри МВС – перші підсумки роботи
та перспективи подальшого реформування 162

Кульпанов М.М.

Формування політичної структури
міжнародного тероризму в сучасному світі 165

Лагутін В.В., Кононець В.П.

Актуальні питання відмежування процедури проведення
особистого огляду та поверхневої перевірки працівниками
поліції згідно із законодавством України 170

Мойсак С.М.

Дотримання окремих правил юридичної техніки
та технології при створенні кримінальної норми
як запорука попередження злочинності 174

Репан М.І.

Заборонний терміновий припис – нові повноваження Національної
поліції в запобіганні та протидії домашнього насильства 178

Стрельнікова-Ляшко А.В.

Обрання підозрюваному, обвинуваченому
запобіжного заходу: окремі питання 180

Халавка В.І.

Персонал виправних колоній як суб'єкт протидії злочинності 183

Чіпець О.І.

Протидія незаконному переміщенню вогнепальної зброї 188

Шаповалова І.С.

Гарантії забезпечення права особи на свободу та особисту
недоторканність при здійсненні судового контролю під час досудового
розслідування: дотримання слідчим суддею вимог ст. 5 Конвенції
про захист прав людини і основоположних свобод 190

Шмарін І.О.

Критерії структурування кримінально-правових норм
щодо охорони правосуддя за кримінальним
законодавством України та Грузії 194

ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Бабакін В.М.

Окремі аспекти використання тактики оперативно-розшукової
діяльності у протидії злочинам, що вчиняються молоддю 197

Бабанін С.В.

Юридична відповідальність за домашнє насильство 200

Богатирьова Г.А.

Навички безконфліктного спілкування
як протидія злочинній поведінці особи 202

Бондар В.С.

Особливості підготовки та проведення слідчого експерименту
під час досудового розслідування кримінальних правопорушень,
учинених із застосуванням вогнепальної зброї 205

Бондаренко О.С.

Правовий захист журналістів як суб'єктів запобігання корупції 210

Валєєв Р.Г., Чуріков Д.С.

Превентивна діяльність поліцейських
як стадія протидії злочинності 212

Варава В.В.

Організаційно-правові аспекти функціонування
служби детективів у складі Національної поліції 215

Вишня О.В., Скорик Т.М.

Характеристика способів викрадань вантажів на залізниці 219

Гаркуша А.Г.

Деякі аспекти інституту свідка у кримінальному процесі України 223

Гаркуша В.В.

Напрямки реалізації концепції першочергових заходів
реформування системи Міністерства внутрішніх справ 226

Глобенко Г.І.

Міжнародні правові стандарти та досвід Німеччини
з питань відшкодування шкоди у кримінальному провадженні 229

Голобородько Д.В.

Окремий погляд на допустимість повернення протоколу
про адміністративне правопорушення на доопрацювання 232

Дараган В.В., Санакоєв Д.Б., Христов О.Л.

Щодо взаємодії підрозділів захисту економіки
Національної поліції України з деякими суб'єктами
контролю за здійсненням державних закупівель 234

Дацюк Т.К.

Історичні аспекти виникнення та боротьби
з тероризмом: вітчизняний та світовий досвід 238

Диса О.В.

Проблема довіри громадян до поліції в умовах
реформування правоохоронних органів в Україні 243

Дячкін О.П.

Завдання кримінального кодексу України 245

Єфімов В.В.

До питання визначення напрямів оперативно-розшукового
забезпечення економічної безпеки АПК України 247

Єфімова І.В.

До питання проблеми застосування заходів
забезпечення кримінального провадження 250

Захарко А.В.

Актуальні питання регламентації підстав
кримінального процесуального затримання 252

Кисельов І.О.

Сучасні тенденції злочинності в Україні 254

Кононець В.П.

Актуальні питання щодо використання поліграфа
як запорука ефективності у діяльності правоохоронних органів 256

Косиченко О.О., Кокарєв І.В.

Особливості та наслідки інформаційно-психологічних
впливів на рівень безпеки держави 260

Круглова О.О., Волощук С.Ю.

Окремі підстави криміналізації примушування до шлюбу 262

Ланцедова Ю.О.

Нова редакція статті про докази, їх властивості, джерела
та інші аспекти роботи з ними в антикримінальному судочинстві 265

Ларкін М.О.

Слідова картина злочинів, що вчиняються
членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) 269

Литвинов В.В.

Проблемні питання застосування реабілітаційних
підстав закриття кримінального провадження 272

Лускатов О.В., Лускатова Т.О.

Системи типових слідчих ситуацій
у окремих криміналістичних методиках 274

Махницький О.В., Косиченко О.О.

Боротьба з кіберзлочинністю: вітчизняний
і зарубіжний досвід та напрямки діяльності 277

Мельковський О.В.

Деякі питання щодо використання поняття
внутрішньої безпеки у системі правоохоронних органів України 281

Миронюк С.А.

Захист авторського права
(міжнародний досвід на прикладі США) 284

Мирошниченко В.О.

Методи боротьби з негативним змістом
в мережі Інтернет (міжнародний аспект) 287

Перепьолкін С.М.

Європейський поліцейський офіс (Європол) 290

Плетенець В.М.

Особливості підготовки до проведення обшуку
в умовах протидії досудовому розслідуванню 295

Покайчук В.Я., Бойко О.І.

Проблемні питання управління функціональними підсистемами
державної системи сил охорони правопорядку: форми та методи 297

Примаченко В.Ф.

Диференціація та індивідуалізація виконання покарання 300

Резнік Ю.С.

Проблемні питання щодо протидії злочинів в сфері економіки 303

Риб'янець С.А., Соболев О.І.

Інформаційна безпека в мережі Інтернет 306

Рижков Е.В., Рижкова С.А.

Інформаційно-комунікаційна складова взаємодії
поліції з населенням в контексті стратегії розвитку системи МВС 310

Рогальська В.В.

Незалежний і неупереджений суд як гарантія реалізації
права на справедливий судовий розгляд 314

Самбор М.А.

Адміністративна відповідальність за дрібне викрадення
чужого майна: актуальні питання 318

Сіроштан Ю.В.

Досвід превентивної діяльності патрульних служб поліції
Великобританії, Канади, США та Франції як передумова
протидії проявам сепаратизму та екстремізму 323

Солдатенко О.А.

Деякі питання щодо можливості здійснювати
відбір зразків у особи, до проведення її допиту в якості свідка 327

Телійчук В.Г., Кисельов А.О.

Проблемні питання оперативно-розшукового
запобігання злочинності в Україні 329

Тунтула А. С.

Новая доктрина ступенчатого сущностного видового деления
субъективных источников антикриминальных сведений 333

Федченко В.М., Павлова Н. В.

Передача та перейняття кримінального провадження
у рамках міжнародного співробітництва: його окремі аспекти 338

Філіпп А.В.

Потерпілі від злочинів: сучасний стан
та основні тенденції в Україні 341

Хашев В.Г.

Актуальні проблеми запобігання
злочинності в установах виконання покарань 344

Хорошун О.В.

Запобігання корупційній злочинності
в розрізі подолання правових чинників 347

Черненко А.П., Шиян А.Г.

Кримінальні процесуальні повноваження суддів щодо розгляду
заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими
або виключними обставинами потребують певного удосконалення 349

Черняк Н. П.

Деякі особливості зупинення досудового розслідування
у зв'язку з оголошенням у розшук підозрюваного 351

Шалгунова С.А., Шевченко Т.В.

Профілактика хуліганства 355

Шаповал В.Д.

Професійна правнича допомога
у кримінальному процесуальному праві 359

Шеремет О.С.

Сучасні особливості взаємодії органів місцевого самоврядування
та правоохоронних органів як суб'єктів протидії злочинності 361

Шинкаренко І.О.

Психосоціальні проблеми девіантної поведінки молоді 365

Шинкарьов Ю.В.

Щодо ролі спеціальних засад призначення покарання
у діяльності з протидії злочинності в Україні 367

Школа С.М.

Національна безпека України як об'єкт
кримінально-правової охорони 369

Юніна М.П.

Щодо кримінальної відповідальності за дії,
що підпадають під поняття «мобінг» 372

ТЕМАТИКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У НАУКОВИХ
РОЗРОБКАХ АСПІРАНТІВ ТА ЗДОБУВАЧІВ

Александрова А.Ю.

Результати дослідження проблеми кримінальної
відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією 375

Андреев Д.В.

Осмотр места хищения огнестрельного оружия и боеприпасов 377

Андрієвська Л.О.

Дослідження дорожньо-транспортних пригод
на прикладі досвіду Німеччини 380

Андрійченко Н.С.

Атестація як внутрішній критерій оцінювання діяльності
співробітників правоохоронних органів України,
які забезпечують фінансово-економічну безпеку держави 382

Бідняк Г.С.

Криміналістичний аналіз злочинів, вчинених
шляхом обману чи зловживання довірою 385

Бойко О.П.

Деякі питання правового регулювання
взаємодії слідчих з підрозділами карного розшуку
на досудовому провадженні: зарубіжний досвід 388

Біліченко В.В., Мінчук Д.М.

Актуальні питання протидії злочинності
в сучасних умовах: вітчизняний досвід 391

Бузоверя Є.Ю.

Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів в процесі
нейтралізації протидії виявленню та розслідуванню розбоїв 393

Гіденко Є.С.

Зарубіжний досвід та українські реалії в боротьбі зі злочинністю 397

Грищенко Н.М.

Відображення механізму правоутворення та правотворчості
кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння
майном підприємства, установи, організації 401

Демідова В.В.

Особливості планування досудового розслідування
у справах про жорстоке поводження з тваринами 406

Денисенко Є.М.

Домашнє насильство як одна із причин жіночої злочинності 409

Журавель О.А.

Способи реалізації права громадян на самозахист 412

Зайцев О.В.

Щодо процесуальної самостійності та незалежності слідчого
в його процесуальних діях за кримінальним
процесуальним законодавством України 414

Карпенко Р.В.

Соціально-профілактична діяльність запобігання злочинності 417

Каторкін Р.А.

Досвід країн СНД щодо встановлення кримінальної відповідальності
за ухилення від призову на строкову військову службу,
військову службу за призовом осіб офіцерського складу 419

Козар Д.К.

Основні положення використання зарубіжного досвіду забезпечення безпеки дорожнього руху 423

Лазарева Д.В.

Міжнародно-правові стандарти правомірності обмеження свободи та особистої недоторканності особи у зв'язку із підозрою у вчиненні кримінального правопорушення 425

Окрушко Т.В.

Окремі питання відповідальності за ухилення за кримінальним правом України 427

Поклад О.В.

Доступ до публічної інформації про діяльність поліції як форма громадського контролю за її діяльністю 430

Попій А.С.

призначення покарання за сукупністю злочинів у механізмі його індивідуалізації 433

Попій Д.С.

Щодо окремих питань притягнення до кримінальної відповідальності за замах на злочин 435

Поцілуйко В.М.

Спільні та відмінні ознаки заходів забезпечення провадження у справах про кримінальні та адміністративні правопорушення 437

Прокопов С.О.

Інформаційне забезпечення професійно-орієнтованої ділової гри «Лінія 102» 439

Савицька В.М.

Поняття завідомості за кримінальним правом України як об'єкт наукового дослідження 443

Сіроух І.В.

Наукові підходи до визначення способу злочину у справах про звідництво 446

Сокол Р.В.

Економічні злочини у сфері грошово-кредитних відносин 448

Стєбєлєва М.М.

Структура криміналістичної характеристики злочинного порушення недоторканності житла 451

Тарасенко Ю.М. Кримінологічний аспект внутрішнього переміщення	453
Ткаченко С.Є. Основні положення діяльності інспекції з особового складу Національної поліції у боротьбі з корупцією	455
Токар І.Ю. Підготовка працівників Національної поліції України в умовах євроінтеграції: міжнародний досвід	458
Турчанікова Г.О. Проблемні питання нормативно-правового регулювання форм службово-бойової діяльності підрозділів національної поліції України	461
Фещин М.А. Загальні засади попередження кишенькових крадіжок, вчинених неповнолітніми	463
Харківський С.А. Деякі аспекти розмежування безгосподарського використання земель від нераціонального використання земель	465
Цуркаленко Ю.В. Акти судових органів у системі джерел адміністративного права як потреба сучасності	467
Шраго А.О. Стан наукового осмислення проблем протидії збуту і розповсюдженню порнографічних предметів мережею Інтернет	470
Бакало В.О. Актуальні питання підвищення рівня безпеки дорожнього руху в сучасних умовах	473
Бурдіко К.Д. Актуальні питання компетенції органів Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку в сучасних умовах	475
Южека Р.С. Проблемні питання протидії кіберзлочинності в Україні	477

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІ ЗЛОЧИННОСТІ У ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ-ЮРИСТІВ ТА ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Фоменко Андрій Євгенович

к.ю.н., ректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У ПРОТИДІ КОРУПЦІЇ

Розгляд поняття «корупція» в міжнародно-правовому аспекті потребує звернення перш за все до конвенційного закріплення даного терміна і визначення основних рис і ознак корупції з точки зору міжнародно-правових актів. Аналіз діючих міжнародно-правових договорів дозволяє виявити ряд особливостей у розумінні і поняттєвому оформленні терміна «корупція».

Привертає увагу той факт, що майже в усіх міжнародних документах з питань боротьби з корупцією відсутнє її пряме визначення. Винятком може слугувати, зокрема, «Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією» Ради Європи, ратифікована Законом України від 16.03.2000 р. № 2476-15 (далі – Конвенція РЄ), у якій зміст поняття «корупція» розкриває цілі самої Конвенції. Так, у документі вказано, що «корупція означає прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [1].

Ймовірно, існує кілька причин, що пояснюють відсутність конкретики у міжнародних документах антикорупційного спрямування.

Досліджуючи означену проблематику, А.С. Політова робить висновок, що, «зважаючи на здатність цього явища постійно розвиватися, перетворюватися у різні нові форми прояву, вдосконалюватися, пристосовуватися до наявної правової бази, визначення самого поняття «корупція» просто «не встигає» за його новими проявами та формами» [2, с. 271].

Зауважимо, що міжнародна наукова спільнота сприймає корупцію, скоріше, не як правове, а як синтетичне соціальне або кримінологічне поняття, відповідно, увага зосереджується не на конкретному складі злочину, а на сукупності споріднених видів злочинних діянь. Даний підхід було покладено в основу Міжамериканської конвенції, Конвенції Африканського союзу та інших документів, де замість єдиного поняття корупції наведено перелік діянь, що утворюють акт корупції. Таке розуміння досліджуваного феномена, скоріше за

все, пов'язане з неможливістю охопити єдиним визначенням усі форми прояву корупції і безліч корупційних діянь.

Окрім того, причина, з якої держави на сьогоднішній день не прагнуть жорстко пов'язувати себе рамками єдиного визначення, можливо, полягає в тому, що корупція надто по-різному трактується в національному законодавстві держав, а практика переслідування за діяння, що становлять акти корупції, має досить недовгу історію.

У зв'язку з цим у міжнародних документах передбачено право держав-учасниць самостійно розглядати можливість криміналізації ряду діянь. Так, наприклад, у всіх складах корупційних діянь, що містяться в Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність, вказано, що кваліфікація їх «проводиться відповідно до національного законодавства держави-учасниці».

У ст. 5 Конвенції ООН проти корупції зазначено: «Кожна держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності». У Конвенції визначено, що «кожна держава-учасниця розглядає можливість вжиття законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися з тим, щоб визнати в якості кримінально караних діяння, коли вони здійснюються умисно, зловживання службовим повноваженням або службовим становищем, тобто будь-яка дія або бездіяльність, що є порушенням законодавства, публічної посадової особи при виконанні своїх функцій з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе або іншої фізичної чи юридичної особи» (ст. 19).

Конвенція РЄ має досить специфічний предмет регулювання – вона спрямована на регламентацію питань відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок акту корупції. Головний акцент у Конвенції РЄ зроблено на підставах відшкодування шкоди в результаті корупційних дій, на регламентації відповідальності, термінах давності та інших питаннях, не пов'язаних з криміналізацією діянь. При цьому всі конкретні механізми і процедури відшкодування шкоди повинні бути передбачені саме у внутрішньому праві держав. Очевидно, що і криміналізація діянь здійснюється відповідно до національного законодавства держав-учасниць.

У Конвенції РЄ встановлено загальні принципи і правила, а не обов'язок держав включати в законодавство конкретні формулювання. Так, наприклад, держави передбачають у внутрішньому законодавстві «норми, що закріплюють право подати позов», або «належні процедури, що дозволяють вимагати відшкодування шкоди», або «належний захист». При цьому критерії того, що є належним, а що ні, не встановлено й не наведено конкретних формулювань.

З одного боку, такий підхід дозволяє поступово імплементувати зобов'язання, передбачені Конвенцією РЄ, з урахуванням особливостей внутрішнього законодавства. Кожна держава отримала право самостійно оцінити можливості прийняття конвенційних положень і передбачити саме ті процедури і механізми, які прийнятні для самої держави. Водночас такий підхід породжує

множинність формулювань, що вводяться в національні законодавства, а це не сприяє однаковому розумінню і тлумаченню заходів, прийнятих на національному рівні.

Зауважимо, що саме у Конвенції РЄ вперше закріплено міжнародно-правове визначення корупції, що само по собі вже є значним кроком у процесі гармонізації національних законодавств.

Крім вищезгаданої Конвенції РЄ, поняття корупції міститься і в документах Європейського Союзу. Так, у Першому протоколі до Конвенції ЄС про захист фінансових інтересів визначено поняття пасивної і активної корупції. Згідно зі ст. 2 зазначеного Протоколу, пасивну корупцію утворює навмисна дія будь-якої посадової особи, яка безпосередньо або через посередника зажадає або отримає будь-які переваги для себе або для третьої сторони, або приймає обіцянку такої вигоди, з тим щоб здійснити будь-яку дію чи бездіяльність відповідно до своїх посадових обов'язків або при виконанні своїх функцій в порушення своїх посадових обов'язків таким чином, що це завдає або може завдати шкоди фінансовим інтересам Європейських співтовариств.

Активна корупція, відповідно до ст. 3 зазначеного Протоколу, – це навмисна дія будь-якої особи, пов'язана з обіцянкою або наданням, особисто або через посередника, будь-яких переваг якійсь посадовій особі для неї самої або для третьої сторони, з тим щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи бездіяльність відповідно до своїх обов'язків або при виконанні своїх функцій в порушення своїх посадових обов'язків таким чином, що це завдає або може завдати шкоди фінансовим інтересам Європейських співтовариств.

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів надає підстави для висновку: у міжнародних договорах представлено досить загальні формулювання, що стосуються характеристики корупційних злочинів, а кожній державі надано право самостійно визначати можливість застосування положень антикорупційних документів з урахуванням особливостей не тільки національного законодавства цієї держави, але й її правової системи в цілому.

Однак відсутність єдиного визначення корупції не означає неможливість гармонізації законодавства держав у сфері боротьби з корупцією, оскільки необхідність такої гармонізації на сьогоднішній день є очевидною – уніфіковане розуміння самого явища корупції дозволило б визначити єдині загальні принципи, способи, заходи боротьби та взаємодії держав, ефективніше співпрацювати з питань видачі злочинців і з цілої низки інших питань.

1. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1999. – Електрон. текст. дані. – [К.] : ВР України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102.

2. Політова А.С. Поняття корупції: проблеми визначення / А.С. Політова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 268-271.

Глуховеря Віталій Андрійович

к.ю.н., засл. юрист України,
начальник ГУНП в Дніпропетровській області

Яковенко Антон Володимирович

аспірант кафедри адміністративного
і кримінального права Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АНАЛІЗУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ВИКОНАННЯ ст. 185-6 КУпАП «НЕВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ОКРЕМОЇ УХВАЛИ СУДУ»

Питання обов'язковості судових рішень не втрачають своєї актуальності, адже законодавець встановлює не тільки заходи процесуального примусу забезпечення адміністративного судочинства, а й юридичну відповідальність учасників адміністративного процесу за невиконання чи недобросовісне виконання судових рішень, тим самим забезпечуючи державний примус щодо охорони суспільних відносин у публічній сфері.

Актуальність та проблематика теми полягає в тому, що адміністративна відповідальність настає за залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само за несвоєчасну відповідь на окрему ухвалу суду, що передбачено ст. 185-6 КУпАП [1].

Відповідальність за цією статтею буде нести спеціальний суб'єкт – посадова особа. Це також примушує посадову особу вчасно розглянути, вжити відповідних заходів щодо усунення порушень і дати відповідь суду (судді) про розгляд окремої ухвали суду чи окремої постанови судді.

За період часу з 01.01.2015 по 01.12.2017 в Реєстрі судових рішень за ст. 185-6 КУпАП наявною є інформація щодо винесених постанов, які набрали законної сили.

Так, у 2016 р. за ст. 185-6 КУпАП винесено 2 постанови, які набрали законної сили, а саме перша – у справі № 136/622/16-п ЦПЗ № 3 у м. Липовець. Під час судового засідання встановлено, що в період часу з 15.02.2016 по 09.03.2016 в.о. начальника ЦПЗ № 3 у м. Липовець залишив без розгляду окрему ухвалу Липовецького районного суду № 136/1803/15-ц від 11.02.2016, не вжив заходів до усунення зазначених у ній порушень та не повідомив про це районний суд, чим вчинив правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 185-6 КУпАП. В судовому засіданні в.о. начальника ЦПЗ № 3 у м. Липовець свою вину визнав за вищевказаних фактичних обставин [3].

Дослідивши матеріали адміністративної справи, проаналізувавши та оцінивши в єдності та сукупності надані докази, суд прийняв рішення про визнання винним в.о. начальника ЦПЗ № 3 у м. Липовець у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185-6 КУпАП, та постановив накладати на нього адміністративне стягнення у виді штрафу в розмірі двадцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 340 гривень 00 коп.

Друга постанова – у справі № 344/8081/16-п, провадження

№ 3/344/2480/16 щодо державного реєстратора реєстраційної служби Жидачівського районного управління юстиції [4]. Під час судового засідання встановлено, що головним спеціалістом відділу документального забезпечення канцелярія Івано-Франківського окружного адміністративного суду було складено протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-6 КУпАП від 13.06.2016 про те, що державний реєстратор допустив адміністративне правопорушення, яке полягає у тому, що реєстраційною службою Жидачівського районного управління юстиції станом на 06.2016 не вжито відповідних заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону, зазначених в окремій ухвалі Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 26.04.2016 у справі № 809/221/16 та не повідомлено Івано-Франківський окружний адміністративний суд про вжиті заходи у встановлений законом строк, чим порушено вимоги ст. 185-6 КУпАП.

У судовому засіданні державний реєстратор речових прав Реєстраційної служби Шполянського РУЮ винуватою себе в пред'явленому їй адміністративному порушенні не визнала і пояснила, що на неодноразові звернення (ухвали) Шполянського районного суду з приводу отримання інформації з Державного реєстру прав суду було повідомлено, що інформація з державного реєстру прав надається за заявою (запитом) встановленого зразка, затвердженого постановою КМУ № 868 від 17.10.2013, а саме у формі витягу, інформаційної довідки та виписки згідно із запитом встановленого зразка. Вказана постанова передбачає перелік документів, способи подання заяв та запитів, необхідних для отримання інформації з Державного реєстру прав.

Дослідивши матеріали справи, суд прийняв рішення про повернення матеріалів про притягнення до адміністративної відповідальності державного реєстратора за ст. 185-6 КУпАП до Івано-Франківського окружного адміністративного суду на доопрацювання на підставі порушень вимог ст. 256 КУпАП.

У 2017 році за ст. 185-6 КУпАП судом винесено 1 постанову, а саме у справі № 3/130/479/2017 провадження № 130/1447/17 щодо голови Леляцької сільської ради Жмеринського району Вінницької області [5]. Під час судового засідання встановлено, що ДОП СП Жмеринського ВП ГУНП у Вінницькій області було складено протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-6 КУпАП, про те, що голова Леляцької сільської ради Жмеринського району Вінницької області несвоєчасно надав повідомлення на окрему ухвалу Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 29.12.2016, чим порушив вимоги ст. 185-6 КУпАП. В судовому засіданні голова Леляцької сільської ради Жмеринського району Вінницької області свою вину не визнав за вищевказаних фактичних обставин.

Дослідивши матеріали адміністративної справи, проаналізувавши та оцінивши у єдності та сукупності надані докази, суд ухвалив рішення про визнання винним голови Леляцької сільської ради Жмеринського району Вінницької області у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185-6 КУпАП, та постановив накладати на нього адміністративне стягнення у виді штрафу в розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 340 гривень, на користь держави.

Отже, бачимо що виконання судового рішення є невід'ємною стадією процесу правосуддя. Разом з тим практика свідчить, що у багатьох випадках грома-

дяни, підприємства, установи, організації та їх посадові особи ухиляються від виконання рішень судів, чим завдають шкоди правам, охоронюваним законом інтересам юридичних і фізичних осіб, громадським і державним інтересам.

Невиконання може виражатися у прямій відмові виконати рішення суду. Однак найбільш часто має місце ухилення від виконання рішення суду. Це та ж відмова, але виражена в завуальованій формі: особа відкрито не заявляє про відмову виконати судове рішення, але діє таким чином, що фактично унеможливорює його виконання.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: прийнятий 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

2. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48433250>.

3. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57657221>.

4. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/60129843>.

5. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67570040>.

Боняк Валентина Олексіївна
д.ю.н., доц., завідувач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету визначити найбільш ефективні шляхи подолання корупції в органах охорони правопорядку, спираючись на наявний національний та зарубіжний досвід.

У сучасних умовах однією з основних перешкод на шляху до належної організації та ефективного функціонування існуючої правоохоронної системи та її провідної складової – підсистеми органів охорони правопорядку України – вітчизняні науковці та практичні працівники небезпідставно вважають корупцію в цих та інших органах державної влади України.

На користь цього свідчать й узагальнені результати проведеного нами соціологічного опитування, в ході якого свою думку висловили 300 респондентів, що мають практичний стаж у сфері правоохорони або у пов'язаній з нею сфері. Однією з проблем, що заважає нормальній організації та ефективному функціонуванню органів охорони правопорядку, опитувані назвали саме корупцію. Так, на запитання «З якими головними проблемами, на Вашу думку, стикається сучасне українське суспільство?» ствердну відповідь – «інтенсивний розвиток корупції у владних структурах, в тому числі і у правоохоронних органах» – надали 103 респонденти, що складає 34,3 % від всіх опитаних [1, с. 489-492].

Світовий досвід свідчить, що найбільш чітка й ефективна система боротьби з корупцією, яка спирається на солідну нормативно-правову базу та однозначну підтримку суспільства, є характерною для Фінляндії. Міжнародною неурядовою організацією по боротьбі з корупцією «Трансперенсі Інтернешнл» ця

держава визначена як одна з найменш корумпованих серед 133 країн світу. Основною рисою законодавства Фінляндії є органічне поєднання національного законодавства із загальноєвропейським із мінімально можливими змінами першого.

До найбільш значущих його особливостей, що знайшли своє відображення в нормах чинного законодавства Фінляндії, слід віднести такі:

– при визначенні певного виду злочину не використовується термін «боротьба»;

– закладено принцип запобігання вчиненню злочинів у кожному нормативно-правовому акті, що визначає конкретну сферу діяльності, а не вид злочину;

– за вчинення дій, які можуть кваліфікуватися як «корупція», залежно від ступеня суспільної небезпеки злочину, передбачено санкції від штрафу до ув'язнення строком до чотирьох років [2, с. 12].

Досвід боротьби з корупцією у ФРН свідчить про ефективність співпраці з громадськістю. Зокрема, відомством кримінальної поліції федеральної землі Нижня Саксонія запроваджено прийом анонімних повідомлень від громадян про економічні злочини. Таке рішення було прийнято за результатами пілотного проекту, під час якого за чотири місяці до вищезгаданого спецпідрозділу, який складається з 9 працівників прокуратури та 33 поліцейських, надійшло 184 повідомлення про злочини. Кримінальні справи було відкрито у 124 випадках, з яких 30 % стосувались справ щодо корупції [3, с. 112-113].

У Словацькій Республіці у структурі Міністерства внутрішніх справ засновано Антикорупційний комітет, до повноважень якого належить проведення превентивних заходів та розслідування фактів корупції серед працівників міністерства та поліцейських структур країни.

З метою отримання інформації про посадові злочини в правоохоронних структурах у цій державі встановлено спеціальну телефонну лінію, за якою громадяни держави можуть повідомляти про відомі їм протиправні дії правоохоронців. Одночасно в міжнародній інформаційній мережі Інтернет створено веб-сторінку, де бажаючі можуть висловити свої пропозиції щодо необхідних заходів по боротьбі з корупцією в державних установах [2, с. 13].

За підсумками 2010 р., згідно з рейтингом «Трансперенсі Інтернешнл», серед колишніх радянських республік перше місце у світі за критерієм відносного зниження рівня корупції та друге – за ефективністю дій національного Уряду у боротьбі з корупцією посіла Грузія. Так, у 2010 році лише 2% населення Грузії ствердно відповіли на питання про те, чи давали вони хабар протягом попереднього року. Міжнародне дослідження, проведене неурядовою організацією «Міжнародне бюро вивчення суспільної думки у Грузії» (Georgia Opinion Research Bureau International, GORBI) у 2011 р. засвідчило значне зменшення рівня злочинності в країні та його наближення до найкращих показників у Європі [4].

За підсумками 2016 р. Республіка Грузія також має одні з найкращих показників у боротьбі з корупцією. Протягом останніх п'яти років у державі звільнення всього особового складу державтоінспекції супроводжувалось арештами працівників, які скоїли корупційні та інші злочинні діяння. Успішне апробування нових методів відбору працівників, разом із використанням новаторських іміджевих методів, безперервної рекламної компанії та роз'яснення населенню

цілей реформ, допомогли швидко перетворити грузинську поліцію на державний інститут, котрий користується широкою довірою народу [5, с. 74].

Україна у світовому Індексі сприйняття корупції (СРІ) за 2016 рік отримала 29 балів зі 100 можливих. Це на 2 бали більше, ніж минулого року, але недостатньо для країни, де боротьба з корупцією проголошена головним пріоритетом. Покращенню позиції держави у світовому рейтингу сприяло просування антикорупційної реформи, проте відсутність дієвої судової системи та фактична безкарність корупціонерів не дає Україні зробити потужний ривок уперед і подолати 30-бальний бар'єр, що зветься «ганьбою для нації» (у всесвітньому рейтингу СРІ Україна в 2016 р. посіла 131 місце зі 176-ти країн; цю сходинку із показником 29 балів поділили Казахстан, Росія, Непал та Іран [6]).

Результати дослідження, проведеного в Україні у 2016 р. у рамках проекту Freedom House Nations in Transit, свідчать про значну роль громадянського суспільства у втіленні демократичних перетворень, що принесло нашій державі +4 бали. Підзвітність державних закупівель завдяки системі ProZorro, державне фінансування партій, перші розслідування НАБУ, участь громадськості в антикорупційних реформах – саме ці зміни експерти назвали найголовнішими. Найбільш значимими викликами було визнано слабкість інституцій, які мають забезпечувати верховенство права, надмірну зарегульованість економіки та зосередження влади в руках олігархічних кланів [6].

Парламент Української держави у подоланні корупції важливу роль відводить антикорупційній експертизі за участю громадськості (антикорупційна експертиза – діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами права можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією), що передбачена ч. 1 ст. 1 "Визначення термінів" та пп. 7-8 ст. 55 "Антикорупційна експертиза" Закону України "Про запобігання корупції" [7].

Однак і дотепер в Україні зберігається значний рівень корумпованості в органах державної влади, які визначають політику у правоохоронній сфері, а недосконалість національного законодавства з питань організації та функціонування державних органів є причиною внутрішньої та зовнішньої корупції.

До важливих чинників запобігання та протидії корупції в органах охорони правопорядку України слід віднести: а) залучення інститутів громадянського суспільства до участі у заходах щодо запобігання корупції, що передбачено ст. 21 "Участь громадськості в заходах щодо запобігання корупції" Закону України "Про запобігання корупції"; б) звернення до наявного досвіду діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн з цього питання, насамперед Фінляндії, ФРН, Словацької Республіки та Республіки Грузії.

1. Боняк В.О. Конституційно-правові засади організації та функціонування органів охорони правопорядку України: проблеми теорії і практики: дис. ... докт. юрид. наук за спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2015. 500 с.

2. Антикорупційне законодавство: міжнародні стандарти та їх запровадження в Україні: метод. посібник / уклад.: В.І. Григор'єв, М.А. Микитюк, Г.О. Гончарук. К., 2013. 92 с.

3. Мельник М.І. Німеччина на шляху боротьби з корупцією // Право України. 1997. № 11. С. 111-115.

4. Варченко І. Реформи в Грузії 2004-2012 років: уроки для України. URL: http://blogs.lb.ua/ivan_varchenko/283375_reformi_gruzii_rokiv.html.

5. Предотвращение коррупции на отраслевом уровне в странах Восточной Европы и Центральной Азии (на примере сферы образования, добывающей отрасли и полиции). URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Study-Corruption-Prevention-Sector-Level-2017>.

6. Безкарність та недієве правосуддя тримають Україну на корупційному дні. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2016>.

7. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.

Вишня Володимир Борисович
д.т.н., проф., професор кафедри
Гавриш Олег Степанович
викладач кафедри економічної
та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні інформатизація суспільства веде нас до створення єдиного світового інформаційного простору, в рамках якого проводиться накопичення, обробка, зберігання та обмін інформацією між суб'єктами цього простору – населенням, організаціями, державами.

Очевидно, що можливості швидкого, політичною, економічною, науково-технічною та іншою інформацією, застосування нових технологій у всіх сферах суспільного життя і особливо у виробництві і управлінні є безсумнівним благом. Однак, швидкий розвиток промисловості стало загрожувати екології планети, а досягнення в галузі ядерної фізики породили небезпеку ядерної війни. Інформація теж може стати джерелом серйозних проблем.

Всім давно відомо широко поширене, дуже лаконічне, і в той же час ємне визначення поняття «війна», яке дав давньогрецький військовий теоретик фон Клаузевіц, зокрема, «війна – це продовження політики іншими засобами, коли перо дипломата змінюється на багнет військового». Так було протягом всієї історії людства. Цілі цивілізації виникли, виростили, постаріли і загинули на війні. Згодом ведення війни перетворилося на цілу науку. Технічний прогрес завжди був самим вірним супутником війни.

Сучасна військова думка зробила крок далеко вперед. Тепер її сфера – уся планета. У військових доктринах різних країн світу все частіше виявляються згадки про програми розвитку електронного зброї і програмного забезпечення спеціального призначення. Інформаційна війна розглядається як можливість стратегічної альтернативи в тих країнах, де розуміють, що при веденні бойових дій звичайними засобами вони явно поступаються.

Сам термін «інформаційна війна» зобов'язаний своїм походженням військовим і з'явився в середині 1980-х років в зв'язку з новими завданнями Збройних сил США після закінчення «холодної війни». Термін почав активно вживатися

після проведення операції «Буря в пустелі» в 1991 році, коли нові інформаційні технології вперше були використані як засоби ведення війни. Термін офіційно закріплений в директиві Міністерства оборони США від 21 грудня 1992 року. У військових колах США під інформаційною війною розуміються дії, що вживаються для досягнення інформаційної переваги в підтримці національної військової стратегії за допомогою впливу на інформацію та інформаційні системи супротивника, при одночасному забезпеченні безпеки і захисту власної інформації та інформаційних систем.[1]

До особливостей інформаційної війни можна віднести наступне:

- інформаційна війна охоплює в якості самостійних об'єктів всі види інформації та інформаційних систем, відокремлюючи інформацію від середовища використання;

- об'єкти можуть виступати як зброя, так і об'єкт захисту;

- інформаційна війна розширює територію і простір ведення військових дій, ведеться як при оголошенні війни, так і в кризових ситуаціях;

- інформаційна війна ведеться як спеціалізованими військовими, так і цивільними структурами.

Інформаційна війна включає дії, що вживаються для досягнення переваги в забезпеченні національної військової стратегії шляхом впливу на інформаційні системи противника і одночасне зміцнення і захист власних.

Інформаційна війна являє собою всеосяжну цілісну стратегію, покликану віддати належне значущості і цінності інформації в питаннях командування, управління і виконання наказів збройними силами і реалізації національної політики. Така війна націлена на всі можливості і чинники уразливості, що неминуче виникають при зростанні залежності від володіння інформацією, а також на використання інформації у всіляких конфліктах.

Об'єктом уваги стають інформаційні системи (включаючи лінії передач, обробні центри та людські фактори цих систем), а також інформаційні технології, що використовуються в системах озброєнь. Великомасштабне протистояння між громадськими групами або державами має на меті змінити розстановку сил в суспільстві.

Інформаційна війна включає наступальні і оборонні складові.

Інформаційна зброя може використовуватися з «електронними швидкостями» при нападі й обороні. Вона базується на самих передових технологіях і покликана забезпечити вирішення військових конфліктів на ранній стадії, а також виключити застосування сил загального призначення. Стратегія застосування інформаційної зброї носить наступальний характер. Однак є розуміння власної вразливості, особливо громадянського сектора, тому проблеми захисту від такої зброї та інформаційного тероризму сьогодні виходять на перший план. Останню обставину необхідно пам'ятати керівництву багатьох державних і корпоративних мереж, які активно працюють в Інтернеті і мають намір підключатися до інших глобальних телекомунікаційних мереж. Уразливість національних інформаційних ресурсів країн, що забезпечують своїм користувачам роботу в світових мережах, – річ двосічна. Інформаційні ресурси противників взаємно уразливі.

Теоретики нерідко відносять до цього виду зброї різні способи інформаційного впливу на противника: від дезінформації і пропаганди до радіоелект-

ронної боротьби. Однак інформаційною зброєю точніше було б назвати засоби знищення, перекручення або розкрадання інформаційних масивів, засоби подолання систем захисту, обмеження допуску законних користувачів, дезорганізації роботи апаратури і комп'ютерних систем в цілому.

Атакуючою інформаційною зброєю сьогодні можна назвати:

- комп'ютерні віруси, здатні розмножуватися, впроваджуватися в програми, передаватися по лініях зв'язку і мереж передачі даних, виводити з ладу системи управліннят.ін.;

- логічні бомби – запрограмовані пристрої, які впроваджують в інформаційно-керуючі центри військової або цивільної інфраструктури, щоб по сигналу або у встановлений час привести їх в дію;

- засоби придушення інформаційного обміну в телекомунікаційних мережах, фальсифікація інформації в каналах державного та військового управління;

- помилки різного роду, що свідомо вводяться в програмне забезпечення об'єкта.

Універсальність, скритність, відмінність способів програмно-апаратної реалізації, радикальність впливу, можливість вибору часу і місця застосування, нарешті, економічність роблять інформаційну зброю надзвичайно небезпечною: її легко замаскувати під засоби захисту, скажімо, інтелектуальної власності; крім того, вони дозволяють навіть вести наступальні дії анонімно без оголошення війни.

Оборонно-розвідувальне агентство США опублікувало звіт про розслідування джерел кібератак на національні сайти. Результати здивували американських військових: 80% хакерських здійснюється з території Канади. Директор ФБР назвав Канаду притулком хакерів.

Інформаційні пірати, сліди яких ведуть до Швеції, вкрали програму супутникової навігації американського флоту. Цікаво, що хакери використовували при цьому комп'ютерну мережу німецького університету, працюючи під час різдвяних канікул. Хакери завдали при цьому збитків на величезну суму. Одна лише ліцензія на використання навігаційної програми протягом року коштує 60 млн доларів.

Один з китайських генералів висловив таку думку: «Ми цілком могли б паралізувати командний пункт супротивника, який при отриманні дезінформації буде приймати неправильні рішення. У нас є можливість встановити контроль над банківською системою противника і над суспільством в цілому».

У пресі повідомлялося, що витончені спроби зламати комп'ютери Пентагону, до яких вдавався протягом трьох років, ймовірно, були здійснені з відома російської влади російськими хакерами.

Цікаво, що як Китай, так і Росія проявляють інтерес до будь-яких форм співпраці з іншими державами, які могло б перешкодити подібним атакам.

Проблема інформаційного вторгнення в комп'ютерні мережі з застосуванням інформаційної зброї зараз актуальна як ніколи. Вихід цієї загрози на перший план пов'язаний з тим, що сучасні системи управління є системами з високим рівнем комп'ютеризації. Вони можуть виявитися вельми уразливими з точки зору впливу інформаційної зброї в мирний і воєнний час. Такий вплив може привести до того, що у загрозливий період зброю стримування країни, що зазнала агресії, за рахунок прихованого впровадження закладок в програмне забезпечення систем управління виявиться повністю або частково заблоко-

ваним. Про реальність цього твердження свідчить досвід війни в Перській затоці. Ірак практично не зміг застосувати закуплені у Франції системи ППО, тому що їх програмне забезпечення містило логічні бомби, які були активізовані з початком бойових дій.

Американські військові вважають, що перевага в інформаційному зброї повинно зміцнити світове лідерство США. Цим пояснюється великий інтерес і активність американців в дослідженні проблем інформаційної війни. Все сказане підтверджується доповідями і дискусіями на міжнародних конференціях по інформаційній війні, більшість учасників яких складають співробітники державних установ, армії і розвідувальних центрів США.

Ось уже кілька років провідні вищі навчальні заклади армії США, зокрема Національний університет оборони у Вашингтоні і Військово-морський коледж в Ньюпорті, випускають таких військових професіоналів, як фахівці з інформаційної війни. Інше, не менш могутнє відомство – ЦРУ – вже кілька років виконує надсекретну програму по впровадженню в усі чіпи, вироблені американськими компаніями для потужних комп'ютерних систем, як на території США, так і за її межами, логічних бомб, які при отриманні особливого сигналу (наприклад, з супутника) можуть викликати збої в роботі цих систем або зовсім вивести їх з ладу. При цьому немає відкритих даних про новітні методи ведення військових дій і, взагалі, про принципово нову зброю – інформаційному. Відсутні повні дані і про масштаби інформаційного тероризму, який в останні два-три роки придбав вже глобальний характер. Є дані про те, що деякі терористичні організації отримали можливість використовувати в своїх цілях навіть супутникові транспондери – канали, через які можна маніпулювати інформацією.

У сучасному суспільстві військова стратегія використання інформаційної зброї виявилася тісно пов'язаною з громадянським сектором і стала багато в чому від нього залежати. Різноманітність інформаційної зброї, форм і способів її впливу, особливості появи і застосування породили складні завдання захисту від неї. Вважається, що для запобігання або нейтралізації наслідків застосування інформаційної зброї необхідно вжити такі заходи:

- захист матеріально-технічних об'єктів, що становлять фізичну основу інформаційних ресурсів;
- забезпечення нормального і безперебійного функціонування баз і банків даних;
- захист інформації від несанкціонованого доступу, її перекручення чи знищення;
- збереження якості інформації (своєчасності, точності, повноти і необхідної доступності).

Створення технологій виявлення впливів на інформацію, в тому числі у відкритих мережах, – це природна захисна реакція на появу нової зброї. Економічну і науково-технічну політику підключення держави до світових відкритих мереж слід розглядати через призму інформаційної безпеки. Будучи відкритою, орієнтованою на дотримання законних прав громадян на інформацію та інтелектуальну власність, ця політика повинна передбачати захист мережевого обладнання на території країни від проникнення в нього елементів інформаційної зброї. Це особливо важливо сьогодні, коли здійснюються масові закупівлі зарубіжних інформаційних технологій.

Зрозуміло, що без підключення до світового інформаційного простору країну очікує економічний занепад. Оперативний доступ до інформаційних і обчислювальних ресурсів, зрозуміло, слід вважати як фактор подолання міжнародної ізоляції і внутрішньої дезінтеграції, як умову зміцнення державності, інститутів громадянського суспільства, розвитку соціальної інфраструктури.

Однак слід чітко уявляти, що участь країни в міжнародних системах телекомунікацій та інформаційного обміну неможливо без комплексного вирішення проблем інформаційної безпеки. Особливо гостро проблеми захисту власних інформаційних ресурсів у відкритих мережах постають перед країнами, які технологічно відстають від США або Західної Європи в області інформаційних і телекомунікаційних технологій. До числа таких країн, на жаль, відноситься і Україна. Сьогоднішній стан нашої економіки, нерозвиненість інформаційної інфраструктури, невідповідність українських користувачів до ефективної роботи у відкритих мережах, не дозволяють реалізувати повноцінну участь країни в таких мережах і користуватися всіма новими технологіями.

Заборонити розробку і застосування інформаційної зброї, як це зроблено, наприклад, для хімічної чи бактеріологічної зброї, навряд чи можливо. Так само неможливо обмежити зусилля багатьох країн щодо формування єдиного глобального інформаційного простору.

Слід пам'ятати про захист національних інформаційних ресурсів та збереженні конфіденційності інформаційного обміну по світових відкритих мережах. Цілком ймовірно, що на цьому підґрунті можуть виникати політичні та економічні конфронтації держав, нові кризи в міжнародних відносинах. Тому інформаційна безпека, інформаційна війна і інформаційна зброя виявилися в центрі уваги.

1. Інформаційні війни в політичному житті на прикладі мас-медіа Росії та США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-referat.com/Інформаційні_війни_в_політичному_житті_на_прикладі_мас-медіа_Росії_та_США.

Денисов Сергій Федорович
д.ю.н., проф., завідувач кафедри
кримінального, кримінально-виконавчого
права та кримінології

Пузиревський Максим Вячеславович
начальник кабінету кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННИМ ПРОЯВАМ

Проблема особи злочинця є однією з основних і водночас найбільш складних проблем в доктрині сучасної кримінології. Посідаючи провідне місце в ланцюгу кримінологічної причинності, особа злочинця є основним об'єктом профілактичного впливу з метою запобігання вчиненню злочинів. Саме тому,

в сучасних умовах суттєво зростає роль фундаментальних наукових досліджень у галузі вчення про особу злочинця загалом, та кримінологічного портрета такої особи зокрема.

Варто зазначити, що на теперішній час існує декілька видів побудови портрета особи злочинця: статистичний; психолого-криміналістичний; оперативно-розшуковий; кримінально-виконавчий та кримінологічний.

Саме дослідження останнього виду в умовах сьогодення викликає особливий інтерес, створюючи необхідні теоретичні передумови як для розробки ефективних механізмів запобігання злочинності загалом у державі, так і для прогнозування індивідуальної злочинної поведінки зокрема.

Так, кримінологічне дослідження портрету особи злочинця здійснюється з метою виявлення та оцінки тих характерних властивостей і рис, що детермінують і зберігають злочинну поведінку на індивідуальному рівні. При цьому предметом складання та вивчення кримінологічного портрета особи злочинця є діагностика, формування та збереження злочинних нахилів конкретної особи.

Проте варто відмітити й той факт, що ті ознаки, що складають кримінологічну структуру особистості злочинця не завжди притаманні у повному обсязі конкретній особі злочинця. Вони, так би мовити, подають загальний портрет його особистості і є найбільш характерними для тих, хто вчиняє особливо тяжкі і тяжкі злочини, систематично займається злочинною діяльністю.

Сам же процес побудови кримінологічного портрету повинен обов'язково містити в собі такі стадії: первинного збору інформації про специфічні особливості вчинення злочину, класифікації невідомого злочинця, створення ймовірної моделі особистості злочинця, формулювання пропозицій щодо стратегії затримання злочинця та розробки рекомендацій щодо тактики допиту такого злочинця.

Водночас, головними елементами структури побудови кримінологічного портрету злочинця, на нашу думку, повинні бути: встановлення основних біографічних даних про особу; виявлення особливостей механізму формування кримінальних нахилів; встановлення причин вчинення першого злочину та аналіз відповідності призначення першого покарання скоєному діянню; складання кримінологічної та кримінально-правової характеристики вчинених злочинних діянь; порівняльний аналіз індивідуальних та типових рис і розробка елементів загальної та індивідуальної профілактики.

Слід також звернути увагу на те, що кримінологічний портрет будується шляхом опрацювання офіційних статистичних даних Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України, Державної служби статистики України, Державної кримінально-виконавчої служби України та ін.

Надалі вважаємо за доцільне розрізняти такі види кримінологічних портретів осіб злочинців: портрет неповнолітнього злочинця; портрет особи, яка вчиняє корисливі злочини; портрет професійного злочинця; портрет наркозлочинця; портрет терориста; портрет насильницького злочинця (гвалтівника, вбивці); портрет серійного злочинця; портрет жінки-злочинниці; портрет особи-корупціонера та ін.

Загалом, якісна побудова структури кримінологічного портрету особи злочинця за конкретним видом злочинного діяння полягає в одночасному врахуванні керівних принципів, методів, способів такої побудови та характерних

узагальнюючих особливостей особи злочинця.

Зокрема, принципами побудови кримінологічного портрета повинні бути принцип достовірності; принцип об'єктивності; принцип однорідності та принцип повноти даних.

В свою чергу, в якості методів і способів побудови кримінологічного портрета особи-злочинця мають виступати: анатомічний, бібліографічний, діалектичний, історичний методи, метод використання типології та класифікацій, метод зовнішнього опису та метод внутрішнього опису (психологічний метод).

Що ж стосується узагальнених особливостей особи злочинця, то в процесі побудови кримінологічного портрета особи злочинця варто враховувати кримінально-правові, морально-психологічні, соціально-демографічні та соціально-рольові ознаки.

Серед ознак кримінологічної структури особи-злочинця, які призводять до вчинення злочину, слід назвати ті, які характеризують спрямованість і тривалість злочинної поведінки суб'єкта; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, вибрані для досягнення злочинної мети; форми вини; форми співучасті; мотив, яким керувався суб'єкт злочину; ставлення винного до вчиненого діяння (визнав себе винним чи ні, розкався чи ні), осудність, повторність (рецидив), стан в момент вчинення злочину (сп'яніння, глибоке душевне хвилювання) та ін. Отже, це дає змогу дослідити злочинну кар'єру або зробити висновок про одноразову злочинну поведінку особи злочинця.

В свою чергу, морально-психологічні ознаки особи злочинця охоплюють світогляд людини, її духовність, погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтації. Варто звернути увагу на те, що злочинці, вступаючи в конфлікт із законом допускають правове свавілля, ставлять себе вище за вимоги норм права, не до кінця усвідомлюють, що їх виконання є необхідним суспільним обов'язком. Окрім того, моральна свідомість злочинців значно спотворена, її дефекти мають глибокий характер поступово переростаючи в аморальні вчинки, негативні переконання та звички.

Соціально-демографічні ознаки ж містять відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід занять, наявність постійної роботи, її тривалість, частоту зміни місця роботи, інші джерела матеріального доходу (випадковий заробіток, жебрацтво, вчинення злочину), національність, громадянство, місце проживання та інші дані про соціальний статус осіб. Перелічені ознаки самі по собі не є криміногенними; вони характеризують злочинця як людину конкретної епохи, яка посідає певне місце у суспільних відносинах. Разом з тим, взяті у великій сукупності на рівні всієї злочинності або на рівні окремого виду злочинів і піддані статистичній обробці у порівнянні з даними офіційної демографічної статистики, вони містять цінну кримінологічну інформацію про узагальнюючий портрет особистості тих, хто вчинив злочин (злочини).

Так само, соціально-рольові ознаки розкривають функції індивіда, зумовлені його становищем у системі наявних суспільних відносин, належність до певної соціальної групи, взаємодію з іншими людьми й організаціями в різних сферах суспільного життя. Ці дані показують місце та значущість особи в суспільстві, яким ролям вона надає перевагу, а які ігнорує, розкриваючи її орієнтацію у відносинах з найближчим оточенням на виробничому, побутовому та

сімейному рівнях.

Таким чином, під кримінологічним портретом особи-злочинця, на нашу думку, варто розуміти описовий процес створення штучного образу конкретної людини зі застосуванням соціологічних, психологічних, криміналістичних прийомів і способів, з метою встановлення об'єктивних індивідуальних рис досліджуваного злочинця, що повинні сприяти розробці конкретних загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів, спрямованих на запобігання злочинним проявам, мінімізацію негативних наслідків у випадку вчинення злочинних діянь, аналіз передзлочинної поведінки особи, виявлення негативних чинників у соціальному середовищі злочинця та ефективного здійснення процесу ресоціалізації такої особи.

Отже, в цілому сучасний стан здійснення кримінологічних досліджень особи злочинця йде шляхом констатації соціально-демографічних і кримінально-правових характеристик, необґрунтовано оминаючи своєю увагою вивчення мотивації злочинної поведінки. Для аналізу такого складного і багатогранного явища потрібно не тільки проголошення застосування комплексного наукового підходу, а й конкретна практична робота з даного питання спеціально уповноваженими правоохоронними органами.

Джафарова Олена В'ячеславівна
д.ю.н., проф., професор кафедри
адміністративної діяльності поліції
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Аналіз юридичної літератури доводить, що сьогодні немає єдиного розуміння правової природи зобов'язання. Науковцями правова природа зобов'язань розкривається через призму свободи реалізації громадянами своїх прав [1]. У роботі «Захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративних судах першої інстанції» зазначається про сутнісний збіг категорій «права» та «свободи» у правовому контексті. В той же час, категорія «права» є вужчою за категорію «свободи», остання ж являє собою «правову» свободу, тобто правові можливості індивіда (особи) діяти так, як законом не заборонено [2, с. 23-24]. На думку Н. І. Матузова, право це міра свободи [3, с. 22].

Норма права ставить у певні рамки свободу, тобто соціально забезпечену можливість діяти відповідно до своїх потреб та інтересів. Вона є передумовою максимально повного розкриття всіх можливостей суб'єкта права [4, с. 143]. Варто навести позицію Д. М. Бахраха, який виокремлює такі ступені свободи реалізації громадянами своїх прав: 1) повна свобода; 2) свобода, пов'язана з обов'язком повідомленням суб'єкта влади про намір реалізації своїх прав; 3) свобода пов'язана з обов'язком реєструвати свої дії; 4) свобода, яка обмежена обов'язком отримання дозволу; 5) свобода, обмежена дискреційними повноваженнями влади при видачі

дозволу на реалізацію певного права; б) повна несвобода [1, с. 32–33]. Аналіз вищенаведеного дає нам підстави для таких міркувань: такі ступені свободи реалізації права людини як повна свобода та повна несвобода не є абсолютними. Це стосується реалізації всіх поколінь прав людини. Наприклад, 27 Конституції України встановлює, що кожна людина має право на життя. Однак сьогодні є не забороненим право робити аборт, що можна вважати порушенням права на життя. Або ще: людину не можна позбавити життя, однак у деяких країнах світу дозволена евтаназія та смертна кара. З цієї позиції можна розглянути політичні та економічні права людини; всі з вищенаведених ступенів свободи реалізації громадянами своїх прав одночасно застосовуються для регулювання суспільних відносин залежно від волі законодавця. Тобто, всі вищенаведені є правовими засобами, за допомогою яких шляхом закріплення в правовій нормі регулюються відповідні відносини; той чи інший ступінь свободи реалізації громадянами своїх прав не є «статичним» і змінюється залежно від зміни соціально-економічного та політичного розвитку держави, а також потреб соціуму. Так, за часів існування радянської влади підприємницька діяльність була заборонена, а нині є конституційним правом кожного громадянина; урахувавши, що людина є суб'єктом певного соціуму, громадянином певної держави, постає питання меж свобод людини в останній. Тобто, свобода реалізації права кожної людини простягається до тієї межі, від якої починається свобода інших людей. Так, право на заняття господарською діяльністю щодо видобутку корисних копалин не повинно обмежувати права інших громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля тощо; ступінь свободи реалізації громадянами своїх прав повинен встановлюватися від рівня загроз життю, здоров'ю інших суб'єктів права, навколишньому природному середовищу та національним інтересам тощо; визначення ступеня свободи реалізації людиною своїх прав можливо шляхом встановлення певних обмежень відповідними державними інституціями, які є легітимними представниками всього суспільства; встановлення ступенів свободи (правових обмежень) передбачає одночасне встановлення цілісної системи гарантій законного та обґрунтованого їх запровадження.

Отже, зобов'язання є основним правовим засобом, за допомогою якого реалізуються права, свободи та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, що закріплені в Конституції України, з одного боку, з іншого – не порушуються і перебувають під захистом держави права, свободи та законні інтереси іншої групи фізичних і юридичних осіб, а також національні інтереси. Таким чином, зобов'язання можна розглядати як свободу, в тій чи іншій мірі обмежену обов'язками. Так, якщо мова йде про свободу, пов'язану з обов'язком повідомлення суб'єкта влади про намір реалізації своїх прав, то як приклад наведемо декларативний принцип початку господарської діяльності. Суть останнього полягає в тому, що суб'єкт господарювання має право здійснювати свою діяльність без отримання документа дозвільного характеру, шляхом повідомлення державного адміністратора або відповідного дозвільного органу про відповідність своєї матеріально-технічної бази вимогам чинного законодавства [5]. Реалізація цього ступеня свободи найбільш наближена до повної свободи. Але як свідчить практика правозастосування, є такою, що здебільшого породжує відносини, пов'язані з необхідністю отримання документів дозвільного характеру. Що ж стосується свободи, пов'язаної з обов'язком реєструвати свої дії, слід навести право особи на свободу об'єднання у політичні партії. Для реалізації зазначеного права необхідно

zareestruvati politichnu partiю u Ministerstvi yusticii Ukraїni, shob stati uchastnikom vıborchogo protsesu [6]. Yak prikklad svobody, shob обмежена обов'язком отримання дозволу можна навести необхідність отримання ліцензії на здійснення господарської діяльності, яка пов'язана із виробництвом лікарських засобів [7]. Потребує уваги також свобода, обмежена дискреційними повноваженнями влади при видачі дозволу на реалізацію певного права. Для прикладу, це заборона в'їзду на територію України певним іноземним громадянам, перебування яких є небажаним на її території. Це є свідченням того, що органи публічної адміністрації враховуючи загрози національним інтересам України, використовуючи дискреційні повноваження та адміністративний розсуд, приймають адміністративний акт щодо заборони або дозволу в'їзду на територію України. Такий ступінь свободи відрізняється від повної несвободи тим, що рішення приймається на підставі дискреційних повноважень органів публічної адміністрації, яке не розповсюджується на всіх громадян іноземних держав тощо. Так, для прикладу можна навести рішення Служби безпеки України, яке оформлюється окремою постановою про заборону в'їзду в Україну іноземця та особам без громадянства.

Слід зауважити, що зобов'язання закріплюються в нормах права, а в процесі їх реалізації зазначена діяльність стає зобов'язальною, тобто дозвільною. Можна зробити висновок, що дозвільна діяльність – це спосіб забезпечення чотирьох рівнів свободи. Вважаємо, що дозвільну діяльність можна розглядати у широкому розумінні, оскільки за допомогою встановлення зобов'язань на сьогодні урегульовано більшість суспільних відносин. Слід також визначити ступінь свободи реалізації громадянами своїх прав та залежність останніх від рівня загроз життю, здоров'ю інших суб'єктів права, навколишньому природному середовищу та національним інтересам тощо.

Наявність зобов'язань як різновиду правових засобів регулювання відносин певною мірою створює перешкоду для реалізації прав громадян, або звужує ступінь свободи реалізації громадянами своїх прав, тому запровадження останнього повинно здійснюватися з обов'язковим дотриманням положення ч. 1 ст. 64 Конституції України: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України». Встановлення зобов'язань при реалізації громадянами своїх прав повинно закріплюватися виключно законодавчими актами і забезпечуватися примусовою силою держави та мати чітку й прозору процедуру реалізації.

Слід зауважити, що зобов'язання як різновид правових засобів має загальнообов'язковий характер, оскільки останні закріплені в правових нормах та сприймаються як безумовне керівництво до дії, що походить від органів публічної влади і не підлягають обговоренню чи оцінці під кутом зору їхньої доцільності, раціональності, бажаності чи небажаності при здійсненні [8]. Саме обов'язковість відрізняє зобов'язання, закріплені в правових нормах, від інших засобів регулювання суспільних відносин, як то норми моралі, релігії, традиції, звичаї тощо.

Можна стверджувати, що зобов'язання, які закріплені правовою нормою, мають загальнообов'язковий характер і охороняються примусовою силою держави. Також слід зазначити, що держава закріплює гарантії при встановленні зобов'язань, необхідні для того, щоб останні (на рівні норм) не перетворювалися в перепони для здійснення прав і свобод особи (на рівні їх реалізації), щоб із за-

конного засобу вони не перетворювалися в соціально шкідливі та протизаконні.

Таким чином, зобов'язання є самостійним правовим засобом правового регулювання діяльності (або поведінки з об'єктами), що становить потенційну небезпеку та складається із сукупності матеріальних та процесуальних норм, юридичних процедур, що об'єднані в окремих публічно-правовий інститут.

1. Бахрах Д. Н. Административное право : учебн. / Д. Н. Бахрах. – М. : Бек, 1996. – 355 с.
2. Вовк П. В. Захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративному суді першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Вовк Павло В'ячеславович. – О., 2009. – 208 с.
3. Матузов Н. И. Теория государства и права : учеб. / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 512 с.
4. Ушакова Н. В. Взаимосвязь возможностей и действительности в нормах права / Н. В. Ушакова // Вектор науки ТГУ. – 2009. – № 2 (5). – С. 143–147.
5. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2806-15>.
6. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2365-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2365-14>.
7. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/222-19>.
8. Зайчук О. В. Теорія держави і права : Академічний курс : підруч. / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

Дорохіна Юлія Анатоліївна
д.ю.н., доц., професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Таврійського національного
університету ім. В.І. Вернадського

РЕЙДЕРСТВО В УКРАЇНІ: НАЯВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОЇ ПРОТИДІЇ

Одне з основоположних завдань держави – забезпечити належний захист права приватної власності за рахунок якісного законодавства, ефективної правоохоронної системи та справедливих судів. Це важливо для конкурентоспроможності економіки, утвердження верховенства права та, зрештою, зміцнення авторитету держави. В опублікованому Всесвітнім економічному форумом Індексі Глобальної Конкурентоспроможності за 2016–2017 рік (The Global Competitiveness Index 2016–2017) по показнику «захист права власності» Україна займає 131-ше місце серед 138 країн та у загальному рейтингу 85-те, втративши за рік шість позицій (у попередньому рейтингу займала 79-у позицію), що свідчить про наявні проблеми у цій сфері.

Відомим фактом є те, що із виникненням права власності одразу виникли і злочини проти власності. За тисячі років правозастосовної практики визнання отримали чотири «класичні» форми злочинів проти власності – крадіжка, грабіж (розбій), шахрайство та торгівля краденим. Із незначними відмінностями відповідальність за вказані види злочинів у всі часи була передбачена законодавством усіх держав світу. Правоохоронні органи всіх країн мають тисячоліт-

ній досвід боротьби з ними.

Сьогодні законодавство України не містить окремо визначеного терміну «рейдерство». Доцільно вказати, що протягом останніх 20 років правники безрезультатно намагалися дати юридичне визначення цьому поняттю, яке б відрізняло його від «класичних» злочинів проти власності. Саме через це рейдерство стало публіцистичним терміном, який використовується як журналістами та політиками, так й юристами. Отже, під рейдерством розуміється спосіб заволодіння чужим майном, який одночасно містить ознаки шахрайства, грабежу (розбою), легалізації майна, здобутого злочинним шляхом, а іноді й постановлення завідомо неправосудного судового рішення.

Рейдерство супроводжується низкою негативних наслідків економічного, політичного, правового та соціально-психологічного характеру. Узагальнено рейдерське захоплення об'єкта здійснюється таким чином:

1) на підставі підроблених документів або судового рішення до державного реєстру вносяться відомості про належність майна (корпоративних прав, права управління майном) підставній особі, а відомості про справжнього власника видаляються; Внесення до реєстру недостовірних відомостей має ознаки шахрайства, але не є класичним шахрайством, оскільки внаслідок цього не відбувається заволодіння чужим майном. Вказані дії є лише елементом готування до іншої стадії злочину – фізичного захоплення об'єкта та його перепродажу.

2) відбувається фізичне насильницьке захоплення об'єкта під виглядом реалізації власником своїх законних повноважень; Фізичне насильницьке захоплення об'єкта рейдерами має ознаки грабежу (розбою), але відбувається під прикриттям офіційних відомостей із державного реєстру, що надає вчинюваним діям вигляд законних і позбавляє правоохоронні органи можливості ефективно протидіяти захопленню. Поліція не є судовим органом. Поліція не може вирішувати юридичні спори. Завдяки посиленням на офіційні відомості державних реєстрів дії рейдерів формально виглядають правомірними, і поліція не має підстав для реагування.

3) захоплений об'єкт формально перепродається новому «добросовісному» набувачу чи цілому ланцюгу таких «добросовісних» набувачів. Подальший перепродаж захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу має ознаки легалізації майна, здобутого злочинним шляхом. Однак цей склад злочину потребує доведення наявності умислу у так званого добросовісного набувача, що реалізувати на практиці майже неможливо.

Доцільно вказати, що у 2016 році – 90% рейдерських захоплень завершувалося успіхом. За неофіційними даними за 2016 рік відбулося 3000 рейдерських захоплень, 2700 з яких закінчилися успіхом. Сьогодні Комісія з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації, яка функціонує з початку 2016 року, по суті розглянула майже 250 скарг, задовільнила близько 150. Тобто, повернула майно законним власникам у 150 випадках.

Першу спробу уніфікувати підхід до розслідування фактів рейдерства зроблено ще наприкінці 2013 року, коли КК України доповнено статтею 206² «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації». Крім того, притягнути до відповідальності пов'язаних із рейдерськими схемами осіб, які займають вищі державні посади, стало можливим по складу злочину передбаченому у статті 206² КК України «Протиправне заволодіння майном підпри-

ємства», який віднесено до підслідності детективів Національного Антикорупційного Бюро України. Відповідні зміни внесені в статті 216 Кримінального процесуального кодексу України влітку 2015 року.

З прийняттям Антирейдерського Закону здійснена чергова спроба внести визначеність у кримінально-правову кваліфікацію «рейдерських» злочинів. Зокрема, стаття 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності» зараз доповнена таким самостійним складом злочину як «захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель..., незаконне обмеження чи припинення діяльності на цих об'єктах, обмеження доступу до них». Також внесені зміни до статей 358, 365² КК України.

Втім, з точки зору забезпечення ефективності досудового розслідування «рейдерських злочинів», такі зміни, з об'єктивних причин, не виявилися настільки ефективними як того вимагають сучасні реалії. Причина в тому, що в більшості випадків вищезазначені норми КК України є такими, що відсилають до відповідних норм господарського та цивільного законодавства, які, в свою чергу, також є заплутаними та/або неконкретними.

Так, стаття 206² КК України «Протиправне заволодіння майном підприємства» передбачає відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства з використанням підроблених або викрадених документів. В той же час, питання правової кваліфікації «рейдерських» злочинів саме за статтями 206, 206² КК України є доволі складним завданням, адже об'єктивна сторона цього злочину включає в себе ознаки підробки документів (стаття 358 КК України), або зловживання повноваженнями особою, яка надає публічні послуги (стаття 365² КК України).

На практиці це означає, що розслідування злочинів за статтями 206, 206² КК України потребують значного обсягу роботи по доказуванню. Відтак, для слідчого набагато простіше довести факт підробки документів аніж факт перешкоджання законній господарській діяльності. Тому досудове розслідування «рейдерських» злочинів часто проводиться за ознаками шахрайства (стаття 190 КК України), привласнення майна (ст. 191 КК України), умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), зловживання повноваженнями особою, яка надає публічні послуги (стаття 365-2 КК України), викрадення документів (стаття 357 КК України), підробки документів (стаття 358 КК України) аніж за ознаками протиправного заволодіння майном (стаття 206² КК України) чи протидії господарській діяльності (стаття 206 КК України).

Для бізнесу, що постраждав від рейдерських атак така ситуація є тривожною. Проаналізувавши статистику результатів досудового розслідування за такими профільними «антирейдерськими» складами злочину як «Протидія законній господарській діяльності (стаття 206 КК України) та «Протиправне заволодіння майном підприємства» (стаття 206² КК України), було виявлено, що кількість обвинувальних вироків за цими статтями є вкрай низькою.

За офіційними статистичними даними про зареєстровані кримінальні провадження та результати їх досудового розслідування, які оприлюднюються на сайті Генеральної Прокуратури України, в 2016 році за ознаками злочину передбаченому стаття 206² КК України («Протиправне заволодіння майном підприємства») правоохоронними органами зареєстровано 78 кримінальних проваджень, причому з обвинувальним актом до суду направлено лише два провадження. За

5 місяців 2017 року за статтею 206² КК України зареєстровано 42 провадження, причому станом на 31 травня 2017 року досудове розслідування по жодному із них не завершено. В свою чергу, за статтею 206 КК України («Протидія законній господарській діяльності»), за 5 місяців 2017 року правоохоронними органами зареєстровано 120 відповідних проваджень та лише 2 передано до суду з обвинувальними актом.

Що ж стосується «рейдерських» злочинів, віднесених до підслідності НАБУ, то згідно з інформацією, наданою НАБУ, та у відповідності до статистичних показників Генеральної Прокуратури України, у 2016 році детективами НАБУ розпочато лише 2 кримінальних провадження за статтею 206² КК України («Протиправне заволодіння майном підприємства»). Протягом січня – травня 2017 року детективами НАБУ не зареєстровано жодного кримінального провадження за статтею 206² КК України («Протиправне заволодіння майном підприємства»). Власне НАБУ також підтвердило, що проблеми розслідування «рейдерських» злочинів зумовлені, зокрема, відсутністю вагової судової та слідчої практики розслідування злочину, передбаченого статтею 206² КК України («Протиправне заволодіння майном підприємства»), а також відсутністю єдиного методологічного підходу до розслідування «рейдерських» злочинів.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що проблеми пов'язані з протидією рейдерству доцільно починати вирішувати з розробки оптимальної кримінальної політики, у першу чергу з кримінально-правової політики щодо охорони власності та кримінологічної політики у сфері протидії рейдерству, що має вагоме значення для реалізації державної політики в цілому.

Кириченко Александр Анатольевич
д.ю.н., проф., профессор кафедры
правоведения Международного
классического университета
имени Филиппа Орлика, г. Николаев

НОВАЯ ДОКТРИНА ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ФАКТОВ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Наличие в п. 1 ч. 1 ст. 6, ч. 2 ст. 190, ст. 194 УПК Украины 1960 г. выражения «событие преступления, а в ч. 1 ст. 25, п. 1 ч. 1 ст. 91, ч. 2 ст. 129, п. 1 ч. 1 ст. 284, ч. 1 ст. 297 и др. УПК Украины 2012 г. – «событие криминального правонарушения», что демонстрирует крайний непрофессионализм в контексте общепринятого понимания под «событием» такого юридического факта, появление, изменение и исчезновение которого не зависит от воли человека, обусловило необходимость разработки авторской новой доктрины сущности и ступенчатого видового деления юридических фактов [1, с. 37-38; 2, с. 197-199 и др.], которые в зависимости от характера связи с волей человека целесообразно подразделить на:

1. Волевые юридические факты (жизненные обстоятельства, обуславливающие возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенного правоотношения по воле человека), которые, в свою очередь, подразделяются в соответствии с:

1.1. Количественным составом социосубъектов, которые создают, изменяют или прекращают определенное правоотношение, на:

1.1.1. *Юридические действия*, то есть действие или бездействие определенного социосубъекта или нескольких социосубъектов (взаимосвязанные и скорректированные действия или бездействие небольшой группы социосубъектов), в результате которых возникает и/или изменяется и/либо прекращается определенное правоотношение.

1.1.2. *Юридические события*, то есть взаимосвязанные и скорректированные действия и/или бездействие очень больших групп социосубъектов, в результате которых возникает и/или изменяется и/либо прекращается определенное правоотношение, существенно повлиявшее на развитие общества в целом.

1.2. Наличием или отсутствием вины социосубъекта на:

1.2.1. *Винное деяние вменяемого лица*: 1.2.1.1. Подростка, который мог предвидеть причинение такого рода деяниями вреда определенному социосубъекту. 1.2.1.2. Совершеннолетнего физического лица, который мог предвидеть причинение такого рода деяниями вреда определенному социосубъекту.

1.2.2. *Невиновное деяние вменяемого лица*: 1.2.2.1. Подростка, который не мог предвидеть причинение такого рода деяниями вреда определенному социосубъекту. 1.2.2.3. Совершеннолетнего физического лица, который не мог предвидеть причинение такого рода деяниями вреда определенному социосубъекту.

2. Вневолевые юридические факты (жизненные обстоятельства, обуславливающие возникновение и/или изменение и/либо прекращение правоотношений без участия человека или без наличия его вины): 2.1. Явления природы. 2.2. Деяния хищных животных, которые находятся в нерегулируемых человеком условиях. 2.3. Деяния невменяемых или ограниченно вменяемых лиц. 2.4. Деяния младенцев, которые по степени развития психической деятельности должны приравниваться к невменяемым лицам. 2.5. Деяния дошкольников, которые по степени развития психической деятельности также должны быть приравнены к невменяемым лицам. 2.6. Деяния малолетних лиц, которые по степени психического развития должны быть приравнены уже к ограниченно вменяемым лицам.

2.2. Вневолевые юридические полифакты, когда параллельно, взаимосвязано и последовательно осуществляется два и более перечисленных в п. 2.2.1 вневолевых юридических факта, приводящие к единому результату.

3. Смешанные юридические факты, когда параллельно, взаимосвязано и последовательно осуществляется два и более перечисленных волевых и вневолевых юридических факта, которые приводящие к единому результату.

С учетом данной новой доктрины видового деления юридических фактов возникла необходимость разработки и соответствующей вариации новой доктрины ступенчатого сущностного видового деления правонарушений, имеющая в редакции С. А. Кириченко [1, с. 91-99; 2, с. 137-141 и др.] такой вид:

1. Макроправонарушения (криминальные правонарушения), т.е. общественно опасные деяния, события или явления, которые причинили либо могут причинить существенный и более физический и/или имущественный и/либо первичный моральный и моральный вред правовому статусу социосубъектов, когда макроправонарушения:

1.1. *В зависимости от сущности юридического факта, лежащего в*

его основе, делятся на:

1.1.1. Макроправонарушения-деяния (криминальные правонарушения-деяния), то есть общественно опасные деяния, причинившие или могущие причинить существенный и более физический и/или имущественный и моральный вред правовому статусу социосубъектов, когда:

1.1.1.1. *В зависимости от полноты отражения состава правонарушения криминальные правонарушения-деяния* могут выступать в качестве:

1.1.1.1.1. Преступления-деяния (деяния, имеющего все признаки и элементы состава, за совершение которого должно назначаться определенное антикриминальное наказание), которые *по степени тяжести* подразделяются на: минимальные преступления-деяния (т.е. минимальной степени тяжести, за которые предусмотрено наказание более мягкое, чем ограничение свободы), незначительные преступления-деяния (т.е. незначительной степени тяжести, за которые предусмотрено наказание от ограничения свободы до лишения свободы на срок не более, чем на два года), средние преступления-деяния (т.е. средней степени тяжести, за которые предусмотрено наказание сроком от двух до пяти лет лишения свободы), тяжкие преступления-деяния (за которые предусмотрено наказание на срок от шести до десяти лет лишения свободы) и особо тяжкие преступления-деяния (за которые предусмотрено наказание на срок от одиннадцати и выше лет лишения свободы).

1.1.1.1.2. Парাপреступления-деяния (такого рода деяния, которые имеют все признаки и элементы состава, за исключением того, что данное деяние совершено лицом, не достигшим возраста наложения антикриминального наказания, и ему назначается антикриминальные паранаказание в виде принудительных мер воспитательного характера и восстановительная и сопутствующая антикриминальная ответственность, которую за дошкольника или малолетнее лицо несет уже опекун или лицо либо учреждение, его заменяющие).

1.1.1.1.3. Квазипреступления-деяния (такого рода деяния, которые имеют все признаки и элементы состава, за исключением того, что данное деяние совершено невменяемым или ограниченно вменяемым лицом, которому назначается квазинаказание в виде принудительных мер медицинского характера, а восстановительная и сопутствующая антикриминальная ответственность возлагается на опекуна или попечителя либо на лицо или учреждение, их заменяющих).

1.1.1.1.4. Квазипарাপреступления-деяния (когда имеются все признаки и элементы состава деяния, которое, согласно определенным положениям природной отрасли права, фактически является общественно опасным, но Антикриминальный кодекс Украины не предусматривает состав такого деяния, что должно обуславливать антикриминальную ответственность виновного лица только в виде восстановительной и сопутствующей антикриминальной ответственности).

1.1.1.1.5. Паранесчастные случаи-деяния (такого рода деяния надлежащего и/или ненадлежащего субъекта, когда отсутствие вины лица оценивается по такому минимальному уровню: лицо не могло и/или не должно было предвидеть наступление общественно опасных последствий, за что должна наступать антикриминальная ответственность государства в виде восстановления нарушенного правового статуса потерпевшего), когда *паранесчастные случаи-*

деяния в зависимости от причины отсутствия вины подразделяются на: паранесчастные случаи-деяния-противоречия (в силу наличия противоречий в регулировании соответствующих правоотношений), паранесчастные случаи-деяния-субъективности (в силу наличия необоснованных по объему и/или по сущности обязанностей, которые лицо физически не могло выполнить или в силу наличия определенного положения природной отрасли права не должно было выполнять), паранесчастные случаи-деяния-правомерности (когда деяние совершено при наличии общеправовых обстоятельств, исключающих его антисоциальность: необходимая оборона, крайняя необходимость и др.) и паранесчастные случаи-деяния-природности (когда определенное деяние человека опосредованно явлениями природы, в т.ч. деяниями диких животных, и лицо объективно не должно и/или физически не могло полностью либо частично предупредить наступление этих явлений либо деяний или предотвратить полностью причинение вреда либо уменьшить его размер).

1.1.2. Макроправонарушения-события (криминальные правонарушения-события), т.е. общественно опасные события как суммативные деяния большого количества социосубъектов, которые причинили существенный и более суммативный ущерб правовому статусу большого количества социосубъектов, что практически может представлять собой параллельные, но объединенные единой противоправной целью деяния большого количества социосубъектов.

Деление макроправонарушений-событий в зависимости от полноты отражения состава правонарушения принципиально возможно, но практически является бесцельным в контексте суммативных общественно опасных последствий такого рода суммативных деяний-событий большого количества социосубъектов. В силу этого при привлечении к карательно-воспитательной антикриминальной ответственности, а, тем более, к восстановительной антикриминальной ответственности и к сопутствующей антикриминальной ответственности необходимо учитывать полный объем именно суммативного нарушения правового статуса социосубъектов.

1.1.3. Макроправонарушения-явления или макроправонарушения-несчастные случаи (криминальные правонарушения-явления, криминальные несчастные случаи), т.е. общественно опасные явления природы, в т.ч. деяния хищных животных, не опосредованные деяниями физического лица, что должно обуславливать антикриминальную ответственность только государства в виде восстановления нарушенного правового статуса потерпевшего и сопутствующей антикриминальной ответственности.

2. Миниправонарушения, т.е. общественно вредные деяния, причинившие или могущие причинить меньший, нежели существенный, но больший, нежели значительный, ущерб правовому статусу социосубъектов, когда *миниправонарушения*:

2.1. В зависимости от сущности юридического факта, лежащего в его основе, делятся на:

2.1.1. Миниправонарушения-деяния, понимаемые аналогично макроправонарушениям-деяниям, которые, в свою очередь:

2.1.1.1. В зависимости от полноты отражения состава правонарушения делятся на: 2.1.1.1.1. Проступки-деяния (имеют все признаки, элементы правонарушения). 2.1.1.1.2. Парапроступки-деяния (имеют все признаки,

элементы правонарушения, совершенного лицом, не достигшим возраста соответствующего вида карательно-воспитательной юридической ответственности). 2.1.1.1.3. Квазипроступки-деяния (имеют все признаки, элементы правонарушения, совершенного невменяемым или ограниченно вменяемым лицом). 2.1.1.1.4. Квазипарапроступки-деяния (деяние в силу определенного положения природной отрасли права объективно является общественно вредным, но состав такого проступка не предусмотрен в Административном, Трудовом, Де-факто имущественно-договорном или в Де-юре имущественно-договорном кодексе Украины). 2.1.1.1.5. Параказусы-деяния (при наличии надлежащего или ненадлежащего субъекта, но при отсутствии его вины), которые в зависимости от причины отсутствия вины имеют аналогичный паранесчастным случаям-деяниям деление на параказусы-деяния-противоречия, параказусы-деяния-субъективности, параказусы-деяния-правомерности и параказусы-деяния-природности.

2.1.1.2. *Характера регулируемых общественных отношений (правоотношений)* делятся на: 2.1.1.2.1. Административные правонарушения-деяния (проступки-деяния, парапроступки-деяния, квазипроступки-деяния, квазипарапроступки-деяния, параказусы-деяния). 2.1.1.2.2. Дисциплинарные правонарушения-деяния (проступки-деяния, парапроступки-деяния, квазипроступки-деяния, квазипарапроступки-деяния, параказусы-деяния). 2.1.1.2.3. Де-факто имущественно-договорные правонарушения-деяния (проступки-деяния, парапроступки-деяния, квазипроступки-деяния, квазипарапроступки-деяния, параказусы-деяния). 2.1.1.2.4. Де-юре имущественно-договорные правонарушения-деяния (проступки-деяния, парапроступки-деяния, квазипроступки-деяния, квазипарапроступки-деяния, параказусы-деяния).

2.1.2. Миниправонарушения-явления или миниправонарушения-казусы, которые понимаются аналогично макроправонарушениям-явлениям или макроправонарушениям-казусам, когда миниправонарушения-явления (миниправонарушения-казусы) принципиально также могут подразделяться в зависимости от характера нарушенных общественных отношений аналогично миниправонарушениям-деяниям (где, однако, не может быть видового деления такого рода правонарушений в зависимости от полноты отражения состава этого правонарушения) на: 2.1.2.1. Административные явления (административные казусы). 2.1.2.2. Дисциплинарные явления (дисциплинарные казусы). 2.1.2.3. Де-факто имущественно-договорные явления (де-факто имущественно-договорные казусы). 2.1.2.4. Де-юре имущественно-договорные явления (де-юре имущественно-договорные казусы).

1. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира: коллективная монография / кол. авторов под науч. ред. А. А. Кириченко. – Второе издание. – Николаев: Ник. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. – 1008 с.

2. Кириченко О. А. Курс інноваційних лекцій з навчальної дисципліни «Теорія держави і права»: навч. посібник для спеціальності 052 «Політологія», ОКР «Бакалавр» / О. А. Кириченко, О. С. Тунтула. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – 272 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mykolaiv.legalaid.gov.ua/ua/presentr/kurs-lektsii-profesora-oleksandra-kyrychenko>.

Кириченко Олег Вікторович
д.ю.н., доц., завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
та спеціальної техніки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ КРИМІНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ТА ДЕЯКІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Реформування системи правоохоронних органів України в умовах формування громадянського суспільства, розбудови правової держави та адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу вимагає постійного наукового супроводження цих процесів, висуває на порядок денний нові дослідницькі завдання та пріоритети, що потребують сучасних методологічних підходів. Особливо актуалізується потреба в дослідженні правових засад організації та функціонування підрозділів кримінальної поліції як складової Національної поліції України, її діяльності щодо протидії злочинності взагалі та протидії злочинам проти громадської безпеки зокрема.

Злочини проти громадської безпеки, до яких належать злочини терористичної спрямованості, злочини, які пов'язані зі створенням банд, злочинних організацій та незаконних воєнізованих або збройних формувань, злочини, які порушують правила поведіння з окремими джерелами загальної (підвищеної) небезпеки, є найбільш небезпечними злочинними діяннями, що створюють загрозу життю і здоров'ю людей, власності, нормальній діяльності підприємств, установ та організацій тощо. Останніми роками ці злочини набули значного поширення.

Організація протидії зазначеним злочинам також вимагає нових підходів до добування, аналітичної обробки та використання оперативно-розшукової інформації з метою своєчасного виявлення та запобігання цим суспільно небезпечним діянням та встановлення осіб, які їх вчинили.

Протидіяти злочинам проти громадської безпеки лише кримінологічними та кримінально-правовими засобами неможливо, оскільки частина цих злочинів відноситься до латентних. Тому якісно та ефективно здійснювати протидію цим злочинам необхідно із використанням форм і методів оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз практики діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо оперативно-розшукової протидії цим злочинам та наукові дослідження з цієї проблематики дають нам підстави стверджувати про те, що основними проблемами оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки є: недосконалість нормативно-правового регулювання протидії злочинності; неефективність організації запобіжної діяльності Національної поліції України; недостатній рівень організації інформаційно-аналітичного забезпечення запобіжної діяльності підрозділів кримінальної поліції; відсутність чітких критеріїв оцінки діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції; недосконалість нормативно-правових актів, що спрямовані на протидію цим злочинам; неефективність організації діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо виявлен-

ня злочинів проти громадської безпеки та осіб, які їх вчинили; недостатній рівень протидії кримінальною поліцією злочинам проти громадської безпеки, що в свою чергу сприяє повторному вчиненню з боку цих осіб нових суспільно небезпечних діянь (злочинів); неефективність використання тактичних прийомів щодо виявлення та запобігання окремим видам злочинів проти громадської безпеки, а також встановлення осіб, що їх вчинили.

На ефективність оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки впливають такі чинники: специфіка здійснення оперативно-розшукової протидії та характер впливу на злочинність; сутність такої діяльності та її значення для покращення криміногенної обстановки; форми і методи оперативно-розшукової протидії, напрями їх удосконалення; правова регламентація здійснення оперативно-розшукової протидії; тенденції розвитку цього виду діяльності; ефективність роботи суб'єктів оперативно-розшукової діяльності щодо протидії злочинам.

У зв'язку з цим вважаємо, що вирішенню деяких проблем сприятиме таке:

- прийняти закони України «Про протидію злочинності», в якому надати визначення понять «протидія злочинам» і «оперативно-розшукова протидія злочинам» як різновид у протидії злочинам, та «Про зброю»;

- внести зміни до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» відповідно до вимог положень КПК України та потреб правоохоронної діяльності (необхідно у ст. 7 частину, де встановлені обов'язки працівників оперативних підрозділів передбачити закінчення проведення оперативно-розшукового заходу у випадку виявлення злочину та передачі зібраних матеріалів для відкриття кримінального провадження);

- у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» надати право правоохоронним органам здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб не тільки в районі проведення довготривалої антитерористичної операції, а й на всій території країни;

- прийняти Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень, в якій передбачити питання протидії злочинам проти громадської безпеки; комплексні програми (на національному або регіональному рівнях) протидії злочинам терористичної спрямованості, злочинам, що пов'язані зі створенням банд, злочинних організацій та незаконних воєнізованих або збройних формувань, злочинам, що пов'язані з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин; нормативно-правові акти Національної поліції України, які б регламентували діяльність кримінальної поліції в цілому та окремих її оперативних підрозділів щодо профілактики злочинів;

- створити в Україні окремий (спеціалізований) правоохоронний орган щодо протидії організованій злочинності, до якого слід залучати фахівців з оперативних підрозділів Національної поліції, СБУ тощо, що надасть змогу суттєво посилити протидію цим суспільно небезпечним діянням;

- залучати до аналітичної роботи колишніх працівників оперативних підрозділів ОВС із числа пенсіонерів, які за своїми професійними, аналітичними та іншими якостями могли б здійснювати аналіз стану злочинності на території обслуговування підрозділами кримінальної поліції, визначати тенденції поширення цих видів злочинів і чинники, що впливають на їх існування, та пропонувати можливі

шляхи оперативно-розшукової протидії злочинам, а також застосовувати відбір і підготовку з числа діючих працівників оперативних підрозділів для здійснення функцій аналітичного пошуку.

Кобзар Олександр Федорович

д.ю.н., доц., завідувач кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

ЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

З формуванням інформаційного суспільства категорія "інформація" стала ключовою: вона виступає одним із найважливіших факторів системи суспільних відносин. У зв'язку з цим у сучасній філософії, теоретичних і прикладних науках, не можуть підібрати однозначного трактування категорії "інформація".

Сучасні визначення категорії "інформація" намагаються відобразити спочатку філософську її суть, а потім – найважливіші властивості сфери суспільних відносин. Ось деякі з них:

- інформація – визначення змісту, отриманого з навколишнього світу;
- інформація – комунікація, зв'язок, у процесі якого встановлюється невизначеність;
- інформація – будь-яка сукупність сигналів, діянь чи відомостей,
- інформація – передача знань про різноманіття природи [3].

Інформація в загальножиттєвому розумінні, на побутовому рівні звичайно трактується як відомості, що передаються людьми усним, письмовим або іншим способом (за допомогою умовних сигналів, технічних засобів і т.ін.), а також як знання про ті чи інші явища, процеси, об'єкти.

Згідно Закону України "Про інформацію" під інформацією слід розуміти документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Відсутність однозначного визначення поняття "інформація" можна вважати природним явищем. Навряд чи є потреба шукати загальне (абстрактне) його визначення, що охоплює всю багатогранність, багатоаспектність його буття. Воно неминуче буде або дуже загальним, або надто заплутаним.

Основна функція інформації полягає в повідомленні суб'єкту про стан середовища, в якому проходить його життєдіяльність, у зниженні ступеня невизначеності тієї чи іншої ситуації.

Інформація, яка використовується правоохоронними органами, за своєю структурою досить різноманітна, що обумовлено множинністю функцій, які правоохоронні органи виконують. Важливою особливістю інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів є закритий характер значної частини відомостей та велика кількість джерел їхнього надходження, що свого часу обумовило комп'ютеризацію правоохоронних органів.

Залежно від джерел, форми і засобів зберігання та розповсюдження інформація може бути прихованою, відкритою, масовою, приватною, об'єктивною і необ'єктивною тощо. Характерним для інформації є також те, що кожна її різновид-

ність має свій антипод. Так, у найзагальнішому плані, залежно від доступності, інформація поділяється на доступну і недоступну для певного суб'єкта.

Доступність інформації обумовлена не лише її юридичним статусом, а й фактичними умовами її використання для різних суб'єктів. Для визначення юридичних аспектів вживається поняття "режим доступу", який, згідно із Законом України "Про інформацію", визначається як передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації. За режимом доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Для визначення останньої вживається ще закрита, або секретна, тобто така, що з тих чи інших міркувань являє собою таємницю і розповсюдження якої можливе лише за згодою органів, уповноважених контролювати питання пов'язані з цією інформацією. Інформація з обмеженим доступом у свою чергу поділяється на таємну і конфіденційну. До таємної належить інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі. Конфіденційна - інформація, що містить відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні юридичних та фізичних осіб і поширюється за їхнім бажанням згідно з передбаченими умовами (ст. 30 Закону України "Про інформацію"). Відкрита - інформація, якою дозволено користуватися широкому загалу. Існує певний зв'язок між реальною доступністю інформації та режимом доступу до неї. Він проявляється у праві на інформацію та його реалізації. Адже не всяка відкрита інформації доступна певному суб'єктові і навпаки.

Щодо сфери діяльності, наприклад, правоохоронних органів, інформацію поділяють за змістом, цілеспрямованістю та формами подання на такі види:

а) звітно-статистична та облікова інформація. Вона характеризує стан охорони публічного порядку і боротьби зі злочинністю;

б) оперативно-розшукова інформація. Вона містить дані, які збирають правоохоронні органи з метою виявлення, розслідування злочинів, а також розшуку осіб, які їх вчинили;

в) оперативно-довідкова інформація. Вона містить повідомлення про особу, предмети, явища, події, які правоохоронними органами збираються, реєструються, зберігаються та використовуються для здійснення покладених на них функцій щодо охорони публічного порядку, боротьби зі злочинністю і профілактики правопорушень.

Оперативно-розшукова інформація може містити відомості про усі, необхідні для розслідування обставини об'єктивної дійсності та дані про суб'єктивну сторону юридично значимих явищ, причинний зв'язок між подіями та фактами, ланцюг яких веде до встановлення обставин вчинення злочину, кола його співучасників.

Оперативно-розшукова інформація поступово формується шляхом відбору потрібних даних з великої сукупності різноманітних відомостей, вона включає знання про явища, що свідчать про злочинну діяльність конкретних осіб, і розкриває не тільки механізм злочинів, але й механізм виникнення інформації про них. Будучи реальним відображенням події злочину, оперативно-розшукова інформація вказує на факти, що повинні стати доказами, на їх джерела і раціональні тактичні прийоми одержання доказів, допомагає відкинути помилкові версії і, поза сумнівом, сприяє встановленню істини.

Проблеми визначення сутності та поняття оперативно-розшукової інформації висвітлювались у наукових працях науковців, зокрема в роботах, О.Ф. Долженкова, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С. Овчинського, І.Р. Шинкаренка та багатьох інших.

Маючи об'єктивний характер, оперативно-розшукова інформація виникає в результаті злочинних, дозлочинних та інших антисоціальних вчинків. Її зміст відрізняється широким різноманіттям відомостей, що відносяться до характеристики оперативно-тактичних обставин, сил та засобів ОРД, оцінки її результатів тощо.

Основними функціями оперативно-розшукової інформації є використання її при виявленні й нейтралізації факторів, що детермінують злочинну поведінку осіб, прогнозування та вплив на певні ситуації, які спроможні перерости в злочинні, а також при виявленні та нейтралізації прихованих механізмів злочинної поведінки.

Успішна боротьба зі злочинністю потребує того щоб правоохоронні органи мали вірогідну й повну інформацію про різні об'єкти, які потрапили у сферу їхньої діяльності. Зокрема чим більшу інформованість має у своєму розпорядженні слідство про особу, об'єкти і обставини здійсненого злочину тим швидше розкривається злочин.

Оперативно-розшукова інформація, як і будь-яка інформація, повинна задовольняти вимогам оптимальності, вірогідності, точності та своєчасності.

Отримання оперативно-розшукової інформації може здійснюватись лише суб'єктами оперативно-розшукової діяльності і лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами України.

Реалізація оперативно-розшукової інформації починається уже в рамках самої оперативно-розшукової діяльності і носить комплекс послідовних пізнавальних процесів, які зрештою переходять в форму кримінально-процесуальних правовідносин.

Профілактичне значення оперативної інформації полягає в тому, щоб пізнати прихований механізм розвитку злочинної поведінки. Зміст інформації нерідко дозволяє наблизитися до розуміння ретельно замаскованих вчинків, поведінки злочинних осіб, їх поглядів, намірів.

Оперативно-розшукова інформація поступово формується шляхом відбору потрібних даних з великої сукупності різноманітних відомостей. По-перше, вона покликана дізнаватись про факти, що так чи інакше стосуються події злочину, по-друге, після аналізу зібраних даних масив інформації має набувати вигляду ланцюга зв'язків цих даних між собою і з джерелами, яким вони відомі. Таким чином, виникає оперативно-розшукова модель взаємозв'язку фактів та джерел їх повідомлення, що може ефективно використовуватись для визначення напрямку розслідування, послідовності і змісту слідчих (розшукових) дій, моделі діяльності зі здобуття, дослідження та перевірки доказів.

Використання оперативно-розшукової інформації, зокрема, у кримінальному процесі передбачає врахування її поділу на гласну і негласну. Безумовно, що гласна оперативно-розшукова інформація може бути використана як доказ у кримінальному судочинстві, за умови належності її до справи, допустимості і достовірності.

Складніше використовувати інформацію, здобуту негласним шляхом. Вона або взагалі не підлягає використанню, або може застосовуватись в якості орієнтовної інформації при спеціальній процедурі реалізації. Тут потрібна осо-

блива обережність і узгодження дій між керівниками оперативних підрозділів і слідчими. Однак крім тієї інформації, що набере форми доказів, оперативно-розшукові дані містять також інформацію про логічні зв'язки між доказами, і ця їх якість у пізнавальному процесі, яким є розслідування злочинів, теж заслуговує на увагу.

1. Застосування технічних засобів для отримання оперативно-розшукової інформації: Монографія / Я.Ю. Кондратьєв, В.Д. Сущенко, П.П. Підюков, Ю.Ф. Жаріков, Ю.Ю. Орлов. – К.: НАВСУ. – 2003. – 147 с.

2. Кулицький С.П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: Навчальний посібник. – К.: МУАП, 2002. – 224 с.

3. Долженков О.Ф., Некрасов В.А., Черкасов Ю.Е. Основи розвідки в середовищі та інфраструктурі злочинності. Монографія / Під ред. О.М. Бандурки. – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2003. – 198 с.

4. Одержання оперативної інформації технічними засобами: Монографія / Л.І. Громовенко, Ю.Ф. Жаріков, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, Ю.Ю. Орлов. – К.: НАВСУ. – 1999. – 168 с.

5. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация. - М.: ИНФРА-М, 2000. – 367 с.

6. Погорецький М. А. Оперативно-розшукова інформація: до визначення поняття / М. А. Погорецький // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2007. № 36. С. 13-19. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2007_36_4.

7. Тertiшник В.М., Негодченко О.В., Козаченко І.П., Антонов К. В. Використання в кримінальному процесі матеріалів оперативно-розшукової діяльності та гарантії захисту прав і свобод людини: Монографія. – Дніпропетровськ, 2004. – 184 с.

Ковалів Мирослав Володимирович

к.ю.н., проф., завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ

ЧИННИКИ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, набуває особливої значущості в сучасних умовах не лише в Україні, а й у світі, що зумовлюється: розвитком міжнародного тероризму та фінансування зброї масового знищення; необхідністю якнайшвидшої євроінтеграції України; потребою у подоланні кризових явищ в середині нашої держави та зменшенні впливу на соціальні процеси злочинності, що активізується на їх тлі [1, с. 118-124].

Серед чинників, які сприяють легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна назвати такі:

– економічного характеру, що безпосередньо пов'язані з «тіньовою» економікою. Разом зі зростанням останньої під прикриттям побудови ринкової моделі економіки прямо пропорційно збільшується кількість випадків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. З тіньовою економікою тісно пов'язаний такий фактор, як великий обсяг неконтрольованих готівкових коштів, а її детермінантою є недостатня захищеність фінансово-кредитних організацій. Разом з цим до чинників цієї групи належать: незаконне виведення капіталів за кордон; наявність офшорних фінансових центрів; кри-

мінальний бізнес організованої злочинності тощо;

– політичного характеру: передусім це корупція, яка є не тільки джерелом злочинних доходів, але і засобом їх відмивання. Крім цього, це порушення представниками владних структур режиму конфіденційності комерційно значущої інформації; лобіювання посадовими особами інтересів комерційних структур, що відмивають злочинні доходи; обмеження можливості контролю за господарською діяльністю на політичному та законодавчому рівнях. Зазначене суттєво ускладнює боротьбу з досліджуваними правопорушеннями;

– організаційно-управлінського характеру, що пов'язані з недостатньою увагою з боку держави за створенням і функціонуванням юридичних осіб будь-якої форми власності та їх фінансовими операціями. Це породжує діяльність «чорних» банків, фірм-одноенок, конвертаційних центрів та ін., які є невід'ємною ланкою процесу відмивання злочинних доходів. Водночас слід вказати на відсутність належної взаємодії між правоохоронними, контрольними, наглядовими, фіскальними та іншими органами, а також належних знань, кваліфікації і професійної підготовки їх працівників у цій сфері;

– правового характеру, тобто недосконалість антилегалізаційного законодавства, про що йтиметься у наступних підрозділах;

– соціально-морального характеру, що пов'язані насамперед з суспільними суперечностями. До факторів цієї групи також належать: втрата довіри населення до органів державної влади й управління; низький рівень етики провадження комерційної діяльності, правової культури; правовий нігілізм; пропаганда розкішного образу життя, нехтуванням будь-якими засобами його досягнення; глибока моральна деградація населення, а головне – державних службовців [2, с. 18-20].

На думку С.А. Буткевича, підґрунтям для здійснення протизаконних фінансових операцій в Україні також є: висока питома вага неофіційних доходів населення; обмежена можливість обміну фінансовою інформацією з міжнародними контролюючими та правоохоронними органами; прорахунки в регулюванні операцій з готівкою, широке використання юридичними та фізичними особами можливості здійснення фінансових операцій через офшорні зони та ін. [3, с. 99].

Як слушно зауважує О.Є. Користін, відсутність державного контролю неминуче призводить до зростання злочинності у сфері економічної діяльності, зокрема до відмивання коштів, незаконного вивезення капіталу, розширеного відтворення економічного потенціалу злочинних угруповань і, як результат, до порушення врівноваженого стану господарської системи, підриву соціальної рівноваги. Це стає поштовхом до різкого соціального розшарування та диференціації населення за рівнем доходів, зростає кількість випадків антисоціальної поведінки, активізується боротьба між соціальними групами, що проходить за межами правового поля, тощо. За відсутності послідовних соціальних реформ відбувається зубожіння, люмпенізація та маргіналізація значної частини населення. Це спричиняє різкий соціальний диспаритет із величезним криміногенним потенціалом [4, с. 40-41].

На сьогодні здійснення заходів, передбачених законодавством з питань запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, забезпечується безпосередньо суб'єктом первинного фінансового моніторингу, його філіями, іншими відокремленими підроз-

ділами та дочірніми підприємствами, у тому числі розташованими в державах, у яких рекомендації FATF не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою, у межах, визначених законодавством такої держави.

До основних причин, що знижують ефективність національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, можна віднести: недостатню пошукову активність відповідних підрозділів фінансової розвідки; недоліки у професійній підготовці працівників, що відповідають за організацію заходів із протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів; недосконалість механізмів взаємодії й координації дій на транснаціональному рівні, відсутність планомірного покращення стану матеріально-технічного забезпечення цього різновиду правоохоронної діяльності; прогалини в її науковому супроводженні.

Таким чином, розв'язання окреслених вище проблем стане запорукою подальшого вдосконалення антилегалізаційного законодавства, діяльності відповідних підрозділів фінансової розвідки, їх форм і методів роботи, подолання «тінізації» економіки та сприятиме в цілому забезпеченню національної безпеки України.

1. Буткевич С. А. Адміністративно-правовий механізм запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму / С. А. Буткевич // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В. И. Вернадского. Сер. «Юрид. науки». – 2008. – № 2. – Т. 21 (60). – С. 118-124.

2. Бурдонова Е. Ю. Административная ответственность за нарушение антилегализационного законодательства Украины / Е. Ю. Бурдонова // Проблемы правоохранительной деятельности и образования : сб. науч. трудов докторантов, адъюнктов, аспирантов. – Вып. 10. – Белгород : БелЮИ МВД России, 2013. – С. 30-38.

3. Бодров В. А. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с легализацией преступных доходов : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. А. Бодров. – М., 2008. – 25 с.

4. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні : монографія / О. Є. Користін. – К. : ВАТ «Поліграфкнига», 2007. – 448 с.

Комісаров Олександр Геннадійович

д.ю.н., проф., професор кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Санніков Семен Гнатович

к.військ.н., доц., доцент кафедри
військово-спеціальних дисциплін
Київського факультету Національної академії
Національної гвардії України

ЗАСТОСУВАННЯ СПОСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ РОЗВІДКИ СИЛАМИ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЗАХОДІВ ІЗ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Зростання політичних, економічних, міжнаціональних (міжетнічних), релігійних та інших протиріч, виникнення збройних конфліктів, розповсюдження терористичних актів, застосування в них нових форм і способів веден-

ня бойових дій, необхідність широкомасштабної боротьби із незаконними збройними формуваннями тощо привели до розвитку «нестандартних підходів» до підготовки і ведення окремих бойових дій, застосування напрацьованих галузі воєнного мистецтва у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави. Проблемі протидії злочинності, її різним аспектам вітчизняними й міжнародними вченими та фахівцями приділяється достатньо уваги. На теперішній час у військових формуваннях накопичено значний досвід організації і проведення засідки, пошуку, нальоту, узагальнення якого надасть можливість розробити нові способи діяльності сил охорони правопорядку, які, серед іншого, відповідатимуть характеристикам загальновійськового бою.

Виходячи із постулатів воєнного мистецтва пошуком є скритий, послідовний огляд місцевості у визначеному районі, з виходом на заздалегідь намічений і вивчений об'єкт противника та раптовий напад на нього. Мета такої діяльності – захоплення документів, полонених, зразків озброєння, бойової техніки, а також збір інформації про оборонні споруди, загородження і місцевість, зайнятої противником.

Відповідні частини Бойового статуту в якості об'єкта пошуку визначають: одиночних військовослужбовців, офіцерів; невеликі групи противника; розрахунки бойових засобів і бойової техніки; зразки озброєння і документи; вартового, спостережна засаду; вузол зв'язку та інше. Під час проведення силами охорони правопорядку спецоперацій до переліку об'єктів слід додати НЗФ, РДГ, склади, сховища та інше.

Для проведення пошуку призначається група, яка підсилюється саперами із засобами розмінування, а для підтримки її дій виділяються вогневі засоби підтримки. Командир групи повинен знати порядок вогневої підтримки, сигнали виклику і припинення вогню. Район проведення пошуку вказується командиром, що організовує пошук, і командир групи пошуку не має права за своїм розсудом змінювати його. Після того, як район дій і об'єкт пошуку будуть вивчені, командир групи приймає рішення і доповідає для затвердження командиром, що організовує пошук. На закінчення підготовки командир приступає до тренування групи.

Отримавши від командира, що організовує пошук, дозвіл на початок дій, група висувається з вихідного пункту. Під час руху треба робити короткі зупинки, загострити спостереження і прислухатися до дій противника. Спостереження за об'єктом пошуку, як правило, організовується з двох-трьох пунктів з використанням оптичних приладів. Місце для спостереження вибирається так, щоб забезпечувалося потайне розміщення спостерігачів, добрий огляд об'єкта противника, підступів до нього і вогневих засобів, розташованих на флангах об'єкта пошуку й у глибині.

У ході вивчення об'єкта пошуку командир групи повинен встановити кількість осіб, які є на об'єкті, порядок охорони об'єкта, її озброєння; сектори обстрілу і ділянки місцевості, які погано прострілюються; характер інженерного обладнання місцевості в районі об'єкта; місця розташування вогневих засобів на флангах об'єкта; засоби підсилення, які може використати противник під час нападу на нього. На основі вивчення обстановки командир групи визначає спосіб дій, в якому встановлює: на чому зосередити основні зусилля; порядок проведення пошуку (вихідний пункт; маршрут і порядок висування до об'єкта; місця проходів у

загородженнях; порядок дій групи при нападі на об'єкт; напрямок і порядок відходу); розподіл особового складу і вогневих засобів по підгрупах; порядок забезпечення прихованості при підготовці і в ході виконання отриманого завдання.

Для нападу, захоплення й доставки затриманих, документів, зразків озброєння призначається *підгрупа захоплення*. Кількість особового складу такої групи визначається залежно від характеру й віддалення об'єкта й може становити біля половини всього особового складу групи. Командир групи, як правило, очолює підгрупу захоплення.

У разі необхідності дії підгрупи захоплення прикриває і підтримує вогнем *підгрупа вогневого забезпечення*, особовий склад якої озброюється автоматичною зброєю й гранатами, у тому числі димовими, для прикриття відходу після виконання завдання. Пророблює, позначає і прикриває прохід у загородженнях (перешкодах) на шляху до об'єкта пошуку *підгрупа розгородження*, яка створюється із приданих фахівців інженерних підрозділів або спеціально підготовлених осіб з числа особового складу групи.

Порядок висування групи із вихідного пункту може бути різний. Напад на об'єкт здійснюється після того, як підгрупа захоплення наблизиться до нього на відстань, що дозволяє подолати її одним коротким кидком, а інший склад групи буде готовий підтримати дії нападаючих. Нерідко обстановка в районі пошуку може змінитися настільки, що жоден з підготовлених раніше варіантів не годиться. Залежно від обстановки, умов місцевості, погоди й видалення від об'єкта пошуку зв'язок і керування усередині групи здійснюються різними найпростішими способами – подаються команди пошепки або світловими сигналами з використанням ліхтаря з кольоровими фільтрами, використовується для керування шнур, а також дотик руки тощо.

Після виконання завдання першою відходить підгрупа захоплення із затриманими, документами і зразками зброї. Після її проходу через пророблені проходи починає відхід підгрупа забезпечення. Останнім з цією підгрупою відходить командир групи. Коли обидві підгрупи пройшли через проходи, відходить підгрупа, що проробляла проходи. Загалом, порядок відходу групи залежить від конкретної обстановки, що склалася під час нападу на об'єкт.

Іншим способом раптового нападу на завчасно обраний об'єкт противника є наліт. Метою «нальоту», на відміну від «пошуку» може бути завдання щодо знищення важливих об'єктів (виведення з ладу) противника, документів, зразків озброєння і техніки. За принципами організації обидва вимагають: витримки, безшумності, скритності, швидкості дій особового складу, нешаблонності рішень командира, вмілого обрання позиції, доброї організації взаємодії елементів бойового порядку, високої бойової готовності особового складу, всебічного знання(вивчення) об'єкта.

Бойовий порядок під час здійснення нальоту в залежності від завдання, обстановки і складу групи може складатись з підгруп знищення охорони об'єкту (нападу); захоплення; забезпечення (вогневого); резерву. У випадку, коли особового складу недостатньо, створені підгрупи можуть послідовно виконувати декілька завдань. У всіх випадках, при створенні бойового порядку, повинна враховуватися тактична обстановка, умови місцевості, розташування об'єкта і дії противника, поставлене завдання, наявності сил і засобів їх можливостей та підготовки.

Упевнившись у готовності групи до нальоту, командир вибирає зручний момент і дає сигнал на початок дій. В залежності від умов обстановки дії груп в нальоті можуть бути і такими: *група знищення охорони* (нападу) безшумно знищує охорону, проникає на об'єкт і блокує приміщення (палатки, автомашини), де знаходиться особовий склад охорони і обслуговування. У випадку, коли противник викрив групу особовий склад сміливо, рішуче, вогнем зі стрілецької зброї, ручними гранатами знищує особовий склад охорони, вносить паніку в дії противника і забезпечує дії групи захоплення. Після виконання задач групою захвату група нападу відходить на пункт збору *група захоплення* пересувається за групою нападу, захоплює полонених, документи, зразки нової зброї.

У випадку активної протидії противника особовий склад групи усіма наявними засобами наносить як можна більший урон об'єкту противника, після чого покидає його і відходить на пункт збору. *Група забезпечення* (вогнева) забезпечує дії групи нападу і захоплення, не допускає противника до об'єкту з іншої сторони, а після виконання завдань, прикриває відхід.

Розглянута організація військової розвідки пошуком (нальотом) дають підстави зробити висновок, що розширення завдань, мети пошуку та нальоту, підвищення бойових можливостей підрозділів сил охорони правопорядку надають можливість застосовувати пошук і наліт не тільки як спосіб розвідки, але й як спосіб виконання заходів із протидії злочинності у сучасних умовах. Практика застосування пошуку та нальоту у сучасних умовах вимагає розроблення та затвердження окремої Наставови із застосування способів ведення військової розвідки силами охорони правопорядку під час виконання завдань із забезпечення державної безпеки.

Викладені положення можуть стати основою подальших досліджень, розробки тактичних прийомів і способів бойових дій невеликими підрозділами в умовах сучасного збройного конфлікту.

Копотун Ігор Миколайович

д.ю.н., проф., заслужений юрист України,
проректор з навчальної роботи Інституту служби
зовнішньої розвідки, м. Київ

ТЕРОРИСТИЧНІ НАПАДИ ЕКСТРЕМІСТСЬКОГО ХАРАКТЕРУ

На теперішній час найбільш відома терористична організація в світі – сумнозвісна Аль-Каїда.

Організація ця доволі неординарна. Виникла вона у 90-х роках минулого сторіччя і стала відомою після гучних терактів 11 вересня 2001 року у США.

Як власне самі теракти, так і організація, що їх скоїла, породили масу чуток та протиріч.

Сама організація, на відміну від багатьох інших ісламських угруповань, має не традиційну мету на зразок вигнання євреїв з Єрусалиму, встановлення шаріату в Ісламських країнах і т.д., а відразу глобальну ціль –

Джихад (*священна війна*) по всьому світу і подальше встановлення на Землі єдиної Ісламської держави – Халіфату[1].

Мета організації – дуже амбіційна. Дещо дивним є й інший факт. Якщо уважно прислухатись до повідомлень ЗМІ, то практично ніколи люди не почують, що черговий теракт скоєний бойовиками Аль-Каїди: зазвичай кажуть, що його скоїли люди, що «мають зв'язки з Аль-Каїдою» або «представники організації, яка пов'язана з Аль-Каїдою».

Тобто фактично це – не традиційна терористична організація, а своєрідний орган управління. У своїй практиці Аль-Каїда використовує багато методів та прийомів, характерних для спецслужб [2].

Додаючи до цього «агентурне» минуле лідерів організації, прибічники всіляких «теорій змови» вважають, що організація спеціально створена спецслужбами США у якості нового головного ворога на заміну Радянському Союзу, що розпався.

Звичайно, проаналізувавши обсяги фінансування оборонних програм США на початку 90-х років ХХ сторіччя та після терактів 11 вересня, можна було б й насправді повірити у таку теорію.

Адже багато впливових людей мають суттєві прибутки з багатомільярдних витрат на безпеку США.

Аль-Каїда переслідує дуже амбіційні цілі.

І Україна в їхньому розумінні є країною, де живуть «невірні» – тобто люди, проти яких, власне, і спрямований проголошений ними Джихад.

Навіть виходячи тільки з цієї логіки, було б невірно вважати, що Україна гарантовано захищена від можливих терористичних проявів.

На теперішній час більшість розвинених країн світу хвилює проблема тероризму. Слово тероризм відоме кожній людині, що живе в цих країнах, значні кошти з державних бюджетів витрачаються на заходи, що прямо або опосередковано мають відношення до боротьби з тероризмом. Фактично, ми спостерігаємо масову істерію у країнах Західної Європи та Північної Америки, причиною якої є тероризм.

Дійшла ця проблема вже й до України: нещодавні теракти показали, що проблема стосується не лише західних країн. Українське суспільство все частіше стало замислюватись: чи омине ця проблема Україну.

Але при більш детальному вивченні виявляється, що й для нашої країни проблема тероризму стоїть доволі гостро.

Екстремістські та терористичні ісламістські організації нині становлять більшою або меншою мірою загрозу для національної безпеки країн практично всього світу.

Особливу увагу привертає організація "Ісламська держава", яка має ряд досить важливих ознак рис, які виділяють її від аналогічних терористичних організацій і на які необхідно звернути увагу.

На сьогодні під її контролем знаходяться значні матеріальні та людські ресурси.

Зокрема, вона володіє на підконтрольних територіях у Сирії та Іраку самодостатньою економічною системою (незаконний видобуток нафти, продаж пшениці, історичних цінностей, оподаткування місцевого населення, отримання коштів за викуп заручників) [3].

Це дає змогу їй керівникам досягти певного консенсусу з цивільним населенням та створювати чисельні терористичні угруповання на захоплених і підконтрольним їм нових територіях, створювати так звані "опорні пункти" свого впливу.

І найважливіше ІД на сьогодні є найбільш впливовою, радикальною організацією однією з багатьох у світі серед інших терористичних структур.

На фоні інтенсивних антитерористичних заходів з боку міжнародної спільноти, ІД почало активно використовувати інформаційні можливості для здійснення відповідного тиску на громадську думку, зокрема, транслявання в Інтернеті фактів страти захоплених іноземних громадян (журналістів, туристів), жорстоких вбивств військових, підлив лікарень, мечетей, громадських будівель, тощо.

Останнім часом ІД успішно здійснює просування своїх бойовиків на території Іраку та Сирії у напрямку розширення сфер свого впливу, паралельно удосконалюючи і застосовують нові методи боротьби.

Так в вересня 2014 року її бойовики під час зіткнення з урядовими військами Іраку вперше за час конфлікту застосували хімічну зброю (гранати з хлором).

Експертами лабораторії організації по забороні хімічної зброї (ОЗХЗ) в 2017 році вдалось вперше довести зв'язок складу хімічної зброї правлячих військ Сирії з масштабною хімічною атакою в оазисі Гута 21 серпня 2013 року, та Хан-Шейфун в квітні 2017 року, в результаті якої по різних облікам загинуло від 282 до 1729 чоловік.

Все частіше фіксується збільшення кількості терористичних актів за участі терористів-смертників, що насамперед, пояснюється соціально-релігійними факторами.

Відсутність мінімально необхідних умов для життя на захоплених територіях, змушує їх мешканців вступати до лав ІД, яка забезпечує їм певний соціальний захист і підтримку.

Зокрема після загибелі смертника їх родина отримує фінансову допомогу у розмірі 300-500 дол. США щомісячно та іншу матеріальну підтримку, а бойовики отримують високі винагороди.

Так учасникам формування "Солдати халіфату в Алжирі" було обіцяно грошове утримання у розмірі 2 тис.дол. США на місяць.

У самій структурі ІД створено управління мучеників, яке веде облік родин – смертників і контролює їх забезпечення всім необхідним для цілком пристойного життя.

Окрім того членів таких родин бойовики хоча й не примушують до вступу в ряди організації, однак тримають їх в полі свого зору і намагаються в ідейному плані здійснювати на них певний вплив.

Для України зростає актуальність викликів і потенційних загроз, спричинених міжнародним тероризмом, що зумовлено терористичною діяльністю російсько-терористичних найманців та диверсійно-розвідувальних груп Збройних сил РФ у зоні АТО та прилеглих до неї областях України, розширенням політичних, економічних, гуманітарних та культурних зв'язків України з країнами світу, де тривають збройні конфлікти, участю українського військового контингенту в миротворчих операціях, перебуванням в нашій країні понад 100 тисяч іноземців з країн Близького Сходу, Південно-Східної і Центральної Азії, Північної Африки (з них більше ніж 30 тисяч студентів –

громадян країн, що традиційно постачають нелегальних мігрантів, серед яких виявлено прихильників міжнародних ісламістських терористичних та релігійно-екстремістських угруповань), нестабільністю соціально-політичної ситуації в державі тощо.

Треба відзначити, що в Україні не виявлено терористичних організацій, орієнтованих на повалення державного ладу.

Проблема тероризму в Україні перебуває в іншій площині – це "*кримінальний тероризм*" всередині країни та діяльність закордонних терористичних організацій на території України.

Комплекс причин, що може породити тероризм в Україні, досить різноманітний і включає:

- глибинні суперечності в економічній сфері, що зумовлені об'єктивними труднощами переходу до ринку, а також суб'єктивним несприйняттям певними частинами населення нових економічних відносин або засобів переходу до них;

- зростання соціальної диференціації громадян (критичний показник співвідношення доходу найбагатших до найбідніших громадян України) вдвічі перевищує світові стандарти, населення, яке перебуває за межею бідності, сягає 60 відсотків, з яких, за даними деяких соціологічних досліджень, близько 20% схвалюють нові економічні відносини, приблизно 30% залишилися люмпенізованими і 50% – на роздоріжжі;

- зростання зареєстрованого і прихованого безробіття;

- наявність у країні значної частини громадян, яка вважає необхідними найголовніші зміни політичної системи (понад 60% населення);

- низька ефективність роботи державного апарату і правоохоронних органів, відсутність ефективних механізмів правового захисту населення;

- низький рейтинг влади у суспільній свідомості, зростання недовіри до неї у переважній більшості громадян. Рівень довіри населення України до керівництва держави не перевищує 10% (критичний показник 20-25%);

- найжорстокіша боротьба за владу політичних партій або ж суспільних об'єднань чи груп, котрі сповідують політичні цілі;

- зниження ефективності функціонування захисних механізмів у сфері моралі, втрату орієнтирів у виховній роботі, передусім серед молоді;

- нарощування тенденцій розв'язання виникаючих суперечностей і конфліктів силовими методами, від 10% до 40% населення країни заявляють про готовність до участі в акціях протесту і непокори;

- погіршення етнополітичної ситуації в країні (проблеми облаштування депортованих, насамперед кримських татар, проблеми "експорту в Україну етнічних проблем" (біженці, поширенню ідей ваххабізму і панісламізму), проблеми російських меншин в Україні тощо);

- посилення соціальних суперечностей під впливом зростання злочинності.

Як наслідок, у суспільстві зберігається високий конфліктний потенціал.

Таким чином у період гострої кризи нашого суспільства активно відбувається процес майнового розшарування, ідеологічного розмежування, організаційного оформлення політичних рухів, партій, організацій, які сповідують різні політичні течії та ведуть боротьбу за владу.

Тому водночас з майновою йде і політична поляризація населення.

Сьогодні тероризм слід розглядати і як широкомасштабне явище, яке становить загрозу життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави.

Це пояснюється тим, що,

по-перше, тероризм "підриває" систему державної влади й управління, знижує ефективність управління суспільством, регулювання соціально-політичних процесів;

по-друге, послаблення державних і суспільних структур, він посилює вплив у суспільстві опозиційних антиконституційних утворень;

по-третє, активізуючи морально-психологічний вплив на населення, викликає хаос, безпорядки, жорстокість людей, що використовується у своїх політичних інтересах;

по-четверте, виходячи за межі державних кордонів, тероризм набуває міжнародного характеру й становить небезпеку для міжнародного співтовариства.

Питання упередження екстремістських, терористичних проявів у нашій державі набирає все більшого значення. Для підтвердження цього можна послатися на прояві останнім часом автономістських (сепаратистських) настроїв на Закарпатті, Буковині та в інших регіонах України і здійсненні з метою стабілізації ситуації в тій місцевості певних заходів як державних, так і правоохоронних органів[4].

Особливу загрозу становлять події у східних регіонах нашої держави, зокрема діяльність екстремістських, терористичних формувань в Донецькій та Луганській областях, лідери яких разом з само оголошеним керівництвом ДНР та ЛНР, керуючись лозунгом так званої "новоросії" намагаються дестабілізувати внутрішню ситуації в Україні і досягти реалізації своїх сепаратистських планів. Крім цього разом з ними на цих територіях орудують найманці, серед яких є немало представників із Чечні, інтерес до якої проявляють радикалізовані ісламські кола різних країн.

Деякі радикальні угруповання не відмовилися від проголошеної стратегічної мети, а саме: утворення ісламської держави "Халіфату" на українських територіях, де переважну або значну кількість населення становлять мусульмани.

Ісламісти не приховують сподівань побачити східні області України одним із майбутнього "Халіфату".

Тому приклади запобігання різними державами будь яких проявів сепаратизму, екстремізму та тероризму для нас є нагальними з метою їх вивчення та вироблення відповідних заходів щодо попередження будь яких процесів по дестабілізації ситуації в нашій країні.

Для адекватного реагування й прогнозування розвитку ситуації в Україні варто приділяти увагу вивченню політичних, соціальних та економічних процесів в мусульманському середовищі Близького Сходу, Північної Африки, Середньої Азії та ЄС.

Досить часто в Україні ми спостерігаємо початкові стадії процесів, результати яких уже цілком проявилися в інших частинах світу.

Проведення у східному регіоні нашої країни повномасштабної АТО свідчить про виникнення у нас загрозливих процесів.

1. Копотун І. М. Методи ефективності протидії сепаратизму: матеріали міжнародної науково-практичної конференції « Концепція розвитку правової держави в Україні»], (Київ, 13-14 жовтня 2017 р.) / Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського. –К., : Тавр. Нац .ун-т., 2017. – С. 143–146.

2. Копотун І.М. Ефективність застосування окремих методів протидії сепаратизму / І.М. Копотун // Право і суспільство. – 2017. – №5. – С. 208-211.

3. Копотун І.М. Міжнародне співробітництво в оперативно-розшуковій діяльності / І.М. Копотун // Альманах міжнародного права. – 2017. – №17. – С. 51-56.

4. Копотун І. М. Елементи гібридної війни в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції ["Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України"], (Київ, 24 листопада 2017 р.) / Інститут УДО. –К., : Інст.УДО., 2017. – С. 79–81.

Корнякова Тетяна Всеволодівна
д.ю.н., проф., засл. юрист України,
завідувач кафедри адміністративного
і кримінального права
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОТВОРЕННЯ, ЗВ'ЯЗОК ПРАВА ТА МОРАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕБУДУВАНЬ

Визначення сутності української демократії передбачає стабільне, відповідне дійсним вимогам суспільства у даний час, на даному етапі його розвитку, законодавство, у розроблені якого мають брати активну участь широке коло представників народу України.

В першу чергу, перевагу необхідно надати відповідним фахівцям, вченим, практикам, представникам суспільства. Зокрема, цю роботу можливо налагодити через органи місцевого самоврядування, депутатські приймальні. Такі заходи нададуть можливість не тільки фахової розробки законодавчих актів, але і об'єднання широкого колу людей. На сьогоднішній час роз'єданого суспільства, це був би вагомий крок до більш плідного та тісного взаємозв'язку між Радами всіх рівнів, депутатських об'єднань та широкого колу населення. В аспекті правотворчої діяльності вагоме місце повинно посідає наказам виборців, як форми виявлення народної нормотворчої ініціативи, суб'єктом якої є збори виборців.

Необхідно проводити систематичні народні обговорення запропонованих державно-правових рішень і по найвагомішими з них – народне голосування. Це обумовлює визначення референдума демократичного типу, як особливої форми правотворчості, яка складається з безпосередньої участі громадян в ініціативних пропозиціях, розробці, обговорення проектів нормативних актів та прийняття їх у якості актів права народним голосуванням.

Введення прямої народної нормотворчої діяльності вимагає змін окремих регламентацій, визначаючих характер суверенності народу України та форми його прояву.

Глибоке проникнення елементів представницької та безпосередньої демократії у процес правотворчості обумовлює волевиявлення людей, як державної волі.

У цьому контексті виникає і питання зв'язку права та моральності в

умовах демократичних перебудов. Так, правове регулювання різних суспільних відносин (майнові, трудові, побутові та інш.) виконуються не лише нормами права, а і іншими соціальними нормами, активно впливаючими на різні сфери суспільного життя. Загальні правила (різновид соціальних норм) визначають можливу і обов'язкову поведінку людей у їх взаємовідносинах, як між собою, так із суспільством.

У цьому контексті необхідно з'ясувати, які види соціальних норм діють в українському демократичному суспільстві, у якому зв'язку вони знаходяться між собою у процесі регулювання демократичних суспільних відносин та наскільки глибоко та всебічно досліджені. Важливо мати на увазі, що складовою частиною цієї значної проблеми є питання зв'язку правових та моральних норм.

Відповідний зв'язок між правовими і моральними нормами існував на всіх етапах розвитку суспільства. Наприклад, це зв'язок права і моралі у різних соціалістичних суспільних відносинах. Проте, характер та форми зв'язку правових і моральних норм у демократичному суспільстві значно відрізняється за змістом та цілеспрямованістю від норм у інших класових формаціях. Демократичні правові та моральні норми у процесі регулювання суспільних відносин, активно і творчо на них впливають, чим також відрізняються від соціальних норм та інших класових формацій.

Розглядати характер зв'язку правових та моральних норм завжди необхідно з принципів демократичних позицій, маючи на увазі фактор її безкомпромісного становлення. Необхідно пом'ятати, що цей процес є послідовною боротьбою за нове майбутнє, боротьбою за людину, гідність і свободу, укріплення позиції демократичного суспільства.

Правовим і моральним нормам, як двомскладових частинам побудови нового демократичного суспільства, притаманні як загальні так і відокремлюючи риси. Єдність правових і моральних норм визначається (як і вся демократична перебудова), єдиним економічним, політичним, ідеологічним підґрунтям, спільними цілями і завданнями.

Проте, правові норми відрізняються від норм моралі, зокрема щодо вираження закладеними в них правилами поведінки, засобами охорони (забезпечених) за методами доведення до членів суспільства і за широким колом регулювання суспільних відносин.

Демократичним правовим і морально-правовим нормам притаманні не тільки відмінність, а і протиріччя.

Характерних для зв'язку права і моральності в умовах становлення демократизації є подальший вплив моральних починань у життя суспільства, розширення сфери дії морального фактору та зниження значення адміністративного регулювання взаємодій між людьми.

Таким чином, поєднання правових і моральних норм у повсякденне життя суспільства є не тільки можливим, але і реальним.

В аспекті вивчення наведених проблем необхідно з'ясувати і які завдання ставить перед собою наука кримінологія. Безумовно, що розвиток кримінології, як науки супроводжується з одного боку - її подальшою диференціацією, а з другого боку – створенням комплексного зв'язку з порідненими науками (кримінальним процесом, адміністративним правом, психологією, філософією та інш.). У контексті розглядаємої проблеми об'єктом цієї науки визначаємо со-

ціально - політичні відносини у суспільстві.

Головною особливістю завдань кримінології щодо вивчення права і моральності в умовах становлення демократизації, є конкретність, прикладний характер, втілення висновків досліджень у політичні науки, соціологічні дослідження, психологічні доведення. Наукові результати отримані кримінологічними дослідженнями багатьох випадках мають акумулювати величезну кількість знань про злочинність та заходів протидії їй, надійно забезпечити антикриміногенний контроль системи, яка б відповідала очікуванням демократичного суспільства. Це у свою чергу сприятиме захисту порушених прав, законних інтересів громадян, надасть можливість змодельювати систему попередження злочинності та забезпечення загальної безпеки. Крім того, завданням цієї науки є і вивчення політичної еволюції суспільства, конкретних політичних ситуацій, розроблення пропозицій щодо найбільш сприятливої їм альтернативи у конкретній ситуації (наприклад, розроблення окремих видів віктимологічних моделей, боротьби з конкретними типами злочинів та злочинності в цілому).

Становлення демократичного суспільства неможливо без виховання праваї моральності. Виховна суспільна діяльність відведена в першу чергу, органам місцевого самоврядування та відіграє важливу роль щодо ідеологічного сприйняття місцевих органів влади народом України. Демократичне право та суспільна мораль відіграє (особливо для молоді) значну роль. Впливовим засобом демократичного виховання людей є виконання їх прав на працю, у процесі якого укріплюються демократичні погляди, відчуття «потрібності» для своєї держави. Участь у процесі виробництва носить як моральний характер так і задоволення життєвих потреб. Отримання заробітної плати, участь у житті колективу не повинні залишатись поза правовим впливом організаційної впорядкованості та направленості.

Право і моральність – є складові поєднання матеріальних і моральних стимулів. Однією з сторін діяльності місцевих органів влади щодо кримінологічного виховання людей (особливо молоді) є переосмислення минулого, подолання старих стереотипів щодо хабарництва, наркоманії, алкоголізму та іншого, що має бути викоріненню з свідомості та поведінки людей. Необхідно виховувати нову правосвідомість, використовувати для цього різні форми державного і суспільного впливу.

Правильне співвідношення засобів заходів переконання та примусу у діяльності місцевих органів самоврядування – необхідні умови успіху боротьби з пережитками минулого у свідомості людей.

Куц Віталій Миколайович
к.ю.н., проф., викладач Національної
академії прокуратури України,

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ ПРОСТУПКІВ

15 лютого 2018 року минуло десять років з дня прийняття Радою національної безпеки і оборони України рішення «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», яким було схвалено проект

Концепції реформування кримінальної юстиції України та запропоновано Президентів України затвердити зазначену Концепцію. Указом Президента №311/2008 від 08 квітня 2008 року вказане Рішення було введено в дію, тобто Концепцію реформування кримінальної юстиції України затверджено.

Одним із важливих напрямів її реформування у розділі II Концепції визнано модернізацію кримінального та адміністративно-деліктного законодавства, зокрема запровадження розподілу кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки. До категорії кримінальних проступків пропонувалось віднести:

а) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України є злочинами невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки;

б) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, що мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо).

Також концепцією передбачалось прийняття Кодексу України про кримінальні проступки. За їх вчинення рекомендувалось передбачити стягнення у виді короткострокового позбавлення волі, штрафу у певному обмеженому розмірі, позбавлення спеціальних прав, залучення до обов'язкових робіт тощо, а також застосовуватись спеціальна конфіскація. Вчинення кримінальних проступків не повинно мати таких правових наслідків, як судимість.

На думку авторів Концепції, такий підхід до розмежування злочинів і кримінальних проступків має забезпечити: подальшу гуманізацію кримінального законодавства; спрощену процедуру притягнення до юридичної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні проступки; оптимізацію діяльності органів кримінальної юстиції щодо виявлення, розслідування та судового розгляду; можливість оскарження судових рішень у цих справах в інстанційному порядку. Ідея запровадження кримінального проступку очікувано знайшла неоднозначне відображення в професійній свідомості фахівців. Молодше покоління українських криміналістів сприйняло її позитивно, а старше, переважно, висловилося проти запровадження кримінальних проступків.

З метою реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції, Кабінетом міністрів України 27 серпня 2008 року було затверджено відповідний план заходів, відповідно до якого Кодекс України про кримінальні проступки мав бути прийнятим протягом шести місяців після прийняття Кримінального процесуального кодексу України. Останній, як відомо, було прийнято 13 квітня 2012 року, але ні через шість місяців, ні через багато років поспіль кодексу про проступки країна не дочекалась. Більше того, спочатку в академічному середовищі, а згодом і серед практикуючих правників консолідувалась думка про недоцільність такого кодексу. Натомість, було запропоновано виокремити кримінальні проступки у самостійній частині Кримінального кодексу України з можливою її назвою «Спеціальна частина», в якій би за критерієм родового об'єкта були зібрані діяння невеликої суспільної небезпечності з нинішньої Особливої частини цього кодексу, та певний масив адміністративних деліктів, що вимагають повноцінного змагального процесу у відповідних провадженнях.

При цьому пропонується суттєва модернізація Загальної частини КК України, обумовлена появою, поряд із злочином, ще одного кримінального правопорушення – кримінального проступку*.

Запропонований варіант вирішення проблеми кримінально-правового визнання кримінального проступку за своєю формою не викликає заперечень. У всякому випадку, він не містить протиріч формально-логічного характеру. Але з деякими важливими положеннями його змісту погодитись неможливо.

По-перше, необґрунтовано «економно» автори такого варіанту підходять до визначення обсягу злочинів, які доцільно перевести в розряд проступків. В Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні зазначене положення, нажаль, сформульовано «по-одеськи»: «окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості». Не зрозуміло, чи «окремі діяння» з числа злочинів невеликої тяжкості, чи «окремі діяння» як уособлення усіх злочинів невеликої тяжкості. Я схильний до другого варіанту розуміння вказаного положення, тобто пропоную визнати кримінальними проступками усі без виключення злочини невеликої тяжкості, що потягне за собою незначні зміни до статті 12 КК України «Класифікація злочинів». Замість чотирьох їх класів має залишитись три з наступними їх назвами: 1) нетяжкі; 2) тяжкі; 3) особливо тяжкі. При цьому, санкції за «переведені» до числа проступків нинішні злочини невеликої тяжкості не мають містити позбавлення волі, що забезпечить реальну, а не на словах, гуманізацію кримінально-правового реагування на прояви злочинності.

По-друге, засобом кримінально-правового реагування на кримінальні проступки не може бути кримінальна відповідальність та ще й у формі покарання. Аргументами проти такого «реформування» зазначеного аспекту формою кримінальної юстиції є таке. Покарання традиційно є реагуванням на вчинення виключно злочину. На цьому ґрунтується вчення про покарання, в розробку якого вкладено творчу енергію багатьох поколінь вчених. Встановлення покарання за інші, крім злочину, правопорушення є теоретично необґрунтованим. Крім того, застосування кримінальної відповідальності та ще й у формі покарання, об'єктивно, тобто незалежно від чиясь волі, тягнутиме за собою виникнення стану судимості особи, проти чого якраз і спрямоване запровадження кримінального проступку. Останнє витікає з сутності кримінальної відповідальності, визначеної у відомому рішенні Конституційного Суду України 1999 року у справі стосовно депутатської недоторканності. Згідно з цим рішенням кримінальною відповідальністю є засудження особи, визнаної винуватою у вчиненні злочину, обвинувальним вироком суду, що набув чинності. Факт засудження іманентно створює стан судимості засудженої особи.

Отже, запровадження до кримінального законодавства такого різновиду кримінального правопорушення як проступок, вимагає пошуку адекватної йому форми кримінально-правового реагування, що не мала б наслідком судимість особи. Такою формою реагування могли б стати інші засоби кримінально-правового характеру у виді кримінально-правового стягнення, що не мають своїм наслідком судимість. Наголошую, що саме засоби, а не заходи, що вже запроваджені нашим «мудрим» законодавцем до чинного КК України. Заходи

* Відповідні законопроекти знаходяться на розгляді у Верховній Раді України.

– це не статична форма кримінально-правового реагування на подію, а процес застосування такої форми (динаміка). Вони (заходи) є складовою предмета кримінально-процесуальної діяльності. Для предмета кримінально-правового відображення дійсності характерним є статичний стан певних явищ. Для вербального відображення такого стану більш підходящим є термін «засіб». Будь-які заходи передбачають застосування чи використання відповідних засобів. Так, захід під назвою «кримінально-правове реагування на вчинення кримінальних проступків» неможливий без певних засобів, визначених КК України.

Легеза Євгеній Олександрович

д.ю.н., професор кафедри
адміністративного та митного права
Університету фінансів та митної справи

Ігнатів Сергій Олександрович

викладач кафедри адміністративного пр
ава, процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУТНІСТЬ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 254 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «БЕЗГОСПОДАРСЬКЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ»

Суб'єкт злочину в загальному розумінні — це особа, яка вчинила злочин. У більш вузькому розумінні суб'єкт злочину — це особа, здатна нести кримінальну відповідальність у випадку вчинення нею умисного або необережного суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом [1, с. 99]. З усіх ознак, що характеризують особистість злочинця, закон виділяє такі, котрі свідчать про її здатність нести кримінальну відповідальність.

Згідно з ч.1 ст. 18 КК України, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Отже, кримінальній відповідальності за безгосподарське використання земель може підлягати особа тільки за наявності трьох ознак: 1) це фізична особа; 2) це осудна особа; 3) це особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Деякі автори пропонують поділення суб'єкта злочину, наприклад, на загальний і спеціальний; на приватних і службових осіб; на громадян і службових осіб, тощо[2]. Найбільш прийнятним вбачається визначення і обґрунтування ознак суб'єкта складу злочину через діяльність і функції суб'єкта, як це пропонує В. К. Матвійчук [3, с. 264].

Відповідно до цього, суб'єктом безгосподарського використання земель потрібно визнавати осіб, діяльність яких безпосередньо пов'язана з використанням земель сільськогосподарського призначення. Під час аналізу об'єктивної сторони було охарактеризовано «господарське використання земель» як діяльність, спрямовану на належне, сумлінне використання відповідним суб'єктом ґрунтового покриву земель у відповідності до встановлених за-

конодавством вимог та нормативів. «Господарність» у даному контексті означає здатність уміло й добросовісно вести господарство на підставі чинного законодавства у сфері охорони та раціонального використання земель. Законодавство України покладає на осіб, які мають у володінні чи розпорядженні землі, чимало обов'язків з приводу їх охорони, раціонального використання та відтворення корисних властивостей, яких дана особа має дотримуватися в процесі господарського використання земель. Основним їхнім обов'язком є використання землі за призначенням із застосуванням природоохоронних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, відновлення і підвищення родючості ґрунтів та інших корисних властивостей землі. Відповідно, вони повинні здійснювати раціональну організацію території, відновлювати і підвищувати родючість ґрунтів, здійснювати охорону земель від вітрової і водної ерозії, підтоплення, заболочування, засолення, висушування, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними речовинами, охорону від зараження сільськогосподарських угідь карантинними шкідниками і хворобами рослин, заростання бур'янами, чагарниками, тощо. Юридичні особи — підприємства, установи і організації, що займаються веденням сільського господарства, також зобов'язані виконувати комплекс заходів щодо охорони ґрунтів, водойм, лісів, тваринного світу від шкідливого впливу стихійних сил природи, побічних наслідків застосування складної сільськогосподарської техніки, хімічних речовин, меліоративних робіт та інших факторів, що погіршують стан навколишнього природного середовища [4, с. 150–151]. Ці обов'язки закріплені, перш за все, в ЗК України (ст. 91 — обов'язки власників земельних ділянок; ст. 168 — обов'язок охорони ґрунтів як об'єктів особливої охорони) та в численних нормативно правових актах (з урахуванням того, що диспозиція ст. 254 КК України вважається бланкетною). Крім того, такі обов'язки можуть витікати не тільки з закону або з підзаконного акту, а й з професійних або службових функцій, з договору, тощо.

Отже, суб'єктом безгосподарського використання земель треба визнати особу, яка недобросовісно здійснює господарську діяльність — не виконує або неналежним чином виконує покладений на неї правовий обов'язок з приводу раціонального використання земельних ресурсів та всебічної їх охорони від негативного антропогенного та природного впливу в процесі господарської діяльності, що призвело до тривалого зниження або втрати родючості, виведення земель із сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту.

1. Александров Ю. В. Кримінальне право України: Заг. частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. — К.: МАУП, 2004. — 328 с.

2. Харь І. О. Теоретичні та прикладні проблеми суб'єкта складу злочинів проти навколишнього природного середовища / І. О. Харь // Юридична наука. — 2011. — №4 -5. — 110-119

3. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В. К. Матвійчук. — К.: «Азимут Україна», 2005. — 464 с.

4. Корнеєв Ю. В. Земельне право: Навч. посібник / Ю. В. Корнеєв, М. О. Мацелик. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 240 с.

Леоненко Тетяна Євгенівна
д.ю.н., доц., завідувач кафедри
кримінального, цивільного
та міжнародного права Запорізького
національного технічного університету

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЯ», «РЕЛІГІЙНА СЕКТА», «ТОТАЛІТАРНА СЕКТА» В КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ВЧИНЕНИМ У СФЕРІ ВІРОСПОВІДАННЯ

Конституція України у ст. 24 гарантує громадянам право на захист від дискримінації за ознаками “раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками”, розвитком цієї норми виступає ст. 35 Основного Закону України, в якій закріплено “право громадян на свободу світогляду і віросповідання”. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність, яка, в свою чергу, виступає як соціальна форма об’єктивної релігійної свідомості, реалізації релігійної віри в діях соціальної групи або окремих індивідів. Таким чином, суб’єктами реалізації релігійної діяльності, релігійних культур та релігійних обрядів виступають або релігійні організації або окремі громадяни.

В деяких випадках, в наукових роботах різного рівня та наукових дискусіях, поняття та діяльність релігійної організації пов’язується з поняттям та діяльністю релігійних сект, а діяльність останніх ототожнюється з діяльністю тоталітарних сект. В даному контексті, для науки кримінології та кримінального права, в процесі виключно правової оцінки діяльності та наслідків такої діяльності релігійних організацій, релігійних та тоталітарних сект необхідно враховувати той факт, що релігійна організація, релігійна секта та тоталітарна секта – це різні форми «задоволення релігійних потреб населення», де «релігійні секти» та «тоталітарні секти» не є різновидом релігійних організацій.

Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об’єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Масштаби діяльності релігійних організацій широкі. Вони ведуть активну духовну роботу, займаються благодійністю, допомогою незахищеним верствам населення, борються з бездуховністю, сприяють вирішенню міжнародних проблем, мирному врегулюванню збройних конфліктів. Ця позакультова діяльність релігійних організацій підтримується державою і суспільством.

В той же час, передбачені законодавством форми релігійних організацій, наприклад, релігійні братства або місіонерські товариства (місії) можуть бути не за формою, а саме за змістом релігійної ідеології та діяльності – релігійними сектами, при цьому треба звернути увагу, що релігійна секта, яка не є церквою, де її члени сповідують релігійну доктрину, відмінну від християнства, ісламу або буддизму, в такому випадку сама по собі не може бути об’єктом

кримінального переслідування. Тому, що не всі сучасні секти мають ознаки тоталітаризму. Релігійні секти, як показує історія релігії, в деяких випадках, можуть надавати культууроутворювальний вплив на традиції народів, самі поступово перетворюючись на потужні релігійні позитивні рухи, відрізняючись від материнської релігії тільки якимись догматами. Прикладом тут може служити протестантство. Основним предметом аналізу при цьому є доктринальні відмінності традиційного та ортодоксального в світових релігіях.

Тоталітарні секти, в свою чергу, є самостійним типом організації саме псевдорелігійної ідеї навколо чієїсь суб'єктивної інтерпретації Священних книг людства, а їх доктрини – “збочене, фальшиве розуміння сакрального, що заперечує історичну спадщину Світових релігій”. Таким чином, діяльність тоталітарної секти – об'єктивна структурна передумова для розвитку кримінального релігійного екстремізму. Виникнення та поширення тоталітарних сект є свого роду соціальним відхиленням у духовній сфері, оскільки тоталітарні секти використовують в своїй діяльності засоби й методи, ворожі не тільки ідеології світових релігій, а й людству загалом. Багато з них має виразно патологічний характер, а участь у таких групах призводить до духовної кризи, дезінтеграції особистості людей, залучених до цих рухів. Тоталітарні секти за своєю суттю далекі від релігії, мають псевдо релігійний, неокультний, авторитарний характер. Їх ідеологія деструктивна, ірраціональна і «токсична» (Е. Фром). Таким чином, тоталітарна секта і релігія – це взаємовиключні поняття.

Питання релігійної ідеології, захист віровчення про Бога, а також, пов'язані з цим вчення про моральні норми та форми Богоповаги є предметом теології або Богослов'я. Інші питання діяльності таких утворень вивчаються в межах предмету філософії, соціології, психології тощо. Тому, ідеологія, яку сповідують релігійні організації або релігійні секти та їх відповідність моральним нормам не є предметом наук кримінально-правового напрямку.

Але, якщо в тому випадку, коли: а) релігійна доктрина секти містить спонування до вчинення протиправних дій (відмови від виконання громадських обов'язків, застосування фізичного або психічного насильства над громадянами, зміни існуючого державного ладу тощо); б) текст письмових джерел групи, усних лекцій і настанов насичений спеціальними мовними або іншими засобами, цілеспрямовано негативні установки відносно суспільного устрою, типу сім'ї, загальноприйнятих цінностей, законодавства, а також у тих випадках, коли релігійна організація або релігійна секта перероджуються в тоталітарну, терористичну групу, екстремістську організацію чи просто терористичний компонент стає складовою частини служіння Богу, така псевдорелігійна діяльність виходить за межі предмету філософії, теології, соціології або психології та автоматично стає предметом кримінально-правового та кримінологічного аналізу з метою пошуку заходів протидії цьому суспільно-небезпечному явищу.

Таким чином, для кримінального права, суспільна небезпека існування таких сект полягає в посяганні на життя, здоров'я, честь та гідність громадян; коли лідери тоталітарних сект або їх адепти провакують або навіть примушують інших адептів до вчинення злочинів для підтримання діяльності тоталітарної секти; коли діяльність тоталітарних сект може мати екстремістську та терористичну направленість, а також в випадках, коли діяльність тоталітарної секти посягає на інші охоронювані законом про кримінальну відповідальність відносини.

Взагалі, треба відзначити, що стан доктринального осмислення в українському праві проблематики дослідження проблем дослідження злочинів у сфері віросповідання потребує наукової уваги, більш того, на підставі процесу глобалізації людської діяльності, яка поширюється не тільки на духовні засади релігії, а й на світовий порядок, існує необхідність у вирішенні у кримінологічній науці окремого напрямку, який, на думку В.І. Шакуна, можна умовно назвати – релігійність і її вплив на злочинність [1, с. 542].

1. Шакун В. І. Суспільство і злочинність / В. І. Шакун. – Київ : Атіка, 2003. – С. 542, 784 с.

Лук'янчиков Євген Дмитрович

д.ю.н., проф.,
професор кафедри інформаційного права
Національного університету
«КПІ ім. Ігоря Сікорського»,

Лук'янчикова Вікторія Євгенівна

науковий співробітник
ДНДІ МВС України

ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ПСИХОЛОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів вчинених в умовах неочевидності, в першу чергу організованими злочинними угрупованнями з корумпованими зв'язками в органах влади відбувається в умовах активної протидії з боку заінтересованих осіб. Активна протидія розслідуванню з боку заінтересованих осіб є характерною рисою сучасного пізнавального процесу. Злочинці заздалегідь розробляють тактику вчинення злочину і приховання його слідів з тим, щоб уникнути відповідальності.

Поняття «протидія розслідуванню» вперше сформульовано В. М. Карагодіним, який розглядав її як елемент злочинної діяльності, що не охоплюється способом вчинення злочину, визначив її природу, мотивацію, форми і способи [1], а О. Л. Стулін розробив класифікацію даного явища [2, с. 37-41].

Пізнавальну діяльність в процесі досудового кримінального провадження неможливо уявити без спілкування слідчого з іншими його учасниками, а звідси і психологічного впливу один на одного. Проблема психологічного впливу, зазначає В. Г. Гончаренко, ще недостатньо вирішена як в теоретичному, так і в практичному відношенні. Дане питання не вирішене законодавцем, а тому існують розбіжності і крайні погляди, що одна й та ж дія слідчого у одних випадках є вершиною тактичної майстерності, а у інших – ледве не карним грубим порушенням законності. Необхідною умовою розробки юридичних питань психологічного впливу у кримінальному провадженні є встановлення його загального поняття і юридичного визначення впливу як неодмінного атрибута усякого акту правового регулювання [3, с. 57].

В процесі спілкування з учасниками кримінального провадження слідчий повинен мати у своєму арсеналі власні психологічні прийоми, щоб подолати

протидію з їх боку. Виходячи із визначення тактики як уміння «перехитрити», «переграти» протидіючи сторону доцільно проаналізувати питання щодо допустимості, рівня і умов застосування тактичних прийомів криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, які впливають на психіку особи і можуть бути по різному, в ряді випадків помилково, оцінені нею.

Помилкове уявлення щодо тих чи інших обставин провадження може сформуватися у особи під впливом різноманітних чинників, які на неї впливають. Деякі з них безпосередньо передбачені законом (необхідність роз'яснення обставин, що пом'якшують відповідальність, нерозголошення даних досудового слідства тощо). Інші чинники обумовлюються міркуваннями тактичного характеру. Вони пов'язані з такими діями, звичайно в межах закону, які дозволяють сформулювати у особи помилкове сприйняття того, що відбувається. Такі умови і обставини у більшості випадків створюються штучно, містять у собі елементи невизначеності але ґрунтуються на об'єктивних процесах і явищах. Наочним прикладом цього може бути побічний допит, сутність якого полягає у отриманні відомостей про обставини, прямо не пов'язані з предметом допиту, але такими, що мають значення для розкриття злочину.

Питання щодо можливості застосування в процесі розслідування тактичних прийомів, які неоднозначно оцінюються особою, вирішується по-різному. В більшості випадків до можливості використання обману ставляться категорично негативно. Так, М. Б. Вандер зазначає, що у багатьох підручниках криміналістики значна увага приділяється тактичним рекомендаціям, пов'язаним з використанням юридичної неграмотності підозрюваного або обвинуваченого, низького рівня їх освіти та інтелектуального розвитку. Рекомендуються різноманітні оманні «пастки», практикується створення видимості повного розкриття злочину, перебільшення поінформованості слідчого про обставини справи, не виправдано широке тлумачення експертних висновків про групову належність об'єктів і т.п. Але в сучасних умовах часто доводиться стикатися з високоосвіченими злочинцями (у тому числі такими, що мають юридичну освіту), які володіють витонченим інтелектом та психологічною проникливістю. Вони легко розгадують різноманітні тактичні «пастки» слідчого [4, с. 10-15]. Можна додати, що такі особи користуються допомогою кваліфікованих адвокатів для перешкоджання розслідуванню. На жаль, конкретних пропозицій щодо можливості застосування нових тактичних прийомів для подолання протидії розслідуванню в роботі не пропонується.

Дещо по іншому до можливості застосування тактичних прийомів, що відносяться до так званих психологічних хитрощів, або пасток ставиться М. І. Порубов. Сутність їх полягає у тому, пише він, що від допитуваного тимчасово приховується істинна мета допиту, формується хибне уявлення про наявність або, навпаки, відсутність у слідчого доказів. Досягають цього створенням певної ситуації при допиті, показом предметів, аналогічних тим, які мають відношення до злочину, і т.д.

Застосування прийомів, на думку автора, пов'язаних з демонстрацією будь-якого предмету в розрахунку на виникнення у допитуваного певних асоціацій, які свідчать про його причетність до вчиненого злочину можливо: по-перше, коли є повна, заснована на доказах впевненість слідчого у винності особи; по-друге, якщо точно встановлено, що предмет, який використовується в тактичній комбіна-

ції, відноситься до даного провадження; по-третє, якщо слідчий не посилається на цей предмет як на доказ і не приписує йому неіснуючі якості. Критерієм правомірності прийомів, заснованих на створенні уявлень, має бути абсолютна недопустимість з боку слідчого повідомлення будь-яких переказаних відомостей, стверджень, оперування брехливими посилками, створення штучних ситуацій, що виключають можливість правильного висновку. Хитрість, якщо її розуміти як винахідливість слідчого, є етично виправданим елементом тактичного прийому на учасників кримінального процесу [5, с. 5].

Слід зазначити, що правової заборони застосування дій, які можуть бути неоднозначно оцінені особою в сучасній практиці не існує. Так, ч. 2 ст. 11 КПК України забороняє під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність, а стаття 373 КК України передбачає кримінальну відповідальність за примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку особи, яка проводить дізнання або досудове слідство. У коментарі до даної статті до незаконних дій відносять шантаж, обман, гіпноз, незаконне обмеження прав потерпілого, його підкуп тощо [6, с. 936]. Віднесення тих або інших дій до незаконних має важливі правові наслідки, а саме, передбачає не моральну, а кримінальну відповідальність. Саме тому перелік незаконних дій має бути чітко визначеним у законі подібно до того, як це зроблено щодо обставин, які обтяжують покарання (ст. 67 КК), або до визначення поняття «катування» у ст. 1 Конвенції проти катування та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих людську гідність видів поведження і покарання. У ній чітко зазначається, що до «катування» віднесені будь-які дії, якими особі навмисно задається сильна біль або страждання, фізичне чи моральне, якщо ці дії мають за мету отримання відомостей або зізнання, покарання за вчинені дії, дискримінацію, залякування або примусу і якщо воно вчинено державною посадовою особою, яка виступає як офіційна, або за їхнім підбурюванням, з відома чи мовчазливого погодження.

Подібний підхід має бути застосовано для визначення вичерпного переліку дій, які можуть бути неправильно оцінені особою і заборонені до застосування. Неможливо, щоб у правовій державі у кожному випадку віднесення тих або інших дій до незаконних залежало від розсуду судді або слідчого навіть якщо вони достатньо підготовлені спеціалісти. Невизначеність дій і прийомів, які заборонено застосовувати в процесі розкриття злочинів штучно стримує ініціативу слідчих і співробітників оперативних підрозділів. Вони є потенційними заручниками нечітко визначеної норми і несумлінних посадових осіб, що її застосовують у відповідності зі своєю правосвідомістю, а інколи і на замовлення.

Якщо піддати аналізу слідчі (розшукові) дії, тактичні прийоми і тактичні комбінації у ряді із них можна помітити елементи, які можуть викликати неоднозначну оцінку. Можливість їх застосування у тому чи іншому вигляді передбачено у самому законі. Так, ст. 277 КПК визначає зміст повідомлення про підозру. Якщо поряд з іншими обставинами у ній має бути вказано зміст підозри та стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчи-

нення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру, то посилення на докази не вимагається. На дану обставину звертає увагу В. О. Коновалова, яка пише, в практиці розслідування існують тактичні прийоми, які побудовані на приховуванні певної частини інформації, якою володіє слідчий і яку він може використовувати на етапі, що уявляється йому найбільше сприятливим для досягнення поставленої мети. Так, при допиті підозрюваного слідчий не зобов'язаний повідомляти інформацію, якою він володіє, для підтвердження або обґрунтування підозри [7, с. 139]. Такий підхід ніяким чином не обмежує права особи на захист від підозри і вона може його з успіхом реалізувати. Особа має право на захист саме від підозри, а не доказів, на яких вона ґрунтується.

Стаття 222 КПК визначає, що відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. За розголошення таких відомостей передбачається кримінальна відповідальність.

Таким чином, дана норма дозволяє слідчому, виходячи із тактичних міркувань, визначати час і обсяг відомостей, з якими може бути ознайомлений підозрюваний.

З наведеного вбачається, що можливість використання тактичних прийомів у формі оперування інформацією має законні підстави. У цьому плані слід погодитися з думкою Р. С. Белкіна про те, що настав час відкрито сказати, що і держава визнає допустимість обману в правоохоронній сфері: вона визнала законною оперативно-розшукову діяльність, яка у більшості засновується на дезінформації, обмані, як засобі виявлення і розслідування злочинів. Обман особи, яка протистоїть оперативному співробітнику не вважається аморальним. Не застосовуючи обману, неможливо увійти у злочинне групування, захопити на гарячому хабарника, вимагача і т.п. Сором'язливе маскування слова «обман» спеціальним терміном «легенда» – суті справи не змінює: без обману частенько неможливо здійснити оперативно-розшукові заходи [8, с. 13-14]. Сьогодні цей слушний вислів стосується кримінального провадження, в першу чергу інституту негласних слідчих (розшукових) дій.

З огляду викладеного можливо констатувати, що неоднозначна оцінка особою засобів слідчої тактики залежить не від назви тактичного прийому, хоча і це має не аби яке значення, а його сутності.

Оскільки наперед неможливо передбачити усі форми діяльності і поведінки слідчого, які можуть бути неправильно (перекручено) сприйняті особою, що бере участь у слідчій дії необхідно визначити критерій допустимості психологічного впливу на досудовому провадженні. Ним, як слушно зазначає В. Г. Гончаренко, слід розглядати можливість або неможливість свободи вибору особою своєї позиції у спілкуванні, висловлювань, вчинків, поведінки, якщо певні обмеження прямо не передбачені законом [3, с. 63]. Погоджуючись з даною думкою І. І. Когутич додає, що у реалізації результатів застосування цих засобів не повинні допускатися порушення прав цієї особи [9, с. 145].

За будь-яких умов особа повинна мати можливість вільно сприймати інформацію, аналізувати її і без примусу приймати рішення. У будь-який час підозрюваний може відмовитися давати показання, якщо для цього з'являться відповідні підстави. Відповідно до ст. 63 Конституції України правом відмови-

тися давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів можуть скористатися свідок і потерпілий.

Підсумовуючи зазначимо, що психологічний вплив є невід'ємним елементом як слідчої тактики взагалі, так і кожного конкретного тактичного прийому зокрема та сприяє подоланню протидії розслідуванню. Форма, методи і прийоми його застосування мають відповідати загальному критерію допустимості тактичних прийомів у кримінальне провадження.

1. Карагодін В. Н. Основи криміналістического учения о преодолении противодействия предварительному расследованию: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Карагодін В. Н. Екатеринбург, 1992.

2. Стулін О. Л. Классификация видов противодействия. Российский следователь. 1999. № 5. С. 37-41.

3. Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України. К.: Академія адвокатури України, 2008. 280 с.

4. Вандер М.Б. Особенности расследования преступлений в современной криминальной обстановке. Вестник криминалистики. Вып. 3 (7). М.: Спарк, 2003. С. 10-15.

5. Порубов Н. И. Криміналістическая тактика: этические проблемы. Проблемы криминалистики: Сб. науч. тр. Мн.: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2003. С. 4-8.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2001. 1104 с.

7. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Х.: Консум, 1999. 156 с.

8. Белкин Р. С. Нравственные начала деятельности следователя органов внутренних дел. М., 1999. 24 с.

9. Когутич І. І. Про кримінально-релевантне дезінформування як засіб протидії злочинній діяльності. Реформування системи кримінальної юстиції та криміналістичні проблеми : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя Ірпінської фінансово-юридичної академії та 80-річчя з дня народження відомого вченого-криміналіста сучасності, доктора юридичних наук, професора Бахіна Володимира Петровича. Ірпінь: Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. 144-145.

Макаренко Євген Іванович

к.ю.н., проф.

(Дніпровський гуманітарний університет)

ЗАТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проблеми протидії злочинності, особливо організованим формам її прояву, є однією з центральних у зарубіжній і вітчизняній кримінологічній науці. Здавна у законодавчій практиці, науках кримінально-правового блоку і спеціальній правовій літературі щодо діяльності з впливу на злочинність використовується широкий спектр концепцій та підходів до розуміння поняття і сутності цієї діяльності: «подолання злочинності», «боротьба зі злочинністю», «попередження злочинності», «профілактика злочинності», «запобігання злочинності», «протистояння злочинності», «протидія злочинності» та ін. Причому кожний із цих термінів викликав палкі наукові суперечки, а в наслідку й до тепер невизначеність з цим негативним соціальним явищем існує навіть на рівні понятійного апарату. Як тут не погодитися з відомим українським кримінологом, д. ю. н., професором О.М. Джужою, який зауважив: «термінологічна

дискусія стосовно розмежування чисельних понять, що визначають одне й те саме явище, явно недоцільна, оскільки не має теоретичного та практичного сенсу, є явно надуманою, поглиблює понятійну плутанину, змушує вчених «переключатися» з аналізу змісту явища на його етимологічну оболонку».

Як ветерану МВС, мені важко не помітити того, що у своїй нормотворчій та правозастосовній діяльності в останні десятиліття влада почала уникати вживання таких термінів, як «боротьба зі злочинністю», а тим паче її «повної ліквідації», що є завідомо нездійсненним, і натякати суспільству на необхідності «протистояння, протидії злочинності». Але бурхливий перебіг цілої низки кривавих подій останніх років дозволяє висловити сумнів щодо наявності у вітчизняного істеблішменту адекватного розуміння принципових прагнень Українського народу – носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні. Дивно, але наприкінці 2017 р. відкрити війну фактично було оголошено антикорупціонерам. У США розцінили дії ГПУ проти НАБУ як частину зусиль з «підриву незалежних антикорупційних інституцій, яким надали допомогу США та інші країни. Вони підривають довіру громадськості та міжнародну підтримку України.

Ні для кого не є таємницею, що організована злочинність вже набула ознак міжнародної та поширює свій вплив як на фінансово-кредитну й банківську системи, так і на сферу зовнішньоекономічної діяльності – вивіз стратегічної та інших видів сировини й матеріалів, відмивання грошей та вкладання їх у нерухомість, цінні папери, валюту, коштовності, фінансування комерційної діяльності. Посилились процеси відмивання грошей шляхом вкладання їх у легальну економіку або вивозу за кордон і т. ін. Організована злочинна діяльність практично залишається невикритою. Їй притаманна висока латентність. Злочинці роками перебувають у розшуку й не несуть покарання. Цим порушується принцип невідворотності відповідальності за вчинені правопорушення, що, у свою чергу, призводить до зростання правового нігілізму серед населення України.

З огляду на це, предметом нашої дискусії я обрав не проблему кримінології, а таку, що є більш пекучою для представників науково-педагогічної громадськості з кримінально-процесуальним та криміналістичним ухилом – *проблему затримання осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень*.

Справа в тім, що серед трансформацій, яких останніми роками зазнала вітчизняна правова доктрина на шляху Євроінтеграції, поряд з іншими, найбільш істотних змін зазнав кримінально-процесуальний інститут «затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину». Всупереч спадкоємності та реальним потребам сучасної правоохоронної практики вітчизняні творці й ревниві хранителі кримінально-процесуального законодавства настільки гіпертрофують «інститут затримання підозрюваного», що фактично готові зрадити головним завданням кримінального провадження (ст. 2 КПК) й обеззброїти слідчого в його надскладній діяльності по викриттю правопорушників і протидії злочинності. Приміром, А.-М. Ангеленюк, С. Ковальов, Д. Шульга, Т. Сервило та ін. науковці нової генерації [2] у своїх статтях навипередки вихваляють положення КПК України 2012 р., в яких «інститут затримання особи», на наш погляд, явно спотворено через надання йому статусу «тимчасового запобіжного заходу», що полягає в короткочасній ізоляції підозрюваного шляхом поміщення до Ізолятора тимчасового тримання (начебто це витікає з вимог ч. 3 ст. 29 Конституції України, хоча в ній йдеться не про «затримання», а про тимчасове «тримання» особи під вартою). Зрозуміло, що ці

кримінально-процесуальні інститути дуже схожі, але не тотожні.

На жаль, переключені погляди щодо сутності та мети затримання підозрюваного зумовлені саме неоднозначною й суперечливою позицією вітчизняного законодавця, який у новому КПК України тлумачить «затримання особи» водночас і як *захід забезпечення дієвості кримінального провадження* (п. 8 ч. 2 ст. 131), уживаний слідчим в якості більш жорсткої міри у разі, якщо підозрюваний не з'являється за викликом, і як *тимчасовий запобіжний захід*, застосовуваний до підозрюваної особи виключно слідчим суддею в ході досудового чи судового слідства й полягає в короткочасному (що не перебільшує 72-х годин) ув'язненні підозрюваного шляхом поміщення його до ІТТ (ч. 2 ст. 176), і як *процесуальну дію*, факт і результати якої обов'язково фіксуються шляхом складання відповідного протоколу та в інший спосіб (ч. 5 ст. 208). Крім того, цю ситуацію ще більш ускладнює і факт відмінного від КПК тлумачення змісту і мети «затримання особи» у відповідних нормах Закону про кримінальну відповідальність, КУпАП та деяких інших законів України (Про ОРД, Про Національну поліцію, Про Національну гвардію та ін.).

Варто нагадати, що в теорії кримінального (матеріального) права здавна розглядаються правомірними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на фізичне захоплення (затримання) особи, яка вчинила злочин, з метою позбавлення її можливості подальшого вчинення протиправних дій або зникнення з місця події, та доставлення затриманого правопорушника до правоохоронного органу (ст. 38 КК України).

Більш практично, на наш погляд, зміст «затримання особи» тлумачиться в ст. 260 Кодексу України про адміністративні правопорушення, де цей примусовий захід застосовується з метою встановлення особи правопорушника, виявлення й закріплення доказів правопорушення, створення інших умов, необхідних для всебічного й об'єктивного розгляду справи про порушення Закону, а також своєчасного і повного виконання накладеного стягнення.

Так само статті 23, 37, 42-45 Закону України «Про Національну поліцію» для виконання покладених на неї обов'язків уповноважують: «застосовувати поліцейські заходи примусу, у тому числі спеціальні прийоми рукопашного бою та інші спеціальні засоби обмеження рухомості, для забезпечення ... припинення правопорушення, переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського або намагається втекти; ... доставляти затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні правопорушення». Аналогічні дії передбачає також і наказ МВС України від 7.07.2017 р. № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», в якому переслідування й затримання осіб за слідами або указаними потерпілими і очевидцями напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки є одними із першочергових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій.

Саме таке розуміння поняття «затримання», на наш погляд, є цілком логічним і адекватним реальній ситуації на практиці, аніж його тлумачення в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України. Як наслідок, вимога законодавця тлумачити «затримання» як тимчасовий запобіжний захід (ст. 176

КПК) призвела на практиці до того, що такий важливий процесуальний документ, як протокол затримання підозрюваного, із протоколу слідчої дії (призначеного для фіксації ходу, змісту та результатів затримання) перетворився на документальну підставу для поміщення підозрюваного до ІТТ затриманих. Між тим, така практика прямо суперечить кримінально-процесуальній доктрині стосовно традиційного призначення юридичних актів досудового слідства, згідно якій: *протокол* – є процесуальним актом, в якому фіксуються хід і результати проведення процесуальної (слідчої) дії, спрямованої на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів, що мають значення для конкретного кримінального провадження, та засвідчується їх дійсність (ч. 1 ст. 104, ч. 1 ст. 223 КПК України), а *постанова* – процесуальний акт, в якому формулюється й мотивується прийняте слідчим процесуальне рішення (ч. 3 ст. 110 КПК України). Безумовно, рішення про затримання (так само, як і тримання під вартою) повинно бути належним чином мотивоване, тому має прийматися у формі постанови, а не формулюватися в протоколі, як документі, фіксуючому юридично значущий (доказовий) факт.

Наведене переконує нас не лише в наявності очевидної колізії чинного процесуального та матеріального законів в Україні, але й слугує яскравим прикладом недолугої кримінально-процесуальної нормотворчості. В наслідку, неоднозначне тлумачення змісту «затримання особи» в різних нормативних актах фактично спантеличує правоохоронців і наукову юридичну громадськість.

М.М. Міхеєнко, В.П. Гмирко, М.Є. Шумило та інші вчені-процесуалісти [2] справедливо резюмують, що в реалізації декларованих ст. 2 КПК України завдань кримінального судочинства провідним є значення доказів та їхніх джерел, за допомогою яких слідчий і суддя встановлюють істину в кримінальному провадженні. Гадаю, що вас не треба переконувати в тому, що доказами в кримінальному провадженні є будь-які фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий ... і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ст. 84 КПК). Виходячи з цього, можна стверджувати, що кримінальний процес має бути знаряддям ефективної реалізації положень матеріального права, а не суперечити ним.

Повсякденна практика свідчить, що «затримання» є дієвим засобом забезпечення як досудового, так і судового кримінального провадження, участь в якому підозрюваного (обвинуваченого) є обов'язковою. В протилежному разі розпочате провадження втрачає досудову та судову перспективу. Оскільки затримання застосовується з метою забезпечення кримінального провадження, встановлення й доведення провини особи, підозрюваної у вчиненні правопорушення, яке може мати різні ступені суспільної небезпеки, дана міра державного примусу використовується і в кримінальному (ст. 38 КК), і в кримінально-процесуальному (ст. 207-208 КПК), і в адміністративному законодавстві України (ст. 259-261 КпАП). В усіх випадках аналіз дій, що становлять затримання правопорушника, дозволяє дійти висновку, що практично його процедура розпадається як мінімум на дві-три самостійні стадії: безпосереднє (фактичне) затримання особи, її доставлення до органу досудового розслідування та процесуальне оформлення (складання протоколу) затримання підозрюваного.

На жаль, з цього приводу вчені і практики не мають спільної думки. Одні

вбачають в «затриманні» процесуальну (слідчу) дію і засіб отримання доказів. Наприклад, А.Я. Дубинський, В.О. Малярова та ін. [3, 161–162, 133-136] вважають затримання підозрюваного однією зі слідчих дій і характеризують його як самостійний спосіб одержання доказів, зазначаючи, що протокол затримання є джерелом доказів. Ми також здавна позиціонуємо «затримання» як процесуальну дію, що полягає у фізичному захопленні (на місці злочину, в результаті переслідування або розшуку), обеззброєнні й доставлянні до органу досудового розслідування особи, підозрюваної, обвинуваченої чи засудженої за вчинення злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, з метою ідентифікації особи правопорушника, з'ясування його причетності до вчиненого кримінального правопорушення шляхом виявлення й закріплення доказів та, в разі підтвердження існуючої підозри, створення необхідних умов для забезпечення належної участі підозрюваного в досудовому та судовому кримінальному провадженні [4, с. 83].

Дехто висловлює іншу точку зору. Наприклад, І.М. Гуткін хоч і вважає затримання слідчою дією, але «саме по собі затримання підозрюваного, – пише він, – безпосередньо не встановлює доказів» [5, с. 50]. І.Л. Петрухін теж по своєму заперечує, що «хоча протокол затримання є процесуальним документом, але вказані в нім «підстави» затримання не мають статусу судових доказів... Доказове значення протоколу затримання як процесуального документа полягає лише в тім, що він засвідчує час і місце затримання певної особи, а також зроблені нею при цьому заяви» [6, с. 51]. Хоча цього, на наш погляд, не так вже й замало.

Зрештою, дехто висловлює стурбованість парадоксальною ситуацією, що протокол затримання в сучасній практиці складається уповноваженою особою, яка цю процесуальну дію не проводила. А хіба для доказування провини замало того, що на підставі ст. 207 КПК будь-хто спіймав підозрюваного на місці злочину й доставив до уповноваженої службової особи? Більш того, кожен, хто здійснив законне затримання особи в порядку, передбаченому статтями 207-208 КПК, може тимчасово вилучити її майно, яке разом із доставленою затриманою особою він зобов'язаний передати слідчому, факт якого має бути засвідчений протоколом (ч. 1 ст. 168 КПК). Тобто, більш важливим є те, що в справі з'являється особа, підозрювана у вчиненні злочину, під час затримання та особистого обшуку якої вилучені «речові докази», що свідчать про її причетність до злочину, та які нею були зроблені конкретні заяви з цього приводу.

Стурбованим варто нагадати, що все це є правомірним на тій підставі, що відповідно до ст. 42 КПК України, особу прийнято вважати підозрюваною з моменту її фактичного затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення та негайного повідомлення їй про підозру, як це передбачено статтями 276-278 КПК. Принциповим є й те, що суттєво змінився момент фактичного затримання підозрюваного, – коли він силою або через підкорення наказу змушений залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК). А це, у свою чергу, означає, що саме з цього моменту (а не після оголошення особі протоколу затримання, як це було за радянських часів) кримінально-процесуальне затримання підозрюваного можна розцінювати закінченим, залишилася лише одна формальність – скласти протокол.

Підсумовуючи, можна дійти таких *висновків*:

Буквальне тлумачення наведених вище норм дозволяє нам дійти висновку, що безпосереднє позбавлення особи свободи пересування є фактичним затриманням, строк якого обчислюється з моменту фізичного затримання особи. Звідси з необхідністю випливає другий висновок: фізичне затримання особи – це перший етап затримання процесуального. Тож, немає жодних підстав для подальшої популяризації вченими-процесуалістами застарілих кримінально-процесуальних догматів щодо 72-годинного затримання, під яким розуміють «тримання підозрюваної особи під вартою», адже згідно ч. 3 ст. 278 КПК у разі, якщо повідомлення про підозру не буде вручене затриманій особі упродовж 24 годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

Чинний КПК України не забороняє, а цілком допускає можливість отримання доказів у процесі затримання правопорушника й передбачає засіб їх фіксації та посвідчення – протокол затримання, в якому засвідчуються обставини і факти, встановлені при затриманні особи. Будучи процесуальним носієм фактичних даних, що мають значення для справи (належать до предмета доказування) й відповідають вимогам допустимості та достовірності, протокол затримання підозрюваного, безсумнівно, є джерелом доказів у кримінальному провадженні. При цьому, доказове значення протоколу затримання полягає в тому, що в процесі піймання підозрюваного встановлюються (виявляються, констатуються), а в протоколі затримання адекватно відображаються обставини і факти, що мають значення для кримінального провадження. Навряд чи доказова інформація може бути отримана шляхом домашнього арешту або поміщення підозрюваного до ІТТ. Якби законодавець під затриманням розумів тільки дані дії, то протокол затримання відносити до числа джерел доказів не мало б сенсу.

Відтак, кримінально-процесуальне затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину (а так само розшукуваного обвинуваченого чи засудженого, який втік із місця позбавлення волі), має розглядатися не як ізоляційний запобіжний захід (на кшталт «домашнього арешту» чи «тримання під вартою»), а як комплекс організаційно-тактичний дій по захопленню, обеззброєнню та доставлянню цієї особи до компетентного органу, супроводжуваний фіксацією факту, обставин і результатів затримання шляхом відеозапису та їх остаточного юридичного оформлення у відповідному протоколі.

Під час затримання підозрюваного уповноваженим особам надається реальна можливість безпосередньо пізнавати різні обставини вчинення і приховування злочину, тому вони повинні використати всі можливості для того, щоби закріпити отримані при цьому відомості й забезпечити можливість їхнього використання у кримінальному провадженні при доказуванні всіх фактичних даних, що мають доказову перспективу. Наприклад, сукупність очевидних ознак на тілі, одязі особи чи місці події, що вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, закон (п. 2 ч.1 ст. 208 КПК) відносить до підстав затримання. З цього випливає, що такі сліди підлягають фіксації в протоколі затримання, а їх виявлення та закріплення (в тому числі шляхом фото- та відеозйомки) утворює невід'ємний елемент даної процесуальної дії. А з метою забезпечення безпеки оточуючих громадян та самих себе, особа, яка провадить затримання, має право оглядати одяг підозрюваного і наявні при ньому речі, предмети, а також вилучати їх, особливо холодну та вогнепальну зброю, які

зобов'язана передати слідчому з втіленням у процесуально-правову форму – протокол (ч. 1 ст. 168 КПК). Будучи здатним не тільки давати імпульс зафіксованій інформації, а й переносити її в просторі та часі, цей протокол виступає надійним носієм доказової інформації в кримінальному процесі.

Своєчасне вилучення та процесуальне закріплення виявлених слідів злочину виключить можливість їх знищення з боку затриманого на шляху його доставлення до правоохоронного органу, являтиме реальну можливість перевірки і спростування неправдивих заяв з боку останнього про те, що «викривальні докази» були йому підкинуті, підкладені або утворилися в процесі припинення його дій або доставлення його до органу розслідування. Тим самим виконання дій з документування (фіксації) та посвідчення ходу і результатів затримання підозрюваного дозволить правильно визначити належність до кримінального провадження, допустимість і достовірність отриманих при цьому речових джерел доказової інформації, факту і результатів застосування технічних засобів та інших фактичних даних.

Саме таке розуміння надає можливість не лише отримувати важливі докази у процесі затримання підозрюваного, а й використовувати їх у подальшому для доведення його провини. Не випадково, у повсякденній практиці правоохоронці керуються цими міркуваннями для запобігання, припинення та розкриття злочинів. Часто затримання правопорушника з поличним стає кінцевою й доволі ефективною крапкою в процесі документування його злочинної діяльності. Наприклад, завчасно сплановане затримання вимагачів або хабарників на гарячому – в момент одержання хабаря або відразу ж після цього є одним із дієвих способів їх викриття, тому що дає можливість зафіксувати факт передачі та вилучення предмета хабаря (або його прилюдного викидання, знищення тощо). При цьому, як справедливо зауважують практики, факт затримання з поличним здійснює настільки разючий психологічний вплив на хабарника, що він змушений зізнатися в інкримінованому йому злочині.

Манжула Андрій Анатолійович
д.ю.н., доц., професор кафедри галузевого
рава та правоохороної діяльності
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
(м. Кропивницький)

РЕЙДЕРСТВО ЯК ЗАГОРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Необхідно звернути увагу на те, що продовж останніх років різко зросла кількість недружніх захоплень та поглинань, що суттєво вплинуло на умови ведення бізнесу на вітчизняному просторі. Така ситуація ускладнює умови для перспективного розвитку підприємств і створює серйозну проблему для економічної безпеки цих суб'єктів господарювання.

За умов ринкової економіки досить поширеними способами раціоналізації ведення діяльності підприємств різних галузей народного господарства є здій-

снення інтеграційних процесів. Це дозволяє мінімізувати ризики та оптимізувати господарський процес. Але не завжди такі дії здійснюються за згодою сторін. Досить поширеними є випадки недружніх поглинань, про ефективність яких важко стверджувати однозначно.

Особливої уваги заслуговують рейдерські поглинання через їх масовість та загрозовий характер для безпечного функціонування підприємств. Негативний ефект рейдерства проявляється у руйнуванні вітчизняного бізнесу, стимулюванні банкрутства, загостренні проблем та конфліктності у корпоративному секторі економіки, особливим моментом є те, що рейдерські атаки, здебільшого, спрямовані на найприбутковіші підприємства, що суттєво впливає на функціонування окремих галузей та народного господарства загалом, ускладнюють процес захисту прав власності, сприяють зниженню продуктивності праці та є одним з першопричин поширення негативного іміджу України на міжнародній арені, крім того, створюють перешкоди для розвитку малого та середнього бізнесу, гальмують розвиток конкурентного середовища і сприяють монополізації економіки. За оцінками експертів тиск рейдерів на бізнес щороку знижує темпи зростання економіки України на 1-2% [1, с. 232]. Не можна ігнорувати наслідки і для соціальної сфери, адже рейдерські захоплення провокують суспільне напруження та сприяють поширенню хаосу, що в результаті негативно позначаються на якості робочої сили, її вмотивованості та бажанні працювати на результат.

Зазначений негативний вплив проявляються внаслідок значного поширення рейдерства з часів здобуття Україною незалежності, при чому спад за понад 25 років не спостерігається.

У зв'язку з таким значним поширенням рейдерства постає проблема ідентифікації його причин. З врахуванням досліджень [1, 2, 4,] можна стверджувати, що передумовою рейдерства в Україні є:

I. Економічні чинники:

- відсутність повноцінного ринкового середовища;
- нерозвинутий фондовий ринок;
- активний перерозподіл власності між фінансово-промисловими групами;
- недооцінка активів;
- неефективність управління підприємствами;
- галузева монополізація;
- значні суми боргів;
- бажання інвесторів контролювати суб'єкт господарювання;
- відсутність чітких критеріїв визначення недійсних корпоративних рішень, механізмів відповідальності менеджерів та контролюючих акціонерів;
- відсутність прозорості у діяльності суб'єктів господарювання;
- відсутність високоефективних служб економічної безпеки підприємств;
- корупція.

II. Юридичні чинники

- сумнівна передісторія приватизації підприємств
- недосконалість законодавства;
- недостатність регламентації вимог до облікової системи ринку цінних паперів та процедури реєстрації юридичних осіб;
- відсутність важелів для створення гарантій прав власності при наявності

рішення суду;

- безкарність рейдерів;
- недостатність контролю зі сторони держави;
- неефективність судової влади;
- тісний взаємозв'язок політики та законодавчої влади.

III. Соціальні чинники

- виникнення корпоративних конфліктів;
- зовнішні конфлікти;
- недосконала кадрова політика підприємства;
- людський фактор;
- неорганізованість фізичної безпеки на підприємстві.

IV. Технологічні чинники:

- вміле використання інформації «агресорами»;
- недоліки в гарантуванні інформаційної безпеки підприємств.

Таким чином проаналізовано проблему рейдерства в Україні, яку варто розглядати як вагому загрозу розвитку бізнесу та ефективного функціонуванню суб'єктів промисловості. Подальші дослідження варто спрямувати у сферу протидії рейдерству та розробленні рекомендацій для захисту корпоративних інтересів представників промисловості від недружніх поглинань.

1. Живко З.Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління: монографія / З.Б. Живко. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 260 с.

2. Борисов Ю. Корпоративное рейдерство как социально-экономическое явление в мировой экономике: аналитический доклад. – М.: Первый институт корпоративного права, 2007. – 122 с.,

3. Суботник Р.В. Рейдерство в сучасній Україні / Суботник Р.В. // Актуальні питання господарського та цивільного права. Науково-практичний журнал, 2008. – № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.journal.yurpaysintel.com.ua/2008/6/article09/>

4. Єфименко А. Рейдерство або ринок контролю [Електронний ресурс] / А. Єфименко // Юридичний журнал. Видавнича організація «Юністіан». – Режим доступу: <http://justinian.com.ua.article.php?id=3072>

Марисюк Костянтин Богданович

д.ю.н., доц., професор кафедри кримінального права і процесу Національного університету “Львівська політехніка”

ДО ПИТАННЯ ПРО ВВЕДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДІЯННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З МОБІНГОМ

Мобінг (моббінг) – систематичне цькування, психологічний терор, форма зниження авторитету, форма психологічного тиску у виді цькування співробітника у колективі, зазвичай з метою його звільнення.

Зазвичай мобінг може мати на меті формування у працівника заниженої оцінки власних професійних навиків, результатом чого може стати фактична неможливість ефективно виконувати свої професійні функції та, часто, або підпорядкування його волі іншим (приспосовання до ситуації), або виникнення психічних чи психосоматичних захворювань[1, с. 72]. За загальним правилом мобінг яв-

ляє собою методичне і цілеспрямоване переслідування одного із працівників всіма іншими членами колективу або керівником, несправедливе до нього ставлення, метою якого є примушування людини до зміни місця праці [2, с. 3].

Видами (способами) мобінгу можуть виступати, наприклад, приховування необхідної інформації від жертви, соціальна ізоляція жертви, наклеп, плітки чи поширення необґрунтованих пліток, безперервна критика, висміювання, бойкот, насмішки, поширення неправдивої інформації, доноси, різноманітні знущання [3, с. 10]. До подібної думки доходить й Н. Чередніченко, підтримуючи висловлену ще у 80-х рр. ХХ ст. Х. Лейманом позицію щодо того, що мобінг виявляється «у цькуванні, чварах, підсиджуванні, плітках, інтригах, хамстві, емоційному насильстві, сексуальному домаганні, тощо» [3, с. 285].

Зазвичай правовий вплив на моберів здійснюється у рамках трудового законодавства, проте, очевидно, у випадках, коли наслідки переслідування спричиняють чи можуть спричинити особі значної шкоди, згаданого вище впливу явно недостатньо. Яким же чином врегулює згадане питання вітчизняне кримінальне законодавство?

На цей час в Україні відсутня спеціальна норма, яка б врегульовувала дії мобера замість організації чи здійснення переслідування. Саме тому на практиці доводиться застосовувати норми Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за аналогічні діяння загального характеру. Так, наприклад, якщо наслідком мобінгу є самогубство жертви, за наявності інших ознак складу злочину, відповідальність має наставати за ст. 120 КК України («Доведення до самогубства»).

У випадку мобінгу для захисту своєї честі і гідності винного може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за настання фактичних наслідків, наприклад, за умисні тілесні ушкодження (ст. 121, 122, 125 КК України) та ін.

Аналізуючи наведену вище ситуацію можна дійти до висновку, що вона не є юридично правильною, оскільки відповідальність настає лише за фактичними наслідками діяння, тоді як факт переслідування особи як необхідна передумова згаданих наслідків залишається поза юридичною оцінкою, навіть не обтяжуючи кримінальної відповідальності. Деякі ж діяння, пов'язані з мобінгом, взагалі не є криміналізованими.

Врегулювати згадану ситуацію спробували у законопроекті №7005 «Про внесення змін до деяких законів України (щодо попередження мобінгу)», зареєстрованому у Верховній Раді України 25 липня 2017 р. Автори останнього серед іншого пропонують викласти ч. 1 ст. 172 КК України «Грубе порушення законодавства про працю» у наступній редакції: «Систематичне порушення прав працівника, шляхом застосування психологічного насилля та інших елементів мобінгу, а також незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним про порушення вимог Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» іншою особою, а також інше грубе порушення законодавства про працю» [4, с. 4].

Загалом схвально ставлячись до ідеї встановлення кримінальної відповідальності за досліджуване діяння, все ж вважаємо, що у нинішньому виді згадана законодавча пропозиція кардинально ситуації не вирішить.

Виходячи зі змісту законопроекту, пропонується криміналізувати будь-яке систематичне порушення прав працівника, шляхом застосування психологічного

насилля та інших елементів мобінгу, не залежно від того, настали фактичні наслідки чи ні, тобто конструюються формальний склад злочину. Як видається, такий підхід є не до кінця виправданим. Навряд чи просте (хоч і систематичне) порушення прав працівника може вважатись суспільно-небезпечним діянням. Очевидно, тут радше мова має йти виключно про суспільну шкідливість. І лише за наявності певних обтяжуючих обставин (в першу чергу, настання відповідних наслідків або вчинення діяння спеціальним суб'єктом) зазначене діяння може повною мірою вважатись злочинним.

До того ж, виходячи із розташування ст. 172 КК України у структурі кодексу, остання не може повною мірою врегулювати всі питання, пов'язані з криміналізацією мобінгу, у зв'язку з чим, для повноцінної кваліфікації діяння часто вимагатиме доволі складних конструкцій.

Не претендуючи на істину в останній інстанції, можемо запропонувати два варіанти вирішення ситуації. Одним із варіантів пропонуємо доповнити розділ V Особливої частини самостійною статтею, перша частина якої передбачала б кримінальну відповідальність за порушення прав працівника шляхом застосування психологічного насилля або інших елементів мобінгу, якщо ці дії спричинили тяжкі наслідки або вчинені службовою особою, а друга – якщо ці дії спричинили особливо тяжкі наслідки.

Ще одним з варіантів вирішення ситуації вбачається доповнення ст. 67 КК України «Обставини, які обтяжують покарання» пунктом «вчинення злочину з застосуванням систематичного психологічного притиснення працівника з боку працедавця або інших працівників (мобінгу)».

1. Kuć M. *Wiktymologia*. – Warszawa: Wydawnictwo C.H.Beck, 2000. – 175 s.

2. Ларченко Н. Моббинг или психологическое насилие в трудовом коллективе. – Волгоград: Волгоградский областной центр медицинской профилактики, 2015. – 25 с.

3. Чередніченко Н. Моббінг і буллінг у трудовому процесі // *Право і безпека*. – 2012ю – №5. – С. 283-286.

4. Порівняльна таблиця до проекту Закону України про внесення змін до деяких Законів України (щодо запобігання мобінгу) від 25 липня 2017 р. // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62371

Миرونюк Роман Вікторович
д.ю.н., проф., професор кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗА НОВИМ КОДЕКСОМ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Правові відносини, що виникають з приводу притягнення поліцейськими фізичних осіб за до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення урегульовані Кодексом України про адміністративні

правопорушення (далі КУпАП) [1], та частково Законом України «Про Національну поліцію» (далі – Законом) [2].

Справи щодо дій, рішень чи бездіяльності поліцейських щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності є одними з найчисельнішими в діяльності адміністративних судів.

Юрисдикція адміністративного суду щодо розгляду даної категорії справ на сьогодні чітко визначена в КАСУ. З набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» фактично було запроваджено нову редакцію КАСУ, і вищезгадана категорія справ, у відповідності до ч. 1 ст. 20 віднесена до юрисдикції місцевих загальних адміністративних судів, зокрема зазначено, що «місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності» [3].

Як в попередній редакції КАСУ, так і у діючому КАСУ, у статті Стаття 286 «Особливості провадження у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності» визначено лише окремі формально-процесуальні моменти провадження у справах за адміністративними позовами про визнання незаконним рішення поліцейського про притягнення особи до адміністративної відповідальності. Визначити ж процесуальні особливості судового розгляду даної категорії адміністративних справ, порушених на підставі публічно-правового спору щодо незаконності рішення поліцейського про притягнення особи до адміністративної відповідальності можливо з урахуванням аналізу практики діяльності судів по розгляду даної категорії справ, вад такої діяльності та науково обґрунтованих алгоритмів діяльності суду, шляхом комплексного та системного дослідження як КАСУ, КУпАП та Закону України «Про Національну поліцію», що важко зробити в межах тез доповіді і потребує детального дослідження. Разом тим окремі нові положення законодавства щодо судового розгляду даної категорії справ, доцільно навести нижче.

Так, п. 3 ч. 1 ст. 288 КУпАП визначено, що постанову іншого органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення, постанову по справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі – у вищестоящий орган (вищестоящий посадовій особі) або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд, у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, з особливостями, встановленими цим Кодексом.

Відповідно до ст. 289 КУпАП скаргу на постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути подано протягом десяти днів з дня винесення постанови, а щодо постанов по справі про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, у тому числі зафіксовані в автоматичному режимі, – протягом десяти днів з дня вручення такої постанови. В разі пропуску зазначеного строку з поважних причин цей строк за заявою особи, щодо якої винесено постанову, може бути поновлено органом (посадо-

вою особою), правомочним розглядати скаргу.

Статтею 288 КУпАП передбачено, що особа, яка оскаржила постанову у справі про адміністративне правопорушення, звільняється від сплати судового збору. Крім цього, Пленум Вищого адміністративного суду України оприлюднив постанову від 23.01.2015 року №2 “Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 8 липня 2011 року № 3674-VI “Про судовий збір” в якій зазначив, що за подання до суду адміністративного позову про скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення, якщо особу притягнуто до адміністративної відповідальності та накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу, судовий збір не сплачується.

При вирішенні питання про судовий збір у даній категорії справ слід врахувати два аспекти – рівність сторін і «кримінальний» характер правопорушення у розумінні гарантій статті 6 ЄКПЛ. Відповідно до частини першої статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України, (далі – ЄКПЛ) та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Відповідно до частини другої статті у КАСУ суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Враховуючи практику Європейського суду з прав людини (зокрема, *mutatis mutandis* рішення у справі *ÖZTÜRK v. GERMANY* від 21 лютого 1984 року, пункт 53), справи про адміністративні правопорушення даної категорії, враховуючи, зокрема, розмір та характер стягнень, для цілей статті 6 ЄКПЛ належать до справ із обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення [4]. Відтак, на дану категорію справ поширюються гарантії статті 6 ЄКПЛ. Відтак, на всі стадії оскарження у судах постанов у справах даної категорії на позивачів (осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності) поширюються всі гарантії статті 6 ЄКПЛ. Вирішуючи питання про звільнення від сплати судового збору у даній категорії справ, слід застосувати аналогію закону, за якою судові рішення у справах про притягнення до кримінальної відповідальності оскаржуються без необхідності сплати судового збору та аналогію права з огляду на практику Європейського суду з прав людини. Також, слід виходити з принципу верховенства права – оскарження притягнення до відповідальності має бути безкоштовним. При цьому безкоштовним такий процес має бути для всіх сторін справи задля недопущення порушення принципу рівності сторін. Відтак, слід зробити висновок, що судовий збір у даній категорії справ не сплачується ні за подачу позовної заяви, ні апеляційної, ні касаційної, ні про перегляд, незалежно від того, яка сторона справи подає заяву.

В статті 12 нового КАСУ «Форми адміністративного судочинства» закріплено норму відповідно до якої «адміністративне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку позовного провадження (загального або спрощеного)». Аналіз даної норми дає можливість стверджувати, що провадження щодо оскарження дій, рішень чи бездіяльності поліцейських щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності може здійс-

нюватись в порядку спрощеного позовного провадження, яке призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи, що є абсолютно доцільним з огляду на дану категорію справ та завантаженість судів.

При цьому, у відповідності до ч. 3 ст. 257 КАСУ, при вирішенні питання про розгляд справи за правилами спрощеного провадження суд враховує: 1) значення справи для сторін; 2) обраний позивачем спосіб захисту; 3) категорію та складність справи; 4) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначати експертизу, викликати свідків тощо; 5) кількість сторін та інших учасників справи; 6) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; 7) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Нижче, з урахуванням аналізу новел КАСУ можна визначити певні правила спрощеного судового провадження щодо оскарження дій, рішень чи бездіяльності поліцейських щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності, а саме:

1) адміністративна справа з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності вирішується місцевими загальними судами як адміністративними судами протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі;

2) позовну заяву щодо оскарження рішень суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності може бути подано протягом десяти днів з дня ухвалення відповідного рішення (постанови), а щодо рішень (постанов) по справі про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, у тому числі зафіксовані в автоматичному режимі, – протягом десяти днів з дня вручення такого рішення (постанови);

3) розгляд справи по суті за правилами спрощеного позовного провадження починається з відкриття першого судового засідання, підготовче засідання при розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження не проводиться;

4) суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше; за клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін;

5) при розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи – також заслуховує їхні усні пояснення, судові дебати не проводяться;

6) за наслідками розгляду справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності місцевий загальний суд як адміністративний має право: 1) залишити рішення суб'єкта владних повноважень без змін, а позовну заяву без задоволення; 2) скасувати рішення суб'єкта владних повноважень і надіслати

справу на новий розгляд до компетентного органу (посадової особи); 3) скасувати рішення суб'єкта владних повноважень і закрити справу про адміністративне правопорушення; 4) змінити захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, з тим, однак, щоб стягнення не було посилено;

7) апеляційні скарги на судові рішення у справах, визначених цією статтею, можуть бути подані протягом десяти днів з дня його проголошення;

8) суд апеляційної інстанції розглядає справу у десятиденний строк після закінчення строку апеляційного оскарження з повідомленням учасників справ;

9) якщо за наслідками апеляційного перегляду суд апеляційної інстанції змінює захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, таке стягнення не може бути посилено.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 р., № 8073-Х // ВВР УРСР. – 1984. – № 51. – С. 1122.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VII // Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 09.10.2015. 2015 р., / № 40-41 /, стор. 1970, ст. 379.

3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII // Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 01.12.2017 — 2017 р., № 48, стор. 5, стаття 436.

4. Руководство по статье 6 Конвенции. Право на справедливое судебное разбирательство (уголовно-правовой аспект). – Страсбург: Совет Европы, Европейский суд по правам человека, 2014 – 72 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_RUS.pdf.

Митрофанов Ігор Іванович,
д.ю.н., доц., професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОБОВ'ЯЗОК НЕ ВЧИНЯТИ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОРЯДОК УСТАНОВЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Фактичні обставини (події, дії, стани), з якими норма права пов'язує юридичні наслідки, слід вивчати в тісному зв'язку з цією нормою права. Крім того, реалізувати, наприклад, засоби кримінальної відповідальності без норми кримінального права неможливо, оскільки обсяг і засіб цієї відповідальності передбачені вказаною нормою, яка й слугує її підставою. При цьому в санкції норми Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України закріплюються лише види покарання, а всі інші кримінально-правові засоби впливу передбачені в нормах Загальної частини КК України.

Норма Особливої частини КК України за змістом закріплює кримінально-правовий норматив – обов'язок не вчиняти діяння, нею передбачене. За функціональним призначенням вона виконує запобіжну та відновлювальну функції. Так, норма кримінального права встановлює добровільне виконання обов'язку

не вчиняти кримінальне правопорушення та державно-примусову форму реалізації кримінальної відповідальності у разі невиконання вказаного обов'язку. Виникнення добровільної форми виконання зазначеного обов'язку в правничій літературі пов'язують із фактом набрання чинності законом про кримінальну відповідальність. Здебільшого добровільне виконання обов'язку не вчиняти суспільно небезпечні діяння, передбачені КК України, реалізується в запобіжних кримінально-правових відносинах, а підстави для його виконання пов'язані з підставами виникнення цих правових відносин. Отже, проблема підстав виникнення запобіжних кримінально-правових відносин є паралельно і проблемою з'явлення добровільної форми виконання розглядуваного обов'язку.

Розглядаючи юридичні факти, що є підставою виникнення загальнорегулятивних правових відносин у загальній теорії права, вчені вказують на те, що ці правові відносини виникають «безпосередньо із закону». Тобто, автори визнають, що роль юридичного факту в цьому випадку відводиться власне закону, тобто, таку роль відіграє його видання та набрання ним чинності. У вказаному випадку йдеться саме про правові відносини, а не просто актуальні суспільні відносини, оскільки останні врегульовані правом, їхні суб'єкти юридично об'єднані, спостерігається досить чітка кореляція між правами й юридичними обов'язками. Насправді ж одного факту набрання КК України чинності для виникнення в осіб, на яких він розповсюджує свою дію, відповідних прав і обов'язків, що складають зміст запобіжних кримінально-правових відносин, недостатньо.

Указане призводить до того, що проблему виникнення загальнорегулятивних правових відносин учені намагаються розв'язати різними шляхами. Так, В.Б. Ісаков вказував на те, що виникнення значної кількості цих правових відносин пов'язане не тільки з існуванням суб'єкта, але й з іншими фактами (фактичним складом). Наприклад, для виникнення права на працю, освіту, матеріальне забезпечення в старості, необхідно досягнути певного віку. В.О. Лучин вважає, що підставою виникнення загальних конституційних правових відносин є поява відповідного суб'єкта, його конституювання, специфічний правничий стан, у якому він перебуває.

У кримінально-правовій науці також поширеною визнається думка, що для виникнення запобіжних кримінально-правових відносин достатньо набрання чинності КК України після введення його в дію. У такому випадку роль юридичного факту виконує подія набрання чинності законом про кримінальну відповідальність. Іншої точки зору дотримується М.М. Кропачев, який вважає, що виникнення запобіжних кримінально-правових відносин ґрунтується на законі про кримінальну відповідальність, але не відбувається безпосередньо в момент набрання ним чинності. Слід розрізняти чинність КК в часі та реалізацію закону в правових відносинах, тобто його дію. Безпосередньою підставою виникнення кримінально-правових відносин можуть бути тільки юридичні факти, передбачені гіпотезою правничої норми.

У науці кримінального права існують й інші точки зору, які містить деяку суміш розглянутих думок. Так, Ю.А. Пономаренко зазначає, що дія КК у кримінально-правових відносинах проявляється на двох рівнях. Перший рівень – потенційна дія – має місце при виникненні кримінально-правових відносин у широкому значенні, коли на підставі КК України в держави з'являється потенційне по-

вноваження визнати вчинене особою діяння кримінальним правопорушенням і притягнути таку особу до кримінальної відповідальності. Другий рівень – реальна дія закону – проявляється в момент існування кримінально-правових відносин у вузькому значенні, тобто в момент набуття законної сили обвинувальним вироком суду. В цей момент те потенційне повноваження, яке раніше виникло у держави, підтверджується, стає реальним, конкретизується (до рівня точного визначення кримінального правопорушення, вчиненого особою, та конкретного обсягу кримінальної відповідальності) та вже далі воно реалізується.

Виходячи з цього, можна констатувати, що Ю.А. Пономаренко спростовує можливість кримінально-правового регулювання до вчинення кримінального правопорушення, а запобіжний вплив норм кримінального права на поведінку громадян, на його думку, здійснюється за межами кримінально-правових відносин. Р.О. Халфіна вважає, що реалізація у правових відносинах визнається не єдиним способом впливу норми права. Остання може ефективно впливати на мотивацію поведінки саме тим, що перешкоджає виникненню правових відносини. Таким є загальнозапобіжне значення норм, що встановлюють відповідальність за правопорушення. О.Ф. Шишов, зазначає, що КК накладає на громадян обов'язок утримуватися від кримінального правопорушення. У цьому випадку мова йде не про кримінально-правове регулювання суспільних відносин, а про правовий вплив на поведінку людей.

Оцінюючи ці висловлювання, Б.Г. Розовський зазначає, що не вже не очевидна різниця між, скажімо, проповіддю священика, який закликає втриматися від гріха, і законом, що встановлює покарання за вчинення злочину, тобто між відозвою, закликом і покладанням обов'язку. Промови політиків, твори літератури та мистецтва тощо впливають на світогляд людей, сприяють сприйняттю норм моралі та правил співжиття. У цьому плані можна говорити про їх регулюючу роль. Але є принципова різниця – це вплив розрахований тільки на добровільність сприйняття. Правові ж норми: 1) чітко визначають межі допустимої поведінки; 2) диктують погрозу матеріалізованого покарання у випадку порушення, обов'язок дотримуватися їх добровільно. Тепер елементарно прості питання: яка природа обов'язку дотримуватися норми? Чи може цей обов'язок покладатися якимось інакше, ніж через зміст і механізм реалізації норми права? Відповідь очевидна навіть для не-юриста».

Свого часу А.А. Піонтковський справедливо вказував на те, що в реальній дійсності чинна норма права завжди разом з тим створює й відповідні їй правові відносини. Об'єктивне право тому існує завжди із суб'єктивними правами та кореспондуючими їм правовими обов'язками. Запобіжні кримінально-правові відносини виникають тоді, коли разом із набранням чинності нормами кримінального права існує об'єктивна можливість вчинення суспільно небезпечних діянь, здатних заподіяти значну шкоду існуючим у державі суспільним відносинам. Об'єктивна можливість чи, іншими словами, об'єктивна небезпека вчинення суспільно небезпечних діянь набуває значення юридичного факту тільки після видання закону, що передбачає покарання за вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Слід указати, що конституційні запобіжні правові відносини, засновані на загальних заборонах, таких, як «не вбий», «не укради», «не згвалтуй», «не знищуй чужого майна» тощо, виникають завдяки прямій вказівці закону, а суб'єкт

стає учасником цих правових відносин із моменту набрання чинності законом про кримінальну відповідальність. Виникнення інших кримінально-правових відносин, які засновані не на загальних заборонах, обумовлено конкретними юридичними фактами. Але тоді виникає питання відносно того, чи можна вважати їх запобіжними. Вони є відносно визначеними або конкретними. Так, обов'язки, що випливають зі ст.ст. 364 і 364¹ КК України (не зловживати службовими повноваженнями), поширюються тільки на службових осіб. Суб'єкт стає учасником цих правових відносин з моменту, коли він розпочав здійснювати відповідні функції, а також обіймати певні посади, пов'язані з цих функцій, або виконувати такі функції за спеціальним повноваженням. Більшість юридичних фактів, внаслідок яких виникають запобіжні кримінально-правові відносини, так чи інакше пов'язані з ознаками, що характеризують правосуб'єктність. Настання конкретних юридичних фактів доповнює або змінює ознаки, що характеризують правосуб'єктність.

При цьому слід ураховувати, що для виникнення конкретних правових відносин необхідна передумова. Так, Б.Т. Базилев зазначає, що всі індивідуалізовані правничі зв'язки в остаточному підсумку мають джерелом свого регулювання конституційні норми. Наявність конституційних загальнорегулятивних правових відносин є необхідною підставою виникнення конкретних запобіжних кримінально-правових відносин. Це пов'язано із закріпленням у нормах Конституції України обов'язків людини та громадянина. Серед обов'язків, передбачених Конституцією України у розділі II, нами виокремлюється обов'язок неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права та свободи, честь та гідність інших людей (ст. 68 Конституції України). Розглядуваний обов'язок конкретизується у визначених нормативно-правових актах, у тому числі у КК України.

Отже, обов'язок не вчиняти суспільно небезпечні діяння, передбачені в нормах Особливої частини КК України, є конституційним правилом належної поведінки людини. Незнання законів не звільняє людину та громадянина від юридичної відповідальності (ст. 68 Конституція України). Тому заперечення існування запобіжних кримінально-правових відносин, в яких реалізується обов'язок не вчиняти кримінальні правопорушення, можна визнати таким, що ігнорує конституційні приписи.

Одерій Олексій Володимирович
д.ю.н., доц., професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
та судових експертиз Донецького
юридичного інституту МВС України

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ, ЩО ОТРИМАНІ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ – ЯК ПРИВІД ТА ПІДСТАВА ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Беручи до уваги сучасний етап розвитку людської цивілізації, який визначають як «глобальна інформаційна революція» [1], окрему увагу слід звертати на відкриті джерела інформації у сенсі використання їх можливостей у діяль-

ності з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень для отримання криміналістично значущої інформації. Такою, на думку Р. С. Белкіна, є відомості (дані), що мають відношення до розкриття та розслідування злочинів, і якою може бути будь-яка інформація будь-якої природи [2, С.83]. З урахуванням прогресивного розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій та стрімкого росту відкритих джерел інформації у всьому світі, відкриті джерела інформації перетворилися на унікальну силу та засіб протидії злочинності.

Безпосередньо відкрити інформацію можна розуміти як такі джерела, інформація в яких знаходиться у вільному доступі для необмеженого кола осіб, тобто є загальнодоступною для всіх бажаючих отримати її на законних підставах [3]. Такими джерелами є традиційні ЗМІ (телебачення, радіо, друковані періодичні видання), різноманітні бази даних, автоматизовані інформаційно-пошукові системи і звичайно всесвітня мережа «Інтернет» з її соціальними мережами, електронними ЗМІ тощо. До того ж сьогодні розвивається жанр журналістського розслідування, результати якого висвітлюють на певних інформаційних порталах [4]. Так, на інформаційному порталі «Права людини в Україні» Харківської правозахисної групи безпосередньо передбачена рубрика «Журналістські розслідування» [5]. Цікавим є факт, що в окремих державах спеціально створюють агенції, діяльність яких спрямована на проведення журналістських розслідувань. Як приклад можна навести Агенцію федеральних розслідувань «Free Lance Bureau», яка була створена в Росії у 2006 році саме з такою метою, до штату якої підібрані спеціально підготовлені журналісти, які проводять журналістські розслідування на різноманітні теми (бізнес, культура, спорт, екологія та ін.), а потім їх результати оприлюднюються на сайті Агенції [6].

З точки зору криміналістики обумовленість використання таких джерел пов'язана з тим, що:

1) отримана з відкритих джерел інформація може суттєво полегшити обрання напрямку пошукової діяльності, а також планування проведення: а) до початку кримінального провадження – оперативно-розшукових заходів (надалі – ОРЗ); б) після початку досудового розслідування – слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

2) пошук інформації з відкритих джерел є швидшим, а інколи й більш ефективним, ніж при добуванні її за допомогою негласних заходів;

3) інформація з відкритих джерел вивільнює засоби, які використовуються для проведення ОРЗ, негласних слідчих (розшукових) дій для їх концентрації на інших важливих напрямках;

4) в умовах дефіциту часу відкриті джерела інформації можуть стати єдиним засобом якнайшвидшого отримання необхідної інформації;

5) відстеження відомостей, які знаходяться у відкритих джерелах, можна використовувати для виявлення іншої криміналістично значущої інформації, яка має відношення до події, яку розслідують.

Звичайно, завдяки мережі «Інтернет» у злочинців з'явилася можливість, так би мовити, більш ефективно та безкарно вчиняти правопорушення, в першу чергу, пов'язані з шахрайством, крадіжкою, вимаганням, хуліганством, торгівлею людьми, екстремістськими проявами, педофілією, незаконним розповсюдженням порнографічних матеріалів, наркотичних засобів та ін. Таким чином, набуття мережею «Інтернет» широкого використання із злочинною метою обумовлює й мо-

жливність відстеження таких дій, тобто чим більше злочинці використовують таку технологію, тим більше інформація стає доступною для успішної протидії незаконним діям. Особливо слід звертати увагу на соціальні мережі [7], бо наявні в них ресурси є унікальною базою, в якій можна знайти необхідну інформацію про конкретну особу, а за необхідності використати означені мережі як засіб інформування населення й отримання необхідних відомостей [8].

До того ж, завдяки нібито усталеному уявленню про анонімність інформації, якою оперують через мережу «Інтернет», інколи з'являються відомості щодо протиправної діяльності фізичних та юридичних осіб, а це прямо свідчить про перспективність проведення правоохоронними органами аналітичної роботи в цьому напрямку. Невипадково в літературі зазначено, що аналіз інформації, яка розміщена в мережі «Інтернет», може сприяти виявленню та розслідуванню багатьох злочинів, невідомих слідству джерел інформації і доказів [9]. Іншими словами, отримана інформація може мати як доказовий, так і орієнтовний характер.

З іншого боку, слід враховувати й можливість використання мережі «Інтернет» для отримання криміналістично значущої інформації від громадян за допомогою електронних повідомлень.

Все це дозволяє констатувати, що в сучасних умовах одним з актуальних напрямків удосконалення інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів з виявлення та досудового розслідування кримінальних правопорушень є використання можливостей відкритих джерел інформації.

1. *Белянцев А. Е.* Международная безопасность в условиях глобальной информационной революции / А. Е. Белянцев // Вестник Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. Серия «Международ. отношения. Политология. Регионоведение». – 2003. – № 1. – С. 311–320.

2. *Белкин Р. С.* Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд., доп. – 334 с.

3. Відкрита інформація – відомості, доступ до яких не обмежується законом і забезпечується систематичною публікацією в офіційних друкованих виданнях (бюлетенях, збірниках), поширенням засобами масової комунікації, безпосереднім наданням її зацікавленим громадянам, державним органам та юридичним особам. Обмеження права на одержання відкритої інформації забороняється Законом України «Про інформацію». Держава здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства про інформацію всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями. Див.: Юридичний словник-довідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/pravo/dict/150.html> (дата звернення: 25.12.2013).

4. *Шум Ю. А.* Журналистское расследование / Ю. А. Шум. – СПб.: Изд-во СПбГУП, 2008. – С. 45.

5. Права людини в Україні [Електронний ресурс]: інформац. портал Харківської правозахисної групи. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php> (дата звернення: 17.01.2014).

6. Агенція федеральних розслідувань «FreeLanceBureau». Офіц. сайт: www.flb.ru

7. *Браславец Л. А.* Социальные сети как средство массовой информации: к постановке проблемы / Л. А. Браславец // Вестник Воронежского гос. ун-та. Серия «Филология. Журналистика». – 2009. – № 1. – С. 125–132.

8. *Сукманов А. О.* Использование открытых источников информации в деятельности по раскрытию и расследованию преступлений / А. О. Сукманов // Вестник Калининградского юрид. ин-та МВД России. – 2010. – № 2 (20). – С. 13.

9. *Гончарова Е. А.* Использование сети Интернет в раскрытии и расследовании преступлений / Е. А. Гончарова // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия. «Юрид. науки». – 2009. – Т. 22 (61). – № 1. – С. 310–315.

Олійник Анатолій Юхимович
к.ю.н., проф., професор кафедри
господарського права Київського
національного університету
технологій та дизайну

МІЖНАРОДНА ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА СВОБОДА ОСОБИ

Проблема злочинної діяльності у її співвідношенні з захистом свободи людини була і залишається в центрі дослідження науковців. Н.С. Карпов в монографії «Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності» підкреслює багатоаспектність такого явища як злочинна діяльність, визначає її поняття та досліджує криміналістичні аспекти її вивчення [1].

Доповідь присвячена одному з різновидів злочинної діяльності в Україні – вивченню міжнародної злочинної діяльності та відповідальності за міжнародні злочини. *Метою дослідження* є вивчення міжнародної злочинної діяльності у співвідношенні її з захистом свободи особи (злочинця і потерпілого). Злочинність в Україні давно стала явищем міжнародним і вимагає значних міжнародно-правових і внутрішньо-національних зусиль щодо її попередження та зменшення її негативних наслідків. Боротьба з міжнародною злочинністю – це діяльність держав і міжнародних організацій, що спрямована на попередження, розкриття злочинів, розшук і затримання міжнародних злочинців та їх покарання, відновлення порушеного права потерпілих та відшкодування завданої їм злочинною діяльністю матеріальної і моральної шкоди. Враховуючи визначену мету у процесі дослідження слід вирішити такі *завдання*: а) проаналізувати існуючі доктринальні і нормативні джерела щодо поняття і видів міжнародних злочинів та злочинної діяльності; б) розглянути основні напрямки і форми співробітництва держав у боротьбі з міжнародною злочинністю; в) визначити принципи міжнародної безпеки та забезпечення свободи особистості; г) запропонувати висновки і рекомендації.

1. Проблема міжнародної злочинності виникла разом з виникненням держави та права. У сучасних умовах процесу глобалізації суспільства міжнародна злочинність активізувалася і розвивається. Серед наукових джерел міжнародної злочинної діяльності де висвітлюються ознаки злочинності, напрями і форми боротьби з нею, принципи міжнародної безпеки, забезпечення свободи особистості можна назвати монографії, підручники, наукові статті, доповіді і повідомлення на наукових конференціях. Так, проблемам злочинної діяльності (включаючи і міжнародну злочинність) присвятили свої праці автори: Ю.В. Баулін, О.О. Житний, Н.А. Зелінська, О.Г. Кальман, В.С. Комісаров, М.І. Панов, В.Я. Тацій, В.А. Тимошенко та ін. Теоретичні розробки з питань боротьби зі злочинністю викладені у доповідях окремих авторів на міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінальної відповідальності», що відбулася 10-11 жовтня 2013 року у м. Харкові [2]. О.О. Житний, досліджуючи розвиток національної політики у сфері боротьби зі злочинністю та міжнародні зобов'язання України, підкреслює вплив міжнародної правової си-

стеми на процеси, які протікають у внутрішній (національній) політиці боротьби зі злочинністю та їх забезпечення зовнішніми зв'язками кримінального права України як системного об'єкта. Фундаментом таких зв'язків, на його думку, є перш за все ст. 9 Конституції України, згідно якої «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [3, с. 65]. Пам'яті професора О.Г. Кальмана, який активно досліджував проблеми боротьби зі злочинністю в середині України та на міжнародному рівні присвячені доповіді і повідомлення, що містяться в матеріалах науково-практичної Інтернет-конференції [4]. Н.А. Зелінська пропонує визначати міжнародний злочин як соціально небезпечне діяння, яке заборонене національним і/чи міжнародним кримінальним правом і підлягає солідарному кримінальному переслідуванню в рамках міжнародної і/чи національної кримінальної юрисдикції. На її думку, міжнародно-правова концепція злочину індивіда базується на визнанні необхідності кримінально-правового захисту основних загальнолюдських цінностей незалежно від того, чи існують відповідні кримінально-правові норми в національному праві. За її переконанням, основу цієї концепції складає підхід, відповідно до якого сутність сучасного поняття міжнародного злочину полягає в його відносній автономії від критеріїв злочинного і караного, що містяться в національному праві [5]. Вона пропонує виокремити у структурі міжнародної злочинності три категорії міжнародних злочинів: 1) міжнародний екстрадиційний злочин; 2) транснаціональний злочин; 3) міжнародно-правовий злочин [5]. За іншими критеріями поділу міжнародних злочинів їх групують на два види: а) міжнародні злочини (проти миру і безпеки людства); б) злочини міжнародного характеру (підробку грошових знаків, угон повітряного судна, незаконні операції з наркотичними засобами, торгівлю людьми тощо) [6]. Міжнародні контакти в боротьбі із злочинністю мають багатолітню практику і виявляються в наступних формах співпраці: 1) взаємні консультації по національній і інтернаціональній стратегії у сфері профілактики правопорушень; 2) розробка спільних програм боротьби з найбільш небезпечними видами злочинів, що носять міжнародний характер; 3) обмін досвідом в організації і проведенні профілактичних заходів [7].

Правова основа співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю складають міжнародні договори до яких можна віднести конвенції щодо: а) злочинів проти людства; б) рабства, торгівлі людьми тощо; в) незаконного обороту наркотичних речовин; г) міжнародного тероризму; д) безпеки повітряного сполучення; е) безпеки морського судноплавства; є) охорони пам'яток всесвітнього культурного і природного надбання; ж) двосторонні і багатосторонні угоди, що ратифіковані Україною з питань боротьби зі злочинністю тощо.

2. На нашу думку, основні напрямки і форми співробітництва держав у боротьбі з міжнародною злочинністю – це їх взаємодія: а) у сфері екстрадиції (видачі злочинців) в міжнародному праві; б) характеристики видів міжнародних кримінальних злочинів; в) фальшування грошей; г) незаконне виготовлення та розповсюдження наркотиків; д) міжнародний тероризм; е) боротьба з незаконними актами, направленими проти безпеки цивільної авіації; є) співробітництво держав у боротьбі з злочинністю в рамках ООН; ж) у сфері діяльності Генеральної Асамблеї, Економічної і Соціальної Ради, Міжнародного Суду у галузі боротьби зі злочинністю та ін.

До основних принципів міжнародної безпеки та забезпечення свободи особистості слід віднести такі: а) зміцнення співробітництва з міжнародними організаціями й інститутами; б) обмін інформацією, що стосується проблем засобів масової інформації боротьби зі злочинністю в регіоні; в) необхідність захисту тих, хто відстоює права людини, хто зацікавлений в доробці і прийнятті в ООН декларації про право й обов'язок осіб, груп і суспільних органів які зміцнюють і відстоюють загально визнані права людини й основні свободи; г) відмова від смертної кари як виду покарання за злочини; д) рішуче засудження усіх форм катувань як одного з порушень прав людини і людської гідності тощо.

Підводячи підсумок можна запропонувати такі *висновки і рекомендації*.

1. Міжнародний злочин – це соціально небезпечне діяння, що заборонене національним і/чи міжнародним кримінальним правом і підлягає кримінальному переслідуванню в межах міжнародної і/чи національної кримінальної юрисдикції.

2. Основними видами міжнародних злочинів є: 1) міжнародні злочини проти миру і безпеки людства; 2) транснаціональний злочин; 3) злочини міжнародного характеру: а) підробку грошових знаків; б) угон повітряних і морських суден; в) незаконні операції з наркотичними засобами; г) контрабанда; д) торгівлю людьми тощо.

3. Співпраця держав в боротьбі зі злочинністю виявляється в таких формах: 1) взаємні консультації по національній і інтернаціональній стратегії у сфері профілактики і попередження міжнародної злочинної діяльності; 2) розробка спільних програм боротьби з найбільш небезпечними видами міжнародних злочинів; 3) обмін інформацією в організації і проведенні профілактичних і попереджувальних заходів.

4. Основними принципами міжнародної безпеки та свободи особистості є: а) зміцнення міжнародного співробітництва; б) обмін інформацією щодо боротьби зі злочинністю в регіоні; в) захисту осіб, груп і спільнот, які зміцнюють і відстоюють загально визнані основні свободи; г) відмова від смертної кари як виду покарання за злочини; д) засудження усіх форм катувань як одного з порушень свободи людини і людської гідності та ін.

1. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: Монографія. – К.: Київ. Нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 522 с.

2. Наукові конференції, що проводилися Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України // <http://ivpz.org/konferents>.

3. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Політика в сфері боротьби зі злочинністю" [Текст]. – Івано-Франківськ, 2014. – 341 с.

4. II Кримінологічні читання, присвячені пам'яті професора О.Г. Кальмана: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції (21 листопада – 12 грудня 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2017. – 120 с.

5. Зелінська Н.А. «Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину». Автреф. Дис... докт. Юрид. наук: спеціальність 12.00.11. – міжнародне право. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. – 38 с. Розміщено на <http://www.allbest.ru/>

6. Поняття і види міжнародних злочинів: Електронний ресурс. <https://studfiles.net/preview/5170279/page:38/>

7. Глобалізація преступности. Международные криминалогические учреждения. Роль ООН в борьбе с преступностью. Электронный ресурс. https://studopedia.ru/10_202003_globalizatsiya-prestupnosti-mezhdunarodnie-kriminologicheskie-uchrezhdeniya-rol-oon-v-borbe-s-prestupnostyu.html.

Орел Юрій Вікторович
д.ю.н., доц., завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИНИКНЕННЯ МЕТИ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Як зазначають дослідники, після епохи Петра I, яка становила найвищу ступінь каральної суворості у всій історії російського права, покарання поступово стали пом'якшуватися і в кодексах кримінального права імперії вже з'являється поняття покарань «виправних», перш за все завдяки постановки перед ними виховних цілей [1, с. 50; 2, с. 172]. Це можна пояснити тим, що на розвиток російського законодавства і пенітенціарної практики великий вплив мала західноєвропейська передова на той час кримінально-правова думка.

У зв'язку з цим у вітчизняній історії розвитку вчення про мету покарання можна виділити період, пов'язаний з постановкою перед покаранням виховної мети. Початок цього періоду справедливо пов'язують з тюремними реформами Д. Говарда, який в кінці XVIII століття зародив ідею реформування в'язниць на гуманних засадах виховання засуджених [3, с. 83].

В Україні, яка у період з середини XVII ст. до 1917 р. перебувала у складі Російської імперії, про виправлення, як мету кримінального покарання, вперше стали говорити за часів правління імператриці Катерини II. Як відзначає М.І. Петренко, саме в законотворчості того часу вперше почали робити акцент на тому, що покарання має не тільки карати, але і виправляти [4, с. 85].

З'явилися погляди про те, що суспільство має брати на себе частину відповідальності, створюючи злочинцеві належні людські умови відбування покарання і організовуючи виховний вплив на його свідомість [3, с. 84; 5, с. 12].

У перші роки свого царювання Катерина II, одухотворена прогресивними просвітницькими ідеями Ч. Беккарія і Ш. Монтеск'є, щиро прагнула засвоїти їх в Росії. У 1767 році Катерина II відала Наказ Комісії про складання проекту нового зводу законів, який був покликаний замінити Соборне Уложення 1649 року. Наказ Катерини II являв собою філософсько-юридичний трактат, настанову для депутатів Уложеної комісії, скликаної в 1767 році. Наказ складався з 655 статей, присвячених державному, кримінальному та цивільному праву та процесу. Його джерелами стали праця Ш. Монтеск'є «Дух законів» і трактат Ч. Беккарія «Про злочини і покарання» (з першого запозичено близько 250, з другого – близько 100 статей). Запозичення робилися або буквально, або у вигляді компіляції. В Наказі викладалися ліберально-просвітницькі ідеї, завдяки чому Катерину II відносили до прогресивних діячів свого часу [6; 7].

Ідеї Ч. Беккарія, викладені ним у своїй праці «Про злочини і покарання», були покладені Катериною II в основу Глави X Наказу «Про обряд кримінального суду». Більше ста статей Наказу є майже буквальною перекладом тез, вибраних царицею на власний розсуд із праці Ч. Беккарія. Зокрема вона розділяла думку філософа про те, що покарання є засобом запобігти винному, щоб він надалі не міг шкодити суспільству, і щоб відвернути громадян від вчинення подібних зло-

чинів. І не жорстокість покарання має більший вплив на душу людини, а його тривалість, адже почуття наші більш вразливі до слабких, але часто повторюваних вражень, ніж одного сильного, але швидкоплинного явища. Найголовніший засіб для досягнення цієї мети – виховання [8, с. 65; 9, с. 75].

Як зазначає В. І. Белослудцев, у своєму Наказі Катерина II як мету покарання бачила охорону суспільства від злочинів (ст. 144-147) [1, с. 50].

У свою чергу, Г. С. Фільдштейн вказував, що виховання як засіб боротьби зі злочином, згідно з Наказом, має подвійне тлумачення: з одного боку, його метою є «возвратитъ заблудшіе умы на путь правый» (ст. 93), у розумінні виправлення, а з іншого – засобом, що попереджує можливість поширення протиправної поведінки у підростаючого покоління. Для досягнення останньої мети, Наказ рекомендував закладати в дітях основи релігійної моралі [10, с. 136].

Так, ст. 78 Наказу говорить про виправлення як про покарання і ставить його в один ряд із засланням та іншими покараннями «которые беспокойных людей возвращают на путь правый и приводят паки в порядок установленный». Але, на нашу думку, мова про виправлення йде саме як про мету покарання, доповнюючи її метою запобігання злочинцю в подальшому вчиняти злочини, спричиняти шкоду.

Надалі, у статтях 532, 533 говориться, що є злочинці, яких карають, і яких тільки виправляють. Стаття 542 вказує, що «Весьма потребно те случаи, в которых надлежит наказывать, от тех отделять, в коих только исправлять надобно» [6]. Тут очевидно мова йде про розмежування злочинів від правопорушень. За вчинення злочинну («великого порушення законів»), на нашу думку, передбачено застосування до винного такого покарання, що має за мету відплату, за вчинення інших діянь («простое нарушение установленного благочиния») – виправлення.

Таким чином, найважливішою заслугою Катерини II в кримінальному праві, була зміна поглядів на мету покарання: крім охорони суспільства від злочинів, запобігання вчиненню злочинів, була висловлена думка про гуманістичну мету покарання: про виправлення особистості злочинця. Покарання не повинно було мати на меті помсту і залякування злочинців, заподіяння їм фізичних страждань. Крім цього вона вимагала скасувати покарання, що могли спотворити людське тіло, і виступала проти застосування тортур. Катерининський Наказ був першим ясним і чітким вираженням намірів держави в області кримінальної та пенітенціарної політики, і являв собою знаменний, поворотний етап у розвитку російської правової думки. На жаль, в більшості своїй його наміри так і залишилися намірами, а в практику на межі століть була реалізована лише невелика частина.

1. Белослудцев В. И. Педагогические основы исправления осужденных к длительным срокам лишения свободы : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Белослудцев Владимир Иванович. – Челябинск, 2000. – 355 с.

2. Белослудцев В. И. Возникновение и развитие в уголовном праве России цели исправления лиц, лишенных свободы / В. И. Белослудцев // Проблемы права. – 2013. – № 1 (39). – С. 170-181.

3. Коньшев Ф. В. Влияние мер поощрения на исправление осужденных в местах лишения свободы / Ф. В. Коньшев // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия Е : Педагогические науки. – Новополоцк : ПГУ, 2011. – № 7. – С. 83-88.

4. Петренко Н. И. Становление и развитие управления уголовно-исполнительной системой России / Н. И. Петренко. – Чебоксары: ЧКИ МУПК, 2002. – 531 с.

5. Синичкин А. А. Оценка степени исправления осужденных к лишению свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Синичкин Андрей Аркадьевич. – Чебоксары, 2003. – 260 с.

6. Наказ Екатерины II Комиссии о составлении проекта нового Уложения. 1767 [Электронный ресурс] // Российский общеобразовательный портал]. – Режим доступа : <http://www.school.edu.ru/collections/collectionitem/10672>.

7. Наказ Екатерины II [Электронный ресурс] // Литпричал. – Режим доступа : <https://www.litprichal.ru/slovari/brokgause/nakaz-ekateriny-ii.php>.

8. Гаращук М. Концепції справедливого покарання / М. Гаращук // Юридичний журнал. – 2009. – № 6. – С. 64-76.

9. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа; пер с ит., вступ. ст., коммент. и прилож. Ю. М. Юмашева. – М.: Междунар. отношения, 2000. – 240 с.

10. Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Г. С. Фельдштейн. – Ярославль: Типография губернского правления. 1909. – 690 с.

Пиріг Ігор Володимирович

д.ю.н., доц.,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Для ефективності будь-якого виду людської діяльності, включаючи й діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, потрібно відповідне їй забезпечення. Саме слово «забезпечувати» означає постачати щось у достатній кількості, задовольняти певні потреби, створювати умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось, захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [1, с. 19]. Одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування (ст. 2 КПК України). Від кількісних та якісних показників забезпечення розслідування значною мірою залежить повнота й якість зібраних матеріалів кримінального провадження. Змістовному аналізу поняття «забезпечення» в юридичній літературі присвячено достатньо наукових робіт. Однак серед науковців і досі тривають дискусії з приводу значення цього поняття, його змісту, сфери застосування і, навіть, взагалі можливості використання в юриспруденції.

У криміналістиці термін «забезпечення» з'явився у 1980-х роках і застосовувався щодо сполучення «техніко-криміналістичне» [2; 3]. Також ішлося про «методико-криміналістичне забезпечення» [4], «науково-методичне забезпечення» [5; 6], «наукове забезпечення» [7; 8]. Проблеми інформаційного та інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів досліджувались у наукових роботах Є. Д. Лук'янчикова [9] та В. В. Бірюкова [10].

Найбільш узагальненого значення набуло поняття криміналістичного забезпечення у працях А. В. Іщенко, І. П. Красюка, В. В. Матвієнка. Під криміналістичним забезпеченням автори розуміють сукупність інформаційної, наукової та науково-методичної складових, що відіграють суттєву роль у підвищенні результативності слідчої діяльності [11, с. 13]. Зосереджуючи увагу на забезпеченні розслідування системою тактичних прийомів, рекомендацій, комбінацій, операцій, К. О. Чаплинський надає визначення «тактичного забезпеченням»

досудового розслідування [12, с. 6].

Окремі науковці надають визначення криміналістичному забезпеченню щодо розслідування окремих видів злочинів. Як окремий самостійний напрям у розслідуванні злочинів – забезпечення діяльності правоохоронних органів відповідними криміналістичними рекомендаціями щодо виявлення та розслідування злочинів розглядає криміналістичне забезпечення В. В. Лисенко [13, с. 12]. Щодо розслідування незаконних порушень прав інтелектуальної власності, розглядає криміналістичне забезпечення К. Є. Поджаренко [14, с. 16]. Серед інших досліджень криміналістичного забезпечення окремих видів злочинів можна зазначити праці Л. П. Паламарчука «Криміналістичне забезпечення розслідування незаконного втручання в роботу електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів)» [15], О. В. Таран «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинної діяльності у сфері порушення авторського і суміжних прав» [16], А. В. Хірсіна «Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності» [17] та ін.

З наведених визначень зрозуміло, що поняття «забезпечення» вже є традиційним, усталеним в юридичній науці та набуває подальшого поширення, зокрема для характеристики діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Вважаємо доцільним вказати основні види забезпечення, що розглядаються науковцями по відношенню до розслідування кримінальних правопорушень:

– залежно від стадій кримінального процесу забезпечення: досудового розслідування; судового розгляду; провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій; виконання судових рішень; провадження у Верховному Суді України; провадження за нововиявленими обставинами.

– залежно від галузей знань: кримінально-процесуальне, кримінально-правове, криміналістичне, оперативно-розшукове, психологічне забезпечення.

– за видами злочинів: забезпечення розслідування насильницьких, корисливо-насильницьких, злочинів проти власності, у сфері господарської діяльності тощо.

– щодо окремих процесуальних дій: забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, експертних досліджень, таємниці досудового слідства, безпеки учасників кримінального провадження, прав і свобод людини, профілактики злочинів тощо.

– за змістом: науково-методичне, правове, матеріально-технічне, інформаційне, організаційне, кадрове тощо.

– за видом діяльності суб'єктів, що беруть участь у розслідуванні: процесуальне (слідчі, інспектори-криміналісти), оперативно-розшукове (оперуповноважені), експертне (експерти, спеціалісти) забезпечення [18, с. 16].

Нами на рівні монографічного дослідження було приділено увагу експертному забезпеченню досудового розслідування, яке розглядається безпосередньо як діяльність, спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, та як окрема наукова теорія, що містить певну систему знань щодо ефективного використання засобів та методів такої діяльності [18, с. 41].

1. Словник української мови : в 10-ти т. К. : Наукова думка, 1972. Т. 3.

2. Винберг А.И. Совершенствование деятельности судебно-экспертных учреждений по технико-криминалистическому обеспечению раскрытия и расследования преступлений :

учеб. пособие. М. : Академия МВД СССР, 1988. 77 с.

3. *Вольинский В.А.* Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений : пособие М. : Изд-во ВНИИ МВД РФ, 1994. 80 с.

4. Криминалистика : учебник / под. ред. В.А. Образцова. М. : Юрист, 1999. 744 с.

5. *Бахін В.П., Лисиченко В.К.* Проблеми науково-методичного забезпечення слідчої діяльності / Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів : зб. наук. праць. К., 1996. С. 5-8.

6. *Гора И.В.* Научно-методическое обеспечение расследования преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : К., 1996. 176 с.

7. *Ищенко А.В.* Организационные аспекты научного обеспечения проблем следственной тактики / Теоретические и практические проблемы обеспечения раскрытия и расследования преступлений криминалистическими методами и средствами. К., 1992. С. 57-66.

8. *Ищенко А.В.* Научное обеспечение практики борьбы с преступностью. К., 1996. 110 с.

9. *Лук'янчиков Є.Д.* Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монограф. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

10. *Бирюков В.В.* Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія. Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2009. 138 с.

11. *Ищенко А.В., Красюк І.П., Матвієнко В.В.* Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монограф. К. : Нац. академія внутр. справ України, 2002. 212 с.

12. *Чаплинський К.О.* Тактичні основи забезпечення досудового розслідування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Д. : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 36 с.

13. *Лисенко В.В.* Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів : дис. ... докт. юрид. наук : Ірпінь : Нац. академія держ. податкової служби України, 2005. 499 с.

14. *Поджаренко К.Є.* Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2009. 18 с.

15. *Паламарчук Л.П.* Криміналістичне забезпечення незаконного втручання в роботу електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К. : Академія адвокатури України, 2009. 18 с.

16. *Таран О.В.* Криміналістичне забезпечення розслідування злочинної діяльності у сфері порушення авторського і суміжних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К. : Академія адвокатури України, 2005. 19 с.

17. *Хірсіні А.В.* Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К. : Академія адвокатури України, 2006. 18 с.

18. *Пиріг І. В.* Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 454 с.

Рябчинська Олена Павлівна
д.ю.н., проф., завідувач кафедри
кримінального права Інституту
права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКОСТІ З НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ

Налагодження ефективної співпраці між громадськістю та органами внутрішніх справ неможливе без постійного і прямого контакту між ними на різних рівнях. Вдосконалення взаємодії поліції з населенням необхідна умова існу-

вання довіри громадян до правоохоронних органів, а також і до влади в цілому [1, с.32]. Правова основа та механізм взаємодії органів внутрішніх справ України з населенням визначені зокрема в положенні «Про Міністерство внутрішніх справ України», «Про Національну поліцію». Засади та принципи взаємодії громадськості з державними інституціями, у тому числі і Міністерством внутрішніх справ України визначені в Постанові Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [2] та «Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» [3].

Аналіз вказаних нормативно-правових актів та практика їх реалізації дозволяє виділити такі найбільш поширені форми взаємодії поліції з громадськістю: електронні консультації – шляхом розміщення повідомлень про оприлюднення проектів наказів Міністерства внутрішніх справ України, зауваження та пропозиції щодо яких приймаються протягом місяця з дати опублікування в письмовому або електронному вигляді; громадські обговорення – крім повідомлень про оприлюднення проектів наказів МВС розміщується інформація про заплановані електронні консультації щодо проектів актів, звіти про результати публічного громадського обговорення та електронних консультацій з громадськістю.

Важливими в аспекті адекватної комунікації між громадськістю і поліцією є також систематичне інформування про орієнтовні плани проведення консультацій з громадянами та діяльність громадської ради при МВС України та регіональних робочих груп зі співпраці і взаємодії громадськості з органами, що координуються Міністром внутрішніх справ України. Фактично всі перелічені форми взаємодії представляють основні форми громадської участі у процесі прийняття політичних рішень (надання інформації, консультування, діалог, активна участь), визначених в Керівних принципах щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень [4].

Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю, удосконалення дій громадських формувань по охороні публічного порядку, участь поліції у вирішенні проблем певної території в межах якої мешкає громада – все це вимоги сьогодення, ігноруючи які не можливо провести якісне реформування правоохоронної системи в нашій державі [1, с. 33]. Взаємодія поліції та громади – Community Policing (CoP), полягає у тому, що поліція працює, враховуючи думку громади щодо проблем безпеки та громадського порядку на території обслуговування. Це підхід у щоденній роботі поліції, побудований на принципах постійної комунікації, де: поліція та місцева громада відчувають спільну відповідальність за безпеку; поліція реагує на місцеві потреби й вимоги, які визначає громада; – взаємодія і комунікація між населенням і поліцією є ефективною і приносить результати; застосовується індивідуальний підхід до вирішення місцевих проблем у взаємодії з населенням та відповідальними органами влади; співпраця спрямована на попередження правопорушень і наявний спільний план превентивної діяльності [5].

Отже основоположними ідеями CoP визначають наступні: поліція має усвідомлювати необхідність врахування думки і побажань громадськості при визначенні пріоритетних напрямів та оцінки своєї роботи; співпраця з населенням щодо виявлення і вирішення місцевих проблем та здійснення охорони громадського порядку є необхідною умовою протидії злочинності, профілактики ін-

ших правопорушень та забезпечення прав і свобод громадян; здійснення поліцією функції соціального обслуговування населення та профілактики правопорушень є пріоритетом в діяльності поліції[6, с. 67].

В Україні діє програма ПОЛіС від міжнародної організації IREX. Проект виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) в партнерстві з Міністерством Внутрішніх Справ України, Міжнародною організацією з розвитку права (IDLO) за фінансової підтримки Відділу з правоохоронних питань (INL) Посольства США. На базі бібліотек або інших організацій проводяться тематичні зустрічі поліцейських із членами громади (закінчується в березні 2018 р.). Такі зустрічі дозволяють громаді зрозуміти повноваження поліцейських та поставити їм будь-які запитання, навіть ті, що не стосуються служби.

З метою налагодження постійної та ефективної комунікації поліції з громадськістю створено сайт «Взаємодія поліції та громади» – ресурс – інтерактивна багатофункціональна карта, що сприяє побудові зручної комунікації між поліцією та громадами міст і містечок України.

(<http://bezpechne.community/#about>). Проект має дві складові: сервіси «Спитай поліцейського» та «Електронний кабінет дільничного» (в процесі розробки). Перший сервіс дає можливість містянам просто та швидко ставити питання поліції й отримувати на них відповіді–роз'яснення. Також на карті сервісу ви можете позначати небезпечні місця вашого району. За допомоги другого сервісу городяни зможуть в один клік дізнатись, контактну інформацію дільничного, відповідального за їхню територію. Окрім представників поліції, відповіді на питання надають кваліфіковані юристи. До відповідей на питання стосовно роботи комунальних підприємств залучені представники «Контактного центру міста Києва 1551». Проект є громадською ініціативою. Наповненням та модерациєю ресурсу займається громадська організація «Київ мрії».

Також на офіційному сайті МВС є електронний poradnik для громадян «Поліція під контролем» (<http://policeundercontrol.org/pc/>), дезацікавлених громадян інформують про їх права в процесі спілкування зі співробітниками поліції (обвинувачення у вчиненні злочину, скарга на незаконні дії поліції, особистий огляд та поверхнева перевірка, обшук помешкання тощо).

Особливої уваги в цьому аспекті заслуговує діяльність Громадської ради (далі – Громадська рада) при Міністерстві внутрішніх справ України, що спрямована на сприяння реалізації громадськістю конституційного права на участь в управлінні державними справами. Діє остання на підставі «Положення про Громадську раду при Міністерстві внутрішніх справ України»[7], яке розроблене на основі Типового положення про Громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2010 року № 996 "Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" (далі – Типове положення). Згідно з цим положенням Громадська рада є тимчасовим консультативно–дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики.

В згаданому вище положенні детально регламентуються основні завдання,

повноваження та права членів громадських рад. Окремі положення присвячені регламентації порядку діяльності таких рад. Основною формою роботи Громадської ради є засідання, що проводяться у разі потреби, але не рідше, ніж один раз на квартал (п. 14). Рішення Громадської ради мають рекомендаційний характер і є обов'язковими для розгляду МВС. Рішення МВС, прийняте за результатами розгляду пропозицій Громадської ради, не пізніше ніж у десятиденний строк після його прийняття в обов'язковому порядку доводиться до відома членів Громадської ради та громадськості шляхом його оприлюднення на офіційному веб-сайті МВС.

Для забезпечення ефективності та оперативності діяльності Громадської ради створюються Робочі групи зі співпраці і взаємодії громадськості з органами, що координуються Міністром внутрішніх справ України[8]. Члени регіональної групи ради готують рекомендації, які направляються в громадську раду. Після детального розгляду рада направляє їх в МВС і далі та чи інша громадська думка має бути врахована під час формування та реалізації міністерством державної політики.

З 2017 року запроваджена діяльність Регіональних комісій з питань боротьби та протидії корупції в системі Міністерства внутрішніх справ України, які є тимчасовими публічними консультативно-дорадчими органами для суб'єктів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, представники яких входять до складу Комісії[9]. Основними завданнями Комісії є: сприяння реалізації державних та відомчих в системі МВС програм, направлених на боротьбу та протидію корупції; контроль за виконанням державних та відомчих в системі МВС програм, направлених на боротьбу та протидію корупції; сприяння врахуванню органами виконавчої влади в системі МВС громадської думки під час формування та реалізації державної політики, направленої на боротьбу та протидію корупції. В структурі таких рад можуть утворюватися робочі групи Громадської ради як от: «По спрощенню процедури реєстрації транспортних засобів»; «По приведенню обліку обігу зброї до вимог сьогодення» та ін. На порядок денний таких рад виноситься різне коло актуальних питань зокрема: соціальний захист учасників АТО та членів їх сімей; обговорення проекту Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії України під час виконання службових завдань»; обговорення бюджету МВС України на поточний рік [10]; розгляд проектів нормативно-правових актів; питання співпраці з науковими та навчальними установами; стан виконання усунення диспропорції пенсійного забезпечення пенсіонерів ОВС та низку нормативно-правових актів, що стосуються діяльності відомства; удосконалення надання адміністративних послуг та взаємодію з громадськістю; проведення засідань антикорупційної комісії МВС за участі представників громадськості, проведення комунікативних заходів та оприлюднення їх результатів на сайті тощо.

Особливу увагу в контексті плідної та ефективної співпраці вказаних громадських інституцій з правоохоронними органами слід приділяти висвітленню результативності такої діяльності, а також аналізу проблем, які виникають. Відомий випадок розпуску Громадської ради при МВС України в 2012 році, яку на той момент очолював відомий правозахисник Едуард Багіров, що було розцінено як негативний крок і перевищенням повноважень МВС, адже

громадська рада, не будучи його структурним підрозділом могла бути розпущена виключно за рішенням самої ради. Свого часу фахівці наголошували на тому, що передача важелів формування громадських рад виключно до керівництва МВС створює ризики в їх роботі, залежність тощо і наполягали на необхідності зміни нормативної бази всієї системи громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади задля забезпечення його ефективності [11].

З метою недопущення формалізму в діяльності такої ради передбачено дострокове припинення діяльності Громадської ради здійснюється у разі: коли засідання Громадської ради не проводилися протягом двох кварталів; невиконання Громадською радою без об'єктивних причин більшості заходів, передбачених річним планом її роботи; прийняття відповідного рішення на її засіданні; реорганізації або ліквідації МВС. Рішення про припинення діяльності Громадської ради оформляється відповідним актом МВС.

Оцінюючи стан співпраці громадськості та підрозділів МВС України в 2017 році голова діючої Громадської ради МВС акцентував увагу на тому, що до цього часу до Громадської ради не надійшли проекти Планів громадських обговорень та консультацій з громадськістю на 2018 рік від Державної міграційної служби України, Національної гвардії України. Також відмітив, що жодного разу при обговоренні Громадською радою при МВС України нормативно-правових актів, які готуються міністерством не було висновків громадських рад відповідних Центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ), діяльність яких координується Міністром внутрішніх справ України [12].

Тож на порядок денний виходить питання не тільки пошуку ефективних форм взаємодії національної поліції з громадськістю, які би дозволяли безперешкодно отримувати необхідну інформацію та сприяти правоохоронцям у розкритті злочинів, але й вдосконалення вже запроваджених з урахуванням позитивного досвіду правового регулювання такої взаємодії в країнах Європейського Союзу.

1. Голуб Н.В. Взаємодія поліції та населення як обов'язкова умова забезпечення належного стану публічного порядку в сучасних умовах / Н.В. Голуб // Форум права. – 2016. – №2. – С.30–33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/939/FP_%D0%93%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%B1_2016_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

2. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова КМ України від 3 листопада 2010 р. № 996 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF/page>.

3. Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF/page>.

4. Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, прийняті Комітетом міністрів 27 вересня 2017 року на 1295-му засіданні заступників міністрів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/uploads/attach-3514-893253715.pdf.

5. Взаємодія поліції та громади (Community Policing) // Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/com_pol.pdf.

6. Голуб М. В. COMMUNITY POLICING: сутність та складові елементи. – // Право і безпека : науковий журнал. – 2012. – № 1. – С. 62–67.

7. Положення про Громадську раду при Міністерстві внутрішніх справ України, за-

тверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України 15.11. 2017 року № 927 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/POLOZHENNYA_.htm.

8. Положення про Робочі групи по співпраці і взаємодії громадськості з органами, що координуються Міністром внутрішніх справ України в областях та м. Києві, затверджене наказом МВС від 15 листопада 2017 року № 927 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS798.html.

9. Положення про Регіональні комісії з питань боротьби та протидії корупції в системі Міністерства внутрішніх справ України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/POLOZHENNYA_.htm.

10. Протокол № 5 засідання Громадської Ради при Міністерстві внутрішніх справ України від 10.11.2017 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/page-1/355_Protokoli.htm.

11. Розпуск громадської ради при МВС: хто правий, а хто винен? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tema.in.ua/article/7375.html>.

12. Протокол № 7 засідання Громадської Ради при Міністерстві внутрішніх справ України від 31.01.2018 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/page-1/355_Protokoli.htm.

Сімонович Давид Володимирович

д.ю.н., с.н.с., начальник відділу
організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів від 10.05.2006 р. зазначено, що завданням кримінального судочинства має стати: 1) встановлення винуватості особи в учиненні кримінально караного діяння; 2) захист прав потерпілого й інтересів суспільства від злочинних посягань; 3) справедливе застосування заходів кримінальної відповідальності; 4) захист особи від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, порушення її прав під час провадження дізнання та досудового слідства.

Згідно зі ст. 2 КПК України завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру. Тобто, у цій статті закріплені загальні завдання кримінального процесу, а вже їх диференціація безпосередньо відбувається із урахуванням стадії та особливих порядків кримінального провадження, виконання комплексу процесуальних дій, а також реалізації уповноваженими особами відповідної кримінальної процесуальної фу-

нкції (обвинувачення, захисту, правосуддя).

Загальні завдання кримінального судочинства, сформульовані у ст. 2 КПК України, не виключають, а навпаки, передбачають різні форми і методи реалізації кримінальних процесуальних функцій відповідно судом, прокурором, слідчим і оперативним підрозділом. Кожний з них має притаманну саме йому спрямованість у вирішенні цих завдань. У свою чергу, учасники процесу (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та ін.) мають свою спрямованість у діяльності, яку вони здійснюють і яка обумовлена характером їх інтересів у справі. До того ж, досягнення зазначених завдань кримінального провадження здійснюється за рахунок виконання процесуальних дій, необхідний комплекс яких залежить від обставин учинення конкретного виду злочину. Тобто, не проведення відповідної процесуальної дії в підсумку може призвести до невиконання завдань кримінального провадження. У зв'язку з цим можна ствердити, що від правильного визначення і нормативного врегулювання завдань та мети кримінального провадження залежить ефективність державної політики у сфері протидії злочинності. Цим обумовлюється важливість дослідження питань про співвідношення понять «завдання» і «мета» кримінального провадження, адже вони є визначальним критерієм для характеристики структури кримінального провадження та системи особливих його порядків. Крім того, слід підкреслити, що їх декларування має не лише теоретичне, але й прикладне значення, оскільки вся кримінальна процесуальна діяльність спрямована на досягнення кінцевого результату – застосування до кожного учасника провадження належних правових процедур.

На нашу думку, вдосконалення завдань кримінального провадження видається не можливим без урахування зарубіжного досвіду їх унормування. До того ж доцільність його вивчення актуалізується на фоні інтеграційних процесів України в європейське співтовариство, а також прагненням привести національне законодавство відповідно до загальновизнаних міжнародних правових стандартів здійснення кримінального судочинства. З цією метою слід дослідити законодавче закріплення завдань кримінального процесу в пострадянських і європейських країнах, досягнення чого можливо за допомогою компаративістського підходу. Це надасть можливість обрати найефективніший шлях для формування оптимальної моделі завдань кримінального провадження.

Беручи до уваги викладене слід констатувати, що у ст. 2 чинного КПК України законодавцем не враховано всього спектру завдань кримінального провадження, які стоять перед уповноваженими службовими особами, а також не визначено його мету. Вважаємо, що швидкість як елемент досягнення завдань досудового розслідування та судового розгляду не сприяє належному їх забезпеченню. Як відомо, швидкість здійснення будь-якого процесу, особливо що стосується правообмежувальної сфери, якою якраз і є кримінальне судочинство, в більшості випадках негативно впливає на повноту та об'єктивність (неупередженість). У цьому ракурсі, насамперед з практичної точки зору, більш доцільно вести мову про своєчасність, що реалізується й забезпечується за допомогою інституту процесуальних строків (глава 7 КПК України) та строками досудового розслідування зокрема. Тож пропонуємо ст. 2 КПК України викласти в такій редакції: *Стаття 2 Завдання та мета кримінального провадження.* «1. Завданнями кримінального провадження є проведення своєчасно-

го, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, а також вірне застосування закону з метою забезпечення: 1) захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) притягнення особи в міру своєї вини до відповідальності, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу; 4) застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури; 5) відшкодування (компенсація) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 6) реабілітації невинних».

Собакарь Андрій Олексійович
д.ю.н., проф., завідувач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У ПРОТИДІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У світовій економічній системі триває подальший розвиток небезпечного явища – поширення тінізації економічної діяльності. Прискорене зростання тіньового сектора, порівняно з офіційною економікою, виявлено практично в усіх країнах світу, включаючи й розвинені. Відмивання грошей і фінансування тероризму становлять реальну загрозу для міжнародної фінансової системи. Боротьба з відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, стала наріжним каменем зусиль у боротьбі з тяжкими злочинами на світовому рівні, починаючи з кінця 1980-х років. Фундаментальна мета цієї боротьби полягає в тому, щоб припинити злочинне використання фінансової системи, в тому числі й для фінансування тероризму, який на початку ХХІ ст. набув загрозливих масштабів у всьому світі. Більш ніж імовірно, що всі терористичні акти були скоєні за підтримки інфраструктури, яка використовувала для цього певну частину міжнародної фінансової системи. У зв'язку з цим досить значущою є роль фінансового моніторингу у визначенні та блокуванні доходів осіб, які фінансують тероризм або публічно закликають до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, зміни меж території або державного кордону України (зокрема, у 2014 році Державною службою фінансового моніторингу України виявлено та заблоковано кошти на загальну суму 2,05 млрд. гривень).

Відмивання грошей – це діяльність, яка постійно розвивається, і ми продовжуємо докладати зусиль, щоб довідатися більше про конкретні методи, які використовуються терористичними організаціями для одержання необхідних для них коштів. Отже, обидва ці явища повинні вивчатися на постійній основі для своєчасного вжиття ефективних контрзаходів.

Таке явище, як «відмивання», вкрай негативно впливає на суспільство, оскільки порушує інтереси легального бізнесу та репутацію окремих його сегментів й учасників, підриває довіру суспільства до всієї фінансової системи, є

загрозою нормальному функціонуванню кредитно-фінансових установ країн, знижує інвестиційну привабливість будь-якої з них. Більше того, воно створює загрозу економічній безпеці держави, оскільки має транскордонний характер.

Актуальність цієї проблеми зумовлюється й тим, що забезпечення ефективності антилегалізаційної системи вимагає від держави вжиття науково обґрунтованих заходів щодо запобігання та протидії фінансуванню тероризму. Від усіх без винятку контролюючих і правоохоронних органів вимагається постійна злагоджена готовність до спільних дій у цій сфері, при цьому особливої значущості набувають заходи суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

За даними Держфінмоніторингу, останніми роками основними об'єктами уваги з боку суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу є фінансові операції, пов'язані з: діяльністю конвертаційних центрів (зняттям готівкових коштів) через банківські установи України; розрахунками, проведеними за готівку фізичними особами-підприємцями; використанням фінансової допомоги/позики як фінансового інструменту при проведенні фінансових операцій; бюджетними коштами та іншими державними активами; викраденням коштів за допомогою електронного шахрайства; перерахуванням за кордон грошових коштів, стосовно яких виявлено підозри щодо незаконного їх перерахування; інвестиційною та страховою діяльністю; використанням майнових і немайнових прав; залученням коштів громадян [1, с. 17].

Сьогодні здійснення заходів, передбачених законодавством з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, забезпечується безпосередньо суб'єктом первинного фінансового моніторингу, його філіями, іншими відокремленими підрозділами та дочірніми підприємствами, у тому числі розташованими в державах, у яких рекомендації FATF не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою, у межах, визначених законодавством такої держави. У разі якщо застосування зазначених заходів не дозволяється законодавством такої держави, суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані повідомити Спеціально уповноважений орган та відповідного суб'єкта державного фінансового моніторингу про неможливість вжиття зазначених заходів.

Попри те, що у жовтні 2014 р. парламентом було прийнято новий Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [2], яким запроваджено національну оцінку ризиків системи фінансового моніторингу та удосконалення ризик-орієнтовного підходу; виокремлено заходи щодо боротьби із фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення; змінено підхід щодо визначення предикатних злочинів (включення податкових злочинів до предикатних); вдосконалено законодавчі аспекти, які впливають на якість розслідування злочинів з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України (щодо підслідності злочинів з легалізації); встановлено поріг для міжнародних грошових переказів; знято порогові суми для здійснення фінансового моніторингу ріелторами та нотаріусами; виключено осіб, які здійснюють операції з готівковими коштами на суму понад 150000 грн., з числа суб'єктів первинного фінансового моніторингу за рахунок введення обов'язкового моніторингу таких операцій банківськими установами;

поліпшено процедури зупинення фінансових операцій, чинне антилегалізаційне законодавство ще потребує вдосконалення, насамперед в частині організації та здійснення первинного фінансового моніторингу його суб'єктами. Тому, на наше переконання, в ньому мають знайти місце норми, якими було б закріплено порядок:

- ідентифікації осіб, що здійснюють фінансові операції, установлення та ідентифікації вигодоодержувачів;
- відмови від проведення фінансової операції;
- виявлення операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та повідомлення Держфінмоніторингу України;
- проведення оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму;
- перевірки інформації про клієнта та його операції для підтвердження обґрунтованості чи спростування підозри здійснення клієнтом легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму;
- документальної фіксації інформації про операції, що підлягають обов'язковому контролю;
- зберігання інформації і документів, отриманих у ході здійснення внутрішнього контролю з метою протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- забезпечення конфіденційності заходів, що здійснюються суб'єктом первинного фінансового моніторингу з метою протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- підготовки та навчання персоналу з питань протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо.

Таким чином фінансовому моніторингу належить першорядне значення у визначенні та блокуванні доходів осіб, які фінансують тероризм, й насамперед первинній його складовій як сукупності заходів, здійснюваних спеціально визначеними у законі суб'єктами, спрямованих на раннє виявлення інформації про підозрілих осіб, які можуть здійснювати операції з фінансування тероризму.

1. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2009 рік. К.: Держфінмоніторинг України, 2010. 50 с.

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Голос України. 2014. № 216.

Степанюк Руслан Леонтійович
д.ю.н., проф.
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ НАПРЯМИ РОЗШИРЕННЯ ОБЛАСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК

У теперішніх умовах реформування кримінального процесу України в напрямі приведення його у відповідність до передових європейських стандартів судочинства виникає потреба у перегляді багатьох теоретичних положень

науки криміналістики з метою створення реальних передумов щодо розроблення дієвих, таких, що відповідають вимогам часу, криміналістичних рекомендацій.

Наприклад, у галузі криміналістичної методики не важко помітити, що її теоретичні основи цілком та структурна побудова окремих методик практично нічим не відрізняються від радянських, а тенденції розвитку є продовженням ідей радянського періоду. Навіть запровадження КПК України у 2012 році фактично не вплинуло на неї. У багатьох випадках в сучасних розробках можна зустріти рекомендації щодо початку кримінального провадження, сформульовані за аналогією з колишнім інститутом порушення кримінальної справи. Не враховуються зміни у повноваженнях слідчого і прокурора, практика збирання доказів шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій тощо. Тому структура окремої криміналістичної методики та зміст її елементів мають бути уточнені з урахуванням новацій кримінального процесу щодо здійснення досудового розслідування.

Слід зупинитись також і на проблемах визначення предметної області застосування окремих криміналістичних методик. У цьому сенсі зауважимо, що в сучасний період непоодинокими є спроби обґрунтувати доцільність формування методик судового розгляду кримінальних справ, що в умовах змагального кримінального процесу виглядає сумнівним. Адже навіть сам термін «методика судового розгляду» як складова криміналістичної методики виглядає не зовсім доречним. Відповідно до глави 28 КПК України судовий розгляд є окремою стадією кримінального провадження, яку здійснює суд (суддя). Але в змагальному кримінальному процесі активність суду у збиранні доказів є обмеженою. Він має зберігати неупередженість і безсторонність і лише сприяти сторонам у реалізації їхніх процесуальних прав та виконанні обов'язків. Суд є активним в оцінці доказів, фактично здійснює процесуальне керівництво у стадії судового розгляду, проте не зобов'язаний самостійно збирати докази з метою розв'язання справи. Відповідно суворою процесуальною регламентацією судового провадження значно обмежені і можливості ініціативної діяльності суду у здійсненні пошукових заходів організаційного і тактичного характеру.

Крім того слід пам'ятати, що чинним законодавством визначено межі судового розгляду, до яких за загальним правилом відноситься межі висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акту (ч. 1 ст. 337 КПК України). Отже, у порівнянні зі слідчим і прокурором, суд має значно менше можливостей у проведенні самостійного пошуку доказової та орієнтуючої інформації у справі. Тому уявляється, що доцільніше ставити питання про розробку окремих криміналістичних рекомендацій з організації проведення судового розгляду, тактики проведення окремих судових дій, але не про комплекси методичних рекомендацій для суду щодо судового розгляду різних видів і груп злочинів.

На нашу думку, предметну область криміналістичної методики необхідно розширювати у першу чергу не щодо суду, а відносно таких суб'єктів, як прокурор і захисник. Це пов'язано із збільшенням ролі прокурора у розслідуванні та розширенням прав захисника щодо участі у збиранні та поданні доказів. Реформування функцій прокуратури, статусу прокурора, процедур досудового розслідування та судового розгляду вимагають від прокурорів набуття умінь і навичок здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням і

підтримання обвинувачення в суді в умовах змагальності. Тому є всі підстави не просто для формування окремих криміналістичних методик розслідування певних видів і груп злочинів за існуючою структурою (для слідчого), а і включення до їх змісту рекомендацій щодо особливостей підтримання державного обвинувачення в суді (для прокурора).

Що стосується методичних рекомендацій для сторони захисту вирішувати питання також доцільно, враховуючи і досудові, і судові стадії кримінального провадження. Цей напрям у криміналістичній науці, не дивлячись на наявність окремих ґрунтовних праць, залишається малорозвиненим. Загалом питання створення криміналістичних методик здійснення професійного захисту за різними категоріями злочинів тісно пов'язане із вирішенням загальної проблеми розвитку напряму науки криміналістики «для захисника». Проте вважаємо, що ставити питання про окрему методику здійснення професійного захисту в суді, ігноруючи стадію досудового розслідування, невірно. Тому можуть бути сформовані методики здійснення професійного захисту від кримінального переслідування за окремими видами і групами злочинів. Їхній зміст має охоплювати як досудове розслідування, так і судове провадження.

Тарасенко Владислав Єгорович
д.ю.н., проф., професор кафедри
криміналістики, судової медицини
та психіатрії Одеського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ПОЛОЖЕННЯХ КПК УКРАЇНИ

З набуттям чинності Кримінального процесуального кодексу України значно змінилися повноваження оперативних підрозділів, які відповідно до параграфу 2 Глави 3 відносяться до «Сторони обвинувачення» та передбачають виконання цими підрозділами певних процесуальних функцій у кримінальному судочинстві. На наш погляд, саме кримінальна процесуальна регламентація діяльності підрозділів кримінальної поліції в сучасних умовах протидії злочинності потребує окремої уваги та ґрунтовного розгляду.

Аналіз положень чинного КПК України дозволяє виділити декілька основних функцій підрозділів кримінальної поліції у кримінальному процесі:

1. *Виконання оперативним підрозділом доручень слідчого, прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій або участь у їх проведенні.*

Оскільки слідчий більше за всіх інших учасників кримінального провадження обізнаний про всі деталі кримінальної події, саме він визначає комплекс слідчих (розшукових) дій, необхідних для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 3 ст. 40 КПК України слідчий органу досудового розслідування уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Отримані доручення слідчого реєструються в канцелярії територіального органу, підрозділу поліції та передаються у

встановленому порядку. Вони є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом. Згідно ст. 41 КПК під час виконання доручень слідчого працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Керівник оперативного підрозділу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, який надав доручення, зобов'язаний в найкоротший строк організувати його виконання (ч. 6 ст. 232 КПК). Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого у них строку.

Аналізуючи положення чинного КПК України, потрібно зазначити, що деякі норми, що регулюють проведення певних процесуальних дій, визначають строки їхнього виконання. Зокрема, ч. 6 ст. 232 КПК України містить положення про те, що «служба особа органу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, прокурором, що надав доручення, зобов'язаний в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення». А п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України визначає, що прокурор уповноважений «доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк процесуальних дій. Звідси слідує, що оптимальними строками виконання доручень є ті строки, що визначені слідчим або прокурором у дорученні. Продовження строку виконання доручення (у разі неможливості своєчасного виконання) письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з начальником слідчого підрозділу.

2. Виконання оперативним підрозділом доручень слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дій є свого роду прообразом тих оперативно-розшукових заходів, проведення яких згідно КПК України 1960-го року доручалося слідчими відповідному органу дізнання під час досудового розслідування. Разом з тим, згідно положень чинного КПК України слідчі можуть проводити НСРД самостійно. Усю сукупність передбачених КПК негласних слідчих (розшукових) дій можна умовно поділити на два блоки з урахуванням спрямованості й характеру виконуваних завдань. До першого блоку відносяться дії, спрямовані головним чином на пошук та отримання з різних джерел відомостей інформаційного призначення, які передбачені параграфом КПК «Втручання у приватне спілкування». До другого блоку відносяться дії, які згідно з параграфом КПК «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій» спрямовані переважно на виявлення і фіксацію даних про конкретні злочинні дії, що вчинюються окремими особами та групами, для розслідування злочинів, а також на встановлення й затримання злочинців, що переховуються.

Можна стверджувати, що в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється збирання або перевірка доказів, що є елементом доказування, обов'язок здійснювати яке, головним чином, покладається на слідчого, прокурора. Перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, визначений ч. 1 ст. 91 КПК України, на який зорієнтована діяльність тих суб'єктів, що безпосередньо проводять негласні слідчі (розшукові) дій.

3. Здійснення розшуку підозрюваних або обвинувачених.

Вказана функція знаходить своє відображення в окремих положеннях КПК України, що стосуються зупинення досудового розслідування та зупинення судового провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 281 КПК України слідчий, проку-

пор повинен оголосити підозрюваного в розшук, якщо під час досудового розслідування його місцезнаходження невідоме або він перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик за умови його належного повідомлення про такий виклик. При цьому згідно ч. 3 ст. 281 КПК здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам. Зазначимо, що останнє положення сформульовано некоректно, оскільки законодавець акцентує увагу на тому, що здійснення розшуку підозрюваного, як варіант, може бути доручено оперативним підрозділам, а може бути і не доручено. Тобто припускається, якщо такого доручення не буде, слідчий чи прокурор повинні розшукувати підозрюваного самостійно. Але слідчий і прокурор не мають в особистому розпорядженні можливостей та ресурсів ні для проведення розшуку підозрюваного, ні для та здійснення розшукової роботи в цілому.

Аналогічним чином сформульовано положення ч. 1 ст. 335 КПК України: «Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору». Проте, як свідчить практика, розшук обвинуваченого здійснюється саме працівниками оперативних підрозділів кримінальної поліції. Аналіз судової практики та документів на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про те, що суди доволі часто надають доручення на здійснення розшуку обвинувачених не слідчому або прокурору, а напряму відповідному оперативному підрозділу.

4. Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно до ст. 208 КПК України працівники кримінальної поліції як уповноважені службові особи мають право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину. Працівник кримінальної поліції, рівно як і слідчий чи прокурор, може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України. Результати такого особистого обшуку фіксуються у протоколі затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, згідно ч. 5 ст. 208 КПК України. При цьому протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору. Тож у тих випадках, коли затримання пов'язане з виявленням ознак злочину та особи, яка його вчинила, зазначені дані і реквізити протоколу затримання набувають важливого доказового значення.

Також слід вказати, що працівники кримінальної поліції залучаються слідчими до проведення затримання у межах кримінального провадження. Згідно результатів експертного опитування працівників органів досудового розслідування Національної поліції з'ясовано, що вони у більшості схильні залучати працівників оперативних підрозділів кримінальної поліції до проведення затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

5. Формування матеріалів оперативно-розшукової діяльності, що можуть використовуватися як докази та слугувати підставою для початку досудового розслідування.

Процесуальне закріплення цієї функції кримінальної поліції міститься у ч. 2 ст. 99 КПК України, згідно якої матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-

розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. З іншого боку, ч. 1 ст. 214 КПК України передбачає в якості підстави для початку досудового розслідування самостійне виявлення слідчим або прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Одним з таких джерел є матеріали оперативно-розшукової діяльності, які згідно ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» мають використовуватися як приводи та підстави для початку досудового розслідування.

6. Безпосереднє проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час судового провадження за дорученням суду.

Ч. 3 ст. 333 КПК України передбачає можливість проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження відповідним органом досудового розслідування за дорученням суду. Зазначимо, що положення ст. 333 КПК України не заперечують проведення під час судового провадження негласних слідчих (розшукових) дій. Так, ч. 5 ст. 333 КПК наголошує, що слідчі (розшукові) дії, що проводяться на виконання доручення суду, здійснюються в порядку, передбаченому главами 20 та 21 КПК. У свою чергу, глава 21 КПК визначає процесуальні засади проведення суто негласних слідчих (розшукових) дій. До того ж, ч. 1 ст. 246 КПК визначає негласні слідчі (розшукові) дії як різновид слідчих (розшукових) дій. Таким чином, застосування усього спектру негласних слідчих (розшукових) дій охоплюється конструкцією норми ст. 333 КПК України, а безпосереднє їх проведення здійснюється працівниками кримінальної поліції (за матеріалами, що направлялися до суду слідчими Національної поліції України). Вище нами зазначалося, що можливості для проведення негласних слідчих (розшукових) дій у структурі Національної поліції є лише в оперативних підрозділах кримінальної поліції.

Здійснивши ґрунтовний розгляд основних функцій оперативних підрозділів, що визначені в окремих положеннях КПК України, маємо констатувати, що в законі чітко не визначенні повноваження оперативних підрозділів. Якщо уважно поглянути на зміст § 2 «Сторона обвинувачення» Глави 3 КПК України, стає очевидним, що оперативні підрозділи є єдиним представником сторони обвинувачення, чий повноваження відповідним чином не перелічені (по пунктах). Виходячи з аналізу змісту ст. 41 КПК здається, що повноваження оперативних підрозділів зводяться лише до пасивного виконання доручень слідчих, прокурорів про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Разом з тим, оперативні підрозділи, у першу чергу кримінальної поліції, виконують у кримінальному процесі ряд важливих повноважень:

- здійснюють слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, та приймають участь у тих, що проводяться слідчим, прокурором;

- здійснюють негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора;

- здійснюють розшук підозрюваного за постановою слідчого, прокурора та обвинуваченого за ухвалою суду;

- затримують осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення;

- формують матеріали оперативно-розшукової діяльності, що можуть використовуватися як докази та слугувати підставою для початку досудового розслідування;

- здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії під час судового провадження за дорученням суду.

Разом з тим, КПК України взагалі не визначає головну функцію оперативних підрозділів, що є історично обумовленою, зокрема встановлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Усі зазначені вище функції на сьогоднішній день виконуються оперативними підрозділами, у першу чергу кримінальної поліції, у повному обсязі, а відсутність посилення на їх здійснення у положеннях ст. 41 КПК України обумовлює необхідність внесення відповідних змін та доповнень.

Тарасенко Руслан Владиславович
д.ю.н., с.н.с., професор кафедри
криміналістики, судової медицини
та психіатрії Одеського державного
університету внутрішніх справ

**ПРО ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ПОЛОЖЕНЬ
Ч. 3 СТ. 271 КПК УКРАЇНИ НА СТАН ВИЯВЛЕННЯ
ТА РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗА-
СОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ**

Уже тривалий час однією з найгостріших проблем сучасного українського суспільства є підвищений рівень незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (надалі – наркотиків). При чому показники роботи кримінальної поліції за цим напрямком роботи не є обнадійливими, а кількість виявлених фактів незаконного збуту наркотиків із року в рік зменшується. Проведені нами розрахунки свідчать про вкрай незадовільний стан кількості виявлених фактів незаконного збуту (ст. 307 КК України) та їхньої питомої ваги у структурі наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК). Так, питома вага незаконного збуту у структурі наркозлочинів по Україні у 2013 році різко зменшилася з 30,3 % до 14,9 %, в 2014 році вона склала 18 %, в 2015 році - 16,9 %, в 2016 році - 5,3 %, в 2017 – 11,7 %. Аналізуючи ці показники в динаміці за 2007-2017 р. стає зрозумілим, що на фоні істотного зменшення кількості облікованих наркозлочинів справжній рівень латентності незаконного збуту є занадто високим.

Підвищенню ефективності діяльності із виявлення та розслідування незаконного збуту наркотиків аж ніяк не сприяють положення чинного КПК України. Власне проблема полягає у їхній суперечливості та неоднозначному розумінні їх оперативними працівниками, слідчими, прокурорами та суддями. Мова йде про положення ст. 271 КПК України, що визначає порядок та умови проведення контролю за вчиненням злочину. Так, з одного боку, ч. 1 ст. 271 КПК визначає таку форму контролю за вчиненням злочину як оперативна закупка, що за своєю природою носить яскраво виражений провокаційний характер. З іншого боку, ч. 3 ст. 271 КПК забороняє під час підготовки та проведен-

ня заходів з контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття. У протилежному випадку, як визначає законодавець, здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Окреслимо проблему: чинна редакція ч. 3 ст. 271 КПК України є недосконалою, адже в силу надмірного нагромадження окремих речень і словосполучень допускає можливість спотвореного тлумачення терміну «провокувати (підбурювати)», що ускладнює відмежування правомірних дій працівників правоохоронних органів від неправомірних при проведенні ними контролю за вчиненням злочину. Таке положення виключає ефективне застосування оперативних закупок у практичній діяльності Національної поліції, штучно створює проблеми допустимості одержаних доказів, та не відповідає позитивній практиці Європейського суду з прав людини.

Наявність цієї проблеми підтверджується результатами вибіркового експертного опитування 32 слідчих та оперативних працівників Національної поліції в м. Одеса, які мають значний досвід проведення оперативних закупок. Останні стверджують, що положення ч. 3 ст. 271 КПК України є необґрунтованими та такими, що унеможливають ефективне документування незаконного збуту наркотиків, що, у свою чергу, провокує вчинення злочинів у сфері НОН і негативно позначається на криміногенній обстановці в цілому.

Аналізуючи останні праці дослідників у галузі кримінального процесу, що присвячені питанням провокування при проведенні контролю за вчиненням злочину, спостерігається наступне. Значна частина дослідників схильна вважати ознаками провокації (підбурювання) таку поведінку працівників правоохоронних органів чи їхніх негласних працівників, що виходить за межі *пасивного* встановлення обставин злочину або *пасивного* спостереження за злочином. Тож прояв ними будь-якої активності чи ініціативи розглядається як ознака провокації (підбурювання), що визнається порушенням у світлі рішень Європейського суду з прав людини порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (через порушення принципу справедливості) та ч. 3 ст. 271 КПК України. Наслідком такого порушення, як можна здогадатися, є визнання одержаних за результатами проведення контролю за вчиненням злочину доказів недопустимими.

Ситуація, коли ініціатива у придбанні наркотиків виходить від покупця, була характерна для абсолютної більшості оперативних закупок, що проводилися до набуття чинності КПК України у 2012 році. Згідно ж ч. 3 ст. 271 чинного КПК провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину при проведенні оперативної закупки заборонено. І виявлення безпосереднім покупцем особистої ініціативи у придбанні наркотиків може бути розтлумачено як провокація (підбурювання) на вчинення незаконного збуту.

За результатами проведеного вибіркового експертного опитування 32 слідчих та оперативних працівників Національної поліції в м. Одеса, які мають значний досвід проведення оперативних закупок було з'ясовано, що на сьогоднішній день працівники прокуратур вимагають, щоб при проведенні оперативної закупки ініціатива у купівлі наркотиків виходила не від покупця, а від продавця. На думку практичних працівників така позиція значно ускладнює документування незаконного збуту наркотиків, роблячи вирішення цього завдання

у багатьох випадках неможливим.

У свою чергу, така позиція працівників прокуратури, яких ми теж опитали, є неформальною та обумовлена наступними обставинами. По-перше, прокурори не бажають займатися відмежуванням законної форми проведення оперативної закупки від провокації (підбурювання), адже у практичній діяльності із цим виникає багато складнощів, тому вони йдуть по шляху найменшого спротиву і вимагають, щоб при проведенні оперативної закупки ініціатива у купівлі наркотиків виходила виключно від продавця. По-друге, позиція прокурорів багато в чому зумовлена позицією суддів м. Одеси, які в останні роки системно визнають невинуватими та виправдовують осіб, обвинувачених у вчиненні незаконного збуту наркотиків (ст. 307 КК України).

Але чи справді виявлення ініціативи покупцем при проведенні оперативної закупки є провокацією (підбурюванням) і порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод? Для надання відповіді необхідно звернутися до практики Європейського суду з прав людини, адже згідно ч. 5 ст. 9 КПК саме з урахуванням цієї практики застосовується кримінальне процесуальне законодавство України. Аналізуючи окремі рішення Європейського суду з прав людини варто звернути увагу на те, що термін «провокувати» (англ. «to provoke») у висновках Європейського суду офіційно не вживається. Замість нього вживається термін «підбурювати» («to instigate», «to incite»), який у основоположних рішеннях застосовується у нерозривній єдності з посиланням на наявність підстав вважати, що без стороннього втручання злочин не було б вчинено. Про це йде мова у рішеннях «Тейксейра де Кастро проти Португалії» від 9.06.1998 р., «Ваньян проти Росії» від 15.12.2005 р., «Худобін проти Російської Федерації» від 26.10.2006 р., «Раманаускас проти Литви» від 5.02.2008 р. та інших.

З аналізу зазначених вище рішень яскраво видно, що термін «**підбурювання**» (в контексті порушення п. 1 ст. 6 Конвенції) характеризується наявністю двох обов'язкових ознак:

- 1) саме активні дії працівників правоохоронних органів або осіб, які діють за їхнім завданням, мають підбурювати особу на вчинення злочину;
- 2) відсутність підстав припускати, що без їхнього втручання злочин було б учинено.

Виходячи з цього, наявності одних лише активних дій, що підбурюють особу на вчинення злочину, при проведенні оперативної закупки явно недостатньо для визнання таких дій порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції. Додатково повинні мати місце підстави припускати, що без стороннього втручання злочин не було б учинено.

Окремо слід визначити, які саме активні дії працівників правоохоронних органів або осіб, які діють за їхнім завданням, можуть підбурювати особу на вчинення злочину, зокрема незаконного збуту наркотиків. На наше переконання, при визначенні таких дій доцільно керуватися положеннями п. 4 ст. 27 КК України, в якому перелічені основні способи підбурювання, зокрема умовляння, підкуп, погроза, примус або схиляння іншим особи до вчинення злочину. Характеристика цих способів схиляння присутня у будь-якому науково-практичному коментарі КК України, проте відзначимо, що незалежно від способу (умовляння, примус та ін.) підбурювання до вчинення злочину

обов'язково передбачає збудження бажання, рішучості вчинити злочин. Підбурювання може мати місце лише тоді, коли в особи було відсутнє бажання вчинити незаконний збут наркотиків і воно з'явилося внаслідок втручання працівників правоохоронних органів або осіб, які діють за їхнім завданням. Тобто, виходячи з теорії кримінального права, якщо особа мала намір (бажання) вчинити збут наркотиків до моменту виявлення покупцем особистої ініціативи у придбанні наркотиків, то підбурюванням така ініціатива не вважається.

Таким чином, не можна вважати підбурюванням прояв ініціативи з боку покупця у придбанні наркотиків під час проведення оперативної закупки, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що відповідна особа готує або вчиняє злочин та він буде учинений незалежно від дій покупця. У такому випадку метою виявлення ініціативи покупцем є не підбурення особи на вчинення незаконного збуту, який і без того буде учинений, а спрямування поведінки цієї особи в напрямку негласної фіксації її протиправних дій. Подібного роду дії покупця не можуть бути визнані порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а одержані за результатами проведення оперативної закупки докази є допустимими з позиції ст.ст. 86, 87 КПК України.

Власне таке розуміння підбурювання і закладено в положеннях ч. 3 ст. 271 КПК України, проте, в силу надмірного нагромадження окремих речень і словосполучень чинна редакція все ж допускає можливість спотвореного тлумачення терміну «провокувати (підбурювати)», що обумовлює доцільність більш чіткого її формулювання відповідно до основоположних рішень Європейського суду з прав людини. З цією метою доцільно спростити текст, а також підкреслити нерозривну єдність поняття «провокувати (підбурювати)» і підстав вважати, що злочин не буде вчинено за відсутності сприяння з боку слідчого. За такого формулювання ч. 3 ст. 271 КПК у практичній діяльності буде набагато легше визначати правомірність дій працівників правоохоронних органів та встановлювати факт провокації (підбурювання) на вчинення злочину. Зокрема, через встановлення моменту та причини виникнення наміру в особи можна визначати причинно-наслідковий зв'язок між фактом учиненого незаконного збуту наркотиків та впливом (сприянням) з боку слідчого.

Так, *за відсутності провокації (підбурювання)* намір на вчинення збуту наркотиків, як правило, виникає до контакту особи зі слідчим (або особи, яка діє за його завданням), та може виявлятися у висловлюванні бажання вчинити збут наркотиків, готуванні до злочину, коли особа купує значну кількість сировини для виготовлення наркотиків, обладнання, або ж виготовляє їх, вирощує, розфасовує, або ж купує значну кількість наркотиків і їх незаконно зберігає і т.ін. Також у практичній діяльності момент виникнення наміру в особи можна довести через виявлення додаткових епізодів незаконного збуту. Слід враховувати, що у більшості випадків незаконного збуту прямий умисел в особи на вчинення злочину виникає задовго до реалізації об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 307 КК України, та носить невизначений (неконкретизований) характер по відношенню до покупця (ним може виявитися будь-хто, хто висловить бажання придбати наркотики).

У той же час, *наявність факту провокації (підбурювання)* характеризується виникненням в особи наміру вчинити збут наркотиків внаслідок звернення або іншого впливу з боку слідчого (або особи, яка діє за його завданням),

коли особа вживає підготовчі дії до вчинення злочину після такого контакту. У цьому випадку умисел в особи на вчинення незаконного збуту носить визначений (конкретизований) характер по відношенню до покупця (ним є особа, яка викликала намір вчинити злочин).

Тертишник Володимир Митрофанович
д.ю.н., проф., акад. Акад. політ. наук,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін Університету митної
справи та фінансів України

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ В ІНТЕГРАТИВНІЙ ДОКТРИНІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Новий КПК України запровадив новий інститут – негласні слідчі (розшукові) дії, але чітко не визначився ні з їх системою і змістом, ні з процесуальною формою їх провадження, залишаючи багато запитань (коли? за яких умов? що? як? яким чином?), а отже, і можливостей як для свавілля, так і для адвокатських технологій досягнення своєї мети за рахунок процедурних вад судочинства. Зазначимо що за приписами ст. 19 Конституції України слідчі органи, як і інші представники влади, можуть робити тільки те, що законом передбачено, та у спосіб, яких законом визначений. Важливо щоб спосіб отримання доказів був юридично визначений і забезпечувати беззаперечну допустимість доказів.

Негласні слідчі дії – це різновид слідчих дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, спрямовані на збирання, перевірку чи дослідження фактичних даних у конкретному кримінальному провадженні, та які проводяться у випадках крайньої необхідності, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Негласні слідчі дії, в переважній своїй більшості, а саме, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Таке обмеження сфери їх застосування, на перший погляд, може показатись слушним, але залишає не розв'язаною проблему можливості проведення негласних слідчих дій в кримінальних провадженнях щодо більшості корупційних правопорушень тощо.

На наш погляд, виходячи з конституційних визначень верховенства права та пріоритетів і найвищих цінностей в державі, негласні слідчі дії доцільно дозволити при розслідуванні: *по-перше*, тяжких і особливо тяжких злочинів; *по-друге*, усіх злочинів та інших кримінальних правопорушень проти національної безпеки України; *по-третє*, при розслідуванні діянь, передбачених статтям 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», 162 «Порушення недоторканності житла», 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»; *по-четверте*, усіх злочинів і корупційних правопорушень віднесених в ст. 216 КПК України до підслідності Державного бюро розслідувань

та Національного антикорупційного бюро України, *по-п'яте*, кіберзлочинів, передбачених розділом 16 КК України, *по-шосте*, при здійсненні спеціального (заочного) досудового розслідування відповідно до положень глави 24¹ "Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень".

Регламентация негласних слідчих (розшукових) має забезпечувати як ефективну діяльність щодо швидкого і належного отримання необхідної для розкриття злочину доказової інформації, так і забезпечувати дотримання принципу пропорційності і верховенства права. Тут має бути забезпечений належний баланс приватних і публічних інтересів.

Так, наприклад, передбачаючи три, буцімто різні, негласні слідчі (розшукові) дії «аудіо-, відеоконтроль місця», «аудіо-, відеоконтроль особи» та «спостереження за особою, місцем або річчю», законодавець, чітко не визначивши предмет кожної з слідчих дій, фактично регламентує одне й те ж «здійснення візуального спостереження за особою і технічне документування її діянь», але в залежності від місця чи засобу. Зазначимо побіжно, що відеоконтроль місця, без перебування особи в тому місці, навряд чи знайде серед системи доказів хоча б якесь поважне місце, бо без людини, її дій чи бездіяльності в тому місці, безпосередньо саме місце нічого не варте.

В основі усіх трьох вищеназваних негласних слідчих діяч лежить метод візуального спостереження і технічного документування, який нами вже давно пропонувався для використання в якості методологічної основи нової слідчої дії. На основі даного універсального методу пізнання замість трьох названих негласних слідчих (розшукових) дій доцільно розробити та законодавчо закріпити і детально регламентувати єдину універсальну слідчу дію з назвою – «Безпосереднє спостереження, контроль і технічне документування суспільно небезпечних та юридично значимих дій і фактів».

Регламентуючи контроль за вчиненням злочину, законодавець, *по-перше*, в концепті допускає технологію контролювання злочинної дії, пропонуючи застосовувати фіксацію і здобуття доказів злочину, який ще не завершився, який «готується чи вчиняється», тим самим дозволяючи його певною мірою продовжувати, тоді, коли є обов'язок правоохоронців будь-який здійснюваний злочин попереджувати і негайно припинятись на етапі його виявлення; по-друге, закон розмістив таку загадкову формулу - «порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством» (ч. 5 ст. 271 КПК України). Тут ми маємо унікальний посил, коли законодавець, який повинен був би це зробити, приймаючи КПК України, як комплексний законодавчий акт, цього так і не зробив, відтермінувавши цю роботу до віртуальних інших законів майбутнього, а більш того, «замахнувся» на те, щоб навіть «тактика» названих ним дій (яка зазвичай обирається в залежності від слідчої ситуації за умови конфіденційності), відтепер також регламентувалась законодавством. Що ж таке тактика і як її регламентувати законодавець «змовчав». *Ad impossibilia nemo tenetur* – «неможливо змушувати виконувати неможливе».

Імітування обстановки злочину – не менш проблематичний захід, ніж контрольована поставка, може здійснюватися на межі провокації певних дій з метою виявлення злочинних намірів.

Інтересами правосуддя може бути виправдано лише такі пізнавальні за-

ходи, які не мають елементів підбурювання та провокації протиправних дій, здійснюються в умовах крайньої необхідності, без яких досягти захисту більш вагомих благ неможливо, до того ж мета їх застосування має бути суспільно вагомою, а засіб досягнення – найменш обтяжливим у конкретних умовах кримінального провадження.

Тогочинський Олексій Михайлович

д.пед.н., засл. працівник освіти України,
ректор Академії Державної пенітенціарної служби

Денисова Тетяна Андріївна

д.ю.н., проф., засл. юрист України,
помічник ректора Академії Державної
пенітенціарної служби з наукової
та науково-методичної роботи

Пальченкова Вікторія Михайлівна

д.ю.н., проф., завідувач кафедри теорії,
історії держави і права та міжнародного права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАПОРУКА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Суспільні відносини, пов'язані з виконанням покарань і реалізацією заходів державного примусу, завжди перебували у взаємозв'язку з відносинами в інших сферах життєдіяльності суспільства. Результативність їх впливу на засуджених у багатьох випадках залежала (і залежить) від зацікавленої участі в цьому процесі представників суспільства, від спільної узгодженої діяльності соціальних та державних інститутів – органів і установ з виконання покарань та інститутів громадянського суспільства.

Серед завдань кримінально-виконавчого законодавства України визнано необхідність участі громадськості у нагляді й контролі за виконанням покарань (ст. 1). Уперше серед основних принципів в Кримінально-виконавчому кодексі (далі – КВК) України було закріплено принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (ст. 5). Основи громадського контролю за виконанням покарань закріплені у ст. 25 КВК України. Законодавець окреслив суб'єкти громадського контролю, серед яких – об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації, окремі особи. У процесі виправлення засуджених і проведення з ними соціально-виховної роботи на перше місце законодавець ставить надання допомоги органам і установам виконання покарання суб'єктами громадського контролю. Головним об'єктом громадського контролю визнано дотримання прав засуджених під час відбування кримінальних покарань, а основною формою здійснення громадського контролю – спостережні комісії.

Варто зазначити, що у демократичному суспільстві найбільшу підтримку отримує точка зору, відповідно до якої процес формування законодавчої полі-

тики, зокрема й пенітенціарної, повинен відбуватися за беззаперечної участі інститутів громадянського суспільства. Проаналізувавши міжнародний досвід, можна констатувати, що діяльність зазначених інститутів у формуванні пенітенціарної політики держави може запобігти відчуженню її основних положень від суспільних інтересів і потреб, оскільки через громадські організації, політичні партії, спілки, релігійні організації громадяни мають можливість виразити свої інтереси в сфері суспільних відносин, пов'язаних з виконанням кримінальних покарань. Проте не слід вважати, що громадянське суспільство, у даному випадку, протиставляє себе державі. Такий підхід помилковий: вони мають виступати як складові частини єдиного механізму.

Крім ст. 25 КВК України засади діяльності громадського контролю регулюється також іншими нормами: ст. 65 «Соціально-виховна робота із засудженими до обмеження волі»; ст. 79 «Соціально-виховна робота із засудженими військовослужбовцями»; ст. 100 «Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі»; ст. 110 «Побачення засуджених до позбавлення волі з родичами, адвокатами та іншими особами. Телефонні розмови»; ст. 123 «Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі»; ст. 142 «Проживання жінок, засуджених до позбавлення волі, за межами виправної колонії»; ст. 149 «Участь громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених неповнолітніх» (передбачає створення піклувальних рад при виховній колонії для надання допомоги адміністрації виховної колонії в організації навчально-виховного процесу і зміцненні матеріально-технічної бази колонії, вирішення питань соціального захисту засуджених, трудового й побутового влаштування осіб, які звільняються); ст. 154 «Порядок дострокового звільнення від відбування покарання»; ст. 160-162 «Громадський контроль за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання», «Порядок здійснення громадського контролю за особами, умовно-достроково-звільненими від відбування покарання», ст. 163 «Заходи громадського впливу щодо осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання»; ст. 164 «Порядок здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням».

Кроком до запровадження ефективного механізму реалізації громадського контролю стало внесення змін до КВК України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань. Законом України від 21 січня 2010 р. до ст.ст. 24, 25 зазначеного Кодексу було внесено зміни щодо: набуття права членами спостережних комісій відвідувати установи виконання покарань без спеціальних дозволів адміністрації цих установ; набуття права об'єднаннями громадян здійснювати громадський контроль за дотриманням прав засуджених[1]. У цей же час Верховною Радою України було прийнято Закон «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк»[2]. У цьому законі громадські організації були вперше визначені як органи, на які покладається здійснення заходів соціального патронажу щодо звільнених осіб. Сьогодні участь громадськості в поспенітенціарному забезпеченні звільнених із місць позбавлення волі регламентує закон «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбували покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк»[3], у якому чітко визначено суб'єкти соціального патронажу, серед них – підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, а також фізичні особи.

Завданням наступних років стало закріплення основ громадського контролю в підзаконних нормативно-правових актах держави. Зокрема підкреслювалося, що запорукою дотримання прав людини в умовах позбавлення волі, виключення проявів свавілля, є прозорість кримінально-виконавчої системи для громадськості. Виходячи із цих міркувань, пропонувалося забезпечити висвітлення діяльності кримінально-виконавчої служби, зокрема, засобами масової інформації, проведенням семінарів, конференцій тощо. Напрями взаємодії були сформульовані більш чітко, зокрема – це залучення представників громадських організацій для розгляду питань щодо прав і свобод засуджених, створення в разі потреби комісій, експертних та консультативних рад, робочих груп, одержування від інститутів громадянського суспільства інформації, документів і матеріалів, необхідних для виконання покладених на КВС завдань.

Як нами зазначалось, основною формою контролю громадськості за пенітенціарною системою визнано спостережні комісії. Утворення спостережних комісій виконками та держадміністраціями з одночасним обов'язковим включенням до них представників громадських організацій представляє собою, за задумом законодавця, оптимальну форму поєднання зусиль влади та громадськості. Влада має реальну можливість забезпечити фінансування та організаційно-технічне забезпечення здійснюваних заходів, надати форму владних приписів рішенням спостережної комісії, а громадські організації мають для цього не лише фінансові можливості, а й достатньо часу та бажання. Крім цього, спостережні комісії є своєрідною ланкою зв'язку між владою, суспільством та засудженими (звільненими).

На наш погляд, подальший розвиток кримінально-виконавчої системи має ґрунтуватися на поділі функцій, а його основу – становити ідея про те, що в місцях виконання покарань обов'язково повинно бути дві чітко розмежовані сфери впливу – держави та суспільства. За своєю суттю покарання є мірою примусу, яка застосовується до особи від імені держави й полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод особи. Участь громадськості є запорукою дотримання прав людини в умовах позбавлення волі.

З метою забезпечення участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених і громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань було створено громадські ради, до складу яких входять представники громадських, правозахисних, релігійних організацій та ЗМІ. Варто зазначити, що ініціативи та рішення, спрямовані на забезпечення більшої прозорості діяльності органів влади, здійснювалися й раніше, проте ситуація майже не змінювалася. Очевидно, реалізація задекларованих цілей залежить від того, в який спосіб вони досягаються. Досить часто суперечливості виникали під час процедури формування таких органів, а точніше – відсутності чіткої процедури.

Діяльність громадськості повинна спиратися на відповідну інформаційну базу. На офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України оприлюднюється та постійно оновлюється інформація про стан діяльності органів і установ виконання покарань, розміщуються проекти нормативно-правових актів для громадського обговорення. Проте, на жаль, керівництво ДПтС вважає за недоцільне зберігати інформацію про діяльність своїх попередників. І тому, багато матеріалів, опублікованих раніше 2015 р., на веб-сторінці відомства вже недоступні, що не дає можливості порівнювати, аналізувати та робити висновки про

ефективність діяльності КВС, насамперед, пересічним громадянам, небайдужим до проблем у цій сфері.

Можна зазначити, що суттєво впливає на оновлення українського кримінально-виконавчого законодавства контроль із боку міжнародної спільноти. Одним із напрямів співробітництва між Україною та ЄС є сфера юстиції, свободи та безпеки. Щорічно між Україною та ЄС відбувається понад 80 офіційних зустрічей та консультацій на високому рівні та експертних рівнях. Стан дотримання прав людини саме в місцях позбавлення волі є одним із критеріїв, за яким світова спільнота оцінює рівень розвиненості демократії в державі. Досвід провідних демократичних держав світу свідчить про важливість та необхідність контролю за діяльністю пенітенціарної системи громадянським суспільством, оскільки в цій сфері суспільних відносин існує ризик порушення прав людини. Участь у громадському контролі широкого кола ініціативних та зацікавлених громадян є головною умовою організації ефективного контролю за дотриманням прав засуджених.

Варто констатувати, що на початку XXI ст., з розгортанням демократичних процесів в Україні, активізувався громадський рух. Чисельні представники громадських, релігійних організацій, засобів масової інформації та ін. почали відвідувати майже безперешкодно установи КВС, щоб ознайомитися з умовами тримання засуджених. На підставі зазначеного ми можемо сьогодні говорити про закріплення на межі XX – XXI ст. принципу «прозорості» та відкритості установ КВС України для контролю за дотриманням прав людини в умовах позбавлення волі.

Сьогодні Міністерство юстиції України наголошує, що забезпечення поставлених перед ним завдань не можливо лише власними силами без реальної участі суспільства, тому важливим є налагодження діалогу із громадськими та правозахисними організаціями стосовно планів своєї діяльності, а головне, залучення громади до активної співпраці.

Наостанок зазначимо, що в період виконання та відбування покарань переважна більшість засуджених потребує постійної, ретельної уваги до себе з боку суспільства. Але суспільство, як правило, не лише не бере активної участі в долі засуджених, а й відмежовується від виконання виховної функції та соціального контролю. У такій ситуації позиція членів суспільства, у тому числі персоналу кримінально-виконавчих установ, є не завжди зрозумілою, оскільки саме участь у виконанні вказаних функцій є життєвою необхідністю з позиції подальшого існування суспільства й захисту його від поширення криміналізації.

Громадський контроль, який передовсім є неформальним соціальним контролем, як відомо, не потребує детального закріплення в нормативно-правових актах. Його повинна характеризувати відкритість і прозорість діяльності органів та установ з виконання покарань, можливість здійснення раптових відвідувань та перевірок, звітність тощо. Саме солідарність, партнерський і корегуючий характер громадського контролю за діяльністю пенітенціарної системи дозволить перетворити її на нормально функціонуючу, і таку, що відповідає вимогам демократичного суспільства, в даному випадку допомагатиме соціалізації особистості злочинця.

1. Про внесення змін до кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України від 21 січня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 12. – Ст. 114.

2. Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 10 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 6. – Ст. 39.

3. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають, чи відбували покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17 березня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – Ст. 380.

Хряпінський Петро Васильович
д.ю.н., проф., засл. діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінального права
і кримінології Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка» (м. Дніпро)

ЗАХИСТ ЗАКОННИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЗАОХОЧУВАЛЬНИМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ НОРМАМИ

Захист законних прав і свобод людини є абсолютною домінантою будь-якої сучасної системи законодавства. Кримінальний кодекс України (далі – КК) має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ч. 1 ст. 1 КК). Для виконання позначеного завдання держава використовує весь комплекс кримінально-правових засобів, в тому числі, й заохочувальні норми. Ці норми, у притаманний їм стимулюючий спосіб впливу на правову поведінку суб'єктів кримінально-правових відносин, забезпечують реалізацію та захищають законні права і свободи людини.

Заохочувальні норми стимулюють громадян до правомірної, соціально-корисної поведінки громадян в сфері кримінально-правового регулювання, а саме: а) заподіянні санкціонованої шкоди правоохоронним інтересам при захисті особистих прав та інтересів або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного, в тому числі й злочинного, посягання тощо (ст.ст. 36, 38, 39, 41, 42, 43 КК). Особливо цінною є поведінка, коли у основі її збуджувальних мотивів лежать зазначені норми. У цих випадках суб'єкт знає позицію закону з цього питання, передбачає наслідки свого діяння та бажає діяти саме у визначений спосіб. Норми щодо обставин, що виключають злочинність діяння, закликають впливати на свідомість і волю суб'єктів таким чином, щоб останні прагнули, без страху бути притягнутими до кримінальної відповідальності, здійснювати вчинки, пов'язані з завданням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, ґрунтуючись при цьому на суб'єктивному праві, правовому обов'язку або службовому повноваженні; б) припиненні заподіяння шкоди правоохоронним інтересам та, як правило, запобіганні наступу суспільно-небезпечних наслідків правам і інтересам потерпілих, шляхом добровільної відмови від злочину як виконавцем, та і іншими співучасниками злочину (ст.ст. 17, 31 КК). Добровільна відмова є «золотим містком» між протиправною, злочинною та правомірною, правослухняною поведінкою, що залишається певний час у людини для повернення назад від злочинного шляху; в) щирому каятті, повному відшкодуванні заподіяних збитків, активному

сприянні розкриттю вчиненого злочину, примиренню з потерпілим та іншій законслухняній посткримінальній поведінці винного (ст.ст. 45, 46, 47, 48, 49 КК). У визначений спосіб, за звичай, у повному обсязі задовольняються матеріальні і моральні вимоги потерпілого, економляться державні витрати на виявленні, розслідуванні, розгляді справи у суді та відбуванні призначеного кримінального покарання засудженим, а правоохоронні органи можуть зосередити більше ресурсів на протидії організованих та інших найбільш суспільно-небезпечних проявах злочинності; г) позитивній пенітенціарній поведінці засудженого у вигляді сумлінної поведінки та ставлення до праці (навчання), в тому числі неповнолітнього, невчиненні ними та іншими особами нових злочинів, що свідчить про досягненні цілей кримінального покарання виправлення засудженого без відбування покарання або доведеність його виправлення достроково при відбуванні останнього (ст.ст. 74, 75, 79, 81, 82, 83, ч. 1 ст. 97, 104, 105, 107 КК); д) спеціальній комплексній позитивній посткримінальній поведінці осіб, які вчинили визначені в Особливій частині КК злочини, що свідчить про втрату цими особами суспільної небезпечності (ч. 5 ст. 110-2; ч. 2 ст. 111; ч. 2 ст. 114; ч. 3 ст. 175; ч. 4 ст. 212; ч. 4 ст. 212-1; ч. 2 ст. 255; ч. 2 ст. 258-3; ч. 4 ст. 258-5; ч. 6 ст. 260; ч. 3 ст. 263; ч. 4 ст. 265; ч. 4 ст. 289; ч. 4 ст. 307; ч. 4 ст. 309; ч. 4 ст. 311; ч. 5 ст. 321; ч. 5 ст. 354; ч. 4 ст. 401 КК).

Заохочувальні норми є похідними, вторинними з огляду первинності заборонних норм, основним соціальним завданням котрих є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина. Це відправне положення, в свою чергу, зумовлює появу заохочувальних правовідносин не раніше аніж виникають, реалізуються та припиняються кримінально-правові відносини з приводу вчинення злочину або суспільно-небезпечного діяння. Аксиоматичним в доктрині кримінального права є положення про суспільну небезпечність діяння як найсуттєвішу асоціальну якість (ознаку) як злочину, так і суспільно небезпечного діяння. Суспільна небезпечність як матеріальна ознака визначається насамперед: а) цінністю суспільних відносин, об'єкту на який посягає злочин, б) тяжкістю наслідків, що настають в результаті вчинення злочину, в) способом дії, г) мотивами вчиненого, д) формами та ступеню вини. Таким чином, суспільна небезпечність, що в основному визначається цінністю охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, нібито «забарвлює» негативною якістю інші об'єктивні й суб'єктивні ознаки усього складу злочину. Разом із іншими елементами складу суспільної небезпечності набуває й особа, яка вчинила злочин (суб'єкт злочину). Об'єктивно відображена у вчиненому злочині (суспільно небезпечному посяганні) асоціальна якість (ознака) суспільної небезпечності діяння фіксується у кримінально-правовій кваліфікації й не залежить від подальшої позитивної або негативної посткримінальної поведінки особи. Разом із тим, слід виділити два варіанти із заподіянням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, коли суспільної небезпечності або загалом не виникає у зв'язку із соціальною корисністю здійсненого, або коли набута суспільна небезпечність особи певною мірою нівелюється, відпадає у зв'язку з комплексом позитивної посткримінальної поведінки.

Соціальне спрямування заохочувальних кримінально-правових норм домінуючий погляд пов'язує виключно із запобіганням злочинності. Натомість, не можна заперечувати їх спрямування на захист законних прав і свобод людини в сфері кримінально-правового регулювання. З одного боку, заохочувальні норми

кримінального законодавства забезпечують реалізацію суб'єктивного права суб'єкта кримінально-правових відносин на правомірну соціально-корисну поведінку, а з іншого – задовольняють законні права і інтереси: а) фізичних осіб як потерпілих від злочинів; б) юридичних осіб як цивільних позивачів у кримінальному провадженні; в) держави як владного суб'єкта діяльності з приводу виявлення, розкриття, розслідування, розгляду справи в суді та покарання винних, організації відбування призначеного покарання тощо; д) суспільства як самодостатньої системи з надання, використання, дотримання, та захисту певного об'єму повноважень своїм членам. Так, заохочувальний припис ч. 4 ст. 289 КК стоїть на захисті цивільних прав власника транспортного засобу на повернення останнього від від-якої особи, яка незаконно ним заволоділа. При цьому повернення передбачає фактичну передачу транспортного засобу титульному власнику або законному користувачеві. Ця підстава зумовлює неможливість звільнення за незаконне заволодіння транспортним засобом у разі його умисного або необережного знищення. Крім того, слід звернути увагу, що добровільна заява про незаконне заволодіння транспортним засобом передбачає самовикриття та викриття інших осіб у вчиненому злочині. Кримінальний закон не встановлює обмежень щодо своєчасності такої заяви. Сприяння правоохоронним органам у розкритті цього злочину полягає у тому, що про незаконне заволодіння транспортним засобом правоохоронним органам, у більшості випадків, стає відомо відразу або після нетривалого часу з моменту вчинення злочину, тому справа не у тому, щоб виявити факт заволодіння транспортним засобом – він є очевидним, а розкрити його та викрити осіб, які його вчинили.

Заохочувальні норми забезпечують реалізацію суб'єктивного права людини на правомірну, соціально-корисну поведінку та стимулюють її: а) виключенням, б) звільненням чи в) пом'якшенням кримінально-правового обтяження. Найвищу соціальну цінність у сфері протидії злочинності, захисту законних прав і свобод людини має свідомо і цілеспрямована поведінка з санкціонованого заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам. За умов дотримання меж (заходів) заподіяння відповідної шкоди дії особи визнаються такими, що виключають злочинність діяння. Позитивна посткримінальна поведінка, яка має наслідком звільнення від кримінальної відповідальності і покарання мають порівняно нижчу соціальну цінність, втім законодавець визнає її необхідною і достатньою для відмови держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК, та у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК). Найменшим кримінально-правовим заохоченням є пом'якшення кримінального покарання при його призначенні та відбуванні. Так, скажімо, при призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пп. 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди), відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні підсудним своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ст. 69-1 КК).

Практика закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності згідно вищевказаних положень на сьогодні є доволі поширеною. Так, у 2015 р. закрито провадження в справах стосовно майже 9 тис. (10,9 тис.) осіб, у тому числі в справах публічного обвинувачення – щодо 8,2 тис. (5,4 тис.) осіб; із них у зв'язку з: примиренням винного з потерпілим – стосовно 1,5 тис. осіб, або 17,8 % від кількості тих, щодо яких провадження в справах публічного обвинувачення закрито; дійовим каяттям – щодо 539 осіб; зі зміною обстановки – стосовно 436 осіб; зі смертю – щодо 393 осіб; за відсутності події, складу злочину чи недоведеністю обвинувачення – щодо 5 осіб. У 2016 р. закінчено провадження у 871,2 тис. справ, із постановленням вироку – 79,4 тис., або 76,7 % загальної кількості закінчених провадженням справ, із них із затвердженням угоди – 15,1 тис., або 19 % загальної кількості розглянутих справ із постановленням вироку, у тому числі із затвердженням угоди про примирення – 7,8 тис., або 51,6 % загальної кількості справ із затвердженням угоди, затверджених угод під час судового провадження та про визнання винуватості – 7,3 тис., або 48,4 %. Найбільшу кількість кримінальних проваджень із укладенням угоди про примирення розглянуто щодо злочинів проти власності (6,5 тис., або 83,1 %); значну кількість – щодо злочинів проти життя та здоров'я особи (836, або 10,7 %); щодо злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту розглянуто 248 кримінальних проваджень, або 3,2 %.

Як свідчить практика, суди розглядають закриття провадження у разі звільнення особи від відповідальності, дотримуючись відповідних норм КПК. Передбачено обов'язок прокурора звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності як одну з форм закінчення досудового розслідування (ст. 283 КПК). Якщо ж обставини, передбачені відповідними нормами Загальної та Особливої частини КК, настають під час досудового розслідування, прокурор, отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, складає клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі направляє його до суду. Перед направленням клопотання (подання) прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Такі клопотання суд розглядає у підготовчому судовому засіданні, судові рішення щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності і закриття кримінального провадження постановляються у формі ухвали. При цьому суд залежно від обставин керується статтями 12, 44, 45-49 КК, статтями 91, 283—288, 314, 315, 349, 350, 368—372 КПК чи відповідними статтями КПК 1960 р. Згідно з ч. 3 ст. 285 КПК підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У разі, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачено звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судові провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Згідно з ч. 1 ст. 314 КПК після отримання клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судові засідання, в яке викликає учасників судового

провадження, а у випадку встановлення під час підготовчого судового засідання підстав, передбачених пунктами 4-8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК, має право закрити провадження (ч. 3 ст. 314 КПК). Суд, виконавши вимоги, передбачені частинами 1 та 2 ст. 288 КПК, ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого, підсудного від кримінальної відповідальності. Таким чином, суди в основному правильно застосовують норми КПК щодо закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Ухвалюючи судові рішення, вони керуються не тільки положеннями КК та КПК, а й постановами Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» і від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності», інформаційними листами, аналізами та узагальненнями правозастосовної практики, скажімо «Аналізу судової практики застосування норм закону про звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку із закінченням строків давності». Так, зазначається, що вивчення судових рішень дає підстави вважати, що суди при розгляді питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності допускають помилки, які однотипні до тих, які допускали суди до набрання чинності КПК. Зокрема, під час досудового розслідування, відповідно до вимог статей 91, 286, 287 КПК, поверхово з'ясовуються обставини кримінального правопорушення, що призводить до його помилкової правової кваліфікації, не з'ясовується думка потерпілих про можливість звільнення підозрюваного (обвинуваченого) від кримінальної відповідальності, у кримінальних провадженнях немає об'єктивних даних, які б свідчили про те, що потерпілі ознайомлені з клопотаннями про звільнення підозрюваного (обвинуваченого) від кримінальної відповідальності тощо.

Потенціал заохочувальних норм у захисті законних прав і свобод людини є величезним. На сьогодні стоїть завдання наукового обґрунтування і практичного впровадження різноманітних видів норм, що заохочують до правомірної, суспільно-корисної поведінки у кримінальному праві України, як ефективних кримінально-правових засобів захисту законних прав і свобод людини.

Чаплинський Костянтин Олександрович
д.ю.н., проф., завідувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії

Ковбаса Володимир Миколайович
к.ю.н., т.в.о. першого проректора
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІ ЗЛОЧИННИЙ ДІЯЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

В умовах розбудови України як правової й незалежної держави, реформування соціально-економічної та політичної систем суспільства, інтегрування до Європейського співтовариства, виняткової політичної обстановки у державі,

ускладнення криміногенної ситуації та постійних провокацій на сході України спостерігається зміна структури та характеру злочинності, загальний рівень якої має тенденцію до зростання.

Кризові процеси в Україні створили підґрунтя для суттєвого збільшення злочинів, особливо тих, що вчинюються неповнолітніми. Дедалі усе більшої актуальності набуває протидія корупції та організованій злочинності, які завдають значної шкоди державі, дестабілізують фінансово-кредитну систему, негативно впливають на стан економіки, ускладнюють криміногенну ситуацію. Нині, вони стали одним із факторів, що загрожують національній безпеці держави. Концентрація значних матеріальних цінностей в руках корумпованих представників органів влади й управління та керівників злочинних угруповань зумовлюють зростаючий інтерес до їх безпосередньої участі у політичних процесах держави. Зважаючи на це, у представників Європейського співтовариства виникає чимало запитань відносно стану й рівня протидії злочинності та корупції правоохоронними органами України.

Нажаль, можна констатувати, що на сьогодні, злочинність досягла свого найвищого рівня за увесь період існування незалежної держави.

Низька якість досудового розслідування, певні прорахунки у реформуванні правоохоронних органів України (насамперед, оперативних й слідчих підрозділів Національної поліції), недостатність кваліфікованих кадрів в правоохоронних органах, руйнування системи попередження і профілактики злочинів, створили підґрунтя до збільшення їх кількості, нажаль і тих, що вчиняються неповнолітніми, які дедалі набувають усе більш загрозливих форм.

Окрім того, якщо проаналізувати організацію діяльності оперативних і слідчих підрозділів поліції за останні 25 років, можна дійти висновків, що нажаль, здебільшого працівники оперативних й слідчих підрозділів використовують досить застарілі форми й методи протидії злочинній діяльності.

На сьогодні суспільство вимагає від правоохоронних органів та органів влади й управління негайного вжиття невідкладних законодавчих, управлінських та організаційних заходів щодо створення надійного заслону (ефективно діючої системи) з протидії злочинним проявам.

Злочинність неповнолітніх існувала завжди. На сьогодні є ціла низка наукових розробок та монографічних досліджень присвячених актуальним проблемам розкриття й розслідування злочинів, учинених неповнолітніми, взагалі, і тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій за їх участю зокрема.

Проте, неповнолітні 60-х, 90-х, навіть 2000-х років суттєво відрізняються від тих, хто вчинює злочини сьогодні.

Якщо раніше неповнолітні здебільшого вчиняли кишенькові крадіжки, прості грабівницькі напади, де жертвами були студентська молодь, жінки та особи похилого віку, які не можуть чинити активний опір. Здебільшого злочини здійснювалися у темний період доби, переважно із застосуванням фізичного насилля. При цьому неповнолітні найчастіше використовували не повні за своєю структурою способи злочину, адже була відсутня підготовка до їх учинення.

Проте, останнім часом якість цієї злочинної діяльності суттєво змінилася.

Сьогодні неповнолітні є достатньо обізнаними, більш вольовими й самостійними людьми, мають широкий доступ до інформаційного простору.

Дедалі частіше вони входять до складу організованих злочинних угруповань.

вань, які є достатньо законспірованими та займаються тривалим злочинним «бізнесом». За даними наукових досліджень, у склад кожної 9-ї групи входить неповнолітній.

Вони діють більш відкрито, жорстоко й зухвало, використовуючи вогнепальну зброю та спеціальні засоби. Неповнолітні почали використовувати складні способи підготовки, вчинення та приховування своєї злочинної діяльності, що достатньо ускладнює діяльність оперативних підрозділів щодо швидкого їх встановлення та затримання.

Все це безумовно впливає на організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та окремих розшукових заходів, яке потребує певного переосмислення й удосконалення з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Одним з основних завдань, які повинна вирішувати наука у вказаному напрямі – актуалізація наукового і методичного забезпечення протидії злочинності, підвищення її результативності шляхом впровадження у діяльність правоохоронних органів найновіших наукових досліджень, розробок та передового досвіду. Центральне місце у підготовці фахівців відповідного профілю повинні зайняти відомчі навчальні заклади МВС України, а також провідні учені та вищі навчальні заклади Міністерства освіти і науки України.

Шаблистий Володимир Вікторович,
д.ю.н. доц., професор кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА ОСТАННІ ЗМІНИ ТА ДОПОВНЕННЯ ДО КК УКРАЇНИ. ПРОДОВЖЕННЯ...

Законом України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [1] та Законом України 7 грудня 2017 року № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2] вітчизняне законодавство у сфері захисту прав жінок та сім'ї «на папері» приведено до кращих світових практик правового забезпечення недопущення та боротьби із проявами гендерно обумовленого насильства.

Разом з тим, вивчення цих законів та обговорення їх можливої практичної реалізації під час інтерв'ювання більше 200 працівників Національної поліції України (дільничні офіцери поліції, слідчі, оперуповноважені карного розшуку, патрульні та інспектори управлінь організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування з кожної області країни), які проходили курси підвищення кваліфікації та спеціалізації у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ протягом січня-лютого 2018 року дозволило мені почати публікацію циклу праць про «сексуальну революцію у кримінальному праві». Йдеться про таке.

1. Вже згаданим законом «Про запобігання та протидію домашньому на-

сильству» до адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї ст. 173² КУпАП повернули давно забутий штраф – сьогодні він мінімально становить 170 грн.

Це у сукупності із Законом України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI (судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 01 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі). Цей закон передбачає, що у разі ухвалення судом постанови про накладення адміністративного стягнення ставка судового збору складає 0,2 від прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 01 січня поточного року.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про державний бюджет на 2018 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 1762 грн., тобто обов'язковий судовий збір за розгляд справи про насильство в сім'ї на 2018 рік становить 352 грн. 40 коп.

Звідси виходить, що з сімейного бюджету за скаргу в першу жінки на свого чоловіка про вчинення ним насильства в сім'ї доведеться заплатити мінімум 522 грн. 40 коп. Дозволю собі залишити це без коментарів.

2. Ратифікована Україною Конвенція Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [3, с. 31] зобов'язала внести зміни до КК України, проте у цьому документі немає жодного слова щодо видів та розмірів покарань за пропонувані діяння.

Так, КК України¹ розділ III Особливої частини доповнили статтею 151² такого змісту:

«Стаття 151². Примушування до шлюбу

1. Примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, -

караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо особи, яка не досягла шлюбного віку згідно із законодавством, або щодо двох чи більше осіб, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

Враховуючи особливості української ментальності, можу припустити, що потенційними суб'єктами цього злочину стануть жінки та близькі родичі нареченої. Більш того, це буде злочином середньої тяжкості з покаранням від трьох до п'яти років позбавлення волі.

Статті 152 та 153 викладено в такій редакції:

«Стаття 152. Згвалтування

1. Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи

¹Зміни до КК України набувають чинності 11 січня 2019 року.

(згвалтування) -

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Згвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цієї особою службового, професійного чи громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

3. Згвалтування, вчинене групою осіб, або згвалтування неповнолітньої особи -

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Примітка: Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Стаття 153. Сексуальне насильство

1. Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) -

карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 152, 154, 155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цієї особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

3. Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років».

Думається, що проникнення в тіло іншої людини без добровільної згоди кінцівками тіла залишилося поза увагою законодавця. Також слід звернути увагу на неприйнятне визначення поняття добровільної згоди для вітчизняного правозастосовника та науки кримінального права. Цікаво, хто наважиться його

коментувати на рівні науково-практичного коментаря до КК України?

Прийнятну для всього цивілізованого світу норму щодо заборони сексуального насильства запровадили, проте забули про покарання за нього – виключно позбавлення волі. Порівнювати його з іншими більш небезпечними злочинами просто стало безглуздо. Більш того, слід проводити широку просвітницьку роботу щодо донесення цих законодавчих новел до широких верств населення, оскільки сьогодні навіть фахівці їх сприймають м'яко кажучи критично (наприклад, процес доказування факту сексуального насильства).

Слід говорити про черговий приклад формального виконання вимог світового співтовариства, які лише зайвий раз стануть подразником для представників науки кримінального права та, цілком прогнозовано, непомітними через нереальність застосування для правозастосовників.

Зміни до КК України є настільки глобальними та невідворотними, що цією доповіддю можемо лише запросити до подальших дискусій.

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII: *Голос України* від 11.01.2018 року № 6.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Голос України* від 06.01.2018 року № 4.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. та пояснювальна доповідь. К.: Видавництво «К.І.С.», 2011. 196 с.

Шатрава Сергій Олександрович
д.ю.н., доц., професор кафедри
адміністративної діяльності поліції
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СУТНОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

В умовах сьогодення постає питання, що пов'язане із визначенням пріоритетів формування та реалізації антикорупційної політики держави та наявності дієвого правового інструментарію їх реалізації. Не є виключенням і органи Національної поліції України, які створюються для охорони прав і свобод людини і громадянина, забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, в тому числі і корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією, але при цьому, самі часто стають суб'єктами таких правопорушень. Зазначене явище, негативно впливає на ефективність виконання поліцейськими своїх функціональних обов'язків, на ставлення громадянського суспільства до професії «поліцейського» тощо.

З'ясування сутності та змісту категорії «запобігання корупції в органах Національної поліції» здійснимо шляхом аналізу категорій загального порядку,

з метою формування авторського визначення зазначеного явища, з огляду на корупціогенні фактори та окреслимо особливості цієї діяльності.

Зазначене явище має давню історію виникнення, навіть як само людство. Відразу зробимо припущення, що «корупція» – це обов'язкова негативна ознака, яка притаманна будь-якій державі та соціуму та є характеризуючою складовою цих явищ. Це пов'язано з тим, що будь-яка спільна діяльність людей передбачає вплив однієї особи на іншу, шляхом наділення одних осіб правом приймати рішення по відношенню до інших (або наділення матеріальними ресурсами), а це в свою чергу може викликати зловживання правом тощо.

Як зазначав В. В. Сташис, під корупцією слід розуміти вкрай небезпечно для держави негативне соціально-правове явище, тому що вона підриває авторитет державного апарату, дискредитує його діяльність, завдає економічної й політичної шкоди, гальмує розвиток реформ, практично знижує ефективність розроблених програм [1, с. 167]. М. І. Мельник характеризує «корупцію» як складне і багатоаспектне (економічне, політичне, правове, морально-психологічне) явище. Дослідник, наголошує на тому, що остання є своєрідним дзеркалом суспільства, його моральної і правової чистоти, економічного, політичного та соціального стану. Вона характеризує соціальні процеси, які відбуваються у державі та суспільстві, у ній знаходять своє відображення найбільш значущі для держави та суспільства проблеми [2, с. 28]. В свою чергу, Е. В. Невмержицький зазначає, що корупція це багатоаспектне діяння, що представляє собою соціально небезпечно явище, змістом якого є система негативних поглядів, настанов і діянь службових осіб інститутів влади та управління, державних і недержавних підприємств, організацій і установ, політичних партій та громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих, групових або корпоративних інтересів шляхом використання свого службового становища, всупереч інтересам суспільства і держави [3, с. 44]. Автори колективної монографії «Корупція в Україні – не політика», поділяють корупцію на: побутову та масову, яка існує у вигляді традиції, звичаю або насаджується штучно [4].

Наведені та інші позиції вчених, які дають змогу прийти до таких висновків: 1) корупція – це негативне соціальне явище, яке існує в кожному суспільстві; 2) має комплексний, багатоаспектний характер; 3) серед правових засобів подолання останнього, крім правових норм, вагомим значення мають норми моралі та релігійні норми; 4) неможливість повного викоренення цього негативного явища, навіть при умові існування покарання у вигляді страти в деяких державах; 5) панування в суспільстві свідомості, щодо необхідності використовувати будь-які можливості щодо прийняття рішення по відношенню до іншої особи, як невичерпне джерело для досягнення корисливої мети; 6) це завжди умисна діяльність, спрямована на збагачення або задоволення інших приватних інтересів; 7) корупційна модель поведінки в соціумі є поєднанням психологічного коріння та власної соціалізації особистості; 8) має прояв тільки публічно-правових відносинах; 9) корупція – це завжди діяльність, яка має прояв, як в активних діях так і бездіяльності; 10) є шкідливою, оскільки важливі рішення, приймаються на підставі прихованих мотивів, без врахування наслідків для суспільства [3, с. 31]; 11) вона підриває віру та зводить нанівець розуміння загальнолюдських цінностей щодо справедливості, людяності, чесності, доброчесності, порядності та верховенства права, як базових категорій для кожної держави; 12) здатність пристосовуватись до нових реалій життя тощо.

Розглядаючи етапи становлення нормативного закріплення у вітчизняному законодавстві категорії «корупція», зазначимо, що останні можна поділити на наступні: 1) пострадянський етап, який пов'язаний з не сформованістю власного національного законодавства про корупцію, характеризується відсутністю нормативного закріплення останнього (1990-1995 роки) та відсутністю стратегічного бачення подолання цього явища; 2) другий етап характеризується прийняттям у 1995 році Закону України «Про боротьбу з корупцією». В останньому було визначено, що корупція – це діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Зазначена конструкція була першою спробою на законодавчому рівні визначити сутність цього явища, визначити види правопорушень та покарання (1995 – 2011 рр.); 3) третій етап, ознаменований подіями, які спрямовані на необхідність формування антикорупційної політики держави, що знайшло своє відображення в прийнятті Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Так, на законодавчому, загальнообов'язковому рівні було надано трактування корупційного правопорушення як умисного діяння, що містить ознаки корупції, вчиненого особою, зазначеною в ч. 1 ст. 4 цього Закону. При цьому під корупцією визначалось – використання особою наданих їй службових повноважень і пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки або пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень і пов'язаних із цим можливостей [5] (2011 – 2014 рр.); 4) четвертий етап має свої особливості, які пов'язані із формуванням та реалізацією нової Антикорупційної стратегії та успішному впровадженню нових антикорупційних механізмів (починаючи з 2014 р. по теперішній час). Серед них – декларування майнового стану публічних службовців, запобігання та врегулювання конфліктів інтересів, перевірка доброчесності службовців та моніторинг їхнього способу життя. Також, визначальним є прийняття Закону України «Про запобігання корупції», в якому передбачено дефініцію «корупція», закріпити як, використання особою, передбаченою відповідним положення Закону, наданих їй службових повноважень і пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень і пов'язаних із цим можливостей. Саме ж корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції або в інший спосіб порушує встановлені законом вимоги й обмеження, вчинене відповідною особою, за яке законом встановлено кримінальну, цивільно-правову чи дисциплінарну відповідальність [6].

Зазначимо, що визначення корупції на законодавчому рівні постійно вдосконалюється в залежності від практики правозастосування та викликів сучасності.

На підставі викладеного, сформулюємо авторську позицію щодо категорії «запобігання корупції в діяльності органів Національної поліції». Це скла-

дова частина загальнодержавної антикорупційної політики, яка об'єднана національною ідеєю подолання цього негативного явища, включає стратегію розвитку публічно-правових відносин щодо усунення, нейтралізації чи обмеження дії посадових осіб органів Національної поліції (детермінант) корупції та цілеспрямованому впливі за допомогою комплексу адміністративно-правових інструментів для досягнення поставлених цілей, що складаються у сфері реалізації завдань та функцій Національної поліції України.

Метою запобігання корупції в діяльності органів Національної поліції України є: стимулювання посадових осіб Національної поліції до правомірної поведінки щодо виконання завдань та функцій, які покладені на них; перешкоджання вступу їх у корупційні відносини; припинення таких відносин; недопущення провокацій протиправних дій з боку осіб, які не є посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави; формування іміджу органів Національної поліції як державної інституції, що підтримує національну ідею подолання цього негативного явища та робить відповідні шляхи для її реалізації; створення правових та організаційних засад запобігання корупції в органах Національної поліції; розроблення превентивних антикорупційних механізмів, правил щодо усунення наслідків корупційних проявів.

1. Сташис В. В. Проблеми боротьби з організованою злочинністю і корупцією в Україні / В. В. Сташис // Вісн. Акад. прав. наук України : зб. наук.пр. – Х. : 2001. – Вип. 2. – С. 163–168.

2. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : моногр. / М. І. Мельник. – К. : Юридична думка, 2004. – 400 с.

3. Невмержицький Е. В. Корупція в Україні : причини, наслідки, механізми протидії : моногр. / Е. В. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – 368 с.

4. Журавський В. С. Корупція в Україні – не політика : моногр. /В. С. Журавський, М. І. Михальченко, О. М. Михальченко. – К. : Фенікс, 2007. – 408 с.

5. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.

6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18>.

7. Політична корупція перехідної доби / за ред. С. Коткіна, А. Шайо. – К. : К.І.С., 2004. – 440 с.

Шинкаренко Ігор Ростиславович
к.ю.н., проф., професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
та спеціальної техніки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Детальний аналіз реформи чинного законодавства у період 2012-2017 рр. стосовно регулювання оперативно-розшукової діяльності та використання заходів негласного розслідування, думок науковців та висновки міжнародних ек-

спертів дозволяють констатувати, що воно має низку недоліків: не повний обсяг завдань, що притаманні оперативно-розшуковій діяльності; відсутні визначення основних категорій оперативно-розшукової діяльності; відсутність у законодавстві спеціальних принципів ОРД; не повний перелік оперативних підрозділів Національної поліції у Законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про Національну поліцію», що порушує основні вимоги стандартів ЄСПЛ; відсутній розподіл прав та оперативно-розшукових заходів [1-4].

Напрямок усунення означеного недоліку є підготовка нового закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» відповідно до світових стандартів забезпечення прав і свобод людини, врахування тенденцій в інших країнах пострадянського простору.

Продовж 2002 – 2012 рр. реформа оперативно-розшукової (негласної) діяльності у країнах Східної Європи та пострадянських республіках була спрямована на:

- закріплення європейських стандартів судового контролю на більшість секретних дій пов'язаних з втручанням у права та свободи людини;
- обмеження методів негласного розслідування справами про тяжкі і особливо тяжкі злочини з визначенням конкретних термінів їх провадження;
- застосування процедури повідомлення осіб про проведення негласних дій;
- перейменування оперативно-розшукової діяльності у кримінальну розвідку (Літовська Республіка) [5-8].

Означені європейські тенденції та прогалини сучасного оперативно-розшукового законодавства визначили появу думок щодо відсутності необхідності узагальнення законодавчого врегулювання оперативно-розшукової діяльності.

Так Є. Крапивин у статті «Чому Україні не потрібен новий закон про оперативно-розшукову діяльність?» визначає [9], що відповідно до чинного законодавства, якщо правоохоронці мають будь-яку інформацію про підготовку, замах або вчинення злочину, що стала відомою завдяки негласним діям, існує механізм внесення цих відомостей до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) у порядку ст. 214 КПК і як наслідок здійснення НС(Р)Д.

Окрім того він виокремлює чотири види діяльності, що здійснюється поза межами кримінального процесу:

- наявність негласних працівників (агентури), яка залучається до агентурних операцій у межах конфіденційної співпраці з оперативним підрозділом правоохоронного органу. При чому на думку В. Колесника можливо означене здійснювати в межах ст. 275 КПК визначив у законодавстві право її суб'єктів формувати агентурну мережу та гармонізувати її з інститутом «викривачів» відповідно закону Закон "Про запобігання корупції";
- захист окремих категорій осіб, зокрема працівників правоохоронних органів у межах ОРС «Захист», що взагалі не відповідає чинній термінології з травня 2016 року. Існує тільки поняття ОРС без його класифікації на «захист» та «злочин». Є. Крапивин, пропонує виключити означену норму – підставу з Закону «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- розвідувальна та контррозвідувальна діяльність, яка здійснюється підрозділами забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикор-

донної служби та Управління державної охорони (УДО) відповідно до законів України "Про контррозвідувальну діяльність" та "Про оперативно-розшукову діяльність". У цьому випадку Є. Крапивин не враховує діяльність Служби внутрішньої безпеки Національної поліції, що здійснює розвідувально-пошукові та контррозвідувальні заходи з метою виявлення у лавах поліції агентів злочинного середовища, або фактів впровадження осіб у структури поліції з метою дезорганізації її діяльності;

- допуск до державної таємниці, який є підставою для проведення ОРД і здійснюється Службою безпеки України. На думку Є. Крапивина означена діяльність повинна регулюватися Законом України «Про державну таємницю», а порядок проведення у межах законодавства у сфері державної безпеки.

На думку Є. Крапивина, виключення означених норм зводить на нівець існування закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та взагалі ОРД як інституту протидії злочинності. На наш погляд означені висновки не мають ні теоретичного, ні правового підґрунтя. Про що свідчить проведений нами порівняльний аналіз системи чинного законодавства країн Європи та пострадянського простору у сфері негласного розслідування злочинів.

А посилання Є. Крапивина на проекти законів, які відправлені на доопрацювання у зв'язку з їхньою суперечністю та науковою необумовленістю є коректним.

Визначення сучасних ознак та змісту оперативно-розшукової діяльності можливо тільки на рівні порівняльного аналізу ОРД та діяльності щодо здійснення НС(Р)Д під час кримінального провадження:

По-перше, думка, що запровадження НС(Р)Д фактично лишила оперативні підрозділи права проводити ОРД з метою вирішення завдань кримінального провадження. Це не є дійсним, тому, що законодавство не обмежила здійснення негласної роботи щодо пошуку та отримання розвідувально-пошукової інформації в межах ініціативного пошуку не тільки за фактом вчинення конкретного злочину але від особи з криміногенною поведінкою. Особливо це стосується ст. 275 КПК, що регламентує використання слідчим конфіденційного співробітництва з іншими особами, у формі використання інформації або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій». В той же час слідчий не має ні технічних, ні правових можливостей створення агентурної мережі, використання оперативно-розшукових заходів убезпечення під час розшифровки особистості конфідента по факту вчинення окремого злочину та зведення щодо дезорганізації цієї діяльності або до її знешкодження.

По-друге, слідчий щозавжди сам особисто може здійснювати будь яку НС(Р)Д не відповідає дійсності. Означене ствердження не може бути реалізовано по перше виходячи з того, що у середньому на слідчого приходиться від 30 до 150 кримінальних проваджень. У його арсеналі 15 НС(Р)Д, тому у рік можуть здійснюватися слідчим від 450 до 6250 НС(Р)Д терміном в середньому від 10 до 30 діб, а це не можливо. Означена норма протирічить стандартам ЄСПЛ щодо конкретизації суб'єктів проведення окремих видів НС(Р)Д – ОРЗ – ОТЗ та досвіду країн Східної Європи та пострадянського простору.

По-третє не можливість здійснення ОРЗ під час кримінального

провадження. В той же час закон надає право давати доручення слідчому на здійснення заходів щодо забезпечення отримання інформації або створення умов для проведення С(Р)Д та НС(Р)Д:

- режим роботи та доби об'єкту відносно якого буде здійснюватися конкретне С(Р)Д та НС(Р)Д (тільки з використанням негласних джерел та ОРЗ, що не входять до переліку НС(Р)Д);

- проведення заходів для збору даних щодо технічної характеристики об'єктів контролю, його архітектурний план, наявність сигналізації, тварин тощо (тільки з використанням негласних джерел та ОРЗ, що не входять до переліку НС(Р)Д);

- здійснення негласних заходів з метою збору даних про образ життя, зв'язки та режим доби конкретної особи з метою вирішення завдань кримінального провадження (тільки з використанням негласних джерел та ОРЗ, що не входять до переліку НС(Р)Д).

По-четверте, заборона ведення оперативно-розшукових справ в яких необхідно зосереджувати результати здійснення негласних заходів у межах кримінального провадження. В той же час відомчі нормативні акти Національної поліції України запровадили справи оперативного супроводження кримінального провадження у яких концентрується інформація кримінологічного та оперативно-розшукового характеру, що отримана під час виконання доручень слідчого.

Як наслідок, процесуалізація негласних заходів не є панацеєю від існуючих проблем та не є підґрунтям ліквідації інституту оперативно-розшукової діяльності.

Можемо констатувати, що в умовах формування нової парадигми протидії злочинності оперативно-розшукова діяльність необхідна та має наступні ознаки:

- нормативно-владний вплив держави на суспільні відносини з метою їх упорядкування;

- здійснюється з метою захисту прав і свобод людини та інтересів суспільства;

- вид державної діяльності, основаної на законі;

- діяльність уповноважених законом суб'єктів;

- діяльність, яка здійснюється гласним і негласним шляхом;

- негласні засоби застосовуються у випадках неможливості використання інших гласних засобів;

- має системний характер;

- оперативно-розшукові заходи застосовуються з допомогою оперативних та оперативно-технічних засобів.

З означеного, можемо констатувати, що оперативно-розшукова діяльність має правовий, науково-теоретичний і прикладний характер, а чинне законодавство потребує негайного прийняття нового закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» на ґрунті одного з існуючих проектів.

Науковим підґрунтям означених рішень про модернізацію законодавства та моделі оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів повинні бути дослідження у галузі правознавства та спеціально-прикладних наук (теорії оперативно-розшукової діяльності, розвідки та контррозвідки, службово-

бойової діяльності сил правопорядку). Окремо повинні бути наукове забезпечення формування сучасної парадигми оперативно-розшукової діяльності та державної політики – концепції – політики-стратегії протидії злочинності з використанням оперативно-розшукових заходів і як наслідок розбудова її сучасної організаційно – тактичної моделі.

Вважаємо, що завданнями наукового забезпечення оперативно-розшукової діяльності на сучасному етапі розвитку України та становлення системи кримінальної поліції, є:

- формування теоретичного підґрунтя концепції – політики – доктрини та стратегії протидії злочинності;
- визначення напрямів формування моделі оперативних підрозділів Національної поліції та виокремлення функцій-задач кожного структурного підрозділу;
- модернізація чинного законодавства та відомчої нормативної бази організації оперативно-розшукової діяльності;
- розробка сучасної термінологічної системи оперативно-розшукової діяльності;
- розробка інноваційних методик попередження, виявлення, припинення окремих видів злочинів і т. ін.;
- визначення закономірностей появи та зміни структури, мети та парадигми оперативно-розшукової діяльності в залежності від історичного етапу розвитку суспільства та синергетичної складової формування систем правоохоронних органів щодо нейтралізації загроз з боку злочинного середовища.

1. Шинкаренко І.Р. Напрямки удосконалення законодавчого регулювання оперативно – розшукової діяльності національної поліції // Науковий журнал «Придніпровський правничий часопис». 2016. №1. с. 48-55.

2. Некрасов В. А. Формування нової парадигми оперативно-розшукової діяльності на основі стратегії забезпечення економічної безпеки країни // Науковий вісник ЛьвДУВС (серія юридична). № 2. .2014. С. 24-30.

3. Закон України «Про національну поліцію» // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 40 – 41. Ст.379.

4. Шинкаренко І.Р. Правовий статус кримінальної поліції відповідно до закону України «Про Національну поліцію» // Науковий вісник ХНУВС: Збірник наукових праць. 2016. Спец. вип.. № 1 (72). С. 409-421.

5. Албулг С. В. Кримінальна розвідка та оперативно-розшукова діяльність: проблеми транзитивності (досвід Литовської Республіки) // Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 29 квітня 2016 р.). Одеса : ОДУВС, 2016. 184 с., с. 10.

6. О криминальной разведке : Закон Литовской Республики от 02.10.2012 № XI-2234 [Електронний ресурс]. URL :http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_e.htm (дата звернення: 03.04.2017).

7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 года № 122-XV (с изм. и дополн. по состоянию на 28.07.2016) [Електронний ресурс]. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397729 (дата звернення: 05.04.2017).

8. Правовое регулирование специальных (тайных) следственных действий в постсоветских странах: аналитический обзор / подготовлен А. Банчуком. Бишкек : ООН, 2014. 84 с.

9. Крапівін Є. Чому Україні не потрібен новий закон про оперативно-розшукову діяльність? [Електронний доступ]: http://zib.com.ua/ua/print/96991-profesor_aau_valeriy_kolesnik.html.

Щербаковський Михайло Григорович

д.ю.н., доц., професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У ВСТАНОВЛЕННІ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Головним завданням розслідування отримання неправомірної вигоди (ст. 368 КК України) є доказування вини конкретної службової особи. Дане завдання неможливо розв'язати без допомоги експертних досліджень, спрямованих на встановлення об'єктивних даних про причетність особи до злочину. Комплекс процесуальних та організаційних дій (тактична операція) має за мету отримання та закріплення доказів, отриманих під час передачі грошей й подальшого затримання службової особи.

Єдність мети тактичної операції обумовлює необхідність тісної взаємодії слідчого, експерта, оперативного працівника. Взаємодія експерта зі слідчим розглядається в аспекті підготовки матеріалів до проведення експертизи. На стадії, що передує проведенню тактичної операції, взаємодія експерта зі слідчим, оперативним працівником виражається в консультуванні щодо виду об'єктів, які будуть представлені на наступне експертне дослідження, способи підготовки об'єктів – майбутніх речових доказів, види експертних досліджень та питання, які можуть бути вирішені експертами. У процесі підготовки до проведення тактичної операції залежно від ситуації визначається обсяг спільної попередньої, інформаційної, інструктивної і планової роботи, вибір учасників і технічних засобів.

При проведенні тактичної операції обізнана особа – майбутній експерт повинен залучатися для спільної діяльності по підготовці об'єктів з метою їх наступного ефективного судово-експертного дослідження і введення в процес розслідування як доказів. Допомога експерта полягає в роз'ясненні особливостей підготовки об'єктів до проведення тактичної операції або безпосередньо в їх підготовці. Необхідно мати на увазі, що властивості об'єктів, які мають значення для кримінального провадження і у подальшому будуть досліджуватися експертом, зобов'язані бути збережені і не повинні піддаватися змінам (втраті, перекручуванню) у результаті заходів, проведених у рамках тактичної операції. Наприклад, експерт проводить консультації за правилами користування аудіо- або відеотехнікою, указує місця їх розміщення для того, щоб одержати максимально якісний запис, придатний для наступного експертного дослідження матеріалів аудіо- або відеозапису.

Таким чином, при визначенні завдань і цілей тактичної операції необхідно виходити не тільки із завдань кримінального процесу, але й враховувати можливості їх досягнення, виходячи з особливостей і можливостей судових експертиз. Практична доцільність і ефективність проведення слідчих (розшукових) дій перебуває в прямій залежності від наявності надійних науково-

обґрунтованих експертних методик дослідження. Судово-експертне дослідження матеріального об'єкта, що має кримінально-релевантну інформацію, усуває сумніви у достовірності такої інформації і надає їй доказового значення, ліквідує підозру в тому, що докази фальсифіковані. На різних етапах розслідування висновок експерта має різне значення. Однак незалежно від етапу розслідування встановлені експертом у ході проведення експертизи факти є доказами. Здійснюючи слідчі дії і приймаючи організаційно-процесуальні рішення, слідчий повинен виходити з наявних у його розпорядженні доказів, у тому числі і висновку експерта.

Типовий комплекс тактичної операції щодо встановлення одержання неправомірної вигоди службовою особою має такий алгоритм.

Спочатку здійснюється огляд грошей, звуко-, відеоапаратури (ст. 237 КПК), що вручаються особі, яка буде передавати гроші. У протоколі огляду описуються купюри (кількість, номінал, номери, серії, індивідуальні ознаки), наявність на них спеціальних речовин (люмінофорів) та зроблених за їх допомогою написів на купюрах та упаковці; вказується вид, тип, назва апаратури. Частина паперової упаковки вилучається. Проведені операції мають важливе процесуальне та доказове значення, оскільки створюють вихідні дані для подальшого проведення комплексу експертиз.

Подальші дії включають передачу грошей посадовій особі та наступне фізичне затримання особи на місці її перебування, тобто на гарячому (ст. 208 КПК України). Відразу після затримання здійснюється особистий обшук особи (ст. 223 КПК України). Під час обшуку виявляються гроші, що були передані підозрюваному. Одним із варіантів може бути огляд місця події (ст. 237 КПК України), якщо гроші були сховані після їх передачі. У протоколі огляду місця події фіксуються місце розташування приміщень, меблів і т. ін., а також місцезнаходження грошей.

Здійснюється освідування підозрюваного (ст. 241 КПК України), під час якого у затриманої особи роблять змиви з рук для виявлення спеціальної речовини, якої заздалегідь були оброблені гроші та упаковка.

Проводиться огляд предметів, виявлених під час особистого обшуку або огляду місця події (ст. 237 КПК України). У протоколі описуються вилучені під час обшуку гроші. Зазначаються кількість, номінал, реквізити, ознаки, наявність надписів, зроблених спеціальною речовиною (виявляються освітленням грошей ультрафіолетовим освітлювачем).

Здійснюється особистий обшук особи, яка передавала гроші (ст. 223 КПК України). Під час обшуку вилучається звуко-, відеоапаратура, яка знаходилася на особі, та проводиться їх огляд (ст. 237 КПК України). Описуються диктофон (відеокамера) із вказівкою всіх ідентифікуючих ознак технічних засобів, наявність неушкоджених контрольних засобів, вилучені предмети. Оглянуті технічні засоби, вилучені гроші, предмети і т. ін. приєднуються до кримінального провадження як речові докази. Усі технічні засоби опечатуються та додаються до протоколів.

Після отримання всіх об'єктів призначається ряд експертиз (ст. 242 КПК України), які здійснюються за двома напрямками.

Ідентифікаційні експертні дослідження проводяться з метою ототожнення підозрюваного. Дослідженню підлягають як сліди, що були залишені на пред-

метах, з якими особа контактувала, так й сліди на підозрюваному від тих же предметів. Проводяться:

– експертиза відео-, звукозапису для дослідження усної мови особи, яка зафіксована на звуко- або відеозаписі;

– портретна експертиза з дослідження зафіксованих на відеозаписі зовнішності особи;

– дактилоскопічна експертиза з дослідження упаковки та грошей для виявлення слідів пальців рук затриманої особи;

– експертиза спеціальних хімічних речовин, що знаходяться на грошах та упаковці, вилучених у підозрюваного, для встановлення їх спільної родової, групової належності з речовинами, якими були оброблені гроші та упаковка на початку тактичної операції;

– трасологічна експертиза цілого за частинами з дослідження упаковки, в якій знаходились гроші, вилучені у підозрюваного, та шматка, який був відокремлений від упаковки до передачі грошей;

Проведенню експертиз передують отримання зразків усної мови, зовнішності, відбитків пальців рук особи, зразків хімічних речовин, які перевіряються

Діагностичні експертні дослідження направлені на встановлення відсутності монтажу на зроблених під час передачі грошей звуко-, відеозаписах

Проведення тактичної операції, яка включає низку слідчих (розшукових) дій, що здійснюються до й після передачі грошей значно розширює сукупність доказів з викриття злочинця. Експертизи відіграють значну роль у встановленні об'єктивних зв'язків особи з подією злочину.

Юзікова Наталія Семенівна

д.ю.н., доц., професор кафедри

адміністративного і кримінального права

Дніпровського національного

університету імені Олеся Гончара

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Події, які останнім часом відбуваються в Україні, залишають свій відбиток на усіх сферах суспільного життя. В таких умовах формується ставлення до влади, політичних інтересів країни, діяльності правоохоронних органів, економічної ситуації та сприйняття актуальних проблем сьогодення.

В сучасному українському суспільстві спостерігаються недовіра до усіх гілок влади, що набула значних масштабів, соціальний песимізм, постійний стан тривожності та невпевненості у майбутньому, агресивність, нахабність, зухвалість, величезна неповага не тільки до органів влади їх діяльності та представників і посадовців, а й один до одного. Все це супроводжується правовим нігілізмом та глибоким інформаційним вакуумом. При масовому потоці різноманітної інформації, частина якої перекрученого, неправдивого та неточного змісту не вистачає достовірної інформації та критеріїв її виявлення.

У сучасному світі панує психологія індивідуалізму та відчуження, що прийшли на зміну солідарності та колективізму.

Громадськість не бачить свого місця у процесі формування мотивації особи, особливо неповнолітньої до суспільно корисної поведінки, а також не відчуває відповідальності за ці процеси. Громада фрагментарно і стихійно, інколи з грубим порушенням норм закону та прав інших осіб веде боротьбу з проблемами окремих сфер суспільного життя, навіть не замислюючись про наслідки такої громадської ініціативи та власної відповідальності.

Поглиблення кризи у суспільстві, що супроводжується не просто недовірою до органів влади, судових та правоохоронних органів, а явно чи приховано вираженою неповагою до них, примушує громадян самотужки вирішувати конфлікти та проблеми або залишатись потенційною жертвою. Крім того, така неповага до влади поступово трансформується у відкриту чи приховану неповагу до батьків, вчителів, однолітків, що поєднується у загальне нехтування правами і свободами інших осіб незалежно від їх віку та статусу.

Авторське дослідження дало можливість визначити рівень довіри до правоохоронних органів та осередків соціалізації (родини, школи), який демонструє результат відповідей неповнолітніх респондентів та учасників виховного процесу, приведений в таблиці.

Порівняння відповідей респондентів на запитання щодо звернення за допомогою у разі необхідності (у %)

Коли Вам буде потрібна допомога чи захист, до кого Ви звернетесь у першу чергу, будучи впевненими, що знайдете розуміння? ¹	Учні шкіл, ліцеїв, технікумів	Вихованці колонії	Вчителі	Батьки
Поліції	4	4	3	1
Батьків чи інших родичів	65	47	41	90
Вчителів	2	5	28	1
Психолога	1	6	6	1
Друзів – однолітків	21	17	17	5
Знайомих – дорослих	7	21	5	2

Наведені відповіді свідчать про те, що поліції, вчителям і психологам довіряють близько 5 % респондентів. Поряд з цим, вчителі та психологи покликані здійснювати навчання, виховання, допомогу у розв'язанні конфліктів, корегування поведінки й дефектів виховання. У цих відповідях спостерігається єдність поглядів щодо рівня довіри відповідним категоріям осіб та установам. Найбільший відсоток респондентів (як учнів – 65 %, так і вихованців колонії – 47 %) за допомогою звернуться до батьків. Поряд з цим, батьки та вчителі переоцінили свій вплив на підлітків, а, відповідно, і рівень їх довіри. Розбіжність між відповідями батьків та учнів становила 26 %, а вихованців колонії – 44 %.

¹ Вчителям та батькам було задано питання: Коли Вашій дитині (учню) буде потрібна допомога чи захист, до кого він звернеться, будучи впевненими, що знайде розуміння?

Це можна вважати загрозливою тенденцією, викликаною послабленням соціалізуючої функції сім'ї та освіти. Крім того, значний відсоток довіри друзям та знайомим дорослих, особливо з боку вихованців колонії, свідчить про деформації в процесі соціалізації, які нівелюють авторитет дорослих осіб.

Фактор довіри до діяльності суб'єктів, що здійснюють запобігання злочинності є також інструментом підвищення ефективності взаємодії судових та правоохоронних органів, органів влади та управління з громадськістю. Цей фактор показує наскільки результативно працюють гілки влади, за яким напрямам вони використовують наявні ресурси та в якій кількості. Завдяки довірі, громадськість має право та можливість контролювати діяльність судових та правоохоронних органів у процесі реалізації превентивних заходів. Також є право отримувати інформацію, яку суб'єкти, що здійснюють діяльність по запобіганню злочинності можуть використовувати при прийнятті управлінських рішень для поліпшення якості їх діяльності. Достатня інформативність та участь громади покращує контроль за поточним виконанням й плануванням на майбутнє заходів запобігання з більшою точністю і гнучкістю та адресною спрямованістю.

Аналізуючи зарубіжний досвід, привертають увагу програми, що формують довірливе ставлення та повагу до правоохоронних органів, які у співпраці з громадою здійснюють запобіжну діяльність спрямовану на стабілізацію криміногенної ситуації у середовищі неповнолітніх.

Програма Police Athletic League (PAL) – поліцейська атлетична ліга (ПАЛ) спрямована на формування довірливого ставлення до поліцейських управлінь, на співпрацю із місцевим населенням та захист дітей від шкідливих (заборонених) наркотиків. Вона набула широкого розповсюдження у Канаді та розрахована на молодь від 6 до 18 років.

Програма PAL набула широкого розповсюдження у багатьох американських поліцейських управліннях, де представники поліції тренують хлопчиків та дівчат із різних видів спорту (баскетбол, футбол, американський футбол тощо), допомагають у виконанні домашніх завдань. Кожен поліцейський задіяний у програмі має додаткові обов'язки (поряд із офіційними обов'язками поліцейського) та час для участі у програмі, що забезпечується гнучкістю роботи координаторів PAL.

Британською Радою з питань ювенальної юстиції були розроблені навчальні матеріали для працівників поліції, що включають рекомендації по роботі з неповнолітніми із соціально неприйнятною, у тому числі злочинною поведінкою. У матеріалах (Youth Offending Teams) визначались напрямки роботи з неповнолітніми правопорушниками, зосереджувалась увага на навчальній та тренінговій діяльності.

У Німеччині було розроблено посібник з оцінювання запобіжних заходів поліції спрямованих на зниження показників злочинності у молодіжному середовищі (Zentrale Geschdftsstelle). Навчання офіцерів поліції спрямоване на уміння узгоджено співпрацювати з різноманітними службами та структурами на рівні країни та громади, на залучення ЗМІ.

У європейських країнах з метою формування довіри до суб'єктів, які

здійснюють профілактичні заходи, створюються асоціації. Так, у Польщі діє асоціація «Rodzina Policyjna», яка є добровільною, самоврядною, постійно діючою структурою, що спрямована на розвиток та заохочення ініціативи, дії щодо створення атмосфери довіри і поваги до традицій в роботі поліції, а також на підвищення громадської довіри до роботи поліції (§ 1 статуту «Rodzina Policyjna»).

Діяльність Асоціації «Rodzina Policyjna» відповідно до § 5 статуту спрямована на: поширення в суспільстві знань про поліцію; розвиток етики та професіоналізму поліцейських; співпрацю з органами влади, установами та організаціями, які зацікавлені у діяльності Асоціації; збір коштів для діяльності Асоціації; турботу про близьких родичів померлих співробітників поліції; створення таких інститутів, як літні курорти, будинки престарілих, гуртожитки, дитячі будинки тощо; надання безкоштовної юридичної консультації членами Асоціації; організацію культурного та соціального життя співробітників поліції та членів їх сімей.

The National Neighborhood Watch (Національне спостереження за сусідами) є однією з найстаріших і найбільш ефективних програм профілактики злочинності, які все ще існують у США. Організуючи і об'єднуючи громадян, що живуть в районі, щоб працювати разом і повідомляти про підозрілу поведінку поліції, можливості для потенційного злочинця вчинити злочин значно скорочуються. Програма має одну фундаментальну ідею: об'єднання членів спільноти для відновлення контролю над їхніми сусідами, що сприяє підвищенню якості життя і знижує рівень злочинності. Всі подібні програми на території США виконують одну мету: об'єднання членів громади та правоохоронних органів для боротьби зі злочинністю.

National Neighborhood Watch не захищає осіб, які приймають будь-які заходи при спостереженні за підозрілою діяльністю або подіями, що відбуваються по сусідству. Члени співтовариства служать лише додатковими «очима і вухами» і повинні повідомляти про підозрілі дії місцевим правоохоронним органам. Підготовлені правоохоронці повинні бути єдиними, хто вживає заходи для затримання порушника. Таким чином, дивлячись на швидке реагування правоохоронних органів на повідомлення від спостерігачів, поліпшується якість відносин поліцейських з громадою. Щоб програма забезпечення добросусідства була успішною, необхідно, щоб співробітники правоохоронних органів розуміли потреби сусідства і працювали в якості зразків для наслідування для заходів щодо запобігання злочинності на рівні окремих міст.

Strategies For Youth (SFY) (Стратегії для молоді) – це навчальна організація, яка займається поліпшенням взаємодії між поліцією та молоддю за допомогою участі громад, навчання поліції, інформаційно-пропагандистських програм для молоді та активного використання багатьох дисциплінарних підходів для вирішення проблем і налагодження відносин між поліцією та молоддю. Місія SFY полягає в поліпшенні відносин між поліцією та молоддю за допомогою взаємодії.

Завдяки конструктивному діалогу кожна сторона дізнається про іншу і в процесі знижує напругу і ворожість по відношенню до поліції.

Юхно Олександр Олександрович

д.ю.н., проф., завідувач кафедри
кримінального процесу Харківського
національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ І СУТНОСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

За дослідженням, в питаннях усунення багатьох чинників, що сприяють вчиненню злочинів, на державу покладено обов'язок щодо «протидії злочинності», який раніше було прийнято йменувати «боротьбою зі злочинністю». На сьогодні в науці точиться дискусія навколо доцільності визначення вказаних понять. За визначенням Г.С. Саркісова значна кількість термінів сама по собі говорить про нечіткість, а то й спірне розуміння понять, що, мабуть, є наслідком недостатньої розробки цієї проблеми [1, с. 40-41], що підкреслює актуальність піднятого питання. В окремих галузях права термін «протидія» взагалі не сприймається і не використовується. Так, в кримінологічній науці не прийнято вживати термін «протидія» злочинності, оскільки на думку учених-кримінологів цей термін не відображає суті розглянутої діяльності щодо «боротьби» зі злочинністю [2, с. 173-174]. Ми підтримуємо наукову позицію учених інших галузей права та вважаємо за доцільне використовувати у теорії і правозастосовній діяльності саме термін «протидія злочинності». Підняті проблемні питання є дискусійними, але актуальними, своєчасними та необхідними у сучасному стані при вирішенні питань щодо захисту особи і суспільства від протиправних посягань. На користь зазначеного слід навести наукову позицію Ю.В. Орлова, який зазначив, що постає нагальна проблема у міжгалузевому, міжсистемному упорядкуванні існуючих знань, їх синхронізація, адаптація під суспільні запити у вирішенні комплексних задач, таких наприклад, як ефективна протидія злочинності [3, с. 12-13], що ми підтримуємо.

Виходячі із генезису використання вказаних понять, слід наголосити, що необхідність напрацювання концептуальних підходів до формування нової стратегії і тактики відносно протидії злочинності почали формуватись після утворення незалежної України, коли рівень злочинності в країні був досить значним, що впливало також й в цілому на стан національної безпеки.

За дослідженням встановлено, що використання терміну «боротьба зі злочинністю» згідно радянської політики тотальної та швидкої перемоги над злочинністю не витримала історичної перевірки часом і сутнісного розуміння цього терміну. Це стало наслідком того, що учені радянського періоду не керувались науковою точкою зору своїх же основоположників К. Маркса та Ф.Енгельса у яких основною ідеєю їх теорії марксизму визначалось встановлення соціального миру замість соціальної війни [4, с. 53-58]. Поняття термінів, що розглядаються за визначенням А.П. Закалюка належать до класу узагальнених, які відтворюють загальну сутність, що полягає у чиненні супротиву. Вони не розкривають напрямів, спрямованості, функціональної ролі та змістової

сутності різних форм супротиву, що мають значну сутнісну, а звідси й понятійну різницю, як, наприклад, запобігання злочинам та судове покарання за них згідно з кримінальним законом. Сутнісний зміст «боротьби зі злочинністю» має лише одну загальну спільність, що полягає у чиненні супротиву злочинам. Проте ця спільність є сутністю іншого, більш загального предмета, яким є протидія злочинності. Відповідно, й термін «протидія» однозначно відображує лише сутність, що полягає у супротиві, та не розкриває сутності, наприклад запобігання, як і інших форм протидії злочинності [5, с. 53-84].

Наукову позицію з піднятого питання визначили О.М. Бандурка і О.М. Литвинов, які наголосили, що об'єктом протидії злочинності є відносини, що складаються в державі, суспільстві та між окремими громадянами із приводу появи і функціонування злочинності. Предметом протидії є ті елементи, без яких вона не може існувати і функціонувати, тобто саме з ними ведеться боротьба, їм намагаються запобігти, протистояти... Отже, предметом протидії будуть виступати корупція, економічна основа злочинності, соціальні фактори, що сприяють успішному її функціонуванню, структурні елементи злочинності тощо. На їх думку «протидія злочинності» є більш прийнятним поняттям щодо визначення сукупності заходів, спрямованих на зниження рівня протиправних діянь і підвищення рівня захищеності громадян, суспільства і держави в цілому. Таким чином, протидію злочинності можна представити у вигляді системи, що включає в себе заходи профілактики як окремим злочинам, так і злочинності в цілому. На підтвердження своєї наукової позиції вони визначили такі ознаки «протидії» злочинності: 1) це діяльність державних органів, інститутів громадського суспільства, організацій та фізичних осіб у межах їх повноважень, спрямованих проти злочинних посягань; 2) метою протидії є мінімізація і (або) ліквідація наслідків злочинної діяльності; 3) може здійснюватись як за допомогою ранньої (профілактичної) запобіжної діяльності, спрямованої на виявлення і подальше усунення причин протиправної (злочинної) діяльності, так і за допомогою боротьби, спрямованої на виявлення, запобігання, припинення, розкриття та розслідування злочинів [2, с. 173-174], що ми підтримуємо.

Найбільший обсяг повноважень у сфері протидії злочинності, за визначенням А.В. Кумейка мають саме правоохоронні органи. Особливістю їх є те, що правоохоронна діяльність впливає на ті суспільні відносини, які мають суспільно небезпечний характер-на протиправні діяння. Тому її структура скоординована відповідно до цілей, завдань, функцій, а також способів та методів їх реалізації. Він зазначив, що на підставі аналізу досліджених та інших визначень ним запропоновано визначення поняття «системи суб'єктів протидії злочинності» якими можуть бути всі юридичні та фізичні особи, які не порушують законодавство та права людини, а цілеспрямовано здійснюють профілактику, запобігання та припинення протиправних дій [6, с. 8-9]. З урахуванням всього розмаїття суб'єктів протидії злочинності С.Г. Мищенко зробив висновок, що початковим моментом при визначенні орієнтирів діяльності правоохоронних органів, як спеціальних суб'єктів протидії злочинності є здійснення спеціально уповноваженими державними органами (органами кримінальної юстиції [7, с. 450-453], а А.В. Боков, в свою чергу додав до вказаного ще й передбачених

законом заходів по недопущенню розвитку злочинного наміру на попередніх стадіях підготовки і вчинення злочину, виявлення ознак вчинених злочинів, встановлення винних осіб, притягнення їх до відповідальності, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів людей і відшкодування збитків від злочинних дій [8, с. 24-25]. Наведене вочевидь можна вважати формами втілення (відображення) провідних функцій системи, що відображають її сутність, призначення і орієнтири в організації і функціонування у сфері кримінального судочинства. За визначенням А.І. Долгової і С.В. Дьякова система протидії злочинності може функціонувати ефективно лише в тому випадку, якщо спрямована на нейтралізацію, блокування її основних ознак. Тому цьому визначенню притаманні: історична зумовленість, соціальність, мінливість, глобальність сфери поширення, наявність фонових явищ, структурність побудови та ін. [9, с. 47-48], що ми підтримуємо.

За визначенням К.А. Гусевої необхідність корінного підвищення ефективності діяльності поліції у запобіганні протидії злочинам напряму залежить від удосконалення системи законодавчо-правового її регулювання, причому на всіх його рівнях, від законодавчого до всіх відповідних напрямів відомчого нормативного забезпечення [10 с. 231-236], що ми підтримуємо і вважаємо доцільним додати, що саме це повинно бути покладено в основу подальшого функціонального реформування чинного законодавства України і діяльності поліції, інших правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. Підняті питання слугують удосконаленню теорії права, в також мають законодавче та прикладне значення. З питань, що розглядаються, професори О.М. Бандурка і О.М. Литвинов наголосили, що останнім часом цей термін (протидія злочинності) активно використовується не лише в науці, а й у законотворчій діяльності [2, с. 173-175], що ми підтримуємо і додаємо, що вказане є актуальним і досить важливим сьогодні, коли в Україні проходить реформування системи державної влади, адміністративно-територіального, а також державного, місцевого, судового устрою та децентралізації влади. На користь доцільності запровадження заміни і використання дослідженого поняття «протидія злочинності» свідчить закон України «Про Національну поліцію», в якому зокрема, у розділі 1 «Загальні положення», а також у частині 1 статті першої визначається, що Національна поліція України - це центральний орган виконавчої влади який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, *протидії злочинності*, підтримання публічної безпеки і порядку, ав статті другій якого «Завдання поліції» одне із завдань нової поліції визначено як *протидію злочинності* [11].

Крім цього, іншим прикладом дослідженого питання щодо доцільності-використання терміну «протидія злочинності» свідчить його застосування у нормативно-правовій базі МВС України і Національної поліції України. Так, на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 836, в наказах Національної поліції України від 17.11.2015 р. № 95 «Про затвердження положення про Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції» [12], а також від 10.11. 2015 р. № 85 «Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України» [13] і в наказі від 07.11. 2015 № 81 «Про затвердження Положення про Департамент захисту економіки Наці-

ональної поліції України»[14] у визначених завданнях вказаних департаментів також вже використано такий термін, як «протидія», хоча в попередніх відомчих наказах МВС України використовувався термін щодо визначення таких завдань та дій, як «боротьба» з вказаними та іншими видами злочинів. Це насамперед свідчить про те, що пропозиції учених та практиків враховано у законотворчій, нормативно-правовій та правозастосовній діяльності.

Втім, окреслені питання потребують окремого комплексного дослідження або наукового вивчення. Пропоную учасникам міжнародної науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

1. Саркисов Г.С. Социальная система предупреждения преступности. Ереван: Айстан. 1975. 159 с.
2. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник Кримінологічної асоціації України № 2 (10) : збірник наукових праць [редкол. О.М. Бандурка (голов. ред.) та ін.].* Харків : ХНУВС, 2015. 300 с.
3. Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса плюс. 2016. 656 с.
4. Советская криминология / Отв. ред. А.А. Герцензон, И.И. Карпец, В.Н. Кудрявцев. М. : Юрид. лит., 1966. С. 53 - 84.
5. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія и практика : у 3-х кн. К.: Ін Юре, 2007-2008. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. 2007. 424 с.
6. Кумейко А.В. Адміністративно-правовий статус служби безпеки України у системі суб'єктів протидії злочинності : дис. ... канд. юрид.наук. : спец. : 12.00.07. Андрій Вікторвич Кумейко. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 20 с.
7. Міщенко С.Г. Кримінальна юстиція у стратегії протидії злочинності. *Держава і право.* Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 34. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 450-453.
8. Организованная преступность. Под ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. М.: Криминологическая ассоциация, 1996. 400 с.
9. Боков А.В. Организация борьбы с преступностью. М.: ЮНИТИ- ДАНА, *Закон и право*, 2003. С. 24.
10. Гусева К.А. Запобігання злочинам як головний стратегічний напрям функціонального реформування діяльності органів внутрішніх справ. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка.* 2010. № 4. С. 231-236.
11. Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 №580-VIII. Харків: ХНУВС, 2015.-122 с.
12. Наказ Національної поліції України від 17.11. 2015 р. № 95 «Про затвердження положення про Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції». Київ, РВВ МВС і Національної поліції України. 18 с.
13. Наказ від 10.11. 2015 р. №85 «Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України» РВВ МВС і Національної поліції України 21с.
14. Наказ від 07.11. 2015 р. № 81 «Про затвердження Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України» РВВ МВС і Національної поліції України. 23 с.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ-ПРАКТИКІВ СУДОВИХ І ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ільков Василь Васильович
д.ю.н., доц., суддя
Дніпропетровського окружного
адміністративного суду

НОВАЦІЇ КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА

Однією з найважливіших частин реалізації судово-правової реформи в Україні постає питання застосування положень процесуального законодавства, прийнятого у новій редакції, та формування судової практики після початку роботи нового Верховного Суду.

15 грудня 2017 року набула чинності нова редакція Кодексу адміністративного судочинства України. Структура кодексу зазнала певних змін, а його об'єм було видозмінено. Фактично відбулось прийняття нової редакції кодексу, а не внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, який був прийнятий в цілому як закон 6 липня 2005 року.

Згідно з положеннями п.5, 6 ч.1 статті 4 КАС України адміністративне судочинство – діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства, судовий процес – правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Тлумачення, яке містилось у старій редакції КАС України, згідно якої адміністративний процес – це правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства вилучено [2].

Серед вітчизняних науковців та практиків, які досліджували проблематику кодифікації джерел адміністративно-процесуального права слід зазначити Бевзенка В.М., Ю.П. Битяка Ю.П., В.М. Гаращука, Є.В. Додіна, А.Т. Комзюка, Р.О. Куйбіду, М.І. Смоковича, В.М. Кравчука та ін.

Метою цього дослідження виступає вивчення та аналіз стану окремих новел нової редакції Кодексу адміністративного судочинства України від 03.10.2017 року.

Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (стаття 2 КАС України) [2].

Цікавою є новація, що завданням виступає саме справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин. Справедливе правосуддя як і розгляд спорів неупередженим судом протягом розумного строку гарантовані положеннями статті 6 Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод 1952 року.

З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [1]. Включення статусу адміністративних судів до тексту Конституції України сприятиме утвердженню механізму захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин.

Цікавою є новація щодо сфери публічно-правових відносин.

У частині першій статті 4 КАС України зазначено, що адміністративна справа – переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір. У той же час запроваджено видозмінене поняття публічно правового спору, згідно якого публічно-правовий спір – спір, у якому:

1) хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або

2) хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг;

3) хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи [2].

Таким чином, уточнено поняття саме «публічно-владні управлінські функції», в тому числі на виконання делегованих повноважень, яке уточнено взаємопов'язаністю ознакою, що спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій.

Також з'явилось положення у визначенні, що хоча б одна сторона у публічно-правових відносинах надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги, зі спеціальним суб'єктом – виключно суб'єктом владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг.

Відповідні уточнення та новації щодо поняття адміністративного процесу матимуть наслідки і на доктринальне розуміння адміністративного процесу як у вітчизняній юридичній науці, так і в правозастосовній практиці.

Запровадження нового поняття публічно-правого спору може бути покладене у основу визначення нових підходів у питання розмежування предметної підсудності справ адміністративної юрисдикції.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: текст прийнятий Верховною Радою України 6 липня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

André Defrance

lieutenant, Gendarmerie Nationale
29200 Brest (France)

LE TERRORISME

La France et ses intérêts ont été et sont toujours la cible d'un terrorisme aussi bien national qu'international. Chronologiquement, ce dernier peut être lié à la situation au Proche et Moyen-Orient dans les années 80, au Groupe Islamique Armée (GIA) en Algérie dans les années 90, à la lutte antiterroriste engagée contre les réseaux jihadistes internationalistes proches ou s'inspirant de la mouvance Al-Qaïda depuis les attentats du 11 septembre aux USA et enfin, plus récemment à la lutte contre des groupes tels Daesh (État islamique) en Afrique subsaharienne, en Syrie et en Irak.

Ces réseaux terroristes constituent une menace constante et stratégique pour la France qui demeure une cible privilégiée. Le risque terroriste peut aujourd'hui aussi bien concerner le territoire national que les ressortissants et intérêts français à l'étranger. Le démantèlement de plusieurs cellules terroristes depuis 2001 a permis d'empêcher la réalisation d'attentats sur le territoire national. Hélas l'actualité montre que la menace est constante et reste actuelle.

Un rapide état des lieux montre que depuis les attentats du 11 septembre 2001 à NY, les nations semblent avoir pris conscience que désormais, rien ne sera plus comme avant. Nos sociétés connaissent de plus en plus un terrorisme de religion. Des fanatiques prônent pour un islam originel contre les mécréants et contre les autres religions et s'en prennent à l'occident. Des centaines de jeunes français généralement fanatisés par le salafisme (retour à l'Islam des origines) se rendent dans les territoires en guerre pour s'endoctriner, se radicaliser, s'y former au combat et reviennent en France où ils représentent une menace grandissante. De l'aveu des spécialistes, en France, la menace terroriste n'a jamais été aussi forte. La France, ses voisins et la communauté internationale tentent de se mobiliser efficacement contre le terrorisme.

La montée du terrorisme peut également s'expliquer par des bouleversements géopolitiques comme la disparition de la guerre froide et du bloc de l'Est induisant une plus grande mobilité des groupes et des armes.

Historiquement, le terrorisme remonte à plusieurs décennies. A travers le monde, il regroupait alors plusieurs catégories que nous pourrions qualifier de « traditionnelles » :

Un terrorisme nationaliste lié, en partie, aux colonies que la France avait en Algérie (ALN1950), la Corse (FLNC années 80/90) et les revendications limitrophes contre lesquelles la France a pris position (Pays Basque entre la France et l'Espagne – ETA1980) par exemple;

Un terrorisme extrémiste de gauche (Action directe et les brigades rouges) ;

Un terrorisme d'inspiration religieuse (AL QUAÏDA, DAESH, FIS, HAMAS, BOKO HARAM);

Une terrorisme d'État (escadrons de la mort liés à une dictature en Amérique du Sud entre les années 70-80) ou encore un terrorisme sectaire (secte AUM et l'attentat au gaz sarin du métro de Tokyo-1995).

Aujourd'hui, de plus en plus nos sociétés connaissent un terrorisme de religion. Des fanatiques prônent pour un islam originel contre les mécréants et contre les autres religions auxquelles ils veulent imposer leur islam. C'est en quelque sorte une résurgence des croisades du moyen-âge mais cette fois, menées contre les Chrétiens.

De plus, il y a le terrorisme que nous pourrions qualifier « d'extérieur » lorsque des actes de terrorisme sont commis contre les intérêts français à l'étranger (karachi) et le terrorisme « intérieur » commis par des binationaux ou des gens issus de l'immigration à l'intérieur du pays (Toulouse janvier 2015, Paris novembre 2015)

Pour tenter de lutter contre ces actes de terrorisme, l'arsenal juridique de la France ne cesse d'évoluer. Plusieurs lois ont été votées et différents dispositifs (vidéo-surveillance publique, état d'urgence) visent à aider à la lutte contre le terrorisme.

Depuis la déclaration « d'état d'urgence », les mesures administratives se succèdent mais ont bien du mal à éradiquer nébuleuse terroriste qui s'en prend à la France en son sein.

Les livres blancs sur la sécurité intérieure face au terrorisme tentent de cartographier l'état de la menace terroriste en France et de faire l'état des moyens mis en œuvre pour y faire face. Ils soulignent la nécessité d'une adaptation continue du dispositif de lutte en fonction de 3 objectifs stratégiques : "gagner la bataille du renseignement, maintenir une avance technologique permanente et gagner la bataille des idées en s'assurant l'adhésion des populations".

Dans cet objectif, le dispositif de renseignement national a été profondément modifié. Une réflexion s'est mise en place, tant au niveau national qu'international pour permettre de traquer également les terroristes sur l'internet. En effet, les réseaux sociaux et autres messageries permettent de crypter les échanges d'un point A à un point B rendant les interceptions plus complexes. Une lutte efficace doit désormais passer par l'interception de ces communications et transmissions et de permettre de filmer certaines personnes identifiées comme potentiellement dangereuses ou susceptibles de causer un trouble à la sécurité nationale, à leur insu.

En France, un Décret du janvier 2015 interdit la sortie du territoire pour les personnes identifiées comme se rendant sur des théâtres de guerre et peuvent être privées de leur passeport. Plusieurs hommes et femmes ont fait l'objet de cette mesure en février 2015. Hélas, le dispositif Schengen (suppression des frontières à l'intérieure de l'Europe entre les États membres) ne facilite pas toujours la tâche des services de sécurité et de renseignement.

Nous le voyons, dans le but de préserver la paix et la sécurité publique, la loi encadre un certain nombre d'action qui vont à l'encontre de certaines libertés publiques ou droits fondamentaux. La France est reconnue comme le paix des droits de l'homme mais devant cette menace évidente, le législateur se devait de veiller à la sécurité de ses concitoyens et par conséquent de parfois limiter le sacro-saint principe de liberté de circuler, de le réduite voire de l'interdire. Le dispositif est encore perfectible et seule une évolution profonde des mentalités pourra contribuer à mener une lutte efficace contre ce mal qui ronge toutes nos civilisations.

A l'international, citons l'action du comité 1167 (du nom de la résolution de l'ONU n° 1167) demandant à l'ensemble des membres de l'ONU de geler les avoirs des membres d'Al Qaïda, d'interdire à certaines personnes identifiées comme à risque

de voyager et d'interdire toute vente d'arme avec ces pays (embargo).

Le Conseil de l'Europe et l'ONU, ont mis en place une politique de lutte contre le terrorisme. Cette politique s'articule autour de 4 points :

La prévention : lutter contre la radicalisation et le recrutement

La protection : Réduire la vulnérabilité des cibles au maximum

La poursuite à l'étranger : des auteurs et mettre un terme aux financements.

La réaction : Préparer les États et les populations aux attentats car la menace ne peut être nulle.

La lutte contre le terrorisme revêt un caractère prioritaire dans nos sociétés. Chacun doit s'investir et se sentir concerné par ce fléaux qui touche toutes les nations. Les événements récents doivent appeler à plus de vigilance et de coordination.

<переклад>

Андре Дефранс

лейтенант Національної жандармерії

(м. Брест, Франція)

ТЕРОРИЗМ

Франція та її інтереси були і залишаються цілком як внутрішнього, так і міжнародного тероризму. Хронологічно це може бути пов'язано із ситуацією на Близькому і Середньому Сході у 1980-і рр., озброєним ісламістським угрупованням (GIA – Groupe Islamique Armée) в Алжирі в 1990-і рр., в умовах боротьби з тероризмом, націленої проти найближчих міжнародних мереж джихадистів або руху "Аль-Каїда", починаючи від терактів 11 вересня у США та нинішньою боротьбою з такими утвореннями, як Ісламська держава в Африці на південь від Сахари, в Сирії та Іраку.

Ці терористичні мережі створюють постійну і стратегічну загрозу для Франції, яка залишається для них пріоритетною ціллю. Ризик тероризму сьогодні може вплинути як на територію держави, так і на громадян Франції та її інтереси за кордоном. Ліквідація кількох терористичних осередків з 2001 р. дозволила запобігти атакам на національну територію. На жаль, новини свідчать, що загроза є постійною і залишається актуальною.

Поверхневий аналіз показує, що від часу нападів 11 вересня 2001 р. в м. Нью-Йорку, держави, схоже, збагнули, що світ кардинально змінився як ніколи. Наші суспільства все більше усвідомлюють небезпеку релігійного тероризму. Фанатики проповідують фундаментальний іслам проти невірних та проти інших релігій, спрямовуючи вістря своєї ненависті на Захід. Сотні молодих французів, як правило, фанатично налаштованих з точки зору салафізму (повернення до первинного ісламу), відправляються в зони воєнних конфліктів уселяти, радикалізувати, формувати це вчення в боях і, повернувшись до Франції, починають становити собою зростаючу загрозу. Як стверджують французькі фахівці, рівень терористичної загрози ніколи не був настільки високим. Франція, її сусіди та міжнародне співтовариство намагаються ефективно мобілізувати боротьбу з цим явищем.

Зростання тероризму також пояснюється геополітичними потрясіннями, такими як зникнення "холодної війни" та "східного блоку", що призводить до зростання мобільності злочинних угруповань та зброї.

Історично тероризм сягає своїм корінням кількох десятиліть. У всьому світі він перегрупував кілька категорій, які ми могли б охарактеризувати як "традиційні":

– *націоналістичний тероризм* – пов'язаний, зокрема, із колоніями Франції, що існували в Алжирі (ALN, 1950-і рр.), на Корсиці (FLNC, 1980-90-і рр.) та прикордонні претензії, яким Франція намагається протидіяти (наприклад, Країна Басків між Францією та Іспанією – ETA, 1980-і рр.);

– *лівоекстремістський тероризм* («Пряма дія» та «Червоні бригади»);

– *релігійно інспірований тероризм* (Аль-Каїда, Ісламська держава, Хамас, Боко-Гарам);

– *державний тероризм* («загони смерті», пов'язані з диктатурою в Південній Америці на рубежі 1970-80-х рр.) або *сектантський тероризм* (організовані сектою Аум Сенрікьо газові атаки в токійському метро 1995 р.).

Сьогодні все більше наших спільнот переживають релігійний тероризм. Фанатики виступають за оригінальний іслам проти невірних та інших релігій, яким вони хочуть нав'язати свій іслам. У певному сенсі це відродження хрестових походів періоду Середньовіччя, але цього разу вони здійснюються проти християн.

Крім того, існує тероризм, який ми можемо назвати "зовнішнім", коли терористичні акти вчиняються проти інтересів Франції за кордоном (м. Карачі, Пакистан), та "внутрішній" тероризм, що вчиняється представниками кількох етнічних груп або іммігрантами всередині країни (м. Тулуза, січень 2015 р.; м. Париж, листопад 2015 р.).

У спробі боротьби з цими терористичними актами французький правовий арсенал постійно розвивається. Було прийнято кілька законів, а різні засоби (публічне відеоспостереження, надзвичайний стан) спрямовані на допомогу боротьбі з тероризмом.

З часу оголошення надзвичайного стану адміністративні заходи досягають своєї мети, але існують труднощі у викоріненні розрізнених терористичних мереж, що існують всередині країни.

Періодичні відомчі звіти («білі книги») з питань безпеки та боротьби з тероризмом в країні намагаються відобразити стан терористичної загрози у Франції та звітувати про заходи, які вживаються для боротьби з нею. У них наголошується на необхідності безперервної адаптації боротьби у напрямку трьох стратегічних цілей: «виграти битву за інтелект», «забезпечувати постійне технологічне просування» і «виграти битву за ідеї, забезпечуючи підтримку народу».

З цією метою була глибоко змінена національна розвідувальна стратегія. В країні та на міжнародному рівні було створено засоби для відстеження терористів в Інтернеті. Дійсно, соціальні мережі та їхні месенджери дозволяють шифрувати обміни, наприклад, з точки А в точку В, зробивши перехоплення більш складними. Ефективна боротьба тепер повинна включати перехоплення цих комунікацій та передач і знімків деяких осіб, визнаних потенційно небезпечними або які можуть становити загрозу національній безпеці, без їх відома.

У Франції законом від січня 2015 р. заборонено залишати територію краї-

ни тим особам, яких визначено як такі, що беруть участь у воєнних конфліктах і яких за це може бути позбавлено паспортів. І вже в лютому 2015 р. кілька чоловіків і жінок підпадали під дію цього акта. На жаль, Шенгенська система (ліквідація кордонів всередині між державами-членами ЄС) не завжди полегшує виконання завдання для служб безпеки і розвідки.

Отже, з метою збереження миру та громадської безпеки, зазначений закон передбачає низку дій, що суперечать певним суспільним свободам або основним правам. Так, Франція визнана світовим джерелом ідей прав людини, але щодо цієї очевидної загрози законодавець повинен був забезпечити безпеку своїх громадян і, таким чином, може обмежити священний принцип свободи пересування, зменшити або заборонити його. Ситуація може ще бути покращена завдяки глибокій зміні менталітету, що допоможе вести ефективну боротьбу з цим злом, яке роз'їдає всі наші цивілізації.

На міжнародному рівні Комітет 1167 (названий на честь резолюції ООН № 1167) закликав усіх членів ООН заморозити активи членів Аль-Каїди, заборонити певним особам право на свободу пересування, заборонити будь-який продаж зброї певним країнами (ембарго).

Рада Європи та ООН запровадили антитерористичну політику, яка сформульована приблизно у 4 пунктах:

- 1) профілактика: боротьба з радикалізацією та вербуванням;
- 2) захист: максимальне зниження цільової вразливості;
- 3) переслідування за кордоном: визначення підозрюваних та припинення фінансування;
- 4) реагування: готовність держав і населення до нападів, оскільки загроза не може бути нульовою.

Боротьба з тероризмом є пріоритетом у наших суспільствах. Кожен повинен робити внесок у справу і бути занепокоєний тим, що від цього явища страждають всі країни. Недавні події повинні вимагати більшої пильності та координації.

переклад з франц. – к.ю.н., доц. А.В. Самотуга

Куратченко Михайло Віталійович
к.ю.н., заступник начальника –
начальник слідчого управління
ГУНП в Дніпропетровській області

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ СУТЕНЕРСТВУ В РОЗРІЗІ ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ

Новітній період розвитку суспільних відносин обумовив кількісне зростання злочинності. Удосконалюються різноманітні засоби, методи та прийоми її діяльності, виникає безліч організованих злочинних угруповань, спілкування яких забезпечується використанням новітніх технологій. В той же час, залишаються актуальними питання забезпечення основоположних прав та свобод людини, її життя та здоров'я, моральних цінностей. Важливим аспектом цього є попередження та розслідування злочинів проти моральності. Адже за багатомісячний період існування проституції як суспільного явища соціумом не визна-

чено чіткого відношення ні до неї, ні до повій, ні до конкретних мір протидії «комерційному сексу».

Незважаючи на те, що у 2006 році була скасована кримінальна відповідальність за зайняття проституцією, інші негативні явища, що її супроводжували, (сутенерство, втягнення у зайняття проституцією, торгівля людьми), залишилися. У Верховній Раді України точаться питання з приводу підвищення штрафів за зайняття проституцією. Зараз спостерігається активізація нормотворчого процесу щодо питань вдосконалення організації та проведення цього важливого для країни заходу. На даний час є нагальна потреба критично переглянути ті наукові напрацювання, що стосуються протидії різним видам, в тому числі сутенерству та втягненню особи до зайняття проституцією.

Про необхідність підвищення ефективності роботи правоохоронних органів за цим напрямом свідчать офіційні показники стану протидії *сутенерству та втягненню особи у зайняття проституцією* в цілому. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. вчинено 259 фактів сутенерства та втягнення особи у зайняття проституцією, за якими у 131 випадках було складено обвинувальні акти, у 2016 р. – 303, за якими обвинувальні акти було складено у 126 випадках, у 2017 р. – 233, за якими обвинувальний акт було складено лише у 107 кримінальних провадженнях. Як бачимо, з усіх облікованих кримінальних правопорушень менше 50 % доводяться до складення обвинувального акту.

Відповідно до положень Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 21 березня 1949 року її сторони повинні накладати «...кару на кожного, хто для вдоволення похоті іншої особи: зводить, умовляє або спокушає з метою проституції іншу особу, навіть за згодою цієї особи; експлуатує проституцію іншої особи, навіть за згодою цієї особи; ...утримує будинок розпусти чи управляє ним або свідомо фінансує чи бере участь у фінансуванні будинку розпусти; здає в оренду або наймає будівлю чи інше місце, або частину такого, знаючи, що вони будуть використані з метою проституції третіми особами» [1].

У той же час збільшення кількості порнографічної інформації, можливість використання телекомунікаційних мереж та Internet-ресурсів будь-якою особою в Україні, нестабільна ситуація в економіці з одного боку, а також негативне становище у забезпеченні ефективної діяльності правоохоронних органів нашої держави з іншого, призвели до зростання кількості випадків вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень.

Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, як зазначає О.С. Саїнчин, в криміналістиці можна розділити на три етапи: початковий, наступний та завершальний. Початковий етап розслідування починається з моменту знаходження ознак вчинення злочину. З моменту встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочинів, і визначення ступеня її вини вирішується питання про повідомлення про підозру [3].

В розрізі забезпечення публічного порядку ми повинні говорити навіть не про розслідування сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією, а про його попередження та протидію.

Загалом, важливе значення у виявленні ознак кримінального правопорушення має аналіз первинної інформації щодо даних про ознаки злочину, відомостей за окремими обставинами розслідуваного факту, а також джерел, з яких

отримано цю інформацію. Додаткові відомості щодо злочину на стадії реєстрації в ЄРДР [2] отримуються завдяки заходам збирання первинної інформації: огляду місця надання інтимних послуг; встановлення особи злочинця (сутенера, звідника) і місця його перебування; виявлення очевидців й свідків злочину та отримання від них пояснень щодо злочинної події та ін.

Констатуємо вищевикладене, вкажемо на те, що протидія сутенерству та втягненню особи у зайняття проституцією є важливою складовою забезпечення публічного порядку в Україні.

1. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 21 березня 1949 року.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом №4651-VI від 13.04.2012 р. ; відп. за вип. В. А. Прудников. – Х. : Право, 2016. – 392 с.

3. Саїнчин О.С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. [Електронний ресурс]– Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>.

Очеретяний Максим Анатолійович

к.ю.н., начальник управління
превентивної діяльності

ГУНП в Дніпропетровській області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ХУЛІГАНСТВУ, ВЧИНЕНОГО ГРУПОЮ ОСІБ

Будь-який соціум завжди намагається жити за встановленими правилами поведінки, проте немає жодної людської спільноти, в якій би зазначені правила не порушувалися. Сучасні реалії нашої держави вказують на ускладнення криміногенної ситуації. Це пов'язано з низкою негативних факторів, що впливають на суспільство. У зв'язку з цим зростає кількість кримінальних правопорушень різних категорій: проти життя і здоров'я, власності, громадської безпеки та порядку. Найбільш розповсюдженим суспільно небезпечним діянням проти громадського порядку впродовж багатьох років залишається хуліганство.

Певні прорахунки у реформуванні економічної та соціальної сфер суспільства, кримінально-процесуального законодавства, нестабільність у сфері безпеки держави зумовили суттєве збільшення кількості хуліганських проявів. Останнім часом спостерігається стала тенденція до зміни структури та характеру злочинів цієї категорії, загальний рівень яких має тенденцію до зростання. Дедалі частіше хуліганство набуває організованого характеру.

Статистичні дані Генеральної прокуратури України демонструють поширення хуліганства, вчиненого групою осіб. Так, у 2013 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено дані про 439 фактів його вчинення, у 2016 р. – 593, а у 2017 р. – 682, за 2 місяці 2018 р. – 159. У той же час, за досліджуваними кримінальними провадженнями, лише у 24 % випадків було складено обвинувальний акт. Більшість злочинів залишається нерозкритими.

Ці статистичні показники вказують на те, що вчинення хуліганства групою осіб є досить поширеним суспільно небезпечним діянням, а кількість його

проявів кожного року суттєво зростає. Збільшення випадків вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень пояснюється декількома факторами. Це, по-перше, негативний вплив ситуації, яка виникла на сході України; по-друге, амністування великої кількості злочинців; по-третє, складне економічне становище населення держави, зниження заробітної платні тощо.

Сьогодні діяльність слідчих і оперативних підрозділів поліції з розслідування хуліганства потребує суттєвого оновлення та удосконалення. Зважаючи на зростання проявів хуліганства, підвищення рівня його організованості, активізації протидії розслідуванню виникає необхідність негайної розробки та впровадження у правоохоронну діяльність найновітніших і апробованих наукових методів та засобів для її подолання, насамперед у діяльність підрозділів Національної поліції України.

На особливу увагу заслуговує дослідження хуліганства, вчиненого групою осіб. Адже при вивченні елементів його криміналістичної характеристики виникають можливості для виокремлення певних заходів щодо розслідування та попередження цього діяння. Без їх проведення може виникнути небезпека рецидиву, тобто вчинення групами хуліганів ряду супутніх злочинів, зокрема спричинення тілесних ушкоджень, зґвалтувань, розбійних нападів, опору працівникам патрульної поліції тощо.

На необхідність оновлення окремої методики розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, вказали 94 % опитаних слідчих поліції. Відповідно, до причин низької якості розслідування цієї категорії злочинів вони віднесли: 1) відсутність взаємодії слідчого поліції з оперативними підрозділами – 71 %; 2) ігнорування оперативно-розшукової інформації – 69 %; 3) несвоєчасне і неякісне проведення слідчих (розшукових) дій – 57 %; 4) недостатнє науково-технічне забезпечення досудового розслідування – 42 %; 5) небажання потерпілих і свідків співпрацювати зі слідством – 27 %.

Безпосередньо дослідженню питань профілактики, розкриття та розслідування хуліганства як кримінально-караного діяння приділяли увагу учені з різних спеціальностей. Так, на рівні дисертаційних досліджень з кримінально-правового та кримінологічного боку розглядали досліджуване явище В. В. Налуцишин і Г. І. Піщенко. З позиції юридичної психології – В. О. Калашнік. З криміналістичної та оперативно-розшукової сторони – М. С. Бушкевич, М. М. Єфімов, В. І. Захаревський, О. І. Овчаренко.

Втім, незважаючи на вагомий внесок згаданих учених у розроблення зазначеної проблематики, варто зауважити, що їх наукові пошуки стосувалися лише окремих її аспектів, актуальних на певних етапах розвитку законодавства та потреб слідчої діяльності. Більшість наукових праць не містять комплексного дослідження особливостей розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, з урахуванням чинного Кримінального процесуального кодексу України та нагальних потреб правоохоронної практики. Зокрема, окремі аспекти розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, взаємодії слідчого та оперативних підрозділів поліції розглядалися поверхнево. Окрім того, взагалі не розглядалися питання проведення НСРД при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень та проведення окремих розшукових заходів.

Зважаючи на це, можна стверджувати, що на сьогодні організація і тактика протидії хуліганству, вчиненого групою осіб, має цілу низку невирішених проблем.

Богуславський Віктор Володимирович

к.ю.н., оперуповноважений
сектору кримінальної поліції
Новокодацького ВП ДВП
ГУНП в Дніпропетровській області

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Забезпечення успішного вирішення основних завдань Національної поліції України у сфері запобігання (протидії) злочинності залежить не лише від своєчасної та злагодженої діяльності усіх її підрозділів та служб, а й від ефективної взаємодії з іншими суб'єктами, на які покладено виконання функцій щодо запобігання (протидії) злочинності.

Дослідження громадської думки з приводу діяльності поліції в Україні свідчить про постійне зростання недовіри населення до поліції у сфері захисту основних прав і свобод людини і громадянина та ефективної протидії злочинності. У зв'язку із цим взаємодія Національної поліції України з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю є важливим напрямком забезпечення ефективної поліцейської діяльності в державі, в тому числі і діяльності щодо запобігання (протидії) злочинності.

Національна поліція України відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення [1]. Проте слід відзначити, що Національна поліція України здійснює запобіжну діяльність не ізольовано, а в різних видах взаємодії з іншими суб'єктами запобігання злочинності.

Попередження злочинів знаходить своє відображення в різних формах правоохоронної діяльності. Однак всі ці форми реалізують попереджувальну функцію як другорядну і мають зовсім інші цільові показники.

Культура протидії злочинності в діяльності органів внутрішніх справ поєднує в собі різні форми правоохоронної діяльності.

У співвідношенні розглянутих нами типів протидії злочинності тут помітний, якщо не надмірний, перекис у бік реалізації репресійних заходів. Багато в чому гіпертрофія каральних заходів, реалізація яких в т.ч. лягає на органи внутрішніх справ, знижує ефективність їх діяльності, витісняючи на периферію правоохоронної практики поліції попереджувальну роботу, що багато в чому дезорієнтує їх діяльність. «Сила потрібна тоді, коли всі інші методи себе вичерпали ... Куди більш надійною виглядає упереджувальна робота по недопущенню скоєння злочинних посягань ... » [2].

Попередження злочинів у діяльності органів внутрішніх справ займає особливе місце, що зумовлюється їх історією, призначенням і можливостями. Багато в чому державна система попередження злочинів асоціюється саме з орга-

нами внутрішніх справ.

При Національній поліції створений Департамент превентивної діяльності, що забезпечує протидію злочинності. Так, наприклад, роль Департаменту превентивної діяльності Національної поліції у протидії торгівлі людьми полягає у реалізації поліцейської превенції, яка здійснюється шляхом виявлення, попередження, недопущення і припинення злочинів, що готуються, виявлення і проведення необхідної роботи з особами, схильними до скоєння таких злочинів, наданні допомоги спеціалізованим підрозділам поліції у розслідуванні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, розшуку і затриманні злочинців, здійсненні юрисдикційної діяльності [3].

Слід відзначити, що практичні працівники поліції наголошують на тому, що доволі часто при виявленні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, які відзначаються підвищеною латентністю, ключову роль відіграють поліцейські, які працюють «на землі» і є найбільш наближеними до населення – служба дільничних офіцерів поліції, за умов належного виконання її працівниками повсякденних обов'язків на адміністративній дільниці, вмілого використання своїх зв'язків. Дільничні офіцери поліції мають можливість, як ніхто інший, виявляти осіб, що мають відношення до вчинення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, та своєчасно інформувати зацікавлені спеціалізовані підрозділи поліції, а також вживати у встановленому порядку і в межах своєї компетенції заходи з протидії зазначеній категорії злочинів. Саме ці підрозділи, враховуючи їх максимальне наближення до населення, мають змогу здійснювати оцінку імовірності потрапляння осіб із уразливих категорій населення у ситуації пов'язані із торгівлею людьми. Особливу увагу дільничні офіцери поліції приділяють здійсненню індивідуально-профілактичній роботі з особами, які були засуджені за вчинення торгівлі людьми за ст. 149 КК України, та з особами, що були причетні до зазначеної категорії злочинів.

Особливу роль у попередженні злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, щодо неповнолітніх осіб відводиться підрозділам ювенальної превенції, працівники яких здійснюють комплекс заходів серед неповнолітніх у питаннях недопущення фактів їх експлуатації, а також виявлення осіб, які вчиняють відносно неповнолітніх, злочини передбачені ст. 149 КК України.

В якості основних форм профілактичної роботи Національна поліція використовує проведення індивідуальних і колективних профілактичних бесід, постановку на профілактичний облік [1].

В потенціалі у співробітників підрозділів по справах неповнолітніх органів внутрішніх справ є значний обсяг засобів і методів організації профілактичної роботи, однак, найбільш затребуваними засобами виявляються репресійні заходи впливу.

Способом вирішення сформованих проблем в стратегічному сенсі є вихід на нову якість реалізації вимог і досягнень кримінологічної науки в практиці правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ.

Підсумовуючи зазначу, що на сьогоднішній день вкрай актуальними питаннями є удосконалення нормативно-правової основи превентивної діяльності як підрозділів Національної поліції, так й інших правоохоронних структур, а також створення оптимальної системи науково-методичного і інформаційного забезпечення превентивної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю, адапто-

ваної до особливостей сьогодення, пов'язаних з існуванням збройного конфлікту на сході нашої країни.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 58-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.

2. Голуб М.В. Взаємодія поліції та населення як обов'язкова умова забезпечення належного стану публічного порядку в сучасних умовах / М.В. Голуб // Форум права. – 2016. – № 2. – С. 30–33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2016_2_7.pdf.

3. Примак В.П. Особливості підготовки поліцейських кадрів країн Євросоюзу в другій половині ХХ – початку ХХІ століття. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна.2013. №1(7)/2013. С. 199-202.

Коптєв Андрій Миколайович

заступник начальника Саксаганського ВП

Криворізького ВП

ГУНП в Дніпропетровській області

СЕРВІСНІ ЦЕНТРИ МВС – ПЕРШІ ПІДСУМКИ РОБОТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РЕФОРМУВАННЯ

Головний сервісний центр МВС та його регіональні підрозділи почали діяти з 2015 року, а саме 28.10.2015, коли Постаново Кабінету Міністрів України № 889 було прийнято рішення про їх утворення [1].

До основних послуг, які на сьогодні надають сервісні центри МВС слід віднести реєстрацію та перереєстрацію транспортних засобів, видачу й обмін посвідчень водія, видачу довідок про відсутність судимості, зберігання та видача номерних знаків, акредитація навчальних закладів з підготовки водіїв транспортних засобів, видача витягів з Єдиного державного реєстру МВС та інші, які передбачені Положенням про територіальні сервісні центри МВС [2]. За 11 місяців 2011 року проведено 1287 836 реєстраційних операцій, видано 352 840 посвідчень водія вперше, видано 101375 посвідчень водія після втрати чи викрадення, замінено 341172 посвідчень водія (в т.ч. з відкриттям категорії). В Єдиному державному реєстрі МВС занесено понад 500 тис. запитів [3].

Але головною новелою діяльності нового структурного підрозділу МВС є не кількість функцій, які він виконує, а якість надання адміністративних послуг. Головний принцип, за яким відбувається діяльність сервісних центрів МВС – це формування довіри до державних органів шляхом надання зручних та доступних адміністративних послуг. Така концепція діє на всій території України, адже всі сервісні центри МВС об'єднанні, перш за все, професійно, мають прозорі офіси, всі послуги надаються від 30 хвилин до 3 годин. Зручність та комфорт також забезпечуються наявністю в кожному центрі електронної черги, інформації та системі відгуків, онлайн спостереження за роботою центру через сайт Головного сервісного центру [3], дитячих куточків, банківських відділень та терміналів для швидкої оплати послуг, можливістю проконсультуватись та отримати послугу онлайн та ін.

Серед головних нововведень в послугах, що надає сервісний центр МВС

слід виділити такі:

1) розпочали видавати довідки про несудимість, які тепер можна отримати у зручному за місцем розташування сервісному центрі МВС. Так, з 1 лютого 2017 року надання довідки про притягнення до кримінальної відповідальності, відсутність (наявність) судимості або обмежень, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, здійснюється територіальними сервісними центрами МВС та Департаментом інформаційних технологій МВС. З 22 вересня 2017 року Довідка про відсутність судимості також надається онлайн;

2) Сервісні центри МВС вперше в Україні розпочнуть видавати міжнародне посвідчення водія. Міжнародне посвідчення водія – це нова послуга сервісних центрів МВС, яка ніколи раніше не була доступна в МРЕВ. Отримати міжнародне посвідчення водія можна лише за умови наявності національного посвідчення водія, при цьому національне посвідчення не вилучається. За міжнародними нормами, воно виглядає як невеличка картонна книжечка. Завдяки ньому розширюється перелік країн, де громадяни зможуть користуватися транспортними засобами, а також воно має важливе значення для громадян, що тривалий час перебувають за кордоном [4];

3) запроваджено онлайн-сервіс перевірки документів для подорожі за кордон на авто;

4) запроваджено нові тести зі знань ПДР для отримання посвідчення водія, при цьому є безкоштовна можливість пройти онлайн тренажер з перевірки знань правил дорожнього руху;

5) запроваджено фото фіксацію під час здійснення обов'язкового технічного контролю транспортних засобів. Це вимога постанов Кабінету Міністрів України від 30 січня 2012 року № 137 [5] та від 31 травня 2012 року № 512» [6], до яких внесено зміни Постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 року № 141 [7] та запроваджено фотофіксацію проведення обов'язкового технічного контролю транспортного засобу, а також затверджено оновлений бланк протоколу перевірки технічного стану транспортного засобу. Зазначеними змінами також збільшується обсяг інформації про результати проведення обов'язкового технічного контролю транспортного засобу, яка передається суб'єктами здійснення обов'язкового технічного контролю транспортних засобів до Єдиного державного реєстру МВС (НАІС ОТК) (далі – Реєстр), а саме додатково передаватиметься інформація про:

- показник одометра;
- вантажність (для транспортних засобів категорії N, O), тонн;
- автомобіль експлуатується як таксі: так/ні;
- транспортний засіб (категорії N, O) використовується для перевезення небезпечних вантажів: так/ні;
- дані з гальмового стенда про перевірку характеристик гальмових систем транспортного засобу
- три фотографії: 1) під час зовнішнього огляду транспортного засобу; 2) під час перевірки фар; 3) під час перевірки гальмової системи методом стендових випробувань з фіксацією загального вигляду транспортного засобу та номерного знака

б) запроваджено практику видачі першого посвідчення водія, строком на 2 роки з правом обміну на постійне у разі, якщо протягом двох років з дня його

видачі не було 3 і більше адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. Таке нововведення важливе для підвищення відповідальності серед водіїв-початківців.

Не останню роль у якості наданні адміністративних послуг відіграє кваліфікація персоналу, що працює в сервісних центрах МВС. Слід зазначити, що сервісні центри МВС першими серед державних органів у повному обсязі реалізували проект підготовки кадрів по всій Україні. В 2017 році в рамках програми стажування надійшло більше 22 тис. анкет, 52 % стажерів – працевлаштовані, 96 % стажерів не мають досвіду роботи у системі МВС, 79 % мають досвід у сфері обслуговування.

У Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Луганській, Львівській та інших областях працює 20 мобільних сервісних центрів МВС – це транспортні засоби, які везуть потрібні послуги населенню по всій країні. Мобільні сервісні центри працюють у віддалених населених пунктах та надають послуги з реєстрації та перереєстрації транспортних засобів, видачі й обміну посвідчень водія, видачу довідок про відсутність судимості. Тільки за 8 місяців 2017 року було надано 15 075 послуг. В екіпажі працюють 2 адміністратори та фахівець Експертної служби МВС. Графік роботи та маршрути руху можна знайти на сайті Головного сервісного центру МВС.

Сервісні центри МВС продовжують вдосконалювати свою діяльність та покращувати якість надання адміністративних послуг. Так, в майбутньому планується запровадити персональний кабінет водія, де він зможе дізнатись про послуги отримані у сервісному центрі МВС, відкриті категорії на право керування транспортним засобом, чи існують якісь обмеження щодо транспортних засобів, інформацію про порушення правил дорожнього руху та наявність непогашених штрафів. Також планується розширити можливість надання послуг в режимі онлайн, наприклад замовлення індивідуальних номерних знаків, реєстрації на отримання послуг в сервісному центрі МВС, запис на складання іспитів та інші.

1. Про утворення територіальних органів з надання сервісних послуг Міністерства внутрішніх справ: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 899. Електронний ресурс. Режим доступу до документа: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-2015-%D0%BF>.

2. Про затвердження Положення про територіальний сервісний центр МВС: наказ МВС України від 29.12.2015 № 1646. Електронний ресурс. Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0156-16>.

3. Сервісні центри МВС. Електронний ресурс. Режим доступу до документа: <http://hsc.gov.ua>.

4. Сервісні центри МВС вперше в Україні розпочнуть видавати міжнародне посвідчення водія. Електронний ресурс. Режим доступу до документа: <http://hsc.gov.ua/2017/02/09/servisni-tsentri-mvs-vpershe-v-ukrayini-rozpochnut-vidavati-mizhnarodne-posvidchennya-vodiya/>.

5. Про затвердження Порядку проведення обов'язкового технічного контролю та обсягів перевірки технічного стану транспортних засобів, технічного опису та зразка протоколу перевірки технічного стану транспортного засобу : постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2012 № 137. Електронний ресурс. Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/137-2012-%D0%BF>.

6. Про затвердження Порядку формування загальнодержавної бази да-

них про результати обов'язкового технічного контролю транспортних засобів, доступу до неї та встановлення розміру плати за надання таких послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2012 № 512. Електронний ресурс. Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/512-2012-%D0%BF>.

7. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 січня 2012 року № 137 і від 31 травня 2012 року № 512: постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 141. Електронний ресурс. Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141-2017-%D0%BF>.

Кульпанов Микола Миколайович
керуючий циклу тактико-спеціальної підготовки
відділення первинної професійної підготовки
Криворізького факультету Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

На початку 70-х років ми стаємо свідками ісламізації в мусульманському світі та політизації ісламу. Будь-який політичний крок співвідноситься з віровченням, яке в свою чергу переростає у політичну структуру. Розгляд пропонується по країнах – центрах ісламського екстремізму.

В Єгипті розвиток міжнародного ісламського тероризму пройшов три етапи:

1) Кінець 20–х – 50–ті – створення Хасаном аль Банною асоціації “Брати–мусульмани”. Група нагадує сучасне екстреміське формування.

2) Вплив Єгипту в політичній сфері поширюється на інші країни. Після 1954 року асоціація в опозиції до президента Г.А.Насера. Відомий ісламознавець Г.Мітч вважає, вина лежить на одному з “братів” Хасані аль–Худейбі за невдалий замах на Насера в жовтні 1954 року.

3) Рух ісламістів–радикалів розколотий створюються відкриті терористичні групи, спроба легалізації “Братів–мусульман”.

На перший план виходить Сеїд Хутб – прозахідних поглядів літературний критик, за підтримки ізраїльтян став ісламістом. Основна мета лідера “братів” захоплення політичної влади. В 1965 р. Національна Асамблея Єгипту звинуватила братів–мусульман у тероризмі. При новому президентові Анварі Садату “брати” стали вести боротьбу легітимними методами. В підтримку курсу Садат випустив з тюрм фундаменталістів, легалізував ісламські товариства. Мав намір змінити доктрину арабського націоналізму на ісламський [62, с.16]. Ідеї повернення до ісламу палко виражав в тодішній період видатний ісламський теоретик Мухаммед Кутба та інші.

В 1978 році видано закон, який забороняв займати вищі державні посади особам, чий погляд суперечили канонам ісламу. Садат дозволив друкувати газети “Ад Да ва” (Заклик), “Аль–Ітшам” (Керівництво). Проте президент Єгипту укладає мир з Іраком і ісламські організації переходять в опозицію. Однією з перших була “Гамаатальмуслімік” (Товариство мусульман). Початок діяльності припадає на 1972 рік. В 1977 р. члени цієї групи викрали та вбили міністра по справам вакуфів шейха Аз–Захабі який вів боротьбу з іншою групою терорис-

тів “АтТакфір ва аль-хіджа” (Спокута і вихід). Всередині групи виділилися дві течії:

а) ”Аль гамаа аль харакийя” (Динамічна група) Терористи фанатики визнавали лише себе звинувачуючи у ересі все населення Єгипту.

б) друга група екстреміська по ідеології та відома терористичними методами “Аль Джихад” (Гіхад з єгипетської, тобто Священна війна) має зв’язки з Іраком, Кувейтом, Пакистаном, інша назва “Аль Гашхаальїсламійя би Маср (Ісламська опозиція Єгипту). В 1980 р. перейменовано в “Джихад” [32, с.43] з штабквартирою у Лондоні. Почесний лідер “Джихада” Омар АбдарРахман, шейх, який відбуває ув’язнення в США за теракти в Всесвітньому Торговому Центрі (ВТЦ) у Нью-Йорку 1993 року. Подані організації політичного спрямування.

У 80 – 90-х роках відбулися ряд терактів, щоб нагадати про себе. Деталі в наступному розділі зазначимо лише, що шейх з питань державної безпеки, міністр Аль Азхара–Тахтаві на відміну від попередника Рад аль–Хакка (помер восени 1996 року) не прикривав ісламських течій а заявив, що тероризм буде проклятий ісламом.

В липні 1992 р. Афганістан, Єгипет, Чехія, Болгарія, Узбекистан, Лівія, Кенія оголосили про початок терористичної війни з імперіалістами Європейським Союзом, Росією та США. Народні збори Єгипту в цьому ж місяці прийняли закон по боротьбі з тероризмом. З 1998 по 2000 рік під контроль було взято до двох тисяч мечетей. З другої половини 90-х влада розцінила проблему тероризму як загрозу національній безпеці, створивши Міжвідомчу робочу групу [29, с.24]. Координуючи діяльність з Міністерствами безпеки Великобританії, Франції, Росії, США, Канади, Бельгії, Італії, Нідерландів. В 1997 р. ув’язнені за вбивство А.Садата лідери “Аль Рамаа аль Ісламійя” закликавши членів організації припинити насилля. З березня 2000 року влада йде на співробітництво з ісламістами звільнивши кількох лідерів та близько тисячі радикалів. Взамін лідер ДжихадаСайедал–Салмуні відмовився від терору. Стабільність в країні зберігається відносна. До кінця 2003 року буде діяти закон про надзвичайний стан в країні. Ісламські терористи перебазувались в Лівію, Чечню, перебуваючи в постійному русі. На міжнародному рівні протидія терактам зводиться до угод і договорів про обмеження впливу ісламських фундаменталістів на Західну Європу. В квітні 1998 року [35, с.14] Єгипет, Алжир, Туніс та Бахрейн підписали спільну угоду про протидію міжнародному ісламському тероризму. Ряд законодавчих актів при потребі військових дій утвердили Ліга Арабських Держав (ЛАД) в Амсарі (Йорданія). В Бейруті (Ліван) у лютому 2002 року почалась боротьба з міжнародним тероризмом.

В Дагестані дві категорії віруючих: для перших іслам не більше, як спосіб життя, виконання культу, так званий народний іслам, другі – тарикати (тарика з арабської чи з сербської шлях, метод) прибічники релігійно–містичних орденів, братств. В основі вірувань – суфізм що тлумачиться, як внутрішнє релігійне прозріння людини. Мусульмани–терористи десь на 45 % походять з цієї місцевості. Наявні зв’язки з Лондоном, Кашміром, Москвою, Лос–Анджелесом, Пенджабом, Абу–Абебою, Саудівською Аравією. Називають себе салафітами від салаф – предок, попередник. В побуті їх називають вакхабітами по імені Мухамада ібн абу аль–Вакхаба, який закликав у XVIII столітті до чистоти іслама.

Згідно з салафітами, всі сучасні “нововведення” в Коран являються недозволеним гріховним заступленням, пов’язані з “Братами мусульманами” індійськими ісламськими сектами, з Францією, Японією, Тайванем, Південною Кореєю. Вважають себе одними із засновників ісламського фундаменталізму, а ми саме вивчаємо причини тероризму бо перекинування війни з невірними і стало каменем спотикання. Програма стала спільна для Близького Сходу шлях повернення до істинного ісламу з теократичною моделлю держави–халіфата, подолання всіх соціально–економічних розбіжностей, регулювання всіх сфер життя [48, с.26] на основі Корану і шаріата (релігійного суду). Взаємозалежність в сучасному світі дагестанських мусульман з “Братами” мусульманами починає, як протистава національно–релігійній общині ісламського етносу. На основі країни утворено “Центральний фронт визволення Дагестана (ЦФВД) в 70–х роках. Початок терактів припадає на 1979 рік. Очолив лідер за національністю йорданець Хаттаб. На тотожних ідеях перебуває “Іслам джамаат Дагестан” (ІДД).

Мета ісламістів об’єднати всіх фанатиків в світі. Сутички з федеральними військами почалися на стадії заворушень підчас II чеченської війни (1999–2001).

Кооперація терористів почалася дещо пізніше [5, с.409]. У 90–х роках двадцятого століття в регіоні почали діяльність шість саудівських місіонерів. Центрами тероризму стали великі міста по виробництву сталі Кизилюр, в Росії Астрахань. З гір переселилася частина аварців та вакхабітів з Дагестана очолені Багадждіном Магошадом частина сіл Кванада і Тлондода. В містечку Каріцорте була створена медресе для сімсот афганських талібів.

З цих, здавалось би, неосвідчених людей вийшли керівники спецтаборів, загонів камікадзе цілком пристойні громадяни, що готові по сигналу в будь–яку хвилину стати терористами для навколишнього оточення. В 1993 р. нам відомі і депутати парламенту Дагестану Суракат Айятілов, Магді Тагаєв та інші. Особлива небезпека надходить від партійного руху. Аварець Ахмед–каді Атаєв створив в червні 1990 року ісламську партію Відродження (ПВ) пов’язану з моджахедами Центральної Азії. Заклики до єдності народів, республік, боротьба за чистоту ісламу зміцнення зв’язків з таракатами [8, с.202] стали сенсом життя тер–тів. Проіснувала ПВ до 1994 року.

В 1994 р. на цьому фоні появилася нова– Ісламська Демократична партія. Очолив демократ близький до “Выбору Росии” Абдурашид Заїдов, яка розкололась на терористичні групи та Ісламську Партію Дагестана (ПД). Справжнім борцем і засновником ісламсько–релігійного тероризму стала партія Союз Мусульман Росії (МР) 1995 року. Голова Надір–шах Хачілаєв суперник об’єданого корейсько–азербайджансько–іранського руху “Нур”. В програмі “Союзу” концепція встановлення світового шаріату. В підсумку у жовтні 1999 р. Центральну і Південно–Східну Європу об’єднав “Всеросійський Ісламський Конгрес”, який прорушуючи Конституцію Російської Федерації прийняв закон про свободу віросповідання 23 жовтня 1999 року.

В Афганістані після виведення російських військ з Афганістану у 1989 році в країні активізувались терористичні організації. Уряд Хаджибули був повалений. Усамабен Ладен відкрив мережу таборів. Ще в 1988 – 1989 роках в Афганістані нараховувалось двадцять тисяч найманців із Алжира, Бангладеша, Йорданії, Йемена, Марокко, Сирії, Судана, Туніса, Пакистана [82, с. 51]. Найманці брали участь ІДУ. Були факти наркоторгівлі з країнами СНД, Перської

затоки, ввезення наркотичних препаратів у США [82, с.13], зрощування з наркоторгівлею, що давало непогані фінансові надходження. Режим талібів [58, с. 123] оголосив бенЛадена священним лідером невдовзі було знайдено і ворога США, Західну Європу.

Тогочасну кризу в світі влучно охарактеризував лідер Лівії МуаммарКаддафі:

“Наперед ми маємо визнати терор. По–друге дійти злагоди, що це таке. Для цього потрібна єдність цілого світу не лише Америки ; США одні не зможуть справитися з цією проблемою. Проте треба зважати на такий факт: пакистанець приїхав у Афганістан в пошуках роботи його завербувала британська розвідка для вбивства М. Каддафі, який не видав ФБР терористів з Сполучених Штатів, нібито винних у вбивстві підприємців Нью–Йорка (“Справа Локерті”). Юнак став терористом. Хіба можна боротися з чужими терористами сприяючи власним. США заперечили цей факт. Проте полонений британський офіцер підтвердив інформацію”.

Президент Афганістану Раббані у грудні 1992 року при продовжені переліку повноважень встановив дорадчий орган “Шурайїажехаль ва аку” (Рада авторитетів, буквально, Рада впливових осіб) що взяли курс на побудову ісламського суспільства спільно з Іраком, Лівією, Кашміром, Бангладеш. Друкований орган – газета “Фатх”.

У вересні 1994 р. в Гераті II з’їзд терористичних організацій Афганістану та країн Близького Сходу “Великі ісламські збори” [41, с. 18]. таємним рішенням визначено території поширення ісламського тероризму по світі на 2000 – 2017 роки. Старійшини ЛояДжирги почали встановлювати зв’язки з “Радою”. Представник Джирги Газ Даваот заявив про загрозу ісламізму в світі, у відповідь Народно–Демократична партія Афганістану (НДПА) офіційно заявила що не визнає ні Джиргу ні Раду і починає теракти в світі привертаючи увагу до країни. Боротьба поширилась на країни СНД, Перської затоки, Близького Сходу. Співмірні виклики суспільства від НДПА вже відомі. Перший етап боротьби 1970 – 1979 роки моджахедів або муджахедів за монархію в Афганістані, Ірані, Пакистані, Кувейті. У військовому конфлікті була знищена військова техніка (Герат, Белуджистан), лікарні, будинки (Пендшаб, Тріполі, Гавана) екстремісти виступили за:

а) унітарну державу в вигляді конституційної монархії (С.А. Гілані і С.Моджадді);

б) халіфат (проповідник тероризму Р.Хекматъяр, лідер руху студентів);

в) федеративну ісламську державу від Узбекистану до Індії (генерал А.Р.Дустум лідер загонів “Джихада”);

г) група “поміркованих” за парламентську республіку.

В Південно–Східній Азії на середину 90–х спалах політичного екстремізму викликав невдоволення релігійних груп та сепаратизму до влади. На Молукських островах боротьбу ісламісти почали з християнами. Починаючи з 1977 р. здійснено двісті терактів. З березня по вересень іноземці з Болгарії, Чехії, Чечні, Японії, Ірану, Лівану, Афганістану та Пакистану влились у ряди “Воїнства джихаду” та не зважаючи на морську блокаду британців та американців загони боеків і далі поповнюються арабами, єгиптянами, чеченами. формуються нові диверсійно–терористичні групи.

На острові Сулавесі бойовики захопили 2/3 території. Серйозні проблеми на північно–індонезійському острові Суматра, де діє рух “Вільний Ачех” гас-

ло–створення незалежної ісламської держави. За даними американської розвідки [57, с. 110] в 1992 – 94 роках до тисяча п’ятисот індонезійців щорічно відправлялися на навчання в Єгипет, Сирію, Іран при цьому губилися сліди 40 %. З цих осіб готували фінансистів у Європу, Північну Америку, терористів в країни Перської затоки та Близького Сходу, СНД.

В Пакистані у 80–х роках відбулися зміни. В 1977 році – військовий переворот в Пакистані почалась ісламізація під гаслом джихада (війни за віру) поряд тривала збройна боротьба з місцевою адміністрацією та за владу в Афганістані. В 1979 році підривна діяльність терористів була однією з поштовхів до революції в Ірані [68, с. 150]. Після виведення радянських військ в Афганістані не стало вже образу ворога тому місцеві жителі повернулися в Пакистан приносячи з собою ідеологію та практику радикального іслама. Екстремісти продовжували називати себе моджахедами а конфлікт з владою був прирівняний до джихада [67, с. 4]. Пакистан став четвертим центром міжнародного ісламського тероризму із новітніх: Філіппіни, Балкани і Чечня. В Ісламабаді та Кашмірі діяли такі екстреміські організації наймасовіша “Хезб уль Муджахеддін” бойові організації “Армія визволення Кашміра”, “Аль–Джихад”, “Муслім джанбаз форс”, “Ісламський фронт”, терористичні групи “Харкат уль муджахеддін”, “Джаіці і Мухаммад”, “Лашкаре–Тайба” [32, с.42]. Детальніше розглянемо в додатку 1. Перша і друга групи входять до Об’єднаного Фронту Джихада (ОФД), який налічує вісімнадцять організацій. Появи тероризму спостерігаємо в прикордонних з Індією південному районі області Джамму і північному районі Каргіла. Активність ісламських боєвиків застала владу тримати в цих регіонах армійські та поліцейські підрозділи кількістю п’ять тисяч чоловік. Не будемо висвітлювати тему дослідження мого колеги відомо, що втрати вбитими і раненими за 1999 рік склали півтора тисячі чоловік, а терористів вісім тисяч.

Викликає хвилювання у світової громадськості притоки поширення фронтів ісламського опору з середовища молоді. Одним з таких є Малайзія, Філіппіни, Індонезія. За останнє десятиліття кожного року до чотириста чоловік відправляються на навчання в релігійні школи Пакистану, Лівії, а по поверненні стають ортодоксами ісламу. За даними арабознавця Фаріда Нура в Малайзію повертається триста випускників медресе. У 2000 році створена малайзійська ісламська община, яка виступає за встановлення влади шаріату. В квітні 1998 року утворена Малайська Ісламська Партія (ПАС).

На Філіппінах ісламістів підтримали бунтівники з Ісламського Фронту Визволення Моро (ІФОМ), 700 індонезійців стали терористами в країні.

Вісім тисяч боєвиків ведуть боротьбу за створення незалежної ісламської держави на всій території острова Мінданао, хоча мусульмани складають більшість у чотирьох з чотирнадцяти провінцій. Фінансову підтримку надають Усамабен Ладен, Джалал Халіф.

На півдні Таїланду діють мусульмани–терористи з Об’єднаної Організації Визволення Паттані. Мета – незалежність чотирьох провінцій заселених мусульманами–малайцями і створення халіфату з шаріатом.

Таким чином, політична структура ісламського тероризму розгалужена, має антиєвропейський характер впливає з ідеологічного контексту та елементу незайнятості мусульманського населення. Потреба боротьби супроводжується в основному терактами на Близькому Сході в США, Росії та країнах Пер-

ської затоки. Антиглобалізм не співпадає з поглядами ісламських теоретиків. Перед богословами і фундаменталістами існує проблема об'єднання встановлення єдиного фронту забезпечення ресурсами і переходу до відкритого опору. Проте Захід не втрачає надії на урегулювання конфлікту мирними засобами діючи, поки що, з позиції сили придушує взаємне невдоволення суспільств не-вдалими законодавчими потугами влади і її короточасними миротворчо-оонівськими методами.

1. Бовнн А.Е. Мир семидесятых: политические очерки. – М.: Прогресс, 1980.
2. Звиглянич В.А. Политика реализма: Новоеполитическоемышление в современном мире. – К.: Научная мысль, 1989.
3. Максуд Рукайя Ислам – К.:/ Пер.сангл. В.Новикова.– М.: Наука, 2000.
4. Медведко Л.И. Этот Ближний бурлящий Восток. Очерки документов. – М.: Политиздат, 1985.
5. В ім'я миру, безпеки та співробітництва. До підсумків Наради з питань Безпеки та Співробітництва (НБСЄ) в Хельсінкі 30 липня – 1 серпня 1975 р. – К.: Наукова думка, 1975.
6. Ислам в современной политике стран Востока (конец 70–х – нач. 80–х). – М.: Наука, 1986.
7. Кузнецов В.И. Европа на пороге XXI века.– М.: Прогресс, 1989.
8. Международные отношения в азиатско-тихоокеанском регионе / Под ред. Д.В.Петров и др.– М.: Наука, 1978.
9. Международные отношения на Дальнем Востоке в послевоенные годы 1958 – 76 гг. В 2–х т.– т.2.– М.: Мысль, 1978.– 292 с.
10. Агаев С.Л. Иранская революция, США и международнаябезопасность: 444 дня в заложниках.– М.: Наука, 1984.
11. Сфремов О.Є. Куди тягнуться щупальці НАТО.– К.: Вища школа, 1987.
12. Коршунов Е.А. Горячийтреугольник (Очерки и репортажиизЛивана, Сирии и Йордании 1973 – 83 гг.) – М.: Известия, 1984.

Лагутін Віктор Вікторович
начальник відділення поліції
в річковому порту Амур-Гавань
Дніпровського ВП ГУНП
в Дніпропетровській області

Кононець Віта Петрівна
к.ю.н., ст. викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРОВЕДЕННЯ ОСОБИСТОГО ОГЛЯДУ ТА ПОВЕРХНЕВОЇ ПЕРЕВІРКИ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Актуальним на даний момент є питання, пов'язане з проведенням особистого огляду та поверхневої перевірки, особистого обшуку та використанням поліцією технічних приладів, зокрема у процесі здійснення фото- і відеофіксації. Воно відіграє велику роль у пошуках злочинців та правопорушників, допо-

магає збирати докази, досліджувати документи та інші речові докази. І тому потрібно визначити правові підстави, значимість даного питання та взагалі до- речність застосування працівниками поліції цих засобів.

Недотримання прав людини під час здійснення огляду є важливою про- блемою в діяльності поліції. Адже тут маємо справу з прямим втручанням у приватне життя.

Однак індикатором низького рівня правосвідомості та поваги до власної гідності є те, що безпідставні особисті огляди або такі, що здійснюються з грубим порушенням процедури, сприймаються в суспільстві як норма.

Коли йдеться про підозру у вчиненні адміністративного правопорушення або затримання за вчинення такого правопорушення, то слід керуватися *ст. 264 КУпАП*, що регулює порядок здійснення особистого огляду та огляду речей особи. Однак поза кримінальним процесом та провадженнями у справах про адміністративні правопорушення може йтися також про поверхневу перевірку, що відрізняється за способом здійснення та характером правовідносин.

Поверхнева перевірка передбачена *ст. 34 Закону України «Про Національну поліцію»*. Вона є превентивним поліцейським заходом і полягає у візуальному огляді особи, речі або транспортного засобу. Тобто працівник поліції не прощупує різні ділянки тіла, а проводить по поверхні вбрання рукою. Так само не копірається у речах або кишнях особи, а лише оглядає вміст речей, які самостійно показуються особою, яку перевіряють.

Поверхнева перевірка здійснюється працівником поліції однієї з оглядуваним статі. У невідкладних випадках її може здійснити будь-який поліцейський лише з використанням спеціального приладу або засобу.

Системний аналіз законодавства дозволяє окреслити такі підстави для проведення особистого огляду і огляду речей особи:

- 1) особа вчинила або вчиняє адміністративне правопорушення;
- 2) особа має характерні ознаки правопорушення на тілі, одязі тощо;
- 3) третя особа вказала, що конкретна особа вчинила правопорушення;
- 4) наявне орієнтування на особу, яка вчинила правопорушення.

Ці підстави прямо не зазначаються ні в *КУпАП*, ні у *Законі України «Про Національну поліцію»*, ні в *«Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції»* (затв. *Наказом МВС України від 06.11.2015 № 1376*). Тому, застосовуючи положення *ст. 260 КУпАП* («...з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу <...> допускаються: адміністративне затримання особи, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів»), ми згрупували підстави у зазначеному списку. Всі вони стосуються вчинення адміністративного правопорушення.

В окремому протоколі, зокрема, зазначаються:

- індивідуальні ознаки речей, цінностей, документів, що є знаряддям або об'єктом правопорушення;
- місця та обставини виявлення.

Протокол особистого огляду та огляду речей підписують особа, яку було піддано оглядові та у якої оглядали речі, поняті (свідки) та посадова особа органу поліції, яка його склала (*п. 12 Розділу III Інструкції, затв. Наказом № 1376*).

Українське законодавство нараховує п'ять різних понять, що позначають

один інститут особистого огляду. Зникло лише поняття «зовнішній огляд», що було закріплене в Статуті патрульно-постової служби. Йому на зміну прийшов інститут «поверхневої перевірки» (ст. 34 ЗУ «Про Національну поліцію»), схожий за назвою, але інший за змістом. Його закріплення у Законі, а не у підзаконному акті є позитивним кроком.

Якість правового регулювання порядку проведення огляду особи та її речей сьогодні є незадовільною. Цей інститут перебуває на перетині таких категорій, як «національна безпека» та «права і свободи людини».

Окрім цього, існує ще низка проблем, пов'язаних із процедурою здійснення особистого огляду і огляду речей особи та його учасниками. Наприклад, статус такого учасника провадження у справах про адміністративне правопорушення, як «понятий», взагалі не визначений КУпАП. Він лише згадується у відповідних положеннях ст. 264 КУпАП, однак, на відміну від Митного кодексу чи КПК, не висувається жодних вимог до нього. Наприклад, не надається визначення незаінтересованої особи, тобто кола осіб, які не можуть брати участь в огляді як поняті, або межі дієздатності понятого тощо [2].

Що стосується огляду особи, то в кримінальному процесі він отримав назву «обшук особи» / «особистий обшук». Поняття «особистий обшук» в КПК вживається лише у випадку затримання працівника кадрового складу розвідвального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків (ч. 8 ст. 191, ч. 6 ст. 208 КПК). У випадку обшуку особи, яка не належить до цієї категорії, йдеться про «обшук особи». Тобто наразі маємо два різні терміни, що часто ототожнюються. Наявність двох понять для позначення одного інституту є наслідком непослідовності законодавця, що створює плутанину у визначенні цих понять. Йдеться про формальне розрізнення за об'єктом, однак навряд чи хтось звертає на це увагу. Доцільним було б вживати одне з цих понять поряд із «оглядом речей особи».

На жаль, нормативне регулювання обшуку особи має «неповний і несистемний характер» (Л. Удалова), що підкреслюється низкою науковців та практиків. Аналіз норм КПК дозволяє виділити два випадки [3], коли може здійснюватися обшук особи:

1) під час затримання особи в порядку ст. 208 КПК (негайне затримання під час або після скоєння злочину або за можливості втечі особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину);

2) під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (якщо є достатні підстави вважати, що особи, які перебувають у помешканні чи іншому володінні, переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження).

В обох випадках мають дотримуватися вимоги ч. 7 ст. 223 КПК – присутність двох незаінтересованих осіб (понятих) незалежно від здійснення технічної фіксації, та ч. 5 ст. 236 КПК – здійснення особами тієї ж статі. Також, якщо йдеться про обшук особи під час обшуку житла або іншого володіння особи, – в обсязі, необхідному для досягнення його мети й тільки на підставі ухвали слідчого судді на проведення слідчої дії.

Також проблема полягає в тому, що «закон, на жаль, не містить ніяких критеріїв, за наявності яких таке рішення може бути прийняте (рішення про проведення обшуку особи під час проведення обшуку житла або іншого воло-

діння особи – прим. наша – Є.К.). Не встановлено також, яким має бути це рішення, як воно має бути оформлене [5]. На практиці це створює ситуацію, коли поліцейський уповноважений на власний розсуд визначати необхідність обшуку особи і, користуючись цим, нехтує принципами, закріпленими кримінальним процесуальним законодавством.

Що стосується інституту поверхневої перевірки – він є новим для українського законодавства. Він встановлений ст. 34 ЗУ «Про Національну поліцію» та входить до складу поліцейських превентивних заходів. За змістом він суттєво відрізняється від особистого огляду та від зовнішнього (поверхневого) огляду, однак на практиці ця різниця поки відчувається слабо.

Змістом поверхневої перевірки є здійснення візуального огляду особи, проведення по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальним оглядом речі або транспортного засобу. Відповідно, за об'єктом її можна поділити на три види: особи, речей особи або транспортного засобу.

Момент та підстави здійснення поверхневої перевірки. Оскільки ця перевірка відмінна від особистого огляду/обшуку особи, ми погоджуємось із думкою, що «поверхнева перевірка особи, речі або транспортного засобу може передувати особистому огляду і огляду речей» [6]. Тобто після проведення поверхневої перевірки та за наявності підстав, визначених законами, працівник поліції може також здійснити особистий огляд/обшук особи.

Підставою здійснення поверхневої перевірки особи є наявність достатніх «підстав вважати, що особа має при собі річ, обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб» (ч. 2 ст. 34 ЗУ «Про Національну поліцію»). На жаль, це визначення є розпливчастим, що робить будь-яку перевірку формально законною, однак суперечить принципам, якими має керуватись поліція.

Таким чином, на наш погляд, підстави поверхневої перевірки особи та її речей необхідно деталізувати. Сьогодні ж при застосуванні будь-якого поліцейського превентивного заходу необхідно пам'ятати про вимоги ст. 29 ЗУ «Про Національну поліцію». Такими вимогами є законність, необхідність (або ефективність) завдання найменшої шкоди, пропорційність, необхідність закінчення після досягнення мети його застосування. Їх можна розглядати як керівні принципи, що заповнюють наявні прогалини у законодавстві.

Підсумовуючи, необхідно визнати, що поверхнева перевірка прийшла на зміну поверхневому (зовнішньому) огляду. Позитивним кроком є закріплення цієї дії на рівні закону, а також в рамках нормальної правової конструкції, що не суперечить іншим нормативно-правовим актам.

Підсумовуючи, хочемо висловити деякі рекомендації для подальшого удосконалення законодавства в даній сфері, а саме:

– необхідно уточнити підстави здійснення поверхневої перевірки для кожного об'єкта: особи, її речей та транспортного засобу – шляхом внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію»;

– регулярно проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу для поліцейських (насамперед, патрульної поліції, оперативних працівників, слідчих) щодо відмінності різних процесуальних порядків проведення огляду особи та її речей шляхом введення додаткових занять у навчальні плани, проведення конференцій та круглих столів у профільних навчальних закладах тощо;

– ініціювати внесення змін до КУпАП, КПК та інших нормативно-правових актів, що врегульовують особистий огляд, шляхом розробки концепцій, пропозицій змін на рівні КМУ тощо. А також вироблення єдиної термінології для чіткого позначення інституту особистого огляду, доступного та зрозумілого для пересічного громадянина.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: науково-практ. коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. С. 685.

2. *Гуменюк В.А.* Питання визначення правового становища понятого як учасника адміністративно-процесуальних дій // Форум права. 2007. № 2. С. 35-39. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07gvaapd.pdf>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88 // Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI, редакція від 03.08.2017, підстава 2136-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. *Баришніков А.Г.* Обшук особи за новим КПК України: теоретичні та практичні проблеми // Вісник НААУ. 2015. № 7-8 (15). С. 37; *Столітній А.В.* Обшук та огляд: сучасні реалії, європейський досвід // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 16, том 2. С. 96-99.

5. Які хитрощі можуть застосовуватися стороною обвинувачення для обмеження прав громадян, у котрих проводиться обшук? // Закон і Бізнес. 17.01-23.01.2015. URL: http://zib.com.ua/ua/113888-scho_potribno_znati_gromadyanam_pro_poryadok_provedennya_obs.html.

6. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» / Т.П. Мінка, Р.В. Миронюк, В.А. Глуховеря та ін.; за заг. ред. Т.П. Мінки. Х.: Право, 2016. С. 113.

Мойсак Сергій Мирославович

к.ю.н., адвокат
м. Нікополь

ДОТРИМАННЯ ОКРЕМИХ ПРАВИЛ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ СТВОРЕННІ КРИМІНАЛЬНОЇ НОРМИ, ЯК ЗАПОРУКА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Здійснення якісної правозастосовної діяльності та невідворотності відповідальності, можливо досягнути лише за умови високого рівня теоретичної та практичної підготовки відповідних фахівців, а також якісними нормативними актами.

Враховуючи наведене, можна зазначити, що одним із ключових факторів, що можуть вплинути на попередження злочинності є стабільні та зрозумілі правові норми, які визначають злочин та відповідальність за нього.

Правозастосовна діяльність охоплює не тільки неухильне дотримання норм права, але й відповідне тлумачення цих норм, як компетентними суб'єктами, що стежать за дотриманням цих норм, так і пересічними громадянами, які вступають у правовідносини між собою.

Норми права, що містяться у Кримінальному кодексі України та визначають певне діяння злочином, на сьогодні відповідають основним міжнародним стандартам та загально дозвільному методу, що розкривається у можливості діяти особі у тій мірі та способі, який не заборонений законом. Однак, не всі норми Кримінального кодексу України можуть тлумачитися однозначно, через

що на практиці виникають певні непорозуміння у правозастосуванні та неможливості притягнути винних до кримінальної відповідальності.

Сучасна юриспруденція має два основні підходи до правової визначеності заборонних норм. З одного боку, відбувається засудження правових конструкцій, які дозволяють правозастосовним органам вільно тлумачити норму за рахунок таких термінів, як: «інші», «подібні дії», «значна шкода» тощо. З іншого боку, навпаки, сучасні науковці звертають увагу на те, що юрист не повинен бути звичайним службовцем, який здійснює тільки ретельне дотримання всіх пунктів існуючої норми. Враховуючи другий підхід, дослідники звертають увагу на те, що сучасний юрист повинен володіти навичками герменевтики. Так, В.В. Дудченко, зазначає, що яскравим виявом герменевтичного підходу до права є феномен дискреційних повноважень суддів [1, с. 83].

Дискреційність повноважень суддів має визначатися як право суду у разі ухвалення рішення з питань, віднесених до його компетенції, діяти за певних умов на власний розсуд у рамках закону.

Не зважаючи на позитивні та негативні наслідки першого та другого підходу, вважаємо, що більш цінним аспектом у сучасній правозастосовній діяльності в Україні, має бути перший підхід, з його формалізмом та деталізацією поведінки.

При збільшенні кількості вчинених злочинів пересічними громадянами та непоодинокими випадками зловживання владою посадовими особами, більш вдалим буде використання не дискреційного підходу, а чіткої регламентації правової норми, що вплине на її конкретне розуміння, а отже і на неухильне дотримання правових приписів і, як наслідок – попередження злочинних дій.

Сучасна юридична теорія і практика принципово ставиться до якості правових приписів, особливо до тих, які містяться у законах та стосуються прав і свобод громадян. Подібна позиція походить з того, що закони являють собою центр правової системи держави, обумовлюють структуру всієї сукупності нормативно-правових актів, юридичну силу кожного з них, співвідношення нормативно-правових актів [2, с. 85].

З цього приводу важливо звернути увагу на те, що якісна кримінальна норма, може бути створена лише при дотриманні всіх аспектів юридичної техніки та технології.

Дослідник Д.Г. Манько зазначає: «Юридична техніка й технологія – це професійна діяльність впровадженого суб'єкта щодо створення, впорядкування, тлумачення та обслуговування письмових правових актів. Ця діяльність пов'язана з використанням не тільки юридичного та технічного інструментарію, а й інтелектуальними витратами (знання, досвід) та високим рівнем правової культури» [3, с. 14].

Науковець А.Ф. Крижановський звертає увагу на те, що застосування юридичних технологій має вельми значні перспективи у різних сферах правового буття, передусім у діяльності суспільних суб'єктів щодо формування та забезпечення сучасного правового порядку. Правовий порядок займає важливе місце в дослідницьких прагненнях правознавців, зусилля яких своїм вектором повинні бути спрямовані на забезпечення сучасної якості правового життя, підвищення ефективності впливу права на суспільні відносини і досягнення високого рівня правової упорядкованості соціальної життєдіяльності [1, с. 407].

З огляду на це, одним із напрямків попередження злочинності має бути

належне застосування юридичної техніки та технології при складанні проекту кримінально-правового закону, особливо, в частині мови й термінології законопроекту.

Для полегшення застосування кримінально-правових норм і виключення різнотлумачень, кожне нормативне положення, його складова, повинні бути чітко викладені та сформульовані таким чином, щоб не виникало сумніву стосовно його застосування.

Речення, що визначає правило поведінки та закріплене у кримінальній нормі, має відповідати таким вимогам: бути юридично нейтральним; точно виражати думку законодавця; бути простим і доступним. Визначення термінів повинно відповідати тому змісту, який міститься в літературній мові, спеціальних науках та чинному законодавстві, та має бути однаковим у всьому тексті закону. Якщо термінологія обмежується лише певним законом, то додається відповідне застереження.

Враховуючи вимоги юридичної техніки та технології при створенні нормативної конструкції, звернемо увагу на деякі положення кримінальної норми, яка закріплює протиправне діяння та відповідальність за нього.

Так, ч. 1 ст. 249 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за «незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду».

Розбираючи цю заборонну норму, необхідно дослідити декілька термінів, що у ній використано. Наприклад, «незаконне зайняття рибним промислом» та «істотна шкода».

Як у Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 р., так і в інших правових актах – Наказі Державного комітету рибного господарства України від 18.03.1999 р. № 33 «Про затвердження Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України» при розкритті терміна «промислове рибальство» зазначається, що промислове рибальство (промисел) – вид спеціального використання водних біоресурсів (вилучення, приймання, переробка, зберігання, транспортування тощо, у тому числі постачання палива, води, тари, продовольства для функціонування суден флоту рибної промисловості та їх екіпажів) у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), у тому числі у водах, що знаходяться за межами юрисдикції України.

Отже, ми бачимо, що для правильної кваліфікації діяння за ч. 1 ст. 249 КК України необхідно чітко розуміти в якому випадку буде діяння підпадати під ознаку незаконного зайняття рибним промислом. Для цього нам необхідно скористатися вищенаведеними правовими актами, тобто законодавець, для вірної кваліфікації відсилає нас до іншої правової норми. У цьому випадку мова йде про посилання на інші бланкетні норми, які містяться як у законі, так і у підзаконних актах.

Щодо негативного використання непрямих бланкетних норм, погоджуємось із висновком до якого дійшли адміністративісти Фальковський А.О. та Заїкін А.С. Ними зазначається, що непряма (неявна) бланкетна диспозиція змушує правозастосовника проводити самостійний пошук необхідної норми в іншому нормативно-правовому акті для встановлення кваліфікації адміністративного правопорушення. Виникнення незручностей з цього приводу є негатив-

ним явищем, проте наш законодавець не може відмовитись від таких норм, оскільки неможливо включити в диспозицію норми відсилання до всіх необхідних, конкретно-визначених підзаконних нормативно-правових актів, з огляду на їх мінливість [4, с. 122]. Схожа ситуація простежується і у кримінальних нормах. Додамо з цього приводу лише те, що бланкетні диспозиції із посиланням на підзаконні правові акти необхідно вважати недоліком у правозастосовній діяльності, що впливає на дотримання принципу законності з точки зору конституційного положення про те, що виключно законами можуть визначатися діяння, які є злочинами.

Скориставшись бланкетною нормою, ми знаходимо у Наказі Державного комітету рибного господарства України від 18.03.1999 р. № 33 «Про затвердження Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України» п. 5.1., який визначає, що промисел водних живих ресурсів здійснюється користувачами за плату в межах виділених їм у встановленому порядку квот за дозволами та талонами встановленого зразка, виданими їм державними органами рибоохорони.

Знаряддя лову, також вказує на промисловість вилову. На відміну від любительського та спортивного рибальства, промисловий вилов передбачає можливість використання сіток, однак з певним обмеженням. Наприклад, згідно із п. 9.10 Наказу Державного комітету рибного господарства України від 18.03.1999 р. № 33 «Про затвердження Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України» – забороняється займати будь-якими засобами та знаряддями лову водних живих ресурсів більше 2/3 ширини русла річки, струмка або протоки, а також здійснювати одночасне або чергове закидання неводів із протилежних берегів "в замок" і встановлювати ставні знаряддя лову в шаховому порядку.

У наказі передбачені й інші заборони та обмеження, що вказують на незаконне зайняття рибним промислом – знаряддя, місця, час тощо.

Однак, не достатньо лише визначитися із тим, чи дійсно було незаконне зайняття рибним промислом. Необхідною складовою кваліфікації цього діяння є заподіяння істотної шкоди. Сама стаття 249 КК України не містить вказівку на те, що необхідно розуміти під істотною шкодою. З цього приводу можна взяти до уваги абз. 4 п. 12 Постанови Пленуму ВСУ від 10.12.2004 року № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», де роз'яснюється, що на те, що шкода є істотною, можуть вказувати, зокрема, такі дані: знищення нерестовищ риби; вилов риби в період нересту, нечисленних її видів або тих, у відтворенні яких є труднощі; добування великої кількості риби, водних тварин чи рослин або риби чи тварин, вилов яких заборонено тощо. Якщо внаслідок вчинених дій істотна шкода не настала, винна особа за наявності до того підстав може нести відповідальність за ч. 3 або ч. 4 ст. 85 КпАП.

Наведений перелік обставин, що вказує на істотну шкоду не можуть тлумачитись однозначно. Наприклад, істотна шкода не настає лише у тому випадку, якщо вилов риби було здійснено у період нересту, необхідною умовою у цьому випадку має бути також вилов нечисленних видів риби або тих, у відтворенні яких є труднощі. Це стосується і оціночного терміну добування «великої кількості риби» тощо.

Виходом з цієї ситуації на сьогодні, коли законодавець не визначив розмір істотної шкоди, як в інших статтях, наприклад ч. 1 ст. 248 КК України «Незаконне полювання», де міститься примітка, що істотна шкода у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, є призначення експертизи для визначення розміру заподіяної шкоди.

Подібне використання оціночних термінів, чисельних посилок на бланкетні норми, не тільки ускладнюють кваліфікацію діянь, але, як свідчить правозастосовна практика, призводить до притягнення за схожі діяння винних в одному випадку до кримінальної відповідальності, а в іншому – до адміністративної. Непоодинокими є випадки, коли через недосконалість положень ч. 1 ст. 249 КК України, справи у суді розглядаються тривалий час, що призводить до уникнення винних від відповідальності за впливом часу їх притягнення.

Підсумовуючи, зазначимо, що одним з ключових факторів, який впливає на попередження злочинності, повинно бути дотримання загальноприйнятих правил юридичної техніки та технології при розробленні кримінальної норми. Це у свою чергу мінімізує для правозастосовних органів дискреційність повноважень і вплине на усунення помилок при кваліфікації протиправних діянь, а для пересічних громадян дотримання юридичної техніки та технології створить кримінальну норму зрозумілою та однозначною, що виключить думки про можливе уникнення від кримінальної відповідальності, через суперечливе тлумачення.

1. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 83.

2. Пархоменко Н.М. Стан та перспективи розвитку системи джерел права України / Н.М. Пархоменко // Правова держава : Щорічник наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – Вип. 11. – С. 85.

3. Манько Д.Г. Юридична техніка й технології : навчально-методичний посібник / Д.Г. Манько. – Херсон : Олді-плюс, 2013. – С. 14.

4. Фальковський А.О. Кваліфікація адміністративних правопорушень при бланкетній і відсильній диспозиції / А.О. Фальковський, А.С. Заїкін // Митна справа. – 2014. – № 2 (92). – Ч. 2. – Книга 2. – С. 118 – 123.

Репан Микола Іванович

ст. викладач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБОРОННИЙ ТЕРМІНОВИЙ ПРИПИС – НОВІ ПОВНОВАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

У складних умовах розбудови незалежної держави Україна однозначно та незмінно стоїть на позиції визнання міжнародних стандартів прав людини та впровадження їх в національне законодавство та практичну діяльність. Їх вагомою складовою виступають міжнародні стандарти запобігання та протидія домашнього насильства у будь-яких формах.

7 грудня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон про домашнє насильство)[1], який скасував Закон «Про попередження насильства в сім'ї». Останній діяв майже 17 років, однак так і не зміг мінімізувати насильство в родинях. В новому Законі запропоновано новий підхід (із використанням європейських стандартів) до боротьби з цим негативним явищем у суспільстві.

Закон про домашнє насильство розширює повноваження Національної поліції України[2], у випадках реагування на факти домашнього насильства та наділяє уповноважений підрозділ Національної поліції, чи не в перше, за власною ініціативою, без згоди постраждалої особи, за результатами оцінки ризиків виносити терміновий заборонний припис.

Відповідно до п. 16 ст. 1 Закону про домашнє насильство терміновий заборонний припис – це спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства[3].

Вказаний спеціальний захід: 1) зобов'язує кривдника залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; 2) забороняє входити та перебувати в місці проживання (перебування) постраждалої особи; 3) в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою. Стосовно неповнолітніх кривдників, які мають спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою, зазначені перші два заходи не підлягають застосуванню.

Необхідно наголосити, що Закон про домашнє насильство надає безпеці постраждалої особи першочерговий пріоритет навіть над майновими правами осіб на житло. Тому в ч. 3 ст. 25 цього Закону передбачено можливість працівникам уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України застосовувати поліцейські заходи примусу для виселення з житлового приміщення кривдника, якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити.

Терміновий заборонний припис – не є покаранням (ані адміністративним, ані кримінальним). Це – запобіжний захід, який дозволяє Національній поліції оперативно зреагувати на факти домашнього насильства, припинити його вчинення та усунути загрозу повторного насильства. Проте застосування таких заходів зовсім не означає, що кривдника не притягнуть до адміністративної або кримінальної відповідальності за наявності підстав.

На нашу думку одним з найбільш складних питань для практичного застосування положень про терміновий заборонний припис буде оцінка ризиків здійснювана уповноваженими підрозділами Національної поліції при реагуванні на факт домашнього насильства, т.б. оцінюванні вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення. Вважаємо, оскільки на момент застосування спеціального заходу особа, стосовно якої він виноситься, не визнана винною у вчиненні домашнього насильства, то його реалізація повинна супроводжуватися проведенням процесуальних дій, а саме – складенням протоколу про адміністративне правопорушення

(ст. 173-2 КУпАП) або ж внесенням відомостей про відповідне кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Законом про домашнє насильство встановлений строк дії термінового заборонного припису-до 10 діб цей строк продовженню не підлягає. Взагалі, це загальний термін. Тобто, встановивши строк дії припису – доба, не виключено, що поліцейський має можливість його продовжити, коли вважає, що особа залишається небезпечною для сім'ї. Враховуючи вітчизняні реалії роботи поліції, не виключено, що в практичній діяльності цей механізм запрацює.

Не зовсім зрозумілим є порядок оскаржування термінового заборонного припису, оскільки в ч. 9 ст. 25 Закону про домашнє насильство міститься доволі загальна норма про можливість його оскарження до суду в загальному порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

За невиконання термінового заборонного припису Законом про домашнє насильство запроваджується адміністративна відповідальність (ст. 173-2 КУпАП). Натомість незрозуміло, чому до переліку покарань за скоєння домашнього насильства повернули штрафи, які були виключені Верховною Радою в лютому місяці 2015 року.

Оскільки аналізований спеціальний захід – терміновий заборонний припис є доволі новим для вітчизняної правової системи, безумовно, заслуговує на позитивну реакцію спільноти, однак має певні прогалини, пов'язані із його застосуванням на практиці. Залишається без відповіді питання місця перебування кривдника, якому заборонено перебувати у спільному із сім'єю житлі; невідома доказова база для застосування цього спеціального заходу.

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. // (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07 2015 р. // Відомості Верховної Ради.–2015, №40-41, ст. 379[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

3. Простибоженко О.С. Заборонний і обмежувальний приписи: нові підходи у протидії домашньому насильству / О.С. Простибоженко // Юрліга – правовое информационное поле для бизнеса и юристов–2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/12/14/167142.htm>

Стрельнікова-Ляшко А.В.

адвокат,

аспірант кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОБРАННЯ ПІДОЗРЮВАНОМУ, ОБВИНУВАЧЕНОМУ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Відповідно до ст. 131 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України), метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження, до яких відносяться і запобіжні заходи, є – досягнення дієвості кримінального провадження.

В ст. 177 КПК України, законодавець конкретизував мету застосування саме запобіжних заходів і визначив її як забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Отже, метою застосування запобіжного заходу є не покарання особи за вчинений злочин, оскільки під час кримінального провадження особа спочатку підозрюється, а потім обвинувачується у вчиненні злочину і ще не визнана судом винуватою, а – забезпечення дієвості кримінального провадження та виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам здійснити дії, передбачені в ч.1 ст. 177 КПК України.

При обранні запобіжного заходу повинні враховуватися не лише мета, а і підстави застосування та інші передбачені законом обставини.

Підставою застосування запобіжного заходу відповідно до ч.2 ст. 177 КПК України є: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Слідчий, прокурор не мають права взагалі ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав.

Отже, запобіжний захід повинен застосовуватись як виключення, лише у тому разі якщо неможливо забезпечити належну поведінку підозрюваного у інший спосіб, а шкода спричинена застосуванням запобіжного заходу буде менша ніж та, яка могла б наступити.

Відповідно до ст. 194 КПК України, під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених статтею 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Виклад та доведення обставин, які дають змогу: обґрунтовано підозрювати особу у скоєнні злочину; зробити висновок про наявність ризиків, та неможливості запобігти ризикам при застосуванні більш м'яких запобіжних заходів покладається на слідчого та прокурора.

При цьому, в диспозиції ст. 176 КПК України, замість «якщо слідчий, прокурор не надасть відповідних доказів» зазначено наступне: «якщо слідчий, прокурор не доведе». Тобто слідчий, прокурор повинні «довести» перед

слідчим суддею наявність обґрунтованої підозри та ризиків. Таке викладення диспозиції статті дає можливість слідчим та прокурорам досить широко трактувати яким чином вони мають це робити, та зазвичай вони не надають конкретних доказів, а лише припускають те, що особа може здійснити дії, передбачені в ч. 1 ст. 177 КПК України. Хоча відповідно до Академічного тлумачного словника української мови термін «доводити» має наступне значення: «підтверджувати істинність, правильність чого-небудь фактами, незаперечними доказами; доказувати». Тобто процес доведення перед судом наявності ризиків та обґрунтованості підозри повинен складатися з надання відповідних, незаперечних доказів, повідомлення слідчому судді реальних фактів, відповідної аргументації, що у своїй сукупності дозволило б слідчому судді зробити висновок про наявність обґрунтованої підозри і ризиків.

Яким же чином слідчий чи прокурор повинні доводити ці обставини. По перше вони подають відповідне клопотання, яке має відповідати вимогам визначеним у ст. 184 КПК України.

Більшість слідчих у клопотань про обрання запобіжного заходу використовують шаблонні формулювання, не підтверджені матеріалами провадження, обмежуються зазначенням фабули злочину, описують тяжкість вчиненого злочину, тяжкість покарання за вчинений злочин, загальні дані про особу, відсутність постійного місця роботи, стабільного прибутку, резонансність злочину.

Фактичною підставою застосування запобіжних заходів є наявність системи належних та допустимих доказів, які вказують: по перше, на вчинення особою злочину та дають підстави для обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування запобіжних заходів, по друге докази наявності ризиків, які дають підстави вважати слідчому судді, що підозрюваний може їх зробити, по третє, доведеність під час обрання конкретного запобіжного заходу того, що жоден з більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти ризикам.

Як суд повинен оцінити докази, надані слідчим чи прокурором, щоб зробити висновок про обґрунтованість клопотання про обрання запобіжного заходу? У слідчого судді не повинні виникнути сумніви у тому, що дійсно підозра у скоєнні злочину обґрунтована та існують відповідні ризики.

Щодо наявності ризиків – то слідчі та прокурори у своїх клопотаннях їх існування повинні обґрунтовувати не самою можливістю таких дій з боку підозрюваної особи, а спиратися на конкретні фактичні дані, які свідчать про обґрунтованість прийнятого рішення.

Наявність «обґрунтованої підозри» у вчиненні кримінального правопорушення передбачає «наявність фактів або інформації, які б могли переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла-таки вчинити злочин». Перша вимога ЄСПЛ до обґрунтованої підозри висловлена у справі «Влох проти Польщі»: правопорушення, у якому підозрюється затриманий, має бути закріплене у Кримінальному законі держави. Друга вимога стосується наявності фактів причетності особи до скоєння цього правопорушення. Вони мають бути досить переконливими, щоб суддя на підставі їх розумної оцінки міг визнати причетність особи до вчинення злочину вірогідною. Отож, поняття «обґрунтована підозра» дається у рішеннях ЄСПЛ із

застосуванням високого рівня абстрактності. Разом з цим, ця категорія розкривається на прикладі конкретних обставин справи. Так, у справі «Берктай проти Туреччини» ЄСПЛ визнав відсутність обґрунтованої підозри, оскільки фактами на її підтвердження були телефонний донос про сепаратистську пропаганду та відсутність посвідчення особи у затриманого. У справі ж «К.-Ф. проти Німеччини» ЄСПЛ визнав «обґрунтованою підозру» у випадку наявності повідомлення власниці квартири про те, що її орендатори збираються втекти, не маючи наміру оплатити оренду, довідки про те, що адреса арендувачів, зазначена у договорі оренди, є лише номером поштової скриньки, та інформації, що в минулому вони вже перебували під слідством за шахрайство.

Науковці виділяють суб'єктивний та об'єктивний критерії «обґрунтованої підозри». Факти, що підтверджують «обґрунтовану підозру», «не повинні бути такого ж рівня, що й факти, на яких має ґрунтуватися обвинувальний вирок чи навіть пред'явлення обвинувачення».

Отож, на підставі практики ЄСПЛ, можна зазначити, що «обґрунтована підозра» — це упевненість органів влади у тому, що особа скоїла правопорушення, передбачене кримінальним законодавством, яка виникла на підставі наявних фактів про це.

Обґрунтованість підозри визначає саме прокурор, відповідно до своєї суб'єктивної думки при оцінці доказів, зібраних органами досудового розслідування. На нашу думку обґрунтованість підозри визначається тоді, коли вона закріплена юридично, а саме у вигляді повідомлення про підозру.

При обранні запобіжного заходу слідчий суддя, суд має можливість перевірити обґрунтованість та законність винесеної особі підозри, адже якщо підозра не обґрунтована достатньою мірою, то вона фактично не має юридичного значення та була обрана без достатніх на те підстав. Тому дуже важливо, при обранні запобіжного заходу приділяти важливу увагу розумності підозри.

Слідчий суддя в свою чергу повинен ретельно дослідити наявні докази вказаних ризиків, проаналізувати, дати належну оцінку в кожній конкретній справі, а захисник в свою чергу повинен надати докази відсутності ризиків, визначених в ч. 1 ст. 177 КПК, або спростувати докази, що надаються слідчим.

Халавка Володимир Ігоревич
начальник Софіївської
виправної колонії № 45,
Міністерство юстиції України

ПЕРСОНАЛ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Протидія злочинності в місцях позбавлення волі є невід'ємною частиною протидії злочинності в цілому, а також запобігання рецидиву злочинів.

Частиною 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) визначено, що кримінально-виконавче законодавство регламентує порядок і

умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою забезпечення досягнення цілей покарання, а саме кари, виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [1, с. 7]. Така вимога корелюється із завданням запобігання злочинам, що вказана у ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК) [2, с. 10]. Виходячи із сутності та змісту покарання, його каральна функція реалізується шляхом встановлення різних правообмежень засудженим в процесі відбування покарання. Одночасно, законодавством передбачена низка заохочувальних заходів, що повинні стимулювати засуджених до правослужняної поведінки.

Сучасні тенденції розвитку й реформування кримінально-виконавчої системи свідчать про безсумнівний пріоритет людського фактору й довели, що поряд з удосконаленням кримінально-виконавчого законодавства, створенням сучасної бази для організації соціально-виховної роботи, покращенням матеріально-технічного й медичного забезпечення, все більша увага повинна приділятися особистості, у тому числі соціальним зв'язкам між людьми, що виникають на основі права. Таким чином, складовими елементами кримінально-виконавчих правовідносин є: суб'єкти між якими встановлюються вказані правовідносини; зміст правовідносин, а саме права і обов'язки суб'єктів; об'єкти на які правовідносини направлені. Як слушно наголошує В.М. Трубников, в правовідносинах повинні приймати участь не менш як два суб'єкти, адже лише тоді воно буде виступати як відношення одного суб'єкта до другого. Зі змісту норм кримінально-виконавчого права, а також з мети та характеру їх застосування впливає склад учасників (суб'єктів) кримінально-виконавчих правовідносин [3, с. 159-160]. Виходячи з такого твердження, зрозуміло, що одним (обов'язковим) суб'єктом вказаних правовідносин завжди виступає особа, засуджена за вчинення злочину та направлена для відбування покарання в місця позбавлення волі. Іншим суб'єктом виступає персонал виправних колоній.

Термін «персонал» від лат. «*persona*» перекладається як – особа. Використання такого поняття відображає реальне підвищення ролі людського фактору у забезпеченні ефективного функціонування органів та УВП, зростання залежності результатів їх діяльності від якості розвитку, мотивації та характеру використання всього персоналу та кожного працівника окремо. У ст.14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»¹(далі – ДКВС) зазначено, що до персоналу належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в ДКВС України [4].

Серед персоналу ДКВС України, на який покладається основне завдання – протидія злочинності, можна виділити: оперативні функціональні групи (підрозділи); відділи нагляду і безпеки. Опосередковано, запобігання злочинам повинні займатися й інші працівники установ виконання покарань, наприклад, відділи (групи) виховної роботи; виробничо-технічні групи (підрозділи), медичні частини тощо. Відповідно до кожної такої групи ставляться різні вимоги й обсяги завдань.

¹У зв'язку з реформуванням пенітенціарної системи та відсутності нового законодавчого акту про Державну кримінально-виконавчу службу України, нами вживається вказана назва у широкому розумінні для характеристики персоналу.

Сьогодні персонал кримінально-виконавчої системи України нараховує близько 50 тисяч осіб, із яких майже 40 тисяч – це особи рядового і начальницького складу. Слід зазначити, що взятий курс на реформування і гуманізацію кримінально-виконавчої системи, може бути здійснений тільки за умови активізації діяльності персоналу. Проблема взаємовідносин вихователя і вихованця завжди є центральною. Добре, коли відносини між ними будуються на взаємоповазі, порозумінні, взаємному ненасильстві. Для цього вихователь повинен бути справжнім професіоналом, майстром своєї справи. З метою підготовки нової генерації працівників пенітенціарної системи та значного покращення рівня професійної майстерності діючих співробітників для проведення ними заходів щодо ресоціалізації осіб, які вчинили злочин і до відбуття останніми покарання, необхідно вжити дієві заходи, що охоплюють навчання, стажування, наставництво, забезпечення безпеки, соціально-правові заходи тощо. На нашу думку, це забезпечить кадрову стабільність, підвищить професіоналізм й відповідальність за доручену справу. Нажаль, сьогодні до персоналу як основному суб'єкту запобігання злочинам в місцях позбавлення волі, ставлення неналежне. Тяжкі умови праці, мізерна заробітна платня, відсутність пільг призводять до того, що за минулі роки ми відчули дефіцит кваліфікованих кадрів. Тому одним із напрямків реформи повинно стати створення професійного ядра кадрів системи виконання покарань.

Вивчення причин посилення соціальної напруженості в суспільстві показує, що злочинність сьогодні стає реальною силою, яка здатна блокувати економічні і демократичні перетворення в Україні, призвести до ескалації насильства та нестабільності. Оперативна обстановка в місцях позбавлення волі також залишається складною: чисельність спецконтингенту, незважаючи на проведення амністій, невпинно зростає, погіршився криміногенний склад засуджених. Разом з тим, необхідно визнати, що в місцях позбавлення волі непоодинокими є випадки застосування антигуманних способів поводження із засудженими, пригнічується їх людська гідність, а в деяких випадках панує свавілля і жорстокість. Виходячи на свободу колишні злочинці не тільки не виправляються, але набувають певних негативних навичок і повністю готові до подальшої злочинної діяльності.

Таким чином, ми спостерігаємо нерозривний зв'язок між незадовільними умовами праці персоналу та їх відношенням до засуджених. З цього приводу Джеймс Мак-Манус дуже влучно зазначив: «Ми ніколи не навчимося поважати права ув'язнених, якщо ми не почнемо по справжньому поважати права в'язничного персоналу. Якщо хтось розраховує на те, що персонал ставитиметься до в'язнів, як годиться, коли в той же час до нього не ставляться порядно, то він дуже помиляється. Ми повинні захищати права в'язнів, але й потрібно дбати про права персоналу... Отож, вправне спорядження, належний відпочинок, належна тривалість відпустки, достатня кількість програм професійної підготовки персоналу і звичайно ж система внутрішнього розгляду скарг, які можуть виникати у ваших підлеглих – це вимоги, які необхідні для забезпечення належної роботи персоналу, а отже поваги прав в'язнів» [5, с. 5-6].

Персонал повинен протидіяти злочинності шляхом знищення або хоча б мінімізації традицій злочинного середовища, починаючи вже із слідчих ізоляторів, де насаджується злочинцями-професіоналами кримінальна субкультура,

пропагується (особливо серед молоді) панування «зłodійського закону» над усіма засудженими, підтримується терор, розправи над слабкішими, процвітають гомосексуальні насильницькі стосунки тощо. Відтак, безпека засуджених, режим відбування покарання повинні суворо регламентуватися нормами закону.

Відомо які збитки засудженим приносить нерозумне застосування режимних обмежень, виховуючи в них почуття приниженості, бажання виділитись будь-якою ціною, навіть шляхом порушення правил внутрішнього розпорядку. Практиці відомі випадки, коли засуджені навіть готові скоїти злочин, щоб змінити своє життя.

Безумовно, кожен засуджений повинен постійно відчувати неможливість послаблення встановленого законом режиму, але не відкидаючи його позитивних вад (виховання почуття дисциплінованості, відповідальності, вміння підпорядковувати свою волю вимогам більшості та ін.) все ж необхідно зазначити, що режим повинен мати свої межі, встановлені законом. Ні в якому разі не можна допускати знущань над засудженими, навмисного приниження їх особистої гідності, застосування непередбачених законом засобів примусового характеру.

За час відбування покарання у засуджених можливі різноманітні зміни поглядів і поведінки, які повинні неодмінно нести за собою поліпшення або погіршення умов утримання засуджених як в межах однієї установи, так і шляхом переведення в інші виправні заклади. Якщо мова йде про засуджених з позитивними установками, то подальше залишення їх в загальному асоціальному середовищі може принести тільки шкоду. У цьому випадку персонал повинен сприяти диференційованому застосуванню заходів заохочення.

Тотальна регламентація життя засуджених у місцях позбавлення волі, посилена численними обмеженнями Правил, не можуть не викликати протесту. І одна з таких його форм – утворення субкультури засуджених з суворою ієрархією і зі своїми нормами поведінки. У співтоваристві засуджених, як і у всякім співтоваристві, відбувається самоорганізація, що стимулюється двома основними факторами: інтересом адміністрації залучити частину засуджених на свою сторону й інтересом співтовариства протистояти адміністрації у відстоюванні своїх прав. Адміністрація УВП створює формальні організації, у які входить кількісно невеликий актив, що співробітничает з адміністрацією. Співтовариство ж засуджених диференціюється (особливо чітко в чоловічих установах) на неформальні групи, основним завданням яких є протистояння адміністрації. За таких умов можлива не тільки злісна непокора, а й вчинення інших протиправних дій, включаючи злочини в установах виконання покарань. Як видається, цей напрямок у протидії злочинності є одним з найважливіших.

Суспільство не захищене від тяжких злочинів, зростає його криміналізація та корупційна діяльність, не зменшується і кількість пенітенціарних установ. Протистояти злочинним криміналітетам, розповсюдженню традицій та звичаїв в'язниць, жаргону, що поступово, але міцно входить в лексикон законослухняних громадян, повинно нове покоління працівників установ по виконанню покарань. У цьому зв'язку не можна не торкнутися взаємодії персоналу із засобами масової інформації (далі – ЗМІ). Слід визнати, що останнім часом позитивна роль ЗМІ практично відсутня по відношенню до працівників УВП. Просто дивовижно, як швидко у ЗМІ з'являються негативні сюжети, а на вітринах ма-

газет є безліч книжок, в яких злочинна поведінка головних персонажів, їх мужність і рішучість, являють собою приклад для перетворення таких «героїв» в реальне життя. При цьому злодій завжди правий і він відчувається набагато краще ніж законослухняний громадянин з його економічним нестатком та іншими життєвими проблемами. Натомість, працівник правоохоронного органу, у тому числі персонал УВП, здебільш вимальовується корупціонером, насильником, особою, яка нехтує моральними принципами. І мало хто здогадується, в яких умовах виконують свій професійний обов'язок представники адміністрації виправних колоній.

Як вже зазначалось, покарання завжди трагедія для людини, викликає у неї тяжкий психологічний стрес. Навіть неодноразово засуджені злочинці, які мають значний тюремний «досвід», відчувають потрясіння, коли оголошується обвинувальний вирок. Перебування в ізоляції й обмеження в задоволенні низки життєво необхідних потреб переростає згодом у ворожість і агресію до тих, хто в очах засуджених представляє собою джерело обмежень і заборон. Виникає стійка конфронтація як у середовищі засуджених, так і стосовно представників адміністрації виправних установ. Це призводить до непокори, хуліганських дій, заподіяння тілесних ушкоджень тощо. Запроваджуючи лише ті заборони й обмеження, що відповідають рівню безпеки, ми дотримуємось головного: уникаємо жорстокого поводження із засудженими та надаємо їм можливість у повному обсязі користуватися законними правами, визначеними законодавцем.

Наголошуємо, що предметом особливої уваги повинна стати підготовка персоналу системи виконання покарань до нових умов праці. Зокрема, щоби протидіяти злочинності потрібні глибокі знання законодавства й дотримання законів, володіння ґрунтовними знаннями закономірностей, принципів, засобів і методів впливу на засуджених. Необхідна підтримка й постійний зв'язок з громадськими організаціями, що сприятиме досягненню мети – ефективності функціонування пенітенціарної системи з мінімальним рецидивом злочинів.

Безумовно, що кримінально-правова реформа повинна починатися із змін самої системи покарань, яка закріплена в КК України. Але виконання реформ пенітенціарної системи, повинні бути такими, що сприятимуть моральному відродженню людини, а це покладено, в першу чергу, на персонал установ по виконанню покарань.

1. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / А. П. Гель, О. Г. Колб, В. О. Корчинський [та ін.] ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи, А. В. Савченка, В. В. Черня. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

3. Трубников В. М. Уголовно-исполнительное право Украины : учебник / В. М. Трубников, В. П. Филонов. Донецк : Изд-во Донецк. ин-та внутр. дел, 1999. 640 с.

4. Про державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.

5. Джеймс Мак-Манус. Роль персоналу у забезпеченні прав людини у в'язниці / Джеймс Мак-Манус // Аспект: інформаційний бюлетень. – 2003. – № 2(10). – С.5-9.

Чіпець Олександр Іванович
начальник Новомосковського ВП
ГУНП в Дніпропетровській області

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕМІЩЕННЮ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

В умовах реформування соціальної, економічної та політичної систем суспільства спостерігається значне зростання кількості учинених злочинів, більшість з яких залишається не розкритими. В умовах проведення антитерористичної операції на Сході країни зафіксовано чисельні випадки незаконного переміщення вогнепальної зброї.

Незаконне переміщення вогнепальної зброї з території держави чи на територію держави або через територію держави є спеціальним видом переміщення, про що свідчить окрема норма Кримінального кодексу України (ст. 201), якою встановлено кримінальну відповідальність за вказані діяння. Про винятковість (виключність) таких видів незаконного переміщення вогнепальної зброї свідчить і ч. 2 ст. 216 КПК України, відповідно до якої досудове розслідування злочинів, склад яких охоплюють ці діяння, здійснюють слідчі органів безпеки, що не може об'єднувати методику розслідування таких злочинів за рядом ознак: предметами посягання; способами незаконного переміщення; особами, які вчинюють зазначені злочини. Незаконне переміщення вогнепальної зброї на/з територію (-ї) держави або через її територію, як правило, вчинюється особами, що входять до транснаціональних злочинних угруповань.

За дослідженнями С.П. Мельниченка, з 2013 по 2016 рр. спостерігається зростання злочинів, передбачених ст. 263 КК України. Зокрема, у 2013 р. обліковано 6929 злочинів даної категорії, у 2014 р. – 7228, у 2015 р. – 7409, за 8 місяців 2016 р. – 5105. Одночасно з незаконного обігу у 2013 р. вилучено 1693 одиниці вогнепальної зброї, з них нарізної – 620, гладкоствольної – 91, іншої вогнепальної зброї – 982; у 2014 р. вилучено 2328 одиниць вогнепальної зброї, з них нарізної – 1159, гладкоствольної – 118, іншої вогнепальної зброї – 1051; у 2015 р. вилучено 1969 одиниць вогнепальної зброї, з них нарізної – 1066, гладкоствольної – 98, іншої вогнепальної зброї – 805; за 8 місяців 2016 р. вилучено 901 одиниць вогнепальної зброї, з них нарізної – 543, гладкоствольної – 35, іншої вогнепальної зброї – 323. На думку вченого, такі негативні чинники зумовлені рядом факторів, одним з яких є недостатній криміналістичний аналіз та відсутність сучасної методики розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї.

Певним чином впливом на негативний стан впливає відсутність ефективних методик протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, що обумовлює необхідність проведення низки наукових розробок й досліджень на сучасному етапі розвитку держави. Проблеми протидії незаконному обігу вогнепальної зброї на дисертаційному рівні досліджували у своїх роботах такі вчені як І.І. Бікеєв (2000), Г.О. Бойко (2003), О.М. Бокій (2010), Т.М. Бульба (2008), О.Ф. Бурлевич (2005), В.В. Войнов (2001), А.В. Втюрін (1999), О.О. Долгополов (1999), В.В. Єфіменко (2002), І.В. Капустіна (1999), Р.Р. Карданов (2007), В.Д. Корма (2001), А.В. Кофанов (2000), В.В. Кубанок (2006), А.В. Кузнецов (2008),

М.В. Лукашин (2008), О.А. Мокринський (2004), М.М. Майстренко (2010), В.П. Меживой (2006), С.М. Мельниченко (2016), О.О. Нікітіна (2002), Я.В. Новак, (2007), А.С. Новосад (2009), С.Г. Павліков (2000), С.П. Параниця (2009), М.Г. Пінчук (2007), В.І. Рибачук (2001), М.Х. Рустамбаєв (1983), О.М. Сарнавський (2009), В.А. Саморока (2004), О.Ф. Соколов (2002), Е.С. Тенчов (1975), Є.В. Терентьєва (2005), Є.С. Тесленко (2011), М.П. Тюлькін (2005), Є.М. Хастінов (2009), В.С. Шаповалова (2015), М.В. Щеголеєва (2001) та ін.

Проте, більшість наукових праць підготовлено із урахуванням криміногенної ситуації інших держав. Вони не містять комплексного дослідження методики розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї у контексті суспільно-політичної ситуації, що сталася в Україні, не враховують новий Кримінальний процесуальний кодекс України, сучасні структурно-функціональні зміни правоохоронних органів та потреби правоохоронної практики. Складні і багатогранні процеси реформування системи кримінальної юстиції у продовж кількох останніх років позначилися новелами у питаннях: побудови нової системи і структури правоохоронних органів; правового закріплення нових інститутів кримінального судочинства (наприклад, негласних слідчих (розшукових) дій); прийняття відомчих правових актів що регулюють діяльність посадових осіб у протидії незаконному обігу вогнепальної зброї; зміни повноважень працівників поліції, що здійснюють протидію досліджуваним злочинам; нових форм організації їхньої роботи, а також методів діяльності тощо.

Стрімкість зазначених змін обумовлюють виникнення потреби практичних підрозділів Національної поліції України до забезпечення діяльності останніх науковими розробками, які б відповідали сучасним вимогам. Зокрема до напрямків наукового забезпечення, які потребують ґрунтовного дослідження, на нашу думку, слід віднести: 1) теоретико-прикладні основи протидії незаконному обігу вогнепальної зброї; 2) стан, динаміка і тенденції вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї; 3) особливості структурно-функціональної побудови та організації діяльності окремих служб і підрозділів у протидії незаконному обігу вогнепальної зброї в сучасних умовах; 4) новітні кримінологічні, криміналістичні та оперативно-розшукові форми і методи протидії незаконному обігу вогнепальної зброї; 5) організаційно-тактичні особливості оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї; 6) організаційно-тактичні особливості розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї; 7) організаційно-тактичні особливості проведення окремих оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) й негласних слідчих розшукових дій під час виявлення, документування та розслідування злочинів, **пов'язаних із** незаконним обігом вогнепальної зброї; 8) форми й методи взаємодії служб та підрозділів правоохоронних органів, на які покладається завдання протидії незаконному обігу вогнепальної зброї.

1. Про негайне роззброєння незаконних збройних формувань в Україні : Постанова ВРУ від 01.04.2014 № 1174-VII [Електронний ресурс] / Офіційний Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1174-18>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закону України від 13.04.2012 № 4652-VI / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4652-17/print1385311635407490>.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне поводження зі зброєю та вибухонебезпечними матеріалами від 05.07.2012 № 5064-VI : Закон України / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5064-17>.

5. Про внесення зміни до статті 263-1 Кримінального кодексу України у зв'язку з приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Закон України від 14.05.2013 № 228-VII / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/228-18>.

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1389901214114940>.

Шаповалова Ірина Сергіївна

суддя Павлоградського міськрайонного суду
Дніпропетровської області

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ДОТРИМАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ВИМОГ СТ. 5 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Особиста недоторканність завжди тісно пов'язана з правом на свободу і є одним з фундаментальних і невідчужуваних особистих прав людини. Стаття 29 Конституції України передбачає: «кожна особа має право на свободу та особисту недоторканність». Таке ж право закріплено в статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [1] та інших загальноновизнаних міжнародних документах.

Право на свободу та особисту недоторканність є одним із найбільш вагомих та значущих прав людини. У справі «Медведев та інші проти Франції» (рішення ЄСПЛ від 29 березня 2010 року, § 76) Європейський суд з прав людини підкреслив, що право на свободу та особисту недоторканність, за змістом Конвенції, має найважливіше значення у демократичному суспільстві [2].

Сутність права на свободу та особисту недоторканність зводиться до такого:

- людина за своєю природою є вільною;

- обмеження такого права можливо лише як виключення, за умови дотримання певних гарантій, які унеможливають свавільне позбавлення особи свободи.

Перелік таких виключень передбачений статтею 29 Конституції України та більш широкий – статтею 5 ЄКПЛ. Обмеження прав і свобод у національному законодавстві не може бути ширшим за статтю 5 ЄКПЛ (ч. 2 ст. 8 КПК).

Запобігання свавільному позбавленню свободи розглядається як один із головних принципів охорони прав людини. Обмеження або позбавлення свободи особи має застосовуватися лише у разі, якщо інші запобіжні засоби бу-

дуть неадекватними. При цьому важливо виходити з принципу презумпції свободи, який означає, що особа повинна залишатися на свободі до тих пір, доки працівники правоохоронних органів не доведуть необхідність її затримання або тримання під вартою.

До ключових принципів, які гарантують забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, належать:

- позбавлення свободи лише за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення;
- законність арешту та затримання;
- необхідність роз'яснення кожному підозрюваному про причини арешту та сутність обвинувачення зрозумілою для нього мовою;
- тримання під вартою лише на підставі рішення суду та право заарештованої особи на оскарження до суду законності свого затримання і арешту;
- право на матеріальну компенсацію за незаконний арешт та затримання.

У статті 5 ЄКПЛ міститься перелік мінімальних стандартів, перша група яких міститься у підпунктах (а) —(с) п. 1 і визначає умови правомірності обмеження права на свободу; пункти 2, 3 і 4 передбачають процедурні гарантії для тих осіб, хто позбавлений свободи; у п. 5 гарантується право особи на відшкодування у випадках порушень передбачених попередніми пунктами прав [3].

Поняття обґрунтованої підозри не міститься у національному законодавстві. Воно вироблено у практиці ЄСПЛ. Зокрема, у справі «Гусинський проти Росії» (2004 р.) зазначається, що обґрунтована підозра – це існування фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача, що дана особа могла вчинити правопорушення[3]. У національному законодавстві – у КПК України передбачені процесуальні гарантії затриманих осіб. Так, затримана (заарештована) особа має постати перед судом у найкоротший строк (ч. 2 ст. 12 КПК); тримання під вартою повинно відбуватися упродовж розумного строку (ч. 1 ст. 28 КПК); особа має право звертатись з клопотанням про зміну запобіжного заходу (ст. 201 КПК); за виключенням випадків, передбачених законом, вона має право бути звільненою під заставу (ч. 4 ст. 183 КПК). Важливим аспектом в цьому контексті є також забезпечення гарантій, передбачених статтею 206 КПК.

Це відповідає міжнародним стандартам, зокрема Європейській конвенції з прав людини. Гарантії права людини на свободу та особисту недоторканність також знаходять своє відображення в рішеннях ЄСПЛ. До таких гарантій, перш за все, належить право бути негайно поінформованим про причини арешту (ч. 2 ст. 5 ЄКПЛ). При цьому, відповідно до практики Суду, частина 2 статті 5 ЄКПЛ не вимагає того, аби особі, яку підозрювали у вчиненні злочину, повідомляли про причини арешту у певній формі, а також повідомляли її щодо усіх діянь, у яких вона обвинувачується (справа “Х проти Німеччини” 1978 р.). Однак у будь-якому разі така інформація повинна надаватися особі в адекватний спосіб, аби особа зрозуміла причину позбавлення її свободи (справа “Ван дер Леер проти Нідерландів” від 21.02.1990 р.) [3].

Пунктом 3 статті 5 ЄКПЛ передбачено право на судовий розгляд справи заарештованого чи затриманого, яке забезпечується низкою гарантій: затримана (заарештована) особа має постати перед суддею або іншою уповноваженою особою негайно; розгляд справи має бути забезпечено упродовж розумного строку; особу має бути звільнено під час провадження за наявності гарантій з'явитися на

судове засідання. Зміст таких процесуальних гарантій тісно пов'язаний із забезпеченням строків затримання: людина, яка перебуває в руках поліції, повинна якнайшвидше («негайно») потрапити під контроль та захист неупередженого органу – суду з метою об'єктивного вирішення питання щодо необхідності подальшого її перебування у стані обмеження свободи. Останнім часом ЄСПЛ застосує більш жорсткий підхід до вирішення цього питання. Загальні підходи Європейського суду до строків затримання полягають у тому, що розгляд справи повинен забезпечуватись у строк від 24 до 48 годин.

Законне тримання під вартою має бути розумним та виправданим (ч. 3 ст. 5 ЄКПЛ). Згідно з практикою суду тримання під вартою є виправданим у певному випадку, лише якщо конкретні ознаки розкривають наявність публічного інтересу, що переважає, попри презумпцію невинуватості, над повагою до особистої свободи. Національні суди повинні розглядати всі обставини, що дають підстави ствердити наявність публічного інтересу, який би виправдав виняток із загальної норми про повагу до свободи людини (справа «Лабіта проти Італії» від 06.04.2000 р.)[5].

Право людини, яку позбавлено свободи, на перевірку «законності» її взяття під варту (ч. 4 ст. 5 ЄКПЛ) складається з двох основних аспектів і полягає у такому:

- можливість здійснення судового контролю має забезпечуватись недовзі після взяття особи під варту і, в разі необхідності, з розумною періодичністю надалі;
- таке провадження має здійснюватись з належною старанністю (справа «Худобін проти Росії» від 26.10.2006 р.).

Важливим є те, що навіть під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу має застосуватись принцип змагальності. Так, виходячи з правової позиції ЄСПЛ у справі «Тжаска проти Польщі» від 11.07.2000 р., процедура вирішення питання стосовно тримання під вартою має здійснюватись з дотриманням принципу змагальності й завжди має забезпечувати рівність процесуальних засобів сторін у справі. При цьому важливо враховувати, що хоча ч. 4 ст. 5 ЄКПЛ не зобов'язує досліджувати кожен аргумент у доводах особи, взятої під варту, стосовно законності такого заходу, суддя, розглядаючи таке звернення, повинен урахувати наведені особою конкретні факти, здатні поставити під сумнів існування умов, які для цілей Конвенції є неодмінними для забезпечення законності позбавлення свободи (справа «Ніколова проти Болгарії» від 25.03.1999 р.).

Особа, яка є потерпілою від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням ст. 5 ЄКПЛ, має право на відшкодування завданої їй шкоди. Право на отримання відшкодування, встановлене у ч. 5 ст. 5 ЄКПЛ, виникає, якщо порушення однієї з частин ст. 5 Конвенції встановлюються або відповідним національним органом, або Судом. У рішеннях «Солдатенко проти України» від 23.10.2008 р., «Дубовик проти України» від 15.10.2009 р. Суд визнав відсутність в Україні ефективних правових засобів, які б дали змогу реалізувати право потерпілого від незаконного арешту на відшкодування.

Національне законодавство України містить гарантії, які покладають на слідчого суддю обов'язок контролю за тим, щоб позбавлення свободи не було свавільним у розумінні ст. 29 Конституції України та ст. 5 ЄКПЛ, до яких, зокрема, належить доставлення до слідчого судді в найкоротший строк для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого

позбавлення свободи та подальшого тримання; затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою.

Критерії визначення позбавлення свободи особи як такого, що відповідає ст. 5 ЄКПЛ та практиці Суду, наведені у низці рішень ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні в справі «Амюр проти Франції» від 25.06.1996 р. Суд вказав, що для визначення того, чи була особа позбавлена свободи у сенсі ст. 5 ЄКПЛ, слід враховувати такі критерії: вид, тривалість, наслідки і умови виконання заходу з позбавлення волі. Вирішуючи питання про обрання запобіжного заходу щодо особи, суди повинні виходити з принципу презумпції свободи. Цей принцип означає, що особа повинна залишатися на свободі до тих пір, доки працівники правоохоронних органів не доведуть необхідність її затримання або тримання під вартою. З метою запобігання свавільному позбавленню особи свободи національні суди, вирішуючи питання щодо обрання або продовження запобіжного заходу, повинні належним чином вмотивувати таке рішення та дати оцінку, чому особі неможливо обрати інші, більш м'які запобіжні заходи (ст. 5 ЄКПЛ, ч. 3 ст. 176 КПК України, ч. 5 ст. 199 КПК України).

Згідно з практикою суду, неналежне мотивування рішення про арешт особи є порушенням п. 3 ст. 5 ЄКПЛ. Так, у рішенні «Галь проти України» від 16.04.2015 р. ЄСПЛ встановив ряд порушень ст. 5 Конвенції, здебільшого у зв'язку з тим, що рішення суду стосовно затримання або тримання заявника під вартою не містили належного обґрунтування та чітких строків застосування таких заходів, а також не забезпечили ретельний розгляд необхідності застосування відповідних заходів із врахуванням індивідуальних особливостей справи заявника.

Відповідно до практики ЄСПЛ національні органи, передусім суди, повинні тлумачити і застосовувати національний закон відповідно до ст. 5 Конвенції (рішення ЄСПЛ від 10 червня 1996 року у справі «Бенхем проти Сполученого Королівства») [6]. Прецедентна практика ЄСПЛ у скаргах щодо порушення п. 1 ст. 5 Конвенції встановлює вимогу, щоб позбавлення свободи було «законним», зокрема з дотриманням «процедури, встановленої законом».

Ключові принципи статті 5 ЄСПЛ та їх застосування на практиці набувають подальшого розвитку у рішеннях Європейського суду з прав людини. Європейський суд неодноразово наголошує на тому, що стаття 5 Конвенції втілює основоположне право людини, а саме – захист особи від свавільного втручання держави у її право на свободу [6]. У цьому аспекті Конвенція відсилає до норм національного законодавства та встановлює зобов'язання забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм законодавства, але вона також вимагає, щоб при будь-якому позбавленні свободи забезпечувалася мета ст. 5 Конвенції, зокрема захист осіб від свавілля.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Case of Medvedyev and Others v. France [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97979>.

3. Посібник зі статті 5 право на свободу та особисту недоторканність. Стаття 5 конвенції. © Рада Європи/ Європейський Суд з прав людини, 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf.

4. Case of Labita v. Italy [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58559>.

5. Справа «Бенхем проти Сполученого Королівства» Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/895eb1efa4312a8dc22580f8003dfa2d.pdf>.

6. Справа «Тимошенко проти України» (заява № 49872/11, § 262) Електронний ресурс – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/974_924.

Шмарін Ігор Олександрович
к.ю.н., помічник судді Запорізького
окружного адміністративного суду

КРИТЕРІЇ СТРУКТУРУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЩОДО ОХОРОНИ ПРАВОСУДДЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ

Оскільки протидія злочинності в усіх її проявах є фундаментальною складовою функціонування України як правової та демократичної держави, особливого значення в умовах сьогодення набуває кримінально-правова політика держави.

Як вказують П.Л. Фріс та О.В. Острогляд, напрямки кримінально-правової політики України визначаються на підставі групування родових об'єктів злочинних посягань [5, с. 182]. Відтак, одним із напрямів кримінально-правової політики є кримінально-правова політика у сфері охорони правосуддя.

Відразу слід зазначити, що в теорії кримінального права відсутній єдиний підхід до визначення правової категорії «правосуддя». Якщо ж звернутись до Основного закону, то відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [3].

Однак, законодавець, приймаючи в 2001 р. КК України та перейнявши основні тенденції попередньо діючого КК України 1960 р., у Розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» сукупно об'єднав суспільно всі небезпечні діяння, які посягають на процесуальну діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду та органів виконання судових рішень.

За рахунок цього, в юридичній літературі сформувався два підходи науковців до визначення поняття «правосуддя».

За змістом першого підходу, який є традиційним, під правосуддям розуміють правозастосовну діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ для охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави [1, с. 318-319].

Другий підхід щодо розуміння правосуддя є дещо ширшим. Прибічники такого підходу під правосуддям розуміють не лише процесуальну діяльність судових органів, а й діяльність органів, що сприяють здійсненню правосуддя, зокрема, органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які відають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань [1, с. 320].

З огляду на розмаїття поглядів щодо розуміння дефініції «правосуддя» вважаємо за доцільне провести порівняльне дослідження критеріїв структуру-

вання кримінально-правових норм щодо охорони правосуддя за кримінальним законодавством України та Грузії.

Вибір для здійснення компаративного дослідження саме кримінального законодавства Грузії обумовлений тим, що Україна та Грузія належать до держав з континентальною системою права та мають схожі основні інститути права. Крім того, чинне грузинське кримінальне законодавство поєднало в собі кращі надбання теорії та практики, а відтак, його дослідження може додатково окреслити пріоритетні напрямки реформування Розділу XVIII Кримінального кодексу України «Злочини проти правосуддя».

Так, зокрема, на відміну від Кримінального кодексу України, аналогічний за змістом Розділ XII Кримінального кодексу Грузії має назву не «Злочини проти правосуддя», а «Злочини проти судової влади». Складається даний розділ з чотирьох глав, а саме:

- 1) Глава XLI «Злочини проти діяльності судових органів»;
- 2) Глава XLII «Злочини проти процесуального порядку отримання доказів»;
- 3) Глава XLIII «Діяння, направлені проти своєчасного припинення та розкриття злочинів»;
- 4) Глава XLIV «Злочини проти виконання судових актів» [4].

До глави XLI Кримінального кодексу Грузії «Злочини проти діяльності судових органів» законодавцем віднесено такі склади злочинів: 1) перешкоджання здійсненню судочинства та розслідування (ст. 364); 2) погрози або насилля у зв'язку зі здійсненням судочинства або розслідування (ст. 365); 3) незаконне втручання в діяльність Вищої ради юстиції Грузії (ст. 365-1); 4) неповага до суду (ст. 366); 5) розголошення таємниці про заходи безпеки, що вживаються щодо члена Конституційного Суду, судді, засідателя, інших учасників судочинства або кримінального процесу (ст. 367); 6) порушення таємниці наради або голосування суду присяжних засідателів (ст. 367-1); 7) введення суду в оману присяжним засідателем або кандидатом в присяжні засідателі (ст. 367-2).

У свою чергу, глава XLII «Злочини проти процесуального порядку отримання доказів» містить такі суспільно небезпечні діяння: 1) знищення доказів (ст. 368); 2) фальсифікація доказів (ст. 369); 3) фальсифікація доказів по кримінальній справі (ст. 369-1); 4) неправдиві покази, неправдивий висновок, незабезпечення схоронності об'єкта експертного дослідження або невірний переклад (ст. 370); 5) відмова свідка або потерпілого від давання показань (ст. 371); 6) давання свідком або потерпілим по суті протилежних показань (ст. 371-1); 7) чинення тиску на свідка, потерпілого, експерта або перекладача (ст. 372); 8) помилковий донос (ст. 373).

Далі, глава XLIII Кримінального кодексу Грузії «Діяння, направлені проти своєчасного припинення та розкриття злочинів» об'єднала в собі наступний вичерпний перелік злочинів: 1) розголошення даних слідства (ст. 374); 2) розголошення даних моніторингу банківського рахунку, даних щодо слідчих дій, пов'язаних з накладенням на нього арешту або комп'ютерними даними (ст. 374-1); 3) приховування злочинів (ст. 375); 4) неповідомлення про злочин (ст. 376).

І, нарешті, до глави XLIV Кримінального кодексу Грузії «Злочини проти виконання судових актів» законодавцем віднесено такі склади злочинів: 1) незаконні діяння у зв'язку з майном, належним до опису, арешту або таким, що підлягає вилученню (ст. 377); 2) ненадання переліку майна Національному

виконавчому бюро/приватному виконавцю (ст. 377-1); 3) невиконання боржником покладених на нього судових рішенням дій (ст. 377-2); 4) перешкоджання діяльності установ тримання під вартою або установ позбавлення волі або дезорганізації цієї діяльності (ст. 378); 5) передача заборонених предметів особам, що перебувають в установі тримання під вартою або установ позбавлення волі, ізоляторі тимчасового тримання або на гауптвахту (ст. 378-1); 6) зберігання, носіння або користування заборонених предметів особою, що перебуває в установі тримання під вартою або установ позбавлення волі, ізоляторі тимчасового тримання або на гауптвахту (ст. 378-2); 7) втеча з місць тримання, установи тримання під вартою або установи позбавлення волі або під час конвоювання (ст. 379); 8) ухилення від відбування покарання у вигляді тримання під вартою (ст. 380); 9) невиконання вироку або іншого судового рішення або перешкоджання його виконанню (ст. 381); 10) невиконання вимог та (або) зобов'язань, передбачених охоронним або стримуючим ордером (ст. 381-1); 11) невиконання вимог органу опіки та піклування (ст. 381-2) [4].

Таким чином, особливістю Розділу XII Кримінального кодексу Грузії «Злочини проти судової влади» є деталізація злочинів не за родовими, а видовими об'єктами злочинних посягань.

Такий підхід, на наш погляд, відповідає положеннями Глави п'ятої Конституції Грузії «Судова влада». Так, зокрема, за приписами ч. 1 ст. 82 Конституції Грузії судова влада здійснюється за допомогою конституційного контролю, правосуддя та у визначених законом інших формах [2].

Таким чином, із аналізу змісту Розділу XII Кримінального кодексу Грузії «Злочини проти судової влади» вбачається, що в якості ключового критерію структурування перелічених вище суспільно небезпечних діянь є правова дефініція «Судова влада», яка у розумінні Конституції Грузії (окрім конституційного контролю та правосуддя) здійснюється також у визначених законом інших формах.

Натомість, при структуруванні Розділу XVIII Кримінального кодексу України «Злочини проти правосуддя» законодавцем заздалегідь було закладено дискусійне підґрунтя з огляду на відсутність нормативного визначення терміну «правосуддя», яке згідно з Конституцією України здійснюють виключно суди. Відтак, дослідження позитивного досвіду Грузії у питанні структурування злочинів проти судової влади дозволяє, на наш погляд, окреслити пріоритетні напрямки потенційно можливого реформування Розділу XVIII Кримінального кодексу України «Злочини проти правосуддя».

1. Дідик С.Є. Родовий об'єкт злочинів проти правосуддя (проблеми визначення) / С.Є. Дідик // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 318-321.

2. Конституція Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://legalportal.am/download/constitutions/82_ru.pdf.

3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. Кримінальний кодекс Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>.

5. Острогляд О.В. Сучасне розуміння способів (методів) реалізації кримінально-правової політики / О.В. Острогляд // Науково-інформаційний вісник. – 2013. – № 8. – С. 182-186. – (Серія «Юридичні науки»).

ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Бабакін Вадим Миколайович
к.ю.н., доц., доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТАКТИКИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДДЮ

Практика оперативних підрозділів свідчить про те, що в ході протидії злочинності достатньо ефективним є застосування певних тактичних прийомів оперативно-розшукових заходів, оскільки вони визначають можливий їх широкий вибір, зміст і послідовність, місце, час, інтенсивність проведення тощо. У складній структурі оперативно-розшукової тактики постійно відбувається поєднання розумових процесів (оцінка вихідної інформації, передбачення розвитку ситуацій, прийняття рішень, оцінка можливості їх реалізації) і конкретних дій оперативних працівників, осіб, які сприяють органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, інших осіб, включених у реалізацію тактичних рішень [1, с. 56-63]. Певні напрями організації і тактики у протидії та попередженні злочинів досліджували такі науковці, як: В.М. Аتماжитов, К.В. Антонов, О.М. Бандурка, Д.В. Гребельський, О.Ф. Долженков, М.В. Корнієнко, Д.Й. Никифорчук, В.Д. Пчолкін, В.В. Шендрік, О.О. Юхно та ін. На сучасному етапі багатьма ученими приділялась та приділяється підвищена увага оперативно-розшуковому попередженню злочинів. Але, питання попередження злочинів, що вчиняються саме молоддю, розглядалися лише фрагментарно, а комплексно такі питання не досліджувались. За результатами дослідження учені у сфері оперативно-розшукової діяльності неодноразово вказували у своїх наукових роботах на недостатність удосконалення професіоналізму працівників оперативних підрозділів у попередженні правопорушень, зокрема й питань, що стосуються і дослідженого нами напрямку.

Оперативно-розшукова тактика за своїм змістом і структурою передбачає насамперед процеси мислення сучасного оперативного працівника щодо оцінки оперативно-тактичної ситуації, наявних сил, засобів і можливостей оперативного підрозділу, аналізу оперативної інформації відносно молодих осіб, які стали на шлях злочинності; вибір способу дій, лінії поведінки самого

оперативного працівника або за його завданням (дорученням) осіб, які сприяють їх виконанню; самі дії, їх послідовність, проведення, коректування в залежності від розвитку ситуацій [2, с. 67], а також застосування заходів щодо припинення, нейтралізації молоді у злочинній діяльності та розшуку злочинців, які ухиляються від слідства та суду. Протидія злочинності серед молоді з боку оперативних підрозділів визначає передбачення щодо прийняття адекватних рішень і оперативно-розшукових заходів щодо попередження і припинення різного роду правопорушень з боку даної категорії осіб. Оперативні працівники під час проведення негласних (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів вирішують наступні завдання: 1) отримання та ретельну перевірку оперативної інформації щодо злочинної активності молоді, готування та вчинення ними кримінальних правопорушень; 2) виявлення та встановлення такої категорії осіб і їх нейтралізація; 3) встановлення та розшук молодих осіб, які ухиляються від слідства та суду. За дослідженням, розробленням тактичних прийомів щодо протидії злочинності серед молоді передбачає: візуальне спостереження, діяльність конфіденційної роботи та виявлення осіб молодого віку на стадії готування або вчинення кримінальних правопорушень. Також необхідно враховувати ступінь злочинної активності серед молоді. Загальною метою оперативно-розшукової діяльності є застосування методів і прийомів оперативно-розшукової тактики щодо виявлення та нейтралізації неповнолітніх і осіб молодого віку у злочинній діяльності. Узагальнення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів свідчить, що застосування методів і прийомів оперативно-розшукової тактики передбачає надання завдання і отримання значимої оперативно-розшукової інформації, вивчення злочинної поведінки молодих осіб, коло спілкування тощо. Застосування на практиці оперативними підрозділами принципів оперативно-розшукової діяльності і втілення їх в оперативно-розшукову тактику при протидії злочинів, що вчиняються молоддю дасть можливість ефективно і конспіративно проводити заходи з нейтралізації злочинної діяльності серед молоді. Як свідчать результати дослідження діяльності правоохоронних органів, зокрема оперативних підрозділів, своєчасне повне викриття, припинення та розкриття вчинених кримінальних правопорушень та притягнення винних до кримінальної відповідальності відіграє попереджувальну роль щодо кримінальних правопорушень з боку інших осіб такої категорії.

З метою недопущення вчинення протиправних дій або тих, що вже вчинені на ділянці оперативного обслуговування, оперативні працівники повинні вживати заходів, направлених на проведення оперативної комбінації щодо припинення і нейтралізації осіб, особливо серед молодих осіб, які готують або вчиняють кримінальні правопорушення. Крім цього, оперативні працівники повинні за допомогою осіб, які співпрацюють з поліцією України, здійснювати збір значимої інформації відносно кримінально активних молодих осіб (членів неформальних молодіжних формувань, раніше засуджених, членів груп з антигромадською спрямованістю тощо), встановлювати кримінальні зв'язки, злочинний досвід, наміри, характеристику особистостей, психологічні аспекти в їх оточенні. На підставі отримання та підтвердження цих відомостей, що вказують на необхідність встановлення оперативного спостереження за особами з кримінальною поведінкою, а його результати реалізуються або у

виборі методів індивідуальної профілактики, або у вживанні заходів щодо викриття злочинців.[3, с.38-41].Для виявлення такої категорії осіб використовуються всі можливі гласні і негласні джерела оперативної інформації. Спрямованість оперативного пошуку припускає виявлення і оцінку явищ, властивостей особистості, ситуацій, що мають криміногенне значення, тобто причинно пов'язані з розвитком злочинного поведіння, а також перевірку способу життя певних осіб, їх причетності або непричетності до вчинення злочинів [4, с. 16].

За дослідженням, постійні процеси трансформації та модернізації у державі викликають соціально-економічну напруженість, що призводить до зростання злочинності, зокрема серед неповнолітніх та молоді. Даною категорією осіб у 2015 році було вчинено 17012 кримінальних правопорушень, а у 2016 році відповідно– 17423 і у 2017 р.- 17605. Крім цього, також виникає проблема втягнення молодих осіб у злочинну діяльність. Як показує слідча практика, у злочинну діяльність втягується вікова група з 16 до 35 років, половина цієї вікової групи є студентами вищих навчальних закладів, учнями коледжів, загальноосвітніх шкіл. Злочинці під час втягування молодих осіб у злочинну діяльність розуміють їх недостатню правову інформованість про кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, використовують юнацькій максималізм, знають проблеми молодіжної незахищеності, схильність до участі в акціях антигромадського характеру.Слушною є думка Л.П. Скалозуба щодо оперативно-розшукової профілактики в діяльності оперативних підрозділів, яка має бути наступальною, випереджувати дії осіб, від яких можна очікувати підготовку або вчинення злочинів, при цьому оперативно-розшукові заходи мають бути вичерпні, щоб передбачити виконання всіх поставлених завдань, а це можливо лише за умови систематичного виявлення причин та умов, які сприяють учиненню цих злочинів, [5, с.185], що ми підтримуємо. Протидія молодіжної злочинності передбачає планування у тісній співпраці слідчих та оперативних працівників поліції України негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів щодо недопущення готування або вчинення кримінальних правопорушень з боку молодих осіб.

Широке коло учасників забезпечує вибір варіантів конспірації джерел оперативно-розшукової інформації і проведення спрямованих комбінацій, що сприяють «розхитуванню» антигромадських нахилів профілакованих молодих осіб, роз'єднанню груп, що характеризуються кримінальною активністю [6, с.30]. Під час розроблення та реалізації заходів із попередження злочинів оперативні працівники повинні знати, що молодіжні злочинні формування мають особливості, суттєво відмінні від стійких злочинних формувань. Це стосується і рівня організованості, конспірації, психологічних аспектів, професіоналізму, інтелекту та життєвого досвіду. Недооцінка оперативними працівниками цих особливостей щодо дії молодіжних злочинних формувань та діяльності її членів може негативно вплинути на процес виявлення, попередження та припинення їх діяльності.

На підставі вищевикладеного слід акцентувати, що одним із значних факторів вирішення тактичних завдань у протидії злочинності серед молоді є отримання значимої оперативної інформації про кримінальні правопорушення, що вчиняються молоддю та чинники, що сприяють втягненню їх у таку

діяльність. Намипропонуються шляхи удосконалення тактики у дослідженому напрямі, зокрема: 1) універсуалізувати надання завдань, зокрема цільовим джерелам оперативної інформації з метою виявлення осіб із числа злочинців професіоналів, які втягують неповнолітніх та молодих осіб у злочинну діяльність, отримання оперативної інформації з метою нейтралізації намагань створення злочинної групи чи організації за участю молоді; 2) удосконалення тактики щодо нейтралізації злочинної групи чи організації вже сформованої та діючої за участю молоді, у тому числі із застосуванням оперативної комбінації; 3) удосконалення оперативно-тактичного прогнозування майбутньої поведінки молодих осіб, що становлять оперативний інтерес для оперативних підрозділів поліції, з метою недопущення учинення злочину такою категорією осіб; 4) вдосконалення стратегії і тактики застосування системи заходів у протидії злочинів, що вчиняються молоддю; 5) розшук та встановлення молодих осіб, які ухиляються від слідства та суду.

Утім підняті питання не є остаточними і потребують окремого дослідження, або наукового вивчення. Пропоную учасникам конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

1. Смирнов М. П. Комментарии законодательного регулирования оперативно-розыскной деятельности в Российской Федерации и за рубежом (постатейные) [Електронний ресурс] : учеб. пособие. Режим доступа : <http://subscribe.ru/catalog/law.russia.review.conscomment>.

2. Конституционно-правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности : сб. мат-лов Всероссийского круглого стола 3 ноября 2011 г. / сост. К. Б. Калиновский. СПб. : Петрополис. 2012. С. 67.

3. Предупреждение и раскрытие преступлений аппаратами уголовного розыска : учеб. пособие / под ред. Б. Я. Штейнбрика, В. А. Лукашова. – М. : Акад. МВД СССР, 1987. С. 38-41.

4. Закатов А. А. Розыскная деятельность : учеб. пособие. Волгоград : ВОИ МВД СССР. 1988. С. 16.

5. Скалозуб Л. П. Протидія підрозділами міліції незаконному відшкодуванню податку на додану вартість : монографія. Чернівці : Прут. 2009. С. 185.

6. Смагоринский Б. П. Проблемы совершенствования оперативно-розыскного сопровождения предварительного расследования тяжких преступлений. Тактика, методика и психология расследования тяжких преступлений. Волгоград : ВСИ МВД России. 1994. С. 30.

Бабанін Сергій Володимирович
к.ю.н., доц., доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» КК України доповнено ст. 126¹ «Домашнє насильство» (набере чинності 11.01.2019 р.), яка передбачає кримінальну від-

повідальність за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи[1].

Частина 1 ст.173² «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» КУпАП в редакції від 07.12.2017 р. передбачає адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення[2].

Крім того, КК України у розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» містить загальні норми, що передбачають кримінальну відповідальність за спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості або іншого фізичного болю (ст.ст. 121, 122, 125, 126, 127).

Виникають питання відмежування кримінально-караного домашнього насильства від схожого за ознаками адміністративного правопорушення та розмежування злочинів проти здоров'я особи, що мають схожі з діянням, передбаченим ст. 126¹ КК, ознаки.

Одним з основних критеріїв відмежування ст. 126¹ КК від ст. 173² КУпАП слід визнати ознаку систематичності діянь, передбачену ст. 126¹ КК. Під систематичністю мають на увазі послідовність у діях, вчинках, наявність системи у чому-небудь [3, с. 205].

Проте це визначення не дає відповіді на питання, скільки разів треба вчинити діяння, щоб визнати його систематичним.

У п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25.04.2003 р. № 3 визначено: «Під здійсненням особою, не зареєстрованою як суб'єкт підприємництва, будь-якого виду підприємницької діяльності з числа тих, що підлягають ліцензуванню, слід розуміти діяльність фізичної особи, пов'язану із виробництвом чи реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг з метою отримання прибутку, яка містить ознаки підприємницької, тобто провадиться зазначеною особою безпосередньо самостійно, систематично (не менше ніж три рази протягом одного календарного року) і на власний ризик»[4].

Отже, Пленум ВСУ визнає систематичністю вчинення діяння три і більше разів.

На триразовість вчинення діяння для визнання його систематичним у розумінні ст. 126¹ КК опосередковано вказує і сучасна редакція ст. 173² КУпАП,

яка передбачає відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою цієї статті, тобто, фактично, за друге діяння, вчинене протягом року.

Разом з тим вважаємо, що систематичність виступає розмежувальним критерієм кримінально-караного домашнього насильства таст. 173² КУпАП лише у випадку вчинення психологічного або економічного домашнього насильства. Випадки ж домашнього насильства фізичного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень) у будь-якому разі, у тому числі і при одноразовому його вчиненні, слід кваліфікувати за ст. 126 «Побої і мордування» або ст. 127 «Катування» КК України, які повністю охоплюють об'єктивні та суб'єктивні ознаки такого діяння і передбачають більш суворий вид юридичної відповідальності ніж адміністративна.

У зв'язку з наведеним та з метою усунення колізії правових норм пропонуємо виключити з переліку можливих діянь, передбачених ст. 173² КУпАП, домашнього насильства фізичного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень).

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page11>.

3. Словник української мови : [В 10 т.]. Т. 9 / [редкол.: І.К. Білодід та ін.; уклад.: І. Р. Вихованець, В. П. Градова, Г. Н. Демчик та ін.; ред. тому: І.С. Назарова та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 916 с.

4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25.04.2003 р. № 3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03>.

Богатирьова Галина Андріївна
к.пед.н., доц., завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НАВИЧКИ БЕЗКОНФЛІКТНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННІЙ ПОВЕДІНЦІ ОСОБИ

Сучасне українське суспільство переживає складний період свого розвитку, позначений труднощами перехідного періоду, коли демократичні, гуманістичні цінності утверджуються суперечливо і надто повільно. Це зумовлює падіння моралі, культури взаємостосунків між людьми, криміналізацію суспільних відносин тощо. Значні суперечності особливо позначаються на молодому

покоління, в свідомості й поведінці якого не сформувалися та міцно не закріпилися позитивні установки й мотиви, значущі ціннісні орієнтації.

За таких обставин вкрай важливим стає виховання в молодого покоління толерантності, формування навичок безконфліктного спілкування, оскільки утвердження принципів і норм толерантності є необхідною умовою взаєморозуміння між людьми й попередження проявів злочинної поведінки особи.

Спроби обґрунтувати в межах соціальної психології загальну модель конфлікту були зроблені вітчизняними дослідниками, зокрема Ф.М. Бородкіним, М.С. Бургіним, А.А.Єршовим, Г.О. Карповою, Н.М. Коряк, О.В. Лавренко; положення про необхідність конструктивного вирішення конфліктів розроблялися вченими Т.В. Драгуною, А.Т. Ішмуратовим, Є.С. Кузьмінім, Г.В. Ложкіним, М.М. Рібаковою, В.П. Шейновим; теоретичні положення психології пізнання та розуміння людьми один одного – Є.І. Головахою, В.В. Знаковим, С.В. Кондратьєвою, Г.С. Костюком, С.Д. Максименком, Ю.А. Орн, Н.В. Паніною, В.В. Рибалкою, М.І. Станкіним; принципи діалогічного підходу у спілкуванні – А.А. Бодальовим, Л.А. Петровською, В.А. Семиченком, А.С. Співаковською, І.С. Тодоровою, А.У. Хараш, Н.В. Чепелевою.

Феноменології конфлікту як одному з головних видів спілкування присвячено роботи В.В. Дружиніна, Г.І. Кримської, А.А. Литовка, В.В. Панчука, М.І. Станкіна, В.П. Шейнова та інших.

В той же час залишається невизначеним вплив спілкування на мотивацію антисуспільного вчинку, проявів злочинної поведінки, яка характеризується несприйняттям особою системи соціальних цінностей, нерозвиненістю соціально-необхідних потреб, що часто призводить до ескалації агресивності.

Протягом всього життєвого шляху людини відбувається процес її соціалізації, перетворення на особистість, тобто на людину, яка усвідомлює себе частиною суспільства та вміє жити за його законами, соціальними «правилами гри».

Система людських відносин є складною. Періоди спокійного стану змінюються спалахами пристрастей, сутичок, що неминуче породжує конфлікти, які бувають різними за змістом та наслідками. Провідну роль в їх попередженні відіграє поведінка учасників конфліктної ситуації. Від вміння вести себе в подібних випадках залежить не тільки успіх справи, а іноді й життя, доля та психологічне здоров'я людини. Від рівня сформованості навичок безконфліктного спілкування залежить вибір поведінки особи в стані гніву чи агресії.

Соціально-правова зрілість особистості є смисловою константою і принципом життєдіяльності будь-якої особи в сучасних соціокультурних умовах. Особливу роль відіграє ціннісно-нормативна сфера психіки особистості, яка визначає її життєві смисли, норми і стандарти поведінки. Саме ця сфера суб'єктивно детермінує вибір форми поведінки та способу дій людини, усвідомлення цілісного Я-образу, розуміння стратегічних життєвих цілей, збагачення внутрішнього світу людини, розвиток здатності відчувати персональну відповідальність за вибір життєвого шляху, свої вчинки.

На жаль, як показує практика, наявність смислодефектної свідомості особистості є явищем достатньо розповсюдженим. Внаслідок цього порушується взаємодія особистості із середовищем та з'являється мотивація до антисуспільного вчинку.

Цінності злочинця є індивідуальними, вони не співпадають із загальноп-

рийнятими і мають не позитивну, а соціально негативну спрямованість. Саме нерозвиненість соціально-необхідних потреб, несприйняття системи соціальних цінностей, перебільшення потреб і правомірних можливостей їх задоволення стають основними мотивами злочинної поведінки особи. Вчені зауважують, що злочинних потреб не існує. Це ті ж загальнолюдські потреби, але деформовані за своєю спрямованістю та інтенсивністю [6].

Виходячи з положення про те, що соціальні умови буття мають вирішальне значення для появи та ескалації агресивності особистості, ми повинні більше уваги приділити вирішенню конфліктів, які можуть бути причиною злочинної поведінки в цілому. А отже, моделювання ситуацій мирного розв'язання конфліктів, навичок безконфліктного спілкування є основним завданням щодо попередження злочинної діяльності особи.

Звідси стає очевидним, що процес безконфліктного спілкування між людьми повинен відбуватися за допомогою міжособистісного діалогу, основу якого складає розуміння людиною іншого та емпатійного ставлення один до одного.

Саме співпереживання, емпатія дозволяє співрозмовникам вступати в глибоке, емоційно насичене спілкування і тому бути найкращою основою особистісного контакту в діалозі (М.М. Бахтін, Є.А. Ножин, Т.А. Флоренська).

Потрібно враховувати, що ірраціональні пласти психіки людини детермінують соціальну поведінку. Зігмунд Фрейд наголошував на необхідності пошуку причин міжособистісних конфліктів у сфері несвідомого [3, с. 157]. Згідно з Е. Берном, структура особистості поєднує в собі три компоненти-стани: «дитина» (джерело спонтанних емоцій, прагнень і переживань); «родич» (потяг до стереотипів, забобон, повчання) і «дорослий» (раціональне і ситуативне ставлення до життя). У процесі взаємодії людей здійснюється трансакція (одиниця взаємодії партнерів по спілкуванню). Якщо реалізується непересічна трансакція, спостерігаються безконфліктні стосунки. Якщо виникає пересічна трансакція, процес спілкування порушується і може виникнути конфлікт [5, с. 143].

Під конфліктністю особистості розуміється її інтегральна властивість, яка відображає частоту вступу в міжособистісні конфлікти та характер реагування (когнітивного, емоційного, поведінкового) в них. При високій конфліктності індивід стає постійним ініціатором напружених стосунків з оточенням.

Конфліктність особистості визначається комплексною дією психологічних (темперамент, рівень агресивності, рівень домагань, актуальний емоційний стан, акцентуація характеру і т.д.), соціально-психологічних (соціальні установки, цінності, ставлення до опонента, спрямованість у взаємодії «на себе» тощо) і соціальних факторів (умови життя і діяльності, соціальне оточення, загальний рівень культури). Так, американський психолог Д. Майєрс вказує на спільність причин соціальних конфліктів всіх рівнів – чи міжособистісних, чи міжгрупових, чи й міжнародних. Акцентуючи на головній суперечності людського існування – дотриманні вузькоогоїстичних інтересів на шкоду суспільним – вчений зазначає, що люди, які мислять позитивно, потрапляють у капкан взаємно деструктивних стратегій поведінки, одночасно демонструючи тривожні парадокси людського існування [4, с. 502].

Взаємне підсилення дії зовнішніх та внутрішніх чинників конфліктності особистості сприяє її закріпленню і трансформації в деструктивну форму. Це має прояв у деструктивній поведінці в конфліктних ситуаціях, продукуванні

конфліктів і конфліктогенів, наявності деструктуючих внутрішніх конфліктів. Деструктивна конфліктність особистості зумовлюється комплексом особистісних чинників, що продукують її, вплив яких перешкоджає особистісному зростанню і саморозвитку особистості [6, с. 622]. У даному випадку пріоритетними можуть стати втрата і викривлення інформації в процесі міжособистісної та міжгрупової комунікації.

Один із ефективних засобів подолання такої конфліктності мають стати, на думку Д.О. Леонтьєва, «внутрішні стримуючі чинники, вольова саморегуляція, оволодіння прийомами самопереконавання, керованого впливу на свідомість». Саме такими способами можливо досягти зміни самоусвідомлення й смислової константи особи як основи ціннісних регуляторів поведінки особи [2, с. 386].

Отже, на шляху попередження злочинної поведінки важливим є психологічний процес вибору поведінки у процесі міжгрупової комунікації; чітко збалансована рольова взаємодія особистостей; оволодіння навичками безконфліктного спілкування.

1. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология: учеб. пособие. Х.: Ун-т внутр. дел, 1997. 350 с.

2. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. М.: Смысл, 2003. 487 с.

3. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика. К.: МАУП, 2007. 435 с.

4. Майерс Д. Социальная психология. СПб.: Питер, 2001. С. 461-509.

5. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. СПб.: Университетская книга, 1998. 292 с.

6. Colman A.M. A Dictionary of Psychology. New York: Oxford University Press, 2003. 845 p.

Бондар Володимир Сергійович
к.ю.н., доц., начальник відділу організації
наукової роботи Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором відповідно до ст. 240 КПК України.

Важливість даної слідчої (розшукової) дії під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, зумовлена тим, що результати її:

- є пізнавальним засобом експертного аналізу та джерелом об'єктивної інформації про обстановку події для подальшого проведення судових експертиз та обґрунтування відповідей на питання (у тому числі з вирішення іденти-

фікаційних, діагностичних та ситуаційних завдань);

- можуть бути використані для перевірки показань потерпілого, свідків, підозрюваного, оцінки експертних висновків;

- слугують засобом й підґрунтям перевірки робочих і висунення нових версій про динаміку подій, основу яких складають показання підозрюваного, які зіставляються з фактичним (об'єктивним) матеріалом, отриманим під час проведення експертизи; аналізу специфічних ознак події, що перевіряється з метою їх відтворення; руху від деталей, окремих дослідницьких дій до загального уявлення про ціле (реконструктивна індукція); складання програм (планів) розслідування та алгоритмів їх реалізації, наприклад: а) чи знаходить своє підтвердження в матеріалах кримінального провадження версія гр-на К. про завдання поранення гр-ну Р. пострілом з пістолета за обставин, про які повідомляє гр-н К.?; б) чи знаходить своє підтвердження в матеріалах кримінального провадження версія про завдання вогнепального поранення гр-ну К. гр-ном Р., натисненням пальцями правої руки Р. на спусковий гачок пістолета, в момент його демонстрації гр-ну К.?

За допомогою слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, перевіряються:

можливість, вміння та навички підозрюваного виготовити (переробити), відремонтувати вогнепальну зброю, патрони, здійснювати дії, пов'язані с професійними та злочинними навичками;

можливість здійснення тих чи інших дій з урахуванням конкретної обстановки: подолати певну відстань до місця події з метою «наведення» стрільця на потерпілого;

можливість бачити, чути з певної точки та за певних умов те, що відбувалося на місці вбивства.

В процесі підготовки експерименту встановлюють дані про вид та властивості вогнепального снаряду, особливості спорядження набоїв, властивості зброї (модель, система, калібр, кількість стволів та дульних отворів, використання спеціальних дульних пристроїв, конструктивні зміни тощо), дані про відстань та місце, з якого було здійснено постріл (ли) за версіями різних учасників експерименту, відомості про режим вогню та кількість пострілів; кількість вхідних та вихідних пошкоджень (слідів) на одязі, тілі та перешкодах (предметах обстановки), їх точну локалізацію, відстань від рівня стоп або інших постійних анатомічних орієнтирів, про напрямок (у градусах) та глибину (в сантиметрах) пошкоджень, слідів рикошету; про напрямок ранового каналу в тілі постраждалого або кут зустрічі з іншою перешкодою, розташування того, хто стріляв, його позу, позу потерпілого тощо.

Проілюструємо важливість даних положень прикладом практики.

07.07.2004 гр-н К., знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, зі своєї табельної зброї – пістолета «ПМ», у присутності подружжя Л., здійснив три постріли, в результаті чого потерпілому Н., було завдано одне сліпе вогнепальне кульове поранення голови, від якого він помер у хірургічному відділенні лікарні 08.07.2004.

Підсудний К. за фактом спричинення смерті Н., пояснив, що в той день, сидячи з ним та подружжям Л. за одним столом, він, на прохання Н. дав подивитись йому свій табельний пістолет. У процесі огляду Н., тримаючи пістолет у лі-

вій руці та спрямувавши його собі в обличчя, ненавмисно натиснув на спусковий гачок, тим самим завдавши собі смертельне поранення голови. Після цього К. узяв свій пістолет та безпричинно вистрелив у стіну та підвіконня.

За даним фактом було порушено кримінальну справу, в ході розслідування якої було призначено та проведено більше 20 судових експертиз різних видів.

В жовтні 2005 р., відносно підсудного К. було винесено виправдувальний вирок, який було відмінено судом апеляційної інстанції. У зв'язку з цим при розгляді даної кримінальної справи виникла необхідність проведення повторного слідчого експерименту, а також комплексної медико-криміналістичної, судово-балістичної ситуаційної експертизи.

Завданням слідчого експерименту було вирішення питання про можливість нанесення вогнепального поранення потерпілому Н. за обставин та умов, викладених підсудним К. в судових засіданнях; можливості проведення пострілу підсудним С. у потерпілого Н., виходячи з їх місцезросташування за столом; про положення потерпілого Н. на місці події в момент спричинення вогнепального поранення.

Під час проведення слідчого експерименту, виходячи з даних первинного судово-медичного дослідження трупа Н. про характер вогнепальної травми, напрямку ранового каналу, даних підсудного К. про його дії з передавання пістолета «ПМ» потерпілому Н., діях потерпілого Н., на місці події було проведено моделювання положення підсудного К. та потерпілого Н. При цьому виходячи з результатів візування пошкоджень на трупі Н., а також пошкоджень на підвіконні та стіні приміщення було визначено положення підсудного К. та дульного зрізу зброї в момент проведення пострілів у підвіконня та стіну. Моделювання ж положення дульного зрізу ствола та потерпілого Н., що проводилося в умовах, викладених підсудним К., виявило невідповідність локалізації та механізму ряду слідів, зафіксованих у ході огляду місця події, показанням підсудного К.

Їх сутність полягала в наступному: за умов утримання пістолета лівою рукою потерпілого Н. відповідність положення повздовжньої осі пістолета та ранового каналу на голові можливе лише при обхваті кожуху-затвору пістолета правою рукою Н. та силового віджимання кисті лівої руки праворуч ліворуч. Однак у даному випадку на руках потерпілого повинні були утворитися механічні травми від дії рухомих частин пістолета при пострілі. Їх на руках трупа не виявлено. Далі, потерпілий Н. у момент нанесення йому смертельного поранення голови знаходився за столом, сидячи на зачиненому кришкою відрі для сміття. В момент поранення з травмованої ділянки голови відбулося витікання краплі крові на вільну (не закриту тілом потерпілого) частину кришки відра для сміття. В подальшому потерпілий Н. впав на підлогу, біля голови трупа утворилася велика калюжа крові. В процесі падіння потерпілий Н. перекинув відро, кришка впала на підлогу та закотилася під батарею опалення.

Спочатку ані слідчий, ані експерти, які проводили первинні експертизи, належної уваги плямі крові на кришці відра від сміття не приділили. Разом із тим, саме правильна оцінка локалізації та механізму утворення плями крові на кришці відра дозволили в ході проведеного в рамках повторного слідчого експерименту моделювання встановити реальні події на місці вбивства, за яких постріл у

потерпілого здійснив саме К., який знаходився поруч із ним за столом й тримав пістолет у лівій руці.

Основним методом вирішення зазначених питань й, перш за все, взаємного розташування зброї та потерпілого, а також напрямку польоту вогнепального снаряду є просторове візування в умовах реконструйованої обстановки місця події.

Сутність візування полягає в тому, що вектор ранового каналу в тілі постраждалого (при певній позі останнього) продовжується в зворотному напрямку, тобто в бік зброї, з якої було здійснено постріл, та зіставляється з ймовірним напрямком польоту вогнепального снаряду. За *близької відстані* пострілу візування проводять, використовуючи будь-який подовжений та гнучкий предмет. При пострілах з *неблизької дистанції* для цього застосовують прості лазерні випромінювачі, геодезичні інструменти або туго натягнуту бичову. Один кінець візиру фіксують у дульного зрізу зброї, а інший – в місці розташування вхідної вогнепальної рани та, враховуючи орієнтацію стволу зброї, позу потерпілого, наявність перешкод, визначають, наскільки напрям польоту кулі в різних варіантах та експериментальних моделях ситуації співпадає або не співпадає зі встановленим раніше напрямком ранового каналу в тілі потерпілого. В випадку їх незбігу в ході моделювання домагаються відповідності повздовжньої осі стволу зброї з локалізацією вхідної рани та напрямком ранового каналу в тілі постраждалого (у випадку внутрішнього рикошету – з напрямком початкового прямолінійного відрізка ранового каналу).

Рис. 1. Візування траєкторії підльоту снаряду, стріляного з гладкоствольної рушниці до автомобіля, під час слідчого експерименту (вертикальна площина)

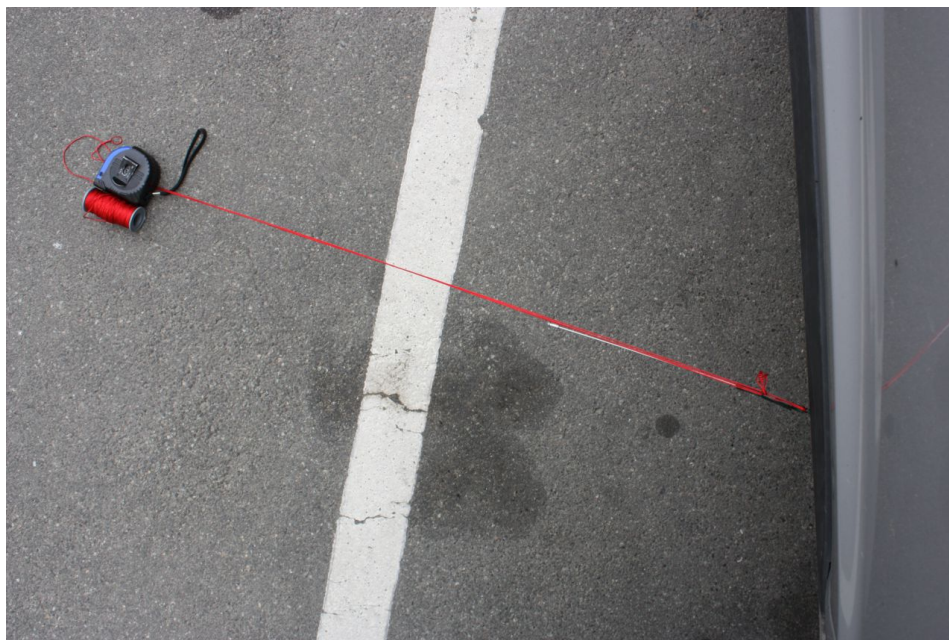

Рис. 2. Візування траєкторії підльоту снаряду, стріляного з гладкоствольної руш-ниці до автомобіля, під час слідчого експерименту (горизонтальна площина)

Рис. 3. Фіксування кута зустрічі снаряду з перешкодою (вертикальна площина)

Важливо враховувати об'єм приміщення, наявність перешкод та обстановку місця події в цілому, а також те, що:

при пробиванні перешкоди під гострим кутом зі швидкістю, яка не набагато перевищує балістичну межу, куля може суттєво змінити свою траєкторію;

напрямок відхилення снаряду залежить від виду матеріалу, з якого склада-

ється перешкода та від конструктивних особливостей виду снаряду;

розмір відхилення снаряду від первинної траєкторії залежить як від власних його характеристик, так й від властивостей перешкоди та за інших рівних умов відхилення тим більше, чим менший кут зустрічі снаряду з поверхнею перешкоди та нижча його швидкість;

за швидкості нижчу за балістичну межу та малому куті зустрічі з перешкодою куля, яка зрикошетила від листового скла, може пробити в ньому отвір, який зовнішньо подібний до отвору, який утворюється при пробиванні скла кулею наскрізь зі швидкістю, близькою за балістичну межу.

Бондаренко Ольга Сергіївна
к.ю.н., викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
та судочинства Сумського
державного університету

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖУРНАЛІСТІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Журналіст в Україні, а особливо той, що займається корупційними розслідуваннями, – це дуже ризикована професія. Тому вітчизняне законодавство гарантує особливу правову охорону людям, що займаються такою діяльністю.

Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення права на інформацію та звернення громадян, зокрема, якщо журналісту буде ненадано відповідь на запит на інформацію, ненадано інформацію, неправомірно відмовлено в наданні інформації, несвоєчасно або неповно надано інформацію або ж надано недостовірну інформацію, то до винної посадової особи буде застосоване стягнення у вигляді накладення штрафу від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Окрім того, якщо журналісту буде обмежено доступ до інформації або віднесено інформацію до інформації з обмеженим доступом, якщо це прямо заборонено законом, то до винної посадової особи буде застосоване адміністративне стягнення у вигляді накладення штрафу від шістдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1].

Щодо кримінально-правової охорони, то ст. 171 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю; незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності. А крім того, вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю [2].

У контексті законодавчої охорони професійної діяльності журналістів особливо хотілось би відмітити зміни, що були внесені до Кримінального кодексу України у 2015 р. Так, розділ XV Особливої частини Кримінального ко-

дексу України одержав нову назву, що тепер звучить як «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів». Даний розділ серед іншого тепер передбачає відповідальність за чотири злочини, які пов'язані з професійною діяльністю журналіста. Перший із них – це погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 Кримінального кодексу України). Ця стаття кримінального закону складається з трьох частин, які передбачають відповідальність за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. А також за умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, легких, середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності.

Другий злочин – це умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 Кримінального кодексу України), а саме: умисне знищення або пошкодження майна, що належить журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, у зв'язку зі здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, а також ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Третій злочин – це посягання на життя журналіста (ст. 348-1 Кримінального кодексу України), а саме: вбивство або замах на вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності.

Четвертий злочин – це захоплення журналіста як заручника, (ст. 349-1 Кримінального кодексу України), тобто захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї з метою спонукання цього журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника [2].

Покарання за ці злочини – диференційоване і залежить від конкретного діяння винної особи, наприклад, виправні роботи на строк до двох років або позбавлення волі на десять років чи навіть довічне позбавлення волі.

На жаль, незважаючи на системні та виправдані заходи щодо правової охорони журналістів все ж говорити про їх ефективність в Україні важко. Підтвердженням цього є статистика злочинних дій, направлених на журналістів, так за даними офіційної статистики протягом останніх двох років було зареєстровано всього 64 кримінальних провадження. І жодне із них не було направлено до суду [3]. Така ситуація є парадоксальною, адже у пресі, на сайтах Інтернет-видань та телебаченні постійно описують ситуації щодо погроз або насилля стосовно журналістів. Водночас, реального захисту працівники цієї професії як бачимо не отримують.

Найбільшого розголосу серед злочинів проти журналістів набули розслідування загибелі Георгія Гонгадзе та Павла Шеремета, що займалися висвітленням діяльності влади. Так, досі лишається багато питань щодо обставини їх загибелі та організаторів цих зухвалих вбивств, які мають нести найбільш сувору відповідальність. Невирішеність цих питань є своєрідним стримувачем для решти журналістів взагалі займатися розслідуванням діянь чиновників та об'єктивно висвітлювати результати своїх розслідувань, оскільки вони елемен-

тарно побоюються за власне життя та життя своїх близьких.

З огляду на викладене вище, вітчизняне законодавство передбачає достатньо комплексну та системну правову охорону діяльності журналістів, що займаються корупційними розслідуваннями. Водночас суттєвим недоліком є відсутність належного процесуального супроводу існуючих матеріальних правових норм у цій сфері.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] від 07 груд. 1984 р. №8073-Х; ред. станом на 06 лют. 2018 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984.– дод. до № 51. – Ст. 1122. – Режим доступу до кодексу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page>

2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] від 05 квіт. 2001 р. №2341-III; ред. станом на 12 січ. 2018 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. – Режим доступу до кодексу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

3. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2014–2016 р.р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/>.

Валєєв Руслан Гельманович
к.пед.н., ст. викладач кафедри

Чуриков Дмитро Сергійович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК СТАДІЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Реформування правоохоронних органів, становлення Національної поліції є важливим та однією з найбільш дієвих перетворень українського суспільства на шляху до євроінтеграції та розбудови правової, демократичної та соціальної держави. Разом з усвідомленням значення та кардинальності відповідних реформ, громадськість та наукова спільнота наголошують на необхідності дотримання системності та науковості змін. Ці вимоги обумовлюють інтерес фахівців до ключових положень чинного законодавства, що регламентує утворення та функціонування органів Національної поліції. Зокрема, заслуговує на увагу така законодавча новела, як «превентивна діяльність» поліцейських.

У цілому превенцію злочинів фахівці широко розуміють як складову протидії злочинності, виокремлюючи спеціальну превенцію, спрямовану на недопущення злочинів з боку конкретних осіб та загальну превенцію, орієнтовану на запобігання злочинам з боку невизначеного числа осіб. При цьому об'єктами превенції, крім осіб, також є криміногенні детермінанти вчинення злочинів.

Здійснивши етимологічний та семантичний аналіз суміжної термінології, І. Волокітенко пропонує наступну дефініцію: «превентивна діяльність – це особливий вид діяльності поліцейських, які у своїй праці попереджають та (або) запобігають учиненню правопорушень у сфері публічного порядку»[1]. Це ви-

значення обмежує обсяг превентивної діяльності поліцейських лише запобіганням правопорушенням у сфері публічного порядку, з чим можуть посперечатись, наприклад, фахівці у галузі оперативно-розшукової діяльності. Наприклад, С. Сафронов активно використовує поняття «оперативна превенція злочинів», яку інтерпретує «як засновану на етико-правових принципах і приписах законодавства діяльність суб'єктів ОРД щодо виявлення помислу на вчинення злочину та здійснення психологічного впливу на його носія з метою недопущення реалізації злочинних задумів, намірів і бажань в будь-яких фактичних проявах діяння» (2). Ця позиція виглядає обґрунтованою, оскільки, згідно з вимогами п. 1 частини першої ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані здійснювати профілактику правопорушень [3, ст. 7].

Таке законодавче формулювання акцентує важливість співвідношення понять «превенція злочинів» та «профілактика злочинів». Відповідно до п. 1 частини першої ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», серед основних повноважень поліції – здійснення *превентивної* та *профілактичної* діяльності, спрямованої на *запобігання* вчиненню правопорушень [4, ст. 23]. Отже, зазначені поняття не можна визнати тотожними за змістом і обсягом.

Порівняння та співставлення суміжних понять пропонує С. Сафронов. За його цілком ґрунтовними роздумами, «якщо існують *стадії* скоєння злочину, цілком логічним буде наявність *етапів* випереджувальної діяльності з боку правоохоронців на кожній з цих стадій. Відповідно, при розмежуванні понять «попередження» та «превенція», а зокрема й «запобігання» та «припинення», буде доцільним враховувати вчення кримінального права про стадії скоєння злочину...» (тут і далі курсив наш – РВ). За висновками дослідника, профілактика здійснюється «Поza межами механізму діяльності суб'єкта злочину» [5, с. 38]. У свою чергу, «превенція починається з моменту виявлення злочинного умислу і здійснюється *до моменту початку реалізації* цього умислу в діях» [5, с. 52]. З моменту початку діяння, спрямованого на реалізацію злочинного умислу поліцейські здійснюють попередження злочинів, а зі стадії готування до злочину або замаху на нього здійснюється запобігання злочинам та їхнього припинення.

Визнаючи логічність та концептуальність запропонованого С. Сафроновим співвідношення споріднених термінів профілактика-превенція-попередження-запобігання-припинення як певних стадій протидії злочинній діяльності, ми вважаємо за доцільне співставити ці висновки з положеннями чинного профільного закону, який визначає превентивні поліцейські заходи. Як акцентують фахівці, «із прийняттям нового Закону «Про Національну поліцію» стратегічними напрямками діяльності поліції визнано превенцію (роз'яснювально-превентивну діяльність) та інтвенцію (застосування легітимних заходів примусу)» [6].

Ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію» перераховує превентивні заходи, які може застосовувати поліція: перевірка документів особи; опитування особи; поверхнева перевірка і огляд; зупинення транспортного засобу; вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; проникнення до житла чи іншого володіння особи; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів

фото- і кінозйомки, відеозапису; перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; поліцейське піклування.

Аналіз відповідних заходів свідчить, що окремі з них передбачають застосування на стадії вчинення злочину. Зокрема, поверхневу перевірку речі або транспортного засобу можна здійснювати якщо існує достатньо підстав вважати, що в транспортному засобі знаходиться особа, свобода якої обмежується в незаконний спосіб, а також «якщо існує достатньо підстав вважати, що в транспортному засобі знаходиться річ, обіг якої заборонено» [4, ч. 4 ст. 34]. Більш того, в певних випадках можливість застосувати превентивні заходи виникає вже після вчинення злочину. Ту ж саму поверхневу перевірку речі або транспортного засобу можна здійснювати «якщо існує достатньо підстав вважати, що річ або транспортний засіб є знаряддям вчинення правопорушення». Це в повній мірі стосується й зупинення транспортного засобу як превентивного поліцейського заходу. Він застосовується: якщо водій порушив Правила дорожнього руху; якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу; якщо є інформація, що свідчить про причетність водія або пасажирів транспортного засобу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди тощо [4, ч. 1 ст. 35]. Проникнення до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду як превентивний поліцейський захід може бути здійснений у зв'язку з «безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні злочину» [4, ч. 1 ст. 38].

Хоча зазначені у попередньому абзаці поліцейські заходи у перерахованих випадках нібито мають репресивний та ретроспективний характер, але більш важливо, що вони до того ж мають превентивний характер, оскільки повинні запобігти іншим правопорушенням, в першу чергу з боку осіб, відносно яких вони застосовуються. При цьому більшість інших превентивних заходів та підстав для їхнього застосування (ст. 31–41 Закону України «Про Національну поліцію») мають безсумнівно превентивний, попереджувальний характер.

При цьому з огляду на зміст превентивних поліцейських заходів не можна погодитись з вищезазначеним визначенням превентивної діяльності, яка обмежує протидію протиправним діям лише сферою публічного порядку. Такий висновок скоріше обумовлений структурою Національної поліції, у якій підрозділи колишньої міліції громадської (публічної) безпеки трансформувались у підрозділи превенції. При цьому існує певна структурна та термінологічна невизначеність, оскільки ані профільний закон у статті «Загальна система поліції» [4, ст. 13], ані Положення про Національну поліцію [7] не передбачає наявності поліції превенції або превентивної діяльності. Разом з цим, відповідно до Наказу Національної поліції від 27.11.2015 р. функціонує Департамент превентивної діяльності та відповідні управління в областях, натомість підрозділи у територіальних органах Національної поліції мають назву «сектори превенції» [8].

Отже, можемо констатувати, що превентивна діяльність беззаперечно є складовою протидії злочинності, але її концепція потребує подальшого наукового пошуку. На цей момент можна визнати неприпустимість обмеження превентивної діяльності лише сферою недопущення правопорушень у галузі публічного порядку. При цьому можлива інтерпретація превентивної діяльності як певної стадії протидії злочинності, оскільки, хоча деяким превентивним полі-

цейським заходам притаманний ретроспективний характер, навіть вони переслідують мету загальної та спеціальної превенції.

1. Волокітенко І. Адміністративно-правовий статус підрозділів превентивної діяльності Національної поліції / Ігор Волокітенко // *Visegrad Journal on Human Rights*. – 2016. – № 6. – ч. 2 – с. 42-46.
2. Сафронов С.О. Організація превентивної діяльності оперативних підрозділів ОВС України / С.О. Сафронов // Харківській нац. уні-т внутр. справ, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.org.ua/theoryoflaw/ua>
3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992. – № 22, ст. 303.
4. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII // *Відомості Верховної Ради*. – 2015. – № 40-41, ст. 379.
5. Сафронов С.О. Поняття превенції злочинів та її співвідношення з однорідними поняттями / С.О. Сафронов // К.: Бібліотека України (LIBRARY.UA). Електронний ресурс. Режим доступу: <http://library.ua/m/articles//download/8872/2788> (дата звернення: 25.02.2018)
6. Дідик Н.І. Превентивні функції в діяльності патрульної поліції / Н.І. Дідик // *Вісн. Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. – 2016. – № 2. – С. 188-194.
7. Положення про Національну поліцію, затверджене Кабінетом Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877.
8. Про затвердження Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України: Наказ МВС України від 27.11.2015 № 123.

Варава Володимир Вікторович
к.ю.н., доц., в.о. завідувача кафедри
кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛУЖБИ ДЕТЕКТИВІВ У СКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У 2017 році Консультативна місія Європейського Союзу (КМЄС) в Україні та Національна поліція розпочали спільний пілотний проект на базі Бориспільського відділу поліції, який об'єднав функції оперативників та слідчих під єдине підпорядкування.

З 1 червня 2017 року у восьми регіонах країни започатковано проект “Полицейські детективи”, де близько 90% особового складу підрозділів кримінальної поліції переведені в статус слідчих. Зокрема, цей масштабний експеримент проводять в Запорізькій, Львівській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській та Хмельницькій областях.

Даний експеримент було запроваджено для того, щоб знайти оптимальний баланс між інститутом слідчих та інститутом детективів [1].

Підрозділ детективів у складі 45 співробітників вже працює в апараті Національної поліції [2].

Також керівництвом Національної поліції прийняте рішення щодо утворення детективних підрозділів у структурі апаратів ГУ НП України.

У першому кварталі 2018 року МВС запланувало створення нової служби детективів, де працюватимуть універсальні працівники – детективи, що будуть і слідчими, і оперативниками одночасно.

Зазначені новації дозволять насамперед уникнути бюрократичної перепи-

ски завдяки передачі детективу повноважень слідчих і розшукувачів.

Однак, головною метою створення служби детективів у МВС називають ще «реанімацією слідства». Керівник Національної поліції С. Князев необхідність створення інституту поліцейських детективів визначив так: «Наголошую: це не знищення карного розшуку, не заміна оперативно-розшукової складової на щось інше. Це, на жаль, реанімація слідчої системи. Треба вдихнути в неї «ковток свіжого повітря», дати можливість операмам реалізувати себе в розкритті, а слідчим – на практиці навчитися в оперативників дечого, «іншим оком» глянути на процес збору та дослідження доказів» [3].

Відповідно до планів МВС, у детективах буде працювати 75% розшукувачів та 25% слідчих. Зазначений показник вийшов в експериментальних областях.

Організаційне відокремлення оперативної роботи від слідства, що існувало до цього часу, призводить до того, що слідчий достеменно не володіє даними про методи, завдяки яким працівник оперативного підрозділу отримує інформацію під час оперативної розробки осіб у оперативно-розшукових справах до початку кримінального провадження. Виконання ж письмових доручень слідчого у кримінальному провадженні часто закінчуються формальною відпискою працівника оперативного підрозділу.

Тобто, констатується відсутність його зацікавленості у використанні всього спектру законних методів пошукової роботи, адже завдання працівника оперативного підрозділу обмежені необхідністю звітувати про кінцевий результат виконання доручення слідчого, прокурора. Створені бар'єри для реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення [4, с.7].

Організаційне розмежування функцій слідчого та оперативного працівника по різних структурах також негативно впливає на результативність їхньої співпраці у кримінальному провадженні.

Вимогою часу є радикальне спрощення системи взаємодії на етапі прийняття та початкової перевірки заяв і повідомлень про злочини і на стадії досудового розслідування.

Сучасні вітчизняні та зарубіжні концепції розвитку правоохоронної системи дозволяють сформулювати перспективний комплекс заходів щодо модернізації структури і компетенції кримінальної поліції:

1. Організаційне об'єднання слідчих та оперативних підрозділів.
2. Деформалізація у нормах КПК досудового розслідування та його трансформація до статусу, відомого як «поліцейське розслідування».
3. Ліквідація окремої процесуальної постаті слідчого та загальний перехід до універсального функціонального місця детектива.

Нівелювання відмінностей між слідчою роботою та оперативно-розшуковою діяльністю повинно створювати у всіх суб'єктів досудового розслідування належну мотивацію до досягнення його мети та завдань у стислі терміни, уникаючи порушень кримінального процесуального законодавства.

Паралельне впровадження нових систем оцінки унеможливить приховування процедурних помилок під час притягнення особи до кримінальної відповідальності, а удосконалення зовнішнього (прокурорського) нагляду за законністю у діяльності органу досудового розслідування разом з посиленням відповідальності детектива, створить для нього додаткові мотиви щодо контро-

лю за додержанням законності й під час оперативної розробки фігурантів в межах оперативно-розшукових справ.

У контексті деформалізації досудового розслідування та змін у компетенції прокурора варто зазначити, що поступове визнання доказів, одержаних стороною захисту належними та допустимими, поступово змусять суди пом'якшити вимоги до формальної складової доказів, що надаються стороною обвинувачення і водночас посилити вимоги до їх фактичної якості, можливості витримати зіткнення з доказами сторони захисту.

Це може стати запорукою зміцнення гарантій прав як підозрюваних, так і потерпілих в умовах змагального кримінального процесу і, водночас, деформалізувати досудове розслідування з переходом до ефективної моделі його організації шляхом розподілу функцій “поліцейського розслідування” та прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність.

Часткова деформалізація процесу досудового розслідування також необхідна для посилення відповідальності сучасного слідчого, а також майбутнього детектива за дії, що передують реєстрації виявленого або викритого кримінального правопорушення у ЄРДР.

Головним завданням детектива поліції повинно стати з'ясування реальних обставин вчинення кримінального правопорушення, пошук достатніх доказів, які надалі будуть розглядатись і оцінюватись судом, а не формальна легалізація інформації, здобутої на етапі оперативної розробки або дослідчої перевірки заяв і повідомлень шляхом продукування якнайбільшої кількості процесуальних документів, протоколів та призначення десятків різноманітних коштовних судових експертиз.

Також, суттєве скорочення обсягу кримінальної процесуальної документації та терміну досудового розслідування мають вирішити проблему надмірної звітності, що у свою чергу зменшить негативні наслідки застосування формально-кількісних критеріїв оцінки ефективності цієї діяльності.

Таким чином, функції слідчого та оперативного працівника у наслідок трансформації до статусу детектива, повинні вирізняти його від сучасного стану речей переважно розвідувально-аналітичним характером роботи, тісними взаємостосунками з прокурором, як процесуальним керівником, постановкою питань перед експертами та підготовкою матеріалів для проведення процесуальних дій, які потребують винесення ухвали слідчим суддею. За цих умов завдання детектива, як правонаступника слідчого та оперативного працівника, не повинні обмежуватись простим формуванням матеріалів кримінального провадження, які вичерпно висвітлюють всі обставини злочину. Обставини кримінального правопорушення остаточно з'ясовуються в суді за участю захисту та в умовах реальної змагальності сторін.

Завданням детектива кримінальної поліції за цих умов переважно є підготовка належних аргументів прокурору для підтримання державного обвинувачення в суді.

Як зазначив з цього приводу В.П. Гмирко, “інститут “слідство” має стати винятковою домоною головного доказового провадження в суді, тому з кодексового лексикону треба вилучити аж так любі нашому серцю терміни “слідчий” та “особа, що здійснює дізнання”, а на їх місце має прийти коротеньке й цілком зрозумі-

ле в цілім світі поняття “поліція”, а “організаційно-процесуальною формою діяльності поліції у кримінальних справах має стати інститут поліцейського дізнання, структурованого в рамках мінімальних законодавчих і урядових регуляцій на “вступне” та “завершувальне” дізнання” [5, с. 174-175].

Також, термін «поліцейське розслідування» неодноразово вжито у тексті Коментаря Генерального Директорату з прав людини та верховенства права (Директорату з прав людини) Ради Європи до проектів Законів України «Про органи внутрішніх справ» та «Про Національну поліцію». Зокрема у ньому зазначено, що «законом має бути чітко передбачено наступне: а. Принцип презумпції невинуватості (стаття 6(1) ЄКПЛ). Поліцейські розслідування повинні проводитися на підставі обґрунтованої підозри у фактичному або можливому вчиненні правопорушення або злочину (стаття 47 ЄКПЕ)» [6].

Питання щодо функціонування служби детективів у складі Національній поліції в умовах сьогодення є актуальними та не дослідженими, тому мають наукову і практичну новизну. Для їх вирішення необхідний певний перехідний період, оскільки остаточна модифікація до світових стандартів змагального кримінального процесу вимагає попереднього удосконалення норм вітчизняного кримінального процесуального та оперативного-розшукового законодавства, а також перегляду стандартів доказування.

Насамперед, це потребує виключення підпункту “а” пункту 1 частини першої статті 38 КПК та внесення до її змісту окремого пункту “підрозділи детективів кримінальної та спеціальної поліції”, а також до частини першої статті 41 КПК – вилучити “підрозділи органів Національної поліції” та додати “підрозділи детективів кримінальної та спеціальної поліції” [7].

1. У восьми регіонах України впроваджено пілотні проекти поліцейських детективів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mvs.gov.ua/ua/news/8719_U_vosmi_regionah_Ukraini_vprovadzeni_pilotni_proekti_policeyskih_detektiviv_Sergiy_Knyazv_FOTO_.htm (дата звернення: 27.02.18).

2. У новоствореному спецпідрозділі Нацполіції працюють 45 детективів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadskeradio.org/news/2017/11/07/u-novostvorenomu-specpidrozdili-nacpoliciyi-pracyuyut-45-detektyviv>

3. Реформування карного розшуку. Кому віддати перевагу: оперативнику чи детективу? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalnews.org.ua/tochka-zoru/reformuvannya-karnogo-rozshuku-komu-viddaty-perevagu-operativnyku-chy-detektyvu> (дата звернення: 27.02.18).

4. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, З.М. Саїдова, М.І. Хавронюк. – К.: ФОП Москаленко О.М., 2013. – С. 7.

5. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД - репрезентація: [монографія] /Текст/ В.П. Гмирко. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. – С.174-175.

6. Коментар Генерального Директорату з прав людини та верховенства права (Директорату з прав людини) Ради Європи до проектів Законів України «Про органи внутрішніх справ» та «Про Національну поліцію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/168068460a> (дата звернення: 27.02.18).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 / Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>(дата звернення: 27.02.18).

Вишня Олег Володимирович

к.ю.н., доц.

Скорик Тарас Миколайович

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВИКРАДАНЬ ВАНТАЖІВ НА ЗАЛІЗНИЦІ

Розслідування і розкриття викрадань вантажів на залізничному транспорті мають свою специфіку [1, с. 6-7]. Способи вчинення і приховування цих злочинів різноманітні. Швидке переміщення на великі відстані вагонів з вантажами утрудняє встановлення точного місця, де був здійснений злочин. Крім того, у більшості випадків очевидці викрадання відсутні, чи їх дуже важко виявити [2, с. 168].

Відсутність конкретної особи, відповідальної за схоронність вантажу на всьому шляху його проходження, створює сприятливі умови для викрадання вантажів. Недосконалість запірних пристроїв на вагонах і контейнерах дозволяє злочинцям легко їх розкривати і викрадати вантажі [3, с. 21-22].

Аналіз викрадань вантажів на залізницях показує, що найчастіше вони відбуваються:

- під час зупинок вантажних потягів на роз'їздах і станціях;
- на перегонах, по яких вантажні потяги йдуть зі зниженою швидкістю;
- із залишених на запасних шляхах потягів, залишених без локомотива;
- з контейнерних майданчиків і зі складів, із сортувальної платформи залізничного транспорту;
- на підприємствах навантаження і вивантаження (заводах, оптових базах та інше) та на під'їзних коліях цих об'єктів;
- у період перевезень вантажів водіями й експедиторами транспортних агентств на об'єкти залізничного транспорту;
- на складах і базах клієнтських організацій.

Взагалі, близько 70% викрадань відбувається під час перевезення у потягах, 20% – у період їхнього збереження на контейнерних майданчиках і ледве досягає 10% – у період їхнього збереження на складах станцій [4, 6].

Коротко зупинимось на основних способах викрадань вантажів і вироблених практикою прийомах їхнього розслідування і розкриття на залізничному транспорті.

Первинний аналіз класифікації способів викрадань у системі перевезення вантажів на залізницях дозволяє додатися до наступного розподілу викрадань [5, 12]:

а) викрадання вантажів шляхом маніпулювання перевізними документами на вантажі, тобто оприбуткованого за підробленими виправдувальними розхідними документами, як прийоми вчинення та маскування викрадання;

б) викрадання вантажів шляхом безпосереднього доступу до вантажу рухомого складу з порушенням або без порушення засобів контролю (ЗПП,

пломб), без використання методів та прийомів маскування.

Злочини, що були віднесені нами до першої групи вчиняються безпосередньо працівниками залізниць або клієнтських організацій, в тому числі і особами, які за своїм службовим становищем відповідають за схоронність вантажу, та мають доступ до вантажу і перевізних документів.

Вони фабрикують фіктивні документи, вчиняють підробки в справжніх вантажних і інших документах, з тим, щоб з їх допомогою створити, а потім і присвоїти невраховані залишки матеріальних цінностей. Викрадачі завчасно встановлюють, в яких вантажних відправленнях знаходяться найбільш цінні вантажі, готуються до їх викрадання,

Вчиненню викрадань сприяє і та обстановка, що в процесі перевезення, документи, що супроводжують вантаж, передаються по декілька разів від одних працівників до інших на різних етапах виконання вантажних операцій.

При цьому викрадачі, як правило, застосовують всі можливі заходи до того, щоб їх дії не були помітні і зовні мали вигляд законно здійснених в процесі комерційних операцій і перевезень вантажів [5, 18].

Характерна особливість викрадань цієї групи полягає в тому, що їх скоюють організовано, нерідко значними злочинними групами [6, 244; 7, 190]. Зупинимось на найбільш типових способах цих викрадань.

*Складання фіктивних комерційних актів на неіснуючу нестачу
і псування вантажу*

Злочинці з числа працівників залізниць (вагарі, прийомоздавачі, завідувачі вантажними дворами) вступають в змову з працівниками клієнтських організацій (комірниками, експедиторами), складають Комерційні акти на нестачу вантажних місць, завищують відомості про фактично наявні нестачі. Ту кількість вантажу, яку в документах викрадачі вказують як відсутню, злочинці викрадають зі станцій і передають співучаснику клієнтської організації. В подальшому вантаж реалізується, а одержані гроші діляться між співучасниками в залежності до ролі кожного з них.

При змішаних перевезеннях в пунктах перевалки вантажів з залізниці на водний транспорт і навпаки, викрадання вчиняють працівники залізниць в змові з викрадачами із числа працівників водного транспорту – прийомоздавачів, завідувачих берегових складів і інших осіб. Викрадання вчиняють шляхом складання фіктивних Комерційних актів на нестачу вантажів при передачі їх на залізничний транспорт.

На залізничному транспорті, в свою чергу, завантаження і розвантаження вантажів, а також оформлення Комерційних актів при розвантаженні вагонів до складів, нерідко проводиться у відсутності представників приймаючої сторони або, сторони, яка здає, що також сприяє викраданням.

*Складання фіктивних комерційних актів на побитий
або такий, що протікає, вантаж*

Нерідкі факти, коли у фіктивних Комерційних актах на бій і нестачу вантажу завищуються дані фактично виявленої нестачі чи псування. До такого способу викрадання злочинці прибігають, коли вагони прибувають з несправними пломбами чи ушкодженими кузовами, а також коли в шляху проходження вантажу складався Комерційний акт чи Акт загальної форми.

Злочинці приймають рішення приховати частину вантажу, що перевозиться в тарі, яка дійсно в процесі транспортування може бути зруйнована, розбита. Це, наприклад, скляні ємності, діжки та інше.

Склавши за допомогою викрадачів – співучасників підроблені Комерційні акти, злочинці приховують від обліку створені таким шляхом невраховані надлишки вантажу, викрадають їх і реалізують через торгову мережу або за допомогою скупників краденого (вино-горілчані вироби, спирт, олію, соки, сиropи, консерви).

*Складання кількох фіктивних комерційних актів
при масових перевезеннях зерна, овочів, фруктів.*

Ці вантажі важливо перевезти в короткий термін, для того щоб максимально зберегти їх товарні якості. Злочинці, шляхом змови з клієнтськими організаціями, вказують недостачу вантажу в одних Комерційних актах (якщо навіть її може і не бути), в інших – завищують існуючу недостачу під виглядом порчі, що в ряді випадків важко встановити. Надлишки, що утворилися, реалізуються.

*Складання підроблених комерційних актів на вантаж, що надійшов
на станцію призначення з попутним актом,
який складений на шляху прямування*

Такий акт складається при виявлених технічних несправностях вагону, контейнера, кришки люку, загубленій пломбі. Викрадаючи вантажі, злочинці розраховують на те, що відповідальність за втрату вантажу при наявності попутного акту понесуть працівники станції. В ряді випадків до складання попутного акту вдаються викрадачі, які діють на складах та базах клієнтських організацій. Посилаючись на такий акт, вони складають фіктивні внутрішньо складські акти на нестачу, або порчу вантажу, одержаного залізничним транспортом.

Створення видимості недостачі вантажу

Це як правило відбувається при розвантаженні вагонів. Наприклад, при розвантаженні свіжого м'яса чи риби з вагонів – льодовика, злочинці зважують на вагах не весь вантаж, а частину приховують від обліку, при цьому в перевізних документах вказується нестача.

При механічному розвантаженні зерна з використанням ковшових вагів частину його не пропускають через контролюючий пристрій, і, без зважування, зерно відправляють на склад, а на нестачу складають фіктивний Комерційний акт.

Складання актів загальної форми на неіснуючу нестачу

Деякі обліково-бухгалтерські працівники баз, складів, клієнтських організацій не знають, що Акт загальної форми, складений на транспорті не є юридичною підставою для вирішення питання про відшкодування збитків спричинених під час перевезення вантажу. Цю обставину використовують окремі працівники клієнтських організацій зі злочинною метою. Вони викрадають частину вантажу, що надходить на адресу клієнтської організації, посилаючись при цьому на Акт загальної форми, який складений працівниками транспорту.

*Фальсифікація відміток в накладних про нестачу вантажу
в межах норм природних втрат.*

Це один з найбільш розповсюджених способів викрадання вантажів. Злочинці вважають його менш небезпечним для себе, оскільки його важко встановити.

Фальсифікація в накладній відміток не завжди буває помічена особами, що здійснюють контроль за виконанням комерційних операцій на транспорті і правильністю обліку товарно-матеріальних цінностей в клієнтських організаціях.

Відповідно до Статуту залізниць багато вантажів при видачі одержувачу чи вивантаженню на станції в склад призначень перевіряються прийомоздавачами по вазі, кількості місць, якості та інше [8, 17]. У випадку виявлення нестачі вантажу в межах норм природного збитку Комерційний акт не складається, а робиться оцінка на зворотній стороні накладної про фактичну кількість виданого вантажу [9, 18]. Оцінка завіряється штемпелем станції. Одержувач на підставі такої оцінки оприбуткує вантаж.

Злочинці з числа прийомоздавачів та вагарів, за змовою зі своїми співучасниками із клієнтських організацій (експедиторів, завідувач складами, комірників), роблять у накладні оцінки про неіснуючу нестачу в межах норм природного збитку. Створені таким способом «надлишки» вони викрадають. З метою викрадання, в окремих випадках, оцінки в накладних, з підробкою підписів прийомоздавачів, роблять завідувачі вантажними дворами, заступники начальників станції, товарні касири й інші посадові особи.

Найбільш масові викрадання таким способом відбуваються під час перевезення зерна, овочів та фруктів.

*Приховування надлишків вантажу, які виявлені
під час розвантаження вагону.*

Іноді при вивантаженні виявляється вантажу більше, чим зазначено в супровідних документах. Найчастіше це відбувається внаслідок помилок, допущених відправником вантажу при заповненні документації, при зважуванні чи підрахунку місць вантажу.

Відповідно до Статуту залізниць у таких випадках на виявлені надлишки вантажу повинний складатися Комерційний акт [8, 32]. Однак злочинці з числа посадових осіб і представників клієнтських організацій (вантажодержувача) з метою викрадання надлишків вантажу, що надійшов, Комерційний акт не складають, а викрадають вантаж чи передають для реалізації своїм співучасникам.

Додатково визначимо існуючі наступні способи: а) *Завищення або заниження в перевізних документах ваги тари вагону;* б) *Штучне заниження ваги вантажу під час зважування;* в) *Знищення перевізних документів або заміна їх змісту;* г) *Присвоєння не витребуваних і безгосподарних вантажів;* д) *Фабрикування документів на одержання вантажу.*

Такі злочини вчиняються, як правило, організованими злочинними групами, до складу яких входять працівники клієнтських організацій і залізничних станцій з однієї зміни по навантаженню і їх транспортуванню залізничним транспортом, а також посадові особи станції і керівний склад клієнтських організацій, що здійснюють організаційно-розпорядницькі і контрольні функції в процесі відвантаження і перевезення пально-мастильних матеріалів.

1. Федорков В. И. Предупреждение и раскрытие преступлений ОВД на транспорте: Лекция. – Белгород: БССШМ, 1987. – 40 с.

2. Мінка П. Я. Способи боротьби правоохоронних органів з розкраданнями у сфері залізничних вантажних перевезень / Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2000. – №4. – С.166-179.

3. Винокуров С. И. Обеспечение сохранности грузов на железнодорожном транспор-

те: Тезиси к лекції. –М.: 1983. –38 с.

4. Підсумки роботи органів та підрозділів УМВС України на Придніпровській залізниці по боротьбі з крадіжками вантажів та розукомплектуванням рухомого складу за 2003 рік. – Дніпропетровськ: ВБЗПВ УМВС України на Придніпровській залізниці, 2004. –16 с.

5. Винокуров С. И., Каверин Ю. Л. Характеристика хищений грузов на транспорте. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1980. –45 с.

6. Макаренко Є. І. Актуальні проблеми забезпечення боротьби з організованою злочинністю/ Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2000. –№ 1. –С. 241-250.

7. Макаренко Є. І. Проблеми методики розслідування злочинів організованих кримінальних угруповань / Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2000. –№ 3. –С. 184-205.

8. Статут залізниць України/Довідник вантажовласника. –Дніпропетровськ: Видавництво Придніпровської залізниці, 2002. –С.7-34.

9. Збірник № 3 Правил перевезень і тарифів залізничного транспорту України/Правила комерційного огляду поїздів. –К.: Укрзалізниця, 2000. –16 с.

Гаркуша Аліна Григорівна
к.ю.н., ст. викладач кафедри
кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття 3 Конституції України [1] проголошує особу найвищою соціальною цінністю держави, чим і бере на себе обов'язок забезпечити основні права і свободи людини. Дана тема є дуже важливою і у той же час складною. Одним із аспектів проблематики обраної теми є розгляд та вирішення питань, пов'язаних із законодавчим урегулюванням та реалізацією на практиці положень кримінально-процесуального інституту свідка.

Незважаючи на те що за тривалий проміжок часу на науковому рівні у кримінальному процесі проводилося ряд досліджень щодо розгляду та виявлення питань про інститут свідка в цілому. Вищевикладене свідчить про те, що на даному етапі досягнуто єдності у поглядах вчених стосовно дефініції, змісту, шляхів законодавчого закріплення та інших питань не доводиться.

Перед законодавцем постає питання: максимально забезпечити права і свободи громадян, при цьому одночасно створюючи реальну можливість швидкого, повного і неупередженого розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення.

Серед учасників кримінального провадження, які сприяють досягненню його завдань, особливе місце займає свідок, від якого у багатьох випадках залежить успішне вирішення кримінального провадження. З огляду на це законодавець створює умови для його успішного функціонування згідно із завданнями кримінального провадження, визначаючи як обмежувальні процесуальні чинники, так і ті, що надають певні права.

Розробкою даної проблематики займалися такі вітчизняні вчені: О. Пакула, О.П. Кучинська, С.В. Томин, В.І. Бояров, Л.В. Брусніцин,

О.О. Гриньків та ін.

В доктрині кримінального процесу свідок відноситься до осіб, які сприяють кримінальному провадженню.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), свідком є особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК України) [2, с. 42].

Відповідно до ст. 68 КПК України 1960 року як свідок може бути викликана кожна особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, які стосуються справи [2].

Відповідно до Цивільного процесуального кодексу України свідком може бути особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи [2, с. 26].

Процесуального статусу свідка особа набуває з моменту виклику її для допиту, у визначеному законом порядку. Особливістю такого статусу свідка є відсутність у нього можливостей впливати на хід кримінального провадження, прийняття рішень про його спрямування, оскаржувати такі рішення.

При залученні свідка обов'язковим є роз'яснення його прав, обов'язків та відповідальності. При цьому процедура роз'яснення повинна передувати будь-яким слідчим (розшуковим) діям, так як свідок повинен мати можливість усвідомлювати свої права та обов'язки. Права та обов'язки свідка передбачені ст. 66 КПК України.

Право свідка користуватися правовою допомогою адвоката означає, що особа під час допиту її в якості свідка в органах досудового розслідування чи дачі пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливість отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

Право свідка відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї, а також показання щодо відомостей які містять професійну чи іншу таємницю (ч 2 ст. 65 КПК України) закріплюється ст. 63 Конституції України [1].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Право давати показання рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача. Судочинство в Україні здійснюється українською мовою свідок має право давати показання рідною мовою та користуватися послугами перекладача, оплата праці якого здійснюється за рахунок держави.

Право користуватися нотатками і документами під час давання показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті, надається в процесі судового слідства. Це право поширюється також на персональні комп'ютери та електронні записні книжки. Свідок має право скористатися інформацією, закладе-

ною в пам'яті його комп'ютера.

Право одержувати відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань. Свідок має право на одержання середнього заробітку за місцем роботи за час, витрачений на виклик, витрат на проїзд до місця допиту й назад, а також пов'язаних найманням житлового помешкання. Свідкам, які викликані в іншу місцевість, виплачуються добові. Особам, що не мають роботи, виплачується винагорода за відрив від їх звичайних занять. Сума компенсації за втрачений заробіток обчислюється за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи. Сума компенсації за відрив від звичайних занять обчислюється пропорційно до розміру мінімальної заробітної плати. Оплата проїзду та добових здійснюється за правилами, встановленими для відрядних виплат.

Право ознайомитися з протоколом допиту і заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, власноручно робити такі доповнення і зауваження реалізується під час складання протоколу допиту і слугує гарантом відповідності записів у протоколі тому, що справді показав свідок.

Право на забезпечення безпеки свідком реалізується відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

У ч. 2 ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» вказується на те, що орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, дізнання, слідчий, прокурор, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у ст. 2 цього Закону, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову в застосуванні заходів безпеки. На своє рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

Ця норма Закону зобов'язує уповноважені органи вживати передбачених законом заходів до охорони життя, здоров'я, честі, гідності та майна осіб, яким загрожує небезпека. У статті 7 цього Закону зазначено заходи забезпечення безпеки, які можуть бути застосовані до учасників кримінального процесу. Це: а) особиста охорона, охорона житла і майна; б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) заміна документів та зміна зовнішності; д) зміна місця роботи або навчання; е) переселення в інше місце проживання; є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; з) закритий судовий розгляд [3, с. 431].

Свідок має право заявляти відвід перекладачу, якщо він прямо або побічно зацікавлений у результаті провадження або виявляє некомпетентність чи непрофесіоналізм [3, с. 253].

Поряд з правами законодавець наділив свідка й обов'язками, а саме:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;
- 2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Отже, свідком у кримінальному процесі є особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 5 листопада 2015 р.: (ОФЦ. ТЕКСТ). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2015. 64 с.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page4>.

3. Томин С.В. Показання анонімних свідків у кримінальному процесі України: поняття та умови допустимості. Держава і право. Випуск 57. 2012. с. 431-436.

Гаркуша Вячеслав Вікторович
к.ю.н., доцент кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ПЕРШОЧЕРГОВИХ ЗАХОДІВ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», затверджена указом Президента України від 12.01.2015 серед пріоритетних питань визначає вектор безпеки - це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні [1]. Безпека держави та її громадян великою мірою залежить від надійної та ефективної правоохоронної системи, її здатності служити та захищати суспільні та державні інтереси.

Враховуючи, що правоохоронні органи у сучасній Україні повинні бути насамперед сервісними службами, що допомагають суспільству влаштувати безпечний та законний добробут у власній країні, сьогодні керівництвом МВС України запроваджено Концепцію розвитку органів внутрішніх справ, яка передбачає формування МВС України як інституту європейського зразка та формування поліції як основного виконавця щодо забезпечення безпеки населення. З цією метою Кабінет Міністрів України 22 жовтня 2014 року затвердив Стратегію розвитку органів внутрішніх справ України [2] та Концепцію першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ [3].

Розглянемо основні положення вказаної концепції та окреслимо головні напрями реформування МВС. Реформа Міністерства покликана відкинути все непотрібне, а також взяти все найкорисливіше для МВС. Реалізацію положень Концепції передбачається досягти шляхом імплементації передового досвіду єв-

ропейських країн, переходу від каральних до сервісних функцій і забезпечення керованості й єдності системи. А отже, метою цієї Концепції визначено перетворення МВС України на цивільне правоохоронне багатопрофільне відомство з чітким розмежуванням політичної та правоохоронної функції. Орієнтиром у реформуванні МВС має стати побудова в Україні системи захисту правопорядку, яка відповідає стандартам провідних демократичних країн.

Концепція реформування МВС України передбачає реалізацію низки заходів, які орієнтовані на задоволення вимог суспільства до майбутніх правоохоронних органів, таких як:

1. Деполітизація правоохоронних органів. Відповідно до цього напряму реформування передбачається чітке відмежування політичної функції, яка залишиться за міністром внутрішніх справ та професійної, яку виконуватимуть керівники правоохоронних структур, що входитимуть до складу міністерства. Проходження служби в цих структурах не залежатиме від зміни політичного керівництва держави. Це призведе до того, що система менеджменту й механізми контролю зведуть до мінімуму можливості ухвалення рішень керівництвом міністерства під впливом політичних сил або політичних уподобань. Пропозиція полягає в застосуванні основних європейських принципів державної служби, таких як рівність, нейтральність, безперервність, здатність до адаптації, прозорість, довіра, надійність.

Працівники МВС, насамперед, є державними службовцями. Таким чином, вони повинні підкорятися керівникам державних органів влади, які були обрані та призначені демократичним шляхом і з дотриманням закону. Вони повинні відхиляти незаконні накази і нести відповідальність за незаконні дії, навіть якщо вони виконують накази вищих посадових осіб. Найголовнішим завданням є переконатися, що жодні служби чи службовці не можуть діяти в інтересах окремих осіб чи політичної партії. Керівник поліції не складає автоматично повноважень зі зміною уряду або міністра внутрішніх справ.

1. Демілітаризація, відповідно до якої у Міністерстві внутрішніх справ залишаться лише працівники, які виконують практичні функції у сферах правоохоронної діяльності, захисту конституційного ладу й територіальної оборони, захисту державного кордону, цивільного захисту населення й пожежно-рятувальної справи.

Ідея цього пункту впливає з відмови від військової системи, але варто поміркувати над тим, як правильно його інтерпретувати і відобразити у реформі. Створення цивільної моделі діяльності та стосунків серед персоналу - це дуже обмежене бачення демілітаризації. Перш за все, ці принципи повинні бути впроваджені через правила прийому на роботу і, особливо, професійної підготовки, по-друге, в невійськовій діяльності, через перегляд правил застосування зброї, вибір спорядження. В той же час, поліція є видимим і постійним проявом влади держави. Отже, працівника поліції має бути видно. Відмова від форми може бути виправдана тільки секретністю виконання завдання (кримінального розшуку, розвідки, боротьби з тероризмом тощо...). Уніформа дозволяє ідентифікувати звання і відповідальність особи як співробітника поліції і як особистості, якщо будуть впроваджені правила ідентифікації. Офіцеру поліції без форми легше порушувати правила ідентифікації, ніж в уніформі. Крім того, присутність на вулицях і в громадських місцях працівників в уніформі є частиною заходів з попередження злочинності і вони впливають на відчуття безпеки.

Загальною практикою для європейських країн є те, що всі співробітники поліції, які не беруть участі в конкретних спецзавданнях, повинні носити уніформу, в тому числі й керівництво поліції; як на вулиці, так і на робочому місці; поліцейських відділках і в штабі.

2. Децентралізація – територіальні підрозділи служб МВС самостійно вирішуватимуть питання планування поточної діяльності, кадрової політики й розподілу наданого бюджету. Вони будуть нести повну відповідальність за прийняті рішення перед місцевою громадою та керівництвом МВС. Передбачається скорочення значної кількості підрозділів зі спорідненими й дублюючими функціями та їх реорганізація (підрозділи боротьби з організованою злочинністю, ветеринарної, транспортної міліції тощо). Також, буде переглянутий статус Державної автомобільної інспекції, розширено повноваження дільничних інспекторів міліції і патрульної служби. Зменшиться кількість спеціальних підрозділів, натомість буде створено один універсальний.

Автономія дає більше можливостей і свободи, незалежний статус впливає на підпорядкування і ресурси. Якщо місцевим органам надати більше самостійності, це дозволить забезпечити кращу адаптацію служби до місцевих і регіональних умов по відношенню до національної політики. В той же час, важливо зберегти національний контроль, розвивати національну доктрину працевлаштування для цього виду поліції, визначити керівні принципи та національні пріоритети в боротьбі зі злочинністю; контролювати і забезпечувати набір кадрів професійну підготовку працівників і нагляд; встановити правила функціонування.

3. Запровадження європейської моделі підбору й навчання кадрів. Кадри добиратимуться прозоро, на конкурсній основі, з урахуванням думки громадськості й за результатами тестування на детекторі брехні. Пріоритет буде надаватися громадянам, що пройшли строкову військову службу. Також, буде запроваджено багаторівневу систему освіти : первинна підготовка, середній рівень та вищий рівень. В роботі кадрових та екзаменаційних комісій буде приймати участь громадськість [2].

Окремим напрямом можна виділити забезпечення дисципліни та законності в органах внутрішніх справ. Пропонується створення дієвих механізмів контролю за діяльністю правоохоронців громадськістю, буде підвищено роль інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування в заходах із забезпечення прав і свобод населення. Контроль громадськості за діяльністю МВС буде передбачати: доступність громадян до інформації про розгляд їхніх заяв на кожному етапі; участь громадськості у проведенні службових розслідувань за фактами порушень з боку правоохоронців; звітність перед громадянами; доступність громадян до інформації про діяльність правоохоронців та їхніх рішень. Також буде мінімізовано упередженість працівників правоохоронних органів шляхом запровадження системи їх ідентифікації та технічних засобів контролю за діяльністю (за допомогою GPS, відеоспостереження).

Разом з удосконаленням функціональної структури міністерства й підпорядкованих центральних органів виконавчої влади, впроваджуватимуться сучасні автоматизовані інформаційні й телекомунікаційні технології. Передбачається створення електронного документообігу й автоматизованих інформаційно-пошукових систем, удосконалення електронних баз даних, засобів відео фіксації

правопорушень та діяльності працівників органів внутрішніх справ, термінали реєстрації відвідувачів, системи безготівкової оплати штрафів.

Таким чином, реалізація положень Концепції дасть змогу якісно вдосконалити ефективність і своєчасність реагування на виклики й загрози, наблизить стандарти діяльності правоохоронців до європейських, підвищить якість надання послуг громадянам і рівень довіри суспільства до МВС. Одночасно передбачається удосконалення правового і соціального захисту працівників системи МВС, підвищення авторитету і престижу служби в правоохоронних органах.

1. Про Стратегію сталого розвитку України 2020 : указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

2. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1221454;jsessionid=721F2250F4A2FC652E28C55254180F58>.

3. Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1221454;jsessionid=721F2250F4A2FC652E28C55254180F58>.

Глобенко Геннадій Іванович
к.ю.н., доц., професор кафедри
кримінального процесу та організації
досудового слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ З ПИТАНЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

За останні роки кримінальний процес України зазнав значних змін, перш за все, пов'язаних з переоцінкою ставлення до особи, яка задіяна у сферу кримінального судочинства. Отже, кримінальний процес покликаний забезпечити права та свободи не лише осіб, щодо яких здійснюється кримінальне провадження, а й потерпілих. Разом із тим законодавець та більшість науковців за інерцією звертають увагу на процесуальні аспекти захисту лише прав підозрюваного та обвинуваченого. Натомість положення чинного законодавства щодо процесуального статусу потерпілого, а серед іншого і відшкодування (компенсації) шкоди потребують суттєвого удосконалення. Вищевказане спонукає звернутись до окремих міжнародно-правових актів та зарубіжного досвіду, що у свою чергу сприятиме аналізу як чинного кримінального процесуального законодавства, так і інших суміжних галузей права з досліджуваного питання.

У світовій науці та правозастосовній діяльності питання реального та повного відшкодування шкоди особам, які стали жертвами злочинних діянь, віднесено до найбільш значущих. Тому не безпідставно, світова спільнота щорічно 22 лютого відзначає Міжнародний день захисту жертв злочинів. У цей день в 1990 р. Уряд Великобританії прийняв «Хартію жертв злочинів», де детально описані зміни, що відбулися в законодавстві та судовій практиці, що стосуються питань забезпечення безпеки та соціальної допомоги особам, які постраждали від злочинних посягань.

Доречно зазначити, що вирішенню досліджуваного питання приділяється пильна увага і з боку одного з найвпливовіших інститутів політичного та громадянського життя – ООН. Проте історичний екскурс міжнародних правових норм у сфері дотримання та захисту прав громадян та забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної протиправними діяннями, логічно розпочати з Загальної декларації прав людини, прийнятої на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН резолюцією 217 А (III) від 10 грудня 1948 р., положення якої відображають найбільш важливі загальнолюдські цінності, що забезпечують належний соціальний стан та розвиток кожної особи, дозволяють реалізувати як її права та законні інтереси, так і інтереси суспільства, держави та людства в цілому.

За результатами Конгресу ООН Генеральною Асамблеєю 29 листопада 1985 були прийняті такі важливі для захисту прав жертв злочинів документи, як Міланський план дій та Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою. З метою відновлення прав жертв злочинів у п. 4 вказаної Декларації закріплено положення, згідно якого особи, що стали жертвами злочинного діяння і зазнали шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, мають право на доступ до механізмів правосуддя і якнайшвидшу компенсацію завданих їм збитків відповідно до національного законодавства. Зауважимо, що прийняття Декларації мало принципове значення, так як в ній вперше були зміщені акценти з забезпечення прав осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, в сторону осіб, яким в результаті такого діяння було заподіяно той чи інший вид шкоди. Додамо, що дана Декларація постала перед світовою спільнотою як перший міжнародний акт, присвячений виключно питанням забезпечення прав і законних інтересів осіб, що стали жертвами протиправних діянь, відновлення їх порушеного соціального статусу та відшкодування шкоди.

У світлі розглянутого питання також необхідно звернути увагу на окремі положення Мінської конвенції «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах» від 22 січня 1993 р. Так, згідно ч. 2 ст. 72 вказаної Конвенції якщо злочин, за яким порушена справа, тягне цивільно-правові вимоги осіб, що зазнали збитків від злочину, ці вимоги при наявності їхнього клопотання про відшкодування збитку розглядаються в даній справі.

Законодавство країн романо-германської правової системи з питань відшкодування шкоди жертвам злочинів містить значну кількість нормативних правових актів, що представляють собою єдиний та цілісний механізм. Слід зазначити, що окремі способи відшкодування дещо схожі з, передбаченими у КПК України. Наприклад, в Німеччині розвинений та діє інститут цивільного позову, який може пред'являтися як в цивільному, так і в кримінальному судочинстві.

Науковий та прикладний інтерес представляє інститут медіації, що застосовується в Німеччині на основі положень кримінального законодавства (§ 46а КК ФРН «Угода особи, яка вчинила діяння, та потерпілого. Відшкодування шкоди»). Його сутність полягає в тому, що при розгляді справи про кримінальний злочин суд може відмовитися від призначення покарання винної особи за наступних умов. По-перше, якщо особа, яка вчинила злочин, повністю або в значній частині відшкодувала завдані нею збитки чи зробила належні дії для відшкодування цієї шкоди в найближчому майбутньому. По-друге, якщо відшкодування шкоди призвело до суттєвих особистих витрат винного, то суд може

пом'якшити покарання або взагалі відмовитися від нього, але у випадках, коли за скоєний злочин максимально можливе покарання не перевищує одного року позбавлення волі або штрафу в розмірі 360 денних ставок (абз. 1 §49).

Також, звертає на увагу пам'ятка для жертв злочинів, яка роз'яснює підстави, порядок та умови отримання компенсаційних виплат. В ній зазначено, що жертви, які отримали в результаті злочину тяжкі тілесні ушкодження, травми здоров'я або психіки, можуть на підставі Закону про компенсацію завданих збитків жертвам злочинів (Gesetz über die Entschädigung für Opfer von Gewalttaten) подати заяву до Окружного Земельного управління (Landratsamt) з метою отримання грошової компенсації. На підставі вказаного Закону надаються: допомога постраждалим на лікарське / зуболікарське лікування; допомога постраждалим на психотерапевтичне лікування; допомога постраждалим на заходи з реабілітації; пенсії постраждалим або пенсії для спадкоємців загиблої жертви злочину (вдів, вдівців, сиріт і батьків).

Серед найбільш важливих законів щодо захисту прав потерпілих, прийнятих в Німеччині, слід виділити «Закон про відшкодування збитків жертвам кримінальних злочинів» 1976 р., який був прийнятий з метою забезпечення надання державою матеріальної компенсації особам, які зазнали насильства на території країни.

Крім цього, у 1986 р. в Німеччині був прийнятий Закон «Про поліпшення становища потерпілого в кримінальному процесі», положення якого передбачають наступні компенсації жертвам злочинів: медична допомога (в тому числі і стоматологічна); грошові виплати; санаторно-курортне лікування; допомога у веденні господарства; оплата через хворобу (за інвалідністю); до 36 євро щоденних виплат в разі ускладнень у працевлаштуванні внаслідок важкої хвороби (інвалідності) потерпілого. Аналіз викладеного свідчить про створення у державі розвинутої як правової, так і економічної бази, що забезпечує належне вирішення питань пов'язаних з відшкодуванням шкоди жертвам злочинних посягань.

У свою чергу, в Україні ідея багатьох науковців та інших суб'єктів законодавчої ініціативи щодо створення єдиного фонду, кошти якого виділялися б на відшкодування (компенсацію) шкоди залишилась нездійсненою, а отже положення ч. 3 ст. 127 КПК України щодо компенсування шкоди завданої потерпілому з Державного бюджету України є декларативними. Також, є не зрозумілою позиція законодавця в ч. 1 ст. 127 КПК України, де йде мова чомусь лише про право, а не беззаперечний обов'язок підозрюваного, обвинуваченого відшкодувати (компенсувати) шкоду завдану потерпілому.

Крім цього на сторінках юридичної літератури вітчизняні науковці неодноразово висловлювали пропозиції щодо внесення змін до положень чинного законодавства пов'язаних з безальтернативною заборонаю звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі не відшкодування нею заподіяних кримінальним правопорушенням збитків, що до речі узгоджується з положення п. 13 Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам – членам від 28 червня 1985 р № R (83) 7 «Про становище потерпілого в рамках кримінального права і процесу», де зазначено, що суду при вирішенні питання про покарання, велику увагу слід приділяти компенсації потерпілому з боку злочинця.

За результатами вивчення окремих міжнародно-правових актів та досвіду Німеччини з питань відшкодування шкоди, заподіяної злочинцем доречно конс-

татувати, що окремі розвинені країни розробили та ефективно втілили в життя механізми відновного правосуддя, які дозволяють реально відшкодувати шкоду, заподіяну жертві злочину. У свою чергу, аналіз вітчизняного законодавства вказує, що його положення не в повній мірі відповідають загальноновизнаним світовою спільнотою нормам, а отже потребують подальшого розроблення та практичного застосування.

Голобородько Денис Віталійович
к.ю.н., доц., доцент кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМИЙ ПОГЛЯД НА ДОПУСТИМІСТЬ ПОВЕРНЕННЯ ПРОТОКОЛУ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ДООПРАЦЮВАННЯ

Проведення у справах про адміністративні правопорушення характеризується особливою складністю та останнім часом привертає до себе увагу науковців-адміністративістів та практиків. Зважаючи на відверту застарілість положень Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) його окремі положення практично не застосовуються, а деякі процесуальні моменти, взагалі залишаються не врегульованими.

Одним з таких є стала практика судів щодо повернення протоколів про адміністративне правопорушення (з усіма матеріалами справи) на доопрацювання органу (посадовій особі), що його склала. Аналіз положень КУпАП дозволяє прийти до висновку про відсутність зазначених повноважень судді, але незважаючи на це, зазначена практика є сталою та останнім часом, з огляду на неврегульованість цього питання, набула характеру відвертого саботажу окремими судами процесу притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

З цього приводу слід зазначити, що наведена практика є ганебною та посуті унеможлиблює притягнення до адміністративної відповідальності порушника. Так відповідно до положень ч. 2 ст. 256 КУпАП протокол про адміністративне правопорушення повинен бути обов'язково підписаний особою, щодо якої він складений, тобто після повернення судом протоколу на так зване "доопрацювання", працівнику поліції, у багатьох випадках, необхідно скласти новий протокол, знайти особу яка притягається до відповідальності, ознайомити її зі змістом протоколу та вручити його копію. У площині практичного застосування даних положень КУпАП все наведене виглядає доволі проблематичним, з огляду на незгоду особи зі своїм правопорушенням та намаганням останнім уникнути можливості складання нових документів.

На захист своєї позиції, що дає можливість судам повертати протоколи на доопрацювання, завжди посилаються на ч. 5 п. 24 Постанови Пленуму Верховного суду України "Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації

транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті" від 23.12.2005 № 14, в якому ВСУ визнає правильною практику тих суддів, які вмотивованими постановами повертають протоколи про адміністративні правопорушення, складені не уповноваженою на те посадовою особою або без додержання вимог ст. 256 КпАП, відповідному правоохоронному органу для належного оформлення [1].

На наше переконання застосування зазначеної позиції є виправданим виключно при наявності суттєвих недоліків протоколу про адміністративне правопорушення, які об'єктивно перешкоджають розгляду справи.

Якщо застосовувати аналогію правових норм, то можна дійти до висновку, що суддя, на підставі п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, може повернути обвинувальний акт, якщо він не відповідає встановленим вимогам [2]. В свою чергу, вимоги до обвинувального акту визначені у ст. 291 КПК України.

Проводячи аналіз підстав для повернення обвинувального акту та трансформуючи їх, за аналогією, на правовідносини у сфері притягнення осіб до адміністративної відповідальності, в частині можливості повернення судом протоколу про адміністративне правопорушення на доопрацювання, можна зробити висновок, що суддя має право повернути протокол у разі:

- відсутні дані про дату, час та місце складання протоколу;
- відсутності даних про особу яка склала протокол (посада, спеціальне звання, прізвище, ім'я, по батькові поліцейського);
- відсутності анкетних даних особи, яка притягається до відповідальності (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, громадянство, місце проживання (перебування), місце роботи громадянство, документ, що підтверджує особу);
- відсутності анкетних даних потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання (перебування));
- відсутності фактичних обставин адміністративного правопорушення, які поліцейський вважає встановленими (фабула правопорушення);
- відсутності правової кваліфікації вчиненого адміністративного правопорушення з посиланням на положення та статті (частини статті) кодексу України про адміністративні правопорушення;
- відсутності обставин які обтяжують чи пом'якшують відповідальність (статті 34, 35 КУпАП);
- не зазначення розміру шкоди завданої адміністративним правопорушенням;
- відсутності відомостей про вручення копії протоколу про адміністративне правопорушення особі відносно якої його складено, або наявності відмітки про його відмову в отриманні такої копії, засвідчену підписами двох понятих;
- відсутності підпису поліцейського, який склав протокол.

Судом при винесенні постанови про направлення "адміністративного матеріалу" для дооформлення вчиняється дискреційна дія (тобто дія на власний розсуд) – вид кінцевого рішення у справі не передбачений ст. 284 КУпАП. [3]

Зазначена постанова суду, не оскаржується в апеляційному порядку, але необхідно звернути увагу на той факт, що відповідно до положень ч. 3 ст. 314 КПК України ухвала про повернення обвинувального акта може бути оскаржена в апеляційному порядку. Таким чином, використовуючи аналогію юридичних процесів, можна вести мову про можливість апеляційного оскарження та-

ких постанов під час провадження у справах про адміністративні правопорушення. Але слід наголосити, що відповідно до положень КУпАП, правом апеляційного оскарження користуються прокурор, особа, яка притягається до адміністративної відповідальності та потерпілий.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984, додаток до № 51. – Ст.1122 (з наступними змінами та доповненнями).

2. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>.

3. Постанови про направлення "адміністративного матеріалу" для дооформлення// Мurnameisthelaw[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mynameisthelaw.blogspot.com/2013/02/blog-post_9771.html.

Дараган Валерій Валерійович
к.ю.н., доцент кафедри

Санакосв Дмитро Борисович
к.ю.н., доц., доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
та спеціальної техніки

Христов Олександр Леонідович
к.ю.н., доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ДЕЯКИМИ СУБ'ЄКТАМИ КО- НТРОЛЮ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Високий рівень латентності злочинів у сфері державних закупівель та складність їх виявлення вимагає від оперативних підрозділів захисту економіки Національної поліції України (далі – НП України) застосування всієї різноманітності форм і методів протидії таким злочинним явищам. Одним із перспективних шляхів покращення діяльності з протидії злочинам у сфері державних закупівель є налагодження взаємодії підрозділів захисту економіки НП України з іншими суб'єктами контролю за здійсненням державних закупівель.

Державне регулювання і контроль за законністю у сфері державних закупівель згідно з положеннями Закону України «Про публічні закупівлі» здійснюють [1]: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; Державна казначейська служба України; Рахункова палата України; Антимонопольний комітет України; Державна аудиторська служба України.

Однак не усі із зазначених вище суб'єктів наділені функцією контролю у сфері державних закупівель. Зокрема, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України наділено функціями державного регулювання сферою державних закупівель.

У рамках тез доповіді пропонуємо розглянути питання взаємодії підрозділів захисту економіки НП України з підрозділами Державної казначейської служби, Рахункової палати та Антимонопольного комітету України.

Пропонуємо розглянути контрольні повноваження кожного із вище вказаних суб'єктів контролю за здійсненням державних закупівель та визначити можливі напрями взаємодії підрозділів захисту економіки НП України з цими суб'єктами у процесі оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель.

Державна казначейська служба України відповідно до покладених на неї обов'язків здійснює контроль за дотриманням розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, іншими клієнтами вимог законодавства у сфері закупівель в частині наявності, відповідності та правильності оформлення документів. При цьому Казначейство під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими державними органами, допоміжними органами і службами.

Відповідно до положень Закону України «Про публічні закупівлі» Державна казначейська служба України наділена такими повноваженнями: до здійснення оплати за договором про закупівлю перевіряє наявність договору про закупівлю, річного плану закупівель та звіту про результати проведення процедури закупівлі, які підтверджують проведення процедури закупівлі, за результатами якої укладено договір про закупівлю; вживає заходів з недопущення здійснення платежів з рахунка замовника згідно з узятим фінансовим зобов'язанням за договором про закупівлю у випадках: відсутності або невідповідності встановленим законодавством вимогам необхідних документів; відміни процедури закупівлі; набрання законної сили рішенням суду про визнання результатів процедури закупівлі недійсними; на період призупинення процедури закупівлі; наявності відповідного рішення органу оскарження.

Виходячи з покладених на Державну казначейську службу України повноважень можна дійти висновку, що вона є єдиним суб'єктом контролю за здійсненням державних закупівель, який здійснює такий контроль не вибірково, а суцільним способом на постійній основі.

Результати опитування працівників підрозділів захисту економіки НП України показали, що взаємодія з підрозділами Державної казначейської служби України здійснюється за такими напрямками: взаємне інформування про виявлені порушення під час проведення тендеру; отримання інформації щодо бюджетних програм, які повинні виконуватися у порядку, встановленому КМУ; отримання інформації про розмір фінансування та порядок використання коштів згідно з кодом класифікації видатків.

Організація взаємодії між підрозділами захисту економіки НП України та підрозділами Державної казначейської служби України здійснюється шляхом направлення відповідних листів (у випадку взаємного інформування), а також шляхом надання відповідних запитів на отримання інформації.

Рахункова палата України відповідно до покладених на неї обов'язків здійснює державний зовнішній фінансовий контроль (аудит) щодо виконання державного замовлення та здійснення державних закупівель.

При здійсненні державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) за ефективністю використання коштів державного бюджету, передбачених на

виконання державного замовлення, Рахункова палата досліджує та оцінює систему правових, організаційних і фінансових засад державного замовлення, ефективність формування та виконання державного замовлення. Державний зовнішній фінансовий контроль (аудит) щодо здійснення державних закупівель за рахунок коштів державного бюджету проводиться Рахунковою палатою стосовно всіх стадій державних закупівель і включає перевірку та аналіз законності та ефективності здійснення державних закупівель, дотримання передбачених процедур, оцінку своєчасності отримання товарів, послуг та проведення робіт, а також аналіз стану прозорості та додержання встановлених принципів здійснення державних закупівель [2].

Члени Рахункової палати для виконання покладених на них повноважень мають право:

1) ознайомлюватися з оригіналами документів об'єктів контролю, отримувати безоплатно копії документів та інформацію у паперовому та електронному вигляді (включаючи інформацію з автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування), необхідні для здійснення заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту);

2) отримувати інформацію про стан та рух коштів державного бюджету від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів;

3) отримувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, інших юридичних осіб та їх посадових осіб, фізичних осіб – підприємців інформацію, документи і матеріали, необхідні для здійснення Рахунковою палатою своїх повноважень;

4) отримувати від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику, Фонду державного майна України, Національного банку України та інших фінансових установ необхідні відомості про здійснювані ними операції і стан рахунків розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування щодо операцій з коштами державного бюджету, у тому числі міжбюджетних трансфертів, а також про надходження до державного бюджету податків, зборів, обов'язкових платежів та інших доходів.

Рахункова палата у разі виявлення при здійсненні заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) ознак кримінального або адміністративного правопорушення повідомляє про них відповідні правоохоронні органи.

Функцію налагодження взаємодії апарату Рахункової палати з апаратами інших державних органів, органів місцевого самоврядування покладено на секретаря Рахункової палати [2].

Результати опитування працівників підрозділів захисту економіки НП України показали, що взаємодія з підрозділами Рахункової палати України здійснюється за такими напрямками: взаємне інформування про виявлені порушення під час проведення тендеру; інформування Рахункової палати за наслідками розгляду матеріалів Рахункової палати та про вжиті заходи реагування.

Антимонопольний комітет України відповідно до покладених на нього

завдань здійснює контроль щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель. Такий контроль, насамперед, спрямований на виявлення антиконкурентних узгоджених дій (змов учасників тендеру) на тендерах та притягнення порушників до відповідальності.

Антимонопольний комітет України як орган оскарження з метою неупередженого та ефективного захисту прав і законних інтересів осіб, пов'язаних з участю у процедурах закупівлі, утворює постійно діючу адміністративну колегію (колегії) з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель. Рішення постійно діючої адміністративної колегії (колегій) приймаються від імені Антимонопольного комітету України [1].

Результати опитування працівників підрозділів захисту економіки НП України показав, що у процесі протидії злочинам у сфері державних закупівель взаємодія з підрозділами Антимонопольного комітету України відбувається за такими напрямками: проведення спільних нарад; обмін інформацією про порушення, допущені у сфері державних закупівель; призначення перевірки додержання законодавства про захист економічної конкуренції працівниками Антимонопольного комітету України.

Одним із найбільш поширених заходів, що використовуються в процесі протидії злочинам у сфері державних закупівель, є призначення перевірки додержання законодавства про захист економічної конкуренції працівниками Антимонопольного комітету України. Такі перевірки проводяться позапланово, підставою для проведення такої перевірки є відповідне подання органів НП про порушення законодавства про захист економічної конкуренції об'єктом перевірки. При цьому така перевірка може проводитися без попереднього письмового повідомлення.

Керівники структурних підрозділів Антимонопольного комітету України з метою проведення перевірки мають право наділяти працівників Антимонопольного комітету України, які залучаються до проведення такої перевірки, рядом спеціальних повноважень, зокрема: безперешкодно входити на підприємства, в установи, організації за службовим посвідченням і мати доступ до документів та інших матеріалів, потрібних для проведення перевірки (для перевірки підприємств, установ, організацій з особливим режимом роботи допускаються державні службовці органів Комітету, що мають відповідний допуск до державної таємниці, оформлений в установленому порядку); вимагати усних або письмових пояснень посадових осіб і громадян; вимагати необхідні документи та іншу інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, таку, що є комерційною таємницею, у зв'язку з реалізацією своїх повноважень; вилучати в установленому порядку письмові та речові докази, зокрема документи, предмети чи носії інформації, що можуть бути доказами чи джерелом доказів у справі про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, а в разі, коли вилучити докази немає можливості, накладати арешт на предмети, документи, інші носії інформації, що можуть бути доказами чи джерелом доказів у справі, відповідно до положень Закону України «Про захист економічної конкуренції»; залучати за погодженням з відповідними центральними та місцевими органами влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами й об'єднаннями їхніх спеціалістів, депутатів місцевих рад для проведення перевірки [3].

Тому під час підготовки органом НП України відповідного подання на

проведення перевірки необхідно враховувати можливість надання таких прав працівникам Антимонопольного комітету України, які залучаються до проведення перевірки. У зв'язку з цим під час підготовки подання доцільно передбачити у ньому обставини, які зумовлюють необхідність наділення працівників Антимонопольного комітету України окремими правами.

Якщо в ході перевірки було встановлено ознаки порушення законодавства про захист економічної конкуренції, що містять ознаки злочину, голова Комітету, відділення вирішують питання щодо надіслання правоохоронним органам відповідних матеріалів.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що на сьогодні одним зі шляхів, направлених на вирішення наявних проблем протидії злочинам у сфері державних закупівель, є налагодження взаємодії підрозділів захисту економіки Національної поліції України з іншими суб'єктами контролю за здійсненням державних закупівель.

Використання допомоги суб'єктів контролю за здійсненням державних закупівель у процесі протидії злочинам у сфері державних закупівель обумовлене такими чинниками: кожен із суб'єктів контролю наділений ексклюзивними правами щодо проведення контролю за здійсненням державних закупівель, якими не наділені підрозділи захисту економіки; працівники суб'єктів контролю володіють специфічними знаннями, які можна використовувати у процесі протидії злочинам у сфері державних закупівель шляхом залучення їх як спеціалістів.

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII // Відомості Верховної Ради. 2016. № 9. Ст. 89.

2. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-19 // Відомості Верховної Ради. 2015. № 36. Ст. 360.

3. Про Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 25.12.2001 № 182-р.

Дацюк Тетяна Кузьмівна

к.ю.н., доц., завідувач кафедри правових дисциплін Криворізького факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Для України проблема протидії тероризму набула особливої актуальності з початком агресії з боку Російської Федерації, яка порушила територіальну цілісність нашої держави та загрожує її незалежності. Силами і засобами розвідувальних органів і спеціальних служб країна – агресор спровокувала численні терористичні акти на території Донецької і Луганської та інших областей України, а також збройні виступи сепаратистів.

Незаконні збройні формування, що діють на тимчасово непідконтрольній

території України, широко використовують терористичну тактику, яка мало чим відрізняється від дій організацій, визнаних терористичними на міжнародному рівні (як «Аль – Каїда» або «Ісламська держава»).

Бойовики, які діють в Україні, користуються постійно підтримкою з території Російської Федерації, що здійснює масштабні поставки озброєння, військової техніки, боєприпасів, надає значні матеріальні та фінансові ресурси, а також проводить їх підготовку на своїх військових полігонах.

У нинішніх умовах діяльність міжнародних терористичних організацій не лише негативно позначається на безпековому середовищі, а й становить безпосередню загрозу для національної безпеки України. Можливість використання міжнародними терористами території нашої держави для транзиту, відпочинку і оздоровлення, незаконного перевезення зброї, людей, наркотичних речовин в умовах збройного конфлікту на Донбасі та відсутності контролю за ділянкою державного кордону в районі проведення антитерористичної операції може бути використана РФ як для виправдання можливих агресивних дій, під виглядом боротьби з тероризмом, так у ході інформаційної компанії проти нашої держави.

Підвищення стійкості України до терористичної загрози потребує певного удосконалення антитерористичного законодавства України, оновлення моделі взаємодії спеціальних служб і правоохоронних органів з населенням з питань запобігання і протидії тероризму, а також мінімізації наслідків вчинення терактів. У цих процесах має бути врахований як досвід проведення АТО на території окремих районів Донецької і Луганської областей, так і передовий іноземний досвід.

У тлумачному словнику сучасної української мови дається таке трактування тероризму, терору: найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення. Надмірна жорстокість стосовно кого – небудь, залякування, тероризм. Здійснювання, застосування терору, діяльність і тактика терористів [2, с. 1242]

Терор(від лат. *terror* – страх, жах) – це цілеспрямованість застрашлива дія, а також ідеологія насильства і практику впливу на суспільну свідомість, пов'язана із залякуванням населення різними формами протиправних насильницьких дій. Багато дослідників розглядають тероризм як один із способів політичної боротьби із застосуванням ідеологічно мотивованого насильства, Тероризм можливий за умови співчуття справі терористів хоча б частини суспільства, тобто терористи потребують підтримки населення, саме з якого можуть формуватися так звані терористичні мережі [5, с.74]

Нові традиції у розвитку міжнародного тероризму створюють додаткові виклики для національної і міжнародної безпеки і потребують належного реагування. З огляду на це, заходи з удосконалення антитерористичної політики і боротьби з тероризмом як на національному, так і на міжнародному рівнях повинні мати перманентний характер навіть за умов низького рівня відповідно загрози. Наразі зусилля багатьох країн спрямовані на посилення захисту від терористичної загрози.

Сплеск масштабу нелегальної міграції до Європи у 2015р. фактично продемонстрував слабкість європейських інституцій, відповідальних за охорони зовнішніх кордонів та надання притулку біженцям: Агентства з охорони зов-

нішніх кордонів Євросоюзу (FRONTEX) та Бюро з питань надання притулку ESAO (European Asylum Support Office), а також і прорахунки європейської політики контролю на кордонах. Беручи це до уваги, Єврокомісія підготувала та у листопаді 2015р. оприлюднила у Брюсселі оновлену Європейську у політику слідства (Review of the European Neighbourhood Policy), якою встановлено нові рамки відносин ЄС із 16 країнами – сусідами на сході та півдні ЄС(включаючи Україну). Вперше у такому форматі взаємодії ЄС із своїми сусідами з'явилися без пекові інструменти, серед яких – боротьба з нелегальною міграцією. У грудні того ж року Європейська комісія оприлюднила плани щодо створення на основі FRONTEX нової прикордонної служби та берегової охорони на всіх зовнішніх кордонах ЄС, що допомагатиме сповільнити приплив біженців з Близького Сходу та Африки до Європи.

З огляду на зростання терористичної загрози, низкою країн було змінено національне законодавство з питань протидії тероризму, у т.ч. надано додаткові повноваження правоохоронним органам і спеціальним службам.

Так, 24 червня 2016 р. у ФРН ухвалено закон «Про заходи з протидії тероризму» яким передбачається:

- запровадження більш жорстоких правил реєстрації власників передплатеного зв'язку;
- організація автоматизованого обміну даними між національними спецслужбами та правоохоронними органами, а також із спецслужбами іноземних держав;
- збільшення термінів зберігання відповідної інформації;
- розширення оперативної складової у діяльності поліції, особливо у контексті протидії нелегальній міграції;
- зменшення з 16 до 14 років мінімального віку громадян, за якими дозволено здійснювати стеження.

Також у контексті розвитку системи запобігання терористичним актам у Німеччині заплановано введення нової системи оцінки загроз «Радар», що призначена для посилення моніторингу за потенційними терористами та покращення взаємодії поліцейських служб і судових органів.

Аналогічні підходи щодо посилення протидії тероризму було застосовано у Польщі, Угорщині, Китаї.

З огляду на тенденції до зростання небезпеки тероризму, зміни антитеористичного законодавства, у т.ч. щодо посилення силової компоненти у системі протидії тероризму, збільшення витрат на фінансування їх потреб, спостерігається і в інших країнах світу: Канаді, Швейцарії, Австралії тощо.

Останні контртерористичні стратегії США приймалися у 2003р., 2011р., 2016р. Вони чітко орієнтовані на забезпечення національних інтересів США та подолання характерної терористичної загрози.

Нова версія Контртерористичної стратегії Сполученого Королівства (CONTESN – The united Kingdom's Strategy for Countering Terrorism – Annual Report) видана у липні 2016 р. та включає доповідь щодо тероризму та боротьби з ним за 2015р.[1]

За даними Генеральної прокуратури України [4], в Україні зареєстровано кримінальні правопорушення за статтями КК України:

- 258 (терористичний акт): у 2013 р. – 4, у 2014 р. – 1515, у 2015р. – 1305,

у 2016р. – 1869, у січні – квітні 2017р. – 538;

- 258 – 1 (втягнення у вчинення терористичного акту): у 2013 р. – 0, у 2014 р. – 7, у 2015 р. – 1, у 2016 р. – 5;

- 258 – 2(публічні заклики до вчинення терористичного акту): у 2013 р. – 2, у 2014 р. – 5, у 2015 р. – 5, у 2016 р. – 5, у 2017 р. – 0;

- 258 – 3(створення терористичної групи чи терористичної організації):у 2013 р. – 1, у 2014 р. – 489, у 2015 р. – 877, у 2016 р. – 411, у січні – квітні 2017 р. – 130;

- 258 – 4 (сприяння вчиненню терористичного акту): у 2013 р. – 0, у 2014 р. – 12, у 2015 р. – 7, у 2016 р. – 4, у січні – квітні 2017 р. – 0;

- 258 – 5 (фінансування тероризму) у 2013 р. – 3, у 2014 р. – 60, у 2015 р. – 184, у 2016 р. – 99, у січні – квітні 2017р. – 23.

Не менш показовим відаються статистичні показники щодо кількості зареєстрованих в Україні кримінальних правопорушень за статтею 25 – 3 КК України(створення терористичної групи чи терористичної організації). У 2014р. таких злочинів зареєстровано 489, а у 2015р. – 877. Таким чином, спостерігалось суттєве (майже удвічі)збільшення кількості задокументованих фактів створення терористичної групи чи терористичної організації. У 2016 р. кількість зазначених злочинів знизилася до показника 2014 р. та зупинилась на позначці 411 [4] . Однак за створення терористичної групи чи терористичної організації у 2014 р. жодну особу не було засуджено, у 2015р. засуджено уже 12 осіб, а у 2016р. – 59 [2]. Таким чином, за вчинення протягом зазначеного періоду 1777 злочинів засуджено всього 71 особу . Тож можна припустити, що зазначені статистичні показники свідчать про необхідність належного законодавчого закріплення процедури визнання організацій терористичними, що, як видається, дозволить поліпшити ефективність розслідування правопорушень, передбачених статтею 258-3 КК України.

Виключно важливим видається й те, що у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Президентом України 25 травня 2015р., серед основних напрямів державної політики у сфері національної безпеки України серед іншого визначено:

- нейтралізацію сепаратистських та екстремістських рухів і організацій;
- забезпечення державної безпеки у сферах боротьби з тероризмом, економічної, інформаційної, кібернетичної безпеки;
- розвиток спроможностей щодо запобігання і боротьби з тероризмом, а також спільної боротьби з тероризмом;

Як видно, у цьому політико – правовому документі значна увага приділяється створенню належних умов для захисту життєво важливих національних інтересів України та її громадян від сучасних терористичних загроз.

Законом України «Про боротьбу з тероризмом» визначає, що терористична діяльність охоплює:

- планування, організацію, підготовку та вчинення терористичних актів;
- підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;
- організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терорис-

тичних актів, так само як і участь у таких актах;

- вербування, озброєння, підготовку та використання терористів;
- пропаганду і поширення ідеології тероризму;
- фінансування та інше сприяння тероризму;

Статтями 23, 24, 25 цього Закону встановлено, що особи, винні у здійсненні терористичної діяльності, несуть кримінальну відповідальність у порядку, передбаченому законом. Тож, у Кримінальному кодексі (далі – КК) України міститься низка кримінально – правових норм, яким передбачено покарання:

- за терористичний акт (стаття 258),
- втягнення у вчинення терористичного акту (стаття 258-1),
- публічні заклики до вчинення терористичного акту (стаття 258-2),
- створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3),
- сприяння вчиненню терористичного акту (стаття 258-4)
- фінансування тероризму (стаття 258-5),
- вчинення інших діянь, які мають ознаки тероризму : посягання на життя державного чи громадського діяча (стаття 112), диверсія (стаття 113), захоплення заручників (стаття 147), створення на передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (стаття 260), посягання на життя представника іноземної держави (стаття 443), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (стаття 444).

Зміна характеру терористичної загрози в Україні вкрай негативно позначалась на криміногенній ситуації.

Таким чином можна констатувати, що Україна в цілому створила необхідні законодавчі умови для забезпечення успішної протидії тероризму. Однак під час удосконалення нормативно – правової бази боротьби з тероризмом в Україні доцільно враховувати як власний, так і світовий досвід у цій сфері, у тому числі передбачати використання нових технологій і методів такої антитерористичної діяльності.

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / [Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є.]; за заг. ред. О. О. Резнікової. – К.: НІСД, 2017. – 60 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD). / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с. 3. Вікіпедія, вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

3. Додаток 1 до листа ДСА України від 27.05.2015 № 14-9966/15. 2

4. Лист Генеральної прокуратури України від 27 серпня 2015 року (реєстр. № 19/4-122 вих. – 15).

5. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом: [монографія] / В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко. — К. : Знання, 2002. — 254 с. (20,8 д.а.)

Диса Олена Вікторівна
к.психол.н., доц., доцент кафедри
філософії та політології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ДОВІРИ ГРОМАДЯН ДО ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

«Ми відчуваємо довіру до тих людей, які, як ми думаємо, розуміють більше, ніж ми, і які, як ми віримо, передбачають майбутнє... і коли положення стає небезпечним, здатні знайти вихід із нього і своєчасно прийняти рішення. Тому ми і гадаємо, що правильно доручити їм своє благополуччя, надбання і дітей»

Цицерон

В умовах соціально-економічних трансформацій в Україні зростає потреба в поліпшенні роботи Національної поліції як одного з важливих інститутів державної влади. Це пов'язано з необхідністю встановлення принципово нових відносин між органами внутрішніх справ і громадянськістю на основі демократизації і партнерства, що сприятиме підвищенню ефективності виконання працівниками поліції своїх професійних обов'язків. На сучасному етапі реформування правоохоронної системи довіра населення до поліції виступає важливим механізмом розвитку демократичних відносин в країні. Сучасна концепція розвитку правоохоронних органів передбачає формування партнерських, довірчих відносин між поліцією і громадянами, налагодження комунікації між ними. Саме тому виникає потреба в науковому осмисленні проблеми довіри до влади і правоохоронних органів.

Питання довіри до влади і безпосередньо до правоохоронних органів розглянуто в багатьох наукових працях, однак, сучасні соціологічні дослідження показують, що рівень довіри до поліції серед населення не достатньо високий. Тому попередні наукові положення стосовно цієї проблеми вимагають переосмислення та пошуку нових підходів.

Соціально-психологічний аспект довіри розглядався багатьма вченими, насамперед західними (вченими (Е. Аронсон, М. Бубер, Е. Гідденс, М. Лума, Д. Майерс, А. Г. Маслоу, Е. Пратканіс, К. Р. Роджерс, А. Селігмен, Е. Фромм, Ф. Фукуяма, Р. Чалдіні, П. Штомпка, Е. Еріксон та ін.). Серед вітчизняних дослідників проблемі довіри присвятили свої наукові праці І.Ф. Аметов, В.П. Зінченко, І.А. Ільїн, В.В. Козлов, Б.З. Мільнер, А.А. Реан, Б.А. Рутковський, Т.П. Скрипкіна та ін..

Незважаючи на значний обсяг дослідницької роботи, проблема довіри не має загальнонаукової парадигми вивчення та дослідження. Проте, встановлення специфіки взаємозв'язку між загальним та індивідуальним рівнем довіри громадян до поліції, дослідження психологічних характеристик їх взаємодії є дуже

важливими аспектами теорії і практики юридичної і психологічної науки.

Кожна людина розуміє, що важлива умова нормальної життєдіяльності – це навчитися довіряти собі та іншим, життю загалом. Однак у процесі життя та міжособистісних стосунків постійно виникають складні ситуації, протиріччя, від розв'язання яких залежить подальша доля людини. Особливо це важливо у взаємодії між громадянами і представниками правоохоронних органів, оскільки результати цієї взаємодії формують імідж поліції та загальний рівень довіри. За Т. Говіром довіра визначається як упевненість в тому, що навколишній світ і його мешканці не мають наміру заподіяти шкоду [4, с. 48]. Але важко уявити собі щоб такий рівень довіри сформувався у громадян нашої країни до поліції у період соціально-економічних перетворень.

Довіра є однією зі складових соціального капіталу країни. Ф. Фукуяма вважає, що функціональність довіри можна розглядати в різних аспектах – особистісному і суспільному. На особистісному рівні довіра задовольняє базові людські потреби, і перш за все потребу індивіда в онтологічній безпеці, забезпечуючи соціальне і психологічне благополуччя при взаємодії із зовнішньою реальністю [2, с. 52].

З точки зору Е.А. Хорошилової головною соціально-психологічною функцією довіри є комунікативність. На погляд дослідниці, комунікативні процеси взаємодії людей неможливі без довіри, бо саме довірливе спілкування є основою всіх можливих шляхів зближення людини з людиною [3, с. 12]. На наш погляд, комунікативна функція довіри є основою ефективної взаємодії між громадянами і працівниками поліції, оскільки кожний акт такого спілкування завжди формує відповідну міру довіри, без якої робота поліції буде лише формальною.

Довіра до поліції є, водночас, головною умовою формування почуття соціальної безпеки громадян. За умов створення безпеки життя у людей знижується рівень страху, агресії, ворожого ставлення до оточуючих. Коли людина почуває себе у безпеці, вона перестає постійно думати про те, що треба захищати себе та своїх рідних, вона знає, що у складній правовій ситуації її захистить закон і представники правоохоронних органів. Почуття соціальної безпеки відкриває шляхи для ефективної взаємодії, саморозвитку, професійної реалізації, творчості. Тому формування ефективної взаємодії населення і поліції перш за все вигідно самої поліції, оскільки при високому рівні довіри до поліції може значно знижуватись рівень злочинності в країні.

Від того, наскільки громадяни будуть довіряти працівникам органів внутрішніх справ, від рівня взаємодії громадян з органами правопорядку буде залежати успішне функціонування самого інституту поліції як органу правового захисту громадян та правопорядку.

1. Василець Н.М. Довіра як підґрунтя толерантності у психолого-педагогічної взаємодії // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – № 1, 2012. – С. 114 – 121.

2. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния / Ф. Фукуяма // Новая индустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 640 с.

3. Хорошилова Е.А. Феномен субъективной значимости другого человека: автореф. дис. на соискание учён. степ. канд. психол. наук / Е.А. Хорошилова. – М., 1984. – 23 с.

4. Govier P. Distrust as a practical problem / P. Govier // Journal of social philosophy. – Vilanova, 1992. – Vol. 23. – № 3.

Дячкін Олександр Петрович
к.ю.н., доц., доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Завдання Кримінального кодексу України (далі – КК) та метод його здійснення визначені у статті 1 КК, що вказує на визнання законодавцем їх важливості. Визначення завдання закону та методу його здійснення мають істотний вплив на зміст та спрямування його норм і закону в цілому. Тому формулювання і нормативне визначення завдання КК і методу його здійснення має велике значення як для кримінального судочинства, так і держави та суспільства в цілому.

Завданням КК у ч. 1 ст. 1 визначено: «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам» [1, с. 9]. Зі змісту цієї норми витікає, що КК має два завдання: 1) правове забезпечення охорони перелічених в ній предметів охорони від злочинних посягань; 2) запобігання злочинам. Зазначений перелік предметів кримінально-правової охорони сформульовано так, що сприймається як визначений і такий, що не підлягає розширеному тлумаченню, бо зі змісту норми не витікає, що закріплені в ній завдання є основними. Відсутнє в ній також і положення про наявність завдання КК захисту й інших об'єктів кримінально-правової охорони, що відповідало б змісту КК, у нормах якого фактичне коло останніх є значно ширшим, ніж у ст. 1 КК, наприклад, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, які у ст. 3 Конституції України визнаються найвищою в Україні соціальною цінністю, а також територіальна цінність України, питання захисту якої є надзвичайно актуальним, та інші, у тому числі закріплені в Конституції України, цінності, посягання на які можуть утворювати злочин.

Вчені, коментуючи ст. 1 КК зазначають, що норми КК охороняють лише найважливіші елементи зазначених в ній об'єктів, а охорона менш важливих суспільних відносин і соціальних благ (об'єктів) здійснюється за допомогою правових норм інших галузей права (зокрема адміністративного, цивільного, трудового права) [2, с. 9]. Така думка не зовсім відповідає дійсному стану правового захисту об'єктів, які у вказаних та інших галузях права, значною мірою є одні й ті ж самі, але їх кримінально-правовий захист забезпечується лише від найбільш суспільно небезпечних посягань. Наприклад, крадіжки, хуліганство, порушення правил обігу наркотичних засобів та інші.

Не зазначено в КК його завданням і правове забезпечення відновлення прав та законних інтересів потерпілих від злочинів осіб, що витікає з положень ст. 3 Конституції України: «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [3, ст. 3]. Утвердження прав і свобод людини забезпечується державою їх визнанням, регламентацією, а також встановлен-

ням правової охорони в законах та інших нормативних актах держави, а їх забезпечення – діяльністю органів влади, що полягає у здійсненні контролю за дотриманням положень нормативних актів про права та законні інтереси людини усіма суб'єктами правовідносин та своєчасному, у разі порушення прав та законних інтересів людини, втручанні уповноважених органів держави для припинення такого порушення, а також вжиття необхідних заходів для відновлення порушених прав і свобод людини та компенсації їй винними особами завданої шкоди.

Одним із важливих завдань КК є виправлення засуджених за злочини осіб, про що, як мету покарання, разом із запобіганням вчиненню нових злочинів, зазначається у ч. 2 ст. 51 КК. Виправлення особи як умови застосування до неї положень КК, що покращують її правове становище, закріплено також у ч. 1 ст. 75, ч. 2 ст. 81, ч. 2 ст. 82, ч. 5 ст. 83, ч. 1 ст. 97 та ч. 2 ст. 107 КК.

Очевидно, що перелік в ст. 1 КК усіх об'єктів, охорона яких складає завдання КК, не є доцільним, бо суперечить вимогам щодо стислості формулювань змісту правових норм. Але це не є підставою для неповноти та вибіркової сформульованого в ній завдання КК, яке має не тільки декларативне, але й практичне значення – зобов'язує законодавця формулювати зміст норм КК таким чином, щоб вони відповідали його меті і правовими засобами забезпечували виконання проголошених завдань, а суб'єктів кримінально-правових відносин – виконувати їх положення.

Як видно зі змісту ч. 1 ст. 1, завдання КК в ній сформульовано фактично єдине – правове забезпечення охорони зазначених в ній соціальних цінностей, які виступають об'єктами кримінально-правової допомоги, що за своїм змістом є спробою держави в особі її законодавчого органу запобігати вчиненню злочинних посягань на вказані об'єкти, тобто запобігання злочинам. Отже запобігання злочинам, як окреме завдання КК, вказівка на яке міститься у ч. 1 ст. 1 можна вважати таким у розумінні, що в ньому йде мова про запобігання іншим, крім злочинних посягань на права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадську безпеку, довкілля, конституційний устрій України, мир і безпека людства, злочинам. Але чи доцільне таке ускладнення змісту першої за порядковим номером норми КК, який, крім того, ще й не охоплює усі, або хоча б основні завдання закону?

Забезпечення виконання завдань КК пов'язане з реалізацією норм Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), за нормами якого здійснюється кримінальне провадження в Україні, а тому їх завдання певною мірою мають співпадати. Одним із перших завдань кримінального провадження в ст. 2 КПК визначено «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень» [4, с. 7], що перекликається із завданням КК, проте, на відміну від останнього (ч. 2 ст. 1), не визначає методи їх здійснення. В КПК визначено й інші його завдання, пов'язані зі здійсненням кримінального провадження за фактами вчинення злочинів, але вони майже не переликаються із завданням, визначеним в ст. 1 КК. Навряд чи такий стан узгодженості їх завдань, що є одними із основних положень двох тісно пов'язаних між собою галузей права, відповідає меті кримінального судочинства в Україні.

Відповідно до сформованих в ч. 1 ст. 1 завдань КК, визначаються й методи їх здійснення – це визначення КК які суспільно небезпечні діяння є злочина-

ми та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Про визначення обставин, що виключають злочинність діяння, а також які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, правила призначення покарання, інші кримінально-правові заходи щодо осіб, які вчинили діяння, передбачені КК, а також щодо юридичних осіб, про інші кримінально-правові наслідки та їх припинення, як методи здійснення завдань КК, які мають місце в дійсності і відповідають його положенням, в ч. 2 ст. 1 КК не йдеться.

Зазначене вказує, що положення статті 1 КК України лише частково закріплюють завдання, які має КК, а також методи їх здійснення, бо обмежують їх лише превентивною функцією (запобігання злочинам), яка зводиться до правової охорони зазначених в ч. 1 об'єктів від злочинних посягань шляхом визначення, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Коло завдань КК і методів їх здійснення є значно ширшим, ніж зазначене у ст. 1 КК, а тому остання потребує викладення у новій редакції, якою мають охоплюватись усі об'єкти кримінально-правової охорони, а також розкрито зміст завдань КК, які він має у разі вчинення злочину або діяння, передбаченого як злочин, у тому числі після призначення та відбуття покарання або вжиття інших заходів кримінально-правового характеру, у тому числі щодо юридичних осіб. Завдання і методи КК, а також КПК мають бути узгодженими і спрямованими на забезпечення вирішення спільних завдань кримінального судочинства, що буде відповідати не тільки формальним вимогам щодо форми і змісту нормативних актів, але й досягненню практичних цілей у кримінальному судочинстві.

1. Кримінальний кодекс України : станом на 12 лютого 2018 року. – Харків : Право, 2018. – 270 с.

2. Решелюк А.М. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2004. – 1056 с.

3. Конституція України (із наст. змін. та доп.) / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

4. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. – К.: Алерта, 2014. – 440 с.

Єфімов Володимир Веніамінович

к.ю.н., доц., доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
та спеціальної техніки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АПК УКРАЇНИ

Сучасні умови реформування соціально-економічних відносин в Україні істотно впливають на криміналізацію об'єктів господарювання [1, с. 4], зокрема агропромислового комплексу (АПК). Кризові явища в досліджуваній сфері створюють ситуацію, що представляє визначений інтерес для організованих злочинних формувань. Органами законодавчої і виконавчої влади України був

прийнятий комплекс нормативних актів, що мали своєю метою виведення зазначеної сфери з кризової ситуації, однак заходи, які було прийнято для стабілізації положення на підприємствах АПК, не привели до очікуваного результату. Тут все більше практикується видимість дозволеної законом підприємницької й іншої діяльності. В результаті відбувається поширення злочинів, пов'язаних при вирішенні питань фінансування і кредитування, приховування доходів від оподаткування, викрадання сировини, матеріалів, готової продукції й її невраховане виробництво.

Характерним для досліджуваної сфери є наявність тіньової економіки, що виступає одним із джерел фінансування організованих злочинних формувань, а вчинені злочини носять в основному організований, замаскований характер, відрізняються витонченістю способів із застосуванням ретельного маскування слідів [2, с. 175]. Необхідно відзначити високу суспільну небезпеку цих злочинів, обумовлену великою поширеністю і величезними матеріальними збитками. Замість традиційних у сфері АПК сьогодні виходять на перший план нові, добре організовані злочини. В умовах сучасної ринкової економіки організовані злочинні формування прагнуть проникнути в усі сфери управління АПК в зв'язку з тим, що тут зосереджені значні матеріальні й грошові ресурси.

Здійснений аналіз оперативно-розшукової характеристики злочинів, що вчиняються на підприємствах АПК дозволив зробити нам такі висновки [3, с. 5-7; 4, с. 234]:

1. Злочини економічної спрямованості, вчинені на підприємствах АПК, мають ряд характерних рис, обумовлених специфікою виробничо-господарської діяльності даних об'єктів економіки.

2. Сучасна криміногенна ситуація в сфері АПК характеризується наступними ознаками: ростом числа виявлених злочинів, наявністю значної кількості латентної злочинності; поширеністю організованої злочинної діяльності; значним матеріальним збитком, заподіюваним кримінальними посяганнями.

3. Вивчення способів здійснення досліджуваної категорії злочинів показало, що вони відрізняються значною різноманітністю, особливою витонченістю, активною адаптацією злочинців до нових форм і методів підприємницької діяльності.

4. Приведені дані, які характеризують особистість злочинців, необхідно враховувати при виявленні, попередженні і викритті аналізованої категорії злочинів, організації оперативного обслуговування підприємств АПК.

Кримінальна обстановка в сфері АПК в умовах різноманіття форм власності вимагає належної організації оперативного обслуговування його об'єктів, але не дивлячись на те, що розвиток інституту оперативного обслуговування оперативними підрозділами Національної поліції галузей і об'єктів економіки протягом тривалого часу знаходяться під постійною увагою вчених і практиків, ефективне рішення його організації представляє відому складність. Разом з тим, його ефективність істотно знижується відсутністю в оперативних підрозділах надійних оперативних позицій в базових структурах АПК. Це обумовлюється недостатнім професійним рівнем оперативних працівників стосовно до виявлення замаскованих злочинів у сучасних умовах діяльності підприємств АПК і відсутністю концепції формування інформаційно-аналітичного забезпечення. Крім того, ефективність оперативного обслуговування об'єктів досліджуваної сфери

може бути істотно підвищена на основі розумного дотримання його традиційних форм із принципами розвідувальної діяльності оперативних підрозділів Національної поліції [5, с. 177-179; 7, с. 330-332].

Стосовно організації виявлення злочинних структур та первинних даних про їх протиправну діяльність на підприємствах АПК залежать від: - різноманітності організаційно-правових форм господарювання зазначених об'єктів та особливостей їхньої виробничо-господарської діяльності, специфіки виробленої продукції, системи обліку та звітності; – рівня професійної підготовки оперативного працівника, взаємодії між оперативними підрозділами Національної поліції та іншими правоохоронними органами [6, с. 185-187].

Сфера продукції АПК, має велику кількість економічних і правових характеристик, тому документування злочинних дій осіб, які обосновано підозрюються у вчиненні злочинів та працюють у зазначеній сфері, буде досить ефективним, якщо будуть використані методи економіко-правового аналізу.

Однією з основних передумов успішної протидії злочинам у сфері функціонування підприємств АПК є належна взаємодія між органами досудового розслідування й оперативних підрозділів Національної поліції. Однак на практиці така взаємодія й досі знаходиться не на належному рівні. На основі результатів раніше проведених досліджень достатньо повно сформульовані рекомендації з удосконалення такої взаємодії. Де розглядаються етапи, форми, психологічні аспекти і типові помилки на практиці. У рекомендаціях приводиться основна думка, що суб'єктом управління системою оперативно-розшукового забезпечення розслідування повинен бути слідчий у справі, яку він розслідує.

Оперативно-розшукове забезпечення розслідування кримінальних проваджень по даній категорії злочинів, вирішуючи задачі забезпечення процесу доказування, припинення чи нейтралізації протидії кримінального середовища, захисту учасників кримінального процесу, створює сприятливі умови для попереджувальних дій правоохоронних органів у протидії організованій економічній злочинності.

Узагальнення правоохоронної практики свідчить про те, що без комплексного використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів ефективно попереджати, виявляти і викривати злочини в сфері АПК вкрай важко, а в деяких випадках неможливо.

1. Антонов К.В. Боротьба з окремими видами злочинів на торгівельно-ринкових комплексах: організація і тактика діяльності підрозділів ДСБЕЗ МВС України: Монографія. – Дніпропетровськ; Юридична академія МВС, 2003. – 140 с.;

2. Антонов К.В. Особливості здійснення підрозділами ДСБЕЗ оперативно впливу на осіб, які є об'єктом профілактичної діяльності // Науковий вісник НАВС України. – № 3. – Ч. 2. – К., 2004. – с. 173 – 181;

3. Антонов К.В. Особливості оперативно-розшукової характеристики економічних злочинів // Вісник ЛІВС.- Львів, 2001.- Вип. № 3 (16).- С. 3-14;

4. Антонов К.В., Єфімов В.В. Особливості оперативно-розшукової характеристики економічних злочинів // Матеріали НПК (25 квітня 2002). – Частина II.- Київ: НАВСУ, 2002.- С.233-235;

5. Антонов К.В., Єфімов В.В. Особливості оперативного обслуговування переробних підприємств сільськогосподарської продукції підрозділами ДСБЕЗ // Матеріали МНПК (27-28 березня 2003). – Частина II.- Київ: НАВСУ, 2003.- С.177 -179;

6. Антонов К.В., Єфімов В.В. Особливості виявлення економічних злочинів, що вчиняють організовані злочинні угруповання на переробних підприємствах агропромислового комплексу. // Науковий вісник НАВСУ: Науково-теоретичний журнал, Частина 2, №1 2004р., с.183-191;

7. Антонов К.В., Єфімов В.В. Правові проблеми оперативного обслуговування об'єктів злочинного посягання. // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць – 2003. – №2 (11) – С. 328-336.

Єфімова Інна Веніамінівна

к.ю.н., заступник декана юридичного факультету
Університету митної справи та фінансів

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Намагання наближення національного кримінального процесуального законодавства до європейських цінностей та стандартів, до цього ж зміцнення позицій утвердження засад верховенства права під час здійснення кримінального судочинства зумовило прийняття ряду новелл у реформованому кримінальному процесуальному законодавстві 2012 року, зокрема застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Права та свободи людини є одним із найголовніших соціальних і правових інститутів. Саме він найповніше відображає досягнення суспільством певного рівня розвитку захищеності особи, честі й гідності та безпеки. Разом з цим в роботі слідчого в рамках розслідування злочинів за кримінальними провадженнями виникають ситуації, щодо впливу на поведінку учасників кримінального провадження [1, с. 47].

Домінує думка про те що, проблема застосування заходів забезпечення кримінального провадження за своєю сутністю є дуже широкою та багатоаспектною й торкається різних площин правового регулювання правовідносин громадян. Саме тому сутність заходів забезпечення кримінального провадження не має єдиної точки зору серед дослідників [3, с. 134].

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних учасників кримінального провадження – підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, свідка, а також інших осіб залежно від обставин кримінального провадження та особливостей поведінки його учасників. Поєднання заходів забезпечення кримінального провадження із застосуванням примусу, обмеженням конституційних прав і свобод людини, викликає необхідність встановлення дієвих гарантій забезпечення законних інтересів осіб, що залучаються до участі у розслідуванні злочину. Правовою підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді, суду [5, с. 197].

В діючому КПК України відсутнє нормативне визначення поняття заходів забезпечення кримінального провадження. На думку Фаринника В.І., під ними слід розуміти передбачені кримінальним процесуальним законом заходи державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими державними органами та особами, у встановленому законом порядку до підозрюваного, обви-

нуваченого, потерпілого, свідка та інших осіб, котрі залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності, з метою запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів, досягнення завдань кримінального судочинства та дієвості провадження [3, с. 135].

Заходи забезпечення кримінального провадження класифікують за різними критеріями:

1) за метою застосування: – заходи, що забезпечують належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні та виконання ними процесуальних обов'язків (запобіжні заходи); – заходи, що забезпечують отримання та збирання доказів (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів тощо);

2) за терміном дії: – заходи, що тривають протягом чіткого визначеного періоду часу (запобіжні заходи, відсторонення від посади, арешт майна тощо); – заходи, термін дії яких не визначено (привід тощо);

3) за підставами застосування: – заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків (накладення грошового стягнення, привід, запобіжні заходи); – заходи, які застосовуються незалежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна);

4) за режимом обмеження прав і свобод людини: – заходи, що пов'язані із тимчасовою ізоляцією особи (тримання під вартою, домашній арешт, затримання особи; – заходи, які не пов'язані із тимчасовою ізоляцією особи (накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, особисте зобов'язання, особиста порука, застава тощо [3, с. 135-137].

Підставами застосування заходів забезпечення кримінального провадження можуть бути фактичні дані, що свідчать про необхідність застосування певного заходу забезпечення кримінального провадження, враховуючи обставини, які свідчать про наступні позиції: 1) обґрунтоване рішення щодо підозри у вчиненні кримінального правопорушення з достатнім ступенем тяжкості для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) виправдані ступенем втручання у права і свободи особи потреби досудового розслідування, які викладені в клопотанні слідчого, прокурора; 3) обґрунтовані підстави, що вказано у клопотанні застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження [5, с. 198].

Як підсумок, необхідно зазначити що, заходи забезпечення кримінального провадження можуть забезпечити ефективне рішення завдань кримінального судочинства лише за умов дотримання законності та обґрунтованості наданих дозволів на їх застосування. У кожному випадку необхідно ретельно та обґрунтовано приймати рішення щодо обрання заходів забезпечення кримінального провадження з неухильного дотримання прав та інтересів усіх учасників кримінального судочинства.

1. Гусаров В.М. Проблеми застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06-2/part_4/18.pdf.

2. Фірман О.В. Заходи забезпечення кримінального провадження та їх класифікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/6_2014/65.pdf.

3. Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому криміна-

льному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація / В. І. Фаринник // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 133-142. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2015_1_19.

4. Заходи забезпечення кримінального провадження як засоби обмеження прав і свобод особи під час кримінального провадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2331/Zakhody%20zabezpechennia%20okryminalnoho%20provadzhennia%20yak%20zasoby%20obmezhennia%20prav%20i%20svobod%20osoby_Danylenko_2016.pdf?sequence=1.

5. Пархоменко Я.О. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/2_2017/54.pdf.

Захарко Андрій Володимирович

к.ю.н., доц., доцент кафедри

кримінального процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАТРИМАННЯ

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Генеральної прокуратури України протягом 2016 року в Україні до суду було направлено 13 обвинувальних актів за ст. 371 КК України «Завідомо незаконне затримання, привід, арешт або тримання під вартою» [1]. Тому регламентація кримінального процесуального затримання постійно не втрачає своєї актуальності.

Відповідно до ст.37 Закону України «Про Національну поліцію» поліція уповноважена затримувати особу на підставах, у порядку та на строки, визначені Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також іншими законами України.

В ст.29 Конституції України немає детально регламентованих підстав, порядку та строків затримання.

В Кримінальному процесуальному кодексі України затримання без ухвали слідчого судді регламентується наступним чином. На підставі ст.208 КПК України уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

З приводу використаної у п.2 ч.1 ст.208 КПК України категорії: «щойно

вчинила злочин» слушно підтримати думку В.І. Фаринника, який пропонує виключити слова «безпосередньо» та «щойно» з конструкції п.2 ч.1 ст.208 КПК України [2, с.88]. Дійсно, вказані часові параметри визначають надто короткий термін часу і не охоплюють випадків затримання особи через певний проміжок часу після вчинення нею злочину.

Уявляється, правильним було б регламентувати в КПК України спростовну презумпцію, якою зобов'язати слідчого завжди за наявності підстав до затримання звертатися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на затримання з метою приводу в порядку ст.188 КПК України. А в випадку неможливості звернення до слідчого судді за відсутності часу (нічний час, неробочий тощо) та очевидної суспільної небезпечності поведінки правопорушника регламентувати відповідне повноваження слідчого.

Повчально виглядає вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 30 травня 2016 року в справі № 703/5746/14-к р. [3], яким визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст.371 КК України і засуджено до 2 років обмеження волі колишнього начальника відділення розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів слідчого відділу Соснівського РВ в м. Черкаси. За викладеними у вирокі обставинами засуджений затримав і склав протокол затримання за ст.208 КПК України особи, підозрюваної у вчиненні злочинів, передбачених ч.1 ст.294, ч.2 ст.341 КК України, що й стало підставою його подальшого засудження. Обґрунтовуючи своє рішення, суддя у вирокі зазначив, що засуджений «27 січня 2014 року достовірно знав, що злочини, передбачені ч.1 ст.294, ч.2 ст.341 КК України, у яких проводилося досудове слідство закінчилися...», приймав і реалізовував рішення, спрямовані на затримання особи за ст.208 КПК України.

Не будучи переконаним, що засуджений достовірно знав чи міг взагалі знати про закінчення зазначених злочинів, уявляється логічним порадити слідчим у процесі прийняття рішень про застосування ст.208 КПК України, завжди задаватися питанням: знаючи анкетні дані правопорушника та маючи докази його причетності до вчинення правопорушення, що заважає починати процедуру його затримання зі звернення до слідчого судді в порядку ст.188 КПК України з клопотанням про дозвіл на затримання з метою приводу? Адже в такому разі ризики відповідальності за прийняття таких важливих рішень покладатимуться саме на слідчого суддю, а не на слідчого. Дійсно, затримання особи без ухвали слідчого судді є дуже відповідальною частиною повноважень слідчого. Застосувати ці норми слід вкрай обережно. А детальність регламентації їх застосування і напрацювання судово-слідчої практики згодом, сподіваємося, стануть гарантіями застережень наших колег від таких прикрих помилок.

Порівняємо підстави затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноваженою службовою особою в Україні з деякими аналогічними, регламентованими в КПК Федеративної Республіки Німеччина (далі – КПК ФРН).

Відповідно до § 163 b КПК ФРН підозрюваного може бути затримано, якщо іншим способом не можна встановити його особу, або встановлення його особи іншим способом буде значно ускладненим [4, с.240]. Згідно з § 163 c КПК ФРН затриманого має бути невідкладно доставлено до судді, який обслуговує територію затримання, для прийняття рішення про допустимість та продовження строку затримання, якщо прийняття судового рішення за припущен-

ням поліції не займе більше часу, ніж необхідного для встановлення особи. Строк затримання з метою встановлення особи не може перевищувати 12 годин. Згідно з § 164 КПК ФРН під час проведення службових дій на місці службовець, який керує їх проведенням, уповноважений затримувати осіб, які умисно перешкоджають виконанню службових дій або не виконують його вимоги, пред'явлені в межах його повноважень, та взяти їх під варту до закінчення службових дій, але не більше ніж на один день, наступний за днем проведення службових дій.

Таким чином, за КПК ФРН, на відміну від кримінального процесуального закону України, допускається зокрема, затримання: 1) особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, якщо невідомі її анкетні дані; 2) осіб, які умисно перешкоджають виконанню службових дій або не виконують вимоги службовця, пред'явлені в межах його повноважень. За підставами першого випадку закон України взагалі не передбачає затримання. За підставами другого випадку – передбачає частково, у ст.185 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Подальші наукові розвідки стосуватимуться детальнішого з'ясування правил затримання особи уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді.

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2016 року. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112657&libid=100820&c=edit&c=fo#.

2. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення // Вісник кримінального судочинства. – 2015, №2 [Електронний ресурс] // Режим доступу: [file:///C:/Users/admin/Downloads/vkc_2015_2_13%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/vkc_2015_2_13%20(1).pdf).

3. Обвинувальний вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 30 травня 2016 року у справі № 703/5746/14-к р. Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

4. Уголовно-процесуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung – Научно-практический комментарий и перевод текста закона (Павел Головненков, Наталья Спица) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://maksim-nik.livejournal.com/76064.html>.

Кисельов Ілля Олександрович
к.ю.н., викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Як відомо, у кримінології характеристики злочинності розглядаються через призму показників. Вивчення та аналіз основних показників злочинності надає змогу зробити важливі висновки. В залежності від того, які саме показники злочинності аналізуються, можна виявити ті чи інші тенденції злочинності на певному етапі.

Традиційно, показники злочинності розглядають з поділом на кількісні та якісні. Такий поділ є поширеним у кримінологічній літературі та дозволяє ком-

плексно охарактеризувати злочинність. Обґрунтовано вважається, що більш менш об'єктивну картину злочинності можна побачити лише у разі аналіз всіх показників злочинності.

Даного твердження, нажаль, не завжди додержуються представники ЗМІ, які переважним чином орієнтуються на абсолютні показники злочинності, перераховуючи та наводячи лише цифри.

На нашу думку, серед усіх показників злочинності протягом останніх п'яти років найбільшу актуальність мають якісні показники. Вони дозволяють зрозуміти «суть» того, що відбувається, побачити більш менш об'єктивні тенденції.

З метою одержання інформації про особливості характеру злочинності в Україні протягом останніх п'яти років, нами було вивчено статистичні показники щорічних звітів Генеральної прокуратури України (Єдиний звіт про кримінальні правопорушення) з 2013 по 2017 роки.

Перш за все, необхідно зауважити, що протягом розглядуваних років спостерігається зміна кількості вчинюваних на території України злочинів в цілому. Так, якщо за 2013 рік було вчинено 563560 злочинів, у 2014 – 529139 злочинів, у 2015 – 565182 злочинів, у 2016 – 592604, а у 2017 – 523911 злочинів (за даними ГПУ). Навіть поверховий огляд наведених даних вказує на те, що протягом вказаного періоду спостерігаються тенденції щодо зменшення загальної кількості вчинюваних на території України злочинів.

Безсумнівно, роблячи висновки щодо «зменшення», необхідно враховувати низку специфічних факторів, таких як проведення Антитерористичної операції, тимчасова втрата контролю над певними територіями України, активне реформування багатьох сфер суспільного життя тощо.

Так, якщо ще у 2013-2014 роках статистика відображує кількість діянь на майже усій території України, то вже починаючи з 2015 року у виборці не враховані діяння вчинені на непідконтрольних територіях. Таким чином, можна дійти загального висновку, що з розрахунку на 100 тис. населення (коефіцієнт), кількість злочинів не зменшилась, а навпаки – збільшилась.

Разом із цим, такий загальний висновок не дозволяє виявити саме тенденцій злочинності, простежити її характер, адже хоча і враховує відношення щодо кількості населення України та пропорційної кількості злочинів, не бере до уваги такий показник як «тяжкість». Аналіз вчинених у 2013-2017 роках злочинів з розподілом їх на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі дозволяє зробити окремі висновки про характер злочинності.

У аналізованому періоді злочини невеликої тяжкості, а також злочини середньої тяжкості пропорційно зменшились. Водночас, питома вага особливо тяжких злочинів залишилась майже без змін, а тяжкі злочини суттєво збільшились у структурі злочинності. Безсумнівно, це тривожний сигнал, який вказує не на кількісні зміни у структурі злочинності, а на зміни якісні, які набагато гріші та мають більш складні наслідки.

Для того, щоб зрозуміти реальний масштаб погіршення ситуації, необхідно поглянути на питому вагу тяжких злочинів в загальній структурі злочинності. Якщо у 2013 році, було зареєстровано 563560 злочинів, з яких 156131 були тяжкі, їх питома вага сягала 27,7% від загальної кількості, що, до речі, вже досить тривожний показник. З огляду на статистичні дані 2017 року, про-

тягом якого було зареєстровано 523911 злочини (тобто менше, ніж у 2013 році!), з яких 198074 злочини були тяжкими, їх питома вага складає 37,8 % (!).

Для того, щоб відслідкувати динаміку таких змін, наведемо питому вагу тяжких злочинів по роках, зокрема: 2013 рік – 27,7%, 2014 – 29,2%, 2015 – 31,5%, 2016 – 36,0%, 2017 – 37,8%. Наведені показники демонструють саме тенденції злочинності, які полягають у поступовому чіткому погіршенні в той час як абсолютні показники злочинності «плавають» і змінюються у більшу чи меншу сторону. Це означає, що кожен третій злочин, що вчинюється в Україні є тяжким.

Наведені дані лише в загальному вигляді демонструють якісно негативні зміни, які відбулися протягом останніх п'яти років у структурі та характері злочинності. Цілком очевидно, що наразі суттєво погіршується криміногенна обстановка в державі, і це вимагає рішучих кроків та ініціативності з боку правоохоронних органів для того, що призупинити негативний сценарій розвитку подій та поступово взяти під контроль запобігання злочинам.

Кононець Віта Петрівна
к.ю.н., ст. викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Поліграф як науково-технічний прилад доволі системно використовується у таких напрямках правозастосовної практики: психологічний відбір кандидатів для заміщення вакантних посад (кадровий «скринінг»); спеціальні (внутрішні) перевірки й службові розслідування, а також виконання завдань у межах досудового й судового провадження щодо вчинених кримінальних та інших правопорушень. Однак, розвиваючись, ці практичні напрями, на жаль, стикаються з різноманітними проблемними питаннями, особливо в контексті кримінального судочинства.

Слідчі, прокурори, судді нерідко констатують недостатність вітчизняної практики застосування поліграфа; недосконалість нормативно-правових документів, що регламентують відповідну діяльність; доцільність застосування цього приладу та його результатів у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному провадженні; обмеженість поінформування стосовно міжнародної правозастосовної практики використання поліграфа та його результатів тощо.

Кабінет Міністрів України надає таке визначення: «*Поліграф* – технічний багатоканальний (у тому числі має канал виявлення протидії) реєстратор психофізіологічних реакцій суб'єкта дослідження, який дає можливість виявляти і фіксувати психофізіологічні реакції суб'єкта дослідження на певні стимули

(подразники) шляхом перетворення його психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові сигнали, які відображаються у вигляді кривих на поліграмах» [1].

В Україні питання впровадження поліграфа, зокрема в діяльність правоохоронних органів, почали вивчати вже за часів незалежності.

У 1997 р. українська діаспора із США передала до МВС України десять апаратно-програмних приладів моделі «Аксітон». Наступного року фахівці МВС України здійснили перші спроби використання поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності вітчизняних правоохоронних органів. А вже у 1999 р. п'ять англomовних офіцерів із Національної академії внутрішніх справ України (м. Київ) та Львівського юридичного інституту МВС України протягом двох місяців навчались у США (Академія судової психофізіології в м. Ларго штату Флорида). У 2000 р. наказом ГУБОЗ МВС України було запроваджено застосування поліграфів у кадровій роботі та оперативно-розшуковій діяльності підрозділів у боротьбі з організованою злочинністю. Упродовж 2000-2006 рр. фахівці провели 1757 опитувань осіб на поліграфі, зокрема 1020 – під час проведення оперативно-розшукових заходів і 737 – для вирішення питань кадрового забезпечення, зокрема встановили причетність близько 230 осіб до вчинення понад 120 кримінальних злочинів [5, с. 23-24].

Уже наступного року було видано наказ МВС України «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ» від 28 серпня 2001 р. № 743 [6], завдяки якому поліграф було системно запроваджено у сферу правоохоронних органів України з ліквідацією обмежених можливостей застосування цього приладу в оперативно-розшуковій діяльності. На основі цього документа розроблено Концепцію впровадження комп'ютерних технологій із використанням поліграфа в систему МВС України з програмою її реалізації. Як експеримент цей відомчий підзаконний акт продемонстрував певні позитивні результати, що слугували підґрунтям для прийняття чергового наказу в системі МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 липня 2004 р. № 842 [7].

На основі наказу фахівці розробили та впровадили Інструкцію про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини) № 1373/9972 [8], що значно розширило можливості застосування поліграфа в кримінальному судочинстві України.

На жаль, після затвердження колегією МВС України «Програми протидії злочинам проти життя та здоров'я проти особи на 2008-2012 роки» від 25 липня 2008 р. № 17км/1, де у п. 4.23 було передбачено системне використання поліграфа та отриманих за допомогою його результатів у роботі ОВС, спрямованих на ефективне розкриття злочинів проти життя та здоров'я людини, цей процес загальмувався з огляду на політичну ситуацію в нашій країні [9].

Діяльність щодо використання поліграфа також відображено у Законі України «Про Національну поліцію», що набув чинності 7 листопада 2015 р. Так, ч. 2 ст. 50 цього Закону визначено конституційні вимоги стосовно порядку проходження тестування громадян на поліграфі, які виявили бажання вступити на службу до Національної поліції [10].

Міністерство юстиції України внесло відповідні зміни у свої законодавчі

акти, пов'язані з використанням поліграфа. Зокрема, 27 липня 2015 р. було видано наказ № 1350/5 «Про внесення змін у наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5» [11], яким урегульовано питання підготовки й призначення судових експертиз та експертних досліджень. Цей наказ доповнив розділ 6 «Психологічна експертиза» новим п. 6.8 такого змісту: «З метою отримання орієнтуючої інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа». Тобто результати застосування науково-технічного приладу – поліграфа – офіційно набули ваги значущих орієнтуючих інформаційних даних для кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських та інших проваджень, а також для забезпечення запитів зацікавлених фізичних (юридичних) осіб. Зокрема, у пп. 6.8.1 вказаного наказу Міністерство юстиції України визначило предмет опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа – та отримання орієнтуючої інформації, яка стосується: ступеня вірогідності повідомленої інформації опитуваною особою; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерел отримання опитуваною особою інформації; уявлення опитуваної особи про конкретну подію; іншої орієнтуючої інформації, необхідної для конструювання версій розслідування конкретних подій.

Водночас, відповідно до пп. 6.8.2 цього наказу, такі опитування можуть проводитися лише за наявності письмової згоди на те особи, яка буде проходити тестування на поліграфі.

Викладене свідчить, з одного боку, про позитивні зміни в напрямі подолання негативного ставлення окремих державних владних інституцій до поліграфа, а з іншого – що залишається низка чинників, які стримують усебічне застосування цього науково-технічного приладу в правозастосовній практиці, зокрема в системі вітчизняних правоохоронних органів. Здебільшого це зумовлено: недостатністю нормативно-правового забезпечення, яке б регулювало правовідносини щодо проведення опитування (дослідження) осіб на поліграфі та використання отриманих результатів тестування громадян; нерозробленістю державної цільової програми із впровадження поліграфа в різні сфери суспільних правовідносин, зокрема в систему правоохоронних органів України; відсутністю програми практичного обміну досвідом з європейськими державами стосовно практики застосування поліграфів.

Слід розробити та юридично закріпити вимоги до осіб, які отримують сертифікат (свідоцтво, диплом – будь-який документ), що дає змогу бути поліграфологом, тобто захистити наших співвітчизників від дилетантів і самозванців. Також необхідно убезпечити українське суспільство від нав'язливого бажання деяких роботодавців перевіряти працівників на «детекторі брехні» без нагальної потреби, а також законодавчо встановити морально-етичні межі проведення цієї процедури спеціальної перевірки (тестування) осіб. Відсутність норм, що регулюють використання поліграфа, на жаль, не стримує виробництво, збут поліграфів і надання послуг за його допомогою. Тобто ринок у цьому напрямі лише набирає обертів і збільшує обсяги. Відповідно, можна спрогнозувати на території України його подальший перерозподіл та активне впровадження в усі сфери нашого життя. Адже комерційні перспективи «поліграфоіндустрії» в країні з адміністративно-командним управлінням економікою завжди можна оптимізувати, зокрема шляхом: створення в системі відповідних відомств із залученням громадсь-

ких організацій координаційно-аналітичних центрів із питань упровадження комп'ютерного поліграфа; розробки та прийняття нормативно-правової бази застосування поліграфа для роботи як державних органів, так і недержавних установ, компаній тощо; визначення порядку сертифікації вітчизняних поліграфічних пристроїв і надання дозволу на ввезення й застосування на території України поліграфів провідних іноземних виробників поліграфів.

Прийняття окремого закону в цій сфері діяльності надасть можливість урахувати нагальні потреби українського суспільства щодо: якісного відбору найбільш кваліфікованих і досвідчених кандидатів на заміщення відповідних посад під час їх працевлаштування та кадрового «скринінгового» психологічного опитування, проведення максимально публічної та відкритої процедури люстрації, виконання внутрішніх періодичних перевірок окремих категорій уже працюючого персоналу та здійснення службових розслідувань; уникнення непрозорості, незаконних дій чи бездіяльності, непрофесіоналізму окремих категорій посадових осіб під час прийняття ними конкретних рішень на різних рівнях вертикалі державного управління владою; очищення державних інституцій управління владою від бюрократів, хабарників, корупціонерів, здирників та зрадників; подолання існуючих суперечностей у ставленні деяких посадовців до поліграфа й отриманих за допомогою нього результатів із метою використання їх у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному провадженні.

Таким чином, розв'язання цих та інших проблем, пов'язаних із діяльністю щодо використання поліграфа в Україні, надасть можливість окремим його опонентам по-іншому подивитися на цей науково-технічний прилад та отримати за його допомогою результати, упевнитись у позитивних аспектах його використання, на противагу прагненню заборонити поліграф у зв'язку з небажанням змінювати якість свого життя та країни загалом на краще.

1. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 № 449.

2. Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України: затверджене Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 № 1285.

3. Інструкція про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: затверджена Наказом Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164.

4. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України: затверджена Наказом Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329.

5. Безруков Е.В. Практика применения спецподразделениями БОП МВД Украины специальных психофизиологических исследований при проведении оперативно-розыскных мероприятий и при подборе кадров / Е.В. Безруков, В.В. Шишкин // Актуальные проблемы специальных психофизиологических исследований и перспективы их использования в борьбе с преступностью и при подборе кадров: материалы VII Междунар. науч.-практ. конф. Краснодар: КубГТУ, 2006. С. 23-31.

6. Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28 серп. 2001 р. № 743. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>.

7. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin>.

8. Про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини): Інструкція МВС України від 27 жовтня 2004 р. № 1373/9972. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1373-04>.

9. Про оголошення рішення колегії МВС України: наказ МВС України від 31 лип. 2008 р. № 370 // Програма протидії злочинам проти життя та здоров'я особи на 2008-2012 рр.: рішення колегії МВС України від 25 лип. 2008 р. № 17км/1. URL: umdpl.info/files/docs/1288074253.doc.

10. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

11. Про внесення змін в наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5: наказ Міністерства юстиції України від 27 лип. 2015 р. № 1350/5. URL: <https://minjust.gov.ua/news/47479>.

Косиченко Олександр Олександрович

к.т.н., доц., доцент кафедри

Кокарєв Іван Васильович

к.е.н., доц., доцент кафедри

економічної та інформаційної безпеки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТА НАСЛІДКИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВПЛИВІВ НА РІВЕНЬ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Про серйозність ситуації в сфері впливу на особистість в інформаційному просторі свідчить широке використання для опису цього процесу такої термінології: інформаційна війна, інформаційна зброя, інформаційна диверсія, інформаційний тероризм і т.п. Говорячи про безпеку особистості в інформаційному просторі, крім поняття «погроза» слід також використовувати термін «насильство». Звичайно, під ним розуміється фізичне насильство над особистістю. У той же час можна й потрібно говорити про насильство над особистістю в соціальній сфері. Погроза – це потенційна небезпека, а інформаційне насильство – реалізація погрози, примусовий інформаційний вплив на свідомість людини.

У цей час особливу актуальність здобуває проблема інформаційно-психологічної безпеки громадян України, що обумовлено багатьма факторами. З одного боку, це складні, часом суперечливі й негативні процеси в політичній, соціально-економічній і духовій сферах, до яких відносяться:

- руйнування старої адміністративно-командної системи й важке становлення нової української державності, заснованої на демократичних принципах, на принципах ЄС.

- зниження рівня життя;

- розшарування суспільства на багатих і бідних, погіршення відносин між людьми;

- недооцінка національних і культурно-історичних традицій України;

- зміна геополітичної обстановки;

- деструктивна роль різних тоталітарних релігійних сект;

- падіння престижу та ослаблення найважливіших соціальних і культурних інститутів держави – науки, освіти, виховання;

- ріст злочинності.

Усе це, природно, може знизити стійкість особистості, її психіки до різних деструктивних інформаційних впливів. Особистість вважається стійкою, якщо вона здатна зробити критичний аналіз, оцінку сприйнятої інформації, а також прийняти правильне рішення. Це повинне бути в умовах росту ефективності засобів інформаційного впливу на психіку. Сучасні й перспективні інформаційні технології та засоби дозволяють керувати інформаційною взаємодією людьми, суспільною свідомістю і контролювати їх. Зокрема, є потенційні можливості контролювати комунікації, створювати й протиправно використовувати бази персональних даних, здійснювати схований інформаційний вплив на психіку людей і т.п.

Об'єктами забезпечення інформаційно-психологічної безпеки є:

- окремі громадяни, що представляють різні групи суспільства;
- окремі організації, групи та особи, конкретні представники органів державної влади та керування, армії та інших силових структур, виробничих, фінансових і інших структур, що здійснюють діяльність, яка має важливі соціальні наслідки;
- організовані масові об'єднання та самодіяльні групи громадян із власним особливим укладом життя, системою мотивації, психічним складом, менталітетом (переселенці, біженці та ін.);
- населення конкретних регіонів;
- суспільні та політичні організації, суспільно-політичні рухи і партії;
- духовна сфера суспільства, у тому числі системи освіти й виховання, системи масової інформації, що впливають на соціальну поведінку й організацію життєдіяльності людей.

Інформаційно-психологічна безпека перелічених об'єктів створює умови для забезпечення психічного здоров'я кожної окремої особистості та населення країни в цілому, надійного функціонування державних і суспільних інститутів, а також формування індивідуальної, групової й масової свідомості з метою прогресивного розвитку суспільства.

Засоби інформаційного впливу на особистість досить різноманітні. На наших очах з'явився новий наймогутніший засіб інформаційного впливу – Інтернет, на черзі техніка й технології віртуальних реальностей, що обіцяють воістину фантастичні перспективи.

Як відомо, візуальна інформація найбільш інформативна й діюча. Ефективність впливу цих і інших каналів на особистість істотно підвищується за рахунок активного розвитку й широкого застосування нових інформаційних технологій. Інформаційні технології – величезне благо для людства. Але в той же час у руках зловмисників це страшна зброя; головна небезпека полягає в несанкціонованому доступі до його джерел або споживачів інформації. Останнє і є інформаційний вплив на особистість.

Особливо слід підкреслити величезні можливості в цій сфері сучасних засобів масової інформації. По суті, сьогодні ЗМІ – практично єдина структура, через яку населення щодня, щогодини одержує інформацію про процеси в країні, регіоні, світі. Вони буквально нав'язують різні ідеологічні погляди. Тому не можна не погодитися з думкою, що сьогодні ЗМІ в Україні можуть виступити й у якості сили, що стабілізує обстановку в суспільстві.

Як відомо, телебачення покликано інформувати, просвіщати й розважати.

Звернене безпосередньо до людини й суспільства, воно має величезну силу інформаційного впливу. У нових соціально-економічних умовах ця функція стала реалізовуватися більш відверто й агресивно. У зв'язку з комерціалізацією ЗМІ, з екранів на особистість і суспільство обрушився надлишковий потік деструктивної інформації. Наслідком панування рекламних пауз на телебаченні є вплив на психіку мільйонів людей. Це пряме грубе порушення прав людини – права на вільний вибір. Реклама не повинна уриватися у свідомість людини, а заздалегідь оголошуватися в програмі, для того, щоб кожний мав можливість вибирати її за власним бажанням. У ринковій економіці інформація давно стала товаром, продуктом, послугою. А це означає, що з метою забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості необхідно використовувати закони, що захищають споживача від недоброякісної інформаційної продукції й послуг.

У число першочергових заходів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки особистості, входять наступні:

1. Розвиток інформаційної культури населення, у тому числі розвиток особистісних способів активного й пасивного захисту від небезпечних інформаційних впливів.

2. Основним і, можливо, єдиним гарантом дотримання прав і свобод особи в інформаційному просторі є держава. Цю функцію воно може реалізувати тільки через відповідні закони. Слід зазначити, що законодавство в інформаційній сфері не має аналогів в історії. Тому до його розробки крім юристів повинні бути притягнуті фахівці різних областей, у тому числі інформаційних технологій, психології, соціології, педагогіки і т.д. Необхідно на основі порівняльного аналізу права різних країн працювати на випередження в створенні інформаційних законодавчих актів, а не тому що це робиться. На жаль, законодавство України в інформаційній сфері відстає від законодавства інших країн.

3. Розширення міжнародного співробітництва з питань безпеки в інформаційному просторі. Діапазон проблем для обговорення в рамках такого співробітництва досить широкий.

Без реалізації зазначених і інших заходів, спрямованих на створення необхідних умов для безпечного розвитку особистості в сучасних умовах, немислимо й сталий розвиток економіки, і саме майбутнє розвитку України. Безпека кожного визначає безпека всіх, у тому числі держави.

Інформатизація суспільства породжує проблеми інформаційної безпеки, головні з яких – проблема інформаційних воєн і інформаційного тероризму. Вони носять глобальний характер, але для України здобувають особливу гостроту, що обумовлене її геополітичним, економічним становищем і зовнішніми погрозами. У сучасному суспільстві інформаційна безпека є найважливішим компонентом національної безпеки. Від неї в значній мірі залежить рівень економічної, оборонної, соціальної, політичної й інших видів безпеки. У теорії й практиці інформаційної безпеки можна виділити два напрямки: захист інформації й інформаційно-психологічну безпеку. Інформаційно-психологічна безпека створює умови для забезпечення психічного здоров'я окремої особистості й населення країни в цілому, надійного функціонування державних і суспільних інститутів, а також формування індивідуальної, групової й масової свідомості, націленого на прогресивний розвиток суспільства.

Круглова Ольга Олександрівна
к.ю.н., доц., ст. викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Волощук Світлана Юріївна
начальник Вільнянського районного відділу
державної реєстрації актів цивільного стану
Головного територіального управління
юстиції у Запорізькій області

ОКРЕМІ ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ

Згідно ч. 1 ст. 3 СК України сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Однією з підстав створення сім'ї є шлюб (ч. 4 ст. 3 СК), яким визнається сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану (ч. 1 ст. 21 СК).

Об грудня 2017 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», який набирає чинності через рік з дня його опублікування, крім підпункту 3 п. 1 розділу I цього Закону (щодо ст. 67 КК України). Цим Законом розділ III Особливої частини КК доповнений ст. 151² «Примушування до шлюбу», частина 1 якої передбачає відповідальність за примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає.

Згідно пояснювальної записки до проекту вищезазначеного Закону його цілями і завданнями є імплементація у чинне кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство України положень Стамбульської конвенції (Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами)[1]. Проте ця Конвенція на сьогодні не ратифікована Україною. В той же час, як зазначено у висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України до проекту аналізованого Закону, якщо йдеться про необхідність ратифікації зазначеної Конвенції, то відповідно до ч. 7 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України», якщо зміни до чинного національного законодавства необхідні внаслідок ратифікації міжнародного договору, то проекти таких законів подаються на розгляд Верховної Ради України разом з проектом закону про ратифікацію і приймаються одночасно[2].

Криміналізація примушування до шлюбу на момент прийняття цього доповнення до КК України не була обумовлена необхідністю змін національного законодавства внаслідок ратифікації міжнародного договору. Тому, на наш по-

гляд, доцільним буде розглянути наявність (відсутність) окремих загальних підстав криміналізації цього діяння. Зокрема, високого ступеня суспільної небезпеки, відносної поширеності цього діяння, відсутності кримінально-правової охорони цих суспільних відносин.

Що стосується високого ступеня суспільної небезпеки примушування до шлюбу, то ми погоджуємось з позицією Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, згідно якої саме по собі примушування особи до шлюбу без настання суспільно небезпечних наслідків не досягає того рівня суспільної небезпеки, коли діяння, відповідно до ст. 11 КК, має визнаватися злочином[2]. У разі примушування особи до шлюбу останній, згідно ч. 1 ст. 40 СК, визнається недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка. Згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, в результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства.

Як зазначає Слюсар Л.І. під час дослідження еволюції шлюбу в Україні у XVII – початку XX ст. щодо поширеності примусових шлюбів (без згоди молодих), то вони відбувалися досить рідко, хоча щодо цього є різні думки. Так, на думку відомої дослідниці історії української сім'ї Кравець О. М., звичаєве право українського народу не передбачало обов'язкової згоди молодих на одруження, але здебільшого її брали до уваги. Вибір дружини і самий шлюб залежали переважно від волі батьків. Тільки наприкінці XIX ст. молодь, особливо чоловіча, набула певної самостійності у виборі дружини. Разом з тим Пономарьов А. П., спираючись на архівні дані (наприклад, на положення Книги міської Луцька 1606 р.) вважає, що взаємна згода нареченого і нареченої була обов'язковою умовою шлюбу як українців, так і багатьох інших народів України [3].

Про непоширеність примусових шлюбів в Україні свідчить і відсутність обов'язкової звітності судів України про прийняті рішення по справах про визнання шлюбів недійсними[4].

Щодо кримінально-правової охорони суспільних відносин, на які посягає примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, то такі відносини охороняються, зокрема, ст. 129 КК «Погроза вбивством», ст. 146 КК «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», ст. 149 КК «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», ст. 154 КК «Примушування до вступу в статевий зв'язок», ст. 195 КК «Погроза знищення майна», статтями КК, що передбачають відповідальність за спричинення шкоди здоров'ю, власності тощо.

Вважаємо, що криміналізація примушування до шлюбу в Україні є передчасною, призводить до переобтяження КК України «мертвими нормами», зайвої конкуренції кримінально-правових норм, а тому є недоцільною.

1. Пояснювальна записка 02.11.2016 р. до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [Елект-

ронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648.

2. Висновок Головного науково-експертного управління 14.11.2016 р. на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648.

3. Слюсар Л.І. Еволюція шлюбу в Україні: XVII – початок XX сторіччя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dse.org.ua/archive/16/6.pdf>.

4. Визнання шлюбу недійсним [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dostup.pravda.com.ua/request/viznannia_shliubu_niediisnim.

Ланцедова Юлія Олександрівна

к.ю.н., доцент кафедри
кримінального права і процесу
Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету

НОВА РЕДАКЦІЯ СТАТТІ ПРО ДОКАЗИ, ЇХ ВЛАСТИВОСТІ, ДЖЕРЕЛА ТА ІНШІ АСПЕКТИ РОБОТИ З НИМИ В АНТИКРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розроблену автором у розвиток дисертаційної позиції С. А. Кириченка [2, с. 169-170] та О. С. Тунтули [4, с. 169-173] нову редакцію статті «Докази, їх властивості, джерела, суб'єкти, порядок і дії з отримання та форми оперування ними» (об'єднана редакція статей 84 і 93 КПК України 2012 р., статей 65 і 66 КПК України 1960 р.) Кодексу антикримінального судочинства України [1, с. 217-230; 3, с. 151-173] варто представити у таким чином:

Частина 1: Доказом є будь-які відомості про факт (зовнішній або внутрішній прояв ознак чи властивостей трасосубстанцій і документів або людини чи його діянь або події як сумативного діяння чи явища природи, в т.ч. діянь хижих тварин у дикій природі) в цілому або про його окрему сторону, які отримані від об'єктивних та суб'єктивних джерел такого роду відомостей, якщо кожне із доказів володіє нерозривною єдністю таких основних базисних юридичних властивостей, як значимість, законність, доброякісність, достовірність, допустимість, а також таких додаткових базисних юридичних властивостей сукупності доказів, як її узгодженість і достатність для прийняття головним суб'єктом антикримінального судочинства (слідчим, суддею) певного проміжного або остаточного рішення.

Частина 2.1: Значимими є відомості, за допомогою яких можна підтвердити або спростувати юридичний факт (обставину) базисного, спеціального чи часткового предмету доказування або доказовий факт як проміжну тезу цього предмету доказування.

Частина 2.2: Законними – відомості, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку, в т.ч. без застосування обману, погроз чи насильства або без іншого істотного порушення правового статусу соціосуб'єкта (фізичної особи, юридичної особи, держави, міждержавного утворення).

Частина 2.3: Доброякісними – відомості, які не мають змістовних супере-

чностей і дають можливість зробити однозначний висновок, а також отримані за відсутності істотних порушень визнаної методики або без використання невизнаної в установленому порядку методики.

Частина 2.4: Достовірними – будь-які відомості, які є адекватними у контексті встановлення обставин базисного, спеціального або часткового предмету антикримінального доказування, і які:

Частина 2.4.1: Адекватно відображають обставини як приготування та/чи вчинення діяння (події, явища) кримінального правопорушення або приховання його антиделіктних слідів (слідів, параслідів та/чи квазіслідів діяння, події або явища кримінального правопорушення), так і будь-яких інших діянь (подій, явищ) або ознак чи властивостей трасосубстанцій і документів або людини.

Частина 2.4.2: Неадекватно відображають обставини зазначених юридичних фактів внаслідок дистанційних, метеорологічних, освітніх, психологічних, фізіологічних та інших особливостей їх сприйняття особистісним джерелом і запам'ятовування, зберігання, відтворення і передачі відомостей про вказані юридичні факти головному суб'єкту антикримінального судочинства.

Частина 2.4.3: Адекватно пояснюють причини зазначеного неадекватного відображення юридичних фактів.

Частина 2.4.4: Є адекватними або неадекватними, але свідомо недостовірними і в силу цього набувають відповідну достовірність в контексті антикримінальної справи про дачу таких завідомо неправдивих показань або такого завідомо неправдивого висновку експерта.

Частина 2.5: Допустимими – заздалегідь правдиві відомості, що отримані від відомого і доступного перевірці джерела, коли недопустимі в якості доказів відомості, що не відповідають нерозривній сукупності даної та інших викладених вище властивостей, або такі, що спрямовані на обґрунтування:

- положення правового акту;
- загальновідомого або преюдиціального факту, який, однак, може бути використаний безпосередньо при прийнятті рішень поряд із доказами;
- паранормального явища, тобто такого, яке суперечить відомим законам природи або не може бути ними пояснене.

Частина 2.6. Узгодженою сукупністю доказів є така їх сукупність, в якій один доказ не суперечить іншому, а існуюча суперечність може бути усунена зазначенням аргументів достовірності одного доказу й недостовірності іншого доказу.

Частина 2.7. Достатньою сукупністю доказів – така їх сукупність, яка може сформувати у головного суб'єкта антикримінального судочинства однозначне внутрішнє (без зовнішніх факторів впливу) переконання в можливості прийняття на даний момент певного проміжного або остаточного процесуального рішення по антикримінальній справі.

Частина 3: Докази мають право отримувати слідчий (у т. ч. прокурор, керівник органу досудового розслідування) і суддя (колегія суддів), а в порядку виключення, передбаченого ч. 4 цієї статті, – експерт та ордіст, шляхом проведення таки отримуючих (спрямованих на отримання доказів) слідчих дій:

- 1) оформлення явки з повинною про скоєння діяння (події) кримінального правопорушення;
- 2) отримання усної заяви або письмового повідомлення про вчинене

кримінальне правопорушення чи про його підготовку;

- 3) затримання і допиту переслідуваного;
- 4) допиту особистісного джерела;
- 5) очної ставки між особистісними джерелами;
- 6) пред'явлення обвинувачення і допиту обвинуваченого;
- 7) перевірки та/чи уточнення показань переслідуваного, потерпілого чи свідка на місці діяння (події, явища) кримінального правопорушення чи на іншому значимому для антикримінальної справи місці;
- 8) експерименту з названими особистісними джерелами і без них;
- 9) пред'явлення для звичайного, зустрічного чи групового впізнання переслідуваного, потерпілого, свідка, іншого особистісного джерела, трасосубстанції, об'єктивного, суб'єктивного чи змішаного документа;
- 10) обстеження (огляду, особистого дослідження) місця діяння (події, явища) кримінального правопорушення, місцевості, приміщення, транспортного засобу, трупа людини, тіла живої людини, іншої трасосубстанції, у т. ч. й об'єктивного, суб'єктивного чи змішаного документа з ознаками трасосубстанції;
- 11) ексгумації трупа людини;
- 12) вивчення об'єктивного, суб'єктивного чи змішаного документа;
- 13) обшуку приміщення, місцевості, транспортного засобу, особистісного джерела;
- 14) виїмки трасосубстанції, об'єктивного, суб'єктивного чи змішаного документа;
- 15) накладення арешту на кошти, інше майно і передачу його на зберігання;
- 16) контролю засобів зв'язку;
- 17) оголошення розшуку обвинуваченого, підсудного;
- 18) отримання зразків на експертизу, а також аналогічних отримуючих судових дій.

Частина 4: Якщо процес отримання доказів вимагає залучення спеціальних знань, то з цією метою призначається головним суб'єктом антикримінального судочинства і проводиться експертом експертиза, а коли для цього необхідно провести отримуючі негласні заходи – призначається головним суб'єктом антикримінального судочинства і виконується ордістом відповідне ордістичне завдання.

Частина 5: Обстеження (огляд, особисте дослідження) місця діяння (події, явища) кримінального правопорушення чи іншого значимого для антикримінальної справи місця (місцевості, приміщення, транспортного засобу), а з санкції прокурора і будь-яка інша із названих отримуючих процесуальних дій (слідчих, судових, експертних) може бути проведена до внесення повідомлення про реальне чи ймовірне діяння (подію, явище) кримінальне правопорушення, яке готується, триває чи вже скоєне, в Єдиний реєстр досудових розслідувань, якщо без цього не можна отримати достатню та узгоджену сукупність доказів про наявність чи відсутність у такому діянні (події, явищі) ознак певного кримінального правопорушення або про обставини, що виключають провадження по антикримінальній справі.

Частина 6: Трасосубстанції та/або об'єктивні та/чи суб'єктивні та/або змішані документи, в т.ч. акт ревізії, акт перевірки тощо, можуть потрапити у володіння головного суб'єкта антикримінального судочинства й через їх виступання чи у разі добровільної видачі й отримання їх від будь-яких фізич-

них та юридичних осіб, але отримання доказів можливе тільки шляхом особистого чи експертного дослідження трасосубстанцій або/та вивчення цих документів у межах отримуючих процесуальних слідчих чи судових дій.

Частина 7: Допомогу головному суб'єкту антикримінального судочинства в отриманні доказів мають право надавати будь-які фізичні та юридичні особи, у т. ч. представники сторони захисту чи обвинувачення, через:

1) добровільну видачу тих значущих для антикримінальної справи трасосубстанцій та/або об'єктивних та/чи суб'єктивних та/або змішаних документів, що знаходяться в їхньому володінні;

2) повідомлення про вірогідне або реальне місцезнаходження того матеріального об'єкта чи особи, які можуть виступити у даній справі відповідно як об'єктивне чи суб'єктивне джерело;

3) якщо фізична та/чи юридична особа стала суб'єктом антикримінального судочинства, то вона може надати таку допомогу й шляхом постановки питань чи заяви клопотання з корегування безпосередньо процесу отримання такого роду відомостей та/чи відповідної процедури судочинства.

Частина 8: Слідчий представляє докази (надає суб'єктам антикримінального судочинства можливість сприйняти сутність та ознаки такого роду відомостей і порядок їх отримання) у формі протоколу отримуючої слідчої дії, суддя чи колегія суддів – журналу судового засідання, експерт чи комісія експертів – висновку експертизи, та у передбачених кодексом випадках чи за вказівкою ініціатора дослідження – й протоколу експертизи, а узагальнююча оцінка і використання доказів здійснюються суб'єктами антикримінального судочинства шляхом проведення відповідної дотримуючої (спрямованої на дотримання процедури антикримінального судочинства) процесуальної дії у формі:

1) постанови про надання вказівки виконати певну отримуючу або дотримуючу процесуальну дію чи негласний захід;

2) постанови про доручення іншому суб'єкту виконати певну отримуючу або дотримуючу процесуальну дію чи негласний захід;

3) постанови дізнавача, слідчого, прокурора чи судді (колегії суддів) про направлення антикримінальної справи відповідному адресату;

4) постанови про усунення порушень закону, причин та умов, що сприяли вчиненню діяння (події, явища) певного кримінального правопорушення;

5) постанови дізнавача, слідчого чи прокурора про прийняття у передбачених кодексом випадках будь-якого процесуального рішення, а постанови судді (колегії суддів) – проміжного процесуального рішення;

6) обвинувального, виправдувального чи нейтрального вироку;

7) ухвали судді (колегії суддів) про інше остаточне вирішення антикримінальної справи;

8) клопотання зацікавленої особи про прийняття дізнавачем, слідчим, прокурором, суддею певного процесуального рішення;

9) скарги даної особи на діяння, у т. ч. рішення, головних суб'єктів антикримінального судочинства;

10) постанови прокурора про перегляд судового рішення у порядку апеляції;

11) апеляції інших уповноважених кодексом суб'єктів;

12) постанови прокурора про перегляд судового рішення у касаційному порядку;

13) касаційної скарги інших уповноважених кодексом суб'єктів;

14) постанови прокурора про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

З викладеного стає зрозумілим, що доказами стають не будь-які антикримінальні відомості, що отримані за допомогою прямого або опосередкованого спілкування із особистісним джерелом або шляхом особистого чи експертного дослідження трасосубстанцій або за допомогою вивчення документів, а тільки ті відомості, які володіють нерозривною сукупністю таких основних базисних юридичних властивостей, як значимість, законність, доброякісність, достовірність та допустимість.

Наявність власне даної нерозривної єдності основних базисних юридичних властивостей кожного окремого доказу (але спочатку без виокремлення достовірності, що тоді ще розумілося лише певним проявом допустимості доказів) автор встановила за допомогою всебічного та детального дослідження існуючих фактично 27 завдань традиційної оцінки доказів і 17 аналогічних завдань перевірки доказів [3, с. 151-173], що в наступному було сприйняте С. А. Кириченком [2, с. 169-170] та О. С. Тунтулою [4, с. 170-171] в контексті формулювання редакції тих частин статті перспективного Кодексу антикримінального судочинства, в яких мала висвітлюватися сутність, джерела та основні і додаткові базисні юридичні властивості доказів.

1. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира: коллективная монография / кол. авторов под науч. ред. А. А. Кириченко. – Второе издание. – Николаев: Ник. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. – 1008 с.

2. Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генеза і можливості удосконалення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 221 с.

3. Ланцедова Ю. О. Сутність і послідовність роботи з особистісними і речовими доказами у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Юлія Олександрівна Ланцедова; Харк. нац. ун-т вн. справ. – Харків, 2009. – 229 с.

4. Тунтула О. С. Отримання доказів та форми їх представлення, оцінки та використання у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Олександра Сергіївна Тунтула; Національна академія прокуратури України. – К., 2013. – 233 с.

Ларкін Михайло Олександрович

к.ю.н., доцент кафедри

кримінального права та правосуддя

Запорізького національного університету

СЛІДОВА КАРТИНА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЧЛЕНАМИ МОЛОДІЖНИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП (ОБ'ЄДНАНЬ)

Аналіз слідчої, судової практики, літературних джерел демонструє, що членами молодіжних неформальних об'єднань може вчинятися досить широке коло злочинних посягань, зокрема: вбивства (ст. 115 КК України), доведення

до самогубства (ст. 120 КК), різні за ступенем тяжкості тілесні ушкодження (ст. 121, 122, 125 КК), побої і мордування (ст. 126 КК), згвалтування (ст. 152 КК), порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161 КК), пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК), незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК), перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК), посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК), крадіжка (ст. 185 КК), грабіж (ст. 186 КК), розбій (ст. 187 КК), злочини терористичного характеру (ст. 258, 258¹, 258², 258³, 258⁴, 258⁵ КК), викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК), незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК), незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв (ст. 263¹ КК), групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК), масові заворушення (ст. 294 КК), хуліганство (ст. 296 КК), наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК), незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314 КК), схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК), незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316 КК), схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК), ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 КК), незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК), захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК), опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК), втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця (ст. 343 КК), погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК), посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК), погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350 КК), несанкціоно-

ване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361 КК), ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК), ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК), приховування злочину (ст. 396 КК), погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК) і цей перелік не є вичерпним.

Шляхом вчинення зазначених злочинів представники молодіжних неформальних груп можуть як безпосередньо демонструвати якісь власні переконання, ідеї, погляди, спосіб життя, так і підтримувати функціонування неформального утворення, намагатися приховати протиправну діяльність, здійснити протидію розслідуванню тощо.

Неодмінною ж складовою діяльності з розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп, особливо на початковому етапі, є дослідження слідової картини, яку прийнято розглядати як «структуру матеріальних та ідеальних слідів злочину, що відображає закономірності механізму злочину й визначає напрями застосування криміналістичних засобів і рекомендацій» [1, с. 184].

Під час вчинення злочинів членами молодіжних неформальних груп залишається чимала кількість слідів матеріального та ідеального характеру. Умовно їх можна поділити на дві групи:

1) загальні (ті, що притаманні вчиненню будь-якого злочину, наприклад сліди крові, наявні при вчиненні абсолютно різних видів умисних убивств – матеріальні сліди; показання свідків, потерпілих щодо місця, часу, прикмет злочинців, у якому напрямку вони зникли та ін. – ідеальні сліди);

2) специфічні – сліди, які свідчать про причетність певної молодіжної неформальної групи до скоєння злочину (залишені на місці вчинення злочину предмети із символікою неформального руху, написи, листівки – матеріальні сліди; показання свідків, потерпілих, наприклад щодо наявності в діях підозрюваного мотиву расової, національної чи релігійної ненависті через висловлювання, образи та ін. – ідеальні сліди).

Повне, всебічне, копійке дослідження слідової картини дає змогу визначити особливості події злочину, його мотиви, різновид неформального об'єднання, яке може бути причетним до його вчинення, кількість злочинців тощо. Досить часто саме механізм слідоутворення стає рушійною силою для слідчої та оперативно-розшукової діяльності у злочинах неформалів.

1. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. К., 2010. 610 с.

Литвинов Валерій Валентинович
к.ю.н., доцент кафедри
кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПІДСТАВ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У завданнях кримінального провадження визначено, що кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення повинен бути притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. З урахуванням вказаних завдань законне закриття кримінального провадження за реабілітаційними підставами має таке ж соціальне значення як і винесення законного обвинувального вироку. Втім рішення про закриття кримінального провадження буде законним тоді, коли у повній мірі відповідатиме вимогам умов застосування тієї чи іншої підстави закриття кримінального провадження. Окрім цього, не останню роль у законності закриття кримінального провадження відіграє правильне розуміння умов, за яких застосовується та чи інша підстава цього процесуального рішення. У КПК України передбачено багато підстав закриття кримінального провадження, однак умови застосування деяких з них викликають дискусійні питання.

Зокрема, дискусійними є умови застосування підстави закриття кримінального провадження «встановлена відсутність події кримінального правопорушення». Існує думка, що відсутність події злочину¹ передбачає відсутність самого факту (події взагалі), для розслідування якого здійснюється провадження. Це такий випадок, коли дія, яка вважалася злочинною, насправді була викликана стихійним лихом чи іншими чинниками, що не залежать від волі особи. П.М. Давидов та Д.Я. Мирський стверджують, що відсутність події злочину означає, що подія, у зв'язку з якою проводилося розслідування, відсутня взагалі [2, с. 12].

За іншою думкою, відсутність події злочину – це відсутність самого факту суспільно небезпечного діяння. Н.А. Якубович вважає, що відсутність події злочину свідчить, що злочинне діяння, яке є предметом розслідування, у дійсності не мало місця [9, с. 101]. Схожої думки дотримується Л.М. Карнеєва, яка надала цій підставі таке визначення: відсутність події (чи дії), припущення про наявність якої слугувало б підставою початку розслідування [4, с. 54].

На думку А.Я. Дубинського, розглядувана підстава застосовується в таких конкретних випадках: а) якщо встановлено, що не було самого факту (події), для розслідування якого розпочато провадження; б) якщо встановлено, що сама подія мала місце, але вона не може бути визнана злочином, бо не є результатом будь-якої дії; в) коли встановлено, що подія мала місце, але не є зло-

¹ Кримінальне правопорушення містить у собі поняття «злочин» та «кримінальний проступок». Сьогодні законодавчо не визначено поняття «кримінальний проступок», а тому у цій доповіді ми будемо вести мову про злочин, поняття якого законодавчо закріплене.

чином, тому що є результатом дій самого потерпілого [3, с. 11-12].

На думку М.Є. Шумила, встановлення відсутності події злочину означає, що останнього взагалі не було, відповідно, не існувало кримінально-правових відносин [7, с. 48].

З викладеного видно, що підставу закриття кримінального провадження передбачену п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України одні вчені розуміють як відсутність події взагалі, а інші вказують на відсутність події, яка містить у собі злочин.

В юридичній літературі існує думка й про те, що поняття «відсутність події злочину» і «відсутність складу злочину» тотожні одне одному, бо суспільно небезпечне діяння не може існувати без одного з чотирьох елементів складу злочину. А тому відсутність події злочину означає відсутність складу злочину [8, с. 70]. Намагаючись удосконалити зазначені підстави закриття кримінального провадження дослідники висловлювали думки про необхідність їх об'єднання в одну підставу: «не було вчинено злочину» [1, с. 8]. Вважаємо що такі думки заслуговують на увагу, оскільки об'єднання п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України в одну підставу сприяли б однаковому розумінню застосування цих підстав, що позитивно вплинуло б на законність їх застосування під час прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

У п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України передбачено ще одну реабілітаційну підставу закриття кримінального провадження. Відповідно до неї кримінальне провадження закривається якщо «не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати».

Слід зазначити, що вказана підстава є реабілітаційною, але вже сама її назва містить у собі обвинувальний ухил. Він проявляється у тому, що для закриття кримінального провадження органи досудового розслідування повинні бути переконані у тому, що злочин вчинено саме певною особою, але довести цього вони не змогли. Таке формулювання не може вказувати на повну невинуватість особи. Адже реабілітаційна підстава закриття кримінального провадження повинна повністю виключати будь-які вагання в невинуватості особи, а будь-які обмеження її прав та законних інтересів неприпустимі.

З метою усунення зазначеної колізії, вчені не одне десятиліття розробляють різні пропозиції. Так, Я.О. Мотовіловкер вважає, що зазначену підставу необхідно було б сформулювати як «за необґрунтованістю висновку про скоєння злочину підсудним» [5, с. 93]. Висловлювалися міркування про необхідність виключення цієї підстави з КПК внаслідок її рівнозначності доведеності неучасті у вчиненні злочину. С.М. Стахівський, досліджуючи це питання, зазначав, що одне із правил, які характеризують юридичний зміст принципу презумпції невинуватості, гласить: недоведена винуватість особи означає її повну невинуватість. У зв'язку з цим вчений пропонував виключити розглядувану підставу з КПК України [6, с. 13]. Така думка заслуговує на увагу, адже не встановивши достатніх доказів для доведення вини особи, слідчі органи не можуть стверджувати про те, що ця винуватість взагалі могла бути доведеною. Окрім цього, відповідно до засади презумпції невинуватості, всі сумніви щодо доведеності вини особи повинні тлумачитися на користь такої особи.

1. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Благодир Сергій Миколайович ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 1998. – 198 с.

2. Давыдов П. М. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов, Д. Я. Мирский. – М. : Госюриздат, 1963. – 100 с.
3. Дубинский А. Я. Основания к прекращению уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие / А. Я. Дубинский. – К. : КВШ МВД СССР, 1973. – 124 с.
4. Карнеева Л. М. Прекращение уголовного дела за отсутствием состава и события преступления / Л. М. Карнеева // Соц. законность. – 1970. – № 5. – С. 53–54.
5. Мотовиловкер Я. О. Основания прекращения уголовного дела по реабилитирующим лицу мотивам / Я. О. Мотовиловкер // Советское государство и право. – 1972. – № 9. – С. 87–94.
6. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / С. М. Стахівський. – К. : Націон. академія внутр. справ України, 2005. – 30 с.
7. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія / М. Є. Шумило. – Харків : Арсіс, 2001. – 320 с.
8. Юрасов А. Б. Основания прекращения уголовного дела в действующем российском законодательстве – анализ, перспективы развития : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юрасов Антон Борисович. – М., 2005. – 187 с.
9. Якубович Н. А. Окончание предварительного следствия / Н. А. Якубович. – М. : Гос. изд-во юридической литературы, 1962. – 145 с.

Лускатов Олександр Віталійович
к.ю.н., доц., професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Лускатова Тетяна Олександрівна
к.ю.н.

СИСТЕМИ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ В ОКРЕМИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИКАХ

При формуванні окремих криміналістичних методик, спираючись на визначені ними типові слідчі ситуації, науковці пропонують правоохоронцям рекомендації у вигляді алгоритмів з процесуальних та інших дій для вирішення конкретних ситуацій, що складаються у кримінальних провадженнях по різних видах діянь.

Вчені одностайні щодо вагомості типових слідчих ситуацій в якості дієвого засобу для розкриття злочинів. На думку В.П. Бахіна, вони виступають базою побудови методик розслідування злочинів, оскільки типізація передбачає наявність переліку відповідних типових слідчих версій, оптимальний набір слідчих дій та порядок їх провадження [1, с. 196]. В.В. Тіщенко наголошує на обумовленості вибору напряму розслідування злочину результатом аналізу типових слідчих ситуацій, котрий дозволяє правоохоронцю вірно оцінити конкретну ситуацію та оптимально спланувати свої дії [6, с. 132].

Конкретна ситуація, з якою стикається слідчий, представляє собою стислу узагальнену характеристику того обсягу інформації про розслідувану подію, що він підсумовує з матеріалів кримінального провадження шляхом їх аналізу.

Зокрема, на думку Т.С. Волчецької, слідча ситуація є ступінню інформаційної обізнаності слідчого щодо злочину, а також станом процесу розслідування, що склався на будь-який визначений момент часу, аналіз та оцінка котрого дозволяють слідчому прийняти найбільш доцільні рішення [4, с. 94].

Таким чином, типова слідча ситуація слугує матрицею, шаблоном, на який накладається конкретна ситуація для її зіставлення з типовою. Відповідно, перед науковцями при створенні окремих криміналістичних методик постає низка завдань: 1) окреслення певної сукупності типових слідчих ситуацій, що складаються під час розслідування злочинів окремої категорії; 2) визначення оптимальної кількості різних видів цих ситуацій, що забезпечить можливість правоохоронцю зробити вірний вибір тієї з них, котра найбільш подібна до конкретної; 3) пропонування ситуацій у зрозумілому, доступному й системному вигляді для створення реальної можливості оперування ними практичними працівниками. Як слушно констатує В.О. Коновалова, наявність і розмаїтість слідчих ситуацій є підставою для побудови версій та організації розслідування [5, с. 50].

Слід зазначити, що єдиного, уніфікованого механізму формування сукупностей ситуацій при розробці окремих криміналістичних методик досі не вироблено. Зокрема, С.В. Великанов, спираючись на результати аналізу методик розслідування різних видів злочинів, вказує, що їх автори при однаковому підході будують різні системи типових слідчих ситуацій. Вчений припускає, що причиною такого стану є розходження в емпіричних даних, а також різні наукові погляди на вирішення вказаної проблеми [3, с. 15]. Погоджуючись із даним висновком, маємо констатувати, що порівняння позицій науковців, які пропонують сукупності типових слідчих ситуацій стосовно різних етапів розслідування умисних тілесних ушкоджень, свідчить про те, що вони переважно не співпадають за формулюванням та за змістом. Частина вчених окреслюють ситуації, у яких надається характеристика не ступеня інформованості щодо якоїсь окремої ознаки, а цілого комплексу даних. При цьому сукупність з таких складних ситуацій не охоплює усі їх варіанти, а значить обмежує можливості користувача (слідчого) щодо вибору типової ситуації, максимально подібної до конкретної, тобто тієї, що склалась у ході реального розслідування. Разом з тим, в цілому зміст типових ситуацій зводиться до характеристик ступеня інформованості про найбільш вагомні обставини події (особу злочинця, обстановку вчинення злочину, характер шкоди, особу потерпілого тощо) та можливість отримання відомостей з певних джерел, з чим варто погодитись.

Виникає питання щодо того, наскільки розгорнутим чи компактним повинне бути формулювання однієї типової слідчої ситуації, скільки складових має включати.

Як вже наголошувалось, слідчу ситуацію треба розглядати як ступінь інформаційної обізнаності слідчого щодо злочину. Р.С. Белкін визначав, що зміст слідчої ситуації складають компоненти психологічного, інформаційного, процесуального й тактичного, матеріального та організаційно-технічного характерів [2, с. 631]. На його думку, типізація слідчих ситуацій по усіх компонентах неможлива, оскільки вона буде нараховувати колосальну кількість варіантів. Тому мова повинна йти щодо типізації по якомусь одному, рідше двох компонентах, частіше усього – по інформаційному компоненту [2, с. 636]. В.М. Шевчук також вважає, що типізувати слідчі ситуації можна по одному з

основних компонентів, зокрема, за наявністю інформації щодо події злочину та його учасників [7, с. 141]. Тож, коло елементів, з котрих формується типова ситуація, треба обирати помірковано, використовуючи лише ті, що є найбільш значимими.

На нашу думку, за основу для виділення ситуацій на початковому етапі розслідування достатньо взяти один елемент (обставину події) та наявність (чи можливість отримання) інформації про нього з певних джерел. Сукупність усіх можливих ситуацій, що складаються при розслідуванні злочинів окремої категорії, має бути запропонована у вигляді системи (класифікована) для кращого оперування ними користувачем (слідчим).

Треба зазначити, що класифікація ситуацій ще не вирішує завдання з вибору типової ситуації, подібної до конкретної, тобто тієї, котра найбільше співпадає зі станом, який склався у окремому розслідуванні. Натомість, класифікація, побудована з простих (одиничних) ситуацій, виділених за різними підставами, кожна з яких стосується лише однієї ознаки (наприклад, відомостей про злочинця), стає основою для формування більш складних типових ситуацій (ситуаційних моделей). Шляхом варіювання простими ситуаціями, взятими по одній з кожної групи, визначеної за певною підставою в межах класифікації, утворюється значна кількість ситуаційних моделей, одна з яких найбільше співпадатиме з конкретною ситуацією в окремому кримінальному провадженні.

В результаті вирішується проблема багатоваріантності типових ситуацій щодо розслідування злочинів окремої категорії (виду). Наприклад, якщо побудувати класифікацію за трьома підставами й за кожною з них виділити три прості ситуації, то, варіюючи ними шляхом обрання по одній ситуації з кожної групи, можна створити 27 різних ситуаційних моделей. Варто сподіватись, що одна з них досить точно співпадає зі станом (конкретною ситуацією) реального розслідування.

Відповідно, алгоритми зі слідчих (розшукових) та інших дій, створені для вирішення кожної одиничної ситуації, після об'єднання декількох з них в окрему ситуаційну модель також поєднуються, а отриманий комплекс дій буде ефективно сприяти розслідуванню у даному провадженні.

Підсумовуючи, треба зазначити, що системи типових слідчих ситуацій у окремих криміналістичних методиках варто формувати у вигляді класифікацій. Підставами для кожної з них, залежно від виду злочину, треба обирати ступінь інформованості про найбільш вагомні обставини події та наявність (чи можливість отримання) відомостей про них з певних джерел. Об'єднання кількох ситуацій, вибраних по одній з кожної групи, виділеної за окремою підставою в межах класифікації, потенційно дозволяє отримати значну кількість варіантів таких об'єднань (ситуаційних моделей). Один з їх числа буде максимально подібним до конкретної ситуації у кримінальному провадженні. Тож, застосовуючи окрему криміналістичну методику, слідчий має діяти наступним чином: 1) для побудови потрібної ситуаційної моделі, необхідно, використовуючи систему типових ситуацій, обрати по одній ситуації з кожної групи, виділеної за окремою підставою в межах класифікації; 2) об'єднати алгоритми розслідування, рекомендовані для вирішення кожної з вибраних ситуацій, що дозволить створити дієвий та оптимальний алгоритм для вирішення конкретної ситуації у кримінальному провадженні.

1. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002) / В.П. Бахин. – Киев, 2002. – 268 с.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р.С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : Юнити-дана; Закон и право, 2001. – 837 с.
3. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика та судова експертиза» / С.В. Веліканов. – Х. : Національна юрид. академія України, 2002. – 19 с.
4. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия : монография / Т. С. Волчецкая ; под ред. проф. Н. П. Яблокова. – Калининград, 1997. – 248 с.
5. Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве / В.Е. Коновалова. – Харьков : Консум, 2000. – 176 с.
6. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В.В. Тіщенко ; Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.
7. Шевчук В.М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів // Юридичний науковий електронний журнал. – № 1. – 2014. – С. 139–143.

Махницький Олександр Васильович
ст. викладач кафедри

Косиченко Олександр Олександрович
к.т.н., доц., доцент кафедри
економічної та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

БОРТЬБА З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Технічні інновації можна використовувати для соціального блага, але так само легко для мерзенних цілей. Цей вислів більш притаманний кіберзлочинності, ніж, можливо, будь-який інший області злочинності. І кіберзлочинці також стають більш агресивними. Ось чому Європол і його партнерські організації ведуть боротьбу з ними на всіх фронтах.

Кіберзлочинність – це пріоритет ЕМРАСТ (європейська міждисциплінарна платформа проти кримінальних загроз) для циклу політики з 2013 по 2018 рік: мета полягає в боротьбі з кіберзлочинами, що здійснюються організованими злочинними групами, і які приносять великий прибуток від таких дій, як шахрайство онлайн і платіжних карт, кіберзлочинності, які завдають серйозної шкоди їх жертвам таких як сексуальна експлуатація дітей і кібератаки, які зачіпають критичну інфраструктуру і інформаційні системи в ЄС.

Згідно самої останньої оцінкою загрози організованої злочинності в Інтернеті (INTERNET ORGANISED CRIME THREAT ASSESSMENT (IOCTA)), кіберзлочинність стає більш агресивною і конфронтаційною. Це можна побачити в різних формах кіберзлочинності, включаючи злочини, пов'язані з високими технологіями, порушення даних і сексуальні вимагання.

Кіберзлочинність – це зростаюча проблема для країн, таких як держави-

члени ЄС, в більшості з яких розвинена інтернет-інфраструктура, і платіжні системи знаходяться в режимі онлайн.

Але це не тільки фінансові дані, але дані в цілому, тобто ключова мета для кіберзлочинців. Кількість і частота порушень даних ростуть, і це, в свою чергу, призводить до більшої кількості випадків шахрайства і вимагання.

Є величезний вибір можливостей, які кіберзлочинці намагалися використовувати. До таких злочинів належать:

- використовуючи ботнет-мережі пристроїв, заражених шкідливими програмами, без їх знань користувачів – для передачі вірусів, які отримують незаконний пульт дистанційного керування пристроями, крадуть паролі і відключають антивірусний захист;

- створення «задніх дверей» на скомпрометованих пристроях, що дозволяють крадіжці грошей і даних або віддалений доступ до пристроїв для створення бот-мереж;

- створення онлайн-форумів для обміну досвідом в області хакерства;

- куленепробивний хостинг і створення антивірусних служб;

- відмивання традиційних і віртуальних валют;

- вчинення інтернет-шахрайства, наприклад, через системи онлайн-платежів, кардинг і соціальну інженерію;

- різні форми сексуальної експлуатації дітей в Інтернеті, в тому числі поширення онлайн-матеріалів.

- онлайн-хостинг операцій, пов'язаних з продажем зброї, помилковими паспортами, контрафактними і клонованими кредитними картками, а також ліками і хакерськими послугами.

На сьогодні в Україні діє низка законів та нормативних документів різних рівнів, що охоплюють питання кібербезпеки держави. Це, зокрема, Закони України «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про основи національної безпеки України», Указ Президента України «Про Національний координаційний центр кібербезпеки» та інші нормативно-правові акти. Крім того, у вересні 2016 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України».

Стратегічними документами у цій сфері є Стратегія кібербезпеки України, Стратегія національної безпеки України, а також ратифікована Верховною Радою України «Конвенція про кіберзлочинність». Чинний Кримінальний кодекс України встановлює (відповідно до розділу XVI) відповідальність за «злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку».

На сьогодні основним документом, який регулює питання міжнародної співпраці у сфері запобігання та протидії кіберзлочинності є *Конвенція про кіберзлочинність* (далі – *Конвенція*), яка була підписана 23 листопада 2001 року в Будапешті. В цій Конвенції сформульовано найбільш загальні та разом із тим визначальні принципи щодо забезпечення заходів боротьби із кіберзлочинами на національному та міжнародному рівнях.

Відповідно до ст. 23 Конвенції, сторони співпрацюють між собою у найширших обсягах шляхом застосування відповідних міжнародних документів щодо міжнародного співробітництва у кримінальних питаннях, угод, укладених на ос-

нові єдиного чи взаємного законодавства, і внутрішньодержавного законодавства з метою розслідування або переслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними, або з метою збирання доказів у електронній формі, які стосуються кримінальних правопорушень.

Конвенція виділяє *чотири групи правопорушень проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем*:

- злочини у сфері незаконного доступу до інформації: нелегальне перехоплення (ст. 3), втручання у дані (ст. 4), втручання у систему (ст. 5), зловживання пристроями (ст. 6);

- злочини, пов'язані з протиправним використанням комп'ютерів: підробка, пов'язана з комп'ютерами (ст. 7), шахрайство, пов'язане з комп'ютерами (ст. 8);

- злочини, пов'язані зі змістом, до яких відноситься створення, розповсюдження та зберігання дитячої порнографії (ст. 9);

- злочини, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав (ст. 10)

Відповідно до ст. 15 Конвенції кожна країна, що її ратифікувала, забезпечує, щоб встановлення, імплементація і застосування повноважень і процедур, передбачених Конвенцією, регулювалися умовами і запобіжними заходами, регламентованими внутрішньодержавним правом, які забезпечували б адекватний захист прав і свобод людини.

Система злочинів у сфері кіберзлочинності, запропонована національним законодавством України, охоплює кримінальні правопорушення у сфері: використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (у сферах платіжних систем); обігу інформації протиправного характеру із використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; господарських відносин та приватної власності, яка включає в себе незаконні фінансові операції та заборонені види господарської діяльності, що здійснюються за допомогою мереж електрозв'язку чи комп'ютерних мереж.

Так, в чинному Кримінальному кодексі України є *розділ XVI*, який встановлює відповідальність за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, до яких віднесено статті 361-363 Кримінального кодексу України.

Державний орган, що відповідає в країні за попередження та розкриття кіберзлочинів є Кіберполіція.

Основні завдання Кіберполіції:

1. Реалізація державної політики у сфері протидії кіберзлочинності.
2. Завчасне інформування населення про появу новітніх кіберзлочинів.
3. Впровадження програмних засобів для систематизації та аналізу інформації про кіберінциденти, кіберзагрози та кіберзлочини.
4. Реагування на запити закордонних партнерів, що надходять каналами Національної цілодобової мережі контактних пунктів.
5. Участь у підвищенні кваліфікації працівників поліції щодо застосування комп'ютерних технологій у протидії злочинності.

6. Участь у міжнародних операціях та співпраця в режимі реального часу. Забезпечення діяльності мережі контактних пунктів між 90 країнами світу.

7. Протидія кіберзлочинам: У сфері використання платіжних систем:

- скімінг (шимінг) – незаконне копіювання вмісту треків магнітної смуги (чипів) банківських карток;

- кеш-трепінг – викрадення готівки з банкомату шляхом встановлення на шатер банкомату спеціальної утримуючої накладки;

- кардінг – незаконні фінансові операції з використанням платіжної картки або її реквізитів, що не ініційовані або не підтверджені її держателем;

- несанкціоноване списання коштів з банківських рахунків за допомогою систем дистанційного банківського обслуговування.

У сфері електронної комерції та господарської діяльності:

- фішинг – виманювання у користувачів Інтернету їх логінів та паролів до електронних гаманців, сервісів онлайн аукціонів, переказування або обміну валюти, тощо;

- онлайн-шахрайство – заволодіння коштами громадян через інтернет-аукціони, інтернет-магазини, сайти та телекомунікаційні засоби зв'язку;

У сфері інтелектуальної власності:

- піратство – незаконне розповсюдження інтелектуальної власності в Інтернеті;

- кардшарінг – надання незаконного доступу до перегляду супутникового та кабельного TV;

У сфері інформаційної безпеки:

- соціальна інженерія – технологія управління людьми в Інтернет просторі;

- мальвер (англ. *malware*) – створення та розповсюдження вірусів і шкідливого програмного забезпечення;

- протиправний контент – контент, який пропагує екстремізм, тероризм, наркоманію, порнографію, культ жорстокості і насильства;

- рефайлінг – незаконна підміна телефонного трафіку.

Поширеність і суспільна небезпечність кіберзлочинів останніми роками набула загрозливих масштабів, що диктує необхідність формування адекватної відповіді з боку держави. Вивчення зарубіжного досвіду протидії кіберзлочинності в окремо взятих країнах і надбань міжнародної спільноти, удосконалення механізму міжнародної взаємодії є важливим, адже більшість кіберзлочинів мають транснаціональний характер. З огляду на сучасну ситуацію в державі та світі, Україна має постійно вдосконалювати методи боротьби з кіберзлочинністю, удосконалюючи чинне законодавство, у т. ч. в галузі адміністративного права, враховуючи надбання окремих зарубіжних держав, міжнародної спільноти загалом, спрямовані на забезпечення кібербезпеки країни;

З врахуванням наявних проблем діяльності судових та правоохоронних органів у сфері боротьби з кіберзлочинністю, вирішення чи подолання цих проблем має бути насамперед спрямоване на:

- гармонізацію міжнародного та вітчизняного та законодавства у сфері кіберзлочинності, внесенням відповідних змін у кримінальне процесуальне законодавство України, зокрема щодо врахування особливостей оцінки судом електронних доказів, як таких, що найчастіше фігурують у кримінальних провадженнях з розслідування кіберзлочинів;

- подальшу розробку окремих криміналістичних методи розслідування кіберзлочинів, з врахуванням останніх тенденцій щодо типових способів вчинення даного виду злочинів;
- забезпечення належної фахової підготовки правоохоронців та суддів, до обов'язків яких належить розслідування кіберзлочинів та розгляд судових справ щодо них.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/card6#Public>;

2. Конвенція про кіберзлочинність // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 5- 6. – Ст. 71. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_575;

3. INTERNET ORGANISED CRIME THREAT ASSESSMENT/ europol.europa.eu// Режим доступу: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment>;

4. EU POLICY CYCLE – EMPACT/ europol.europa.eu // Режим доступу: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/eu-policy-cycle-empact>

Мельковський Олександр Вікторович
к.ю.н., доцент кафедри
кримінального права та правосуддя
Запорізького національного університету

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ У СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

На даний час в юридичній науці немає достатньої чіткості у дефініціях „безпека” – „внутрішня безпека”. У зв'язку з появою наукових досліджень, присвячених забезпеченню національної безпеки та безпеки окремих сфер життєдіяльності суспільства, опинилася розмитою суттєва та змістова грань між поняттями „національна безпека”, „суспільна безпека”, „сили забезпечення безпеки”.

Зволікання у науковому висвітленні цих проблем негативним чином діє на правоохоронну практику, перешкоджає чіткості нормативно-правового закріплення повноважень, функцій державних структур та органів місцевого самоврядування в охоронній сфері, правовому регулюванні форм та засобів їх діяльності із забезпечення прав та законних інтересів особистості, суспільства та держави.

Нормативний зміст поняття „безпеки” у вітчизняному законодавстві не визначено, але досить чітко сформульовано у статті 1 Закону України „Про основи національної безпеки України” [1]. Так, поняття „національна безпека” визначено як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-

комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам; (стаття 1 із змінами, внесеними згідно із Законами України від 01.07.2010 р. № 2411-VI, від 07.11.2017 р. № 2180-VIII).

Внутрішня безпека в системі правоохоронних органів забезпечується шляхом проведення запобіжних заходів відповідно до загально прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм.

Вибір конкретних засобів забезпечення внутрішньої безпеки обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам наявних загроз. Щодо загроз внутрішній безпеці, то до них слід відносити наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам правоохоронних органів України.

Вважаємо що забезпечення внутрішньої безпеки у правоохоронних органах повинно ґрунтуватися на таких принципах:

- верховенство права;
- пріоритет прав і свобод людини ;
- пріоритет договірних способів у ліквідації протиріч;
- оперативність і адекватність заходів захисту інтересів системи реальним і потенційним загрозам;
- наступальність та робота на випередження;
- чітке розмежування повноважень та взаємодія органів які здійснюють забезпечення внутрішньої безпеки в правоохоронних органах;
- системний громадський контроль;

Щодо визначення поняття „внутрішня безпека”, то у законодавчих актах України воно відсутнє. Тому для з'ясування його змісту та сутності як об'єкта оперативно-розшукового захисту в системі правоохоронних органів необхідно дослідити зміст категорії „безпека” та окремих її видів.

Залежно від об'єкта захисту безпеку поділяють на особисту, суспільну та державну. В юридичній літературі на сьогодні не існує єдиної думки щодо повного змісту цих понять. Проблема з'ясування поняття безпеки особистості майже не досліджено.

Термін „безпека” у науковому та політичному сенсі почали вживати ще в XII ст. Він характеризував визначення спокійного стану духу людини, захищеності від будь-якої небезпеки. Спочатку, як категорія політики, був запроваджений термін „національна безпека” (1904 р. президент США Т. Рузвельт, Закон США „Про національну безпеку” – 1947 р.). Сутність цього терміну визначалася через стан, що є результатом ужиття оборонних заходів, які підвищують захищеність держави. Натомість, домінуючі нині підходи пропонують тлумачити безпеку, як „рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, а

також суспільства, держави, довкілля від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники”. Як правило розрізняють воєнну, екологічну, економічну, інформаційну, пожежну, політичну, продовольчу, радіаційну, соціальну, технічну, транспортну, фінансову, ядерну безпеку, конституційну безпеку. [2, с. 50–54].

Термін „безпека” у словниках тлумачиться, як безпечність, технічні умови й засоби, які усувають небезпеку, запобігають небезпеці [3, с. 34]; стан, коли кому-небудь чи чому-небудь ніщо не загрожує [4, с. 25].

На міжнародному рівні „безпека” (security) – це умова або стан справ, при яких країна (або група країн) можуть захищати свої цінності від зовнішніх загроз та ризиків. Останні можуть мати військовий або невійськовий характер, виходити з різних джерел та часто з трудом піддаються прогнозуванню. У цих умовах безпека найбільш оптимально забезпечується з допомогою широкого підходу, ураховуючи важливість політичних, економічних, соціальних та природоохоронних факторів, в доповненні до традиційних військових аспектів. Особлива увага при цьому приділяється партнерству, співробітництву та діалогу між країнами, що мають однакові погляди. Незважаючи на те, що поняття безпеки розглядаються тут з точки зору міждержавних відносин, об’єктом забезпечення безпеки залишається населення [5, с. 18; 6, с. 21; 7, с. 70].

Розвернуте визначення „безпеки” дає Словник сучасних військово-політичних та військових термінів [8, с.108]. Зокрема, у цьому словнику „безпека” розглядається в міжнародному аспекті. У якості її суб’єктів виступають не індивіди, а країни чи держави.

Крім того, у науковій літературі існує кілька визначень поняття „безпека”, а саме:

– стан захищеності людини, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, який ґрунтується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо вивчення, виявлення, ідентифікації та аутентифікації, попередження та усунення небезпек та загроз, мінімізації дії негативних наслідків, здатних поставити в небезпеку фундаментальні цінності антропосоціокультурного середовища, зашкодити стійкому розвитку системи безпеки;

– стан управління небезпеками та загрозами, коли останні можуть відігравати конструктивну роль (синергічний підхід);

– органічна система організації державної влади щодо реалізації потреб та інтересів людини з фундаментальною основою існування будь-якої системи;

– явище, тотожне з гомеостазом системи, що розуміють як тип динамічної рівноваги, який є характерним для складних систем, що саморегулюються, і полягає в підтриманні суттєво важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах;

– стан захищеності особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який ґрунтується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), попередження, послаблення, усунення (ліквідації) і відбиття небезпеки та загрози, здатних згубити їх, позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, нанести неприйнятну (недопустиму об’єктивно і суб’єктивно) шкоду, перешкодити їх виживанню та розвитку.

Обговорюючи таку складну категорію, як „внутрішня безпека правоохо-

ронних органів”, слід зазначити, що перед усім йдеться про специфічний об’єкт охорони інтересів державних правоохоронних структур.

Характеризуючи загалом категорію „внутрішня безпека” її необхідно розглядати з наступних позицій: стан захищеності людини, суспільства і держави від внутрішніх небезпек і загроз; стан захищеності системи правоохоронних органів та її персоналу від зовнішніх та внутрішніх загроз (злочинність та корупція працівників).

Ураховуючи проведений аналіз поняття „внутрішня безпека правоохоронних органів”, її можливо розглядати з декількох позицій:

- стан, за якого ніщо й ніхто не загрожує нормальному функціонуванню системи правоохоронних органів;

- це умови, за яких відсутні та попереджені будь-які внутрішні та зовнішні загрози у середині системи правоохоронних органів;

- діяльність спеціальних підрозділів яка направлена на попередження, виявлення, запобігання, послаблення, усунення і відвернення загроз внутрішнього та зовнішнього характеру з метою нормального функціонування системи правоохоронних органів.

1. Закон України „Про основи національної безпеки” від 19.06.2003 № 964-IV.

2. Езеров А. А. Юридична наука. – № 1(1)/2011. – с. 50–54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://nam.kiev.ua/journal/1>

3. Русско-украинский словарь терминов по теории государства и права/ подобщей ред. Н.И.Панова.-Харьков, 1993.

4. Тлумачний словник української мови / Укладачі Ковальова Т.В., Ковріга Л.П.-Харків, 2005.

5. Геополитика и национальная безопасность. Словарь основных понятий и определений / Под общ.ред. В. Л. Манилова. М., 1998.

6. Безопасность России. Словарь терминов и определений. – М., 1998.

7. Российская криминологическая энциклопедия / Под общ. ред. А. И. Долговой.- М., 2000.

8. Словарь современных военно-политических и военных терминов. Брюссель, Объединенная редакционная рабочая группа «Россия-НАТО», 2001. – М., 1991 См.: Политологическая энциклопедия. – 108с.

Миرونюк Станіслава Анатоліївна

к.ю.н., ст. викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА (МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД НА ПРИКЛАДІ США)

В Україні виокремлюють три основні способи захисту прав інтелектуальної власності – це цивільно-правовий, кримінально-правовий та адміністративно-правовий, але на наш погляд найбільшу практичну значимість і ефективність має цивільно-правовий, що реалізується в рамках юрисдикційної форми захисту. Кримінально-правова та адміністративно-правова відповідальність відрізняється від цивільно-правової тим, що порушник несе відповідальність пе-

ред державою, а не безпосередньо перед автором чи суб'єктом суміжних прав.

В ієрархії нормативних актів, які регулюють цивільні правовідносини у сфері авторського права і суміжних прав, центральне місце займає Цивільний кодекс України (далі ЦК У), зокрема Глава 36 «Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (авторське право)» та Глава 37 «Право інтелектуальної власності на виконання, фонограму, відеограму та програму (передачу) організації мовлення (суміжні права)» [1]. В Україні діє також Закон України «Про авторське право і суміжні права» (далі Закон)[2].

Питанням захисту права інтелектуальної власності присв'ячено роботи як зарубіжних так і вітчизняних вчених, серед яких слід виокремити: Андрошука Г., Боуена Г., Бутнік-Сіверського О., Довгого С., Дроб'язко В., Едвінсона Л., Жарова В., Ідріса К., Клявіна В., Орлюка О., Підпригору О., Прахова Б., Святоцького О. та інших авторів.

Цивільно-правові способи захисту прав – це передбачені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання або відновлення порушених прав та інтересів суб'єктів авторського права та суміжних прав, припинення порушень, а також майновий вплив на порушників.

Основна мета цивільно-правової відповідальності – не покарання за недотримання встановленого правопорядку, а відшкодування заподіяної шкоди.

Закон значно розширює можливості учасників авторських і суміжних з ними правовідносин щодо вільного розпорядження належними ним правами. Майнові права авторів стають своєрідним товаром, який може вільно відчужуватися і передаватися на підставі цивільно-правових угод.

Світовий досвід переконує, що ефективний механізм охорони прав інтелектуальної власності є важливим елементом економічної політики, спрямованої на стимулювання та розвиток наукових досліджень, упровадження інновацій та прискорення науково-технічного прогресу; сприяє залученню інвестицій до інноваційних проектів, зростанню зайнятості, підвищенню економічного добробуту населення тієї чи іншої країни; стимулює розвиток міжнародної торгівлі, відіграє важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності національних економік у глобальному ринковому середовищі; перетворюється на глобальну проблему, пов'язану з економічною безпекою окремих держав, що вимагає стратегічних підходів до її вирішення на наднаціональному рівні.

Сьогодні, не дивлячись на те, що багато розвинених країн поважають авторські права і надають захист їх власникам, на жаль, не існує міжнародного закону про захист авторського права, який би надавав захист власникам цих прав в усіх країнах світу.

Для з'ясування зарубіжного досвіду правового регулювання захисту права інтелектуальної власності ми взяли приклад Сполучених Штатів Америки, які були і на сьогодні залишаються країною в якій захист права інтелектуальної власності здійснюється на рівні захисту життя, здоров'я, власності громадян та національної безпеки.

Так, у Сполучених Штатах Америки будь-яка творча робота може бути захищена від копіювання, для цього її потрібно зареєструвати в Бюро реєстрації

авторських прав США, творча робота повинна бути представлена в матеріальному вигляді (на фотографії, на папері, на компакт-диску або на відеокасеті). Іншими словами не зафіксовані ідеї не можна захистити від копіювання в США. Якщо робота не зареєстрована в даному Бюро, то вона все ж, знаходиться під захистом від копіювання, але реєстрація значно полегшує процес захисту авторського права. Якщо творча робота була створена після 1978 року, то вона перебуває під захистом авторського права все життя автора і ще після його смерті, плюс сімдесят років[3].

Свідоцтво про володіння авторським правом слід докладати до роботи, так як воно інформує оточуючих, що робота знаходиться під захистом, повідомляє ім'я власника і рік першої публікації.

В Сполучених Штатах Америки Комісія з міжнародної торгівлі, яка керується у своїй діяльності законодавчо-нормативною базою застосування правозастосовчих заходів на митному кордоні. Повноваження Комісії США з міжнародної торгівлі, дозволяють їй видавати накази із заборонаю ввезення товарів, що можуть кваліфікуватися як недобросовісний імпорт (включаючи несанкціоноване ввезення товарів, які порушують права інтелектуальної власності), передбачені в частині 19 розділу 1337 Кодексу законів США. Повноваження Митної служби США щодо неправомірного ввезення незаконних товарів передбачені в частині 19 розділу 1 Кодексу законів США. Нормативно-правові акти, які передбачають контроль за імпортом для забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності, містяться в частині 19 Кодексу федеральних нормативних актів США (CFR), частина 133 [3].

У Розділі 337 Акту про тарифи від 1930 року (19 частина, розділ 1337 Кодексу законів США) описуються незаконні й недобросовісні способи конкуренції й недобросовісні дії при ввезенні й реалізації в США товарів, які загрожують або можуть зруйнувати чи завдати значної шкоди національній економіці, перешкоджають розвитку промисловості й стримують або монополізують торгівлю в країні. Серед незаконних методів конкуренції називаються незаконне ввезення в США товарів, які порушують права на винаходи, торговельні марки й об'єкти авторського права в США, а також незаконне здійснення прав на комерційну таємницю, помилкова або оманлива реклама, або порушення антимонопольного законодавства США. Якщо встановлено порушення прав на винаходи, торговельні марки й об'єкти авторського права в США, то не вимагається доводити завдання шкоди національній економіці.

Розслідування, відповідно до Розділу 337, ініціюються Комісією США з міжнародної торгівлі оперативно — на підставі належним чином поданої скарги, у якій викладаються вимоги, згідно із законодавством, і яка відповідає правилам, які регулюють виклад фактичної сторони справи. У Федеральному реєстрі (Federal Register) робиться публікація про порушення провадження в справі. Після цього Комісія США з міжнародної торгівлі призначає суддю з адміністративних правопорушень (Administrative Law Judge), який головує на засіданнях і виносить попереднє рішення, чи сталося порушення законодавства. Суддя з адміністративних правопорушень повинен бути неупередженим і виносити рішення на підставі доказів, які йому пред'являють в ході слухання

доказів. При розгляді справи в Комісії США з міжнародної торгівлі сторони мають право на належне повідомлення, перехресний допит, подання доказів, подання заперечень і клопотань, висунення аргументів, а також інші права, які мають суттєве значення для забезпечення справедливого слухання справи.

Не дивлячись на низку прийнятих законів в Україні стосовно захисту авторських прав, все ж таки процес формування інституту інтелектуальної власності пов'язаний з низкою проблем, що позначається на розвитку науково-технологічного потенціалу та стримує становлення нової інноваційної моделі вітчизняної економіки країн, оскільки закони не забезпечують ефективний правовий захист інтелектуальної власності.

На нашу думку, для вирішення перелічених проблем, слід удосконалити національну систему охорони та захисту прав інтелектуальної власності з урахуванням міжнародно-визнаних норм і принципів, впровадження дієвого механізму реалізації цих норм та запобігання несанкціонованому використанню об'єктів інтелектуальної власності, запровадження державної програми підтримки винахідництва, новаторства та творчої інтелектуальної праці, а також інформаційне забезпечення діяльності у сфері інтелектуальної власності, розвиток патентно-інформаційної бази.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст.356.

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст.64.

3. Авторське право у США – його закон і захист // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://yurporada.kiev.ua/uk/novini-ta-ch-obgovorennya/avtorskoe-pravo-v-ssha.html>.

Мирошніченко Володимир Олексійович

к.т.н., доц., доцент кафедри
економічної та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НЕГАТИВНИМ ЗМІСТОМ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Сучасний вік – вік інформації. Тепер у першій половині ХХІ століття роль інформації в житті людини має вирішальне значення: чим більше навичок і знань вона має, тим вище ціниться як фахівець і працівник. Велика кількість даних активно використовується у виробництві, в науковій діяльності, вони є незамінними у прогнозуванні. Так, у США в галузі інформаційної промисловості працює більше 50% всіх працівників і службовців. З часом ці масштаби тільки зростатимуть, як і обсяги створеної інформації. Загалом, за оцінками вчених, кількість інформації в усьому світі подвоюється принаймні раз на два роки.

Такі великі обсяги даних не тільки надають широкі можливості, але також висувають і нові завдання. Зокрема, деяка інформація може бути шкідли-

вою або взагалі небезпечною, відтак необхідно адекватно реагувати на такі виклики.

Можна сміливо стверджувати, що інформаційна безпека перетворилася на один з найбільш небезпечних видів загроз, що спричинило збільшення важливості сфери інформаційної безпеки. Свідченням цього є постійне обговорення проблем інформаційної безпеки як науковою спільнотою, так і на офіційних зустрічах на найвищому політичному рівні.

У зарубіжній літературі прийнято розподіл негативного змісту на дві категорії: незаконна та шкідлива. Перша – інформація, заборонена законом. Друга – інша суспільно небезпечна інформація, яка не заборонена кримінальним чи адміністративним законодавством, але для якої встановлено певні обмеження щодо її розповсюдження. І якщо з першою категорією все досить чітко та відносно організовано, то щодо другої спостерігаються великі відмінності між країнами та загальна невизначеність.

Інформаційна безпека, в її широкому тлумаченні, розуміється як така, що передбачає захист від негативної інформації аудиторії засобів масової інформації та користувачів комп'ютерних ігор, протидію маніпуляції громадською свідомістю засобами масової інформації та Інтернет-ресурсами, захист користувачів Інтернету від ризиків вмісту та зв'язку, боротьбу з кіберзлочинністю та іншими руйнівними діями в кібер-просторі, протидію інформаційній війні.

Розглядаючи методи боротьби з інформацією з негативним змістом, слід почати з визначення цього терміна. За негативним змістом розуміється інформація, яка шкідливо впливає на свідомість окремої людини та (або) суспільну свідомість або інформацію, поширення якої порушує права або законні інтереси користувачів. Обидва формулювання є надзвичайно розпливчасті, тому на практиці "захист від негативного змісту" розуміється як захист від кількох принципово різних типів інформації.

Найбільшу підтримку в світі має боротьба з дитячою порнографією – остання заборонена у 77% країн – членів ОБСЄ. Наступною є заборона на заклики до насильства – поширення ненависті на етнічну, релігійну, расову відмінність, обґрунтування злочинів проти людяності, заклики до війни та матеріали екстремістських організацій. До цього ж можна віднести інформацію з негативним змістом клевету, соціально небезпечної реклами, повідомлення про паніку терористичних нападів, а також інформацію, що суперечить поняттю моральних та етичних стандартів конкретних країн. Окремо можна згадати ресурси, які порушують економічні інтереси конкретних країн.

Основним і майже єдиним способом боротьби з негативним вмістом є його блокування. Технічно він може бути реалізований у точці доступу (на комп'ютері користувача), в мережі (на рівні постачальника) та інфраструктурним шляхом (через глобальні служби інфраструктури та безпосередньо через співпрацю з власниками серверів). Що стосується правових та економічних методів боротьби, то вилучення негативного контенту з мережі також може бути досягнуте таким чином:

- повідомлення постачальника послуг і закриття сайту;
- видалення посилання з пошукової системи;
- виключення сайту від контекстної реклами;
- відкриття домену та послуг платіжної платформи.

Боротьба з негативним контентом йде в активній співпраці з провайдерами, постачальниками платіжних і пошукових сервісів, власниками серверів та простими користувачами мережі, які допомагають виявити сайти з негативним змістом.

На даний момент блокування будь-якого вмісту в мережі пов'язано зі значними труднощами. По-перше, немає способу, який гарантує повне блокування ресурсу, а також методів, які не вимагають витрат і не знижують продуктивність мережі. Багато засобів блокування запобігають доступу не лише до вмісту, який необхідно видалити, але й до всього сегменту мережі в цілому, що порушує права інших користувачів мережі і, як наслідок, викликає публічний протест. Це призводить до суттєвого зниження ефективності блокування контенту. Поява і розвиток хмарних технологій взагалі заперечують можливість блокування вмісту контенту – інформація може легко змінити фізичне розташування і, як і раніше, залишиться доступною.

Розробка і впровадження сучасних протоколів передачі інформації призводить до збільшення безпечних з'єднань в Інтернеті, але, як наслідок, також і до проблем з аналізом вмісту контенту. Крім того, можна створити віртуальні приватні мережі, трафік яких передається через зашифроване тунельне з'єднання, що в принципі робить його аналіз неможливим. Поширення цих технологій робить блокування менш ефективним та, до того ж, у даний час заборона доступу найчастіше легко долається технічно компетентним користувачем.

Така тенденція і далі буде продовжуватися і зростати з розширенням і розвитком Інтернету, розробкою хмарних технологій та технологій для безпечної передачі даних.

Проблемою також є те, що Інтернет є глобальним та міжнародним, тому будь-які спроби впливати на його розвиток вимагають міжнародного співробітництва.

У міжнародних актах у галузі прав людини неможливо охопити всі можливі типи негативного змісту, не всі країни, які можуть бути його джерелом, бажають брати участь у їх реалізації, що дає багато можливостей потенційним правопорушникам.

Формулювання, що використовується в міжнародних договорах та законах конкретних країн для опису контролю над Інтернетом, дозволяють подвійну інтерпретацію, що призводить до випадкових або навіть свідомих зловживань. Поняттям "екстремістський вміст" можуть охоплюватися і тексти відомих терористичних асоціацій, таких як "Ісламська держава", і програми конкурентів нинішньої правлячої партії будь-якої авторитарної країни; заклик суворо покарати злочинців може бути прирівняний до "заклику до насильства"; "інформація, шкідлива для благополуччя дитини" може тлумачитися в самих широких межах залежно від визначення "шкоди" та наукових або псевдонаукових джерел, на підставі яких вплив інформації на дітей оцінюється. Організації, що займаються боротьбою зі шкідливими інформаційними явищами, звинувачуються у спробах запровадити цензуру, у порушенні свободи слова та публічного діалогу, у власних політичних інтересах. І слід визнати, не завжди ці обвинувачення є необґрунтованими. З іншого боку, законодавство тоталітарних і просто консервативних режимів майже завжди містить посилення на цензуру інформаційних джерел.

Дуже важко знайти критерії відбору, ефективні, корисні для суспільства, не порушуючи ніяких прав і свобод. У більшості поставлених питань рішення цих проблем ще не знайдені.

Крім того, існують суперечності законодавства різних країн, які роблять взаємодію з вирішення деяких проблем неможливими. Самі терміни, що використовуються – "негативний зміст", "інформація, яка шкодить добробуту дітей", є дуже розмитими та можуть мати взаємовиключні тлумачення. У багатьох європейських країнах "нетрадиційні відносини" розглядаються як різновид норми, тож інформацію про них не заборонено. Законодавство деяких країн з авторитарним режимом правління передбачає кримінальну відповідальність за розповсюдження новин про ситуацію в цих країнах за кордоном, але навряд чи будь-які демократичні країни захочуть допомагати правоохоронним органам у виявленні порушників цієї заборони та вилученні зробленого ними контенту.

Загалом, складність впливу на ресурси Інтернету силами однієї країни призводить до пом'якшення політики контролю над негативним змістом, якщо не законодавчо, то фактично.

Слід також усвідомити, що можна боротися з негативним змістом, забороняючи або обмежуючи розповсюдження негативного контенту, а можна поширювати корисний зміст та спрощувати доступ до нього. Звичайно, одне не виключає іншого, але другий спосіб здається більш перспективним у багатьох сферах: замість просіювання гігантських обсягів даних у пошуках шкідливих потрібно буде лише забезпечити легкість пошуку корисних даних, що суперечать негативним. Наразі процес розробки ефективних заходів впливу тільки розпочався.

Перепьолкін Сергій Михайлович

к.ю.н., доц., доцент кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ОФІС (ЄВРОПОЛ)

Історію діяльності ЄВРОПОЛ умовно можна розділити на два періоди:

1. ЄВРОПОЛ як міжнародна міжурядова організація держав – членів Конвенції про заснування Європейського поліцейського офісу (використовуються також терміни «відомство», «управління») від 26 липня 1995 р.;

2. ЄВРОПОЛ як Агентство Європейського Союзу (далі – ЄС).

Як міжнародна міжурядова організація, заснована Австрією, Бельгією, Великобританією, Грецією, Данією, Ірландією, Іспанією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Німеччиною, Португалією, Фінляндією, Францією та Швецією, ЄВРОПОЛ фактично розпочав діяльність з 1 липня 1999 р., хоча Конвенція про його заснування набрала чинності з 1 жовтня 1998 р., та проіснував до 31 грудня 2009 р.

З 1 січня 2010 р. ЄВРОПОЛ, після набрання чинності Рішення Ради ЄС

№ 2009/371/ПВС¹ «Про створення Європейського поліцейського офісу (ЄВРОПОЛ)» від 6 квітня 2009 р. та одночасної втрати чинності Конвенції про заснування Європейського поліцейського офісу від 26 липня 1995 р., було інтегровано до інституційної структури ЄС в статусі агентства.

11 травня 2016 р. Європейським парламентом та Радою ЄС було прийнято Регламент № 2016/794 «Про Агентство Європейського Союзу зі співробітництва правоохоронних органів (ЄВРОПОЛ)», який замінив та скасував Рішення Ради ЄС № 2009/371/ПВС та пов'язані з ним рішення, а саме: Рішення Ради ЄС № 2009/934/ПВС, № 2009/935/ПВС, № 2009/936/ПВС і № 2009/968/ПВС [1]. (далі – Регламент № 2016/794).

Як агентство ЄС ЄВРОПОЛ діє з метою підтримки співробітництва між правоохоронними органами² держав-членів у запобіганні та боротьбі з тяжкими формами злочинності, які зачіпають дві або більше держав-членів таким чином, що з огляду на масштаби тяжкості та наслідки відповідних злочинів виникає нагальна потреба в спільних діях держав-членів.

Діяльність ЄВРОПОЛ, відповідно до мети його створення, спрямовується також проти наступних, пов'язаних з тяжкими формами злочинності злочинів:

- а) злочини, вчинені з метою отримання коштів для здійснення актів, щодо яких ЄВРОПОЛ є компетентним;
- б) злочини, вчинені з метою підтримки або вчинення актів, щодо яких ЄВРОПОЛ є компетентним;
- с) злочини, вчинені з метою забезпечення безкарності осіб, які вчинили акти, щодо яких ЄВРОПОЛ є компетентним.

У зв'язку з цим компетенція ЄВРОПОЛ охоплює 42 тяжкі форми прояву злочинності, серед яких: організована злочинність; тероризм; незаконна торгівля наркотиками; незаконна діяльність, пов'язана з відмиванням грошей; злочини, пов'язані з ядерними і радіоактивними матеріалами; нелегальна імміграція; торгівля людьми; торгівля викраденими транспортними засобами; умисне вбивство, тяжкі тілесні ушкодження; незаконна торгівля людськими органами та тканинами людини; викрадення людини, незаконне позбавлення волі і захоплення заручника; расизм і ксенофобія; незаконна торгівля культурними цінностями, в тому числі предметами антикваріату і творами мистецтва; шахрайство; рекет і вимагання грошових коштів; виготовлення контрафактної та піратської продукції; підробка адміністративних документів і збут підроблених документів; фальшивомонетництво, підробка платіжних засобів; кіберзлочинність; корупція; незаконна торгівля зброєю, боєприпасами і вибуховими речовинами; незаконна торгівля видами тварин, що знаходяться під загрозою зникнення; незаконна торгівля видами та сортами рослин, що перебувають під загрозою зникнення; злочини у сфері екології; незаконна торгівля гормональними речовинами та іншими стимуляторами росту; злочини проти інтелектуальної власності; морське піратство тощо [2].

Для досягнення встановленої мети ЄВРОПОЛ виконує наступні завдан-

¹ Правосуддя тавнутрішні справи (франц.: JAI, англ.: JHA, нім.: JJ).

² «Компетентними органами» є всііснуючі в державах-членах публічні установи, які відповідно до національного законодавства мають компетенцію в галузі запобігання та боротьби з кримінальними злочинами.

ня:а) збір, зберігання, обробка, аналіз та обмін інформацією, зокрема оперативними даними про злочинність;б) повідомляє державам-членам, через національні підрозділи, без затримки будь-яку інформацію про зв'язки між злочинами, що їх стосуються;с) координує, організовує і проводить слідчі та оперативні дії для підтримки і посилення дій з боку компетентних органів держав-членів, які здійснюються:(і) спільно з компетентними органами держав-членів; або(іі) в контексті спільних слідчих груп та, при необхідності, у взаємодії з Євроюстом;d) бере участь в роботі спільних слідчих груп, а також виступає з ініціативою їх створення;е) надає інформацію і аналітичну підтримку державам-членам у зв'язку з проведенням великих міжнародних заходів;f) готує оцінку загроз, стратегічні та оперативні аналізи і загальні доповіді про стан справ;g) розробляє, спільно використовує і просуває спеціальні знання про методи запобігання злочинності, слідчі процедури і технічні та криміналістичні методи, а також надає рекомендації державам-членам;h) надає допомогу державам-членам в транскордонному обміні інформацією щодо операцій і досліджень, а також спільних слідчих груп, в тому числі шляхом надання оперативної, технічної та фінансової підтримки;і) забезпечує спеціалізовану підготовку та надає допомогу державам-членам в організації навчання, в тому числі шляхом надання фінансової підтримки в рамках своїх завдань і відповідно до існуючих людських і бюджетних ресурсів у співпраці з Агентством Європейського союзу з підготовки кадрів для правоохоронних органів (CEPOL); j) співпрацює з органами ЄС, встановленими відповідно до розділу V Договору про функціонування ЄС і з Європейським бюро по боротьбі з шахрайством (OLAF), зокрема, шляхом обміну інформацією та надання аналітичної підтримки в областях, що відносяться до їх компетенції;k) в рамках визначеної мети (цілей), надає інформацію та підтримку структурам та місіям ЄС з врегулювання кризових ситуацій, створених відповідно до положень Договору про Європейський Союз; l) розвиває експертні центри Союзу, що спеціалізуються на боротьбі з певними формами злочинності, що підпадають під дію цілей ЄВРОПОЛ, зокрема, Європейський центр по боротьбі з кіберзлочинністю;m) підтримує дії держав-членів щодо запобігання та боротьби з формами злочинності, перерахованими в Додатку I Регламенту № 2016/794, вчинення яких полегшується або здійснюється із використанням Інтернету, в тому числі у співпраці з державами-членами, надаючи інформацію про інтернет-провайдерів веб-контенту в мережі Інтернет, за допомогою або за сприяння яких полегшується вчинення або вчиняються такі форми злочинності, для того щоб вони добровільно розглянули питання про сумісність інтернет-контенту з їх власними умовами [1].

Крім цього, ЄВРОПОЛ: забезпечує стратегічний аналіз і оцінку загроз, з метою надання допомоги Раді та Комісії у визначенні стратегічних і оперативних пріоритетів Союзу в боротьбі зі злочинністю. Він також допомагає в оперативній реалізації цих пріоритетів; забезпечує стратегічний аналіз і оцінку загроз для надання допомоги в дієвому і ефективному використанні наявних ресурсів на національному та Союзу рівні, оперативну діяльність та підтримку такої діяльності; виступає в якості центрального офісу по боротьбі з підробкою євро відповідно до рішення Ради ЄС № 2005/511/ПВС. Він також підтримує координацію дій, що вживаються компетентними органами держав-членів з метою боротьби з підробкою євро, або в контексті спільних слідчих груп, при

необхідності у співпраці з інституціями ЄС та органами третіх країн.

Під час виконання своїх завдань ЄВРОПОЛ не має права застосовувати примусові заходи.

Відповідно до ст. 9 Регламенту № 2016/794, структуру внутрішніх органів ЄВРОПОЛ утворюють: Правління; Виконавчий директор; та будь-які інші консультативні органи, створені Правлінням відповідно до п. s) ч. 1 ст. 11 цього Регламенту.

До складу Правління з правом голосу входять по одному представнику від кожної держави-члена та один представник Європейської комісії. Члени Правління можуть мати заступників та призначаються з урахуванням їх компетенції у сфері співробітництва з питань правоохоронної діяльності. Представники та їх заступники виконують свої обов'язки у складі Правління протягом чотирьох років, з правом продовження терміну перебування на посаді. Перелік функцій Правління визначено у ст. 11 Регламенту № 2016/794.

Безпосереднє керівництво ЄВРОПОЛ здійснює Виконавчий директор, який відповідає за свою діяльність перед Правлінням. Детальний перелік завдань ЄВРОПОЛ, за виконання яких несе відповідальність Виконавчий директор визначено у ст. 16 Регламенту № 2016/794, серед них: поточне управління ЄВРОПОЛ; внесення пропозицій Правлінню щодо створення внутрішніх органів ЄВРОПОЛ; реалізація рішень, прийнятих Правлінням та ін. [1]

Виконавчому директору допомагають три заступники, які керують Департаментом операцій, Департаментом управління і Департаментом забезпечення. Виконавчий директор та його заступники призначаються на посади Радою ЄС терміном на чотири роки, з правом продовження перебування на посаді ще на один термін. Рада ЄС разом з Європейським парламентом затверджує бюджет ЄВРОПОЛ (який є частиною загального бюджету ЄС) та щороку звітує перед Європейським парламентом про результати його роботи.

При потребі ЄВРОПОЛ може звертатись по допомогу до національних експертів, які відряджаються до його штаб-квартири.

З метою підтримання зв'язку з ЄВРОПОЛ кожна держава – член ЄС або третя держава створює або призначає національний орган, який виступає єдиним органом зв'язку між ЄВРОПОЛ та компетентними органами такої держави. Кожен національний орган, з метою надання допомоги в обміні інформацією між ЄВРОПОЛ та його державою, відряджає до штаб-квартири ЄВРОПОЛ як мінімум одного офіцера зв'язку.

Штаб-квартира ЄВРОПОЛ знаходиться у м. Гаага (Нідерланди).

Основу правової бази взаємодії ЄВРОПОЛ з державами, що не входять до складу ЄС, складають два види міжнародних договорів: угоди про стратегічне співробітництво; та угоди про оперативне співробітництво. Положення останніх можуть отримувати подальший розвиток у змісті інших міжнародних договорів. Так, угоди про стратегічне співробітництво ЄВРОПОЛ уклав з Росією та Туреччиною. Угоди про оперативне співробітництво діють з Албанією, Австрією, Боснією та Герцеговиною, Ісландією, Канадою, Колумбією, Колишньою Югославською Республікою Македонією, Ліхтенштейном, Молдовою, Монако, Норвегією, Сербією, США, Україною, Швейцарією та Чорногорією. Міжнародні угоди регулюють співробітництво ЄВРОПОЛ з такими міжнародними організаціями

як Міжнародна організація кримінальної поліції (ІНТЕРПОЛ), Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), Всесвітня митна організація (WCO), а також наступними органами ЄС: Європейським бюро судової співпраці (ЄВРО-ЮСТ); Європейським агентством з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав – членів ЄС (FRONTEX); Європейським центром з контролю та профілактики захворювань (ECDC); Європейським бюро по боротьбі з шахрайством (OLAF); Європейським центром моніторингу наркотиків та наркоманії (EMCDDA); Коледжем європейської поліції (CEPOL); Бюро ЄС з інтелектуальної власності (EUIPO); Агентством ЄС з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA); Європейською комісією – (ЕК); та Європейським центральним банком (ЕЦВ). [3]

Тривалий час правову основу взаємовідносин між ЄВРОПОЛ та Україною складала Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 4 грудня 2009 р. [4], що набрала чинності для України 16 листопада 2010 р., та, укладений на її основі, Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом щодо встановлення захищеної лінії зв'язку від 19 березня 2015 р. Однак після набрання чинності 17 серпня 2017 р., підписаної 14 грудня 2016 р. Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне та оперативне співробітництво, Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 4 грудня 2009 р. припинила свою дію [5].

Компетентними органами в Україні, які згідно з національним законодавством відповідають за запобігання та боротьбу з кримінальними правопорушеннями, зазначеними у ст. 3 Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне та оперативне співробітництво, є:

1. Національна поліція України;
2. Міністерство внутрішніх справ України;
3. Адміністрація Державної прикордонної служби України;
4. Головний Департамент по боротьбі з організованою злочинністю та корупцією Служби безпеки України;
5. Державна фіскальна служба України;
6. Державна служба фінансового моніторингу України;
7. Національне антикорупційне бюро України;
8. Генеральна прокуратура України.

Національним контактним пунктом для України, який діє як центральний контактний пункт між іншими компетентними органами України та ЄВРОПОЛ визначено відділ по взаємодії з ЄВРОПОЛ Національної поліції України.

1. Regulation (EU) 2016/794 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA // Official Journal of the European Union. – 2016, L 135/53. – P. 1–62.

2. EUROPOL [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas>. – CRIME AREAST

3. EUROPOL [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <https://www.europol.europa.eu/partners-agreements>. – PARTNERS & AGREEMENTS.

4. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне спів-

робітництво // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 96, / № 84. – Ст. 2934 / Ст. 3432.

5. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне та оперативне співробітництво // Офіц. вісн. України. – 2017. – № 62, / № 71. – Ст. 2192 / Ст. 1901.

Плетенець Віктор Миколайович

к.ю.н., доц., доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ
В УМОВАХ ПРОТИДІЇ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННЮ**

Успіх проведення обшуку багато в чому залежить від ретельної підготовки до нього. Вся підготовча робота, починаючи з прийняття рішення і до потрапляння на місце обшуку, має здійснюватися в ході слідчих і головним чином оперативно-розшукових заходів. Отримання необхідної інформації зазвичай пов'язане з добуванням відомостей про особу обшукуваного, місце проведення обшуку та об'єктах, які необхідно обшукати.

Чим повніше буде зібрана така інформація, тим більше шансів розраховувати на успіх обшуку й убезпечитися від різного роду несподіванок. Обсяг зазначеної інформації визначається особливостями розслідуваного злочину, характером пошукових завдань. До числа відомостей про особу обшукуваного зазвичай ставляться дані про наступне: його фізичний стан і психічні особливості, темперамент, наявність попереднього злочинного досвіду, вид діяльності, спосіб життя, звички, склад членів сім'ї, які проживають з ним, взаємини з членами його сім'ї, стосунки з сусідами (якщо необхідно), наявність зброї та ін.

Наведені відомості варто оцінювати з позиції можливого впливу на правоохоронців в ході проведення даної процесуальної дії. Прояви протидії мають враховуватись до початку проведення обшуку.

Передбачаючи вказаний вплив з боку зацікавлених осіб слідчому доцільно залучати тих працівників, котрі добре розуміються на змісті та тактиці проведення, мають відповідний досвід, є морально стійкими до проявів тиску.

Примусовий характер обшуку, звичайно супроводжується виникненням конфліктної ситуації під час нього, вимагає від слідчого проявляти максимальний спокій, витримку, коректність у своїх діях і не втрачати самовладання [1, с. 96].

Про місце проведення обшуку бажано знати наступне: його адресу, розташування будови, призначення та особливості, номер корпусу, під'їзду, поверху, де вхід у під'їзд, чи є балкон, не з'єднаний він з балконом іншої квартири, шляхи підходу до будинку, план приміщення; про місцевість – її характер, особливості, орієнтири, межі, шляхи підходу та ін. Щодо розшукуваних об'єктів бажано мати відомості про їх найменування, про призначення, кількості, розмірі, обсяг, форми, матеріал, з якого виготовлені, про особливості та ін

Оскільки обшук є психологічно насиченою слідчою (розшуковою) дією, важливо розібратися в деяких його особливостях. Перш за все обшук вимагає від слідчого психологічної готовності до нього, що виражається в концентрації

уваги всіх органів почуттів, цілеспрямованості та стійкості уваги.

Звичайно, що всі варіанти розгортання подій передбачити неможливо, однак, найбільш вірогідні з них мають бути опрацьовані. Таким чином слідчий діятиме на випередження, мінімізуючи тиск з боку зацікавлених осіб.

У разі прогнозування витоку інформації про планування проведення обшуку, слідчий має обмежити її кількість для інформування учасників. Зокрема про обставини обшуку можуть повідомитися вже безпосередньо перед його проведенням.

Склад учасників обшуку формується з урахуванням тяжкості вчиненого злочину, особливостей особистості обшукуваного, наявності у нього зброї, злих собак, характеру розшукуваних об'єктів, місця обшуку та його території, наявності схованок та ін. З урахуванням цього визначається число потрібних працівників міліції, фахівців, технічних помічників та ін.

Окрім того має повною мірою використовуватись фактор раптовості не тільки у відношенні осіб, за місцем мешкання яких проводиметься обшук, а й в відповідних випадках щодо учасників проведення обшуків. Зазначена специфічна особливість підготовки до обшуку обумовлена необхідністю забезпечити елемент раптовості, який грає виключно важливу роль при здійсненні даної слідчої дії [2, с. 125].

Варто наголосити, що здебільшого в ході проведення обшуків, особи, в помешканні яких він проводиться намагаються приховати шукані об'єкти, сформувати у учасників відчуття помилковості, безперспективності та даремної витрати часу, дискредитації слідчого та інших учасників тощо. При цьому варто пам'ятати, що будь-які помилки учасників, неодмінно будуть використовуватись з метою визнання обшуку як такого, що проведений з порушеннями, а виявлені в ході нього докази – неналежні.

Таким чином ступінь результативності обшуку значною мірою залежить від підготовки до його проведення. Значної уваги в підготовці має приділятися таким обставинам як отримання відомостей про особу та місце проведення обшуку, так і визначення учасників даної процесуальної дії, прогнозування проявів протидії та шляхів її подолання. Врахування зазначених та інших обставин сприятиме отриманню позитивних результатів проведення обшуку.

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы: Общ. и частн. теории. – М.: Юр. лит., 1987. – 270 с.

2. Белкин Р.С. Криминалистика. Учеб. для вузов МВД. – М.: Акад. МВД, 1995. – 357 с.

Покайчук Віталій Ярославович

к.ю.н., доц., доцент кафедри

Бойко Олена Іванівна

викладач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ПІДСИСТЕМАМИ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ: ФОРМИ ТА МЕТОДИ

Україна відповідно до цивілізаційного вибору свого народу та задекларованого шляху інтеграції до європейського соціуму пов'язаного із курсом на побудову в Україні правової держави (хоча Верховна Рада України від імені Українського народу дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу прийняттям Конституція України – Основного Закону України з 1996 року проголошує Україну правовою державою[1, ст. 1]) зі створенням реального та діючого механізму захисту прав, свобод і охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб, які визначені в ній вищою цінністю[1, ст. 3], забезпечення верховенства права в усіх сферах суспільного життя, що нерозривно пов'язано з підвищенням якості й ефективності діяльності сил охорони правопорядку.

На реформування нормативно-правового забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку побічно спрямовані й Стратегія національної безпеки України, Концепція розвитку сектору безпеки і оборони, Воєнна доктрина, Стратегічний оборонний бюлетень, які передбачають з одного боку розвиток сил охорони правопорядку, їх приведення у відповідність зі стандартами ЄС та НАТО, з іншого – їх поступову соціалізацію, розподіл правоохоронних функцій, уникнення конфлікту інтересів тощо.

Відповідно до завдань, визначених у Стратегії національної безпеки України, Воєнній доктрині України та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, невід'ємною складовою підвищення національних безпекових і оборонних спроможностей виступає модернізація окремих сфер і секторів управління державою та публічного адміністрування за стандартами ЄС та НАТО. Така модернізація покликана реально посилити спроможність нашої держави протистояти як внутрішній так і зовнішній загрозі державності, територіальної цілісності та державного суверенітету, гарантувати мирне майбутнє України як суверенної, демократичної і правової держави, а також забезпечити функціонування національної системи своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці.

Для формування безпекових спроможностей, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а також забезпечення створення національної системи реагування на кризові ситуації, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації

зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення кібербезпеки, оперативного спільного реагування в умовах виникнення надзвичайних ситуацій є створення і функціонування державної системи сил охорони правопорядку, що забезпечить координацію та злагодженість дій правоохоронних органів, служб та військових формувань з правоохоронними функціями їх територіальних управлінь із забезпечення національної безпеки.

Створення державної системи сил охорони правопорядку, як складного комплексу відносин, що виникають в процесі взаємодії елементів у відповідності до постулатів «класичної» загальної теорії систем Л. фон Берталанфі передбачає визнання наявності загальних закономірностей при взаємодії великого, але не нескінченного числа елементів[2, с. 151].

Таким чином сили охорони правопорядку (особовий склад, спеціальні засоби, озброєння та техніка), які виконують правоохоронні завдання через службову діяльність (правоохоронними методами), а у разі загострення оперативної обстановки й військовими методами [3, с. 267] під час виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань діють у взаємодії утворюючи стійку структуру. Які, у відповідності до законодавчих актів, що регламентують їх діяльність, наділені системоутворюючими факторами.

Державна система сил охорони правопорядку складається з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем та їх ланок.

Виконання поставлених оперативно-службових та службово-бойових завдань структурними елементами державної системи сил охорони правопорядку, як організованої системи, можливо лише шляхом впливу на неї керівного органу чи особи. Для цього необхідні певні інструменти впливу, які використовуються для активізації ініціативи і забезпечують досягнення поставлених перед цілей. Такими інструментами слугують методи управління – це способи здійснення управлінської діяльності, що застосовуються для визначення та досягнення її цілей.

За допомогою методів управління керівна система встановлює правила дій та поведінки, що є обов'язковими для всіх керованих об'єктів, які безпосередньо підпорядковуються цій системі, узгоджує, об'єднує, координує й регулює їхню діяльність у часі та просторі, забезпечує безперервний і ритмічний розвиток у певному напрямку, виходячи з поставлених завдань і цілей.

Загальнонаукова методологія формує фундамент системи методів управління. Підходи, прийоми, способи, за допомогою яких виконуються різноманітні види управлінської діяльності, називаються конкретними або специфічними методами. Ми пропонуємо розглядати їх з позиції поділу на три групи:

- методи управління функціональними підсистемами;
- методи виконання функцій управління;
- методи прийняття управлінських рішень.

Група методів управління функціональними підсистемами тісно пов'язана з організаційною структурою, яка будується з урахуванням функціонального розподілу праці за видами робіт. Як зазначалось раніше, виконання специфічних функцій управління, незалежно від того, до якої функціональної підсистеми вони належать, обов'язково передбачає дії з планування, організування, мотивації та контролю. Для реалізації загальних функцій теорія і практика

управління також пропонує відповідні методи.

Зокрема, планування здійснюється при використанні методів екстраполяції, створення сценаріїв, розумової атаки, факторного аналізу, експертної оцінки, побудови «дерева» рішень та ін.

Виконання функції організування ґрунтується на методах, які враховують потреби й мотивації особового складу.

Методи мотивації включають усі види і форми спонукання людей до праці (оплату праці, системи преміювання, моральне стимулювання, просування по службі, надання ширших повноважень тощо). Але слід зважати на те, що доміантними у процесі мотивації є незадоволені потреби, тому реально впливати на поведінку людини можна лише доти, доки потреба не буде задоволена. Тобто тривале використання одного й того ж мотиваційного чинника, нехай навіть і ефективного спочатку, поступово призводить до того, що керований об'єкт адаптується до нього, втрачає потрібну реакцію на керівну дію. Тому використання методів мотивації вимагає постійного пошуку способів їх урізноманітнення.

Методикоординації мають забезпечити безперервність і ефективність перебігу всіх процесів, що відбуваються. Ці обов'язки покладаються на керівників різних рівнів. Для їх здійснення необхідно володіти достатнім об'ємом інформації про стан керованого об'єкта. Тому виконання функції координації нерозривно пов'язане з комунікаційними процесами, які можуть відбуватися за допомогою методів між особистісних комунікацій, збору, обробки та передачі інформації тощо.

Методи, що застосовуються під час виконання функції контролю, залежать від характеру контрольних операцій і також ґрунтуються на зібраній інформації про стан керованого об'єкта. Методи контролю є досить різноманітними, оскільки сама функція контролю охоплює практично всі операції та процедури, що виконуються для досягнення її цілей.

Під формою управління функціональними підсистемами пропонуємо розуміти зовнішній прояв конкретних дій, які здійснюються органами управління для реалізації поставлених ними завдань.

Форми управління покликані забезпечувати найбільш цілеспрямоване виконання функцій управління і досягнення цілей управління з найменшими витратами сил, коштів і часу; від форм управління залежить успіх управлінської діяльності.

Органи управління та посадові особи в кожному конкретному випадку повинні обирати найбільш прийнятну для них форму управлінської діяльності, виходячи з компетенції, призначення, функцій, поставлених задач та особливостей конкретного об'єкта управління.

Форми управління функціональними підсистемами залежно від їх змісту поділяються на види, зокрема юридично визначені і такі, що не несуть безпосередніх правових наслідків. Це означає, що на практиці форми управління функціональними підсистемами проявляються як виданням юридичних актів, так і проведенням організаційної роботи й матеріально-технічних операцій. Перший вид реалізується в актах державного управління, будучи правовою формою виконавчої та розпорядчої діяльності органів управління. Правові форми завжди тягнуть за собою юридичні наслідки. У другому випадку форми

управління функціональними підсистемами зводяться до вчинення певних управлінських дій, що не пов'язані з виданням актів управління. Отже, у першому і другому випадках форми пов'язані з реалізацією та виконанням державно-владних повноважень.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст.141.

2. Покайчук В. Я. Сили охорони правопорядку як система / В. Я. Покайчук // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2017. – № 2. – С. 149-155.

3. Шмаков О.М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань / Шмаков О.М. – Х.: Військовий ін-т ВВ МВС України, 2005. – 362 с.

Примаченко Віталій Федорович
к.ю.н., доц., завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ

Диференціація (лат. *differentia* – різниця, відмінність) та індивідуалізація (лат. *individuum* – неподільне) виконання покарання – принципи кримінально-виконавчого права та законодавства, виконання і відбування покарань, які є похідними від принципів (напрямів, методів) кримінально-правової політики диференціації і індивідуалізації кримінальної відповідальності. У загальному вони передбачають, що до різних груп засуджених повинні застосовуватися різні правові обмеження в залежності від їх соціально-демографічної характеристики, ступеня тяжкості вчиненого злочину, форми вини, попередньої злочинної діяльності, а також враховуватися індивідуальні особливості засудженого та його поведінка під час відбування покарання.

Кримінально-виконавчий кодекс України, прийнятий 11 липня 2003 року (далі – КВК України), вперше у вітчизняному законодавстві закріплює сформульовані принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарання, серед яких і принципи диференціації та індивідуалізації виконання покарання. Проте, зміст принципів є не конкретизованим, що у свою чергу, утворило різноманіття наукових поглядів не лише щодо розуміння їх сутності, а й відносно того, принципами чого вони є (кримінально-виконавчої політики, кримінально-виконавчого права, кримінально-виконавчого законодавства, діяльності органів і установ виконання покарань). У цьому контексті, слід відзначити, що принципи кримінально-виконавчого законодавства, закріплені у ст. 5 КВК України, є втіленням принципів кримінально-виконавчого права, які були сформульовані наукою кримінально-виконавчого права і які є виразом головного, основного в цій галузі права, а також відображають тенденцію його розвитку та шляхи вдосконалення [1, с.27].

Не менш дискусійним постає питання чи є диференціація та індивідуалі-

зація виконання покарання одним принципом чи двома принципами.

У певних роботах науковці, розглядаючи принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання, виокремлюють із нього у якості окремого принципу лише індивідуалізацію покарання, а диференціацію покарання принципом не вважають [2, с.41].

Існує також позиція вчених, які вважають, що це один принцип, який є похідним від принципу справедливості, і який поділяється на два підпринципи – диференціацію і індивідуалізацію. Диференціація виконання покарання проявляється, перш за все, у встановленому порядку виконання та відбування покарання, який застосовується дозовано залежно від ступеня суспільної небезпеки різних категорій засуджених, тобто шляхом фактичної реалізації кари, що впливає з позбавлення волі.

Індивідуалізація ж виконання покарання полягає в тому, що в умовах дотримання загальних приписів закону відносно виконання покарання має місце індивідуальний підхід до кожного засудженого, що означає вибір потрібних саме даному засудженому заходів [1, с.27-28].

Крім того, у наукових працях визначають, що у змісті, закріпленого в ст. 5 КВК України, принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання об'єднані не два різних принципи, хоча й тотожні по деяких формах прояву, а два однорідні підпринципи, один із яких має загальний характер (диференціація), а інший – конкретний (індивідуалізація). Проте, з метою спрощення реалізації даного принципу на практиці та відвернення правових помилок і порушень прав засуджених, пропонується роз'єднати та виділити в ст. 5 КВК України окремо принцип диференціації та принцип індивідуалізації виконання і відбування покарань [3, с.90, 93].

У будь-якому випадку зміст диференціації виконання покарання та зміст індивідуалізації виконання покарання потребують свого розкриття як у своїй відносній єдності, так і щодо кожного окремо.

Принцип диференціації виконання покарання полягає у розподілі засуджених по певних групах (категоріях, розрядах, блоках) на підставі ознак, які визначені законодавством або кримінально-виконавчою практикою, а також засобів і методів кримінології, пенітенціарної педагогіки та психології. Наприклад, у КВК України цей принцип безпосередньо дістав своє відображення у ст.ст. 92 та 94, де передбачене роздільне тримання засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях (чоловіків і жінок, неповнолітніх і дорослих, осіб вперше засуджених до позбавлення волі і тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі і т.д.), а також їх структурні дільниці (карантину, діагностики і розподілу, ресоціалізації, посиленого контролю, соціальної адаптації, соціальної реабілітації).

Диференціація виконання покарання виявляється також у різних умовах тримання засуджених, різному правовому становищі, рівні ізоляції, які застосовуються залежно від ступеня суспільної небезпеки різних категорій засуджених. Цілком справедливим видається тримання засуджених до довічного позбавлення волі в установах найвищого (максимального) рівня безпеки [4, с.155].

Для ефективності виконання покарання згідно принципу його диференціації важливе значення має класифікація засуджених. Вона може бути здійснена за сукупністю ознак або окремими елементами між групами. Науково обґрун-

тована система класифікації осіб, які вчинили злочини, дає можливість кримінально-виконавчим органам та установам диференційовано виконувати покарання. По суті класифікація є науково обґрунтованим методом, за допомогою якого забезпечується диференціація виконання покарання та здійснення виправного впливу, і в результаті забезпечується дотримання іншого принципу – індивідуалізації виконання покарання.

Класифікація засуджених є багатоступеневою та динамічною. «Багатоступеневість» класифікації передбачає певну її ієрархію: спочатку класифікація засуджених при визначенні місця відбування покарання комісією з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, потім – наявність класифікації засуджених при виконанні покарання у виправних колоніях. І в одному, і в іншому випадку комісія та адміністрація виправної колонії керується як загальними критеріями (стать, вік, кількість судимостей тощо), так і спеціальними (визначення рівня безпеки виправної колонії в одному випадку, в іншому – застосування заходів заохочення і стягнення). «Динамічність» класифікації у процесі виконання покарання полягає у можливій зміні правового становища засудженого залежно від його поведінки і ставлення до праці і навчання [5, с.97].

Принцип індивідуалізації виконання покарання спрямований не на певні групи засуджених, а на індивідуальні особливості особи засудженого, які мають значення при відбуванні ним покарання. У даному випадку, необхідно вести мову про те, що цей принцип знаходить своє відображення і реалізацію через ч. 4 ст. 6 КВК України де зазначається, що засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Індивідуалізація виконання покарання перш за все передбачає використання засобів карально-виховного впливу, які направлені на формування у засудженого соціально корисних якостей особи, стимулювання його правомірної поведінки, підвищення рівня правої культури і в кінцевому результаті декриміналізації його свідомості. Наприклад, у ч. 1 ст. 123 КВК України зазначено, що соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі, спрямована на формування та закріплення у них прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів.

Стимулювання ж правослухняної поведінки засуджених, у відповідності із ч. 4 ст. 123 КВК України, здійснюється за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності.

Сутність принципу індивідуалізації виконання покарання полягає у тому, що заходи карально-виховного впливу застосовуються до засуджених в залежності від їх поведінки, а також всієї сукупності інформації, яка характеризує особу злочинця. Ігнорування цих та інших факторів чи їх недостатнє вивчення у кожному конкретному випадку знижує ефективність застосування виправного впливу, що не буде сприяти якісному досягненню мети покарання.

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. Науково-практичний коментар / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець; за заг. ред. А.Х. Степанюка. вид. друге, доп. і перероб. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. 560 с.
2. Гель А.П., Семаков Г.С., Яковець І.С. Кримінально-виконавче право України: навчальний посібник / за ред. А.Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 624 с.
3. Конопельський В.Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 474 с.
4. Джужа О.М., Богатирьов І.Г., Колб О.Г., Василевич В.В. та ін. Кримінально-виконавче право України: підручник / за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
5. Пузирьов М.С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2014. 300 с.

Резнік Юлія Степанівна

к.ю.н., викладач відділу
підготовки прокурорів з підтримання
державного обвинувачення в суді
Національної академії прокуратури України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

В умовах формування ринку в країнах з перехідною економікою на тлі економічної кризи, що зберігається, відбувається зрощування законної і кримінальної економічної діяльності. Криза економіки в цілому та її кримінальні прояви взаємно підсилюють і збільшують негативні наслідки та загрози для економічної безпеки і національної безпеки в цілому.

На жаль криміналізація економіки є серед основних загроз економічній безпеці України.

Аналіз чинного законодавства та практики свідчить, що функції з протидії злочинам діяльності у сфері економіки не виправдано розпорошені. Зокрема такими повноваженнями наділені підрозділи Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України, які протидіють злочинам у сфері економіки, підрозділи податкової міліції та Департамент боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом Державної фіскальної служби України.

Ситуацію по міжвідомчій розпорошеності і дублювання функцій між різними органами, необхідно змінити в законодавчому порядку, оскільки вона являє собою непереборну перешкоду на шляху викорінення злочинності у сфері економіки.

Для вирішення цієї проблеми необхідно визначити єдину державну стратегію і тактику боротьби зі злочинами у сфері економіки, кардинально посилити протидію цим злочинам, особливо пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів та легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, знешкодити тіньові схеми такої діяльності.

Досягти цієї мети можливо через зосередження зусиль по протидії цим злочинам в єдиній структурі, створивши на базі підрозділів, які протидіють

злочинам у сфері економіки – структуру спеціальний державний орган – центральний орган виконавчої влади, що формує і реалізує державну політику у сфері запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями (центральний орган виконавчої влади, що створений для охорони економічної безпеки держави).

Сьогодні у сучасній правовій науці є усталеною система поглядів на злочин, відповідно до якої найбільш важливим для оцінки ступеня тяжкості злочину є вид і розмір шкоди, завданої таким злочином, а також можливість повного, чи неповного відновлення порушеного злочином права потерпілої особи. На відміну від злочинів проти особи (зокрема – вбивства), де повне відновлення порушеного права неможливе, економічні злочини передбачають можливість повного відновлення порушених прав, і компенсації завданої шкоди. В цьому випадку пріоритет при розслідуванні економічних злочинів має віддаватися саме відновленню порушених прав, що є більш корисним для суспільства та виправданим з точки зору адекватності покарання вчиненому злочину.

Відповідно, саме це завдання і має стати пріоритетним для підрозділів центрального органу виконавчої влади, що створений для охорони економічної безпеки держави – відшкодування завданої злочинами шкоди і відновлення порушених прав.

Тому на сьогодні перед дослідниками різних галузей постає важливе завдання всебічного аналізу злочинності у сфері економічної діяльності — нового для нашого суспільства явища, яке виникло у зв'язку з відродженням засад ринкового господарювання. Потреба в дослідженні даного явища набула гострого характеру, оскільки економічній злочинності притаманні особливі якості та особливий характер, тому що вона перетворилася у фактор, який не тільки дестабілізує життя суспільства, негативно впливає на його інститути, а й є серйозною загрозою економічній безпеці держави.

Про це свідчить сучасний стан економічної злочинності, що характеризується низкою особливостей якості характеру.

Розглянемо більш детально особливості економічної злочинності.

Здатність економічної злочинності до швидких трансформаційних змін і адаптації до нових умов та правил господарювання (економіко — правових новацій тощо), яка полягає у її динамічності (рухливості). Про це свідчить те, що вона переміщається у нові сфери, такі, як банківську справу і страхування, а також переходить від традиційних форм злочинної діяльності, як крадіжка майна і посадові правопорушення, до нових, потребуючих професійних навичок і відповідних організаційних структур. На це вказує різна та зростаюча кількість способів вчинення тих чи інших злочинів. Так, до загальних способів ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів відносять: неподання або подання у невстановлені строки органам податкової служби документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, зборів та інших обов'язкових платежів (наприклад, декларації про прибуток, за податком на додану вартість чи розрахунків по сплаті акцизного збору; приховування об'єктів оподаткування; заниження сум податків, зборів, інших обов'язкових платежів; заниження об'єктів оподаткування; неутримання чи неперерахування до бюджету сум прибуткового податку з громадян, яким виплачувались доходи; приховування (неповідомлення) про втрату підстав на пільги з оподаткування, тобто

незаконне користування податковими пільгами) Протер кожним роком вони доповнюються. Цілком ймовірно в найближчому майбутньому очікувати на появу невідомих до нині «модифікацій» злочинів у сфері економічної діяльності, обумовлених прагненням кримінального світу пристосуватися до нових правил її кримінально-правового регулювання.

Підвищення рівня організованості злочинних угруповань. Організований характер сучасної економічної злочинності – закономірний ступінь її еволюції, важлива істотна ознака, що додає їй особливу суспільну небезпеку. Організована економічна злочинність досягла нині таких масштабів, що перетворилася у реальну загрозу економічній безпеці України, змусила говорити про лінію, яка відокремлює економіку і суспільство від того, що називається кримінальною економікою.

Зрощування загально-кримінальної та економічної злочинності. Продовжує міцніти зв'язок між злочинними формуваннями і легітимними економічними структурами, відбувається встановлення контактів, крім того об'єднання організаторів і лідерів злочинних груп і співтовариств, а також комерційних, виробничих й інших підприємств.

Посилення зовнішньоекономічного характеру злочинної діяльності. Так, до найпоширенішого виду злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності належить контрабанда – яка завдає великої шкоди економіці України. Використовуючи недосконалість чинного законодавства, слабку оснащеність та неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів, особливо їх недостатнє інформаційне забезпечення, злочинці нарощували масштаби вивозу за її межі товарно-матеріальних цінностей, а також незаконного переміщення через кордон автотранспорту, стратегічної сировини, підакцизних та інших товарів і предметів.

Як це не прикро, але необхідно визнати, що саме криміногенні фактори сьогодні переважно визначають не тільки стан економіки України, а й можливості її наступного розвитку в цивілізованих формах у майбутньому. Мало в кого виникає сумнів, що інтереси кримінального середовища спрямовані, насамперед, в економічну сферу, де, з одного боку, зберігаються, а з іншого — штучно створюються найбільш сприятливі можливості для криміналітету і тісно пов'язаних з ним представників підприємницького співтовариства та чиновницького апарату для швидкого збагачення і зміцнення свого матеріального і соціального становища. Тому економічна злочинність є одним з видів сучасної злочинності, який, на відміну від традиційної (проти власності, особи), за аналогією зі зброєю є масовим видом кримінального ураження економіки. Протидія їй вимагає принципово нових засобів правового, організаційного, процесуального, технічного, кадрового забезпечення.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-ГУ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – Ст. 351.

2. Бордюк В. Оцінка стану тіньової економіки України та методи розрахунків її обсягів / В. Бордюк, Т. Приходько, О. Турчинов. – К., 1997. – 234 с.; В.О. Майдибура. “Тіньова” економіка України та напрям законодавчої стратегії її обмеження / Майдибура В.О. – К., 1998. – 380 с.

3. Вересов В.Н. Экономические преступления в сфере кредитно-денежных отношений в Украине / В.Н. Вересов, Л.В. Бигрий-Шахматов // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: Матеріали міжн. наук.-практ. конф. 15-16 грудня 1998 р. – 1999. – № 7. – С. 148-149.

4. Доповідь про стан злочинності та корупції в Україні, основні напрями та результати боротьби з ними у 2008 р. Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенту України. – К., 2009. – 134 с.

5. Гутник А.Е. Предупреждение налоговой милицией уклонений от уплаты налогов / А.Е. Гутник. – К., 2001. – 267 с.

6. Білецький В.О. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / Одеська держ. юр. академія. – О., 1999. – 20 с.

Риб'янець Сергій Анатолійович,

к.ю.н., доцент кафедри

Соболь Оксана Іванівна,

к.ю.н., доцент кафедри

кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

В наш час продовжується розбудова світового інформаційно-господарства, тому досить актуальними стають питання правового регулювання відносин, пов'язаних з функціонуванням мережі Інтернет. У правовій доктрині право на інформацію традиційно пов'язують з правом вільного вираження думок і поглядів та свободу у сфері масової інформації. Постає питання захисту права на інформацію в мережі Інтернет в контексті правового регулювання Інтернет-відносин під час становлення національного інформаційного суспільства в Україні.

Правове визначення поняття Інтернет міститься в ст. 1 Закону України «Про телекомунікації», згідно з яким Інтернет – це всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами [1].

В наш час Інтернет із системи зберігання інформації перетворився у новий вимір соціальної реальності. Особливу небезпеку незахищений інформаційний простір приховує для дітей і молоді. Інтернет може містити інформацію агресивного чи соціально небезпечного змісту. Проблема інформаційної безпеки в мережі Інтернет, на думку науковців, є однією з найгостріших і найменш досліджених [2, с. 360].

У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» поняття «інформаційна безпека» визначалося таким чином: «Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» [3].

Виокремлюють три рівні забезпечення інформаційної безпеки: рівень особи

(формування раціонального, критичного мислення на основі принципів свободи вибору); суспільний рівень (формування якісного інформаційно-аналітичного простору, плюралізм, багатоканальність отримання інформації, незалежні потужні ЗМІ, які належать вітчизняним власникам); державний рівень (інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності державних органів, інформаційне забезпечення внутрішньої і зовнішньої політики на міждержавному рівні, система захисту інформації з обмеженим доступом, протидія правопорушенням в інформаційній сфері, комп'ютерним злочинам). Національні інтереси України в інформаційній сфері вирізняють такі життєво важливі інтереси: недопущення інформаційної залежності, інформаційної блокади України, інформаційної експансії з боку інших держав та міжнародних структур; ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства під час формування, реалізації та коригуванні державної політики в інформаційній сфері; побудова та розвиток інформаційного суспільства; забезпечення економічного та науково-технологічного розвитку України; формування позитивного іміджу України; інтеграція України у світовий інформаційний простір. Принципи забезпечення інформаційної безпеки України зводяться до такого: свобода збирання, зберігання, використання та поширення інформації; достовірність, повнота та неупередженість інформації; обмеження доступу до інформації виключно на підставі закону; гармонізація особистих, суспільних і державних інтересів; запобігання правопорушенням в інформаційній сфері; економічна доцільність; гармонізація українського законодавства в інформаційній сфері з міжнародним; пріоритетність національної інформаційної продукції [4].

Однією з основних загроз інформаційній безпеці Закон України «Про основи національної безпеки» називає «намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації». До інших загроз віднесено: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави [5].

У наш час мережа Інтернет швидко розширюється, охоплюючи все більшу кількість учасників міжнародного інформаційного простору та обміну. У процесі розширення мережі діють загальні закономірності, що пов'язані із розвитком науково-технічного прогресу, що обумовлює, зокрема, появу нових проблем правового регулювання пов'язаних із ним відносин [6, с. 92].

З огляду на європейську інтеграцію Україно важливе значення мають міжнародні норми Ради Європи, що регулюють Інтернет. Це такі документи як: Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року; Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру; Конвенція про кіберзлочинність 2001р., Конвенція про інформаційне і правове співробітництво щодо послуг інформаційного суспільства 2001 р.

Міжнародно-правові орієнтири містяться також у рішеннях Європейського Суду з прав людини та у міжнародних рекомендаціях згаданих міжнародних організацій. Зокрема, Декларація про свободу спілкування в Інтернет встановлює найважливіші умови використання Інтернет в країнах Євро-

пи: неможливість встановлення обмежень для контенту Інтернет, більших, ніж обмеження для інших медіа, заохочення саморегулювання щодо контенту в Інтернет; неможливість заборони доступу (блокування або фільтрації до будь-яких ресурсів в Інтернет, незалежно від кордонів (за винятком обмежень для дітей та обмежень, що встановлені законними рішеннями компетентних державних органів); неможливість ліцензування чи інших обмежень щодо створення веб-сайтів; заохочення вільного ринку Інтернет-послуг, неможливість встановлення для Інтернет сервіс-провайдерів спеціальних дозвільних обмежень чи обмежень щодо їхнього доступу до телекомунікаційних мереж; неможливість покладення на Інтернет сервіс-провайдерів відповідальності за контент та зобов'язань щодо моніторингу контенту, до якого вони надають доступ, який вони передають або зберігають; припустимість збереження анонімності користувачів Інтернет, за наявності прав компетентних державних органів відслідковувати дії підозрюваних у кримінальних правопорушеннях [7].

13 травня 2005 року Комітет міністрів Ради Європи прийняв Декларацію про підтримку прав людини та верховенство права в інформаційному суспільстві, яку було підготовлено спеціальним комітетом наукових експертів та представників урядів.

Не дивлячись на те, що переваг Інтернету безумовно більше, можливі негативні аспекти не можна недооцінювати, і вони потребують регулювання, введення цензури на низку матеріалів, що загрожують моральним засадам суспільства. У низці документів ЄС і США розроблені рекомендації щодо недопущення у Мережу матеріалів, що пропагують насильство, порнографії, розповсюдження інформації щодо виготовлення наркотиків та вибухових речовин і т.п. Про це йшлося у Заяві Єврокомісії, Ради Європи, Європарламенту і Соціально-економічного комітету, а також Комітету у справах Регіонів від 16.10.1996 р. і документі під назвою «План дій Європейських Співтовариств з питання безпечного користування Інтернетом» від 18.11.1997 р., прийнятим тими ж органами. Вважається, що в результаті реалізації цих та деяких інших актів правове забезпечення заборон досягнуте. Важливим залишається послідовне та повне виконання цих нормативних документів, зокрема, виявлення і покарання осіб, що скоїли протиправні діяння, а також попередження розповсюдження в Мережах недозволених матеріалів [8].

Разом з тим, в багатьох Інтернет-ЗМІ існує негативне ставлення до ідеї правового регулювання відносин. Прихильники такої позиції вважають, що Інтернет має залишитися вільним для обміну інформацією, ідеями, думками, без законодавчого нормування. Вони визнають лише етичне саморегулювання. Прихильники протилежної позиції, яких варто підтримати, вважають, що існують вмотивовані потреби правового регулювання Інтернет-ЗМІ: плагіат, кіберзлочинність, інформаційна й психологічна війни, незахищеність людини в Інтернеті, адже свобода передбачає відповідальність, певні обмеження та заборони для захисту демократичних цінностей, прав, свобод інших людей. Інтернет, Інтернет-ЗМІ не можуть бути абсолютною територією свобод інформування, особливо, коли вони порушують демократичні цінності, свободи й права інших людей. Окрім того, в Інтернет-ЗМІ виникають особисті, майнові відносини, що потребують правового регулювання [6, с. 95].

Міжнародне регулювання питань діяльності в Інтернет і функціонування

самого Інтернету шляхом укладання багатосторонніх угод наразі є нагально необхідним для відповідного його врегулювання на національному рівні, оскільки сприятиме успішній уніфікації національного Інтернет-законодавства держав світу. Необхідними є міжнародні домовленості відносно подальшого розповсюдження глобальних комп'ютерних мереж.

На думку аналітиків, вони мають відповідати таким трьом вимогам: користувачі мають бути впевнені, що конфіденційна комерційна інформація, так само як і системи оплати, є захищеними і безпечними; повинна бути гарантія достовірності електронних документів і даних, впевненість у тому, що їх можна використовувати у якості юридичних доказів; користувачі повинні бути впевнені, що зможуть здійснювати контроль за змістом, до якого мають доступ їх діти [9].

Таким чином, важливо захистити концепцію діючих прав і свобод людини і громадянина в Мережі Інтернет, зробити так, щоб новий світ комунікацій був джерелом обміну між народами, але із дотриманням етичних, моральних норм та принципів та із гарантіями захисту прав та свобод людини і громадянина. Регулювання права громадян на інформацію в Інтернет є однією з найважливіших для законодавства проблем.

1. Про телекомунікації: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 12, ст. 155.

2. Мінгальова Ю. Особливості інформаційних небезпек при використанні соціальних мереж / Ю. Мінгальова // ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ - DEBIUT NAUKOWY. – 2011. – С. 359-367.

3. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки: Закон України від 9 січня 2007 року № 537-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007 р., № 12, ст. 102.

4. Грицюк Ю.І., Чудінова Н.В. Інформаційна безпека в Україні та види джерел загроз і небезпек / Ю.І. Грицюк, Н.В. Чудінова // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: chudinowa.pdf

5. Про основи національної безпеки: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39, ст. 351.

6. Войтович П.П. Інформаційні права людини: міжнародно-правовий захист: монографія / П.П. Войтович. – Одеса, 2017. – 220 с.

7. Декларация о свободе общения в Интернете от 28.05.2003г. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nkag.org.ua/index.php?plugin=Content&path=Documents/Ur_docum_mejd_dorov/internet_glasn.

8. Черкес М.Е. Интернет и политическая демократия / М.Е. Черкес // Актуальні проблеми політики. - Одеса «Юридична література». - 2001. - Вип. 10-11. - С. 284-291.

9. Ермичева Е.В. Международно-правовые аспекты деятельности средств массовой информации [Электронный ресурс]: Дис. ...канд.юрид.наук: 12.00.10 – М.: РГБ, 2003 [Из фондов Российской Государственной библиотеки] [Електронний ресурс] - Режим доступу: // <http://diss.rsl.ru/diss/03/0603/0306603032.pdf>. - С. 110.

Рижков Едуард Володимирович
к.ю.н., доц., завідувач кафедри
економічної та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Рижкова Світлана Анатоліївна
слідчий Шевченківського відділення поліції
Дніпровського відділу поліції
ГУНП в Дніпропетровській області

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З НАСЕЛЕННЯМ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МВС

Протидія злочинності та попередження правопорушень в сучасних умовах виключно силами поліції недостатньо ефективна. Без активної допомоги та взаємодії з громадськістю ця робота не відповідає очікуванням суспільства та не забезпечує належний рівень правопорядку у державі.

Комплексний підхід побудови партнерських відносин з населенням, повинен відповідати головним базовим засадам, та складатися в єдину систему взаємодії населення з поліцією на певних етапах такої співпраці.

Одним з підходів відповідно до Стратегії розвитку системи МВС до 2020 року, є реалізація наступних напрямків:

- тісна співпраця з територіальними громадами і суспільством у цілому;
- створення механізмів партнерства з інститутами громадянського суспільства;
- використання успішних міжнародних практик і сприяння реалізації пілотних проектів;
- управління та розумне делегування повноважень з метою створення сприятливого середовища для прийняття рішень, ініціативності та співпраці;
- розвиток соціальної компетентності і системи зворотного зв'язку з персоналом.

Важливим завданням в реалізації відповідних підходів є належна інформатизація діяльності, щодопідвищення ефективності роботи і взаємодії через максимальне використання інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації завдань органами системи МВС.

Серед стратегічних пріоритетів системи МВС є безпечне середовище.

Безпечне середовище життєдіяльності людей, забезпечене орієнтованою на потреби населення діяльністю органів системи МВС, їх швидким і компетентним реагуванням на надзвичайні ситуації і події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, їх превенцією та активною участю громадян.

Відповідно до стратегії серед викликів, реалій, які є на сьогодні та питань, які потребують вирішення є:

- недостатній рівень участі суспільства в механізмах попередження правопорушень і запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;
- недосконалість чинного законодавства щодо забезпечення громадського

порядку і безпеки під час проведення масових заходів;

– відсутність належних навичок забезпечення особистої безпеки і недостатній рівень розуміння населенням своєї активної ролі в забезпеченні громадської безпеки.

Одним із стратегічних пріоритетів системи МВС ефективного врядування, прозорість і підзвітність.

Стійка, керована, технологічно розвинута система МВС, здатна протистояти сучасним викликам і загрозам. Запроваджені дієві механізми демократичного цивільного контролю і співпраці з громадськістю призводять до зміцнення національної безпеки.

Слід констатувати, що середвикликів, які стоять перед суспільством у цьому напрямку, є:

- недосконалість взаємодії органів системи МВС і наявність різних підходів до вирішення спільних загальних завдань;

- відсутність ефективної системи ІТ-управління в системі МВС і необхідність упровадження сучасних аналітичних і управлінських рішень;

- застарілі підходи до управління інформаційними ресурсами органів системи МВС;

- недостатній рівень використання ними інформаційно-комунікаційних технологій;

- відсутність системної практики впровадження вдалих інноваційних та технологічних рішень у діяльність органів системи МВС;

- відсутність узгодженого і системного підходу до налагодження комунікації із суспільством, прийнятної для усіх суб'єктів взаємодії.

З метою подолання негативних тенденцій, на нашу думку необхідно здійснити наступні кроки:

- розробити і впровадити єдині підходи до комунікацій стосовно висвітлення завдань, цілей, актуальних питань взаємодії поліції із громадськістю;

- упровадження ефективних механізмів цивільного демократичного контролю за діяльністю органів системи МВС в цьому питанні;

- розвиток ІТ-управління системи МВС як частини загальнодержавного електронного урядування;

- упровадження сучасного авторизованого доступу користувачів до інформаційних ресурсів системи МВС та надання громадянам доступу до відкритих даних органів системи МВС і власних персональних даних [1].

Відповідно до п.1 ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. У п.2 цієї статті констатовано, що з метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. У п. 3 закріплене положення про те, що рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції [2].

Відповідно до ст. 89 зазначеного Закону поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією

покладених на неї завдань.

Співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних із здійсненням поліцейської діяльності, і сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності здійснення такої діяльності.

ІТ-сервіси повинні реалізовуватись із урахуванням завдань, які стоять перед підрозділами поліції, які в свою чергу, базуються на дієвих нормативних положеннях.

В нашому випадку зазначені положення Закону реалізуються через низку інших нормативних актів на рівні МВС України.

Так, на прикладі Наказу МВС України від 28.07.2017 року № 670 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» продемонструємо цей зв'язок.

У розділі III Наказу «Взаємодія з населенням» серед іншого закріплені наступні положення:

1. Дільничні офіцери поліції (далі – ДОП) з метою впровадження принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства організовує роботу за такими напрямками: протидія злочинності, профілактика правопорушень та охорона публічного порядку за участю населення; співпраця з органами місцевого самоврядування, представниками територіальних громад, населенням, керівниками підприємств, соціальних, навчальних та культурних закладів, закладів захисту дітей з метою реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства, обмін інформацією для подальшого її використання під час виконання службових обов'язків; визначення спільних пріоритетних напрямів роботи та її оцінювання з урахуванням думки і потреб громадськості.

2. ДОП проводить відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування областей, районів, міст та сіл з метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування і населенням. Інформує про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території.

3. ДОП у межах поліцейської дільниці проводить серед населення роз'яснювальну роботу для формування у населення правової культури, негативного ставлення до суспільно небезпечних явищ з метою підняття іміджу поліції та про способи захисту і самооборони від злочинних посягань.

4. ДОП у взаємодії з органами соціального захисту населення місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, службами у справах дітей, благодійними, громадськими організаціями, представниками територіальних громад, спеціалізованими установами для осіб, які відбули покарання, здійснює роботу із запобігання вчиненню правопорушень, у тому числі стосовно осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [3].

Таким чином, з урахуванням завдань, що покладаються на основних суб'єктів, вважаємо, що інформаційно-комунікаційна складова взаємодії поліції з населенням має бути досягнена шляхом відкритого доступу кожного громадянина до інформації, яким чином та на яких підставах громадянин має можливість реалізувати своє право, добровільно допомагати поліції. Мати можливість обрати програми, які запроваджені в містах чи селищах. Мати право знати, які існують вимоги щодо підбору до потенційних добровільних помічників.

Доречним є створення зворотного зв'язку у режимі он-лайн при заповненні анкети та надання відповіді щодо запрошення на співбесіду і подальші дії.

На офіційному сайті МВС України є розділ – Громадянам, де міститься підрозділ під назвою «Взаємодія з громадськістю». Нажаль, конкретної доступної інформації про те, яким чином громадянин має можливість реалізувати своє право бути корисним поліції та які програми реалізуються спільно з громадськістю в ньому поки відсутні.

До речі зазначимо, що потенційні помічники поліції – це особи, які є активними користувачами Інтернет мережі.

На сайті Національної Поліції теж є розділ під назвою «Громадянам», де міститься підрозділ «Сайт взаємодії поліції та громади»,— інтерактивний багатофункціональний онлайн-проект, що сприяє налагодженню комунікації між поліцією та громадами міст і містечок України. Проект має дві складові: сервіси «Спитайпо ліцейського» та «Електронний кабінет дільничного» (в процесі розробки). Перший сервіс дає можливість містянам просто та швидко ставити питання поліції й отримувати на них відповіді-роз'яснення. Також на карті сервісу є можливість позначити небезпечні місця конкретного району та отримати таку інформацію:

- 1) побачити, які питання ставлять ваші сусіди;
- 2) отримати відповідь на своє питання та подивитись відповіді на питання інших;
- 3) дізнатись, хто ваш дільничний, де і коли він приймає (сервіс в процесі розробки);
- 4) дізнатись про права та обов'язки дільничних (сервіс в процесі розробки).

До зазначеного сервісу вважаємо за доцільне додати такі пункти: «Дізнатись, чим я можу бути корисним поліції» та «Як стати добровільним помічником поліції».

Потенційний помічник, повинен мати можливість знайти свій населений пункт, знайти свого ДОП та подати заявку на реєстрацію. Такий спосіб інформаційної комунікації зекономить час усім суб'єктам взаємодії.

На жаль в рамках, існуючого законодавства, а саме Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», закріплено лише право громадянина стати членом громадського формування [4]. Альтернативи щодо індивідуальної участі, як, наприклад добровільного помічника ДОП, на жаль не має.

Ми погоджуємося з думкою про те, щоб поліція ефективно здійснюватиме свою правоохоронну функцію, якщо вона у першу чергу буде реагувати на місцеві потреби населення, які мають визначати самі громади. Тобто повинна відбуватися взаємодія і комунікація між населенням і поліцією з урахуванням індивідуального підходу до вирішення місцевих проблем у взаємодії з населенням та відповідальними органами влади. До того ж дуже важливо, щоб поліція більше уваги приділяла запобіганню, а не реагуванню на вже скоєне правопорушення[5].

Таким чином, інформаційно-комунікаційна складова взаємодії поліції з населенням в контексті стратегії розвитку системи МВС повинна здійснюватися у спосіб, прийнятний, корисний та ефективний для усіх суб'єктів взаємодії. Он-лайн сервіси повинні реалізовуватись якомога наближеними до розуміння

пересічними представниками населення, бути інформаційно-насиченими та актуальними за своїм змістом.

Без осучасненої з урахуванням потреб і тенденцій у суспільстві нормативно-правової бази, яка регламентує взаємодію населення з поліцією, ефективних результатів очікувати не варто. Окрім висвітлення актуальної інформації на публічних сервісах головним завданням залишається забезпечення з боку поліції якісних показників такої взаємодії з урахуванням дієвого зворотного зв'язку.

1. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року.- Електронний ресурс http://mvs.gov.ua/ua/pages/strategiya_2020.htm.

2. Закон України «Про Національну поліцію». – Електронний ресурс <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

3. Наказ МВС України від 28.07.2017 року № 670 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» – Електронний ресурс <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17>.

4. Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». – Електронний ресурс <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>.

5. Солнцева Х.В. Деякі питання організації поліцейської діяльності. // Актуальні питання адміністративного права та процесу. – Право та інновації № 1 (17), 2017. – С. 112.

Рогальська Вікторія Вікторівна

к.ю.н., доцент кафедри

кримінального процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

НЕЗАЛЕЖНИЙ І НЕУПЕРЕДЖЕНИЙ СУД ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Право на справедливий суд регламентовано в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), в ч. 1 ст. 6 якої зазначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1]. Вищезазначене право також нормативно закріплено і в національних законодавчих актах. Так, відповідно до ч. 1 ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним та неупередженим судом, створеним на підставі закону [2].

На підставі вищезазначених положень, можна зробити висновок про те, що наявність незалежного та неупередженого суду є однією з передумов реалізації права на справедливий судовий розгляд.

Проблеми незалежності та неупередженості суддів і судової влади в різні періоди були предметом вивчення таких процесуалістів України, як С. С. Аскеров [3], В. О. Гринюк [4], В.В. Городовенко [5] та ін.

Вказані ознаки суду встановлюються такими міжнародно-правовими актами, як: Загальна декларація прав людини (ст.10) [6], ЄКПЛ (ст. 6) [1], Міжна-

родний пакт про громадянські і політичні права (ст. 4) [7] та ін., згідно з якими вони не повинні обмежуватися рамками судового провадження та, відповідно до Основних принципів незалежності судових органів, що схвалені Резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада і 13 грудня 1985 року [8] та Рекомендації Ради Європи № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13 жовтня 1994 року [9], мають бути гарантовані через запровадження відповідних положень до Конституцій чи інших законодавчих актів або через включення їх до системи внутрішнього права.

Попри те, що незалежність та неупередженість далеко не одне й те саме, найчастіше ці ознаки суду розглядаються спільно. У висновку Консультативної Ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів № 1 від 2001 р., незалежність суду визначається як прерогатива чи привілей, що надається не на користь власних інтересів суддів, а на користь забезпечення верховенства закону та в інтересах тих осіб, які покладають надію на правосуддя. Незалежність має бути як стосовно суспільства в цілому, так і стосовно конкретних сторін у будь-якій справі, у якій судді повинні винести своє рішення. Як вже було зазначено, незалежність судової влади є втіленням загального принципу: «ніхто не може бути суддею у власній справі». Значення цієї засади виходить далеко за конкретні інтереси певної сторони в будь-якій суперечці. Судова влада повинна користуватися довірою не тільки з боку сторін у конкретній справі, але й з боку суспільства в цілому. І суддя повинен не тільки бути реально вільним від будь-якого невідповідного упередження або впливу, але він або вона повинні бути вільними від цього й в очах розумного спостерігача. В іншому випадку довіра до незалежності судової влади буде підірвана. Незалежність використовується як гарантія неупередженості. При винесенні судових рішень стосовно сторін у судовому розгляді судді повинні бути неупередженими, а саме – вільними від будь-яких зв'язків, прихильності чи упередження, що впливає – або може сприйматися як таке, що впливає – на здатність судді приймати незалежні рішення [10].

На сьогодні практика Європейського суду з прав людини (далі-ЄСПЛ) має виняткове значення як на міжнародному рівні, так і на рівні національних правопорядків. Розвиваючи положення ЄКПЛ, у своїх Рішеннях ЄСПЛ сприяє утвердженню певних міжнародних стандартів справедливого судочинства. Велику роль практика ЄСПЛ відіграє при наявності прогалин у внутрішньому законодавстві та правозастосовній практиці і при тлумаченні національного законодавства у контексті ЄКПЛ [11, с. 304]. Отже, задля впровадження певних міжнародних стандартів незалежності та неупередженості суду на рівні національного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування, зокрема під час вирішення відводів суддів у досудовому провадженні, доцільно запозичити практику ЄСПЛ щодо проведення тесту на неупередженість судді в конкретній справі.

Наразі ЄСПЛ виділяє дві складові категорії неупередженості – внутрішнє переконання судді (суб'єктивний чинник) та зовнішнє середовище, в якому він працює (об'єктивний чинник), отже, при перевірці суду на неупередженість ЄСПЛ виокремлює два шляхи: проведення суб'єктивного або об'єктивного тесту. Про це йдеться в рішенні *Persack v Belgium* (1982 р.), де зазначається, що не-

зважаючи на те, що зазвичай неупередженість означає відсутність упередженості, її відсутність може бути перевірена різноманітними способами відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. У цьому контексті можна провести розмежування між суб'єктивним підходом, який відображає особисте переконання судді в конкретній справі, та об'єктивним підходом, який визначає, чи були достатні гарантії, щоб виключити будь-які сумніви щодо цього [12].

Суб'єктивна неупередженість пов'язана з особою судді, з його особистим переконанням. Так, ЄСПЛ зазначає, що суд повинен бути суб'єктивно вільним від особистого упередженого ставлення [13]. Тест на суб'єктивність має на меті з'ясування особистих переконань конкретного судді щодо конкретної справи. Презумпція особистої неупередженості судді чинна, доки немає доказів протилежного (Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v France (2007 p.)) [14, с. 239]. Це означає, що ЄСПЛ апіорно вважає суд неупередженим, доки не з'являться докази, що спростовують це твердження. Так, у справі Hauschildt v Denmark (1989 p.) зазначається, що ЄСПЛ потрібні докази фактичної наявності упередженості судді для відсторонення його від справи [15].

Ключовим положенням при проведенні об'єктивного тесту на неупередженість суду є правило про те, що «правосуддя не тільки повинно здійснюватися, але його здійснення повинно бути очевидним». У рішенні Persack v Belgium (1982 p.) ЄСПЛ встановив, що національні суди протягом всього кримінального процесу повинні викликати довіру у суспільства, особливо в обвинувачених, а також те, що суддя, стосовно якого є обґрунтовані побоювання щодо недостатньої неупередженості, повинен невідкладно взяти самовідвід. Та, попри те, що за практикою ЄСПЛ, будь-який обґрунтований сумнів заявника в неупередженості самого суду є достатньою підставою для констатації порушення незалежності та неупередженості [12], вирішальне значення все ж таки мають не суб'єктивні побоювання обвинуваченого, хоч би які вони були зрозумілі, а те, чи його побоювання, з урахуванням конкретних обставин справи, можна вважати об'єктивно виправданими (Nortier v Netherlands (1993 p.)) [14, с. 229–230].

В українському законодавстві незалежність та неупередженість суду закріплені в нормах-дефініціях у Конституції України [16], в КПК України [2] та в інших нормативно-правових актах.

Більш широко розтлумачив значення цих ознак суду Конституційний Суд України в своєму Рішенні від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004, де зазначив, що незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу та конституційним принципом організації й функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суду забезпечується рядом гарантій, однією з яких є заборона будь-якого впливу на суддів, яку треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо [17].

Виходячи з такого розуміння зазначених ознак суду, можна визначити

такі кримінально-процесуальні гарантії незалежності та неупередженості суду у досудовому провадженні: 1) законодавче закріплення виконання незалежним та неупередженим судом процесуальної функції, що покладається на незалежний та неупереджений суд; 2) нормативно врегульований механізм здійснення об'єктивного та неупередженого розподілу справ між суддями; 3) закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві переліку підстав, що виключають участь судді; 4) регламентована законом процедура самовідводу та відводу судді за наявності обставин, що виключають його участь; 5) надання сторонам процесу права подавати апеляції на рішення суду; 6) встановлення юридичної відповідальності за порушення незалежності та неупередженості суду.

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К. : Парламент. вид-во, 2000. – С. 27–63.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;

3. Аскеров С. С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Аскеров Садіг Сафар Огли. – К. : Академія адвокатури України, 2008. – 201 с.

4. Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Гринюк Володимир Олексійович. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2004. – 228 с.

5. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура» / В.В. Городовенко. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2006. – 20 с.

6. Загальна Декларація прав людини (Прийнята і проголошена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 217 А (III) 10.12 1948 р.) // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 18–24.

7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (Прийнятий резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї від 16.12.1966 р.) // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 36–62.

8. Основні принципи незалежності судових органів, що схвалені Резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/d3.htm>.

9. Незалежність, дієвість та роль суддів: Рекомендація Ради Європи № (94) 12 (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/d11.htm>.

10. Висновок Консультативної Ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів № 1 від 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/article/d14.htm>.

11. Цувіна Т. Неупередженість суду у контексті практики Європейського суду з прав людини / Т. Цувіна // Право України. – 2011. – № 10. – С. 304–312.

12. Piersack v Belgium, 1 October 1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru>.

13. Whitsield and others v United Kingdom, 12 April 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru>.

14. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Д. Макбрайд. – К. : «К.І.С.», 2010. – 576 с.

15. Interights Manual for Lawyers: Article 6 of the European Convention of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.in-terights.org/view-document/index.htm?id=565>

16. Конституція України від 28 червня 1996 р. – К. : ІВА, 1996. – 52 с.

17. Рішення КСУ від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004 «У справі за конституційним подан-

ням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України “Про статус суддів” (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9854>.

Самбор Микола Анатолійович

к.ю.н., начальник сектору моніторингу

Прилуцького відділу поліції

ГУНП в Чернігівській області

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДРІБНЕ ВИКРАДЕННЯ ЧУЖОГО МАЙНА: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Україна, її правова система перебувають на етапі розбудови. Закладені у Конституції України основи правової системи та системи законодавства впродовж останніх років не знаходять свого належного розвитку. Як результат, система законодавства не має чіткого вектору розвитку, а існуючі зміни мають маятниковий характер, що не сприяє формуванню унікального регулятора суспільних відносин, який би забезпечив упорядкованість об’єкта регулювання – суспільства та відносин його членів у спосіб, який би створив стабільність відносин, послідовність розвитку у напрямку всебічного забезпечення реалізації інтересів особи та здійснення її прав.

Переконані, що однією з основоположних сфер правового регулювання є галузі права і законодавства, пов’язані із застосуванням юридичної відповідальності. На жаль, так само можемо констатувати, що зміни цих галузей мають відособлений та фрагментарний характер, які не носять послідовності у досягненні соціально значимих цілей, а відтак не створюється ефективна система законодавства, внутрішньо консолідована, здатна якісно виконувати функції впорядкування суспільних відносин.

Сьогодні вся увага прикута до ухвалення законодавства про антикорупційний суд, протидії корупції. Незважаючи на важливість розв’язання проблеми протидії корупції, разом із цим надзвичайно багато питань, пов’язаних як із матеріальними нормами, так і нормами процесуальними, пов’язаними із протидією майновим правопорушенням.

Наведемо приклад. У 2017 році відділом поліції, що обслуговує територію м. Прилуки та Прилуцького району, до ЄРДР внесено 2399 відомостей про вчинені кримінальні правопорушення, що на 107 або 4,27 % менше у порівнянні з 2016 роком (2506). Це при тому, що кількість звернень до відділу поліції у порівнянні з 2016 роком зросла на 105 звернень або 0,75 % і за 2017 рік склала 14133 звернень. Відтак, питома вага кримінальних правопорушень у всій структурі повідомлень склала 16,97 %, тоді як у 2016 році остання склала 17,86 %. Зареєстровано 1062 крадіжки, що становить 44,27 % у структурі злочинності (у 2016 році – 49,56 %). Разом із цим за дрібне викрадення чужого майна (ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) 2017 року поліцейськими складено 18 протоколів про адміністративне правопорушення, що склало 0,46 % у структурі правопорушень. Зазначена цифра є досить стабільною, а її показник у 2016 році склав 1,18 % або 15 протоколів про адмі-

ністративне правопорушення за ст. 51 КУпАП, тоді як всього було задокументовано 1945 правопорушень, у 2015 році – 0,56 % (15 протоколів за ст. 51 КУпАП із 2697 виявлених адміністративних правопорушень), у 2014 році – 1,34 % (29 протоколів за ст. 51 КУпАП із 2164 адміністративних правопорушень), а у 2013 році – 0,15 % (11 протоколів за ст. 51 КУпАП із 7333 виявлених адміністративних правопорушень).

Як бачимо, питома вага правопорушень, пов'язаних із дрібним викраденням чужого майна не надто велика у структурі адміністративних правопорушень. Однак, вважаємо, що дотримання законності, засад здійснення правосуддя є важливими для всіх без винятку правопорушень, оскільки будь-яке незаконне притягнення особи до відповідальності може не лише негативно вплинути на конкретну особу, а й зруйнувати її особисту впевненість у захищеність та справедливість, зруйнувати її авторитет у суспільстві, знеславити честь та гідність, які у подальшому практично не виправдати ухваленням рішення апеляційної інстанції тощо.

Розглянемо питання притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 51 КУпАП на прикладі дрібної крадіжки працівником майна підприємства.

20.11.2017 року до відділу поліції надійшло звернення представника одного із ПрАТ міста про те, що того дня під час огляду працівника даного підприємства, охоронець виявив 3 упаковки продукції, що виготовляється підприємством, яке працівник намагався винести за межі підприємства. Вартість витрачених матеріалів на виготовлення 3 упаковок даної продукції становить 14 грн. 34 коп.

Діючи відповідно до норм КПК України, а також п. 5 розділу III Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, про наявність письмових заяв про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до чергової частини органу поліції, після реєстрації в журналі ЄО оперативний черговий доповів начальникові слідчого підрозділу для внесення слідчими відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Однак, керівник органу досудового розслідування не виявив у даній події ознак кримінального правопорушення та погодив розгляд та прийняття рішення у даному зверненні згідно із Законом України «Про звернення громадян» або КУпАП.

Стаття 51 КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розрати. Системно підходячи до розуміння поняття та стадії вчинення адміністративного правопорушення за вказаною статтею КУпАП, спираючись на норму, що міститься у ч. 1 ст. 9 КУпАП, робимо висновок про те, що адміністративна відповідальність за дрібну крадіжку настає лише за умови, що діяння має всі ознаки складу адміністративного правопорушення, передбаченого Особливою частиною КУпАП. ч. 3 ст. 51 КУпАП зазначає, що викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

У відповідності до п. 5 Розділу XX Податкового кодексу України \якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині

кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року., тобто 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць). Ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» встановлено, що у 2017 році прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 грудня – 1700 гривень, а для основних соціальних і демографічних груп населення, працездатних осіб з 1 грудня – 1762 гривні.

Таким чином, дрібне викрадення чужого майна слід вважати таким, якщо вартість викраденого майна менша за 176,2 грн. Отже, на перший погляд можемо констатувати, що маємо справу саме із адміністративним правопорушенням – дрібним викраденням майна, і аж ніяк не з кримінально караним діянням – крадіжкою (ст. 185 КК України). Однак, для такої впевненості у своїх переконаннях слід пригадати ч. 2 ст. 9 КУпАП, звідки можемо зробити висновок про те, що таке наше переконання можливо виключно після встановлення відсутності у діянні особи складу злочину, процесуальне рішення про яке може бути прийнято виключно у рамках норм КПК України та досудового розслідування. Адже адміністративна відповідальність фактично є похідною від кримінальної, тобто настання адміністративної відповідальності за вчинення діяння, яке містить у собі ознаки адміністративного правопорушення можливо виключно у тому разі, коли за результатами проведення відповідних процесуальних дій у відповідності до норм КПК України не встановлено всіх необхідних елементів складу злочину, разом з цим достовірно з'ясовано наявність у діянні особи елементів складу адміністративного правопорушення, об'єктивність, повнота та достовірність яких перевіряється у рамках провадження у справі про адміністративне правопорушення. Настання адміністративної відповідальності можливе виключно після вжиття заходів, а саме слідчих (розшукових) дій, за результатами проведення яких встановлено, що діяння особи не тягнуть кримінальної відповідальності [2, с. 61]. Під час вирішення питання про притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 51 КУпАП, необхідно спочатку провести перевірку у порядку кримінального процесуального законодавства з прийняттям відповідного процесуального рішення про закриття кримінального провадження за ст. 185 КК України. Лише після цього можливо проводити провадження у відповідності до норм КУпАП, що пов'язана із встановленням у діях особи складу правопорушення за відповідною статтею КУпАП. Без прийняття рішення про закриття кримінального провадження у жодному разі за вчинення такого адміністративного правопорушення притягувати особу до адміністративної відповідальності неможна, оскільки не виключена можливість наявності у діях такої особи складу кримінального правопорушення, що має своїм наслідком притягнення особи до кримінальної відповідальності [2, с. 62]. Це зумовлено тим, що адміністративна відповідальність послуговується субсидіарністю кримінальних та кримінально-процесуальних норм. Як зазначає С.Рабінович, субсидіарність є засадою, призначеною функціонально впорядкувати відносини між різнорівневими елементами соціальної ієрархії шляхом визначення меж свободи та автономії у діяльності окремих суб'єктів соціального цілого [3, с. 26]. Важливим у контексті озвученого є можливість визначення стадії закінченості правопорушення, що, до

речі, за існуючими нормами законодавства можна встановити виключно під час досудового розслідування.

Момент закінчення правопорушення зумовлюється особливістю конструкції його складу. Правопорушення з матеріальним складом, до якого належить дрібне викрадення майна, визнається закінченим з того моменту, коли фактично настали суспільно шкідливі наслідки.

Важливим для правозастосування є наявність узагальнень судової практики. Так, у відповідності до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. У зв'язку із цим маємо обов'язок переглянути зміст Постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» (далі – Постанова). У відповідності до п. 4 Постанови крадіжку потрібно вважати закінченою з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним. Якщо особа, котра протиправно заволоділа майном, такої реальної можливості не мала, її дії слід розглядати залежно від обставин справи як закінчений чи незакінчений замах на вчинення відповідного правопорушення. Закінченим замахом на крадіжку є дії особи, яка викрала майно, але одразу була викрита. Таким чином, з боку працівника ПрАТ мав місце замах на дрібне викрадення чужого майна.

Отже працівник, який намагався винести продукцію підприємства і якого було зупинено на території ПрАТ, не мав об'єктивної можливості вільно розпоряджатися вказаним майном. Крім того, для підприємства не настали суспільно шкідливі наслідки, пов'язані із позбавленням права власності на вказане майно (останнє залишалось на території й лише переміщалося нею). У той же час переміщення власності підприємства його територією не може становити складу адміністративного правопорушення, навіть якщо таке переміщення було неправомірним. Зазначена дія може бути порушенням внутрішнього трудового розпорядку і, як наслідок, порушенням трудової дисципліни, наслідком якої може стати притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності.

КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за закінчений адміністративний проступок, оскільки загальні положення на містять норми про замах чи готування до адміністративного проступку, як форми незакінченого правопорушення. А згідно до ст. 58 Конституції України ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Ураховуючи викладене, можемо констатувати, що у діях працівника ПрАТ відсутній склад адміністративного правопорушення за ст. 51 КУпАП. Натомість за подібних обставин, суб'єкти, уповноважені складати протоколи про адміністративні правопорушення та приймати рішення у справах про адміністративні правопорушення за ст. 51 КУпАП під час дослідження обставин справи не звертають увагу на стадію завершеності правопорушення, як наслідок у переважній більшості керуються своїм власним розсудом під час застосування адміністративної відповідності.

Безперечно адміністративний розсуд – явище необхідне для ефективного

функціонування системи державного управління [1, с. 57]. О.М. Жеребцов та Є.О. Чабан зазначають, що адміністративно-правовий розсуд є вільним вибором уповноваженим органом державного або муніципального управління в особі його посадової особи, що є державним або муніципальним службовцем, можливої в майбутньому правомірної поведінки, фактичною основою якої є об'єктивні чинники навколишньої дійсності, заснованої на дискреційній специфіці діяльності цих органів і методу правового регулювання публічно-правових відносин і здійснюваний у рамках правового регулювання публічно-правових відносин [1, с. 53-54]. Разом із цим переконані, що такий розсуд суб'єктів, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення за ст. 51 КУпАП та розглядати ці справи є необґрунтованим, а також таким, що призводить до виходу за межі компетенції цих органів, наслідком чого стає безпідставне застосування адміністративної відповідальності до осіб, які не вчинили діянь, що містять склад завершеного адміністративного правопорушення. Подібний розсуд під час ухвалення рішення у справах за ст. 51 КУпАП про застосування адміністративної відповідальності спостерігається за результатами дослідження обставин справ, коли особа притягається до адміністративної відповідальності за спробу крадіжки з магазину, коли останню затримали «на касі» у приміщенні торгового залу магазину. Річ у тім, що суду, послуговуються фабулами, зазначеними у протоколах про адміністративні правопорушення, а у змісті останніх жодним словом не згадується і не розглядається таке питання як можливість розпорядитися майном та питання стадії вчиненого правопорушення.

Вважаємо, що об'єктивне дослідження всіх обставин справи, а також неупереджене ставлення органів та посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення як за ст. 51 КУпАП, так і за фактами виявлення інших адміністративних правопорушень, врахування існуючої судової практики забезпечить дійсно правову оцінку поведінки осіб, а також правильну кваліфікацію адміністративних правопорушень, недопущення безпідставного притягнення осіб, у діях яких відсутній склад адміністративного правопорушення до адміністративної відповідальності, гарантує дотримання прав, свобод та інтересів людини, обґрунтованість вмотивованість рішень у справах про адміністративні правопорушення.

1. Жеребцов А.Н. Административное усмотрение, административный произвол и административное (чиновничье) обыкновение: теоретические и практические вопросы соотношения/ А.Н.Жеребцов, Е.А.Чабан// Административное право и процесс. – 2014. – № 4. – с. 53-58.

2. Самбор М.А. Особливості організації провадження за фактами вчинення адміністративних правопорушень з метою виключення подій, що тягнуть відповідно до закону кримінальну відповідальність/ М.А.Самбор// Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України. – Київ. – 2014. – № 1. – с. 59-65.

3. Рабинович С. Субсидіарність як природно-правова засада юридичного регулювання/ С.Рабинович// Право України. – 2006. – № 1. – с. 25-28.

Сіроштан Юрій Володимирович
к.ю.н., завідувач кафедри
спеціальних дисциплін
Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДОСВІД ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНИХ СЛУЖБ ПОЛІЦІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ, КАНАДИ, США ТА ФРАНЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Реформування, що відбувається в Україні, вимагає перебудови і значного підвищення рівня ефективності та якості діяльності правоохоронних органів. У першу чергу ці вимоги стосуються патрульної служби – найчисельнішого загону правоохоронців, що безпосередньо виконує завдання з охорони публічного порядку й безпеки, профілактики проявів сепаратизму, екстремізму. Успішне виконання цих завдань неможливе без урахування кращих зразків досвіду таких зарубіжних «флагманів», як Великобританія, Канада, США та Франція.

Для зручнішого проведення характеристики доцільно поділити правові системи згаданих зарубіжних країн на загальну систему (систему статутного права, до яких відносяться Великобританія, США та Канада) та континентальну систему, представником якої є Франція. Такий поділ викликано кількома причинами. Головною з них є те, що в країнах континентального права існують «писані», тобто прийняті вищими органами законодавчої влади, кримінальні, кримінально-процесуальні й інші кодекси, які регламентують діяльність правоохоронних органів та весь процес виявлення правопорушень і їх попередження, а також покарання правопорушників. У країнах загального (статутного) права такі детальні систематизовані кодекси відсутні, а діяльність правоохоронних органів регламентується тут статутами (актами парламенту), які приймаються щорічно, або судовими прецедентами. Разом з тим зазначимо, що цей поділ можна назвати дещо умовним оскільки, наприклад, в Канаді існує свій кримінальний кодекс, прийнятий парламентом. Є Федеральний кримінальний кодекс у США, водночас у кожному штаті США діє свій кримінальний кодекс, прийнятий законодавчими органами штатів. У Великобританії існує усталена система статутів, прийнятих парламентом, які, з певними припущеннями, можна вважати кодифікованим законодавством, що регулює діяльність правоохоронних органів та поліції зокрема [1; 2].

Враховуючи таку правову специфіку, зупинимось більш детальноше на наданні характеристики превентивної діяльності патрульних служб поліції Великобританії, Канади, США та Франції [3; 4].

Робота Британської патрульної поліції з охорони публічного порядку, профілактиці проявів сепаратизму, екстремізму, затриманню та ізоляції правопорушників, видання окремих розпоряджень та нормативних актів, спрямованих на покращення цього напрямку, адміністративною діяльністю не зветься. У ряді випадків вживається термін «охорона королівського порядку» [5] та запозичений з США термін охорона «публічного» порядку. Питання про те, хто за-

ймається попередженням вказаних проявів, в юридичній літературі Великобританії також не ставиться. Мається на увазі, що всі поліцейські, які носять форму, повинні цим займатися [6]. Але, як свідчить статистика, робота з попередження злочинності, сепаратизму, екстремізму займає понад 35-40% всього робочого часу поліції Великобританії [7].

Необхідно підкреслити, що вся профілактична діяльність у Великобританії щорічно детально організується та планується. На основі аналізів складаються пропозиції щодо покращення роботи і доводяться до відома всіх поліцейських, які працюють у цій сфері [8; 9, с. 75]. Вони також мають право вносити пропозиції щодо покращення діяльності поліції.

Для прикладу візьмемо організацію охорони публічного порядку, профілактики проявів сепаратизму, екстремізму у місті Нью-Касл.

Ця діяльність має свої особливості:

1) 75% всього особового складу патрульної поліції працює в період від 22-00 до 04.00, тобто тоді, коли скоюється найбільша кількість правопорушень;

2) 12 пар патрульних поліцейських зосереджені лише в центрі міста, де функціонують нічні клуби, кафе, бари та інші розважальні заходи;

3) патрулювання здійснюється лише пішки, але при черговій частині знаходиться поліцейський автобус зі спеціальною черговою групою поліцейських, який при виникненні ускладнень оперативно допомагає у встановленні порядку, затриманні правопорушників та доставлянні їх до поліцейських дільниць. На чергуванні також перебувають спеціальні підрозділи поліцейських з собаками [10].

У деяких регіонах, наприклад у Нотумбрії, у суботу та неділю у вечірній час задіяно до 80% всього особового складу. Вдень на службі перебуває лише 10-15% особового складу, тому складається враження, що у Великобританії працює дуже мало поліцейських [11].

Приблизно таку ж картину зафіксовано й у Канаді. Поліцейський офіцер, згідно зі статистичними даними, реєструє правопорушення, за яке може бути порушено кримінальну справу, приблизно раз на тиждень. Але не обов'язково порушник може бути засуджений. Тобто це так зване «сумарне» правопорушення, за яке правопорушник може бути притягнений до відповідальності суддею одноособово, але може бути і не засудженим. Досягає ж засудження правопорушника поліцейський Канади в середньому один раз на 9 місяців.

Слід враховувати і таку особливість канадської поліції, як її поділ на федеральну, провінційну та муніципальну. Тому і кожна поліція має свою організаційну структуру, свої чергові частини, патрульну та дорожню поліцію та ін.

Наприклад, Королівська канадська кінна поліція поділена на тринадцять регіональних штабів, які розташовані в столицях провінцій. У свою чергу, вони мають 41 підрозділ, а підрозділи складаються з 700 відділів, кожен з яких відповідно має свою чергову частину [12, с. 341]. Як і у Великобританії, невеликі поліцейські дільниці вночі зачиняються, всі громадяни знають номери домашніх телефонів поліцейських, і якщо трапляється якась несподіванка, то поліцейські прибувають на роботу з дому. У великих містах та столиці створено спеціальні підрозділи патрульної служби, які працюють цілодобово. Але більшість поліції задіяна в нічний час [13].

Основні зусилля патрульної поліції Канади спрямовані на профілактику,

і вимога поліцейського до громадянина є законом.

У США поліцейські відомства стверджують, що їх основне завдання – це боротьба зі злочинністю. Але, як стверджує статистика, понад 50% усієї роботи поліції США – це рутинна повсякденна діяльність, спрямована на профілактику, виявлення, попередження та припинення дрібних правопорушень, підготовка матеріалів для розгляду в судах [14].

Так, Д.Ф. Коул з Коннектикутського університету (США) проаналізував діяльність більше ніж 900 патрульних поліцейських США у процесі виконання ними своїх службових обов'язків. У результаті аналізу він наводить такі цифри:

1) у середньому за добу за час виконання своїх службових обов'язків патрульні поліцейські витрачають лише 3% свого робочого часу на злочини проти особи;

2) кожен патрульний витрачає до 15% свого робочого часу на розкриття злочинів, пов'язаних з власністю, розшуком злочинців, які їх скоїли, та інші пов'язані з цими злочинами дії;

3) на регулювання дорожнього руху у випадках ДТП та інших подій, спостереження за дорожнім рухом, перевірку водіїв та інші дії втрачається 9-11% всього робочого часу;

4) частина часу, яка витрачається патрульними поліцейськими США на допомогу потерпілим, тим, які заблукали, людям похилого віку, на пошуки загублених речей, пошуки зниклих тварин тощо, становить приблизно 12-13%;

5) весь інший час, тобто приблизно 60%, витрачається на охорону публічного порядку, профілактику проявів тероризму, сепаратизму, екстремізму [15].

Аналіз, проведений Д. Лівінгстоном у праці «Злочини та кримінологія», в основному співпадає з висновками Дж. Ф. Коула. Кількість часу, яку витрачає в середньому поліцейський США на різні види діяльності під час виконання своїх службових обов'язків, за його аналізом, розподіляється таким чином:

1) робота по розкриттю злочинів, скоєних проти особи – 2,96%;

2) робота з розкриття злочинів, скоєних проти власності – 14,82%;

3) регулювання поліцейськими дорожнього руху – 9,20%;

4) спостереження за станом громадського порядку – 9,20%;

5) соціальна допомога малозабезпеченим верствам населення – 13,70%;

6) профілактична діяльність – 50,19% [16].

Система поліції та жандармерії Франції склалась у процесі історичного розвитку країни і є досить своєрідною. Жандармерія Франції, яка обслуговує понад 90% території країни, де проживає 60% населення, підпорядкована Міністерству оборони і виконує його директиви. Поліція обслуговує 10% території та 40% населення і підпорядкована Міністерству юстиції [17].

Наприклад, поліція Парижа патрулює місто, охороняє порядок у місті, займається розкриттям злочинів та ін. В той же час у Парижі ряд особливо важливих об'єктів охороняється жандармерією. При виникненні надзвичайних ситуацій або загрози терористичного акту ці дві правоохоронні організації діють разом [18]. У звичайний вечір в Парижі для охорони публічного порядку задіяні понад 10 тисяч поліцейських та жандармів.

Маленькі міста та сільська місцевість – це повністю юрисдикція жандармерії. Поліція працює лише у великих містах, на залізницях та по окремих напрямках діяльності, наприклад поліція лотерей, моралі та ін. З іншого боку,

жандармерія також має певні напрями роботи, крім охорони громадського порядку. Існує морська та річкова жандармерія, гірська та гірсько-рятувальна жандармерія, жандармерія озброєння та ін.

Залежно від розміру поліцейської дільниці та оперативної обстановки на дільницях чергування поліцейських у Франції організовано по-різному. Там, де поліцейські функції виконує жандармерія і дільниці невеликі, цілодобового чергування немає, але воно може бути запроваджене у випадку ускладнення оперативної обстановки, скоєння серії резонансних злочинів та з інших причин. У звичайний період дільниця зачиняється на ніч, але жандарми є відповідальними, і якщо трапляється якась несподіванка, вони завжди в готовності прибути на місце події.

Отже, превентивна діяльність патрульних служб поліції Великобританії, Канади, США та Франції в тому розумінні, як це прийнято на Україні, окремо як вид діяльності не виділяється, цим займаються всі працівники поліції, що носять формений одяг (за винятком детективів), її змістом охоплюються всі заходи щодо попередження правопорушень, охорони публічного порядку та боротьби зі злочинами. У країнах загального права (на прикладі Великобританії, Канади та США) превентивна діяльність поліції з охорони публічного порядку та боротьби зі злочинністю, профілактики проявів сепаратизму, екстремізму не є централізованою та визначається багатьма нормативними актами (статутами), у тому числі судовими прецедентами. У країнах континентальної правової системи (на прикладі Франції, у т.ч. України) вказаний напрямок діяльності є чітко регламентованим у нормативно-правових актах, що приймаються вищим законодавчим органом влади. Патрульні служби поліції зарубіжних країн володіють значно більшим часом на проведення заходів з попередження, виявлення та припинення правопорушень, тому що не мають дискретних повноважень з притягнення правопорушників до відповідальності.

1. English I., Card R., Butterworth's Police Law, 6-th edition, Butterworth, London 1999. pp. 1, 2, 18, 46, 109, 182, 467, 468, 457-472, 520, 691-694.
2. Dalley M.I., Landry P. R. Changing the Way We Do Business into the Twenty – First Century, Gazette, Vol. 62, # 1, 2000.
3. English I., Card R., Butterworth's Police Law, 6-th edition, Butterworth, London 1999. pp. 1, 2, 18, 46, 109, 182, 467, 468, 457-472, 520, 691-694.
4. Sampson F., Blackstone's Police Manual, General Police Duties 1998/99, London, Blackstone, 1999, pp. 183, 217.
5. Lord Hailshame of Maryenborne, Laws of England, Butterworths, London, 1990. pp. 112, 200.
6. Koch B.C.M. The Politics of Crime Prevention, Aldershot, Ashgate, 1998, p. 103.
7. Report of the Commissioner of Police of the Metropolis 1995/96, Secretary of State for the Home Department, London 1996, p. 111.
8. Butler A.I.P. Police Management 2nd edition, Billing and Sons LTD, Dartmouth, 1994. P. 94.
9. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран. М., 1999. 74 с.
10. Police Review, 1 May, 1998, pp. 22-23.
11. Police Review, 10 April, 1998, p. 18.
12. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків: Основа, Харків, 1996. С. 341.
13. Pony Express #9 1998.
14. Police Chief 1998, May, p. 28.
15. Coul J. The Function and the Role of the Police Studies, Academy of Criminal Justice,

volume 17(2), Baden Wurtemberg, 1994, pp. 12, 21.

16. Livingstone I. Crime and Criminology. 2nd edition, Prentice Hall, New Jersey, 1996, p. 402.

17. Dien F., Maintien de l'Ordre et defense, Preparation au concours d'admission a l'ecole de formation des officiers de gendarmerie, Centre de documentation, Paris, 1996.

18. La Gendarmerie Aujourd'hui, Atlas, Paris, 1991, pp. 84-87.

Солдатенко Олена Анатоліївна

к.ю.н., доц., доцент кафедри

кримінального процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ЗДІЙСНЮВАТИ ВІДБІР ЗРАЗКІВ У ОСОБИ, ДО ПРОВЕДЕННЯ ЇЇ ДОПИТУ ЯК СВІДКА

Порядок отримання зразків для експертизи регламентовано ст. 245 КПК України. Нею визначено, що у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом (ч. 1 ст. 245 КПК України).

Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160-166 КПК України) (ч. 2 ст. 245 КПК України).

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими статтею 241 КПК України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160-166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово (ч. 3 ст. 245 КПК України).

Особливістю отримання зразків для експертизи є те, що ця процесуальна дія направлена не на виявлення і фіксацію доказів у протоколі, а на забезпечення експерта матеріалами, які йому необхідні для порівняльного дослідження з метою вирішення питання щодо ідентифікації матеріальних слідів, інших речових доказів, що виявлені і вилучені під час огляду місця події, обшуку, при провадженні інших слідчих (розшукових) та процесуальних дій. Не дивлячись на те, що зразки містять в собі відповідну інформацію, вони не встановлюють обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, тому використати їх як докази неможливо. Доказового значення ця інформація може набути тільки після проведення експертизи.

Стаття 245 КПК України не визначає поняття і не містить переліку зразків, які одержуються для експертного дослідження. Вони можуть бути різноманітними: ними можуть бути зразки почерку, відбитків пальців рук, крові, слини, інших біологічних виділень людини, зразки волосся, нігтів, піднігтьового вміс-

ту, ґрунту з місця вчинення злочину, зліпки зубів, сліди взяття, транспортних засобів, лаків і фарб, покриттів із цих матеріалів та багато інших. Тобто зразки – це матеріальні об'єкти з певними властивостями чи особливостями, які необхідні стороні кримінального провадження або суду для призначення експертизи, а експерту – для проведення відповідних досліджень і дачі відповідей на поставлені запитання у висновку.

Отриманні для проведення експертизи зразки повинні бути якісними та достатніми, володіти властивостями для здійснення порівняння. При цьому, зазначена процесуальна дія має супроводжуватися додержанням таких вимог:

- достатнім забезпеченням прав і свобод людини;
- отримання зразків повинно здійснюватися належним суб'єктом у передбаченому кримінальним процесуальним законом порядку;
- забезпеченням достовірності отриманих зразків;
- належним оформленням ходу отримання зразків та його результатів.

Аналіз даної кримінальної процесуальної норми свідчить, що вона не дає відповіді на запитання, у кого саме можуть відбиратися зразки для експертизи, і чи такі особи на момент отримання цих зразків повинні мати відповідний статус у кримінальному провадженні.

Тому вважаємо за доцільним проаналізувати та знайти відповідь на питання шляхом умовного розбиття ст. 245 КПК України на дві складові (частини) з метою вирішення поставленої проблеми.

Першою складовою, є той факт, що ч. 1 та ч. 2 ст. 245 КПК України регламентує порядок відібрання всіх зразків та документів, окрім біологічних згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів, а саме в порядку передбаченому ст.ст. 160-166 КПК України. Аналізуючи саме статус особи, у якої маємо право здійснити тимчасовий доступ до речей та документів, то законодавець конкретно її не визначає, а обмежується лише поняттям «Особа, у володінні якої знаходиться такі речі і документи».

Таким чином, якщо це не стосується відібрання біологічних зразків, то у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони мають право відбиратися стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи у будь-якої особи, в тому числі і у свідка.

Другою складовою, є той факт, що відібрання біологічних зразків у особи (ч. 3 ст.245 КПК України) здійснюється за правилами ст. 241 КПК України. Як відомо, положеннями ст. 241 КПК України визначаються мета, підстави і процесуальний порядок освідування особи. Зокрема, в ч. 1 ст. 241 КПК зазначено, що слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для нього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Виходячи з цього, є всі обґрунтовані підстави стверджувати, що отримання біологічних зразків може здійснюватися як у підозрюваного чи потерпілого, так і у свідка. Необхідність у цьому може виникати в різних процесуальних ситуаціях: наприклад, якщо необхідно перевірити, чи не залишені свідком сліди на місці події або на речах, вилучених в ході проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій.

Це дає нам підстави визначити чітку і конкретну позицію щодо не можли-

вості здійснювати відібрання біологічних зразків у особи, до проведення її допиту в якості свідка, оскільки в такому випадку свідок не має змоги належним чином використовувати належні йому права, передбачені ч. 1 ст. 66 КПК України.

Зазначена позиція знаходить своє певне підтвердження і у Інформаційному листі апеляційного суду Кіровоградської області «Про деякі питання застосування положень Кримінального процесуального кодексу України під час судового провадження у першій інстанції», де зазначено що відібрання біологічних зразків для експертизи можливе у осіб, які перебувають у процесуальному статусі підозрюваного (ст. 42 КПК), потерпілого (ст. 55 КПК), свідка (ст. 65 КПК).

Таким чином можна зробити висновок про те, що особа у кримінальному провадженні набуває повноцінний статус свідка тільки під час її допиту. А оскільки відібрання біологічних зразків у осіб здійснюється за правилами ст. 241 КПК України «Освідування особи», які перебувають у процесуальному статусі підозрюваного (ст. 42 КПК України), потерпілого (ст. 55 КПК України), свідка (ст. 65 КПК України), то відібрання біологічних зразків у свідка можливо також тільки після його допиту.

В той же час кримінальний процесуальний закон дозволяє здійснювати відібрання зразків з речей і документів у особи, до проведення її допиту в якості свідка, процесуальний порядок якого встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей та документів (ст. ст. 160-166 КПК України).

Телійчук Віталій Григорович,

к.ю.н., с.н.с., доц., доцент кафедри

Кисельов Андрій Олександрович

к.ю.н., ст. викладач кафедри

оперативно-розшукової діяльності

та спеціальної техніки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Протидія злочинності оперативно-розшуковими заходами містить у собі систему оперативно-розшукових та інших заходів і реалізується в окремих організаційно-тактичних формах. Однією з них є оперативно-розшукове запобігання злочинам, яке фактично є формою реалізації концепції філософів-гуманістів про те, що краще запобігти злочинам, ніж карати за їх вчинення. Фактично названа форма ОРД є реалізацією світових стандартів та вимог Конституції України щодо забезпечення органами державної влади дотримання законів, охорони громадського порядку, прав і законних інтересів громадян. Враховуючи те, що оперативно-розшукова стратегія є складовою державної стратегії протидії злочинності взагалі, оперативно-розшукове запобігання злочинності слід розглядати як складову запобіжної діяльності держави. Отже, актуальність дослідження питань оперативно-розшукового запобігання злочинності зумовлена низкою об'єктивних чинників.

Протидія злочинності – одна з необхідних умов реформування українського суспільства. За роки незалежності в Україні було прийнято багато законів, указів, концепцій, програм, інших нормативно-правових актів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю та корупцією, а також на реформування правоохоронних і судових органів. Але всі ці заходи не дали відчутних позитивних результатів. Запобігання злочинності не стало одним із пріоритетів внутрішньої політики. Нині дуже гостро стоїть питання: іти далі шляхом криміналізації суспільства – чи шляхом запобігання і протидії кримінальній експансії? [1].

Проблемам запобігання злочинів з використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності були присвячені роботи таких фахівців, як І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Горбачевський, Л.Ф. Гула, С.В. Діденко, В.П., Дробот, І.М. Зубач, Д.Г. Казначеев, А.Г. Лісовий, В.П. Меживой, Р.А. Халілев, П.Я. Мінка, Д.Й. Никифорчук, В.О. Глушков, О.В. Кириченко, Д.А. Михайличенко, Н.Є. Філіпенко та ін.

У протидії злочинності особливе місце відводиться запобіганню злочинним проявам та іншим видам правопорушень. У зв'язку з цим залишається актуальним постулат, що злочин легше та важливіше запобігти, ніж розслідувати, а потім здійснювати правосуддя. Тому головним напрямком протидії злочинності є запобігання їй. Значення запобігання злочинам як головного напрямку протидії злочинності визначається тим, що воно є найбільш гуманним та ефективним засобом підтримки правопорядку, забезпечення безпеки суспільства тощо. Одним з різновидів запобігання злочинам НПУ є оперативно-розшукове запобігання [2].

У теорії попередження злочинності протидія злочинам, як складна система діяльність, поєднує такі підсистем: 1) загальну організацію боротьби (інформаційно-аналітична діяльність, кримінологічне прогнозування, визначення стратегії й тактики боротьби зі злочинністю, програмування боротьби зі злочинністю, створення і вдосконалення правової основи, реалізація, коректування програм боротьби зі злочинністю, координація діяльності суб'єктів щодо боротьби зі злочинністю, організація та розвиток наукових досліджень у цій сфері, підготовка професійних кадрів і підвищення їх кваліфікації, формування правової культури членів суспільства тощо); 2) профілактику злочинів як систему заходів, які застосовують у суспільстві, щоб стримати зростання злочинності і знизити, за можливості, її рівень усуненням детермінант злочинності, а також за допомогою запобігання та припинення конкретних злочинів; 3) правоохоронну діяльність, що передбачає репресивну (каральну) практику (здебільшого, розкриття злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності, призначення покарання особам, винним у вчиненні злочинів тощо), а також право відновлювальної діяльності (відновлення порушених злочином законних прав і інтересів, забезпечення відшкодування завданої шкоди тощо). При цьому у кожному конкретному випадку щодо різних видів злочинів співвідношення правоохоронної діяльності та профілактики має бути максимально збалансованим [3].

Оперативно-розшукова діяльність займає особливе місце в системі державно-правового регулювання, будучи, по суті, закритою формою контролю девіантної поведінки, і в силу цього потребує жорсткої регламентації. Оперативно-розшукова профілактика є однією з організаційно-правових форм ОРД, складо-

вою (елементом) загальної системи заходів, здійснюваних всіма державними органами, громадськими організаціями щодо попередження правопорушень.

Ефективність здійснення оперативно-розшукової профілактики певною мірою залежить від правильного розуміння її сутності та визначення її місця в системі запобіжної діяльності ОВС. На сьогодні, на жаль, в теорії і на практиці використовується різна термінологія щодо визначення поняття запобігання злочинності: «запобігання», «попередження», «профілактика», «припинення», «боротьба», «протидія» тощо. Дехто з кримінологів зазначені терміни вважає синонімами, з чим неможливо погодитись. Заслуговує на увагу позиція А.Ф. Зелінського, який намагався знайти універсальну категорію, яка б адекватно відображала форми протидії злочинності, не пов'язані з кримінальним покаранням. Такою категорією він вважав попередження злочинів як систему заходів, які вживає суспільство для того, щоб стримувати зростання злочинності і, по можливості, знизити її реальний рівень шляхом усунення та нейтралізації її причин та умов, що їй сприяють. Більш вдалою як об'єднувальною категорією є «запобігання злочину». Вона повинна об'єднувати поняття профілактики, попередження і припинення злочину, при чому саме в такій послідовності, яка характеризує, окрім іншого, і ступінь наближення діяння до його безпосереднього вчинення злочину. Після вчинення злочину розпочинається дія другого напрямку протидії злочинності – застосування кримінально-правових засобів впливу на неї, основним з яких залишається кримінальне покарання [4].

Як свідчать наукові праці вчених та практична діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів, в наш час особливої уваги вимагає дослідження та визначення правового аспекту оперативно-розшукової діяльності та її основної категорії оперативно-розшукової тактики. З урахуванням стану протидії сучасної злочинності і особливо організованої, протидіяти їй тільки гласними силами дуже важко або зовсім неможливо. Тому, оперативно-розшукова діяльність відіграє в цьому процесі важливу роль. Як відомо, у протидії злочинності застосовуються негласні сили, засоби, форми та методи ОРД. На жаль, застосування негласного апарату, засобів, методів і форм ОРД інколи призводить до дій, які межують з порушенням законів. У зв'язку з цим оперативно-розшукова діяльність, як і будь-яка діяльність, потребує обов'язкового правового регулювання, а процес застосування елементів оперативно-розшукової тактики у протидії злочинності, на нашу думку, – особливого.

Аналіз низки нормативно-правових актів, що представляють вітчизняне та зарубіжне законодавство у сфері оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження, підсумки вивчення досвіду правоохоронної діяльності в Україні свідчать про те, що в сучасний період виникає нагальна потреба у реформуванні концептуальних підходів до організації роботи оперативно-розшукових підрозділів та органів досудового розслідування й суду. Заслуговують на підтримку та схвалення кримінальні процесуальні норми, що забезпечують максимально швидке реагування органами досудового розслідування на повідомлення про вчинений злочин, із яких джерел воно б не надходило. Система слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, передбачена в новому КПК України, є унікальною і найбільш досконалою, порівняно із законодавством як країн СНД, так і Європи, та в перспективі надасть можливість проводити досудове розслідування з найбільшою ефективністю та в

максимально короткі проміжки часу.

Проте, зміни, внесені до Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, значно звузили поле діяльності оперативних підрозділів, які свої знання та професіоналізм у протидії злочинності могли б використати у більшій мірі, за умов належної правової регламентації її ведення [5, с.338-339].

На наш погляд, визначення структурних елементів оперативно-розшукової протидії злочинам підрозділами кримінальної поліції можливо шляхом аналізу завдань, які ставляться Національній поліції щодо протидії злочинності. Зі змісту ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію України» випливає, що метою оперативно-розшукової протидії злочинам підрозділами кримінальної поліції є зниження рівня злочинності у суспільстві, що можливо шляхом запобігання злочинів і осіб, що їх вчинили.

Головну правову основу оперативно-розшукової діяльності, а відповідно й оперативно-розшукової протидії злочинності становить Конституція України. Її норми є нормами прямої дії та мають найвищу юридичну силу. Всі інші закони й підзаконні нормативні акти повинні відповідати Конституції.

Практичний досвід діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції свідчить, що не лише Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальний процесуальний кодекс відіграють ключову роль для здійснення їхньої діяльності та проведення низки оперативних заходів. Вагомими є й відомчі накази та інструкції, які спрямовані на виконання вказаних законів. Вони детально та зрозуміло, на основі розробки їх досвідченими практичними працівниками, допомагають втілити в життя мертві декларативні положення вказаних вище законодавчих актів, створюючи теоретичний механізм та виступаючи методико-правовою основою для діяльності згаданих підрозділів.

Нині констатуємо відсутність серйозних успіхів у справі протидії злочинності, що не може в остаточному підсумку привести до корінного зламу негативних тенденцій і якісній зміні кримінологічної обстановки. Такий стан речей є наслідком:

відставання правової бази від потреб правоохоронної практики; недоліків у діяльності правоохоронних і контрольно-наглядових органів, насамперед їхньої роз’єднаності, відтоку професійних кадрів, нерозв’язаності проблем матеріально-технічного і фінансового забезпечення; складної криміногенної ситуації в регіоні; руйнування системи профілактики злочинів; відсутності взаємодії між інститутами державної влади і громадянського суспільства [6].

1.Телійчук В. Г.Оперативно-розшукове запобігання розбійним нападам / В. Г. Телійчук // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 435-441. – Режимдоступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2015_1_61.

2.Мишко В. В. Складові запобігання злочинам оперативними підрозділами ОВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved>

3.Кушпінт В. П. Оперативно-розшукова профілактика у системі протидії злочинам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4923/kyshpit2.pdf>

4.Кириченко О.В., Шевченко О.А., Оперативно-розшукова профілактика злочинів як вид діяльності ОВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/29643/%CA>

5.Телійчук В. Г.Теоретико-правові та практичні проблеми оперативно-розшукового законодавства / В. Г. Телійчук // Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції (7–8 квітня 2017 р.). Кропивницький : «КОД», 2017. – с.338-343.

6.Телійчук В. Г.Нормативно-правові акти підзаконного характеру як складова частина нормативного регулювання оперативно-розшукової протидії грабеджам і розбійним нападам / В. Г. Телійчук // Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 25 травня 2017 р.). – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – с.87-91

Тунтула Александра Сергеевна

к.ю.н., доц., доцент кафедри
гражданского и уголовного права и процесса
Черноморского национального университета
имени Петра Могилы, г. Николаев

НОВАЯ ДОКТРИНА СТУПЕНЧАТОГО СУЩНОСТНОГО ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ СУБЪЕКТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ АНТИКРИМИНАЛЬНЫХ СВЕДЕНИЙ

Предлагается вторая вариация новой доктрины ступенчатого сущностного видового деления субъективных источников антиделиктных сведений [1, с. 236-270] в развитие диссертационной позиции С. А. Кириченко [2, с. 181-184] в следующей редакции:

1. Личностные источники антиделиктных сведений, т.е. вменяемое физическое лицо, находящееся в сознании и могущее по возрасту осознанно передавать свои мысли, из памяти которой посредством непосредственного общения с ним либо опосредованного исследования его психофизиологических реакций на процесс такого общения или его внутренних переживаний в связи с деяниями, проводимых с ним или затрагивающих его, антиделиктолог получает сведения, которые могут иметь значение для эффективного и/или рационального и/либо качественного противодействия определенному правонарушению, когда *в зависимости от способа восприятия и содержания этих сведений, отношения к правонарушению и особенностей процессуального статуса социосубъекта в антикриминальном судопроизводстве* такого рода источники делятся на следующие виды:

1.1. *Заявитель* – лицо, обратившееся в антиделиктный орган с заявлением или сообщением о продолжающемся, уже содеянном или только готовящемся реальном либо предполагаемом криминальном правонарушении.

1.2. *Свидетель* – лицо, в отношении которого главный субъект антикриминального судопроизводства не имеет обоснованных сведений об его участии в криминальном правонарушении, которое не потерпело от этого деяния (события, явления) и хранит в памяти какие-либо сведения, имеющие значение для правильного разрешения антикриминального дела.

По способу восприятия и содержанию такого рода сведений свидетели делятся на:

1.2.1. *Очевидца* – лицо, непосредственно (воочию) наблюдавшее обстоятельство приготовления или совершения криминального правонаруше-

ния либо сокрытия его следов, не несущее ответственность за недонесение или сообщившее в антиделиктные органы об обстоятельствах данного деяния (события, явления).

1.2.2. *Параочевидца* – аналогичное лицо, знающее об указанных обстоятельствах из иных источников.

1.2.3. *Парасвидетеля* – лицо, могущее дать показания в отношении любых иных юридических фактов (обстоятельств), значимых для разрешения антикриминального дела.

1.3. *Потерпевший* – физическое лицо, которому криминальным правонарушением причинен физический и/или имущественный и/либо первичный моральный вред и вторичный моральный вред, либо юридическое лицо, которому при этих же обстоятельствах причинен такой же, кроме физического, вред.

По отношению к факту причинения вреда и восприятия процесса его причинения потерпевшие подразделяются на:

1.3.1. *Де-факто потерпевшего* – лицо, которому криминальным правонарушением такой вред причинен непосредственно и которое осознанно наблюдала данное деяние (событие, явление).

1.3.2. *Де-факто парাপотерпевшего* – лицо, которому криминальным правонарушением такой вред причинен непосредственно, но которое в силу бессознательного состояния или невменяемости, ограниченной вменяемости, отсутствия на месте деяния (например, при краже) и иных причин не могло осознанно наблюдать данное деяние (событие, явление).

1.3.3. *Де-юре потерпевшего* – лицо, которому криминальным правонарушением такой ущерб причинен опосредованно, которое признано потерпевшим в силу закона, и которое непосредственно (воочию) наблюдало данное деяние (событие, явление).

1.3.4. *Де-юре парাপотерпевшего* – лицо, которому криминальным правонарушением такой ущерб причинен опосредованно, которое признано потерпевшим в силу закона, и которое в силу изложенных для де-факто потерпевшего причин не наблюдало данное деяние (событие, явление).

1.4. *Представитель потерпевшего* – лицо, представляющее интересы потерпевшего от криминального правонарушения юридического лица или умершего вследствие такого же деяния (события, явления) лица, либо дошкольника, малолетнего лица, подростка, ограничено недееспособного или недееспособного лица, потерпевшего от данного деяния (события, явления).

1.5. *Истец* – физическое или юридическое лицо, которому криминальным правонарушением причинен вред, в связи с чем оно, как потерпевший, подало иск о возмещении вреда или об ином восстановлении своих прав, свобод, обязанностей и/или интересов либо иное лицо, в т. ч. и прокурор, который подал такой иск в интересах государства или умершего потерпевшего, дошкольника, малолетнего лица, подростка либо лиц, признанных в установленном порядке недееспособными или ограниченно дееспособными, а также иных лиц, которые по состоянию здоровья либо по иным уважительным причинам самостоятельно не могут восстановить подачей иска свои нарушенные права, свободы, обязанности и/или интересы.

1.6. *Представитель истца* – лицо, которое представляет интересы юридического лица или умершего, дошкольника, малолетнего лица, подростка

тка, ограничено недееспособного или недееспособного физического лица, которые, в т. ч. и прокурор в интересах государства, подали иск о возмещении причиненного криминальным правонарушением вреда или об ином восстановлении нарушенных таким деянием (событием, явлением) их правового статуса.

1.7. *Преследуемый* – лицо, в отношении которого у главного субъекта антикриминального судопроизводства имеются обоснованные сведения о приготовлении или совершения им определенного криминального правонарушения, с началом и степенью доказанности чего в предусмотренном Кодексом антикриминального судопроизводства Украины порядке процессуальный статус указанного лица меняется на:

1.7.1. *Подозреваемого* – с началом доказательства такого рода обстоятельств за базисным, специальным или частным предметом доказывания путем проведения любого получающего или соблюдающего процессуального действия, в т. ч. направление этому лицу уведомления о подозрении и внесение в Единый реестр досудебных расследований заявления или сообщения о подготовке или совершении криминального правонарушения, которое еще продолжается или уже завершилось, допроса преследуемого по поводу указанных обстоятельств или проведения с ним по этому поводу любого иного получающего или соблюдающего процессуального действия, задержания лица по подозрению в совершении определенного криминального правонарушения или избрания ему определенной меры пресечения.

1.7.2. *Обвиняемого* – с момента завершения процедуры доказывания вины преследуемого в совершении состава конкретного криминального правонарушения, в силу чего безотлагательно должно быть вынесено постановление о предъявлении ему обвинения, и это лицо должно быть допрошено.

1.7.3. *Подсудимого* – с завершением процедуры доказывания всех обстоятельств и судебной подготовки, необходимой для правильного судебного рассмотрения антикриминального дела, что обуславливает безотлагательное назначение дела для такого рассмотрения.

1.7.4. *Осужденного* – с вынесением обвинительного приговора или окончательного решения следователя о закрытии производства по антикриминальному делу по нереабилитирующим обстоятельствам, предусмотренным определенной нормой Антикриминального кодекса Украины.

1.7.5. *Оправданного* – с вынесением оправдательного приговора или окончательного решения следователя о закрытии антикриминального дела производством по реабилитирующим обстоятельствам, предусмотренным определенной нормой Антикриминального кодекса Украины.

1.7.6. *Причастного* – с вынесением нейтрального приговора или окончательного решения следователя о прекращении производства по антикриминальному делу в силу недоказанности вины преследуемого, т.е. когда все возможности для формирования внутреннего (без влияния внешних факторов) убеждения главного субъекта антикриминального судопроизводства о виновности или невиновности данного лица уже исчерпаны.

1.7.7. *Парапричастного* – с вынесением окончательного судебного решения о привлечении несовершеннолетнего, не достигшего возраста назначения наказания, к карательно-воспитательной (применение принудитель-

ных мер воспитательного характера), восстановительной и сопутствующей антикриминальной ответственности, которую за дошкольника или малолетнего несет опекун либо лицо или учреждение, его заменяющие.

1.7.8. *Квазипричастного* – с вынесением окончательного судебного решения о привлечении невменяемого или ограниченно вменяемого лица в карательно-воспитательной антикриминальной ответственности (применение принудительных мер медицинского характера), а опекуна или попечителя либо лица или учреждения, его заменяющих – до восстановительной и сопутствующей антикриминальной ответственности.

1.7.9. *Квазипарапричастного* – с вынесением окончательного судебного решения о привлечении к восстановительной и сопутствующей антикриминальной ответственности лица, совершившего общественно опасное деяние, не предусмотренное Особенной частью Антикриминального кодекса Украины.

1.8. *Представитель преследуемого* – лицо, представляющее интересы совершеннолетнего преследуемого.

1.9. *Законный представитель преследуемого* – лицо, представляющее интересы несовершеннолетнего преследуемого.

1.10. *Ответчик* – физическое или юридическое лицо либо государство или межгосударственное образование, которому совершением криминального правонарушения причинен вред либо нарушены иные права, свободы, обязанности и/или интересы потерпевшего, а также иное физическое или юридическое лицо, которое в силу закона несет имущественную и иную юридическую ответственность за ущерб, причиненный общественно опасными деяниями дошкольника, малолетнего лица или подростка, ограниченно вменяемого или невменяемого лица.

1.11. *Представитель ответчика* – лицо, представляющее физическое или юридическое лицо либо государство или межгосударственное образование в качестве ответчика.

1.12. *Третье лицо с самостоятельными требованиями* – лицо, выступающее на стороне истца или ответчика и заявляющее в контексте обстоятельств иска самостоятельные требования, т.е. имеет определенный интерес к правам, свободам, и/или обязанностям истца либо ответчика.

1.13. *Третье лицо без самостоятельных требований* – лицо, выступающее на стороне истца или ответчика и не заявляющее в контексте обстоятельств иска самостоятельные требования, но все же имеющее определенный интерес к правам, свободам и/или обязанностям истца либо ответчика, который может удовлетворить в данном или в ином антиделиктном судопроизводстве.

1.14. *Представитель третьего лица* – лицо, представляющее физическое или юридическое лицо либо государство или межгосударственное образование в качестве третьего лица с самостоятельными требованиями или без таковых требований на стороне истца либо ответчика.

1.15. *Эксперт* – лицо, которое в установленном Кодексом антикриминального судопроизводства Украины порядке провело экспертное исследование, и по этому поводу у главного субъекта и иных участников антикриминального судопроизводства возникла необходимость получить от нее до-

полнительные пояснения.

2. Субъективные документы, т.е. такие субъективные визуальные и звуковые образы, которые отразились на материальных объектах в виде букв и/или цифр и/либо иных формализованных знаков письменной и/или звуковой речи и/либо в виде отражений любых иных переработанных мышлением человека результатов ее чувственного восприятия окружающего мира (признаков внешнего строения объекта или признаков внешности человека, признаков общего внешнего и/или внутреннего воздействия, признаков механизма взаимодействия объектов, признаков характеристики качественного-количественного содержания объекта) , когда *особенности создания, изменения, хранения и уничтожения такого рода отражений определяют наличие таких видов субъективных документов:*

2.1. Субъективные письменные документы.

2.2. Субъективные изодокументы.

2.3. Субъективные фотодокументы.

2.4. Субъективные аудиодокументы.

2.5. Субъективные кинодокументы.

2.6. Субъективные видеодокументы.

2.7. Субъективные голографические документы.

2.8. Субъективные электрографические документы.

2.9. Субъективные пластиковые документы.

2.10. Субъективные электронные документы.

2.11. Субъективные компьютерные документы.

2.12. Субъективные полидокументы, сочетающие в себе два и более вида названных разновидностей субъективных документов, например, протокол обследования места деяния (события, явления) с приложением его схемы или развернутой таблично-описательный план работы следователя на полгода и др.

2.13. Другие виды субъективных документов, которые могут появиться по мере развития информационных и иных технологий.

1. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира: коллективная монография / кол. авторов под науч. ред. А. А. Кириченко. – Второе издание. – Николаев: Ник. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. – 1008 с.

2. Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генеза і можливості удосконалення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 221 с.

Федченко Володимир Михайлович

к.ю.н., доц., професор кафедри
кримінального процесу

Павлова Наталія Валеріївна

к.ю.н, ст. викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПЕРЕДАННЯ ТА ПЕРЕЙНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: ЙОГО ОКРЕМІ АСПЕКТИ

У разі необхідності в проведенні процесуальних дій на території іноземної держави та можливості їх виконання згідно з чинними міжнародними договорами та іншим законодавством України готується запит (доручення, клопотання) про міжнародне співробітництво органом, який здійснює кримінальне провадження, або уповноваженим ним органом згідно з вимогами КПК та відповідного міжнародного договору України (ст. 548 КПК України).

Правовою основою здійснення міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні є не лише положення КПК України, але й двохсторонні, багатосторонні договори з питань міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні[1, 2].

Одним з різновидів міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні є передання та перейняття кримінального провадження. Передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави наряду з Європейською конвенцією «Про передачу провадження у кримінальних справах» 1972 року передбачено і положеннями чинного КПК України. Вказаними нормами визначено, що розгляд клопотання слідчого, погодженого з прокурором, прокурора або суду про передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави розглядаються уповноваженим (центральним) органом України протягом двадцяти днів з моменту надходження (ч. 1 ст. 599). Законодавцем також передбачені вимоги щодо змісту та форми такого клопотання, і які додатки до нього додаються.

Передання провадження умовно можна поділити на два різновиди. Перше відбувається, коли кримінальне провадження передається без особи, яка у ньому притягується до відповідальності. Друге відбувається, коли така особа передається разом з кримінальним провадженням.

Перший різновид передання кримінального провадження відбувається, коли неможливо притягнути особу до кримінальної відповідальності в країні, де така особа вчинила злочин, оскільки особа встигла виїхати до іншої країни. І ця країна, за підстав визначених міжнародним правовим договором, або з інших правових підстав відмовляється видавати таку особу державі, в якій було вчинено злочин. За таких обставин країна, в якій вчинено злочин, змушена передавати своє кримінальне провадження іншій державі. А тому, в рамках міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні, звертається з кло-

потанням про передачу незавершеного кримінального провадження до країни, в якій злочинець переховується.

У свою чергу, за наявності визначених міжнародною правовою угодою підстав та умов, держава, в якій злочинець переховується, переймає це провадження та виносить в подальшому своє кінцеве процесуальне рішення у ньому.

Випадки, коли уповноважені компетентні органи України можуть звернутися до уповноважених компетентних органів іншої Договірної Держави із клопотанням про порушення кримінального переслідування щодо особи передбачені п.1 ст. 8 Європейської Конвенції про передачу провадження у кримінальних справах. Такими випадками є: 1) якщо підозрювана особа має постійне помешкання в запитуваній державі; 2) є громадянином запитуваної держави або якщо ця держава є країною його походження; 3) якщо підозрювана особа відбуває або має відбувати в запитуваній державі покарання, яке передбачає позбавлення волі; 4) якщо в запитуваній державі за той же самий злочин або за інші злочини проти підозрюваної особи порушено кримінальне переслідування; 5) якщо держава, яка запитує, вважає, що передача провадження виправдана інтересами встановлення істини, і зокрема, що найбільш суттєві докази знаходяться в запитуваній державі; 6) якщо вона вважає, що виконання в запитуваній державі вироку, у разі винесення такого, може збільшити можливість соціальної реабілітації засудженого; 7) якщо вона вважає, що присутність на судовому засіданні підозрюваної особи не може бути забезпечена в запитуючій державі, в той час як її присутність на судовому засіданні може бути забезпечена в запитуваній державі; 8) якщо вона вважає, що не може сама виконати вирок, у разі винесення такого, навіть з використанням екстрадиції, в той час як запитувана держава спроможна це зробити [3].

Другий різновид передання відбувається, коли разом з кримінальним провадженням з України до іншої країни передається особа, яка є засудженою у цьому кримінальному провадженні. Такий вид передання кримінального провадження разом з передачею засудженого можливий з позиції доцільності правової допомоги і розгляду клопотання у відповідній державі. З цього питання у положеннях п. 2 ст. 8 вищевказаної Конвенції зазначено, якщо підозрювана особа була остаточно засуджена в Договірній Державі, ця держава може звернутися із клопотанням про передачу провадження у справі в одному або декількох випадках, наведених в пункті 1 цієї статті, лише тоді, коли вона сама не може виконати вирок, навіть з використанням екстрадиції, і якщо інша Договірна Держава не визнає принцип виконання вироку, постановленого іноземною державою, або відмовляється виконати такий вирок.

А втім, передача неможлива, якщо така особа не надала про це своєї письмової згоди. Більш цього, засуджена особа, яка надала згоду на передачу в іноземну державу для подальшого відбування покарання, може відмовитися від такої передачі у будь-який час до перетину нею державного кордону України. У разі ж отримання інформації про таку відмову, Міністерство юстиції України негайно припиняє розгляд питання про передачу або, у відповідних випадках, вживає заходів для припинення передачі (ч.7 ст. 606 КПК).

Перейняття ж кримінального провадження від іншої держави за її запитом про правову допомогу можливе з боку уповноважених компетентних органів України лише у випадку, коли судовими органами іноземної держави, ще не

було ухвалено вирок у цьому кримінальному провадженні. До того ж, таке перейняття можливе за дотримання таких умов: 1) особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території; 2) особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є іноземцем або особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача згідно із КПК України або міжнародним договором України неможлива або у видачі відмовлено; 3) запитуюча держава надала гарантії, що у разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення; 4) діяння, якого стосується запит, є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 595 КПК).

Слід зазначити, що за клопотанням компетентного органу іншої держави особа, щодо якої така держава має намір направити запит про передання кримінального провадження, може за запитом такої держави триматися під вартою на території України не більше ніж сорок діб. Після закінчення вказаного строку, якщо запит про перейняття кримінального провадження не надійшов, зазначена особа звільняється з-під варти.

Але, навіть при наявності вище зазначених умов, кримінальне провадження не може бути перейняте, якщо: 1) відносно цієї особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено виправдувальний вирок; 2) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено обвинувальний вирок, за яким покарання вже відбулося або виконується; 3) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні закрито кримінальне провадження або її звільнено від відбування покарання у зв'язку з помилуванням або амністією; 4) провадження щодо заявленого кримінального правопорушення не може здійснюватися у зв'язку із закінченням строку давності (ст. 596 КПК).

При прийнятті рішення про перейняття кримінального провадження від компетентного органу іноземної держави таке провадження розпочинається зі стадії досудового розслідування та здійснюється згідно вимог КПК України, а призначене у ньому судом України покарання не повинно бути суворішим від покарання, передбаченого законом запитуючої держави за таке ж кримінальне правопорушення. До того ж, копія остаточного процесуального рішення по цьому кримінальному провадженню обов'язково надсилається компетентному органу держави, за запитом якої вказане кримінальне провадження було перейняте (ст. 598 КПК).

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що положення КПК України з питань міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні та відповідні міжнародні правові угоди, що ратифіковані Україною регламентують чітко порядок передачі матеріалів кримінального провадження, підстави для відмови у задоволенні клопотання про перейняття, передачу кримінального провадження, підстави передачі клопотання. Доречі, строк розгляду таких клопотань (20 днів) передбачено лише для уповноваженого центрального органу.

Таким чином, поза межами правової регламентації залишено: 1) умови, за дотримання яких слідчий має право звернутися з клопотанням про передачу незавершеного кримінального провадження до прокурора-процесуального ке-

рівника з розслідування, з метою його подальшого передання компетентному органу іноземної держави; 2) в які строки прокурор, як процесуальний керівник з розслідування повинен розглянути вказане клопотання; 3) яке процесуальне рішення він може прийняти за результатами розгляду клопотання; 4) яким процесуальним документом оформити рішення щодо розгляду клопотання; 5) в який строк повернути клопотання разом з матеріалами кримінального провадження та відповідними додатками на доопрацювання слідчому, або все зазначене після погодження направити вищестоящому прокурору для подальшого його передання на розгляд уповноваженому центральному органу.

Відсутність чіткої правової регламентації щодо вказаних аспектів, лише сприятиме виникненню певної плутанини і неузгодженості, затягуванню у розгляді таких клопотань. Не можна виключити й халатного відношення, і навіть певні зловживання з боку відповідних уповноважених осіб.

При визначенні умов, за яких слідчий має право звернутися з клопотанням до прокурора про передачу незавершеного кримінального провадження доцільно врахувати наступні обставини: 1) існування процесуальних строків з обов'язковим зазначенням дати їх закінчення; 2) наявність повідомлення про підозру; 3) чи прийняте рішення щодо речових доказів, якщо такі є; 4) чи обов'язково виконані у повному обсязі на території України всі необхідні та можливі за відсутності підозрюваного процесуальні дії; 5) чи враховані вимоги відповідних міжнародних договорів щодо перекладу матеріалів кримінального провадження; 6) чи належно зброшуровані, пронумеровані матеріали кримінального провадження разом з описом і наявними у ньому додатками.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2017 р.: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А,В., 2017. – 372с. – (Кодекси України)

2. Генеральна прокуратура України. Міжнародні договори України:// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/>

3. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (ETS 073) Страсбург, 15 травня 1972 року <https://www.gp.gov.ua/ua/mijbogato.html/>. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/mijbogato.html/>.

Філіпп Анастасія Володимирівна
к.ю.н., ст. викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОТЕРПЛІ ВІД ЗЛОЧИНІВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Поняття жертви злочину з давніх часів використовується у кримінології. Незважаючи на те, що активна увага віктимологічній складовій стала приділятися лише в останні десятиліття (проблематика віктимології стала більш активно та широко розглядатись у навчальній та науковій літературі), безспірним є твердження про те, що жертва злочину посідає одне з ключових місць в механізмі злочинного посягання.

Не секрет, що значна частина злочинців цілком «свідомо» обирають своїх жертв, і мова йде не лише про злочини проти особи. Іншими словами, зловмисник завжди обирає хоча б на підсвідомому рівні на кого посягнути навіть у сфері злочинів проти власності, громадського порядку і моральності та у багатьох інших. Віддзеркалення «портрету» середньостатистичної жертви злочину певним чином вказує і на самих злочинців. Які жертви злочинів – такі й злочинці. Зрозуміло, що це не означає тотожність злочинця та жертви, проте дозволяє виокремити чіткі зв'язки та закономірності.

Останні роки Україна знаходиться у достатньо складному соціально-економічному становищі. Численні реформи, антитерористична операція та інші суспільно-політичні події негативним чином впливають на стан злочинності в цілому.

В той же час, оперуючи абсолютними показниками злочинності в Україні, можна констатувати той факт, що починаючи з 2013 року і до сьогоднішнього часу, спостерігається зменшення загальної кількості злочинів, що вчиняються на нашій території. У 2013 році було зареєстровано 563560 злочинів, у 2014 – 529139, у 2015 – 565182, у 2016 – 592604, у 2017 – 523911 злочинів відповідно. Як можна побачити, з огляду на показники злочинів які були зареєстровані протягом року (у названий період), в перспективі п'яти років їх кількість дещо зменшується. Змінюються типи та види найбільш поширеної злочинної поведінки, проте загальна кількість стає меншою.

Поряд із цим, питання про кількість жертв, які постраждали протягом року від злочинних посягань – ставиться дуже рідко чи не ставиться взагалі. Навіть ЗМІ, у яких охоче розказують про «збільшення» рівня злочинності та «погіршення» ситуації зазвичай обходять це питання стороною. Тим не менш, напевно чи можна надати комплексну характеристику злочинності за певний проміжок часу, оминувши увагою жертв злочинів. В решті решт – жертва злочину це обов'язковий «учасник» злочинного посягання майже для всіх діянь передбачених Кримінальним кодексом України.

Огляд статистичних даних Генеральної прокуратури України (щорічні Єдині звіти про злочинність з 2013 по 2017 роки) показує, що починаючи з 2013 року, в Україні було зареєстровано відповідну кількість жертв злочинів: 2013 рік – 426651 особа, 2014 – 393532 особи, 2015 – 412689 осіб, 2016 – 444617 осіб, 2017 – 374238 осіб. Як можна побачити, після суттєвого спаду у 2014 році, кількість жертв значно зростає до 2017 року, у якому спостерігається різке падіння.

Кількість жертв у 2017 році – менша ніж на перший рік у вибірці, а тому в цілому можна сказати, що спостерігаються загальні довготривалі тенденції щодо зменшення кількості потерпілих від злочинів протягом 2013-2017 років. Дані процеси відбуваються на «фоні» загального зменшення кількості вчинюваних щорічно злочинів.

Більш глибокий аналіз статистичних даних Генеральної прокуратури дозволяє в цілому підтвердити наведені вище дані. Так, згідно зі статистикою по жертвам злочинів у період з 2013 по 2017 роки, спостерігається зменшення кількості потерпілих від злочинів жінок. Якщо у 2013 році від злочинів в Україні постраждало 170439 жінок, то у 2014 вже – 147800, у 2015 – 156190, у 2016 – 167099, а у 2017 – 133633 жінки. Наведені показники чітко демонструють зме-

ншення кількості посягань на осіб жіночої статі в Україні.

Схожа ситуація простежується і в сфері потерпілих неповнолітніх та малолітніх осіб. Станом на кінець 2013 року від злочинів постраждало 7446 неповнолітніх, 2014 – 4996, 2015 – 4809, 2016 – 4838, 2017 – 4095 неповнолітніх. Дані щодо неповнолітніх потерпілих виглядають доволі оптимістично, адже їх кількість зменшилась майже вдвічі. Що стосується малолітніх осіб, які стали жертвою злочину, то протягом 2013 року їх зареєстровано – 3267 осіб, протягом 2014 року – 2345 осіб, 2015 – 2241, 2016 – 2362, 2017 – 2208 осіб. Такі дані також виглядають оптимістично та вказують на безумовне зменшення кількості малолітніх потерпілих в Україні.

Окреслені вище тенденції можна розглядати як позитивні в цілому, та зробити загальний висновок про помірне зменшення загальної кількості потерпілих від злочинів в Україні. Поряд із цим, необхідно зробити декілька уточнень, які певною мірою впливають на значимість висновків.

Перш за все, загальна кількість жертв злочинів зменшується поряд із загальним зменшенням кількості вчинюваних в Україні злочинів, що доволі справедливо. Окремі збільшення спостерігаються у роки збільшення кількості злочинів в країні (зокрема у 2015 та 2016 роки).

Другим важливим фактором, який впливає на загальну «позитивну» оцінку кількості жертв злочинів в Україні є загальна чисельність населення. Так, на початок досліджуваного періоду, у 2013 році чисельність населення України була фактично більшою, адже не було втрачено контроль над низкою регіонів (АР Крим, частина Донецької та Луганської областей). Це означає, що помірний темп зменшення загальної кількості жертв злочинів співпадає з ризиком статистичним «обвалом» чисельності населення України на підконтрольній території. Іншими словами, чисельність жертв злочинів зменшилась не суттєво, а ось чисельність населення України на територіях які включені у вибірку по даним параметрам – зменшилось суттєво (на декілька мільйонів осіб). Це означає, що при обчисленні коефіцієнту кількості жертв від злочинів на 100 тис. населення, наведені вище цифри будуть виглядати не так перспективно, і фактично, ми побачимо збільшення кількості жертв в пропорційному відношенні.

В третій, з урахуванням пропорції зменшення кількості злочинів в цілому, зменшення кількості жертв злочинів та змінами у структурі та характері злочинності, можна констатувати збільшення «навантаження» на кожну жертву сьогодні та в майбутньому. Іншими словами, на одну особу протягом останніх кількох років (з 2015 року) припадає в середньому більше злочинів, аніж у попередні. Збільшення ж кількості тяжких та особливо тяжких злочинів вказує на те, що жертви злочинів зазнають більш суттєвих посягань сьогодні, аніж три роки тому.

На останок необхідно відзначити, що загальні позитивні зрушення які спостерігаються сьогодні повинні бути підкріплені активним діями та рішучим бажанням подолати злочинність та навести порядок у державі. Наведені вище статистичні показники та основні тенденції злочинності останніх років вказують на те, що правоохоронним органам необхідно ще багато чого зробити для поліпшення ситуації в цій сфері. Безсумнівно, для якісного захисту громадян від злочинності, необхідне прийняття цілого пакету законодавчих актів, який би був спрямований на захист жертв злочинів, їх реабілітацію інтеграцію в суспільство (після окремих злочинів).

Хашев Вадим Георгійович
к.ю.н., доц., доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Одним із пріоритетних завдань кримінально-виконавчої політики держави є запобігання злочинності в місцях позбавлення волі. Оскільки, незважаючи на загальне зниження кількості засуджених, які відбувають покарання в установах Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВСУ), рівень злочинності серед засуджених та осіб узятих під варту суттєвих покращень не зазнав.

Так, станом на 1 січня 2017 р., у сфері управління ДКВСУ перебувало 148 установ виконання покарань (далі – УВП) та слідчих ізоляторів (далі – СІЗО), розташованих на території, що контролюється українською владою, в яких утримувалось 60399 осіб, а станом на 1 січня 2016 р. – 69997 осіб. Тобто за рік чисельність засуджених у місцях позбавлення волі зменшилась на 9598 осіб, або на 13,71 % [1]. А станом на 1 листопада 2017 р. в 148 УВП та СІЗО трималось усього 58,6 тис. осіб. У тому числі у СІЗО – 19,4 тис., у виправних колоніях 37,2 тис., у виправних центрах – 1822 особи та у виховних колоніях – 162 особи [2].

При чому, за офіційною інформацією Міністерства юстиції України, протягом I півріччя 2017 р. в УВП та СІЗО засудженими та особами, взятими під варту, вчинено 196 злочинів проти 158 за аналогічний період 2016 р., або на 24 % більше [3, с.1].

Станом на 31 жовтня 2017 р., у порівнянні з аналогічним періодом 2016 р., кількість злочинів зросла на 25% : 310 проти 248. Якщо розглядати структуру злочинності в УВП та СІЗО, то найбільше, при порівнянні у відсотках, зросла кількість: умисних вбивств (ст.115 КК) – на 500% (з 1 до 6); крадіжок (ст.185 КК) – на 400% (з 1 до 5); умисних тяжких тілесних ушкоджень (ст.121 КК) – на 300% (з 2 до 6); дій, що дезорганізують роботу виправних установ (ст.392 КК) – на 150% (з 2 до 5); ухилень від відбування покарання (ст.390 КК України) – на 87,9% (з 33 до 62), погроз або насильства щодо працівників УВП (ст.ст. 342, 345 КК України) – на 38,5 % (з 13 до 18) та злочинів у сфері обігу наркотичних засобів (ст.ст. 307, 309 КК України) – на 20,7 % (з 82 до 99) [4].

Тому загалом коефіцієнт злочинності в цілому по ДКВСУ зріс на 28,89% (з 4,11 до 5,29 у розрахунку на 1 тис. осіб) [4].

Крім того, станом на 31 жовтня 2017 р., зусиллями оперативних підрозділів УВП та СІЗО попереджено вчинення засудженими та особами взятими під варту 3152 злочинів, в тому числі: не допущено вбивств, захоплення заручників та інших резонансних злочинів. При чому, за аналогічний період 2016 р. було попереджено 3235 злочинів [3;4].

Разом з тим, внаслідок слабкої організації профілактичної роботи та належного документування протиправних дій засуджених з боку керівництва окремих міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних пока-

рань та пробації Міністерства юстиції України призводить до значного погіршення оперативної обстановки в УВП та СІЗО.

Наприклад, продовжує залишатись складним становище у Київському СІЗО, де засуджені негативної спрямованості активно розповсюджують «зłodийські звичаї та традиції», вільно пересуваються по території режимних корпусів, мають в користуванні велику кількість заборонених предметів, вживають спиртні напої та інше. Окремо слід зазначити, що на стан оперативної обстановки у зазначеній установі за сприянням адміністрації здійснюється значний негативний вплив з боку кримінальних авторитетів з волі. Так, у червні 2017 р. один із «зłodіїв у законі» з дозволу керівництва установи на автомобілі завіз на територію зони, що охороняється, цигарки, чай та продукти харчування [3, с.11].

А в окремих УВП Південно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України набуло системного характеру надання заохочень та застосування різного роду пільг до засуджених негативної спрямованості і осіб, які перебувають на оперативно-профілактичному обліку. Так,

- у Селідівській виправній колонії (№82) надавались заохочення засудженому С., який перебував на оперативно-профілактичному обліку як засуджений за вбивство на замовлення та вважався так званим «смотрящим» за установою;

- у Солонянській виправній колонії (№21) внаслідок надання заохочень засудженому Г., який перебував на оперативно-профілактичному обліку як лідер злочинного середовища та прираховував себе до «смотрящих», останнього було переведено до Ігреського виправного центру (№133). Маючи заохочення, зазначений засуджений звернувся з клопотанням до суду щодо розгляду питання про його умовно-дострокове звільнення, яке в травні 2017 р. суд задовольнив та засудженого Г. було умовно-достроково звільнено з вищевказаного виправного центру.

Послаблення в УВП та СІЗО вимогливості до засуджених та осіб, узятих під варту, позначилось на формуванні агресії останніх щодо персоналу [3, с.11-12]. Що підтверджують вищенаведені дані про зростання кількості погроз або насильства щодо працівників УВП (ст.ст. 342, 345 КК України) на 38,5 %.

Також, слід зазначити, що в окремих установах через низький рівень організації роботи щодо попередження спроб доставки заборонених предметів, засуджені мають змогу використовувати засоби мобільного зв'язку, за допомогою яких не тільки організують доставку заборонених предметів, а і вчиняють нові злочини [3, с.17].

Серед великої кількості причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів засудженими та особами, взятими під варту керівництво ДКВСУ цілком правильно називає, зокрема, такі як:

- слабка оперативна обізнаність про негативні явища та процеси, що відбуваються у середовищі засуджених та осіб, узятих під варту;

- безвідповідальне ставлення керівництва УВП щодо виконання та дотримання вимог законів України та інших нормативно-правових актів в частині забезпечення порядку відбування та виконання покарання (режиму) засудженими та персоналом установ;

- незадовільна організація взаємодії відповідних підрозділів та служб УВП та СІЗО у проведенні попереджувально-профілактичної роботи [3, с.18-19].

Думається, одним із шляхів ефективної реалізації державної політики у сфері запобігання злочинам в УВП має стати оперативне та якісне підвищення рівня правової підготовки персоналу ДКВСУ, оскільки її недостатній рівень сприяє появі вищезазначених причин та умов вчинення злочинів засудженими та особами, взятими під варту.

В наш час спостерігається тенденція широкого поширення та впровадження тестових технологій у навчальний процес. Адже тестування в сучасних умовах є одним з найбільш дієвих та об'єктивних засобів діагностики й оцінювання навчальних досягнень осіб, які навчаються, оскільки неможливо досягти значних знань без відповідного контролю за ходом їх здобуття, без відповідної корегувальної діяльності.

Слово «тест» походить з англійської мови і в перекладі означає «випробування, перевірна робота, завдання стандартної форми, яке застосовується з метою визначення розумового розвитку, спеціальних здібностей та інших якостей особи». Перевага тестів порівняно з усним опитуванням або письмовими відповідями на теоретичні питання полягає насамперед у спрощенні та суттєвому прискоренні процесу перевірки й мінімізації суб'єктивізму під час оцінювання з боку викладачів [5, с. 3].

Проте, як правильно зазначають С.Ф. Денисов та В.Г. Павлов, що «після ухвалення нового Кримінально-виконавчого кодексу України видано певну кількість підручників та посібників з кримінально-виконавчого права, але довідкових видань, практикумів, в тому числі й тестів спостерігається явно недостатньо» [6, с. 8]. Тому щоб хоча б частково закрити цю прогалину вищевказані автори дуже вчасно видали навчальний посібник «Збірник тестів для контрольної перевірки знань курсантів, студентів та слухачів з курсу «Кримінально-виконавче право». – Чернігів: Акад. ДПтС, 2017. – 352 с.

Використання даного збірника тестів у навчальному процесі допоможе, на думку його авторів, тому хто вивчає кримінально-виконавче право «закріпити та поглибити рівень засвоєних теоретичних знань самостійно, відповідаючи на питання для самоконтролю, а головне навчитися вільно орієнтуватися у кримінально-виконавчому законодавстві та підзаконних нормативно-правових актах, правильно тлумачити та застосовувати норми кримінально-виконавчого права у процесі своєї практичної діяльності» [6, с.8].

Як підсумок зазначимо, що ми вбачаємо призначення розгляданого збірника тестів у його використанні не тільки і не стільки як знаряддя контролю за підготовкою курсантів та слухачів, за засвоєнням ними навчального матеріалу з навчального курсу «Кримінально-виконавче право», а й як засобу стимулювання практичних працівників ДКВСУ до постійного моніторингу рівня власних знань, щоб правильно застосовувати їх у своїй діяльності, зокрема, і для запобігання злочинності в установах виконання покарань.

1. Уголовно-исполнительная система Украины в 2016 году — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrprison.org.ua/expert/1485844155>

2. Лист Міністерства юстиції України від 29.11.2017 №46543/33008-0-33-17/23

3. Про стан злочинності серед засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах за I півріччя 2017 року та заходи щодо його поліпшення. Лист Міністерства юстиції України від 31.07.2017 №7908/23/31-17. 21 с.

4. Зведені дані про стан злочинності в установах виконання покарань та слідчих ізо-

ляторам ДКВС України станом на 31 жовтня 2017 року. Додаток 2 до Листа Міністерства юстиції України від 29.11.2017 №46543/33008-0-33-17/23

5. Збірник тестових завдань для самостійної роботи та для підготовки до практичних занять з дисципліни «Правознавство» (для студентів денної і заочної форм навчання) / Укл. А.І. Кубах. Харків: ХНАМГ, 2009. 144 с.

6. Денисов С.Ф., Павлов В.Г. Збірник тестів для контрольної перевірки знань курсантів, студентів та слухачів з курсу «Кримінально-виконавче право». Чернігів: Акад. ДПтС, 2017. 352 с.

Хорошун Олександр Віталійович

к.ю.н., доцент кафедри
адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В РОЗРІЗІ ПОДОЛАННЯ ПРАВОВИХ ЧИННИКІВ

Корупція є однією з найактуальніших проблем сучасності. Деякі дослідники взагалі вважають, що корупція стала основною проблемою кінця ХХ та початку ХХІ століть.

Корумповані відносини витісняють правові, етичні відносини між людьми, із аномалії можуть перетворюватися у норму поведінки [1].

Корупція (від лат. *corrumpere* — псувати) — протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів.

В тлумачному словнику зазначається, що корупція – це використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення [2].

Законодавець, приймаючи Закон України «Про запобігання корупції» (далі Закон), дає своє тлумачення таким поняттям як корупція та корупційне правопорушення. Відповідно до абзацу 5, ч. 1, ст. 1 Закону, *корупційне правопорушення* – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 розглядаємого Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. В абзаці 6, ч. 1, ст. 1 Закону, зазначається, що *корупція* – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 розглядаємого Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 даного Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [3].

Корупція є наслідком як загальних, так і специфічних процесів детермінації цього соціального явища. Останні переважно пов'язані з державною (чи іншою) службою [4, с. 135].

Перш ніж розглядати заходи до попередження корупційної злочинності нам

необхідно з'ясувати, які чинники сприяють даній злочинності. До спонукання корупційної злочинності можуть сприяти наступні чинники: політичні, [5, с. 31-32] економічні, правові, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, недоліки в кримінальному законодавстві, недоліки в роботі правоохоронних органів, порядку реєстрації та обліку злочинів тощо [4, с. 124].

Ми ж зупинимось на правових чинниках та заходах їх попередження.

Правові фактори злочинності, що в результаті недоліків правової системи істотним чином позначаються на рівні загальної злочинності, у тому числі й корупційної.

Отже, до правових чинників можна віднести:

- правовий нігілізм;
- правова легковажність;
- відсутність правової культури;
- правова свідомість;
- нестабільність політичного режиму та кримінальної політики;
- недоліки у підборі керівних кадрів;
- практику лобювання інтересів окремих соціальних груп;
- відмежування більшості населення від участі у державному управлінні;
- несформованість інститутів громадянського суспільства;
- бюрократизація та корумпованість управлінського апарату і системи правосуддя;

- проблеми якості правового регулювання державної служби спонукають до вчинення корупційних злочинів, зокрема таких, як одержання неправомірної вигоди, а також давання та пропозиція неправомірної вигоди [6].

У профілактиці та протидії корупційній злочинності слід враховувати, що дія причин правового характеру прямо пов'язана з відповідними умовами злочинності, а саме недосконалістю законодавства, недоліками правозастосовної практики, неефективністю правового виховання та профілактики. Все це виступає підґрунтям того, що деякі вчені основною причиною розквіту корупції узагальнено називають незабезпечення державою потрібного реформування суспільства [7], із чим не можна не погодитись.

Попередження корупційної злочинності стосовно правових чинників можливо через:

- розвиток правової культури;
- подолання правового нігілізму;
- підвищення правової свідомості громадян та посадових осіб;
- формування громадської свідомості;
- вдосконалення антикорупційного законодавства;
- визначення стратегії соціально-економічного розвитку та здійснення адміністративної реформи [5, с. 33];

- встановлення такого матеріального рівня утримання службовців, який здатний забезпечити їм і їхнім родинам пристойний рівень життя;

- формування усіх виплат із бюджетної системи держави тільки на основі закону тощо [4, с. 137].

Отже, для ефективної боротьби з корупцією необхідно досліджувати всі чинники, які сприяють даному явищу. Тільки при комплексному підході, щодо боротьби з політичними, економічними, правовими, організаційно-

управлінськими та іншими причинами корупційної злочинності можна подолати це негативне явище.

1. Калашник Н.Г. Профілактика корупційних діянь та злочинів серед персоналу кримінально-виконавчої інспекції Державної кримінально-виконавчої служби України: Методичні рекомендації / Упорядник С.О. Тимофеев; за загальною редакцією доктора педагогічних наук, професора Н.Г. Калашник. – К.: ДДУПВП, 2006. – 34 с.

2. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з. Дод., допов. на CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.

3. "Про запобігання корупції": Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. В редакції від 03.08.2017. Електронний адрес: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>

4. Джужа О.М. Кримінологія: Навчальний посібник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2009. – 312 с.

5. Джужа О.М. Курс кримінології: Особлива частина: Підручник: У 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

6. Шевченко О.В. Причини та умови корупційної злочинності. / О.В. Шевченко // Вісник Вищої ради юстиції, – № 3 (7) – 2011. – С. 122-132.

7. Бандурка А.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография / А.М. Бандурка, Л.М. Давыденко. – Х.: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. – 368 с.

Черненко Анатолій Павлович
к.ю.н., доц., доцент кафедри

Шиян Анатолій Григорович
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДДІВ ЩОДО РОЗГЛЯДУ ЗАЯВИ ПРО ПЕРЕГЛЯД СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ ПО- ТРЕБУЮТЬ ПЕВНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

Статтею 464 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) регламентується порядок відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Так, нею встановлено, що:

1. Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, що надійшла до суду, передається судді, колегії суддів, які визначаються у порядку, встановленому статтею 35 цього Кодексу.

2. Не пізніше наступного дня після надходження заяви до суду суддя перевіряє її відповідність вимогам статті 462 цього Кодексу і вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

3. До заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, яка не оформлена згідно з вимогами, передбаченими статтею 462 цього Кодексу, застосовуються правила частини третьої статті 429 цього Кодексу. Копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, ра-

зом із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами й усіма доданими до неї матеріалами [1, с. 291-292].

Отже, з положень ч. 3 цитованої статті випливає, що стосовно заяви, яка не оформлена згідно з вимогами, передбаченими ст. 462 КПК, судді зобов'язані застосовувати положення ч. 3 ст. 429 КПК (визначає підстави і порядок повернення касаційної скарги – *авт.*), тобто повертати заяву ініціатору. Як засвідчує аналіз судової практики, в більшості випадків судді діють саме так. У зв'язку з цим виникає питання: чи у всіх випадках є правомірними такі дії суддів і чи не порушують вони при цьому права заявників?

Системний аналіз положень КПК, які регламентують повернення заінтересованим особам апеляційних та касаційних скарг, вказує, що в певних випадках судді такі рішення приймати не мають права.

Так, ч. 3 ст. 429 КПК визначено, що касаційна скарга повертається, якщо: 1) особа не усунула недоліки касаційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк; 2) її подала особа, яка не має права подавати касаційну скаргу; 3) вона подана після закінчення строку касаційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд касаційної інстанції за заявою такої особи не знайшов підстав для його поновлення. Копія ухвали про повернення касаційної скарги невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу, разом з касаційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

Всі перераховані вище обставини є підставою для повернення апеляційної скарги (додатковою обставиною є ще факт того, що апеляційна скарга не підлягає розгляду в цьому суді апеляційної інстанції) (ч. 3 ст. 399 КПК).

Як видно з викладеного, однією з підстав, що дозволяє прийняти рішення про повернення касаційної скарги, є факт не усунення особою недоліків касаційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк (п. 1 ч. 3 ст. 429 КПК). При цьому не можна не побачити такий важливий момент – положення цього пункту ст. 429 КПК вказують на те, що прийняттю рішення про повернення скарги повинно передувати ще одне рішення, а саме те, яке встановлено ч. 1 ст. 429 КПК. Цією частиною визначено, що суд касаційної інстанції, встановивши факт подання касаційної скарги без додержання вимог, передбачених статтею 426 цього Кодексу, постановляє ухвалу про залишення касаційної скарги без руху, в якій зазначаються недоліки касаційної скарги і встановлюється строк, необхідний для їх усунення, що не може перевищувати п'ятнадцяти днів з дня отримання ухвали особою, яка подала касаційну скаргу. Копія ухвали про залишення касаційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу. Якщо особа усунула недоліки касаційної скарги у строк, встановлений судом, вона вважається поданою у день первинного її подання до суду касаційної інстанції. Протягом п'яти днів після усунення недоліків касаційної скарги чи закінчення строку, встановленого для усунення недоліків касаційної скарги, суд касаційної інстанції вирішує питання про відкриття касаційного провадження.

Таким чином, все проаналізоване вище дає можливість дійти такого висновку: в разі надходження заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, яка не оформлена згідно з вимогами, передбаченими ст. 429 КПК, судді зобов'язані постановити ухвалу про залишення заяви без руху, в якій зазначаються недоліки заяви і встановлюється

строк, необхідний для їх усунення, що не може перевищувати п'ятнадцяти днів з дня отримання заяви особою, яка її подала. Рішення ж про повернення заяви може прийматися тільки тоді, коли: 1) особа не усунула недоліки заяви, яку залишено без руху, в установлений строк; 2) її подала особа, яка не має права подавати заяву; 3) заява подана після закінчення строку, встановленого ст. 461 КПК, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або судді за заявою такої особи не знайшли підстав для його поновлення. До цього слід додати ще й таке: правильність даного висновку підтверджується ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 вересня 2015 року (справа № 5-1585км15). Нею визначено: «... на стадії вирішення питання відповідності заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами вимогам ст. 462 КПК процесуальним законом передбачено можливість прийняти три види рішень: або залишити заяву без руху, вказавши на недоліки такої заяви, або відкрити провадження за такою заявою, або повернути її у передбачених ч. 3 ст. 429 КПК випадках» [2].

Отже, все це вказує на те, що положення ч. 3 ст. 464 КПК потребують певного корегування. На наш погляд, зміст цієї кримінальної процесуальної норми повинен виглядати так: «3. До заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, яка не оформлена згідно з вимогами, передбаченими статтею 462 цього Кодексу, застосовуються правила частини першої і третьої статті 429 цього Кодексу. Копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами й усіма доданими до неї матеріалами».

Є всі підстави вважати, що таке формулювання виключить випадки неправомірних дій суддів щодо заяв про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, які не оформлені згідно з вимогами ст. 462 КПК, а також порушення прав заінтересованих осіб у кримінальних провадженнях, рішення по яких вступили в законну силу.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 9 січ. 2018 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2018. – 404 с.

2. Інформація про правові позиції судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/>.

Черняк Наталія Петрівна
к.ю.н., доц., доцент кафедри
кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ОГОЛОШЕННЯМ У РОЗШУК ПІДОЗРЮВАНОВОГО

На стадії досудового розслідування одним із основних завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування обставин кримінального правопорушення. Але, на практиці іноді

виникають ситуації, через які органи досудового розслідування не завжди можуть безперервно і своєчасно проводити необхідні слідчі (розшукові) дії та приймати відповідні рішення для швидкого закінчення досудового розслідування. У зв'язку з цим у кримінальному процесі існує інститут зупинення досудового розслідування до моменту усунення відповідних перешкод у його провадженні.

Слід погодитись з думкою багатьох вчених та науковців, які зазначають, що зупинення досудового розслідування – це вимушене припинення процесуальної діяльності органів досудового розслідування внаслідок появи обставин, що не дозволяють здійснити подальше провадження та закінчити досудове розслідування.

За чинним кримінальним процесуальним законодавством України, до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для здійснення розшуку підозрюваного, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з обставинами, передбаченими п. 2 ч. 1 ст. 280 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК однією з підстав для зупинення досудового розслідування є оголошення в розшук підозрюваного [1].

Слід погодитись з думкою Б. Романюка, про те, що, нове процесуальне законодавство не лише не удосконалило цей інститут кримінального процесу, а й дещо ускладнило його практичну реалізацію порівняно з КПК 1960 року [2, С. 8]. Нині, відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваною є особа, якій у порядку, передбаченому ст. ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [1].

Таке повідомлення має бути письмовим і вручається слідчим або прокурором (ст. ст. 277–278 КПК). Слід наголосити, що у ст. 280 КПК України закріплено, що досудове розслідування може бути зупинено тільки після такого повідомлення особі про підозру. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення вручається у день його складення, а у разі неможливості в спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, тобто шляхом виклику або приводу.

Повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється в порядку, передбаченому главою 11 КПК України, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи. Зазначимо також і те, що відповідно до частин 1–7 ст. 135 КПК України особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду шляхом вручення повістки про виклик, надсилання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка вручається під розписку дорослому члену її сім'ї чи іншій особі, котра з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. У ст. 136 КПК України законодавець вказує, що таке опосередковане вручення виклику повинно бути належним чином підтверджене особою, яка отримала повістку про виклик або

ознайомлення з її змістом іншим шляхом. Для цього потрібні: по-перше, підпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні; по-друге, відеозапис вручення їй повістки; по-третє, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у разі підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти [1].

Також, у положеннях ч. 1 ст. 281 КПК України закріплено, що якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує його розшук [1].

Тобто, виходячи з вищезазначеного, законодавець передбачає тільки дві підстави оголошення в розшук підозрюваного, а саме:

1. Місцезнаходження підозрюваного невідоме;
2. Особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик.

Зазначимо і той факт, що в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні (далі – Інструкція), яка затверджена Наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 року, регламентовано, у разі якщо підозрюваний переховується від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, слідчий виносить постанову про зупинення досудового розслідування, яка погоджується прокурором. Якщо досудове розслідування не зупиняється, слідчий виносить окрему постанову про оголошення розшуку підозрюваного та вживає заходів з його розшуку [3].

Тобто, у день прийняття такого процесуального рішення слідчий доповідає про оголошення розшуку підозрюваного керівникові органу досудового розслідування для їх погодження та подальшого направлення керівникові територіального органу, підрозділу поліції або міжрегіонального територіального органу Національної поліції України або його територіального (відокремленого) підрозділу, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження або матеріали діяльності якого стали підставою для початку кримінального провадження, для організації розшуку підозрюваного.

Таким чином, зазначені матеріали повинні містити витяг із ЄРДР, копії письмового повідомлення про підозру, постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування, ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, довідку про особу або копію документа, який посвідчує особу.

Також Інструкція зазначає, що у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим вносяться за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу. Організація розшукової ро-

боти покладається на керівників оперативних підрозділів.

Після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого про заходи, ужиті для встановлення його місцезнаходження.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, у разі наявності достатніх підстав вважати, що особа може переховуватися за межами України, слідчий відповідно до законодавства вирішує питання про оголошення особи в міжнародний розшук.

Після оголошення підозрюваного у міжнародний розшук відповідно до ч.6 ст. 193 КПК України слідчий звертається до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий з метою отримання матеріалів, що характеризують особу підозрюваного, громадянина іншої держави, відповідно до вимог ст. 551 КПК України негайно направляє до країни його походження запит про міжнародну правову допомогу.

У разі отримання інформації про те, що оголошений у розшук підозрюваний, який є громадянином іншої держави, перебуває на території цієї держави, слідчий у стислі строки відповідно до вимог розділу IX "Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження" КПК України у встановленому порядку надсилає запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або надсилає зазначене кримінальне провадження стосовно вказаної особи разом з клопотанням про передання кримінального провадження.

Отже, враховуючи все вищезазначене, при реформуванні кримінального процесуального законодавства слід пам'ятати про те, що воно є комплексним системним утворенням, котре базується на суспільному пізнанні та знаннях, накопичених у процесі його творення і практичного застосування. Тому основними показниками ефективності та якості чинного кримінального судочинства мають бути його відповідність вимогам Конституції України, правовим принципам, правосвідомості справедливості, спадковості тих положень, які відповідають передовим світовим стандартам і сприятимуть його розвитку та прогресу. Наведені проблеми мають комплексний характер і для їх розв'язання спершу необхідно розглянути статусний характер особи, стосовно котрої є докази для підозри її у вчиненні злочину.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Богдан Романюк. Зупинення досудового розслідування з підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 280 Кримінального процесуального кодексу України // Віче 6/2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.viche.info

3. Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні (далі – Інструкція), яка затверджена Наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 року

Шалгунова Світлана Аполлінаріївна

к.ю.н., доц., доцент кафедри

Шевченко Таїсія Віталіївна

викладач кафедри

кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИКА ХУЛІГАНСТВА

При здійсненні правоохоронної діяльності постійно доводиться обирати між справедливістю й ефективністю, тому треба знаходити такі засоби і методи, які б забезпечували водночас і ефективність, і справедливість [1, с.16] правозастосовчої та правоохоронної діяльності. Неодмінною умовою обґрунтованості політики боротьби зі злочинністю є об'єктивна оцінка причинного комплексу даного соціально-негативного явища.

Закони України захищають особу від злочинних посягань, однак злочини усе ж таки вчинюються. А.М. Яковлев зазначає, що найбільш простим поясненням того, чому люди не вчиняють злочинів, є те, що їм це не вигідно, і крім того, суспільство вживає всіх заходів, щоб злочини не вчинялися [2, с. 150-151]. Це стосується як злочинної, так і віктимної поведінки. У свій час Л.В. Франк наголошував на тому, що людям не вигідно ставати жертвами злочинів, тому вони намагаються не стати ними, а потім, як і А.М. Яковлев, зауважував, що суспільство робить усе для захисту людини від криміналітету [3, с.10-11]. Щодо злочинців можна зазначити, що люди не мають права вчиняти злочини, а щодо жертв – що вони мають право вимагати захисту від держави, у якій вони живуть. Очевидно, суспільство повинне оберегати і тих, і інших. Воно зобов'язано обмежувати ризик одних бути покараними за злочини і ризик інших стати жертвою злочинів. Цей обов'язок – основний «елемент» системи профілактики злочинів і захисту особи від злочинних посягань.

Для успішного захисту особи та її прав із боку держави необхідно, щоб вона була державою панування закону. Про який престиж української держави може йти мова, якщо вона в сучасних умовах не в змозі захистити своїх громадян. Ставлення до злочинців та до їх жертв є мірилом совісті й моралі держави, причому оцінюється саме моральний потенціал.

Проти особи, як свідчить проведене нами дослідження та узагальнення статистичних даних про стан і структуру злочинності за останні 5 років, в основному вчинюються корисливо-насильницькі та насильницькі злочини (грабежі, розбої, умисні вбивства з корисливих мотивів).

Насильство стосується як винних, так і потерпілих осіб. Саме цей факт привертає увагу до захисту від насильства жертв злочинів, у зв'язку з чим постає питання попередження насильства з боку винних осіб. Центральною при цьому залишається проблема профілактичного захисту особи від злочинних посягань. Даний захист передбачає вирішення двоєдиного завдання: профілактика насильницьких злочинів та відповідна віктимологічна профілактика.

Попередження (профілактика) злочинів органами поліції – це особливий

вид діяльності, спрямований на забезпечення безпеки людей, охорону соціально значущих цінностей, а головне – на захист особи від кримінально караних посягань. Попередження хуліганства та інших злочинів, таким чином, є однією із форм профілактичного захисту особи від злочинних посягань. Іншою формою цього захисту є попередження віктимної поведінки.

Попередження злочинів та віктимологічна профілактика – це види діяльності, що забезпечують захист особи від кримінальних посягань і відповідають загальній програмі протидії злочинності.

Слід зазначити, що сама політика протидії злочинності має властивість безпосередньо впливати на злочинність. З цієї точки зору її варто розглядати у тісному зв'язку із соціально-політичним, економічним, правовим впливом, тобто така політика справляє на злочинність комплексний вплив [4, с.48]. Як зазначає В.О. Негодченко, попередження злочинів є комплексом заходів економічного, соціального, ідеологічного, культурного, виховного, законодавчого та іншого характеру, спрямованих на усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов злочинності [5, с.6-7]. Отже, попередження хуліганства, так само, як і інших видів злочинів, здійснюють правоохоронні органи, для яких це завдання є однією із основних функцій. У зв'язку із цим можна виділити наступні, основні заходи профілактики хуліганства: 1) виявлення цих злочинів та осіб, які їх вчиняють; 2) аналіз хуліганських діянь, їх класифікація, що має практичне значення, з метою диференціації заходів впливу; 3) вивчення хуліганів, їх групування за статевими, віковими, освітніми та іншими критеріями; 4) здійснення типології з урахуванням характерологічних властивостей особи злочинця-хулігана; 5) виявлення та вивчення причин і умов хуліганства, аналіз мотивів діянь, способів, ситуацій вчинення злочину тощо, у тому числі дослідження всього причинного комплексу, включаючи особу винного; 6) виявлення та вивчення жертв хуліганства; 7) виявлення та усунення (нейтралізація) обставин, що можуть обумовлювати й стимулювати хуліганство та інші насильницькі злочини; 8) виявлення та запобігання реально можливих хуліганських дій та інших насильницьких злочинів проти особи та переходу на злочинний шлях певних осіб; 9) припинення вчинених актів хуліганства; 10) виявлення та усунення обставин, що уже сприяли вчиненню хуліганських дій та здатних призвести до нових злочинів; 11) недопущення рецидиву хуліганських діянь, індивідуальна робота з особами, раніше засудженими за хуліганство; 12) виявлення та нейтралізація різного роду злочинних угруповань, що вчиняють хуліганські дії та займаються насильством над особою.

До цього переліку можна додати створення перешкод для залучення осіб, раніше не засуджених, у відповідну злочинну діяльність, адміністративний нагляд щодо осіб, які відбули покарання, соціальний контроль тощо. Уся робота здійснюється переважно органами поліції на рівні спеціальних видів діяльності. Особливо це стосується розкриття злочинів, розшуку злочинців, їх затримання та викриття, розслідування злочинів, призначення винним покарання, виправлення засуджених. Це елементи загального завдання впливу на насильницькі злочини [6], до яких ми відносимо і хуліганство, оскільки більшість хуліганських дій пов'язані саме із насильством над особою в процесі порушення громадського порядку. Як показало проведене нами дослідження судової практики за хуліганство, майже всі злочини були вчинені у стані алкогольного сп'яніння, як

правило, це було спільне вживання алкоголю потенційного злочинця і його жертви. При цьому приводом до розвитку конфлікту і переходу його в більш активну фазу фізичного протистояння стали незначні висловлювання та вчинки майбутньої жертви (неприємні висловлювання на адреси виновного задовго до вчинення хуліганства, аморальні вчинки, дрібні крадіжки тощо).

При цьому кожен правоохоронний орган виконує роботу в межах своїх повноважень та компетенції, з урахуванням специфічних завдань, що поставлені перед ним. Маються на увазі такі види впливу на злочинність: соціально-політичний; соціально-економічний; соціально-психологічний; психологічний; морально-етичний; загальноправовий; адміністративно-правовий; кримінально-правовий; кримінально-процесуальний; криміналістичний; кримінально-виконавчий; оперативно-розшуковий.

Вплив на хуліганство та інші насильницькі злочини проти особи здійснюється, принаймні, на трьох рівнях: а) безпосередньо на хуліганські діяння – автономно; 2) на насильницьку злочинність у цілому; 3) на всю сукупність злочинів, тобто на злочинність як явище. Всі названі напрямки об'єднують головне завдання – недопущення насильства та захист особи від насильства.

Профілактика хуліганства, спрямована, в остаточному підсумку, на захист особи від кримінальних посягань, має не абстрактний характер, а постає у вигляді певної системи, принципи побудови й функціонування якої мають цілком конкретне практичне значення. Здійснюється безпосередня і рання профілактика, загальна, індивідуальна тощо. Найчастіше питання виникають із приводу загальної профілактики злочинів. Пов'язано це із тим, що поняття «загальна профілактика», на нашу думку, є занадто широким і недостатньо точним. Однак неясність зникає, коли цей термін використовується як коротка назва загальнопопереджувального впливу на осіб з метою недопущення з їх боку кримінальних проявів, зокрема хуліганства.

У межах загальної профілактики вирізняються окремі сфери, або напрямки: кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча, кримінологічна тощо. Крім того, тут величезне поле діяльності для загальної соціальної профілактики, а саме: моральної, психологічної, педагогічної, медичної (у тому числі психіатричної) та інших видів профілактики. Сюди ж можна віднести й загальнопрофілактичну діяльність правоохоронних органів, і органів поліції у першу чергу, спрямовану на недопущення злочинів. Здійснення профілактики у названих напрямках передбачає широке використання засобів масової інформації. У зазначених рамках цілком припустимо використовувати загальну віктимологічну профілактику, коли питання стосуються потерпілих від хуліганства. Слід підкреслити, що профілактична діяльність здійснюється на загальнодержавному рівні і є масштабною роботою держави і суспільства, її адресатом є все населення країни. Заходи загальної профілактики покликані зменшити кількість злочинів, з одного боку, стримують людей від їх вчинення, а з іншого – оберігають громадян від можливості стати потерпілими. Профілактичний вплив є особливою формою соціального регулювання, а отже, дозволяє здійснювати загальну профілактику стосовно конкретних злочинів. Вістря такої профілактики повинно бути спрямоване саме на конкретні діяння. Її об'єкт завжди конкретизується, однак не індивідуалізується.

Однак, в сучасних умовах реформування правоохоронної системи і орга-

нів поліції. Здійснення загальної профілактики злочинів та правопорушень стало вкрай проблематичним. Керівництво МВС та Національної поліції України уже визнають, що реформа поліції не виправдала себе в повному обсязі. Створення патрульної поліції замість патрульно-постової служби міліції було спрямоване на заміну застарілої форми профілактики, однак, автомобільні патрулі поліції не можуть замінити піших патрулів, які можуть зайти у будь-який двір, пройти по занедбаній вулиці та «злочних» місцях місцевих хуліганів та збіговиськах маргінальних і кримінальних елементів. А патрульний автомобіль видно здалеку, можна легко сховатися у дворі, зайти в під'їзд будинку, а потім спокійно вийти і прямувати далі, а відповідно, і вчинити розбій чи грабїж, хуліганство чи вбивство. Самі правопорушники та затримані за вчинення злочинів особи визнають, що з моменту створення патрульної поліції легше стало потенційним злочинцям, можна не боятися бути затриманим поліцейськими. Крім того, патрульна поліція переважно спрямовує свої зусилля на затримання дрібних порушників: тих, хто перейшов вулицю на забороняючий сигнал світлофора або у невстановленому місці; тих, хто палить в громадських місцях тощо. Серйозних злочинців вони обходять, і тому ми маємо такий сплеск вуличної злочинності та насильства в цілому.

При здійсненні загальної профілактики не можна обмежуватися окремою особистістю, оскільки вона звернена до широких верств населення [7, с.10], її зміст у тому й полягає, що вона однаково спрямована на всіх членів суспільства, але завдання, пов'язані з тематикою, можуть бути різними (наприклад, профілактика квартирних крадіжок, убивств, злочинів неповнолітніх тощо). Така профілактика впливає на населення все ж таки вибірково, враховує різні категорії осіб. Успішному його вирішенню допомагає те, що загальна профілактика вносить «елементи порядку» у реальну дійсність. Вона підвищує ймовірність затримання винного та його покарання і знижує ризик стати жертвою злочину.

Перехід від загального попередження до індивідуального є рухом у бік конкретного, тобто особистості. Для так званого особистісного рівня (або підходу) характерні свої властивості, обумовлені специфікою роботи з кожною конкретною людиною. На цьому рівні конкретизуються всі практичні узагальнення і висновки, що стосуються особистості та її поведінки. Саме на такому рівні розглядаються проблеми виявлення осіб, чия поведінка є антигромадською, здійснюється персональний облік цих осіб, виявлення задуму на вчинення злочину, запобігання і припинення конкретної злочинної поведінки. Ця сфера охоплює й оперативно-розшукові заходи, адже вони також орієнтовані на конкретних осіб, на запобігання їх злочинного задуму та припинення злочинів. Не випадково представники теорії оперативно-розшукової діяльності завжди орієнтовані на індивідуальну роботу; персоналізація є специфікою їх роботи з особами, котрі вчиняють злочини. Крім того, існує особлива, найбільш практично значуща оперативно-розшукова профілактика, що має у своєму «арсеналі» спеціальні заходи. Вона розглядається як самостійно, так і в межах індивідуальної профілактики злочинної поведінки. Об'єкт впливу – завжди і в усьому особа злочинця.

Заходи індивідуальної профілактики забезпечують вплив, з одного боку, на саму особистість потенційного хулігана, у якої виявлено намір вчинити злочин, а з іншого – на оточення цієї особи (якщо є спільники або особи, які сприяють злочину, зацікавлені у ньому). Орієнтована така профілактика і на тих,

хто через віктимну поведінку може стати жертвою хуліганства. Основними елементами індивідуальної профілактики є такі: ретельне вивчення осіб, щодо яких проводиться робота; визначення основних заходів, за допомогою яких практично здійснюється намічена робота; власне організація роботи (планування) і контроль за особою. Індивідуальна профілактика злочинів є сукупністю заходів переконання (виховання) і примусу (покарання). Яка переслідує мету припинення, запобігання, не допущення вчинення злочину, виявлення намірів, задумів вчинити діяння і провести роботу так, щоб особа відмовилася від свого задуму та наміру стати на злочинний шлях. Розв'язання завдань виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, передбачає встановлення джерел, що негативно впливають на цих осіб. Цілі і завдання поєднуються під час здійснення контролю за особою і вирішення проблем оперативного обслуговування.

1. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук (12.00.09). – К., 2008. – С. 16.
2. Яковлев А.М. Теория криминологии и социальная практика. – М., 1985. – С. 150-151.
3. Франк Л.В. Потерпевший от преступления и проблемы советской виктимологии. – Душанбе, 1977. – С. 10-11.
4. Дагель П.С. Проблемы советской уголовной политики. – Владивосток, 1982. – С. 48.
5. Негодченко В.О. Діяльність органів внутрішніх справ щодо попередження злочинів в сучасних умовах. Автореф. дис. канд. юрид. наук (12.00.08). – Х., 2003. – С. 6-7.
6. Теоретические основы предупреждения преступности. – М., 1977. – С. 154; Курс советской криминологии. Предупреждение преступности. – М., 1986. – С. 48-50.
7. Игошев К.Е., Устинов В.С. Введение в курс профилактики правонарушений. – Горький, 1977. – С. 10.

Шаповал Валерій Дмитрович
к.ю.н., доц., завідувач кафедри
теорії, історії держави та права
Кременчуцького національного
університету ім. Михайла Остроградського

ПРОФЕСІЙНА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Згідно з чинним законодавством функція застосування права на професійну правничу допомогу на всіх стадіях кримінального процесу вирізняється від інших процесуальних норм повною самостійністю. Функція застосування права на професійну правничу допомогу починає діяти значно раніше, ніж буде сформульовано слідчим обвинувачення, і може продовжувати діяти після того, коли обвинувачення буде припинено. Її поява, розвиток, розширення і звуження її сфер дії не можна розглядати тільки в зв'язку з пред'явленням обвинувачення, його припиненням, винесенням виправдувального вироку і закриттям справи.

Завдання сторони захисту полягає в тому, щоб захищати права кожного учасника, порушені в той чи інший момент судочинства.

На наш погляд, застосування права на професійну правничу допомогу, як функції захисту являє собою процесуальну діяльність, направлену на з'ясування обставин, які виправдовують обвинуваченого, виключають або пом'якшують його відповідальність, а також на охорону його особистих і майнових

прав(сторона захисту), а також охорону особистих і майнових прав громадян та держави(сторона обвинувачення).Ці ж положення знайшли своє відображення у ст.ст. 20, 21, 42, 45, 55,56 КПК України[1].

Автори підручника «Кримінальний процес України» М.М. Міхеєнко, В.Т. Нор та В.П. Шибіко, зазначають, що право на правову допомогу – це усвідомлена, цілеспрямована діяльність як самого обвинуваченого (підозрюваного), так і захисника, цивільного відповідача і його представника. Саме вони являються суб'єктами реалізації цього права, їх цілеспрямованість отримує вираження у вигляді процесуального інтересу[2, с. 536].

Головне завдання права на правову допомогу – повне або часткове спростування висновків, які містяться в обвинуваченні. Особа прагне перш за все показати необґрунтованість обвинувачення. Обвинувачення необґрунтоване, якщо твердження, які містяться в ньому, не відповідають об'єктивній дійсності або якщо докази, наведені для підтвердження обвинувального тезису, недостатні для доведення оснований на них висновку[3, с. 290; 4, с. 676].

На наш погляд, поряд із спростуванням фактів, в завдання правничої допомоги, входить оспорювання законності обвинувачення, її юридичної аргументації. Таке оспорювання стосується аргументації обвинувачення, пов'язаної як з юридичною оцінкою конкретних фактів, які відповідають елементам складу злочину, так і з встановленням кримінальної відповідальності обвинуваченого.

Окрім цього, при застосуванні права на правову допомогу сторона як захисту так і обвинувачення прагне спростувати юридичну аргументацію санкції, яка може бути застосована до обвинуваченого, а якщо повне спростування неможливе – старається добитися більш благоприємної, або ж обтяжуючої для обвинуваченого інтерпретації[5, с. 8].

У юридичній літературі існують різні точки зору щодо того, з якого моменту в кримінальному процесі виникає функція застосування права на професійну правничу допомогу як зі сторони захисту так і зі сторони обвинувачення. Більшість вчених вважають, що це відбувається після того, як слідчий виносить постанову про притягнення особи як обвинуваченого, оскільки з цього моменту процес ведеться проти конкретної особи – обвинуваченого.

На думку П. Стецюка, поява суб'єктів застосування права на правову допомогу обумовлена появою обвинувачення. Поки по кримінальній справі не оформлено конкретне обвинувачення у встановленому порядку, немає і не може бути функції застосування цього права[6, с. 70]. Далі він зазначає, що підставою обвинувальної діяльності служить обвинувальний тезис так само, як в основі захисту лежить контртезис обвинувачення. Захищатися можна від конкретного і визначеного, обґрунтованого, аргументованого і сформульованого тезису, а також від дій по реалізації цього обвинувального тезису [6, с. 70-71]. Таким чином, дане визначення підкреслює те, що поява захисту можлива тільки за наявності обґрунтованого та законного обвинувачення.

При застосуванні права на професійну правничу допомогу, дещо в іншій формі виражає професор М.С.Строгович, який вважає, що функція захисту та обвинувачення зводиться до сукупності процесуальних дій, направлених на спростування обвинувачення, на встановлення винуватості або невинності обвинуваченого або на встановлення обставин, які пом'якшують його відповідальність [7,с. 129].

На нашу думку, дане визначення є досить повним бо у своїй структурі включає всі ознаки та складові застосування права на професійну правничу допомогу в цілому, оскільки чинний КПК України, зокрема п.2 ч. 1 ст. 66 КПК передбачає те, що свідок має право користуватися під час давання показань та участь у проведенні інших слідчих дій правовою допомогою адвоката.

Таким чином, на наше глибоке переконання предметом застосування права на професійну правничу допомогу є інтереси і права свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, який в процесі судового розгляду справи, у відповідності до ст. 43 КПК України отримав статус – виправданого або засудженого (далі – суб'єкти кримінального провадження).

Причому, на наш погляд, панівне положення в структурі предмету застосування права на професійну правничу допомогу займають інтереси обвинуваченого. Після затримання підозрюваного або притягнення особи як обвинуваченого у нього виникають різні інтереси. В першу чергу сюди потрібно віднести прагнення уникнути кримінальної відповідальності і покарання.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 12 січня 2018 року: Офіц. Текст. – К.: Алерта, 2018. 304с.

2. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.

3. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан / А. Р. Михайленко. – К. : ЮринкомИнтер, 1999. – 290с.

4. Лубшев Ю. Ф. Адвокатура в России : учебник / Ю. Ф. Лубшев. – М. : Профобразование, 2001. – 676 с.

5. Стецовский Ю. И. Огосударствление адвокатуры несовместимо с правом / Ю. И. Стецовский // Адвокат. – 2007. – № 7. – С. 8–16.

6. Стецюк П. Конституційний Суд України як суб'єкт формування сучасного українського конституціоналізму (до постановки проблеми) / П. Стецюк // Право України. – 2010. – № 6. – С. 70–74.

7. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – Т. 1. Основные положения науки советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М.: Наука, 1968. – 129 с.

Шеремет Олег Семенович

к.ю.н., професор кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Кризові ситуації в українському суспільстві, що охоплюють економічну, політичну, ідеологічну, соціально-побутову та інші сфери продовжують викликати до життя кількісні та якісні зміни у показниках злочинності та подальше ускладнення криміногенної ситуації. На сьогоднішній день в містах України склалася ситуація, яка потребує негайного вирішення проблем, а саме: відсутності дієвого контролю за екологічним станом, благоустроєм міста, розміщенням тимчасових споруд, демонтажем незаконно розміщених споруд, нецільо-

вого використання земельних ділянок, стихійної торгівлі, виконанням робіт, пов'язаних з порушенням благоустрою міста (розкопки) тощо. Вказані негаразди перетворюють наші міста на непривабливі та не дають можливості отримувати додаткові кошти, які мали би надходити до міського бюджету (земельний податок, орендна плата, штрафи).

Особливу занепокоєність викликає стрімке зростання кількості злочинів майже за усіма показниками. Так, за нашими даними, що підтверджуються аналітичними довідками УМВС України у Чернігівській області, лише за два останні роки у м. Чернігові кількість злочинів збільшилась до трьох разів. Як правило, це злочини насильницького, корисливо-насильницького та корисливого спрямування (крадіжки, грабежі, розбої, спричинення тілесних ушкоджень різного ступеню, хуліганство тощо). Одночасно, треба констатувати, що кількість осіб, які притягнуті до кримінальної відповідальності, майже не змінилась. Більш того, усе менше громадян звертаються за допомогою до правоохоронних органів. І якщо на початку реформування поліцейських структур довіра населення до поліції зростала вразі, то нині домінуючою є зневіра людей не тільки у спроможність поліції допомагати, а й у справедливість, як таку. Існуюча ситуація, безперечно, потребує реалізації добре продуманої стратегії протидії злочинності, зокрема, через взаємодію правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування.

Зазначимо, що діяльність органів місцевого самоврядування щодо запобігання злочинам викликає зацікавленість і впевненість у тому, що місцевій громаді необхідно посилювати свою владу, застосовувати авторитет у протистоянні злочинності.

Сьогодні, як ніколи, актуальною є теза про те, що державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні має бути спрямована на використання можливостей громадянського суспільства, зокрема, щодо забезпечення неконфліктних відносин в етнонаціональній, культурній та конфесійній сферах, соціального міжсекторального партнерства між владою, бізнесом та інститутами громадянського суспільства, створення умов для безпосереднього залучення до підготовки управлінських рішень зацікавлених суспільних груп, що сприятиме забезпеченню в державі суспільної злагоди, соціального миру, сталого розвитку та стабільності [1]. Адже міська громада як форма соціальної організації є тим дієвим органом, що дозволяє приймати участь у профілактиці злочинності. Із розвитком людства діяльність, яка здійснюється у сфері охорони правопорядку, зазнала значних змін. Найважливішою з них є та, що заходи кримінального покарання необхідно співвідносити із заходами запобігання злочинам [2, с. 160]. Лише гармонійне поєднання громадського впливу на прийняття рішень та контролю за діяльністю влади має підвищити рівень суспільної компетентності і довіри до влади, стати гарантією становлення демократії в Україні.

Нам відомі приклади впливу громади на осіб з нестійкою чи протиправною поведінкою, що дає позитивні зрушення у загальній, спеціально-кримінологічній та індивідуальній профілактиці. Прикладом можуть бути козацькі формування, які здійснюють постійну допомогу у підтриманні громадського порядку. Останнім часом активізувалась роль соціального патруля (зокрема, лише у м. Чернігові їх нараховується близько 30), до складу яких увійш-

ли представники влади, держслужбовці різних рівнів, працівники МНС та МВС, співробітники соціальних служб допомоги та медичні працівники. Так, протягом останніх років для збереження об'єктів та елементів благоустрою міста, природних ресурсів, забезпечення належного санітарного стану міста, інспекторами Екологічної інспекції м. Чернігова, КП «Дільниця з контролю за благоустроєм міста» Чернігівської міської ради та КП «Зеленбуд» Чернігівської міської ради проводяться відповідні заходи, а досвід роботи свідчить, що забезпечення контролю за додержанням Правил благоустрою території міста Чернігова сприяє формуванню належного ставлення до довкілля у керівників підприємств, установ, організацій та населення. Однак, як показує практика, питання протидії злочинності практично залишаються поза увагою. Ці та інші громадські організації направляють свої зусилля на різносторонні заходи, від надання допомоги нужденним, ліквідації торгівлі у невстановлених місцях до проведення культурно-масових заходів.

Необхідно зазначити, що сучасні тенденції розвитку інституту місцевого самоврядування загалом повинні відповідати потребам у сфері забезпечення охорони громадського порядку. Відповідна діяльність і контроль мають бути постійними та дієвими. Відповідно до п.30 ст.26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до виключної компетенції міської ради належить створення, ліквідацію, реорганізацію та репрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади. Таким чином, створення муніципальної поліції, про що нами неодноразово наголошувалось, є своєчасним [3, с.232; 4, с. 221-223]. Як зазначає В.В. Голіна, муніципальна поліція – правоохоронні органи, які знаходяться під контролем місцевих органів влади, включаючи муніципальну владу там, де найменше адміністративно-територіальний поділ. Муніципальна поліція отримує заробітну плату з міського бюджету і, як правило, у неї менше прав, ніж у звичайної поліції. Правовою основою діяльності муніципальної поліції має стати Конституція України, міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною у встановленому порядку, Закон «Про муніципальну поліцію», інші закони України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, а також статут територіальної громади тощо [5]. Повноваження та обладнання муніципальних поліцейських повинні бути обмежені охороною громадського порядку в широкому розумінні, оскільки вони виконують функції в межах територіальних місцевих громад.

Основними завданнями муніципальної поліції могли б стати:

- забезпечення охорони громадського порядку на території юрисдикції відповідної місцевої ради, у взаємодії з органами внутрішніх справ;
- профілактика правопорушень, у тому числі, інформування органів та підрозділів внутрішніх справ про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань;
- охорона майна, що перебуває у комунальній власності;
- надання окремих видів правової та соціальної допомоги громадянам, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям, що здійснюють свою діяльність на території відповідної міської ради та місцевої ради об'єднаної територіальної громади;
- сприяння виконанню рішень відповідних органів місцевого самовряду-

вання, прийнятих у межах їх повноважень з питань: контролю за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, інших природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення; благоустрою території, контролю за дотриманням правил санітарії, чистотою вулиць, парків, скверів та прибудинкових територій; паркування автотранспорту; охорони пам'яток історії і культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників; організації торгівлі, громадського харчування та побутового обслуговування тощо.

Посилаючись на Конституцію України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» нині створюються інші громадські структури – «народні дружини», що викликало неабиякий інтерес, а іноді й занепокоєність у суспільстві. Так, Мирослав Ліскович, журналіст «Укрінформ» спробував розібратися, хто вони – «дружинники»: кому підпорядковуються, наскільки законна їх діяльність, звідки беруть гроші... Поштовхом до розслідування слугував марш «Національного корпусу», який пройшов м. Києвом і називався «Прийняття присяги Національними дружинами». В ньому взяли участь близько 600 осіб. Після складання присяги на вірність українцям (церемонію проводив особисто народний депутат Андрій Білецький), «дружина» з прапорами пройшла маршем від Київської фортеці до Хрещатика, її представники були одягнуті в темну уніформу, у частини з них були закриті обличчя. Згодом на офіційній сторінці «Нацкорпусу» у Фейсбуці з'явилося відео, на якому марширують з гаслами: «Нас багато. Ми не боїмося застосовувати силу, щоб встановити на українських вулицях порядок» [6].

Зазначимо, що загалом треба розвивати позитивні ініціативи місцевих громад, підтримувати фінансово-економічними умовами, ефективно використовувати свої адміністративні та інші ресурси. Однак, жодні «народні дружини» не повинні підміняти функції правоохоронних органів. Більш того, будь-які воєнізовані формування є незаконними, про що майже одночасно зазначили міністр внутрішніх справ А. Аваков та генеральний прокурор Ю. Луценко. Більш того, у МВС України діяльність національних дружин трактують як громадський рух, проте право на застосування сили залишають тільки за державою.

1. Стратегія державної політики розвитку громадянського суспільства в Україні. Затверджена Указом Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 р. Електронний ресурс: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>.

2. Іванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія: навчальний посібник. – К.: вид-во «Паливода А.В.», 2006. – 264 с.

3. Шеремет О.С. Правовий стан та тенденції розвитку системи координації профілактики злочинів на територіальному рівні // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. – 2016. – № 2 (14). – С. 230-236.

4. Шеремет О.С. Запровадження муніципальної поліції в Україні: потреба часу // Актуальні проблеми публічного та приватного права: тези доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. 17 жовтня 2014 р. / за ред. В.М. Огаренка та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – С. – 221-223.

5. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В.В. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.

6. Ліскович М. Національні дружини: допомога правоохоронцям чи нова загроза правопорядку? Укрінформ, 30.01.2018. Електронний ресурс. Назва з екрану: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2392881-nacionalni-druzini-dopomoga-pravoohoroncam-ci-nova-zagroza-pravoporadku.html>.

Шинкаренко Інна Олександрівна

к.психол.н., доц., доцент кафедри
філософії та політології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Проблема вивчення і попередження девіантної поведінки в підлітковому віці є актуальною як у психологічному, так і в соціально-правовому плані і потребує міждисциплінарного підходу.

Відомо, що порушена поведінка виявляється зазвичай у таких сферах: 1) у відношеннях із однолітками; 2) у відношеннях із дорослими; 3) у відношенні до навчання; 4) у відношенні до самого себе. При цьому при порушенні поведінки можна говорити лише у тих випадках, коли підліток у різноманітних ситуаціях демонструє стереотипну поведінку, характерними рисами якої є ригідність, неадекватність, наявність негативних емоцій, шкідливість як для самого себе, так і для його оточення. У той же час порушення поведінки може бути одним із засобів псевдо вирішення особистісних психологічних проблем підлітка або прийнятим у підлітковій субкультурі засобом самоствердження, боротьби за лідерство.

В основі психологічного напрямку концепції девіантної поведінки особистості лежить концепція З. Фрейда. Послідовники З. Фрейда (А. Адлер, Е. Фромм, К. Хорні та ін.) розглядали злочинність на ряду з іншими формами поведінки, що відхиляється від норми, такими як неврози, психастенії, сексуальні розлади. Психоханалітики прагнули встановити зв'язок між кримінальною поведінкою та психічними відхиленнями, що викликані придушенням несвідомих потягів (лібідо – З. Фрейд; мазохістські потяги до смерті, страждання – Е. Фромм; прагнення до безпеки, гедоністські потреби комфорту, задоволення – К. Хорні).

Разом з тим, розвиток наукових досліджень показав, що відхилення у поведінці неможна пояснити лише на підставі аналізу психологічних факторів. Проте, на думку багатьох фахівців, вони не можуть не враховуватись, оскільки у деяких випадках відіграють істотну роль.

Соціологічний напрямок включає в себе ряд підходів. По-перше, теорія аномії Е. Дюргейма. На думку цього автора, вирішальну роль у регулюванні життя людей відіграють соціальні правила. Суспільні норми керують поведінкою людей. В епоху кризи відбувається руйнування соціальних норм, що врешті-решт веде до дезорганізації: «На момент дезорганізації... суспільство виявляється тимчасово нездатним чинити потрібний вплив на людину... Ніхто достеменно не знає, що можливо і що неможливо, що справедливо і що несправедливо, неможна визначати межі між законними та надмірними вимогами та сподіваннями, а тому всі вважають себе правими претендувати на все».

Таким чином, джерелом девіації за Е. Дюргеймом є соціальна дезорганізація, тобто такий стан суспільства, коли культурні цінності, норми і соціальні зв'язки відсутні, слабшають або суперечать один одному. Взаємозв'язок між со-

ціальною дезорганізацією та девіантною поведінкою в наш час є загальноприйнятою, хоча в рядів аспектів теорія Е. Дюргейма підтягалась критиці.

У рамках соціологічного підходу також виділяють культурологічні теорії девіації.

Головний акцент припадає на культурні цінності, що сприяють девіантній поведінці. Зокрема, Т. Селлін вважає, що девіація виникає як наслідок конфлікту між нормами культури. На думку У. Міллера, існує субкультура нижчого прошарку суспільства, проявом якої є групова злочинність. У цій субкультурі свої цінності, що відрізняються від цінностей середніх прошарків. Тут приділяється величезне значення ризику, прагненню до гострих відчуттів, вдачі. Людей з такими орієнтаціями переважна частина суспільства і відносить до девіантів.

Розглядаючи зміст делінквентної субкультури, американський соціолог А. Коен визначив її не тільки як зведення правил, життєвих приписів, які відрізняються від норм респектабельного суспільства дорослих, але й тих, що являють собою повну протилежність цим нормам.

На противагу А. Коену, Д. Маца та С. Сайк вбачають в підлітках, в поведінці яких є відхилення, невдах, що більше вважають себе жертвами чужих гріхів, ніж злочинцями. Їм притаманно прагнення виправдати свою поведінку за допомогою особливих прийомів нейтралізації. Ці автори виділяють п'ять основних типів цих прийомів:

- заперечення відповідальності (підліток розглядає себе як об'єкт впливу);
- заперечення шкоди (вандалізм може бути поданий як бешкетництво, крадіжка як запозичення);
- заперечення наявності жертви (шкода завдана тому, хто сам є порушником);
- засудження засуджуваних (коли підліток засуджує інших, йому легше виправдовувати власну поведінку);
- звернення до більш істотних вимог суспільства або групи.

Свою концепцію девіантної поведінки запропонував Г. Беккер. Вона названа теорією стигматизації (наклеювання ярликів). Відповідно до цього підходу ніяка поведінка не є девіантною або злочинною сама по собі, а стає такою тому, що впливові групи в суспільстві мають здатність ставити тавро на членів менш впливових груп.

Найбільш яскраво такий підхід до девіації поданий в теоріях представників так званої «радикальної кримінології». Вони заперечують всі теорії злочинності, розглядаючи їх як порушення загальноприйнятих законів. На їх думку, створення законів та підкорення ним є частиною конфлікту між різними соціальними групами. Приймаючи закон, влада прагне примусовим шляхом вирішити той чи інший конфлікт.

На думку Н. Смелзера, девіантна поведінка визначається комплексом наступних факторів: створення норм, сутність норм, розповсюдження девіантних вчинків, оцінка вчинку з точки зору девіації, навішування на людини ярлика девіантна, стигматизація, ефекти стигматизації, колективізація девіації. Він визначає девіацію як відхилення від групової норми, яке тягне за собою ізоляцію, лікування, ув'язнення або інше покарання порушника.

Таким чином, суспільство опинилось перед фактом: злочинність серед моло-

ді катастрофічно швидко зростає, докорінно міняється її структура та характер. Вона кількісно та якісно швидко змінюється. Але не педагоги, не практичні психологи, не співробітники правоохоронних органів психологічно не готові до її швидких змін. А звідси, серйозні прогалини у профілактичній роботі.

Девіації найбільше виражені у кризові періоди існування систем, бо вони є елементом механізму змін, тому вельми важлива проблема соціального контролю девіантної поведінки молоді у перехідному суспільстві.

1. Васильев В.Л. Юридическая психология. – СПб, 1997.
2. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. – М., 2001.
3. Шевченко Л.А. Девиантное поведение в условиях кризиса // Вестник ХГУ. – № 414. – 1998.
4. Дюргейм Е. Самоубийство: Социологический этюд. Под ред. В.А. Базарова. – М. : Мысль, 1994.
5. Смелзер Н. Социология. – М. : Феникс, 1994.
6. Шанскова Т.І. Аналіз причин правопорушень неповнолітніх як підґрунтя соціально-педагогічної роботи з молоддю щодо профілактики злочинності / Т.І. Шанскова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2006. – № 30.
7. Малиш Н.В. Соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітніх правопорушників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06. «Юридична психологія» / Н.В. Малиш. – Х., 2005.
8. Белавіна Т.І. Соціальна дезадаптація молоді: чинники та умови / Т.І. Белавіна. – К. : ППНВ, 2004.

Шинкарьов Юрій Вікторович

к.ю.н., доц., завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

ЩОДО РОЛІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Є аксіомою, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. У статті 65 КК України регламентуються загальні засади призначення покарання, тобто правила, якими керується суд при призначенні покарання у будь-якому випадку за вчинення будь-якого злочину будь-якою особою. Такими засадами є встановлені законом критерії (або правила), якими має керуватися суд при призначенні покарання в кожній конкретній справі [1, с. 298]. Тобто, яка б кримінальна справа не розглядалася, яке б покарання не призначалося винному, суд зобов'язаний виходити з цих загальних критеріїв [2, с. 23, 24; 3, с. 81].

Цей інститут є ключовим на етапі призначення покарання, оскільки за його допомогою здійснюється регулювання надскладної діяльності із вибору виду та міри покарання особі, визнаної винною у вчиненні злочину. Саме у процесі призначення покарання створюється правове підґрунтя у досягненні цілей, що покладаються на нього. Дослідженню загальних засад призначення покарання присвячено достатньо велику кількість наукових робіт. Правила

призначення покарання, що враховуються в усіх випадках призначення покарання, досліджувалися як в цілому, так і з огляду на вивчення окремих засад. Серед вчених, як займалися розглядом питань, пов'язаних із загальними засадами призначення покарання, можна виділити М. І. Бажанова, В. В. Полтавець, М. Н. Становського В. І. Тютюгіна, В. М. Трубникова та ін.

Але відкритим залишається питання дослідження засад, які беруться до уваги при призначенні покарання тільки в окремих випадках чи щодо окремих категорій осіб. Невирішеним залишається питання щодо як взагалі необхідності виокремлення спеціальних засад призначення покарання, так і їх переліку та значення.

Можна сміливо констатувати відсутність глибокої та серйозної наукової розробки вказаного субінституту. Окремі спеціальні засади розглядалися у наукових роботах таких вчених, як В.С. Ворона, А. В. Горностай, О. О. Дудоров, Д. С. Дядькін, О. В. Євдокімова, А. М. Яценко. Залишається відкритим і питання про роль спеціальних засад призначення покарання у процесі здійснення правосуддя.

При цьому слід зазначити, що є нерозривними питання якісного та належно здійсненого правосуддя та діяльності з протидії злочинності в Україні.

Аксіоматично, що кримінальна відповідальність та покарання, як основна форма її реалізації, є одним із серйозних важелів у протидії злочинності. Призначення справедливого покарання, що відповідає суспільній небезпеці діяння та особі винного, здатне виконувати максимально превентивну роль, тим самим попереджуючи вчинення злочинів.

Саме тому необхідно перед широкою науковою спільнотою України поставити питання про необхідність правового дослідження спеціальних засад призначення покарання з метою поглиблення його подальшого розвитку та усвідомлення його значення у правозастосуванні, в тому числі оцінці його ролі у процесі діяльності із протидії злочинності.

На відміну від загальних засад призначення покарання спеціальні засади, як вважається, мають певні вади правового регулювання. Вони регламентовані не тільки у розділі чинного КК, що окреслює порядок призначення покарання, а й, так би мовити, «розлиті» по інших розділах чинного КК.

До спеціальних засад призначення покарання можна віднести такі випадки призначення покарання:

- при визнанні особи обмежено осудною;
- у разі вчинення злочину при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;
- за наявності угоди про примирення або про визнання вини;
- за незакінчений злочин;
- за наявності обставин, що обумовлюють призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом;
- за наявності обставин, що пом'якшують покарання;
- за наявності сукупності злочинів;
- за наявності сукупності вироків.

З перелічених вище випадків зі спеціально встановленими правилами призначення покарання у Розділі XI «Призначення покарання» знайшли висвітлення тільки: а) угода про примирення або про визнання вини; б) правила

призначення покарання за незакінчений злочин; в) правила призначення покарання за наявності обставин, що обумовлюють призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом; г) правила призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання; д) правила призначення покарання за наявності сукупності злочинів; є) правила призначення покарання за наявності сукупності вироків. Це свідчить про серйозні питання про подальше удосконалення нормативного регулювання вказаного субінституту. Як вважається, перспективним в його розвитку є встановлення окремої, чітко окресленої групи норм, які б мали конкретну назву, що б органічно взаємодіяла і відповідала загальним засадам призначення покарання, а саме «спеціальні засади призначення покарання». Така ідея абсолютно відповідає ідеям формальної логіки, оскільки якщо існує «загальне», то повинно існувати і «спеціальне».

Виділення та чітке окреслення цих засад дозволить більш чітко, логічно вибудувати інститут призначення покарання. Спеціальні засади покликані зробити покарання більш індивідуалізованим, таким, що б максимально забезпечувало відповідність правообмежень, яким піддається засуджений, суспільній небезпеці його діяння та його особистісним характеристикам.

Це, у свою чергу, повинно значно вплинути на результативність поставлених перед покаранням цілей. Особливо це стосується попередження вчинення нових злочинів.

Слід підсумувати, що подальший розвиток спеціальних засад призначення покарання, удосконалення їх нормативного регулювання має закономірний зв'язок із процесами протидії злочинності і повинно вплинути на них позитивно. Призначене покарання, яке сприймається як засудженим, так і суспільством як справедливе і гуманне, дозволяє говорити про якісно поліпшену якість діяльності із протидії злочинності.

1. Фріс Л.П. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. К.: Центр навч. літ., 2004. 362 с.

2. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. К.: Вища шк., 1980. 216 с.

3. Маляренко В.Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України. К.: Фонд «Правова ініціатива», 2003. 156 с.

Школа Сергій Миколайович
к.ю.н., доц., доцент, завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Проблема національної безпеки України має важливе значення в контексті загального розвитку країни та її інтеграції до євро-атлантичних структур та у світове співтовариство. Основними національними інтересами України є

забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності, інтеграція держави в європейський політичний, економічний, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північно-Атлантичного договору. Це зумовлює звернути увагу на проблеми забезпечення національної безпеки держави, яка поєднує питання розвитку окремих складових системи національної безпеки з необхідністю забезпечення життєво важливих національних інтересів.

Державна політика у сфері національної безпеки спрямована на захист:

- людини і громадянина, зокрема, їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності;
- суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку;
- держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності;
- території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій. Отже, саме від рівня національної безпеки залежить існування та розвиток людини, суспільства, держави.

Національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз, а саме: явищ, тенденцій і чинників, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей держави.

Можна виділити основні елементи структури національної безпеки: безпеку особистості; громадську безпеку (поняття, виражене у рівні захищеності особистості і суспільства, переважно, від внутрішніх загроз); техногенну безпеку (рівень захищеності від загроз техногенного характеру); екологічну безпеку і захист від загроз стихійних лих; економічну безпеку; енергетичну безпеку; інформаційну безпеку.

Правове забезпечення охорони громадської безпеки є одним із завдань Кримінального кодексу України (ч. 1 ст. 1 КК України). Словосполучення «громадська безпека» складається зі слів «громадська» і «безпека». Слово «громадська» пов'язане з діяльністю людей у суспільстві, а «безпека» – це коли нічого не загрожує життю і здоров'ю.

Розглянемо категорію «безпека» у структурі Особливої частини КК України, яка є визначальною ознакою низки родових об'єктів. Наприклад: Розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України»; Розділ IX «Злочини проти громадської безпеки» (ст. 267¹ «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки», ст. 270 «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки»); Розділ X «Злочини проти безпеки виробництва» (ст. 274 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки»), Розділ XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», Розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного порядку».

Категорія «безпека» визначена також у складі окремих статей в інших розділах Особливої частини КК України. Наприклад, ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки», ст. 420 «Порушення правил несення бойового чергування»: «Порушення правил несення бойового чергування (бойової служби),

встановлених для своєчасного виявлення і відбиття раптового нападу на Україну або для захисту безпеки України...».

Можна стверджувати, що громадська безпека – стан захищеності інтересів людини, суспільства й держави від суспільно небезпечних діянь і негативного впливу надзвичайних обставин, викликаних криміногенною ситуацією, стихійним лихом, катастрофами, аваріями, пожежами, епідеміями та іншими надзвичайними подіями.

Радіаційна безпека полягає в дотриманні допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки.

Пожежна безпека обумовлюється таким станом об'єкта чи території, при якому з максимальною ймовірністю виключається можливість виникнення і розвитку пожежі та впливу на людей небезпечних факторів пожежі, а також забезпечується захист матеріальних цінностей.

Ядерна безпека – це дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку.

Безпека руху складає систему правил, заходів і засобів, що забезпечують умови безпечного дорожнього руху, які спрямовані на захист і збереження життя і здоров'я активним та пасивним учасникам дорожнього руху, а також захист і збереження довкілля та майна.

Екологічна безпека, як складова національної безпеки, – це стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Територія України перебуває під суттєвим негативним впливом чинників, які призводять до виникнення надзвичайних ситуацій і небезпечних подій, загибелі людей, погіршення умов життєдіяльності, забруднення довкілля. Переважна кількість вибухо-, пожежонебезпечних об'єктів розташована в центральних, східних і південних областях країни, де сконцентровані хімічні, нафто- і газопереробні, коксохімічні, металургійні та машинобудівні підприємства, вугільні шахти.

Безпека людства (міжнародна безпека) – система міжнародних відносин, що заснована на дотриманні усіма державами загально визнаних принципів і норм міжнародного права, виключає вирішення спірних питань і розбіжностей між ними за допомогою сили або загрози.

Таким чином, названі категорії посідають значне місце в Особливій частині КК України, але вони не набули певного визначення і послідовності. Завдання кримінального законодавства повинні мати чітко виражену сутність у контексті безпеки. Можливо, у ст. 1 КК України необхідно зазначити, що Кримінальний кодекс має своїм завданням створення правових умов охорони та захисту національної безпеки: безпеки людини, суспільства (громадського порядку), держави (конституційного ладу), авиходячи з міжнародних зобов'язань України, цей Кодекс має також захищати міжнародну безпеку (безпеку людства).

Юніна Марина Петрівна

к.ю.н., доцент кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДІЇ, ЩО ПІДПАДАЮТЬ ПІД ПОНЯТТЯ «МОБІНГ»

Конституція України у статті 3 визнає людину, її життя та здоров'я, честь та гідність найвищою соціальною цінністю. Вказане означає, що кожен громадянин нашої держави має право на повагу честі та гідності, на безпеку та недоторканність, як фізичну, так і психологічну. Однак наразі складні соціальні умови, економічна криза, погіршення умов життя для більшості населення підвищують рівень соціальної напруги у суспільстві, що визначається збільшенням кількості соціальних конфліктів, зокрема, у колективних відносинах.

Під мобінгом розуміють психологічне насилля в колективі. При чому мобінг є характерним як для дитячих колективів, так і для будь-яких дорослих колективів. Міжнародна організація праці (МОП) визначає мобінг як образливе, мстиве, жорстоке, злостиве або принизливе поводження з окремою особою або групою працівників, що охоплює колективний пресинг або мобінг проти обраного працівника, який стає об'єктом психічного тиску. Мобінг передбачає постійну негативну увагу або критику, ізоляцію особи від суспільних контактів, поширення неправдивої інформації[3].

За статистикою, мобінгу, як довготривалому відторгненню дитини більшістю членів класу чи групи, в нашій країні піддавались 44 відсотки дітей у віці 11-12 років і 27 відсотків 15-літніх підлітків. Що стосується дорослих, то у Західній Європи жертвами мобінгу стають майже 20 % працівників. В Україні ця цифра сягає 40 % [1]. Підставами вказаного є, на наш думку, кризові явища у сучасній економіці та зростаючий рівень безробіття.

Підстави для мобінгу можуть бути найрізноманітнішими: від недоліків в організації трудового процесу до дій та зовнішнього вигляду самого працівника. До найбільш поширених з них можна віднести невдале керівництво робочим процесом, непомірні навантаження роботою або її недостатність, непропорційна або несправедлива оплата праці або розподіл обов'язків, а також зовнішній вигляд працівника, його фізичні дані, що відрізняють його від інших членів колективу, або нестандартна поведінка у робочих ситуаціях. Іноді причиною мобінгу може стати антипатія до працівника з боку колег (працівник, на їх думку, зайняв «чийсь» місце) або керівництва (працівник не приховує негативне ставлення до політики керівництва).

Мобінг класифікується у науковій літературі за різними критеріями. Так, за сферою дії виділяють вертикальний та горизонтальний мобінг[6]. Ініціатором вертикального мобінгу стає керівник, тобто це психологічний тиск з боку керівництва. Горизонтальний мобінг – це психологічний тиск колективу на одного з колег, його цькування та ігнорування[7, с. 286].

В залежності від форми виділяють відкритий (чорний) мобінг та прихований (білий) мобінг. При відкритому мобінгу ініціатор провокує жертву на від-

криті конфлікти, після чого до нього приєднуються інші члени колективу. Латентний (прихований) мобінг характеризується прихованим психологічним тиском з боку колег, тобто жертву виживають з роботи при вдаваному зовнішньому благополуччі у трудовому колективі[4, с. 35].

Метою такого виду мобінгу є звільнення працівника, на якого спрямовані такі дії, з роботи.

Однією з найбільш жорстких видів мобінгу, на нашу думку, є булінг як психологічна агресія, що полягає у агресивній поведінці по відношенню до жертви, приниженні, переслідуванні, безпідставному звинуваченні у некомпетентності.

Всі види мобінгу тягнуть за собою дуже важкі наслідки для особи, на яку спрямовані вказані дії. Такими наслідками може стати неадекватне сприйняття власної індивідуальності (занижена самооцінка, комплекс неповноцінності); тривога, стрес, депресії, неврози; суїцидальна поведінка; формування залежностей: алкогольної, тютюнової, наркотичної.

В розвинутих країнах Європи протидії мобінгу приділяють значну увагу на законодавчому рівні. Так, на законодавчому рівні заборона мобінгу та його проявів існує у Німеччині, Норвегії, Італії Великобританії, Франції, Данії, Швеції. Також на рівні ЄС прийнято декілька нормативних актів, що забороняють поведінку з метою принижуючої гідності людини та дискримінацію. Основними з них є Директива ЄС № 89/391/ЄС від 12.06.89 року «Про впровадження заходів для заохочення вдосконалень у сфері безпеки і охорони здоров'я працівників під час роботи», Директива ЄС № 2000/78/ЄС від 27.11.2000 року «Про загальну систему рівного поводження в сфері зайнятості й професійної діяльності», Хартія ЄС «Про основні права» від 07.12.2000 року, Європейська Соціальна Хартія від 18.10.61 року. Останній нормативний акт був ратифікований Україною у 2006 році, при цьому Україна зобов'язалась виконувати статтю 26 Хартії, яка закріплює право на гідне ставлення на роботі.

Однак наразі питання протидії та відповідальності за дії, що підпадають під поняття «мобінг», в нашій державі залишається не врегульованим. Саме тому у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект від 25.07.2017 № 7005 про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання мобінгу. Як вказували розробники вказаного законопроекту, він покликаний привести норми українського законодавства у відповідність до європейського та забезпечити захист від дискримінації й психологічного тиску в трудовому колективі. Законопроектом пропонується ввести до Кодексу законів про працю України, Закону України "Про зайнятість населення" та Кримінального кодексу України поняття мобінг, визначити права та гарантії для працівників, які постраждали від проявів мобінгу на робочому місці, а також передбачити кримінальну відповідальність за систематичне застосування елементів мобінгу до працівника, наслідком чого є його звільнення[3]. Розробники законопроекту під мобінгом пропонують розуміти форму психологічного насилля, яка полягає в тривалому та систематичному цькуванні працівника в колективі, сексуальному домаганні, психологічному тиску на нього з метою подальшого звільнення.

Також розробники законопроекту пропонують криміналізувати мобінг, встановивши заходи відповідальності за дії, що підпадають під поняття «мобінг». Так, пропонується за систематичне порушення прав працівника, шляхом застосування психологічного насилля та інших елементів мобінгу, а також не-

законне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним про порушення вимог Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» іншою особою, а також інше грубе порушення законодавства про працю, карати штрафом від 2 тисяч до 3 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, або виправними роботами на строк до двох років.

Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або щодо неповнолітнього, вагітної жінки, одинокого батька, матері або особи, яка їх замінює і виховує дитину віком до 14 років або дитину-інваліда, караються штрафом від 3 тисяч до 5 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців [2].

Внесення вказаних змін до чинного законодавства, на думку розробників законопроекту, забезпечить гідні умови праці та гарантії захисту прав працівників від психологічного насильства на робочому місці.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що мобінг, як різновид морального насильства, набуває все більшого розповсюдження. Однак в Україні наразі не існує ефективного правового механізму захисту від дій, що підпадають під поняття «мобінг». Саме тому запозичення позитивного досвіду провідних країн Європи у частині гідного ставлення до працівників та заборони психологічного та фізичного насильства, метою якого є створення для працівників несприятливих умов праці, внесення змін у чинне законодавство в частині встановлення відповідальності за мобінг стало нагальною потребою у сучасних соціально-економічних умовах.

1. В Україні 40% офісних працівників потерпають від несправедливої критики на роботі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/304403/v-ukrayini-40-ofisnyh-pratsivnykiv-poterpayut-vid-nespravedlyvoyi-krytyky-na-roboti>.

2. За психологічне цькування на роботі пропонують передбачити штраф та арешт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/zapsikhologichne-tskuvannya-na-roboti-proponuyut-peredbachiti-shtraf-ta-aresht/>.

3. Пояснювана записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких Законів України (щодо запобігання мобінгу). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/GH5EL00A.html.

4. Сорока О.В. Сутність, наслідки і профілактика мобінгу в трудових колективах / О.В. Сорока // Матеріали науково-практичної конференції «Сучасні наслідки наукових і практичних досліджень – 2013». – Одеса. – 2013. – Вип. 1 Т. 32. – С. 32-38.

5. Трюхан О.А. Захист працівників від мобінгу на робочому місці: теоретико-правовий аспект // О.А. Трюхан // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 4. – 42-46.

6. Федорова Д.О. Проблеми протидії мобінгу в трудових відносинах в Україні та шляхи їх вирішення / Д.О. Федорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 2. Т. 2. – С. 88-92. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo02/part_2/19.pdf

7. Чередніченко Н.А. Мобінг і булінг у трудовому процесі / Н.А. Чередніченко // Право і безпека. – 2012. – № 3 (45). – С. 285-288.

ТЕМАТИКА ПРОТИДІ ЗЛОЧИННОСТІ У НАУКОВИХ РОЗРОБКАХ АСПРАНТІВ ТА ЗДОБУВАЧІВ

Александрова Анастасія Юріївна
ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ ЗА МОБІЛІЗАЦІЮ

Конституція України у ст. 17 проголосила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Ніхто з громадян України за всі роки незалежності не міг собі уявити, що таке положення Основного Закону стане надактуальним вже на протязі п'яти років з початку російської військової агресії проти України. Фактичний стан неоголошеної війни зумовив перегляд всіх сфер суспільного розвитку та їх правового забезпечення, в тому числі правового забезпечення охорони найважливіших суспільних відносин, а також запобігання тим злочинам, про можливість вчинення яких у мирний час ніхто навіть не задумувався.

До одного з них належить ст. 336 КК України «Ухилення від призову за мобілізацією», яка до 2014 року жодного разу не була застосована.

Згідно з даними Генеральної прокуратури України, протягом 2014 р. відкрито 676 кримінальних проваджень за ст. 336 КК України, з яких вручено повідомлення про підозру 290 особам; протягом 2015 р. – 2252, з яких вручено повідомлення про підозру 1228 особам; протягом 2016 р. – 673, з яких вручено повідомлення про підозру 356 особам, протягом 2017 р. – 123, з яких вручено повідомлення про підозру 74 особам.

За офіційними даними ДСА України, протягом 2014 року за вчинення злочину, передбаченого ст. 336 КК України, засуджено 139 осіб; за 2015 рік – 935 осіб; за 2016 рік – 220 осіб; за перше півріччя 2017 року – лише 28 осіб.

Слідча, прокурорська та судова практики застосування ст. 336 КК України характеризуються досить неоднозначними тенденціями. Результати інтерв'ювання працівників Національної поліції України та військових комісаріатів свідчать про небажання застосовувати ст. 336 КК України через її недієвість у забезпеченні обороноздатності країни.

Враховуючи викладене, на протязі 2015-2018 років нами здійснено монографічне дослідження проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від

призову за мобілізацією. Основні результати його такі.

У дисертаційно науково обґрунтовано кримінальну відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією, створено на цій основі удосконалену конструкцію ст. 336 КК України та розроблено рекомендації з вдосконалення відповідних законодавчих положень та практики їх застосування.

Доведено, якість кримінально-правового забезпечення обороноздатності країни напряму залежить від її «військового досвіду»: наявність протягом певного історичного періоду розвитку військових оборонних та/або наступальних дій чи діючого збройного конфлікту позитивно впливає на норми кримінального закону, що були застосовані у цей час.

Запропоновано визначати об'єкт ухилення від призову за мобілізацією у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні – суспільні відносини у сфері планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу; у вузькому значенні – встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами порядок підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань України на рівні, що гарантує адекватне реагування на загрози національній безпеці держави;

Сформульовано кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє ухилення від призову за мобілізацією: це, як правило, військовозобов'язана за-конослухняна особа чоловічої статі у віці від 18-ти до 35-ти років, яка має або професійно-технічну або середню освіту, є представником робітних професій або будучи працездатною, ніде не працює, та не навчається, злочин вчинила вперше та характеризується позитивним відношення до закону та держави, проте не бажає виконувати обов'язок по обороні держави;

Встановлено, що за даними ДСА України, протягом 2014 року за вчинення ухилення від призову за мобілізацією засуджено 12 осіб у віці від 18-ти років до 25-ти років, 42 особи у віці від 25-ти років до 30-ти років, 85 осіб у віці від 30-ти до 50-ти років. За аналогічними показниками протягом 2015 року – 91, 240, 596 та 8 (від 50-ти до 65-ти років) осіб; 2016 рік – 13, 52, 150 та 5 осіб.

Враховуючи наявність семи засуджених військовослужбовців за вчинення ухилення від призову за мобілізацією протягом 2016-2017 років, пропонується ст. 336 КК України доповнити частиною другою, у якій передбачити кримінальну відповідальність за ті самі діяння, вчинені військовослужбовцем, оскільки такі випадки характеризуються підвищеним рівнем небезпеки та негативно впливають на стан укомплектованості військових частин, а отже і обороноздатності країни.

Дослідження звільнення особи за вчинення ухилення від призову за мобілізацією від кримінальної відповідальності дало підстави ставити під сумнів подібні рішення судів, оскільки вони не відповідають положенням КК України. У зв'язку із цим пропонується у ст. 336 КК України передбачити спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності.

Матеріали правозастосовної практики, зарубіжний досвід правового забезпечення призову та мобілізації, свідчать про необхідність внесення змін та

доповнень до ст. 336 КК України щодо розширення об'єктивної сторони складу злочину та альтернативних позбавленню волі покарань.

З урахуванням викладеного, пропонується внести наступні зміни та доповнення до:

Кримінального кодексу України:

1) Стаття 336 «Ухилення від призову за мобілізацією»

ч. 1 Ухилення від призову за мобілізацією, -

карається штрафом від однієї до п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами від ста до двохсот годин, або арештом до шести місяців.

ч. 2 Те саме діяння, вчинене військовослужбовцем, або в умовах воєнного стану, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той же строк.

ч. 3 Особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності, добровільно з'явиться до військового комісаріату, отримає повістку на прибуття до військової частини та приступить до служби в Збройних Силах України або інших військових формуваннях, передбачених законом.

Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»:

ст. 26 «Відповідальність за організацію мобілізаційної підготовки та стан мобілізаційної готовності» Розділу VI «Відповідальність за порушення законодавства України про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» доповнити частиною 3 наступного змісту:

«У випадку притягнення особи, яка ухиляється від призову за мобілізацією, до відповідальності, додатковою умовою звільнення від кримінальної відповідальності є обов'язок повернути кошти, які витрачені правоохоронними органами, військовими комісаріатами та судом на всіх стадіях кримінального провадження».

Андреев Д.В.

аспірант Харківського національного
університета внутрішніх дел

ОСМОТР МЕСТА ХИЩЕНИЯ ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ И БОЕПРИПАСОВ

По уголовным производствам о хищениях оружия и боеприпасов осмотр места происшествия является сложным следственным действием. Необходимо не только обнаружить и зафиксировать следы преступления, т.е. выполнить и закрепить процессуальные действия, предусмотренные ст. 237 КПК Украины, но также изучить обстановку, воссоздать, смоделировать возможную картину происшедшего, способ проникновения, устранения преград преступником и т.п.

Осмотр места происшествия относится к неотложному следственному действию, по своему содержанию несет значительную информационную на-

грузку, характеризується определеною складністю і багатоплановістю задач. Своєчасно і якісно проведений огляд місця події дозволяє отримати важливі дані про подію злочину, виявити і вилучити докази, висунути обґрунтовані версії, намалювати шляхи їх перевірки, визначити коло осіб, серед яких необхідно шукати злочинця. Огляд місця події по справах про вкрадення зброї та боєприпасів, як свідчить практика, є обов'язковим слідчим дійством. В його проведенні беруть участь крім слідчого спеціалісти, працівники оперативних служб МВС, СБУ, представники командування військових частин, особи, відповідальні за збереження зброї.

Проведений нами опитування слідчих військових прокуратур показало, що виробництву даного слідчого дійства приділяється підвищене уваження. Разом з тим, опитувані вказали на ряд факторів, впливаючих на повноту, якість і результативність огляду, зокрема: на обов'язкове участь спеціалістів (криміналістів, кримінолога), оскільки їх відсутність на місці події не дозволяє в ряді випадків застосовувати металлошукачі, прилади збільшення, не вилучаються сліди пальців рук, зразки ґрунту, мікросліди, відзначається неуміння слідчих користуватися криміналістичною технікою; звертається уваження на необхідність впровадження в практику огляду місця події передових методів і сучасних технічних засобів.

Огляд місця події – це первинне слідче дійство, що здійснюється в безпосередньому сприйнятті обстановки, спрямоване на фіксацію і дослідження її елементів, виявлення слідів злочину і злочинця і інших фактичних даних, що дозволяють в сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм події і інших обставинах розслідуваного події.

Враховуючи викладене, можна сформулювати наступні частині завдання огляду місця події при розслідуванні вкрадення зброї та боєприпасів:

1) встановлення способу вчинення вкрадення, шляхів підходу злочинця до місця події, послідовності його дій і шляхів відходу, способу подолання перешкоди, зброї вкрадення;

2) встановлення предмету вкрадення, кількості вкраденої зброї, номерів, маркіровок і інших ознак, необхідних для негайної організації пошуку вкраденої;

3) висунення версій про злочинця, пошук і фіксація слідів, що вказують на особу злочинця, його зовнішній вигляд, одяг; сліди, які могли залишитися на злочинці, його одязі, належачих йому предметах в результаті його перебування і дій на місці події.

Обов'язково привертаний до огляду місця події спеціаліст-криміналіст повинен спеціалізуватися в області балістики і вибухотехніки, мати можливість проведення попередніх криміналістичних досліджень на місці події. Предметом попередніх криміналістичних досліджень, крім традиційних (сліди рук, ніг, зброї вкрадення і т.п.), можуть бути сліди збройної мастила, вибухових речовин, сліди використання зброї, його зберігання, частин зброї. Результати попереднього дослідження можуть безотлагательно використовуватися для організації пошуку злочинця «по гарячим слідам», перевірки об'єктів по криміналістичним

учетам, дальнейшего планирования расследования. Знания специалиста-криминалиста в области баллистики (взрывотехники) позволят более точно описать обнаруженные следы, повысив тем самым ценность протокола как процессуального документа и источника доказательств.

В зависимости от ситуации к проведению осмотра места происшествия могут быть привлечены саперы, кинолог с собакой, способной обнаруживать взрывчатые вещества. В число научно-технических средств обязательно должны войти металлоискатели различных моделей, щупы, осветители и т.п. для обнаружения оружия, которое может быть спрятано преступником недалеко от места хищения. Важным элементом подготовки к осмотру места происшествия является обеспечение безопасности его участников. Поэтому следует провести подробный инструктаж участников осмотра о мерах безопасности.

Подготовительная часть осмотра места происшествия по делам о хищениях оружия обладает рядом особенностей. Так, при определении границ осмотра следует помнить, что преступник может спрятать похищенное оружие на территории части либо в непосредственной близости, а потому границы осмотра могут быть расширены до соответствующего предела.

При выборе способа осмотра места происшествия следователь всегда должен исходить из конкретной ситуации. Практика показывает, что чаще всего осмотр места происшествия по делам о хищении оружия целесообразно производить эксцентрическим способом, от места проникновения, взлома преграды, нападения, выноса оружия. Центром места происшествия следует считать непосредственно место, где хранилось похищенное оружие и боеприпасы.

Объектами детального изучения могут быть место размещения оружия, упаковка или ее части. Особое внимание следует обращать на состояние сигнализации, ее работоспособность, характер повреждения. Необходимо изучить состояние запирающих устройств, печатей, пломб и установить способ их повреждения. При исследовании этих объектов особенно важно выявить негативные обстоятельства, указывающие на возможную инсценировку хищения.

В раскрытии совершенного хищения огнестрельного оружия, боеприпасов, позитивную информацию может дать проведение на месте происшествия предварительных криминалистических исследований, в ходе которых решается вопрос о назначении судебных экспертиз. Предварительное криминалистическое исследование – одна из форм реализации специальных криминалистических знаний, осуществляемая на месте происшествия с использованием технико-криминалистических средств, с целью получения существенных для расследования преступления данных, путем выявления, исследования и оценки материальных следов преступления.

При осмотре места происшествия и предварительном исследовании следов можно установить количество лиц, побывавших на месте происшествия, их примерный рост, направление движения и характер действий, способ проникновения на охраняемую территорию; тип или вид орудия взлома; тип транспортного средства и направление его движения, полученные на месте происшествия повреждения;

Своевременно и качественно проведенный осмотр места хищения оружия и боеприпасов является условием дальнейшего эффективного расследования преступления.

Андрієвська Людмила Олексіївна
здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД НА ПРИКЛАДІ ДОСВІДУ НІМЕЧЧИНИ

З усіх систем, з якими людям доводиться стикатися повсякденно, системи дорожнього руху є найбільш складними і найбільш небезпечними. За оцінками, в світі щорічно в дорожніх аваріях гинуть 1,2 млн. людей і близько 50 млн. отримують травми.

Смерть і травми в результаті дорожньо-транспортних пригод, якщо їх розглядати в глобальному плані – це одна з найсерйозніших проблем громадськості.

Основним чинником, що сприяє дорожньо-транспортних пригод в Україні, є швидке зростання кількості автотранспортних засобів, зокрема автомобілів, які ввозяться з-за кордону, і мотоциклів.

Важливим елементом будь-якої ефективної програми дорожньої безпеки є неупереджені наукові дослідження і розробки з питань безпеки. Серед незалежних інститутів, що сприяють розумінню питань дорожньої безпеки, можна вказати Данський інститут досліджень дорожньої безпеки, компанію «ТРЛ Лімітед» (раніше іменувалася Лабораторія транспортних досліджень) у Сполученому Королівстві і підрозділи наукових досліджень у сфері дорожньої безпеки при університетах Ганновера в Німеччині та Аделаїди і Мельбурна в Австралії. У Сполучених Штатах діє багато подібних установ, наприклад Центр наукових досліджень з безпеки руху на шосейних дорогах Північної Каліфорнії, Науково-дослідний інститут транспорту Мічиганського університету, Національний центр попередження травматизму і боротьби з ним в Центрах з боротьби із хворобами та їх профілактики. Програма транспортних досліджень і попередження травматизму Технологічного інституту в Делі (Індія) і Центр промислових і наукових досліджень і розробок в Південній Африці внесли свій вклад у визначення заходів, які можуть захистити вразливих учасників дорожнього руху, приділяючи особливу увагу тим заходам, які економічно доступні для країн з низьким і середнім доходом [1].

Дорожньо-транспортні пригоди є передбачуваними, і тому їх можна попередити. Разом з тим для вирішення цієї проблеми необхідна тісна координація та співпраця на основі єдиного і комплексного підходу, що застосовується в рамках багатьох секторів і галузей знань.

На базі Медичного університету м. Ганновера створено Центр з комплексного поглибленого вивчення дорожньо-транспортних пригод, який бере участь (з виїздом на місце ДТП) в детальному вивченні подій зі смертельними наслідками, що мали місце в регіоні Ганновера. До Центру надходить коротка інформація, яка містить найбільш важливі дані про ДТП і є зрозумілою членам бригади, що терміново виїжджає на місце ДТП.

Через три хвилини після отримання інформації два автомобіля з включе-

ними синіми сигналами, повністю обладнані технічними та медичними засобами, виїжджають на місце ДТП. Якщо під час руху по радіо було отримано інформацію, що поранений водій перевезений в іншу лікарню, медики продовжують рух до лікарні, в яку перевезений водій, а інженерна бригада – рух на місце ДТП, де збирає всю найбільш важливу інформацію про всіх, хто залучений в це ДТП, про стан автомобіля, про навколишнє середовище, зафіксовані сліди гальмування і т.п. Більше 3000 показників можуть бути зібрані на місці ДТП. Після цього в Центрі виконується повний пошаровий аналіз всієї інформації. Здійснюється реконструкція ДТП за допомогою ЕОМ.

Збір даних на місці ДТП займає зазвичай 45 хв., ще 25-30 хв. потрібно, аби бригада доїхала до місця ДТП.

На основі цих досліджень був запущений проект GIDAS (Німецький проект детальних розслідувань причин ДТП), який є найбільш успішним проектом Німеччини з розслідування причин ДТП і найбільшим у світі з подібних проектів.

GIDAS-дані застосовують не тільки для вирішення проблем, пов'язаних з конструкцією автомобіля, але і для вдосконалення проектування автомобільних доріг. Прикладом може бути аналіз з'їзду автомобілів з дороги, які скоювали наїзд на дерева. Це найбільш частий випадок ДТП в Німеччині, в якому загинуло 34% всіх учасників ДТП в країні. Детальний аналіз цього типу ДТП дозволив розробити захід, який дозволив виключити цю причину. Для цього було запропоновано подовжувати кювети як захисні засоби при наїзді на дерева при ожеледі. Зіткнення, які ще у недалекому минулому мали смертельний наслідок, нині закінчуються незначними пораненнями.

База даних про ДТП також є корисною для визначення потенційно небезпечних елементів конструкції транспортних засобів. Надійні дані про ДТП завжди були основною складовою при розробці політики підвищення безпеки дорожнього руху. Дані, які представляє BASt, використовуються для розробки і вдосконалення безлічі чинних і нових законодавчих документів і директив: щодо вдосконалення конструкції автомобіля, забезпечення безпеки пішоходів або, наприклад, для визначення умов випробувань шоломів для велосипедистів і мотоциклістів. Можна навести безліч інших прикладів: дослідження ефективності ременів безпеки, систем для утримання дітей, дослідження ефективності нових систем безпеки в автомобілі, сполучуваності застосовуваних систем в автомобілі, вдосконалення передніх і задніх захисних пристроїв автомобіля, забезпечення безпеки невеликих комерційних автомобілів тощо.

Результати комплексних досліджень ДТП були використані для розробки конструкції захисних пристроїв для автомобільних доріг. Було отримано достовірну інформацію про найбільш типові кути наїзду і швидкості руху при наїзді на огороження.

При дослідженні даного питання нами встановлено, що в Україні немає єдиної системи збору та аналізу даних причин скоєння дорожньо-транспортних пригод. Вважаємо, що досвід Німеччини в цій сфері є позитивним, а запровадження в Україні подібного Центру матиме вагомий результат.

1. Всемирный доклад о предупреждении дорожно-транспортного травматизма. 2004 г. URL : http://www.who.int/violence_injury_prevention/publications/road_traffic/world_report/summary_ru.pdf.

2. Штрик Штефан. Комплексные исследования дорожно-транспортных происшествий (опыт Германии) // Наука и техника в дорожной отрасли. 2014. № 2. С. 5-8.

Андрійченко Надія Сергіївна
аспірант Сумського
державного університету

АТЕСТАЦІЯ ЯК ВНУТРІШНІЙ КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ¹

Від ефективної діяльності правоохоронних органів України: вчасного виявлення існуючих і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз фінансово-економічним інтересам держави залежить виконання органами державної влади та місцевого самоврядування покладених на них завдань та функцій з метою задоволення потреб населення. Хоча на законодавчому рівні критерії оцінювання ефективності правоохоронних органів як суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави прямо не визначені. Зокрема, зміст Закону України «Про Національну поліцію України» від 2 липня 2015 року свідчить, що громадська довіра є основним, але не виключним, критерієм оцінювання діяльності органів поліції. Так, ефективність органів Національної поліції України оцінюється також за результатами атестації їх співробітників.

Серед сучасних методів оцінювання атестація вважається найбільш традиційним. Д. М. Овсянко під атестацією пропонує розуміти процедуру, яка сприяє вдосконаленню діяльності з підбору, підвищенню кваліфікації, розстановці державних службовців, визначенню рівня їхньої професійної підготовки та відповідності займаній посаді, присвоєння чергового кваліфікаційного розряду [1, с. 104].

У свою чергу, З. М. Пушкар визначає атестацію як процедуру систематичного формалізованого оцінювання згідно з заданими критеріями відповідності діяльності співробітника чітким стандартам виконання робіт на конкретному робочому місці за конкретною посадою у визначений період часу. Таким чином, при атестації оцінюється відповідність співробітника вимогам до його кваліфікації та сумлінності праці [2].

У науковій літературі зарубіжними науковцями наголошується на тому, що мета проведення атестації є багатоаспектною і включає: ідентифікацію професійної компетентності публічних службовців; визначення потреби у додатковій підготовці особи, що проходила атестацію; покращення взаєморозуміння між керівниками та підлеглими; наступне прийняття рішення про подальший перебіг кар'єри службовця: залишення на посаді, підвищення або звільнення; наступне преміювання публічного службовця чи позбавлення премії, що здійснюється за результатами атестації [3].

На сьогодні питання атестації співробітників правоохоронних органів України як суб'єктів захисту фінансових та економічних інтересів держави регламентується різними нормативними актами.

¹ Виконано в рамках проекту № 0116u006814 (супровідний лист № 01/15.06/3278 від 19.08.2016 р.)

Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України «Про проходження служби особами начальницького складу податкової міліції та обчислення їм вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги» № 1716 від 20 жовтня 1998 року передбачено, що особи начальницького складу підрозділів податкової міліції проходять службу відповідно до Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ УРСР, затвердженим постановою Кабінету Міністрів УРСР № 114 від 29 липня 1991 року [4]. У вказаному положенні розділ V присвячений виключно атестації осіб рядового та начальницького складу, у тому числі підрозділів податкової міліції. Втім цей розділ не є змістовним і дає лише загальне уявлення про те, яким чином відбувається атестація співробітників підрозділів податкової міліції.

Зокрема, згідно п. 47 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ УРСР від 29 липня 1991 року при проведенні атестації осіб рядового і начальницького складу всебічно оцінюються їх ділові, професійні, моральні та особисті якості, рівень культури і здатність працювати з людьми, робляться висновки про відповідність займаній посаді і даються рекомендації щодо подальшої служби [5]. Втім відсутні будь-які вказівки на перелік критеріїв за якими оцінюється діяльність осіб рядового і начальницького складу, незрозумілим також залишається те яким чином визначаються професійні, моральні та особисті якості зазначених осіб. Оскільки, при атестації співробітників органів поліції висновок про їх професійні якості робиться на підставі результатів проведеного тестування.

Крім того у ст. 57 Закону України «Про Національну поліцію України» від 2 липня 2015 року передбачено, що основою метою атестації співробітників органів поліції є оцінка їх професійних та особистих якостей, освітнього та кваліфікаційного рівнів, фізичної підготовки, визначення відповідності посадам та перспектив подальшої службової кар'єри [6].

Безпосередньо у законодавчому акті критерії, які беруться до уваги при проведенні атестації не визначені, але їх перелік міститься в Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських від 17 листопада 2015 року. Так, в пункті 16 розділу IV закріплено такі критерії, як: рівень теоретичних знань та професійних якостей; показники службової діяльності; оцінки з професійної і фізичної підготовки; повнота виконання функціональних обов'язків; наявність заохочень та дисциплінарних стягнень; результати тестування; результати тестування на поліграфі (у разі проходження) [7].

Що ж до співробітників Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, то на виконання Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України Наказом Служби безпеки України № 422 від 14 жовтня 2008 року було затверджено інструкцію, у розділі V якої передбачено, що метою атестації військовослужбовців є лише внесення обґрунтованих рекомендацій керівництву органів, закладів, установ безпеки для прийняття ними рішень щодо проходження військовослужбовцями служби [8].

Для досягнення зазначеної мети до уваги береться інформація про військовослужбовця, яка характеризує його готовність до служіння народу; наполегливість у виконанні своїх службових обов'язків; дисциплінованість; вимогли-

вість до себе та підлеглих; організованість; здатність якісно виконувати поставлені завдання; проявляти ініціативу; швидко орієнтуватися та діяти у складних обставинах; вміння аналізувати та якісно керувати підлеглими; організаційські здібності; авторитет у колективі; рівень професійної підготовки; наявність наукового ступеня і вченого звання, знання іноземних мов; уміння застосовувати отримані знання на практиці; наявність оперативного досвіду, досвіду управлінської діяльності; здатність критично оцінювати свою діяльність, творчо ставитися до справи, вміння зберігати державну таємницю, дотримуватися правил конспірації в роботі; стан здоров'я і працездатність. Крім професійних та особистих якостей військовослужбовця до уваги береться загальний стан справ в органі, підрозділі, закладі, установі, якими керує військовослужбовець, що атестується чи на ділянці роботи, за яку він відповідає, а також інші питання, необхідні для характеристики особи, що атестується [8].

Відповідно до вищевказаного можна зробити висновок, що при проведенні атестації військовослужбовців Служби безпеки України до уваги береться досить широкий спектр інформації про військовослужбовців, а також оцінка діяльності підрозділу, установи чи органу керівником якої він є. Поряд з цим вказівка на «... інші питання, необхідні для характеристики особи, що атестується» дозволяє стверджувати про невичерпність цього переліку. Однак зважаючи на те, що результатом атестації є рішення, яке стосується кар'єри військовослужбовця доцільно в підзаконному акті передбачити виключний перелік інформації, яка береться до уваги при проведенні атестації, оскільки це дозволить уникнути виникнення спорів між керівництвом та підлеглими щодо яких проводиться атестація.

Таким чином беручи до уваги вищевикладене атестація співробітників правоохоронних органів України як суб'єктів захисту фінансово-економічних інтересів держави регламентована різними підзаконними актами. Разом з тим критерії атестації співробітників є лише в Національній поліції України, але при атестації військовослужбовців Служби безпеки України до уваги береться готовність до служіння народу, хоча не зрозуміло яким чином про неї отримують об'єктивні свідчення. Втім найскладніша ситуація на сьогодні з проведенням атестації співробітників підрозділів податкової міліції Державної фіскальної служби України, оскільки на законодавчому рівні відсутні критерії оцінки їх діяльності. А тому зважаючи на те, що недосконалість законодавчого регулювання проведення атестації співробітників правоохоронних органів України як суб'єктів захисту фінансово-економічної безпеки держави є одним із аспектів загальної проблеми – неефективність діяльності правоохоронних органів України у сфері протидії та боротьби з фінансово-економічними злочинами, мають бути переглянуті як мета так і критерії проведення атестації їх співробітників.

1. Овсянко Д. М. Административное право : учеб. пос. / Д. М. Овсянко, Г. А. Туманов. – Москва. : Юристъ, 1997. – 446 с.

2. Пушкар З. М. Атестація державних службовців : особливості та методика її проведення / З. М. Пушкар // Наука молода. – 2016. – № 2. – С. 5-12.

3. Пархоменко-Куцевіл О. Удосконалення процедури атестації державних службовців : порівняльно-правовий аналіз / О. Пархоменко-Куцевіл // Вісник Національної академії державного управління. – 2010. – С. 55–62.

4. Про проходження служби особами начальницького складу податкової міліції та об-

числення їм вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету міністрів України № 1716 від 30.10.1998 р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1716-98-%D0%BF>.

5. Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету міністрів України № 114 від 29.07.2011 р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/114-91-%D0%BF>.

6. Про Національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.

7. Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1465 від 17.11.2015 р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1445-15/paran15#n15>.

8. Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України [Електронний ресурс] : Наказ Служби безпеки України № 422 від 14.10.2008 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1323-08/page/>.

Бідняк Ганна Сергіївна

ст. викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ОБМАНУ ЧИ ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ

Ще з давнини проблеми, пов'язані із використанням обману або зловживання довірою для заволодіння майном чи правом на нього, привертали увагу правоохоронців та дослідників і становили певні труднощі у викритті правопорушника.

За статистичними даними Генеральної прокуратури України у минулому році зареєстровано 404 453 злочини проти власності, що складає 68,2 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів (592 604). Кількість шахрайств серед них складає 45 764 і поступається тільки крадіжкам.

Серед усіх злочинів проти власності шахрайство є найскладнішим у доказуванні через окреслений інтелектуальний характер, високий ступінь латентності та організованості. Нерідко шахрайські діяння кваліфікуються як інші злочини або загалом розцінюються як цивільно-правовий делікт.

З цього приводу великий вчений Г.Грос, який є засновником криміналістики, зазначав, що вчення про оман представляє собою значні труднощі, оскільки не завжди легко провести межу між цивільною та кримінально караною неправдою. За тієї ж причини розслідування шахрайств є ускладненим для слідчого, а також через те, що в багатьох із них необхідні особливі технічні знання [1, с. 926].

На сьогодні проблеми, пов'язані із кваліфікацією дій, які містять ознаки шахрайства, та їх відмежування від цивільно-правового делікту не втратили своєї актуальності. Так, Н.В. Павлова зазначає, що висновку про наявність умислу на шахрайство можна дійти лише на основі певної та достатньої

сукупності доказів, як прямих, так і непрямих. Інформацію про спрямованість умислу може надати встановлення факту: відсутності у відчужувача прав на здійснення угоди; відсутності прав власності на майно; підробки документів, які використовувалися під час укладання угоди. Водночас, отримання права на майно за умов виконання будь-яких зобов'язань може бути кваліфіковано як шахрайство лише у разі, якщо особа заздалегідь не мала наміру виконувати зобов'язання, усвідомлювала протиправність своїх діянь та діяла згідно з цією поінформованістю [2, с. 262].

Для відмежування цивільно-правового делікту від шахрайства та правильної кваліфікації діяння необхідно встановити всі елементи складу злочину. В кримінально-правовому розумінні шахрайство трактується як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману або зловживання довірою (ст. 190 КК України). В свою чергу обман та зловживання довірою розглядаються як способи вчинення шахрайств та знайшли своє відображення й у інших складах [3, с. 137].

Зокрема, стаття 222 КК України передбачає кримінальну відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами. Заволодіння шляхом шахрайства вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами є складовою статті 262 КК України. У статтях 308, 312, 313 КК України передбачаються шахрайські дії, пов'язані із заволодінням наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами, прекурсорами, а також обладнанням, призначеним для їх виготовлення. За заволодіння шляхом шахрайства офіційними документами, штампами чи печатками, а також здійснення таких самих дій відносно приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності передбачено кримінальну відповідальність за статтю 357 КК України [4].

Спеціальними видами шахрайства також є викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна або заволодіння ними шляхом шахрайства (410 КК України) [3].

Здійснюючи науковий пошук серед спеціальних складів шахрайства, М.В. Смелянов звертає увагу на положення статті 289 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом. На його думку цей склад у певній частині також охоплює своїми ознаками незаконне заволодіння транспортним засобом шляхом шахрайства [5, с.165].

Деякі склади хоча і передбачають обман чи зловживання довірою, але не містять ознак шахрайства (стаття 192 КК України). Як приклад, можна зазначити наступне. Так Н. отримав інформацію від знайомої Ш. про намір залишити під надійний нагляд квартиру, власницею якої вона є. Цей факт вона обгрунтувала необхідністю відрядження закордон строком на рік. Увійшовши у довіру, Н. запевнив, що наглядатиме за квартирою Ш. до її повернення. Після від'їзду Ш. громадянин Н. через мережу Інтернет подав оголошення про здачу в оренду вказаного житла погодинно. Внаслідок чого він незаконно використовував квартиру Ш. на свою користь, отримуючи при цьому грошові кошти.

Цей приклад свідчить, що потерпіла була позбавлена можливості використовувати квартиру, законною власницею якої вона є, і зазнала майнової шкоди у формі упущеної вигоди. У науково-практичному коментарі КК України за способом вчинення цей злочин є близьким до шахрайства. Однак, на відміну від шахрайства, при його вчиненні не відбувається вилучення чужого майна із фонду власника: винний отримує матеріальну вигоду в результаті використання майна, яке лише мало надійти у розпорядження власника і поповнити його майновий фонд. Тобто він не вилучає майно, а лише не передає його належному власникові чи законному володільцю [4].

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики показав, що трапляються не-одноразові випадки кваліфікації шахрайства як інших злочинів, тобто за статтями, які не передбачають обман чи зловживання довірою. Вказане знайшло своє відображення у Пленумі Верховного Суду України. Слід мати на увазі, що коли потерпіла особа через вік, фізичні чи психічні вади або інші обставини не могла правильно оцінювати і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу нею майна чи права на нього не можна вважати добровільною. Якщо особа заволодіває чужим майном, свідомо скориставшись чужою помилкою, виникненню якої вона не сприяла, та за відсутності змови з особою, яка ввела потерпілого в оману, вчинене не може розглядатись як шахрайство. Якщо обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, а саме вилучення майна відбувалося таємно чи відкрито, то склад шахрайства відсутній. Такі дії слід кваліфікувати відповідно як крадіжку, грабіж або розбій [6].

Прикладом може слугувати наступне кримінальне провадження. На авто-станції в смт. Солоне Солонянського району Дніпропетровської області, маючи умисел на заволодіння мобільним телефоном гр. Ч. шляхом зловживання довірою, викликав хибне уявлення у потерпілого про правдивість своїх намірів щодо повернення телефону, не маючи наміру його повертати. Після чого з місця події зник, ігноруючи вимоги власника повернути телефон, чим завдав йому шкоду в розмірі 5000 грн.

В такій ситуації, важлива правильна кваліфікація злочину. Тобто, коли злочинець розуміє, що шахрайство вважається менш тяжким злочином у порівнянні з грабіжом, він може відмовитись від того, що він чув потерпілого. Правдивість показань перевіряється слідчим експериментом.

Якщо обман чи зловживання довірою при шахрайстві полягають у вчиненні іншого злочину, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною статті 190 КК і статтею, що передбачає відповідальність за цей злочин. Зокрема, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, викрадення, привласнення, пошкодження та підроблення документів, штампів і печаток з метою подальшого їх використання при шахрайстві, використання при шахрайстві завідомо підробленого документа, а також зловживання владою чи службовим становищем потребують додаткової кваліфікації відповідно за статтями 353, 357, 358 та 364 КК. Разом із тим, шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, має кваліфікуватися за частиною третьою статті 190 КК і додаткової кваліфікації не потребує [6].

З огляду на це видно, що у криміналістичному розумінні шахрайство не

обмежується тільки ст. 190 КК України, а охоплює низку статей, що містять обман чи зловживання довірою у своєму складі і розглядаються як форми та які є визначальними у виборі способу вчинення шахрайства.

Загалом, шахрайство набуває нових форм, модернізується та пристосовується до сучасних умов. Наприклад, останнім часом набули поширення платіжні картки для здійсненні різноманітних грошових операцій. Поширеність грошових банкнот також не втрачає актуальності. Адже, підробка може здійснюватися не тільки примітивними способами, такими, як малювання, монтаж, а із застосуванням сучасного обладнання. Водночас, стрімкий розвиток глобальної мережі Інтернет зумовив появу шахрайства в цій галузі.

1. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики: Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. М.: ЛексЭст, 2002. 1088 с.

2. Павлова Н.В. Проблемні питання процедури отримання зразків для проведення експертизи / Теорія та практика судової експертизи: матер. круг. столу присвячені 95-річчю НАВСУ (Київ 12 травня 2016р.), К., НАВСУ, 2016. С.245-248.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: Злочини проти власності / За ред. М.І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2017. 448 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2002. 1104 с.

5. Ємельянов М.В. Поняття та види шахрайства за Кримінальним Кодексом України / Право і суспільство № 6/2011.С. 164-168.

6. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 06.11.2009 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

Бойко Олексій Павлович

викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ НА ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Порівняльно-правовий метод завжди застосовується в методології вітчизняної науки кримінального процесу. На сьогодні здійснення порівняльно-правового дослідження передбачає ознайомлення з позитивним досвідом та його запозичення з зарубіжного кримінально-процесуального законодавства, а також використання та застосування в вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві України для вдосконалення взаємодії слідчих з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні.

Отже ми спробуємо висвітлити зарубіжний досвід щодо взаємодії слідчих з підрозділами карного розшуку Білорусії та Грузії.

В п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України зазначено, що слідчий уповноважений дооручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [1]. Отже в ст. 40 КПК України чітко визначена одна із основних форм взаємодії слідчого з підрозділами кар-

ного розшуку, за якою при розслідуванні кримінальних правопорушень слідчий здійснює взаємодію з підрозділами карного розшуку, можедоручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам.

Ч. 7 ст. 36 Кримінально-процесуального кодексу Білорусії (далі – КПК РБ) визначає, що слідчий при розслідуванні ним кримінальної справи, а також при розгляді заяви чи повідомлення про злочин вправі знайомитися з оперативно-розшуковими матеріалами органів дізнання, що відносяться до розслідуваної справи а також заяв чи повідомлень, що розглядається ними, надавати їм доручення про провадження оперативно-розшукових заходів, слідчих та інших процесуальних дій і вимагати від них сприяння в провадженні слідчих та інших процесуальних дій [2]. Такі доручення слідчого даються в письмовій формі і є для органів дізнання обов'язковими.

Отже, проаналізувавши КПК РБ можна виділити наступні форми взаємодії слідчого органами дізнання: при розслідуванні кримінальної справи, а також при розгляді заяви чи повідомлення про злочин знайомитися з оперативно-розшуковими матеріалами органів дізнання, що відносяться до розслідуваної справи а також заяв чи повідомлень, що розглядається ними; надавати доручення органам дізнання про провадження оперативно-розшукових заходів; надавати доручення органам дізнання про провадження слідчих та інших процесуальних дій; вимагати від органів дізнання сприяння в провадженні слідчих та інших процесуальних дій.

Що стосується Республіки Грузія, то відповідно до ч. 1 ст. 37 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Грузія (далі – КПК Республіки Грузія) слідчий є посадовою особою, уповноваженою в межах своєї компетенції здійснювати слідство у кримінальній справі. Прокурор, який безпосередньо здійснює розслідування, користується статусом слідчого.

У ст. 32 КПК Республіки Грузії зазначено, що прокуратура є органом кримінального переслідування. Для забезпечення виконання цієї функції прокуратура здійснює процесуальне керівництво слідством. Прокуратура у випадках, передбачених цим Кодексом, і в установленому порядку в повному обсязі веде розслідування злочину, підтримує державне обвинувачення в суді [3].

Тобто відповідно до зазначених статей право розслідувати кримінальні справи в Республіці Грузія відноситься до компетенції слідчого а в окремих випадках до прокурора.

Що стосується чинного КПК Республіки Грузія на відміну від КПК України не містить окремої статті, яка стосується оперативних підрозділів. Про вищезазначених учасників лише згадується в ст. 172 КПК Республіки Грузія «Особа, яка має право на затримання» в якій зазначено, що правом здійснювати затримання має наділений відповідними повноваженнями орган або співробітник, який здійснює оперативні функції, обов'язки з охорони громадського порядку, веде слідство або здійснює кримінальне переслідування [3].

Повноваження оперативних підрозділів визначаються в п. а ч. 1 ст. 12 Закону Грузії «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до якого право здійснювати в межах своєї компетенції оперативно-розшукову діяльність надається оперативним органам і слідчим відділам Міністерства внутрішніх справ Грузії. Отже, здійснювати оперативні функції мають право оперативні органи

та слідчі Міністерства внутрішніх справ Грузії [4], а не лише оперативні підрозділи як це регламентовано в національному кримінальному процесуальному законодавстві.

Згідно з ч. 6 ст. 37 КПК Республіки Грузія, слідчий, при наявності встановлених законом підстав, має право: давати відповідним органам письмові вказівки про доставлення затриманих та заарештованих за місцем слідства; вимагати провадження слідчих дій, а також ревізій, інвентаризацій, відомчих перевірок та подання документів [3].

У ч. 6 ст. 33 КПК Республіки Грузія визначено, що звертатися до суду з клопотанням про прийняття ухвали суду про провадження слідчих дій або (чи) оперативно-розшукових заходів, що обмежують права людини має право виключно прокурор [3].

Підставами для проведення оперативно-розшукових заходів згідно статі 8 Закону Грузії «Про оперативно-розшукову діяльність» є: а) доручення прокурора або за згодою прокурора - слідчого про проведення ОРЗ, що знаходиться в його провадженні по кримінальній справі; б) доручення прокурора або за згодою прокурора - слідчого про проведення оперативно-розшукового заходу у разі надходження в установленому порядку заяви або повідомлення про злочин, що готується, вчиняється чи вчинений або інше протиправне діяння, у зв'язку з чим необхідне проведення розслідування, але відсутні дані, що підтверджують наявність ознак злочину чи іншого протиправного діяння, достатніх для початку розслідування. У такому випадку термін проведення ОРЗ не повинен перевищувати 7 днів; в) постанова про розшук особи, що переховується від слідства, суду або ухиляється від відбування покарання [4].

Отже, проаналізувавши чинне кримінально-процесуальне законодавство Республіки Грузія ми дійшли до висновку, що взаємодія слідчого з оперативними підрозділами МВС Грузії здійснюється у таких формах: надання відповідним оперативним органам письмової вказівки про доставлення затриманих та заарештованих за місцем слідства; вимоги провадження слідчих дій; надання згоди слідчим про проведення оперативно-розшукового заходу, що знаходиться в його провадженні по кримінальній справі; надання згоди слідчим про проведення оперативно-розшукового заходу у разі надходження в установленому порядку заяви або повідомлення про злочин, що готується, вчиняється чи вчинений або інше протиправне діяння, у зв'язку з чим необхідне проведення розслідування, але відсутні дані, що підтверджують наявність ознак злочину чи іншого протиправного діяння, достатніх для початку розслідування; винесення постанови слідчим про розшук особи, що переховується від слідства, суду або ухиляється від відбування покарання.

Таким чином, в Білорусії та Грузії існують суб'єкти, схожі з слідчими та підрозділами карного розшуку (оперативними підрозділами), які здійснюють взаємодію між собою.

Проаналізувавши кримінально-процесуальне законодавство означених держав, вважаємо за доцільне перейняти позитивний досвід щодо розширення повноважень слідчих для вдосконалення взаємодії слідчих з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні, зокрема надавати доручення органам дізнання про провадження слідчих та інших процесуальних дій; вимагати від органів дізнання сприяння в провадженні слідчих та інших процесуальних

дій; надання відповідним оперативним органам письмової вказівки про доставлення затриманих та заарештованих за місцем слідства.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 13.04.2012 р. із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 14.04.2017 р. № 1950-19. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

2. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks>.

3. Уголовно-процесуальный кодекс Грузии от 09.10.2009 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf

4. Закон Грузии «Об оперативно-розыскной деятельности» от 30.04.1999 г. № 1933-Пс [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/18472>.

Біліченко Валерій Віталійович
ст. викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Мінчук Дарія Миколаївна
курсант факультету економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Взагалі, протидія злочинності залежить від властивостей злочинності, а також від тих криміногенних факторів, що породжують злочинність. Протидія злочинності - це діяльність, спрямована на усунення дії криміногенних факторів шляхом:

- 1) реагування на самі ці фактори;
- 2) реагування на вчинені злочини[1].

Щодо України, то протидія злочинності у нашій країні базується на профілактиці злочинів та їх попередження. Не дивлячись на потуги реформування правоохоронної системи, в Україні відсутня досконала правоохоронна система, тому протидія злочинності немає значної ефективності та результативності, навпаки кількість злочинів зростає.

Таким чином, нам слід вирізняти дві форми протидії злочинності:

1 форма - реагування на криміногенні фактори, що формують особистість злочинця і сприяють прояву її у вчиненні злочину. Така форма називається попередженням злочинності або профілактикою злочинності;

2 форма – реагування на вчинення злочинів називається репресією, або каральною діяльністю.

Якщо реагування на злочинність у формі попередження (профілактики) і у формі репресій (кари) здійснюється адекватно і належним чином - то це контроль над злочинністю. Коли цього немає, то кажуть про втрату контролю над злочинністю.

Контроль над злочинністю є нормальним, якщо він не перешкоджає свободі і демократичному розвитку суспільства. Інакше буває при

тоталітаризмі. Оскільки існування причин і умов злочинності зумовлене природними властивостями волі і свідомості людини, її здатністю до вибору, то протидія злочинності не може полягати в намаганні повністю усунути криміногенні фактори і злочинність, яку вони породжують. Нормальною є протидія, що полягає в намаганні встановити контроль над злочинністю шляхом створення найкращих умов для формування і прояву нормальної, добродійної форми волі і найгірших умов для формування і прояву ненормальної, злочинної форми волі, тобто свавілля [2].

Жодне суспільство не може викоренити повністю злочинність, але воно має протидіяти їй належним чином. Відповідно до розвитку самого суспільства змінюються і засоби протидії злочинності. Чим цивілізованіше суспільство, тим цивілізованіші і засоби протидії злочинності.

В сучасних демократичних країнах, що розвиваються цивілізованим шляхом, контроль над злочинністю здійснюється демократичними засобами, які не перешкоджають вільному розвитку людини і суспільства. Для тоталітарних суспільств властивим є те, що контроль над злочинністю здійснюється засобами, які мають тоталітарний характер. Ці засоби можуть приводити до вражаючого зниження статистичного рівня злочинних проявів. Так було при режимах Муссоліні, Гітлера, Піначета. Але тоталітарні засоби контролю діють шляхом обмеження свободи усіх громадян, а не лише злочинців, тому вони є протиприродними і руйнують механізм нормального існування суспільства, що і підтвердилось історичним досвідом. Слід не забувати, що кожен народ своїх правителів заслуговує сам.

Сучасна кримінологія поки-що не виробила досконалої концепції протидії злочинності. Якщо узагальнити ідею А.С. Макаренка про те, що "господарчий розрахунок - видатний педагог", і ідею Ф.М. Достоєвського про те, що "пороки людські породжуються не діловитістю", та інші ідеї і факти, то можна дійти наступного висновку: «Основними природними культуризуючими засобами, що діють проти причин і умов, які формують особистість злочинця, є: 1) здорове, узгоджене з законами природи підприємництво; 2) натуралістичне і релігійне просвітництво».

Підприємництво є тим каналом, через який у людини формується те, що ми називаємо "здоровим глуздом", тобто нормальна добродійна форма волі і свідомості людини. Ця властивість робить підприємництво разом з просвітництвом основними природними засобами попередження (профілактики) злочинності, тому що заняття ними змушує людину узгоджувати свою волю і свідомість із законами природи і діяти за цими законами. Крім того, як показує історичний досвід, ефективність репресивної форми протидії злочинності залежить від функціонування в суспільстві узгодженого з законами природи підприємництва в умовах цивілізованого ринку. Без такого підприємництва репресія, діяльність репресивних органів стають неефективними і втрачають свою роль. Підприємництво є природним конкурентом злочинності, а також умовою ефективності репресії злочинців, отже воно забезпечує нормальний контроль над злочинністю[3].

Відповідно до цього в Інституті держави і права НАН України розробляється так звана підприємницько-репресивна модель протидії

злочинності за формулою "підприємництво плюс репресія". Згідно з підприємницько-репресивною моделлю слід розрізняти злочинність 2-х типів:

I-й тип - злочинність суспільств, що мають так званій цивілізований ринок, в якому вигідно бути чесним підприємцем;

II-й тип - злочинність суспільств, що не мають такого ринку.

Перший тип злочинності характеризується тим, що за наявності протидії їй з боку ринкового підприємництва вона піддається також контролю з боку держави.

Характерною особливістю другого типу злочинності є те, що за відсутності протидії з боку ринкового підприємництва вона не піддається контролю з боку держави. Оскільки в Україні сьогодні немає справжнього (цивілізованого) ринку, коли чесним підприємцем бути вигідно, то і маємо злочинність другого типу, яка проявляється у вигляді криміналізму.

Україна має ефективні методи протидії злочинності, але їх застосування залежить від специфічної діяльності підготовлених правоохоронних органів.

1. Криминология. Учебник. под ред. Лихолоба и Филонова. - Киев, 2007.

2. Зелинский А.Ф. Криминология: Курс лекций. - Харьков, 1996.

3. Шнайдер Г.И. Криминология. - М., 1994.

4. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність : Монографія / М. Г. Вербенський. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009.

5. Куц В. Н. Роль кодификации уголовного законодательства Украины в сближении европейских законодательных систем / В. Н. Куц // Вісник Національного у-ту внутр. справ. – Х. – 2000. – вип. 12. Ч. 2.

6. Кальман А. Что противопоставит преступности? / А. Кальман // Зеркало недели. – № 8. – 7 марта 2009.

Бузоверя Євген Юрійович
здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ПРОЦЕСІ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ ВИЯВЛЕННЮ ТА РОЗСЛІДУВАННЮ РОЗБОЇВ

Важлива роль у вирішенні завдань ефективної протидії розбійним нападам належить взаємодії оперативних та слідчих підрозділів як погодженої діяльності, що забезпечує швидкість і якість розслідування. Однак аналіз сучасної практики оперативно-розшукової та слідчої діяльності свідчить про незадовільну якість розкриття розбоїв, оскільки їх кількість щороку зростає. Певним чином цей факт відображає високий рівень професіоналізму злочинців, але так само свідчить і про наявність серйозних недоліків у діяльності, спрямованій на протидію даним злочинам.

Проведений аналіз наукових праць, присвячених проблемним питанням подолання або нейтралізації протидії учасників організованих злочинних угруповань виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя, свідчить про те, що засобів протидії кримінального середовища велика кількість, а їх тактика достатньо різнопланова. Так, встановлено, що організовані злочинні угруповання, здійснюючи заходи протидії, переважно діють у двох напрямках:

блокують оперативне проникнення до їхнього середовища, а також відшуковують джерела витоку інформації про оперативну розробку, плани розслідування та заплановані тактичні операції[1,2,3].

Серед конкретних злочинних дій доцільно виділити наступні заходи протидії: підкуп, залякування й інший вплив на потерпілих і свідків з метою схилення їх до давання «необхідних» угрупованню свідчень; максимальне використання недосконалості чинної системи утримання в установах пенітенціарної системи з метою встановлення нелегальних каналів зв'язку з арештованими учасниками організованих злочинних угруповань та погодження заходів протидії; наймання на кошти «общаку» кваліфікованих адвокатів; переховування підозрюваних за межами України; знищення слідів зброї й засобів злочинної діяльності; симуляції захворювань; тиск через засоби масової інформації; цілеспрямована дискредитація оперативних працівників, слідчих, прокурорів і суддів, у тому числі шляхом наклепів, що містяться в скаргах і заявах; використання корумпованих зв'язків, а також підкуп слідчих, прокурорів, працівників оперативних підрозділів, слідчих суддів; спроба вербування зазначених учасників кримінального процесу сторони обвинувачення за допомогою компрометуючих матеріалів на них, а також членів їх сімейтощо [4].

За таких умов організація взаємодії слідчих з оперативними підрозділами Національної поліції України стає одним з факторів підвищення ефективності оперативно-розшукового забезпечення виявлення та розслідування розбоїв. В даний час, коли спостерігається підвищення організованості і професіоналізму злочинців, їх поінформованості щодо тактики і методів здійснення оперативно-розшукової діяльності, необхідність взаємодії набуває особливої актуальності.

У юридичній та спеціальній літературі проблемні питання взаємодії підрозділів Національної поліції України між собою та з іншими підрозділами правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу зі злочинністю досліджувалися багатопланово такими провідними науковцями як О.М. Бандурка, М.В. Корнієнко, М.А. Погорецький[5; 6; 7]. Аналіз наукових праць зазначених та інших вчених, а також відомчих нормативних актів свідчить про те, що взаємодія оперативних підрозділів поліції здійснюється у формі обміну інформацією, сумісного планування та узгодження за часом і місцем проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, а також надання допомоги наявними силами та технічними засобами. В оперативно-розшуковій діяльності під взаємодією розуміється комплекс спільних, або узгоджених за часом, місцем і діями дій кількох оперативних підрозділів по вирішенню певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями.

Правовою основою взаємодії є чинне законодавство України. Термін «взаємодія» застосовується в законах України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та у Кримінальному процесуальному кодексі України [8; 9; 10]. Питання організації взаємодії детально регламентовані й відомчими нормативно-правовими актами. Так, згідно з Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 № 575, основним завданням зазначеної взаємодії визначено запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до вста-

новленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Також наголошено, що основними принципами такої взаємодії є: швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень; самостійність слідчого в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється; оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції України у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; дотримання загальних засад кримінального провадження; забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування[11].

Зазначене свідчить про те, що швидке розкриття та розслідування злочинів, у тому числі розбоїв, можливо лише при належній організації оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження і кваліфікованого проведення комплексу слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у передбаченій нормативними актами скоординованій взаємодії слідчих з оперативними підрозділами поліції.

Слід зазначити, що взаємодія оперативних та слідчих підрозділів під час розслідування розбоїв відіграє особливо важливу роль на початкових етапах розслідування, під час проведення слідчих (розшукових) дій: огляду місця події, обшуків, допитів, впізнання. Крім того, в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативні працівники допомагають слідству: у виявленні очевидців і свідків, раніше не відомих слідству за епізодами, що відпрацьовуються, а також у збереженні і забезпеченні захисту об'єктів – носіїв доказової інформації; у встановленні всіх учасників групи й епізодів злочинної діяльності, одержанні доказів їхньої провини; у перевірці причетності підозрюваних до вчинення нерозкритих злочинів; у виявленні намірів підозрюваних та їхніх зв'язків щодо здійснення протидії слідству, в ході її нейтралізації; у забезпеченні захисту учасників кримінального процесу, попередженні протиправних дій з боку обвинувачених та їхнього оточення; у визначенні оптимального часу і тактики проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; у своєчасному реагуванні на спроби уникнення підозрюваних від притягнення до кримінальної відповідальності.

З метою нейтралізації протидії виявленню та розслідуванню розбоїв оперативним підрозділам (згідно вимог ст. 41 КПК) доцільно проводити такі НС(Р)Д як: аудіоконтроль особи (ст. 260 КПК); контроль за телефонними розмовами (ст. 263 КПК); зняття інформації з каналів зв'язку (ст. 263 КПК); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом негласного проникнення в них (ст. 267 КПК); відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); установа місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних мереж (ст. 264 КПК); аудіо та відеоконтроль місця (ст. 270 КПК)[10].

На стадії здійснення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій найбільш важливими формами взаємодії є стійкий взаємний зв'язок і постійний обмін інформацією. Вдало організоване проведення комплексу гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, у відповідності до діючих нормативно-правових актів, дозволяє виявити й інші епізоди розбійних нападів,

окрім тих, що розслідуються у кримінальному провадженні.

Значну роль у цьому напрямку відіграють підрозділи карного розшуку, що обумовлено їх безпосередніми завданнями боротьби з загально-кримінальною злочинністю. Співробітники цих підрозділів володіють навичками оперативної роботи і здатні кваліфіковано проводити різні заходи та спільні операції щодо протидії злочинності. Оскільки оперативні підрозділи діють не самі по собі, а в системі органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, вони повинні виконувати свої завдання у взаємодії з іншими підрозділами, використовуючи їх можливості.

Підрозділи карного розшуку тісно взаємодіють з усіма підрозділами Національної поліції, зокрема, департаментами: оперативної служби; оперативно-технічних заходів; захисту економіки; протидії наркозлочинності; кіберполіції, а також з підрозділами внутрішньої безпеки.

Важлива роль у вирішенні завдань ефективної протидії розбійним нападам належить взаємодії підрозділів карного розшуку з Департаментом оперативної служби та підрозділами Департаменту оперативно-технічних заходів Національної поліції, оскільки оперативно-розшукове забезпечення нейтралізації протидії виявленню та розслідуванню розбоїв за допомогою оперативної служби створює необхідну передумову ефективної протидії зазначеним злочинам.

Значний внесок у справу протидії злочинності вносить Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції. Це обумовлено спільними завданнями, що стоять перед підрозділами протидії наркозлочинності і карного розшуку щодо протидії загально-кримінальній злочинності та розбоям.

Практика свідчить, що діяльність оперативно-розшукових підрозділів поліції постійно збагачується певним практичним досвідом у тому числі і в протидії кіберзлочинності. Для протидії кіберзлочинам створені спеціальні підрозділи. Їх повноваження постійно розширюються, а технічні можливості посилюються. Специфіка роботи Департаменту кіберполіції полягає не тільки у знанні правових аспектів і законодавчих норм, які є підставами для притягнення до відповідальності за кіберзлочини, але й у глибокому знанні технічної сторони діяння. Дана обставина вказує на необхідність взаємодії з цими підрозділами, удосконалення тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій, шляхом більш активного застосування оперативно-технічних заходів.

Злиття загально-кримінальної злочинності з економічною обумовлює вдосконалення взаємодії підрозділів карного розшуку з підрозділами Департаменту захисту економіки. В сфері економіки держави спостерігається тенденція споріднення корумпованих посадових осіб з організованими злочинними угрупованнями, зростає їх тіньова участь в економічних процесах, а також розширюються корумповані зв'язки ділків злочинного бізнесу з посадовими особами державних структур. На думку науковців і практиків, останнім часом найбільш небезпечні злочинні угруповання стають майже недосяжними для притягнення до кримінальної відповідальності.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що під взаємодією слідчих і оперативних підрозділів в ході розслідування злочинів, зокрема, розбоїв слід розуміти засновану на спільності цілей і завдань, погоджену за часом, місцем і змістом, визначену законодавством діяльність компетентних суб'єктів щодо раціонального застосування наявних сил, засобів і заходів для своєчасно-

го виявлення та розслідування злочинів, що проводиться з метою створення оптимальних умов для здійснення повного й об'єктивного процесу доказування припинення або нейтралізації протидії кримінального середовища розслідуванню злочинів.

1. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: дис. ...канд.юрид.наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.В. Александренко. – К., 2003. – 183 с.
2. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В.Н. Карагодин. – Свердловск :Изд-во Уральского ун-та, 1992. – 247 с.
3. Цимбалюк В. М. Діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю по подоланню протидії з боку злочинних формувань : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : спец. 21.00.06 «Оперативно-розшукова діяльність» / В.М. Цимбалюк. – К., 1999. – 16 с.
4. Подобний О. О. Нейтралізація протидії учасників організованих злочинних угруповань – складова оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015 № 16.Том 2. – С. 90-92.
5. Корнієнко М. В. Мета взаємодії – боротьба зі злочинністю // Бюлетень з обміну досвідом роботи. 2001. № 134. – С. 10–16.
6. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 620 с.
7. Погорецький М. А. Взаємодія оперативно-розшукових підрозділів і органів досудового слідства: проблеми використання протоколів оперативно-розшукових заходів як доказів у кримінальному процесі // Проблеми удосконалення оперативно-розшукової діяльності: взаємодія оперативно-розшукових підрозділів і органів досудового слідства : тези доп. та наук. повідомлень наук.-практ. конф. (Харків, 20 грудня 2001 р.). Харків : ХНУВС, 2002. С. 9–23.
8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.
9. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення 27.02.2018).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 27.02.2018).
11. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. [Електронний ресурс]. URL :<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

Гіденко Євген Сергійович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ В БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Сім'ї і школі, за думкою англо-американських криминологів, належить значна роль у запобіганні злочинності. На вирішення завдань профілактики злочинів йдуть пошуки спеціалізації шкільного колективу (спорудження

спецшкіл, куди направляють криміногенних підлітків; тісне співробітництво вчителів і батьків у створенні належних умов формування дитини та ін.). У Японії, до речі, існують асоціації батьків і учителів, які займаються проблемами оздоровлення умов розвитку особистості, та інші організації.

Протидія злочинності охоплює три сфери суспільних відносин: загальна організація – це сукупність організаційних (облік, реєстрація), управлінських (прогнозування, планування, координація, визначення стратегії і тактики), профілактичних (реалізація програм і планів, здійснення профілактичних заходів), контрольних (вивчення практики, встановлення тенденцій злочинності) та інших дій різноманітних органів та установ, які взаємодіють для досягнення спільних результатів у протидії злочинності; правоохоронна діяльність – система заходів з реалізації правоохоронних та/або правозастосовчих функцій державними органами, громадськими організаціями чи громадянами; запобігання злочинності – це здійснення спеціальними суб'єктами передбачених законом заходів для недопущення розвитку злочинного наміру на попередніх стадіях вчинення злочину, виявлення ознак скоєних злочинів, встановлення осіб, які їх скоїли, притягненню цих осіб до відповідальності, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян та відшкодування збитків від злочинних дій [1].

Залежно від ієрархії причин та умов злочинності у структурі її запобігання виділяють наступні форми діяльності: загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинів.

Загальносоціальна профілактика злочинів послідовно здійснюється усім прогресивним розвитком суспільства. Вона пов'язана з найбільш тривалими та значущими видами діяльності, заходами розвитку ринкової економіки, забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян, підтримки культури та моралі, зміцнення законності, соціальної захищеності населення. Ці заходи мають найбільш масштабні цілі, і таким чином загально- соціальна профілактика злочинів виходить за рамки інших видів профілактики злочинів.

Спеціально-кримінологічна профілактика злочинів здійснюється спеціально уповноваженими на це органами та установами, на які законом покладено боротьбу зі злочинністю (органи кримінальної юстиції) серед окремих верст населення, соціальних груп. На відміну від загальносоціальної профілактики спеціальна має за мету вказати членам суспільства на неможливість злочинного варіанта поведінки і створює такі умови, щоб захистити всіх членів суспільства від протиправних дій окремих його представників за допомогою покладання на винних осіб обов'язку понести передбачене законом покарання[2].

Залежно від особливостей застосування заходів профілактичного впливу на різних етапах спеціально- кримінологічної профілактики злочинів виділяють ранню, безпосередню і посткримінологічну профілактику.

Рання профілактика охоплює: по-перше, заходи корекції моральних якостей особи, що вчинює аморальні дії, характер яких вказує на процес деморалізації особи, що може привести до вчинення злочину; по-друге, заходи оздоровлення негативного мікросередовища, під впливом якого у свідомості осіб, що потрапили в це середовище, можуть сформуватися негативні погляди і вони можуть стати на протиправний шлях.

Майже для всіх сучасних розвинутих зарубіжних країн характерні негативні кількісно-якісні зміни рівня, структури й динаміки злочинності. Крім зростання традиційних корисливих, корисливо-насильницьких, насильницьких злочинів, злочинності неповнолітніх і рецидивної злочинності та інших злочинних проявів, з'являються нові види злочинів, пов'язаних з організованими і професійними її формами (наркобізнес, торгівля людьми, зброєю, землею, комп'ютерні злочини, тероризм, шлюбне шахрайство, злочини у кредитно-фінансовій сфері, валютних операцій та ін.).

Все це не може не турбувати світову спільноту і суспільства багатьох зарубіжних країн, для яких проблема протидії злочинності стає першорядною. Злоякісне зростання злочинності з усією очевидністю свідчить про те, що система державних заходів репресивного характеру не досягає мети - скорочення злочинності або хоча б зниження термінів її зростання. За словами відомого російського кримінолога В.В. Лунєєва, загальна злочинність у світі у розрахунку на 100 тис. населення за останні 20-25 років збільшилася майже в 4 рази. Виникає не менш важлива проблема пошуку інших підходів до вирішення завдання протидії злочинності. Розв'язання цієї проблеми більшість зарубіжних кримінологів і політиків убачають у використанні заходів, котрі не пов'язані з правовим прийомом. Такий підхід характерний для деяких країн «великої вісімки», зокрема США, Великої Британії, Японії, хоча стан злочинності у них різний. Вибір англо-американської і японської систем запобігання злочинності обґрунтовується, по-перше, тим, що кримінологічна думка зазначених країн є домінуючою в Європі, Америці і Японії і, по-друге, система запобігання злочинності в цих країнах будується, в основному, на базі соціологічних теорій. Незважаючи на певні відмінності, їх суть полягає в тому, що злочинність іманентна соціальному організмові і саме в ньому, в його мікрогрупах, осередках знаходяться джерела формування криміногенних властивостей особистості.

Протидія злочинності здійснюється у трьох головних напрямках: соціальна превенція; спеціальне запобігання злочинності державними органами і організаціями; запобігання злочинності силами громадськості.

Соціальна превенція складається із двох груп заходів. Перша пов'язана з діяльністю державних органів по удосконаленню найбільш значних соціальних інститутів політики, економіки, ідеології, культури, міжнаціональних, расових і релігійних стосунків, тобто макросфери соціального життя. Друга група спрямована на поліпшення мікросфери (сім'я, школа, громада). Американський кримінолог Е.І. Іур пише, що зараз слід перенаправити кошти й енергію, які витрачаються на боротьбу зі злочинністю, із різних спеціалізованих виправних та інших репресивних програм на фундаментальні довгострокові програми, котрі розраховані на поступове «усунення соціально-економічних хвороб нашого суспільства».

Спрямованість заходів на малі групи й ті відносини, що в них склалися, ґрунтується на положенні, що такі групи є одним із видів соціальної системи, яка робить можливим встановлювати певний контроль над криміногенними факторами і ситуацією. Класичним зразком програм запобігання злочинності у локальному суспільстві, які здійснюються, наприклад, у Японії, можуть бути програми запобігання злочинності і правопорушенням серед неповнолітніх і молоді спільними зусиллями всіх мешканців локального (на місцевому рівні)

суспільства. Існує два види таких програм: програми запобігання злочинності шляхом технічного удосконалення життєвого середовища людей, яке б сприяло солідарності мешканців (оптимальне планування вулиць з достатньою видимістю, без зайвих провулків, прохідних дворів, недобудованих споруджень; розбивка парків, зелених насаджень тощо); і культурно-освітні програми, безпосередньо спрямовані на формування свідомості мешканців району та їх взаємовідносин (діяльність по підвищенню якості досугу, формування солідарності та ін) [3].

Спеціальне запобігання злочинам виконується як у межах діяльності кримінальної юстиції, оскільки ця робота пов'язана з використанням заходів кримінально-правового характеру, так і з реалізацією урядових програм по стабілізації злочинності.

Велика увага приділяється удосконаленню запобіжної діяльності правоохоронних органів. У названих та інших зарубіжних країнах існують відомчі центри в межах судових, слідчих, пенітенціарних та постпенітенціарних закладів. Більш того, існує також чимало дрібних або диференційованих установ, які ведуть криминологічні дослідження і спеціалізуються на розробці заходів захисту невеликих підприємств від різних організованих форм злочинності (крадіжка, розбій, рекет тощо). Значні кошти вкладаються в пенітенціарні заклади з метою запобігання рецидиву злочинів. При цьому в пенітенціарній системі приділяється увага зменшенню відчуження засуджених, послабленню впливу на в'язнів закоренілих злочинців, посиленню адаптаційних якостей та ін. Широко застосовуються в пенітенціарній практиці, наприклад США, численні програми «модифікації*» поведінки і лікування певних категорій засуджених за допомогою психіатрії і психології (електрошок, інтенсивний психічний вплив, психохі-рургія тощо).

Урядові програми по протидії злочинності являють собою комплекс різних методів і заходів, у здійсненні яких беруть участь поліція, юстиція, органи місцевого самоврядування, представники науки і громадських організацій, які використовують різноманітні заходи при вирішенні конкретних запобіжних завдань. Відмітною рисою роботи по запобіганню злочинності в Америці за останні десятиріччя було прагнення до централізованого планування й координації даної сфери діяльності, створення для цих цілей спеціальних органів і надання їм широких повноважень. Так, у 1989 р. уряд США прийняв цільову програму «Стратегія національного контролю за наркотиками». Вона передбачає комплекс заходів запобігання наркоманії, котрі здійснюються правоохоронними органами від федеральних до муніципальних. Програма базується на багаторічних наукових дослідженнях урядового Інституту з проблем наркоманії та широких статистичних даних. Приймаються і реалізуються численні запобіжні програми в окремих штатах та правоохоронних відомствах, зокрема у ФБР. Існують міжштатні програми боротьби з угонами автомашин, літаків, важкої будівельної техніки, крадіжками дорогоцінних металів, посяганнями на життя і здоров'я державних службовців, які виконують обов'язки з підтримання правопорядку⁷³. Усього в США з початку 60-х до 80-х років було прийнято більш як десяток національних програм протидії злочинності й окремим криминогенним явищам. На реалізацію загальних програм було асигновано понад 20 млрд доларів, які

призначалися, головним чином, на розробку і здійснення заходів запобіжного характеру⁷⁴.

Програми комплексного запобігання злочинності в Японії можна розділити на два види. Перший - це програми, які зазвичай розробляються навчальними або науковими установами з метою кримінологічного вивчення різних сторін злочинних проявів. Їх реалізація немислима без участі громадян. Другий - являє собою програми, які розробляються державними або муніципальними органами. Вони у більшості випадків здійснюються за ініціативою чи за вимогою мешканців району⁷⁵.

У США, Англії, Японії значна увага приділяється також і діяльності громадськості. Мета її - спрямувати в єдине русло запобігання злочинності зусилля сім'ї, школи, громади, громадських організацій, громадян. Форми залучення громадськості дуже різноманітні і пов'язані із специфікою кожної країни. У США, наприклад, ще 1972 р. прийнято закон про надання федеральним урядом фінансової, організаційної, методичної допомоги школам, громадським службам, державним і приватним організаціям у превенції правопорушень на рівні громади. Відповідно до цього закону суб'єкти запобігання на місцях користуються фінансовою підтримкою при розробці різних запобіжних заходів (плани й програми підготовки кадрів у сфері профілактики, здійснення надзору за криміногенними особами, створення молодіжних центрів, добровільних робочих таборів, загонів скаутів тощо для залучення підлітків і молоді до позитивних форм діяльності).

1. Кримінологія. Учебник. под ред. Лихолоба и Филонова. - Киев, 1997.

2. Зелинский А.Ф. Кримінологія: Курс лекцій. - Харьков, 1996.

3. Шнайдер Г.И. Кримінологія. - М., 1994.

Грищенко Наталія Михайлівна
ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВІДОБРАЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОУТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЧОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОТИПРАВНЕ ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.

В силу перехідного періоду щодо становлення теперішньої України як демократичної держави, виникає необхідність правового забезпечення протиправного заволодіння майна підприємства, установи, організації., оскільки зі змінами кримінально – процесуального кодексу України від 18.09.2012 року – правове забезпечення протиправного заволодіння майна підприємства, установи, організації (рейдерство) не є достатнім та повністю об'єктивним.

У всьому світі рейдерство розцінюють як фактор недосконалості політичних, правових структур влади в державі, її чинного законодавства, відсутності належних умов для захисту бізнесу, прав власників і рівноправної конкуренції.

І те, що в Україні є таке явище, як рейдерство, ще раз підкреслює глибину системних проблем нашої держави.

Початок переходу України до ринкових відносин та активне здійснення «глобального» перерозподілу власності зумовило попит на рейдерські послуги. Останніми роками цей попит стає більш свідомим, організованим та масовим, що зумовлено кількома факторами:

- недосконалістю чинного законодавства, корумпованістю виконавчої та судової влади;

- нестабільністю політичної ситуації та перерозподілом власності між фінансово-промисловими групами;

На наше переконання, в умовах становлення в Україні ринкової економічної системи, основою якої є малі та середні суб'єкти господарювання досить гостро постає питання незаконного захоплення цих підприємницьких структур або як його називають рейдерство. Тому можна говорити про те, що дана проблема зачіпає інтереси як вітчизняних, так і іноземних суб'єктів господарювання та інвесторів.

Проблема рейдерства в сучасних ринкових умовах є досить актуальною і підлягає негайному вирішенню.

В працях вітчизняних вчених Б.М. Андрушківа, Н.Б. Кирича, М.І. Мельника, З.С. Варналія, І.І. Мазура, О. Белікова, М.Лящунко висвітлюються основні передумови та причини поширення і розвитку рейдерства в Україні та вказуються основні шляхи протистояння рейдерським атакам, як з боку підприємницьких структур так і з боку держави.

У період незалежності та становлення України, як держави з демократичними засадами, питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації частково вивчалися такими науковцями, як О.А. Бурбело, Г.В. Козаченко, Ю.С.Погорелов та іншими.

З метою визначення поняття право власності, право власності господарських товариств, «рейдерство» звернемося до енциклопедичних джерел та думок науковців з приводу даної позиції.

Юридичний словник-довідник тлумачить право власності, як сукупність правових норм, які закріплюють, регулюють і охороняють належність матеріальних благ певним особам та державі. Право власності як суб'єктивне право є мірою дозволеної поведінки правомочної особи, яка виражається у володінні, користуванні і розпорядженні належним їй майном. Правомочність володіння полягає в юридично забезпеченій можливості мати певне майно. Правомочність користування – в основаній на законі можливості використання майна шляхом одержання від нього потрібних особі цінних якостей, використання їх або споживання для власних потреб. Правомочність розпорядження означає можливість визначення долі майна шляхом зміни його належності аж до відчуження. [3,с.494].

Юридична енциклопедія тлумачить право власності, як право особи на річ, яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі іншої особи на свій розсуд.

При здійсненні права власності власник діє на свій розсуд, керуючись законом. Усім власникам забезпечуються умови здійснення своїх прав [5].

В останні роки в Україні, на відміну від країн з розвинутою економікою, де об'єднання підприємств здійснюється цивілізовано і в межах національного законодавства, ці процеси в більшості випадків відбуваються з використанням протизаконних і неетичних методів, супроводжуються порушенням прав і законних інтересів акціонерів. І хоча в зарубіжних країнах об'єднання компаній часто розглядається як позитивний процес, має на меті зниження витрат на менеджмент і спрямоване на підвищення конкурентоспроможності, в Україні рейдерство – це подальший перепродаж активів підприємств, спрямований, у першу чергу, на власне збагачення рейдерів.

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «рейдерство» тлумачить, як фірма, яка прагне поглинути іншу фірму. [2,с. 1210].

28 березня 2014 року набрав чинності ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» Аналіз змісту цього нормативно-правового акту дає підстави стверджувати, що його положеннями вноситься низка змін не лише до законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців а і до господарсько-процесуального законодавства, КпАП України, а також Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України

Слід зазначити актуальність статті 206-2, яка з 28 березня 2014 року передбачає кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації.

До внесення доповнень кримінального кодексу України питання протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації визначалось тільки узагальнюючим поняттям «рейдерство», але на законодавчому рівні визначене не було.

Так протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації кваліфікувалося за окремими статтями Кримінального кодексу України, в тому числі ст.23 Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску, ст..219 Доведення до банкрутства,ст.356 Самоправство, ст.206 Протидія законній господарській діяльності [1].

Тому поглиблене дослідження соціальної обумовленості криміналізації протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації має суттєве значення для визначення ролі та місця даної статті в системі кримінально – правових норм.

Таким чином, доцільно проаналізувати кожен з цих підстав.

1.Суспільна небезпека як ознака злочину полягає в тому, що злочин заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, які є об'єктами кримінально-правової охорони. Основна соціальна якість злочину міститься в зміні чи знищенні суспільних відносин. Саме ці зміни будуть являтися злочинними наслідками у вигляді фізичної, моральної чи майнової суспільно-небезпечної шкоди [3].

Аналізуючи диспозиції ст. 206-6 КК України, можна побачити, що суспільно-небезпечна шкода даного злочину полягає у протиправному вилученні з володіння майна підприємств, установ, організацій. При цьому безпосереднім об'єктом даного злочину є відносини, пов'язані з реалізацією підприємствами, установами, організаціями правна господарську діяльність, у тому числі прав

на їхнє майно. Дані суспільні відносини охороняються законодавством, зокрема ст.42 Конституції України закріплено право кожному на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Також шкода завдається додатковому об'єкту злочину, а саме відносинам у сфері власності.

Згідно з нормами цивільного законодавства володіння є одним із елементів права власності та включає в себе можливість панування над річчю.

При цьому право власності, в тому числі право володіння, захищається нормами Цивільного кодексу України, зокрема ст. 386 даного кодексу передбачено, що держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності.

Крім того, право власності гарантується Конституцією України. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Також вказаною статтею передбачено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Враховуючи вищенаведене, негативним наслідком протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій є порушення конституційних прав та гарантій підприємницької діяльності та власності.

Також, аналізуючи кваліфіковані склади даного злочину, якими є протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, що вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечними для життя і здоров'я або з пошкодженням майна та особливо кваліфіковані – ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища або якщо вони заподіяли велику шкоду чи спричинили інші тяжкі наслідки, можна зробити висновок, що даний злочин є суспільно небезпечним не тільки у сфері господарських відносин та власності, а й може посягати на життя і здоров'я людини, які відповідно до Конституції України є найвищою соціальною цінністю.

З огляду на наведене суспільна небезпека такого роду діянь характеризується високим ступенем, тому беззаперечною є наявність даної обставини, що обумовлює кримінальну відповідальність за злочин.

2.Встановлення кримінальної караності діяння є допустимим тоді і лише тоді, коли є впевненість у тому, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права істотно перевищать неминучі негативні наслідки криміналізації [6, с. 220].

Санкція статті 206-2 Кримінального кодексу України, залежно від того, простий, кваліфікований чи особливо кваліфікований склад злочину, передбачає як основне покарання виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі, а як додаткове – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та конфіскацію майна.

Викладене дозволяє стверджувати, що негативні наслідки заборони у даному складі злочину для суспільства полягають у неотриманні суспільством корисних результатів діяльності від особи у зв'язку з її засудженням, втратою можливості безпосереднього спілкування з засудженим, а для самого засудженого – позбавленні можливості реалізації себе у певній діяльності, обмеженні можливості у загальному розвитку, втраті коштів чи майна, які останній міг використати для задоволення власних інтересів, обмеженні права пересування,

залученні до праці.

При тому позитивні наслідки існування кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 206-2 Кримінального кодексу України, полягають, перш за все, у захисті відповідних господарських відносин від можливого спричинення їм шкоди, стримування та унеможливлення вчинення таких дій, забезпечення реалізації права на господарську діяльність, права власності на майно.

3. Питання можливості боротьби з протиправним заволодінням майном підприємств, установ, організацій за допомогою кримінально-правових заходів і неможливості боротьби за допомогою інших, особливо до набрання чинності статті 206-2 Кримінального кодексу України, стало предметом активного обговорення у вчених колах.

Перш за все, це пов'язано з тим, що часто заволодіння таким майном здійснюється, на перший погляд, законно, шляхом використанням прогалин у цивільному, господарському законодавстві – так зване «біле рейдерство».

Однак існує безліч випадків, коли таке заволодіння здійснюється з використанням явно кримінальних методів, тобто із застосуванням насильства, нанесення тілесних ушкоджень, шляхом підроблення документів тощо.

Основна проблема, на їхню думку, полягає у тому, що статті, які містяться в Кримінальному кодексі України, не працюють або працюють неефективно, у зв'язку з чим особи, дії яких носять всі ознаки складу злочину, до кримінальної відповідальності не притягуються.

Прихильники іншої позиції стверджують, що проблема протидії рейдерству в Україні залишається актуальною. Це зумовлено, поряд з іншими чинниками, тим, що в КК України відсутня норма, яка б чітко передбачала відповідальність за захоплення підприємств, а також тим, що на практиці майже неможливо провести розмежування між цивільно – правовими кримінально-правовими відносинами у цій сфері, чим успішно користуються рейдери для ухилення від кримінальної відповідальності [9].

Зазначений напрямок більш придатний та ефективний для «українського рейдерства». Перш за все, він дозволить відокремити рейдерство від багатьох інших складів злочину, що мають значно менший ступінь суспільної небезпечності. При цьому такий шлях призведе до появи в КК України лише одного нового складу злочину в той час, коли внаслідок криміналізації рейдерських дій як кваліфікуючих ознак інших складів злочинів виникне багато нових кваліфікуючих складів злочинів [10].

Серед державних та громадських діячів також існувала думка, що доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Злочинні діяння, вчиненні окремими виконавцями, на всіх етапах організації та здійснення рейдерського нападу є наслідком діяльності організатора (організація злочинного об'єднання, керівництво ним, забезпечення його злочинної діяльності). Тому кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені рейдерськими трусами чи організаціями, підлягає відповідно до закону (ч. 1 ст. 30 КК України) організатор [11, с. 67].

Проаналізувавши вищевикладене, вважається, що законодавцем правильно прийнято рішення щодо криміналізації протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, оскільки це дає можливість провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами в цій сфе-

рі, а визначення у диспозиції вказаної статті конкретних видів неправомірних рейдерських діянь дозволяє їх відрізнити з-поміж діянь, що передбачені складами суміжних злочинів, тим самим забезпечуючи невідворотність кримінальної відповідальності за злочин, що посягає на сферу господарювання.

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу ./ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/642-18>

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови/уклад.і голов. Ред.. В.Т. Бу-сел.- К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003.- 1440 с.

3. Юридичний словник-довідник: За ред.. Ю.С. Шемшученка/- К. Феміда, 1996, – 696 с.

4. Юридична енциклопедія: редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін.- К.: «Українська енциклопедія», 1998.- 736 с.

5. Про власність – Законодавство України – ВР[Електронний ресурс]. – Режим доступу zakon.rada.gov.ua/go/697-12

:6. Герасіна Л.М. Підручник Соціологія права / Л. М. Герасіна, М.І Панов – Київ, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://adhportal.com/book_2930_chapter_58_9_2._Susplna_nebezpeka_zlochinv_ta_soalna_obu_movlenstkriminalno-pravovikh_zaboron..html.

7. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.08 "кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Д.О. Балобанова. – Одеса, 2007. – Ст.9.

8. Мультимедійний навчальний посібник : "Кримінальне право. Загальна частина" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/books/mpn_krum_pravo_zag/Files/Leks/T4/T4_P1.html.

9. Пащенко О.О. Спірозмовність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони/О.О. Пащенко// Науковий вісник Ужгородського національного університету.-2015 [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.visnyk-juris.uzhny/uz/ua./file/No.35/part_3/15.pdf.

10. Проблеми кримінальної відповідальності за рейдерство та шляхи їх вирішення: Академія прокуратури України (збірник наукових праць) // Збірник праць. -2009. – 400 с. [Електронний ресурс].-<http://www.info-library.com.ua/books-tekst-10140.html>.

11. Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів та виконавців: матеріали комітетних слухань, проведених 17 вересня 2008 року Міжвідомчою комісією з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств Верховної Ради України.- Київ.-2008.-Ст.67.

Демідова Владислава Вадимівна
ад'юнкт кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Планування розслідування злочинів є важливою умовою для успішного виконання своїх обов'язків слідчим з розслідування та розкриття кримінальних правопорушень. Без планування діяльність слідчого матиме безладний характер, який негативно буде відображатися на якості розслідування та розкриття злочинів. Зазначимо, що в науковій літературі поняття планування розслідування та

план розслідування не є тотожними. Так, під плануванням розслідування слід розуміти складний розумовий процес, який здійснюється суб'єктом розслідування, який полягає у визначенні задач розслідування та способів їх вирішення з метою визначення змісту діяльності слідчого, забезпечуючи його ефективність та оптимізацію [1, с. 14], а той час як план розслідування являє собою результат розумової діяльності слідчого з планування розслідування, який складається у письмовій формі, де зазначається послідовність здійснення слідчих (розшукових) дій, строки, виконавці, тактичні прийоми [2].

Дослідженням категорії планування розслідування займалися такі вчені: А. В. Дулов, Л. П. Дубровцька, Р. С. Белкін, О. М. Ларін, М. І. Порубов, В. І. Громов, О. Н. Колесніченко, Н. В. Якубович та інші.

Одразу слід зазначити важливість планування розслідування, адже даний елемент визначений на законодавчому рівні. Відповідно до Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 06.07.2017 р. № 570 діяльність органів досудового розслідування здійснюється на основі планування, поєднання єдиної начальності у вирішенні питань службової діяльності та колегіальності при їх обговоренні, персональної відповідальності кожного працівника за стан справ на дорученій ділянці роботи. Крім того, слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування в кожному кримінальному провадженні [3].

В. О. Коновалова визначає планування розслідування як визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів [4, с. 207]. Т. В. Авер'янова зазначає, що планування розслідування необхідно розуміти як складний розумовий процес, суть якого полягає у визначенні спрямованості та завдань розслідування, засобів і способів їхнього вирішення в межах закону [5, с. 475]. В свою чергу О. М. Ларін висловив думку, що поняття організація та планування розслідування є взаємозалежними, адже організаційні заходи необхідно планувати, а також вони включаються в план. Вчений зазначив, що саме від організації процесу розслідування залежить термін, тривалість і послідовність слідчих дій [6, с. 59].

Ми погоджуємося з думками вчених, що планування розслідування злочинів являється невід'ємним елементом організації особи, що проводить розслідування, сутність якої полягає у аналізі та вивченні відомостей, які зібрані на конкретному етапі досудового розслідування, а також окреслення цілей, засобів та методів діяльності слідчого, послідовності, строків та учасників слідчих дій і оперативно-розшукових заходів [7, с. 277].

Таким чином, можна вважати план динамічним елементом структури, який залежно від слідчої ситуації, яка склалася на конкретний момент розслідування спрощується або ускладнюється.

П. І. Тарасов-Родіонов визначив, що до умов планування відносяться: уміння орієнтуватися в обстановці злочину; правильно оцінити його юридичну

природу та суспільно-небезпечне значення; оволодіння науковими методами і прийомами розслідування; уміла побудова; облік і дослідження найбільш імовірних версій [8, с. 20-22].

Ми погоджуємось з думкою Р. С. Белкіна, який до умов планування відносить наявність вихідної інформації; оцінку, яка була сформована на момент планування слідчої ситуації і прогнозування її змін; урахування реальних можливостей, засобів і методів запланованих цілей [9, с. 381]. В. В. Пясковський, з яким ми також цілком згодні, справедливо визначив обставини, які необхідно враховувати під час планування розслідування. По-перше, слідча ситуація визначається інформацією не лише про розслідуваний злочин (зовнішньою), а й про умови, в яких проводиться розслідування (внутрішньою), у тому числі інформацією про наявність у слідчого інших матеріалів кримінальних проваджень. По-друге, забезпеченість слідчого ресурсами, адже саме наявність у особи, що проводить розслідування певних ресурсів визначає планування тактики проведення процесуальних та інших дій та/або їх комплексів, а у підсумку усього розслідування. По-третє, вміння особи, що проводить розслідування зіставляти інформацію, яка наявна у слідчого з криміналістичною характеристикою окремого злочину [10, с. 52].

Здійснивши аналіз літератури, ми окреслили загальні умови планування розслідування жорстокого поводження з тваринами до яких відносяться: 1) наявність у слідчого вихідної інформації про подію злочину; 2) правильна оцінка слідчої ситуації (зовнішньої та внутрішньої); 3) врахування наявних у розпорядженні слідчого ресурсів; 4) передбачення динаміки слідчої ситуації внаслідок здійснення слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових дій; 5) вміння порівнювати відомості, які мають у слідчого з криміналістичною характеристикою окремого злочину.

До будь-якої структури складання плану розслідування включаються: аналіз відомостей; висунення слідчих версій; визначення завдань розслідування; визначення шляхів та засобів вирішення поставлених завдань; складання письмового плану [11, с. 229]. До структури планування розслідування злочину, передбаченого ст. 299 КК України відносяться аналіз вихідної інформації; висунення слідчих версій; прогнозування динаміки слідчої ситуації залежно від відомостей, які були отримані під час перевірки версій; визначення тактичних завдань розслідування; визначення шляхів та засобів вирішення поставлених завдань; організація взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів, а також з іншими правоохоронними органами, громадськими організаціями, засобами масової інформації, спеціалістами в галузі ветеринарії, зоології та інші; складання письмового плану; контроль за виконанням та коригування плану розслідування.

Підводячи підсумки, хочеться наголосити на тому, що значення планування розслідування злочину щодо жорстокого поводження з тваринами важко переоцінити. Адже за допомогою оцінки вихідної інформації слідчий може зорієнтуватися в слідчій ситуації, яка склалася та окреслити версії. Завдяки методу планування особа, яка проводить розслідування зменшує затрати часу, сил, енергії та інших ресурсів для ефективного досягнення поставлених завдань. Про дійовий план розслідування жорстокого поводження з тваринами може свідчити те, що подія кримінального правопорушення доведена; особа злочин-

ця встановлена та притягнута до кримінальної відповідальності; встановлені обставини, що впливають на тяжкість кримінального правопорушення; у кримінальному провадженні складено обвинувальний акт.

1. Криміналістика : учебник / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов, С. В. Маликов. 2-е изд., доп. и перераб. – М. : ИНФРА-М, 2009. 218 с.
2. Криміналістика : учебник для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. – М. : Высшая школа, 1994. 230 с.
3. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України / [Електронний ресурс] : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z091917?find=1&text=%EF%EB%E0%EDw11>
4. Коновалова В. О. Організація і планування розслідування. Поняття і принципи планування. Техніка планування / В. О. Коновалова // Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – К.: Ін. Юре, 2001. 462 с.
5. Аверьянова Т. В. Криміналістика : учебник / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; под ред. Р. С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 971 с.
6. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / А. М. Ларин. – М.: Юрид. лит., 1970. 224 с.
7. Ищенко Е. П., Филиппов А. Г. Криміналістика: ученик. – М.: Высшее образование, 2007. 1274 с.
8. Криміналістика / под ред. С. П. Митричева и П. И. Тарасова-Родионова. – М.: Госюриздат, 1957. 199 с.
9. Белкин Р. С. Курс криміналістики: в 3 т. Т. 2: Частные криміналістические теории / Р. С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. 464 с.
10. Пяковський В. В. Загальні умови планування розслідування насильницьких правопорушень, учинених щодо неповнолітніх / В. В. Пяковський // Криміналістичний вісник. – К.: ДНДЕКЦ МВС України; НАВС, 2015. – № 1 (23). – С. 51-56.
11. Шмонин А. В. Методология криміналістической методики: монография. – М.: Юрлитинформ, 2010. 416 с.

Денисенко Євгенія Миколаївна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Науковий керівник – Шаблістий В.В.,
д.ю.н., доц., професор кафедри
кримінального права та кримінології
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Із розвитком та функціонуванням суспільства більш поширеним стає явище криміналізації жіночої частини соціуму. Злочинність є негативним явищем у будь-якому суспільстві, адже характеризується несприятливими наслідками та небезпечним впливом на суспільні відносини, цінності та блага. Особливо небувалого обурення викликають злочини, які вчиняються особами жіночої статі. Питанню жіночої злочинності, особливо в контексті домашнього на-

сильства, приділено значної уваги.

Чимало насильницьких злочинів, вчинюваних жінкою, вчиняється саме на ґрунті сімейно-побутових відносин. Перш за все, це пов'язано зі сприйняттям жінки як такої, що повинна знаходитись скоріше у сімейному вирі, аніж досягати нових вершин у різних сферах суспільного життя. Таке ставлення пригнічує жіночу особистість, її професійний потенціал тощо. Крім того, прив'язаність жінки до побутової сфери стає прямою причиною її економічної залежності від чоловіка, що робить її значно слабшою у реалізації своїх можливостей. Часто такі жінки досить психічно нестабільні, тому здатні на вчинення непередбачуваних дій та вчинків, серед яких і різні злочини. Зокрема, вони, через повне занурення у побут та сімейне життя, що може негативно впливати на психіку жінки, можуть вести себе агресивно та жорстоко по відношенню до своїх дітей або навіть чоловіка. Такі дії призводять до насильства у сім'ї.

Іншим, не менш важливим питанням, є насильство по відношенню до жінки, що зумовлюється гендерним становищем жінки по відношенню до чоловіка, нерівним співвідношенням сил. Насильство не є новелою у кримінально-виконавчому законодавстві, адже є дуже поширеним явищем не лише в Україні, а й в інших державах світу. Зокрема, на світовому рівні питанню насильства щодо жінки було присвячено Конвенцію Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», підписана у Стамбулі 11 травня 2011 року, положення якої було реалізовано у Кримінальному та Кримінально-процесуальному кодексах України.

У Конвенції надано визначення поняттю «насильство стосовно жінок», яке розуміється як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті [1, с.13]. Такі дії часто зустрічаються і у сімейному побуті, де вони визначаються також як «насильство в сім'ї». Українське законодавство надає дефініції поняттю насильство у сім'ї, виокремлюючи види насильства. Законом України № 2229-VIII від 07.12.2017 «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначається, що «насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю» [2].

Жінки є дуже вразливою категорією населення, що відрізняється за своїми психологічними та фізіологічними показниками від чоловіків. При цьому, історично склалось, що жінка є залежною від чоловіка в силу нерівного співвідношення сили. З цього і випливає насильство у родині з боку чоловіка. «Із психологічної та кримінальної літератури відомо, що тяжкі насильницькі злочини, скоєні жінками, відбуваються здебільшого на сімейно-побутовому ґрунті

та, в переважній більшості випадків, є відповіддю на довготривале сімейне насильство: знущання з боку чоловіка чи співмешканця щодо самої жінки або її дітей. Механізм таких злочинів є достатньо вивченим; судді, загалом, беруть до уваги обставини життя жінок, що є безпосередніми вбивцями своїх чоловіків (співмешканців), при призначенні покарання» [3, с. 221].

Крім цього, зазначені мотиви тісно пов'язані з причиною жіночого пияцтва, що є певним способом відмежування від сімейно-побутової реальності, а у кінцевому етапі стають однією із найпоширеніших причин вчинення жінкою сімейно-побутового злочину у стані алкогольного сп'яніння. Суспільно-небезпечні дії жінки спрямовуються не лише на чоловіка або співмешканця, а й на будь-яке найближче оточення.

Жінки, які вчиняють суспільно-небезпечне діяння відносно свого насильника, діють в основному прихованим способом у силу своїх фізіологічних можливостей. Крім цього, у жіночій злочинності спостерігається нанесення своїй жертві значної кількості тілесних ушкоджень, навіть після факту її смерті. Під час вчинення злочину зброями майже завжди є предмети побуту, серед яких: ніж, сокира, молоток, пательня та інші. Частіше за все, жінки вчиняють злочини на ґрунті сімейних сварок, і такі злочини характеризуються раптовістю вчинення, сильною емоціональністю, що виражається високим рівнем агресії та неприязності з боку жінки. Саме через це жіночі злочини виражаються такою жорстокістю.

Таким чином, вчинення злочину жінкою є негативним явищем для розвиненого соціуму, що пов'язано зі сприйняттям жінки як берегині, матері. Однак, важливим є поглиблений розгляд причин вчинення жінками суспільно-небезпечних діянь, що впливає передусім на призначення відповідальності для жінок. Однією із найпоширеніших причин криміналізації жіночої частини суспільства є домашнє насильство з боку чоловіка, що безумовно залишається проблемою гендерної нерівності.

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. та пояснювальна доповідь. К.: Видавництво «К.І.С.», 2011. 196 с.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Голос України* від 06.01.2018 року № 4.

3. Шкраб'юк В. Вплив сімейного насильства на формування злочинної поведінки жінок. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2010. Вип. 15. Ч. 2. 333 с. С. 215.

Журавель Олександр Анатолійович
аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА САМОЗАХИСТ

Становлення та розвиток громадянського суспільства в Україні неможливі без подальшого поглиблення процесів демократизації, вдосконалення правових форм реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина. Безсумнівно, вирішення цього завдання багато в чому обумовлене рівнем соціальної активності особи, її реальними можливостями впливати на соціальні процеси, висловлювати ставлення з приводу тих чи інших проблем, що існують у суспільстві, формулювати особисту думку, використовувати ті чи інші правові можливості. З огляду на це слід визнати, що відповідні можливості особи в цьому напрямку об'єктивно обумовлені розвитком і вдосконаленням такого правового інституту, яким є інститут самозахисту громадянами своїх конституційних прав. Сьогодні цей інститут є одним з найбільш важливих елементів системи реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина.

Правові засади реалізації права громадян на самозахист, отримали своє закріплення на конституційному рівні практично в усіх державах світу, у тому числі й у Конституції України. Так, у ч. 5 ст. 55 Конституції закріплено, що особа має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Згідно ст. 27 Конституції також кожний має право захищати життя і здоров'я (як своє, так і інших осіб) від протиправних посягань [1].

Закріплена в Конституції України можливість людини самостійно захищати свої права і свободи вказує на те, що право на самозахист – це конституційне право кожної людини захищатися будь-якими незабороненими способами та належить кожному від народження. Право на самозахист не пов'язане з наявністю лише однієї конституційної норми, яка закріплює дане право, його слід розглядати в системі прав особистості. Дане право існує і взаємодіє з такими правами, передбаченими Конституцією України, як право на життя, здоров'я, честь, гідність, безпеку тощо.

Надзвичайно важливим у питанні самозахисту є умови його правомірності. По-перше, необхідною обороною можна захищати будь-які охоронювані законом інтереси. По-друге, захист завжди є активною дією, спрямованою на заподіяння шкоди тому, хто посягає. При цьому головна мета особи, яка обороняється – захистити охоронювані інтереси, а не заподіяти шкоди. У зв'язку з цим правозастосовним органам слід відрізнити дії особи в стані необхідної оборони і вчинення порушення в стані афекту, викликаного протиправними чи аморальними діями потерпілого.

Відсутність перевищення меж самозахисту слід вважати продовженням принципу правомірності самозахисту, адже перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка

явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Перевищення меж самозахисту тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 Кримінального кодексу України [2]. Водночас не буде вважатися перевищенням меж необхідної оборони і не матиме наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.

Зміст процесу реалізації права на самозахист може проявлятися в об'єктивній дійсності по-різному, тому слід виділяти форми реалізації права на самозахист прав і свобод, кожна з яких має свої способи реалізації.

Існує кілька способів здійснення права на самозахист: звернення в державні органи, органи місцевого самоврядування, в засоби масової інформації із заявами, пропозиціями, скаргами; публічний виступ; мітинги, ходи, пікетування; об'єднання з іншими громадянами для відстоювання своїх прав і законних інтересів, а також використання правозахисних організацій; відмова підозрюваного, обвинуваченого від дачі показань свідків проти себе і своїх близьких, фізичний захист, що включає необхідну оборону і крайню необхідність; самозахист цивільних прав та ін.

Отже, способи самозахисту умовно можна поділити на три групи:

по-перше, способи, які можуть бути використані тільки в індивідуальній формі (право не свідчити проти себе і своїх близьких, необхідна оборона);

по-друге, способи, які можуть бути використані тільки в колективній формі (мітинги, демонстрації, страйки тощо);

по-третє, способи, які можуть бути використані і в індивідуальній, і в колективній формі (звернення, пікетування, крайня необхідність).

Індивідуальний спосіб застосовується, коли людина самотійно реалізує своє право на самозахист, без об'єднання з іншими особами. Наприклад, необхідна оборона або індивідуальне звернення, публічний виступ.

Колективний спосіб самозахисту – це діяльність декількох осіб, що об'єдналися для самотійного захисту своїх прав. Причини, за якими громадяни об'єднують зусилля щодо захисту своїх прав, можуть бути різними, вважають, наприклад, що в поодиночку людина не може забезпечити захист певного права (трудова праця), або що спільні зусилля приведуть до більш ефективної і швидкої захисту порушеного права. Колективною формою самозахисту прав, свобод і законних інтересів є страйки, мітинги, ходи, пікетування, колективні звернення та позови і т. д.

Таким чином, реалізацією права особистості на самозахист є певний процес, що включає різноманітні самотійні дії (способи) особистості по захисту своїх прав, свобод і законних інтересів у разі їх порушення або можливого посягання без звернення до спеціально-уповноважених органів і посадових осіб.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (із змінами та доповненнями).

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р., № 2341-III // Офіційний вісник України. 2001. № 21. Ст. 920.

Зайцев Олександр Вікторович
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНІСТОСТІ ТА НЕЗАЛЕЖНОСТІ СЛІДЧОГО В ЙОГО ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЯХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Досудове розслідування кримінальних правопорушень здійснює слідчий, повноваження якого визначені ст. 40 КПК України [1]. Незалежно від відомчої належності, усі слідчі мають однакові процесуальні права та обов'язки, проводять розслідування в одному і тому самому процесуальному порядку [2, с. 52].

Слід зазначити, що відповідно до положень ч. 5 ст. 40 КПК України, слідчий, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого [1]. Слід погодитись з думкою багатьох науковців, які вважають, що ця норма є дещо декларативною, оскільки у разі невиконання законних вимог слідчого (окрім тих, що пов'язані із викликом до нього осіб як свідків, потерпілих, експертів і перекладачів, для яких за злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування може бути накладено штраф відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення), закон не передбачає механізму правового впливу та юридичної відповідальності для тих, хто їх не виконав.

У правовій теорії процесуальну самостійність слідчого поєднують з його процесуальною незалежністю через наявність між ними органічного взаємозв'язку, обумовленого, у тому числі, й існуванням спільних для них спеціальних гарантій [3, С. 173-174]. Хоча реалії вітчизняної слідчої практики, яка склалася після сталінської судово-правової реформи кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст., внаслідок якої прокурори і слідчі були виведені з сфери судової влади [4, С. 232-245], дають підстави погодитися з тим, що в дійсності у нашого слідчого не існує процесуальної незалежності, а є лише процесуальна самостійність у рамках чинного кримінального процесуального законодавства України [5, С. 138]. Мабуть тому процесуальну незалежність і самостійність слідчого іноді ототожнюють [6, С. 121-135; 7, С. 320-322].

Зазначимо, що межі процесуальної самостійності слідчого в КПК України чітко не визначено. Разом з тим ряд посадових осіб (керівник органу досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя) мають право у порядку, визначеному законом, втручатись у діяльність слідчого, що обмежує його процесуальну самостійність і незалежність. Так, наприклад, керівник органу досудового розслідування має право відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування з власної ініціативи або за ініціативою прокурора, за наявності підстав, передбачених КПК України для відводу, або у разі неефективного досудового розслідування, про що виносить вмотивовану постанову; давати слід-

чому письмові вказівки; погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК; вживати заходів до усунення порушень вимог законодавства, у випадку їх допущення слідчим та ін. (ст. 39 КПК) [1].

Також, в нормах п. 3 ч. 2 ст. 39 КПК України відсутнє посилання на обов'язковість вказівок керівника органу досудового розслідування. В науково-практичному коментарі до ст. 39 КПК України зазначено, що письмові вказівки керівника органу досудового розслідування є обов'язковими для виконання слідчим.

Більш значні важелі впливу на слідчого має прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, а також процесуальне керівництво досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК). Письмові вказівки прокурора обов'язкові для слідчого і підлягають виконанню (ч. 4 ст. 40 КПК) [1]. Для забезпечення виконання письмових вказівок прокурора Кримінальний кодекс України (далі – КК) доповнено статтею 381-1, якою встановлена кримінальна відповідальність за умисне систематичне невиконання слідчим законних вказівок прокурора, наданих ним письмово. Запровадження цієї норми є істотним засобом правового тиску на слідчого, наданим у розпорядження прокурора. Якщо взяти до уваги положення нового інституту слідчого судді, то за діяльністю слідчого чинний КПК України встановив потрійний процесуальний контроль, який не може гарантувати його процесуальної самостійності. Тому доцільним було б повноваження керівника органу досудового розслідування обмежити організаційними функціями, а за прокурором залишити нагляд за додержанням законів під час кримінального провадження, виключивши з КПК процесуальне керівництво і з КК ст. 381-1. Для забезпечення виконання слідчим письмових доручень і вказівок прокурора, крім кримінальних процесуальних санкцій, достатньо застосовувати засоби дисциплінарного характеру.

Слід зауважити, що в КПК України є істотні суперечності, які стосуються повноважень слідчого. Так, у ч. 4 ст. 40 КПК України передбачено, що слідчий зобов'язаний виконувати письмові доручення та вказівки прокурора під загрозою кримінальної відповідальності за ст. 381-1 КК, а в ст. 311 КПК закріплено його право в письмовій формі у встановлений законом строк оскаржувати, «будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора ...» до прокуратури вищого рівня (ч. 2 ст. 312 КПК). Внаслідок розгляду цієї скарги, який здійснюється службовцем прокуратури вищого рівня протягом трьох днів, вона може бути залишена без задоволення або оскаржувані рішення чи діяння визнанні частково чи цілком незаконними. При цьому, у разі скасування рішення прокурора або визнання його дій чи бездіяльності незаконними, він у кримінальному провадженні може бути замінений на іншого. Таке рішення є остаточним. Воно направляє слідчому, який скаржився, та прокурору, рішення чи діяння якого було оскаржено, і підлягає виконанню. Надання слідчому права оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність прокурора, як правильно зазначає О.Г. Яновська, є суттєвою гарантією незалежності слідчого під час провадження досудового розслідування [10, С. 662]. На жаль, ч. 3 ст. 312 КПК України містить правило, за яким оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання, що прямо примушує слідчого і під час оскарження ним рішень та діянь прокурора діяти всупереч своєму внутрішньому переконанню. Для поси-

лення процесуальної самостійності слідчого це правило потрібно було б скасувати. Слід також звернути увагу на те, що у КПК також передбачено право слідчого звернутися до керівника слідчого підрозділу у разі відмови прокурора у погодженні клопотання і ініціювати розгляд порушених у ньому питань перед прокурором вищого рівня (ч. 3 ст. 39). Керівник слідчого підрозділу приймає рішення «за необхідності», тобто за своїм розсудом і не завжди може підтримати слідчого, що також обмежує процесуальну самостійність слідчого.

Вважаємо за необхідне це положення із КПК виключити і передбачити право слідчого самостійно оскаржувати протягом встановлених законом строків до прокуратури вищого рівня відмову прокурора у погодженні поданого йому клопотання слідчого. А розгляд скарг слідчого має бути покладено не на «якусь» службову особу прокуратури вищого рівня, а на відповідного прокурора. з прийняттям нового КПК призвело до остаточної втрати слідчими залишків своєї процесуальної незалежності, а їх процесуальна самостійність стала мінімально можливою і фактично наблизилася до процесуальної самостійності колишнього дізнавача органу дізнання. І, зрозуміло, що за таких умов законодавець не став покладати на них повну відповідальність за всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих (розшукових) дій та їх законне і своєчасне проведення, як це було раніше, а тільки за законність та своєчасність здійснення ними процесуальних дій.

Проте, відповідальності за загальний результат досудового розслідування КПК України не поклав ні на прокурора, який наділений повноваженнями для здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36), ні на керівника органу досудового розслідування, який організовує досудове розслідування (ст. 39), ні на слідчого суддю, який уповноважений здійснювати судовий контроль під час досудового розслідування з метою захисту конституційних та інших прав і законних інтересів особи (ст. 206 та ін.). Прогалину у визначенні відповідального за результати досудового розслідування суб'єкта в системі органів кримінальної юстиції слід усунути законодавцю як можна швидше.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України. – 2012. – № 90–91.

2. Сафроняк Р. Учасники кримінального процесу та їх процесуальне становище у контексті КПК України 2012 року / Р. Сафроняк // Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року. 36. статей. – К.: Істина, 2012. – С. 44–57.

3. Баулін О.В., Карпов Н.С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: монографія / [за заг. ред. З.Д. Смітєнко]. – К.: НАВСУ, 2001. – 232 с.

4. Кудрявцев В.Н., Трусов А.И. Политическая юстиция в СССР. – СПб: Юридич. центр Пресс, 2002. – 385 с.

5. Берназ В.Д., Смоков С.М. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти): монографія / В.Д. Берназ, С.М. Смоков. – Одеса: Вид-во Одеського юридич. ін-ту НУВС, 2005. – 151 с.

6. Слинько С.В. Механизм реализации процессуального статуса субъектов уголовно-процессуальной деятельности: монографія / С.В. Слинько. – Х.: Основа, 2005. – 254 с.

7. Пишньов Д.І. Процесуальні питання щодо розроблення законодавчих актів зі створення Слідчого комітету / Д.І. Пишньов // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і право-застосовній діяльності: тези доп. та повідомл. наук.-практ. конф. (Київ, 3 квітня 2009 р.). – К.: Атіка, 2009. – С. 320-322.

Карпенко Роман Валерійович
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

До проблем запобігання злочинності в різні часи була прикута увага таких науковців, як Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, С. М. Іншаков, Я. Ю. Кондратьєв, та інших. Досить важливим питанням, яке не полишає уваги кримінологів, є термінологічне визначення діяльності, націленої на протидію злочинності. Найбільш часто на сторінках наукової літератури для позначення вказаної діяльності використовують терміни «профілактика», «попередження» і «запобігання», що свідчить про відсутність єдиної позиції науковців щодо загального поняття діяльності, спрямованої на протидію злочинності.

Досліджуючи сімейно-побутову злочинність, під її попередженням Б. М. Головкін розуміє діяльність держави, суспільства й окремих громадян щодо випередження, обмеження й усунення негативних явищ і процесів, що продукують та відтворюють цей вид злочинності, а також недопущення вчинення даного виду злочинів на різних стадіях злочинних проявів [1, с. 151].

О. М. Джужа і Я. Ю. Кондратьєв ототожнюють поняття «профілактика» та «попередження» і розуміють під ними особливий вид соціального управління, який покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей і полягає в розробленні та здійсненні спеціальних заходів щодо виявлення й усунення детермінант злочинності, а також справляння запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки [2, с. 140].

На нашу думку, в даному визначенні автори змішують широке та вузьке розуміння профілактичної діяльності, оскільки не можливо поєднувати «соціальне управління» і «запобіжний вплив на осіб, схильних до протиправної поведінки»: ці два види діяльності не збігаються й реалізуються різними суб'єктами на різних рівнях. А. П. Закалюк схиляється до терміна «запобігання» злочинності і тлумачить його як «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [3, с. 324]. Цілком очевидно, що Детермінанти злочинності, котрі є об'єктами профілактичного впливу, – це різноманітні процеси суспільного буття: економічні, політичні, соціальні та інші, а також процеси людської діяльності та свідомості.

Тому діяльність суб'єктів з обмеження, нейтралізації та усунення дії детермінантів злочинності потребують застосування профілактичних та безпосередньо запобіжних заходів у комплексі, системно. Це підтверджується й висловом С. М. Іншакова, на думку якого «системний вплив на злочинність – склад-

ний процес, у ході якого суб'єкт (система суб'єктів) за допомогою реалізації системи заходів (способів впливу) здійснює вплив на розвиток кримінального феномена» [3, с. 5].

В. В. Голина вважає, що інтегративна система організованої протидії злочинності, котра об'єднує різні запобіжні заходи, здійснюється на трьох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному [4, с. 84]:

– на загальносоціальному рівні запобігання злочинності здійснюється різними органами державної влади й управління, а також громадськими організаціями та громадами, до безпосередніх функцій яких не належить боротьба зі злочинністю. Профілактичний вплив здійснюється шляхом розроблення та реалізації різноманітних економічних та соціальних проектів і програм, які також опосередковано сприяють втіленню спеціально-кримінологічних запобіжних заходів;

– спеціально-кримінологічне запобігання злочинності здійснюється конкретними державними органами, для яких боротьба зі злочинністю, захист прав громадян є професійним обов'язком. У процесі своєї професійної діяльності спеціальні суб'єкти здійснюють вплив на криміногенні фактори, а також встановлюють причини та умови вчинення злочинів та вживають заходів щодо їх усунення;

– на індивідуальному рівні запобігання полягає у цілеспрямованих заходах щодо конкретної особи (групи осіб), схильної до вчинення злочину, причин та умов, що детермінують поведінку цієї особи.

Важливою є позиція науковців, котрі виділяють рівні протидії злочинності стосовно групового суб'єкта діяльності: перший – діяльність на рівні великих соціальних груп, другий – на рівні малих соціальних груп, третій – на рівні окремої особи [5, с. 166].

Д. А. Шестаков вважає, що вплив на особу, котра схильна до вчинення злочину, є більш ефективним, якщо його здійснювати саме на груповому рівні [6, с. 240], тобто на рівні малої соціальної групи – сім'ї, трудового або навчального колективу. Щодо суб'єктів, котрі здійснюють запобігання злочинності, то ними є державні органи, громадські організації, соціальні групи, посадові особи та громадяни, які цілеспрямовано здійснюють розроблення та реалізацію заходів із запобігання злочинності, у зв'язку з чим мають права, обов'язки та відповідальність за виконання покладених на них завдань [4, с. 93].

Розроблення та прийняття законів, різноманітних національних програм, удосконалення наявної законодавчої бази, на основі якої відбувається регулювання суспільних відносин в усіх суспільних інститутах, відображає правові заходи загальносоціальної профілактики, які потім реалізуються в заходах соціально-економічного характеру. Тому ми вважаємо, що і правові, і соціально-економічні заходи, їх розроблення та реалізацію доцільно розглядати разом.

Суттєве превентивне значення для зменшення кількості злочинів мають заходи соціально-економічного характеру. Підвищення матеріального забезпечення та матеріальна підтримка соціально незахищених верств населення (неповнолітніх; пенсіонерів; інвалідів; жінок, котрі доглядають за дітьми) сприяє формуванню їхньої самостійності й незалежності, що відбивається і на їхній поведінці у повсякденному житті та сприяє зниженню рівня віктимності. До того ж матеріальна забезпеченість і соціальна захищеність мають сприяти зни-

женню не лише корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, а й насильницьких, особливо тих, які вчинюються з використанням певного стану залежності жертви від злочинця. Відчуття фінансової та соціальної захищеності суб'єктами будь-яких взаємин сприяє зниженню такого стану особи, який є основною умовою вчинення цієї категорії злочинів.

1. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчинюються у сімейно-побутовій сфері / Б. М. Головкін. – Харків : ППВ Нове слово, 2015. – 251 с.

2. Курс кримінології: Загальна частина : підручник : у 2-х кн. / [О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 352 с.

3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2013. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

4. Курс лекцій по кримінологии : учебное пособие / под ред. проф. И. Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В. В. Голины (Особенная часть). – Х. : Одиссей, 2011. – 280 с.

5. Кримінологія / под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. Г.М. Миньковского. – М.: БЕК, 2013. – 556 с.

6. Шестаков Д. А. Семейная кримінологія: Кримінофамілістика / Д. А. Шестаков. – 2-е изд. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2012. – 389 с.

Каторкін Роман Анатолійович
ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДОСВІД КРАЇН СНД ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

В Україні діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу визнане злочинним статтею 335 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Диспозиція статті дублює її назву, а санкція передбачає покарання у вигляді обмеження волі на строк до трьох років[1].

Загальновідомо, що одним із способів побудови ефективного та максимально справедливого законодавства є використання правового досвіду інших держав (з подальшим аналізом, модернізацією та, можливо, впровадженням).

Призови на строкову військову службу, військову службу осіб офіцерського складу як спосіб комплектування армії існує далеко не у всіх країнах світу. Однак, дана модель комплектування притаманна більшості країн пострадянського простору. Більше того, деякі з цих країн мають схожі з нашою державою проблеми.

Таким чином, з огляду на вищезазначене, вважається доцільним розглянути та проаналізувати кримінальне законодавство у сфері заборони ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб

офіцерського складу країн СНД. В своєму дослідженні ми розглянули законодавство в зазначеній галузі всіх країн СНД, однак вважаємо, що доцільно розкрити специфіку норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу таких країн, як Грузія, республіки Азербайджан та Вірменія, адже дані держави мають подібні проблеми (наявність активних та/чи заморожених конфліктів).

Стаття 356 КК Грузії має назву «Ухилення призовників від військової чи альтернативної трудової служби». Складається вона з трьох частин. Перша – «Ухилення призовників від військової служби, в тому числі – шляхом симуляції хвороби, нанесення будь-якого ушкодження, використання фальшивого документа чи іншої омани, – карається штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років» [2].

Вважаємо, той факт, що законодавець не визначає конкретні суми штрафу (або його межі) теоретично може призвести до свавілля з боки судових органів. Що стосується встановлення способів ухилення – ідея цікава, однак, в такому разі логічно було б визначити які ж способи є більш небезпечними, а які менш, та, спираючись на це, побудувати прив'язану до них систему розрізних покарань (тобто встановити деякі способи як обтяжуючі обставини). В даному ж випадку, на нашу думку, перелічування способів (та й ще коли цей перелік не вичерпний) не має сенсу.

Друга частина вказаної статті передбачає покарання у вигляді штрафу або суспільно корисної праці на строк від ста вісімдесяти до двохсот годин або позбавленням волі на строк до одного року за ухилення від альтернативної трудової служби [2].

Як ми бачимо, законодавець Грузії виділяє в окрему групу ухилення від альтернативної трудової служби. Даний злочин передбачає більш м'яке максимальне покарання (не до двох років позбавлення волі, а до одного), а отже, виходить, містить меншу суспільну небезпеку, на думку законодавця. Думається, розгляд ухилення від альтернативної трудової служби окремо від строкової військової є доволі цікавим і дискусійним.

В частині третій статті 356 КК Грузії передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років за вчинення діяння, передбаченого першою або другою частиною даної статті скоєне у військовий час чи під час надзвичайного стану [2].

Таким чином, кваліфікуючою обставиною виступає обстановка – військовий час або введення надзвичайного стану. Ми повністю підтримуємо думку, що за вказаних обставин ступінь суспільної небезпеки вказаних діянь є набагато вищим, а тому за їх скоєння доцільно застосовувати більш жорстке покарання. На нашу думку, в КК України доцільно ввести подібну норму.

Стаття 357 КК Грузії має назву «Ухилення від резервної військової служби». В ній передбачено покарання у вигляді накладення суспільно корисної праці на строк від ста вісімдесяти до двохсот двадцяти годин чи позбавлення волі на строк до одного року за ухилення осіб від резервної служби, скоєне після накладення адміністративного стягнення за таке ж діяння [2].

Безперечно, відсутність військового резерву може боляче вдарити по обороноздатності держави, а тому, ухилення від резервної військової служби

несе суспільну небезпеку. Дана норма досить схожа на ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу в Україні, адже останні знаходяться у військовому запасі (резерві). Думається, досить цікавою виглядає ідея виділити дане діяння в окрему статтю КК України, або, хоча б, частину статті 335, встановивши окреме покарання. Спірним є визначення ступеня тяжкості такого покарання. В Грузії, як ми бачимо, за ухилення від резервної військової служби більш м'яке покарання, ніж за ухилення від строкової військової служби. В Україні різниця в покараннях за ухилення від призову на строкову військову службу та за ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу не передбачена статтею 335 КК. Вважаємо, доцільно переглянути такий стан речей. Крім того, не можна не відмітити фактор повторності діяння, передбачений в статті 357, доцільність наявності якого є дискусійною.

В Азербайджані ухилення від призову на строкову службу також заборонено Кримінальним кодексом. Стаття 321 має назву «Ухилення від проходження військової служби». Дана стаття складається з двох частин. Перша частина (321.1) встановлює, що ухилення без законних підстав від чергового призову на військову службу або від призову за мобілізацією, з метою ухилення від проходження військової служби – карається позбавленням волі на строк до двох років [3].

Таким чином, азербайджанський законодавець пішов чи не найпростішим шляхом: не став виділяти окремі (менш або більш суспільно небезпечні) способи скоєння даного злочину (подібна ситуація, на даний момент, існує і в Україні), а просто зафіксував заборону скоєння даного виду злочину, встановивши максимальне покарання до двох років позбавлення волі. На нашу думку, такий підхід потребує доопрацювання та вдосконалення. Крім того, назва статті не зовсім точно відображає її зміст, адже теоретично ухилятися від проходження військової служби може і вже призваний солдат, який при цьому не ухилявся від самого призову.

Частина друга статті 321 КК Азербайджану (321.2) закріплює, що те ж саме діяння, скоєне у військовий час, - карається на строк від трьох до шести років [3].

Як ми бачимо, вищевказана норма схожа на ч.3 ст. 356 КК Грузії. Вважаємо її існування є цілком логічним та правильним.

Стаття 327 КК Вірменії має назву «Ухилення від проходження військової служби, тренувальних зборів чи мобілізації». Дана стаття складається з трьох частин. Перша частина закріплює, що ухилення від чергового призову на строкову військову службу, від тренувальних зборів чи мобілізації за відсутністю законних підстав для звільнення від цієї служби – карається штрафом у розмірі від трьохсоткратного до п'ятисоткратного розміру заробітної плати, або арештом на строк не більше двох місяців, або позбавленням волі на строк не більше двох років [4].

Частина 1 статті 327 КК Вірменії досить схожа на ч.1 статті 321 КК Азербайджану за виключенням встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від тренувальних зборів.

Частина друга вказаної статті зазначає, що те ж саме діяння, скоєне:

- 1) шляхом нанесення собі тілесного ушкодження або симуляції хвороби;
- 2) шляхом підробки документів чи обману, -

карається арештом на строк від трьох місяців або позбавленням волі на строк від одного до п'яти років [4].

Таким чином, законодавець Вірменії, на відміну від сусіднього Азербайджану, встановлює кваліфікуючі ознаки даного злочину – способи його скоєння (шляхом нанесення собі тілесного ушкодження або симуляції хвороби, шляхом підробки документів чи обману). Думається, такий підхід є цікавим, однак, все ж таки, в досліджуваній нами нормі існують певні суперечливі моменти. По-перше, перелік способів є досить обмеженим (наприклад, можна додати спосіб – підкуп (медичного працівника, працівника військкомату тощо)). По-друге, діапазон покарання досить широкий (від арешту на строк до трьох місяців до позбавлення волі до п'яти років), а вид та тривалість покарання не прив'язані до конкретних способів (законодавець, виходить, вважає дані способи однорідними за своєю суспільною небезпекою).

В ч. 3 ст. 327 КК Вірменії вказано, що діяння, передбачені в двох попередніх частинах даної статті, скоєні під час військового стану, війни або в бойовій обстановці, – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років [4].

Отже, в КК Вірменії передбачені особливо кваліфікуючі ознаки злочину у вигляді ухилення від проходження військової служби, тренувальних зборів чи мобілізації – скоєння даного діяння у певній обстановці (військовий стан, війна чи бойова обстановка).

Подібний підхід є доволі цікавим і, можливо, до КК України також доцільно занести подібну норму.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що кримінальне законодавство у сфері заборони ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу містить ряд цікавих положень, які, можливо, слід впровадити і у КК України (дещо модернізувавши). Відтак, дискусійною є думка щодо доцільності встановлення деяких способів вчинення досліджуваного нами злочину як кваліфікуючих ознак. З одного боку такий підхід є цікавим, але дещо недоопрацьованим в розглянутих нами країнах (в такому разі, думається, слід побудувати ієрархічну систему, в якій необхідно виділити менш суспільно небезпечні та більш суспільно небезпечні способи, від яких, відповідно, буде залежати і тяжкість покарання). З іншого – необхідно більш ретельно проаналізувати: а чи взагалі впливає спосіб вчинення даного злочину на кінцевий результат, та, як наслідок, на ступінь суспільної небезпеки?

Доволі логічним є розгляд певної обстановки (бойова обстановка, воєнний стан, надзвичайний стан) як обтяжуючої обставини, адже в такій ситуації порушення порядку комплектування збройних сил несе підвищену небезпеку, бо опосередковано впливає на боєздатність армії.

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 24.02.2018).

2. Уголовный кодекс Грузии// Законодательный вестник Грузии. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>(дата звернення: 20.09.2017).

3. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики// ЮРИСТ – комплекс правовой информации. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353#pos=0;0(дата звернення: 22.09.2017).

4. Уголовный кодекс Республики Армения // Официальный сайт Национального Собрания Республики Армения. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show>(дата звернення: 28.09.2017).

Козар Дмитро Костянтинович
аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Нинішній стан дорожнього руху в Україні можна оцінити не надто оптимістично, зважаючи на відносно низькі оцінки безпеки, швидкості переміщення, структури, стану та інфраструктури автомобільних шляхів, структури та стану рухомого складу, інформаційного забезпечення дорожнього руху, рівень співпраці між адміністративними органами, суб'єктами господарювання та учасниками дорожнього руху. Транспортний засіб – невід'ємна частина сьогоденного суспільства. Сьогодні практично всі користуються таким матеріальним благом, як автомобіль.

Очікуваним результатом діяльності із забезпечення безпеки дорожнього руху є зменшення кількості загиблих, економічних втрат від дорожньо-транспортних пригод, покращення транспортної культури та дисципліни, впевненість учасників дорожнього руху у їхній безпеці, зменшення соціальної напруженості в суспільстві від великих втрат через дорожньо-транспортний травматизм тощо [1, 58]

Важливою запорукою підвищення ефективності безпеки дорожнього руху є імплементація позитивного зарубіжного досвіду. Досягнення максимального, за світовими мірками, рівня дорожньо-транспортної безпеки – дуже складна задача, котра потребує величезних зусиль, цілковитої самовіддачі, істотних ресурсних затрат. Ґрунтовний аналіз зарубіжного досвіду діяльності підрозділів поліції у забезпеченні безпеки дорожнього руху дозволяє чітко визначити галузеві пріоритети, уникнути повторення чужих помилок і прорахунків, обирати апробовані та найбільш дієві засоби досягнення стратегічних цілей, точно передбачати наслідки їх застосування.

Не зважаючи на всю очевидність даного твердження, світовий досвід забезпечення безпеки дорожнього руху повинен стати пріоритетним у визначенні шляхів удосконалення зазначеного напрямку.

Розділяючи думку О.В. Сапронова, слід зазначити, що система та механізми забезпечення безпеки дорожнього руху в розвинених зарубіжних країнах (зокрема країн ЄС, США та Японії) значно переважають відповідну систему та механізми в Україні. Враховуючи те, що Україна обрала саме західну модель розвитку суспільства та економіки, тому досвід указаних країн є для нас особливо цінним. Відповідно, основним взірцем, моделлю та робочим матеріалом для створення ефективної системи та механізмів забезпечення транспортної безпеки в Україні має стати досвід провідних зарубіжних країн. Разом із цим необхідно врахувати і українські реалії, менталітет та правосвідомість. Зокрема, необхідно враховувати хронічний дефіцит бюджетних коштів в Україні, низький рівень правосвідомості її населення, великий обсяг застарілих транспортних засобів і споруд в експлуатації на її території, стан дорожнього покриття тощо. Крім того, потрібно взяти до уваги, що діяльність розвинених країн у сфері забезпечення транспортної безпеки не завжди була успішною. Необхідно вивчати не лише позитивний, а й негативний

зарубіжний досвід, щоб уникнути помилок, які вже мали місце. Тобто ми можемо уникнути чужих помилок і скоротити шлях досягнення високого рівня безпеки дорожнього руху. [2, 97-98]

Досвід країн Європи вказує на існування цільових програм, як розроблені для забезпечення належного рівня безпеки дорожнього руху, зменшення травматизму та аварійності на дорогах, удосконалення діяльності правоохоронних органів тощо. Крім цього не стоять осторонь і великі концерни які задіяні у виробничому процесі (пов'язаному з автомобілями). На такому рівні також розробляються за запроваджуються комплексні програми із забезпечення безпеки учасників дорожнього руху.

В окремих країнах (Великобританія, Австрія, Нідерланди, Швейцарія, Швеція) існують національні програми із науково-технічного забезпечення безпеки дорожнього руху. Сутність яких полягає у використанні новітніх досліджень науки і техніки у забезпеченні дорожньої безпеки.

Досвід Швейцарії взагалі можна вважати взірцевим, адже ця країна є загально визнаним центром міжнародної політики безпеки дорожнього руху. Саме тут розташовані штаб-квартири авторитетних універсальних структур, які опікуються проблемами транспортної безпеки: Європейського Союзу, Всесвітньої організації охорони здоров'я ООН, Європейської комісії міністрів транспорту та інших. Саме тут проходять визначні галузеві форуми. Саме тут "народжуються" більшість міжнародних угод, декларацій, стратегій, правил, норм і стандартів з питань безпеки дорожнього руху.

Підсумовуючи аналіз зарубіжного досвіду забезпечення безпеки дорожнього руху, варто зазначити таке. Поза всіляким сумнівом, ефективність галузевої політики великою мірою залежить від соціально-економічних процесів. Чим продуктивніша національна економіка, чим вищий її ресурсний потенціал, тим більше у влади можливостей для вирішення питань транспортної безпеки. Утім, результативність економічної системи, це хоч і важливий, але далеко не єдиний фактор, яким визначається стан безпеки дорожнього руху.

Безперечно, використання зарубіжного досвіду забезпечення безпеки дорожнього руху, з врахуванням українських реалій, дасть змогу удосконалити транспортну та правоохоронну систему, як на регіональному так і на загальнодержавному рівні. При цьому необхідно враховувати позитивний досвід високо розвинутих країн, сучасні досягнення науки і техніки, не залишаючи поза увагою і ті помилки які були допущені цими країнами у формування цілісної системи забезпечення безпеки дорожнього руху.

1. Пилипів Р. Новий формат адміністративно-правового регулювання безпеки дорожнього руху // *Jurnal uljuridicnațional: Teorie și practică*. 2016. Nr. 2/1 (18). P. 57–61. – Режим доступу: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/2/part_1/13.pdf

2. Сапронов О. Використання зарубіжного досвіду державного регулювання у сфері забезпечення транспортної безпеки України // *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України*. 2009. Вип. 2. С. 96-105. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2009_2_13.

3. Микулець В.Ю. Інформаційно-правові засади забезпечення безпеки дорожнього руху: міжнародний досвід // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10-2, том 1. С.100-103 - Режим доступу: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-2/part_1/30.pdf.

Лазарева Дарія Володимирівна
викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВОМІРНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ТА ОСОБИСТОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Міжнародно-правова регламентація права особи на свободу та особисту недоторканність нерозривно пов'язана із визнанням можливості їх правомірного обмеження компетентними суб'єктами в інтересах держави та суспільства. Власне, декларування вказаного суб'єктивного права в основоположних міжнародно-правових документах з прав людини не зводить його зміст до абсолюту, а лише гарантує недопущення протиправного та безпідставного позбавлення волі особи із порушенням встановленої законом процедури. Так, відповідно до ст.9 Загальної декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [1], “ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання”. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [2] проголошує наступне: “Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом”.

Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18.12.1992 року (Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення) зобов'язує кожну державу передбачати в своєму національному законодавстві норми, в яких мають бути визначені посадові особи, уповноважені віддавати накази про позбавлення волі, застережені умови, за яких даються такі накази, і передбачаються покарання стосовно посадових осіб, які, не маючи законних підстав, відмовляються дати інформацію про затримання тієї чи іншої особи. Також на національному рівні має бути забезпечений суворий контроль, включаючи, зокрема, чітке визначення підпорядкованості стосовно всіх посадових осіб правоохоронних органів, відповідальних за затримання, арешти, позбавлення волі, утримання під вартою, переведення в інші місця й тюремне ув'язнення, а також щодо всіх інших посадових осіб, яким за законом дозволено застосовувати силу і вогнепальну зброю [3].

У Зводі принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню або позбавленню волі у будь-якій формі, ухваленого резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1988 року [4], зазначається, що затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, може бути здійснене тільки в цілях відправлення правосуддя з підстав і у відповідності з умовами та процедурами, встановленими законом.

На фоні наведених вище досить абстрактних формулювань, у питаннях регламентації умов та підстав правомірного обмеження свободи та особистої недоторканності особи у зв'язку із підозрою у вчиненні кримінального правопо-

рушення на рівні міжнародного права особливо вирізняється система, заснована на Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ухваленої урядами держав-членів Ради Європи 04.11.1950 року та ратифікованої Україною 17.07.1997 року (далі Європейська конвенція з прав людини – ЄКПЛ) [5; 6]. Важко не погодитись із думкою, згідно із якою ЄКПЛ суттєво вирізняється в рядку інших міжнародно-правових документів, оскільки нею було утворено доволі ефективний механізм судового захисту прав і свобод людини на міжнародному рівні в тісній прив'язці до національної практики країн Європейського регіону. Створена, таким чином, в Європі регіональна міжнародна система захисту прав людини не тільки встановлює норми міжнародного права в цій галузі, а й становить одну з найбільш розвинутих форм міжнародної юридичної процедури [7, с.9].

Пункт 1 ст.5 ЄКПЛ поряд із проголошенням права на свободу та особисту недоторканність прямо встановлює повний та вичерпний перелік допустимих випадків його правомірного обмеження. Зважаючи на тематику даного дослідження для нас представляє інтерес п.1(с) вказаної статті, в якому йдеться про “законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення” [5]. Виходячи із буквального тлумачення наведеного положення, можна стверджувати, що в ньому визначається:

а) легітимна мета затримання особи – допровадження її до компетентного судового органу;

б) підстави затримання особи, а саме:

- обґрунтована підозра у вчиненні правопорушення;
- обґрунтована необхідність запобігання вчиненню правопорушення;
- запобігання втечі після вчинення правопорушення.

Затримання підозрюваної особи відповідає п. 1(с) ст. 5 ЄКПЛ, якщо воно здійснюється з метою “допровадження її до компетентного судового органу”. В літературі звертається увага на те, що таке формулювання відкриває простір для двох дещо розбіжних тлумачень поняття “компетентний судовий орган”. Під останнім можна розуміти суддю чи іншу службову особу, якій закон надає право здійснювати судову владу, перед яким має негайно постати затримана особа з метою перевірки законності затримання. Але це можна тлумачити і як орган правосуддя, який остаточно визначає виправданість підозри, або, іншими словами, суддю, що вирішує справу по суті [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.123].

Зауважимо, згадувані у тексті п. 1(с) ст. 5 ЄКПЛ підстави затримання відділені одна від одної сполучниками “або”, що дає підстави розглядати їх к альтернативні. Тобто, іншими словами, для визнання правомірності затримання ЄКПЛ не вимагає сукупності всіх вищезгаданих підстав, оскільки кожна з них має самостійний характер (хоча і не виключається їх поєднання на практиці).

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата зверення 05.05.2017).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнятий Генеральною

Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата зверення 20.09.2017).

3. Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення: ухвалена резолюцією 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_225 (дата зверення 05.05.2017).

4. Звід принципів захисту осіб, підданих затриманню або позбавленню волі у будь-якій формі: ухвалений резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1988 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_206 (дата зверення 05.05.2017).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата зверення 20.09.2017).

6. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.11.1997 р. № 475/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата зверення 28.09.2017).

7. Проблеми затримання та взяття під варту на досудовому провадженні по кримінальній справі / В.І. Борисов, Н.В. Глинська, В.С. Зеленецький, О.Г. Шило. Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2005. 352 с.

Окрушко Тетяна Володимирівна
аспірант кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Законодавець 36 разів у КК України вживає термін «ухилення»: чотири рази у Загальній частині:

1) ч. 5 ст. 52 (*ухилення* від покарання, призначеного вироком суду, має наслідком відповідальність, передбачену статтями 389 та 390 цього Кодексу.);

2) п. 2 примітки до ст. 96³ (злочини, передбачені статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою – четвертою статті 159¹, статтями 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368³, частинами першою і другою статті 368⁴, статтями 369, 369², 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на *ухилення* від передбаченої законом відповідальності.);

3) ч. 2 ст. 96⁵ (перебіг давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру зупиняється, якщо її уповноважена особа, яка вчинила будь-який злочин, зазначений у статті 96³ цього Кодексу, переходить від органів досудового слідства та суду з метою *ухилення* від кримінальної відповідальності та її місцезнаходження невідоме. У таких випадках перебіг давності відновлюється з дня встановлення місцезнаходження цієї уповноваженої особи);

4) ч. 4 ст. 97 (у разі *ухилення* неповнолітнього, який вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи ска-

совуються і він притягується до кримінальної відповідальності).

В Особливій частині КК України таке поняття закріплене 32 рази:

1) ч. 2 ст. 157 (*ухилення* члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин);

2) ч. 1 ст. 164 (поширюється на ч. 2 та примітку, а примітка на ст. 165) – *ухилення* від сплати аліментів на утримання дітей (у статті ведеться мова про злісне ухилення);

3) ч. 1 ст. 165 (поширюється на ч. 2 та примітку) – *ухилення* від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків(у статті ведеться мова про злісне ухилення);

4) ст. 212 (з поширенням на всі п'ять частин статті) – *ухилення* від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

5) ст. 212¹ (з поширенням на всі чотири частини та примітку до статті) *Ухилення* від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

6) ст. 237 «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення»: *Ухилення* від проведення або неналежне проведення на території, що зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення особою, на яку покладено такий обов'язок, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

7) *ухилення* в складах злочинів проти призову та мобілізації – статті 335 «*Ухилення* від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу», 336 «*Ухилення* від призову за мобілізацією», 336¹ «*Ухилення* від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації», 337 «*Ухилення* від військового обліку або спеціальних зборів»;

8) *ухилення* в складах злочинів проти правосуддя – статті 389 «*Ухилення* від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі», 390 «*Ухилення* від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі», 395 «Порушення правил адміністративного нагляду» – самовільне залишення особою місця проживання з метою *ухилення* від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі;

9) Ст. 409 «*Ухилення* від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом».

Як бачимо, будь-якої системності у використанні поняття *ухилення* в чинному КК України не має, що зумовлює цілу низку як теоретичних, так й практичних проблем кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є *ухилення*.

У томі 17 «Кримінальне право» Великої української юридичної енциклопедії цьому питанню приділено певну увагу [1].

Так, Ю.А. Пономаренко визначив поняття *ухилення* від відбування покарання як суспільно небезпечне діяння, яке полягає в умисному уникненні особи, до якої застосоване покарання, від зазнавання обмежень її прав і свобод, що

становлять зміст покарання [1, с. 984].

М.І. Хавронюк визначив поняття ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом як передбачений ст. 409 КК України злочин, який посягає на порядок проходження військової служби. З об'єктивної сторони злочин проявляється у таких формах: самокалічення, симуляція хвороби, підроблення документів, іншого обману, відмови від несення обов'язків військової служби [1, с. 986].

Д.О. Калмиков та М.І. Хавронюк визначають поняття ухилення від призову, військового обліку та мобілізації [1, с. 987-988], М.І. Мельник – ухилення від сплати аліментів як злісного невиконання обов'язків [1, с. 991], О.О. Дудоров – ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) [1, с. 993].

Як бачимо, загальне поняття ухилення в науці кримінального права наразі відсутнє, його визначають лише у сукупності із конкретними злочинами, які полягають у невиконанні певних обов'язків. Думається, однією з причин ухилення як форми правового нігілізму є необмежений доступ до інформації, де обґрунтовуються начебто незаконні такі обов'язки.

У зв'язку із цим слушним є твердження про те, що глобалізація комунікації, що набирає обертів із зростанням можливостей Інтернету, радикально змінює внутрішню структуру і зміст правового простору, спонукає до пошуку нових комунікативних стратегій. Під впливом новітніх досягнень у галузі інформаційно-комунікативних технологій глобалізується власне й сам правовий простір. Відкритість правових систем, збільшення потоків інформації, інтенсифікація обміну інноваційним досвідом між різними у змістовому та структурно-організаційному плані правовими системами забезпечили можливість оновлення цих систем. Адже у взаємодії якісно відмінного формується уявлення про специфіку системи, її актуальність, локалізованість у просторі. Усе це стає інструментом для конституювання нового глобального правового простору [2, с. 300-301].

Викладене засвідчує відсутність на сьогодні комплексних кримінально-правових досліджень питань кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є ухилення, що свідчить про актуальність теми та зумовлює необхідність проведення відповідного комплексного наукового пошуку з обов'язковим визначенням поняття «ухилення».

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав.наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.: іл.

2. Марченко О.В. Філософія права: навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.

Поклад Олександр Валентинович
аспірант Запорізького
національного університету

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ ЯК ФОРМА ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЮ

Безпосереднє звернення громадян до органів Національної поліції (далі – НП) з метою отримання інформації про їх діяльність як форма громадського контролю за діяльністю НП реалізується на підставі низки нормативних актів: Закону України «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закону) [1], Закону України «Про звернення громадян» [2]; Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України» [3] та Інструкції про порядок прийому, реєстрації, розгляду запитів на публічну інформацію та відшкодування запитувачами фактичних витрат на копіювання та друк документів у системі МВС України» (далі – Інструкції) [4].

Зокрема, ст. 1 згаданого Закону містить визначення, відповідно до якого «публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом. Публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом» [1]. Як видно із зазначеної правової норми, законодавець закріпив презумпцію відкритості публічної інформації. Будь-які виключення із цього правила можуть встановлюватись виключно на підставі закону. Аналогічні положення містяться і в Законі України «Про інформацію», ч. 2 ст. 20 якого передбачає, що «будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом» [2]. Ст. 5 Закону і п. 2.1 Інструкції покладають на МВС, у тому числі НП здійснювати заходи спрямовані на доступ публічної інформації розпорядниками якої вони є у такі способи: 1) систематичного та оперативного оприлюднення публічної інформації в офіційних друкованих виданнях; 2) розміщення публічної інформації на офіційному веб-сайті МВС України, веб-сайтах територіальних органів і підрозділів у мережі Інтернет; 3) розміщення публічної інформації на інформаційних стендах у приміщеннях приймалень громадян; 4) надання інформації за запитами на інформацію; 5) надання доступу до системи обліку публічної інформації, розпорядником якої є МВС України. Все це дає можливість громадськості у тому числі ЗМІ отримувати публічну інформацію про діяльність НП з офіційних джерел та позбавляє їх необхідності звернення до НП з запитом про її отримання. В той же час це не позбавляє громадян звертатись до НП з запитом на отримання публічної інформації при умові, що така інформація не мала офіційного оприлюднення та не є інформацією з обмеженим доступом, а відповідно не може надаватись на запити громадян.

Однак слід зауважити, що чіткий перелік або хоча б ознаки інформації, яка не може надаватись підрозділами НП громадянам на їх запит законом не визначено, що викликає конфліктні ситуації у відносинах поліції та громадськості, не сприяє налагодженню взаємодії між ними. Розгляд цих проблемних питань та порядок їх вирішення потребує детального наукового дослідження в межах окремої наукової статті. Однак загальний аналіз норм цих законів дає можливість визначити види публічної відкритої інформації якою володіють підрозділи НП та яку вони мають вільно надавати громадськості в процесі реалізації громадського контролю за діяльністю НП та інформації з обмеженим доступом, на розголошення якої встановлено законодавчі заборони. Стосовно діяльності НП ч. 4 ст. 21 Закону «Про інформацію» передбачає, що до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені наступні відомості: 1) про стан правопорядку; 2) про факти порушення прав і свобод людини і громадянина в діяльності НП; 3) про незаконні дії працівників НП; 4) інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 5) про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, яке перебуває у віданні НП; 6) про декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру посадовців НП, оформленої за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Крім цього слід відзначити, що цілком логічним є неможливість в законодавстві визначити перелік публічної інформації з обмеженим доступом поширення якої будь-яким органом публічної адміністрації, у тому числі НП заборонено або обмежено. Законодавчо у ч. 2 ст. 6 Закону «Про доступ до публічної інформації» лише визначено не чіткі підстави законного обмеження доступу до інформації, а в ч. 1 ст. 21 Закону «Про інформацію» та ч. 1 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» виокремлено її види: конфіденційна, таємна та службова інформація. Аналіз підстав віднесення інформації до такої, що є з обмеженим доступом дає можливість, виділити ті критерії, які відмежовують їх від відкритої інформації. При проведенні зазначеного аналізу також слід враховувати положення постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» від 30.09.2013 р. № 11 [5]. Так їх аналіз дає можливість стверджувати, що НП має право надавати конфіденційну інформацію, яка є у її розпорядженні виключно з дозволу фізичної та юридичної особи якої вона стосується, які самостійно визначають порядок та умови доступу до інформації про них, крім випадків коли така інформація надається в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Порядок надання підрозділами НП таємної інформації до якої віднесено інформацію, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю, регулюється низкою законодавчих актів: Законів України «Про державну таємницю», «Про банки та банківську діяльність», КПК України та ін. В цілому отримання даного виду інформації про діяльність НП не можна віднести до способу громадського контролю за діяльністю НП, окрім напевно інформації, яка стосується про витрати бюджетних коштів НП направлених на фінансування

діяльності підрозділів НП, які в своїй діяльності є розпорядниками таємної інформації.

До службової інформації розпорядником якої є НП відповідно до ст. 9 України «Про доступ до публічної інформації» можна віднести інформацію: 1) щодо кадрового призначення, переміщення, звільнення особового складу НП та вжитих заходів дисциплінарного впливу; 2) зібрану в процесі оперативно-розшукової діяльності, яку не віднесено до державної таємниці.

Особливої уваги потребує вивчення питання про поширення інформації, пов'язаної із розслідуванням органами досудового слідства НП кримінальних справ. Це пов'язано із тим, що, з одного боку, ця інформація має значний суспільний інтерес (ст. 29 Закону «Про інформацію»), а з іншої – стосується прав осіб, які захищаються низкою правових актів. Якщо наявність суспільного інтересу спонукає до більшого розкриття інформації, то таємниця слідства, захист права на приватність та презумпція невинуватості особи – сприяють обмеженню доступу до зазначеної інформації. Із викладеного випливає правило про те, що органи досудового слідства НП повинні надавати інформацію про свою діяльність по розкриттю злочинів, а суспільство має право цю інформацію отримувати задля забезпечення власної безпеки, попередження та розкриття протиправних діянь тощо. В той же час, необхідно ретельно визначати обсяг інформації, що повідомляється у ЗМІ, для того, щоб надати відомості, які мають суспільний інтерес, і не оприлюднити те, що може перешкодити розкриттю злочину, порушити презумпцію невинуватості, заподіяти людині шкоду у зв'язку із повідомленням обставин її приватного (особистого) життя. Слід звернути увагу, що при підготовці для ЗМІ повідомлення про хід розслідування кримінальної справи, необхідно уникнути: 1) порушення презумпції невинуватості особи (ст. 62 Конституції України, п. 2 ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, стаття 17 КПК України); 2) втручання у приватне (особисте) життя особи (в тому числі, не порушувати таємницю стану здоров'я, право на поширення фото, відео тощо (ст. 32 Конституції України, ст. 8 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, 15 КПК України); 3) розголошення таємниці досудового слідства (ст.ст. 222 КПК України, 387 КК України); 4) поширення недостовірної інформації про особу (ст. ЦК України); 5) розголошення таємниць, визначених законом (зокрема, комерційної, професійної таємниць тощо); 6) тиску при розкритті інформації у справах з політичним компонентом. Порядок надання, обмеження щодо надання громадськості такої інформації потребує аналізу в межах окремого наукового дослідження.

1. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Стор. 1491. – Ст. 314.

2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст.256.

3. Про затвердження Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 10.10.2004 № 1177 // Офіційний вісник України: офіційне видання від 12.11.2004 р. – № 43. – Стор. 93. – Ст. 2853.

4. Про затвердження Інструкції про порядок прийому, реєстрації, розгляду запитів на публічну інформацію та відшкодування запитувачами фактичних витрат на копіювання та друк документів у системі МВС України: Наказ МВС України від 27.03.2012 № 245 // Офі-

ційний вісник України від 04.05.2012 р. – № 32. – Стор. 329. – Ст. 1208.

5. Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації»: Постанова Пленуму Верховного Суду України №11 від 30.09.2011 р. // Інтернет ресурс: режим доступу – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011760-13/card6#Public>.

Попій Дмитро Сергійович
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАМАХ НА ЗЛОЧИН

Призначення покарання є одним із найважливіших етапів на шляху до правосуддя. Згідно чинного законодавства України порядок призначення покарання регламентується положеннями ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання». Але, у структурі чинного КК є і інші норми, що регулюють порядок призначення покарання та, фактично, уточнюють положення ст. 65 КК України.

Так, сучасний Кримінальний кодекс України у ст. 68 встановлює пільгові, пропорційні правила призначення покарання за замах на злочин та готування на злочин. Так, ч. 3 вказаної статті передбачає, що за вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК.

В теорії кримінального права встановлення такого роду правил призначення покарання визнається спеціальними засадами призначення покарання [1, С.122]. Вони фактично уточнюють, доповнюють засади загальні, здійснюючи більш поглиблене регулювання процесу призначення покарання.

Проблематикою дослідження порядку призначення покарання, в тому числі і за вчинення незакінчених злочинів присвячені роботи таких вчених, як: М.І. Бажанов, О.О. Дудоров, В.І. Тютюгін, Ю.В. Шинкарьов, А.М. Яценко,

А.М. Яценко зазначає, що у юридичній літературі не існує єдності думок щодо визначення поняття спеціальних засад призначення покарання і пов'язує це із тим, що серед науковців продовжуються дискусії з приводу формулювання поняття загальних засад його призначення [2, С.147] і з цим важко не погодитися.

Нами, окрім теоретичного дослідження спеціальних засад призначення покарання за незакінчений злочин, була проаналізована практика призначення покарання за таку стадію незакінченого злочину, як замах.

Аналіз практики у своїй сукупності призвів до дивовижних висновків. Із досліджених нами 200 вироків суду за 2014-2017 роки, приблизно 95% передбачали призначення покарання за замах на вчинення злочинів передбачених різними частинами ст. 185 КК України. Приблизно 1 % злочинів, що було припинено на стадії замаху відносяться до ст. 190 КК України, 2% – до ст. 186 КК, 2%

ст. 289 КК. На підставі такого аналізу можна поставити закономірне питання. Чому майже відсутні вироки про притягнення до кримінальної відповідальності осіб за інші види злочинів, окрім крадіжки? Скоріше за все відповідь на це питання повинна свідчити про високу латентність інших видів злочинів, які є незакінченими. Це підтверджується і тим що переважна більшість причин, що обумовили недоведення злочину до кінця – мали об'єктивний характер, не залежали від волі особи, яка вчиняла злочин. Як правило, причиною, яка стала на заваді для винного – були дії потерпілих або інших осіб, які не дали в повній мірі реалізувати злочинний намір. Винний як правило затримувався такими особами і передавався правоохоронним органам.

У вироках, окрім того, суди достатньо часто вказують на вид замаху (закінчений чи незакінчений) із посиланням на відповідну частину ст. 15 КК України, але при призначенні покарання суди далеко не завжди посилаються на ч.3 ст. 68 КК, де чітко встановлена кратність призначення покарання за замах. При чому це відбувається навіть при призначенні найбільш суворого покарання із передбачених санкцією статті – а саме позбавлення волі на певний строк.

Так, у справі № 1-25/2011 07 квітня 2011 року що розглядалася Чигиринським районним судом Черкаської області було ухвалено: «Визнати ОСОБА_2 винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.3 ст.15, ч. 3 ст.185 КК України та призначити покарання у виді трьох років позбавлення волі»¹.

Така ж сама ситуація спостерігається у вирокі у провадженні № 1-кп/537/179/2017 у справі № 537/2082/17 від 11.07.2017 року де зазначається, що суд ухвалив «Визнати винуватим ОСОБА_1 у вчиненні злочину, передбаченого ст.ст.15 ч.3, 185 ч.3 КК України та призначити йому покарання у вигляді 3 років позбавлення волі»².

Виходячи із логіки правозастосовника, він не вважає за необхідне при призначенні мінімуму для позбавлення волі, що міститься у санкції, здійснювати вказівку на відповідне положення ст. 89 КК. Але, оскільки вказана стаття прямо передбачає порядок призначення покарання за незакінчений злочин, безпосередньо за замах – судам необхідно вказувати у вирокі посилання на цю норму, оскільки вона містить окремі, спеціальні правила призначення покарання, що індивідуалізують його на відповідному рівні.

Вважається, що в подальшому особливості притягнення відповідальності за вчинення замаху повинні отримати подальше наукове дослідження, а його результати, повинні бути підтверджені результатами аналізу практики застосування спеціальних засад призначення покарання.

1. Дудоров О.О. Спеціальні засади призначення покарання // Слово Національної школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 121–135.

2. Яценко А.М. застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. – Х.: НікаНова, 2014. – 388 с.

¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15787666>

² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67663561>

Попій Артем Сергійович
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІТЮ ЗЛОЧИНІВ У МЕХАНІЗМІ ЙОГО ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ

Призначення покарання є закономірним ітогом та наслідком вчиненого злочину. Інститут покарання виступає найпоширенішою формою реалізації кримінальної відповідальності і призначення його має свої особливості та порядок, що повинен бути чітко врегульований нормами закону про кримінальну відповідальність. Здебільшого порядок призначення покарання регулюється нормами ст. 60 КК України «Загальні засади призначення покарання». Але, існують випадки, коли закон встановлює особливі правила призначення покарання. Вони стосуються окремих випадків вчинення злочинів і встановлюють спеціальні засади призначення покарання. Однією із таких засад є призначення покарання за сукупністю злочинів. Це пов'язано із тим, що далеко не кожний випадок вчинення злочину має ознаки сукупності, але за наявності цього, такий вчинок вимагає особливого поводження та реакції з боку держави усім масивом її апарату встановлення справедливості та правосуддя. У наукових працях, у яких розглядається сукупність злочинів як вид множинності, проблема призначення покарання за її наявності не досліджується комплексно і всебічно.

У більшості наукових праць кримінально-правової тематики, предметом дослідження яких є інститут призначення покарання, він розглядається виключно у межах загальних засад, інші правила призначення покарання вивчаються фрагментарно та без урозуміння їх функціональності, значення та особливостей. Багато питань щодо призначення покарання за сукупністю злочинів породжує і практика призначення покарань. Ці питання вимагають скорішого розв'язання і вирішення.

Дослідженню інституту призначення покарання, в тому числі і за сукупністю злочинів присвячені роботи таких вчених, як: М.І. Бажанова, А.В. Горностай, О.О. Дудорова, Ю.А. Пономаренка, В.В. Полтавець, В.І. Тютюгіна, В.М. Трубникова, Ю.В. Шинкарьова та ін.

Більшість сучасних вчених, що займаються розробкою питань, пов'язаних із призначенням покарання, відносять окремо встановлені законодавцем правила призначення покарання за сукупністю злочинів до спеціальних засад призначення покарання. При цьому, підкреслюється значення вказаних засад для індивідуалізації покарання. Так, А.В. Горностай зазначає, що наявність спеціальних засад є обов'язковим для індивідуалізації покарання [1, С. 153].

О.О. Дудоров, стверджує, що спеціальні засади призначення покарання покликані забезпечувати індивідуалізацію покарання залежно від специфіки злочинної або посткримінальної поведінки чи особливостей особи винного [2, С.122].

О.І. Ющик окреслюючи вказану проблематику, зазначає, що можливості

індивідуалізації відбиті у правилах призначення покарання за сукупністю злочинів і вироків [3, С.87].

Взагалі, значення принципу індивідуалізації покарання в сучасних умовах розвитку кримінального права важко переоцінити. Особливо це стосується саме процесу призначення кримінального покарання.

Індивідуалізація покарання – це принцип інституту призначення покарання, відповідно до якого суд, на основі оцінки ряду загальних і спеціальних критеріїв, зазначених у законі, визначає особі, яка вчинила злочин, справедливу міру покарання, спрямовану на досягнення цілей виправлення засудженого і приватної превенції, а також сприяє досягненню інших цілей, поставлених перед покаранням [4, С.127].

Взагалі, в літературі достатньо наукової полеміки щодо взаємовідношення принципу індивідуалізації покарання із засадами призначення покарання (в тому числі спеціальними). В теорії кримінального права, дослідження факторів, що визначають індивідуалізацію покарання, дуже часто здійснюється у самому загальному вигляді. Часто їх розгляд по-суті, зводиться лише до коментування загальних засад призначення покарання [5].

Але, індивідуалізація – це принцип інституту призначення покарання, відповідно до якого суд, на основі оцінки низки загальних та спеціальних критеріїв, зазначених у законі, визначає особі, яка вчинила злочин, міру покарання, спрямовану на досягнення цілей покарання.

Встановлення спеціальних правил призначення покарання за сукупністю, що фактично виражається у законодавчому закріпленні прийомів призначення покарання (складання, поглинення), дозволяє стверджувати, що законодавець встановлює підґрунтя для індивідуалізації покарання при подальшому його призначенні, оскільки індивідуалізація під час призначенні покарання – це вибір його певного виду й розміру. Індивідуалізація покарання, будучи принципом, що відображає специфічний підхід суду до діяння й особи, що його вчинила, пов'язана з урахуванням дуже багатьох обставин [3, С. 87].

Фактично, вчинення особою двох чи більш діянь, що складають сукупність злочинів, вимагає окремої, особливої правової оцінки, оскільки неодноразове вчинення особою діянь такого роду значно підвищує її суспільну небезпеку. Врахування цього на рівні загальних засад призначення покарання є неможливим. Саме тому, законодавець передбачив особливий механізм індивідуалізації покарання в такій ситуації, що проявилось у встановленні спеціальної норми, яка регулює цей процес. При цьому, слід зазначити, що існує певна кількість питань як теоретичного, так і практичного характеру щодо застосування вказаної норми. Це здебільшого стосується обґрунтування вибору конкретного правила призначення покарання за сукупністю. Наразі не існує чітко виробленого алгоритму, не має чіткої відповіді в яких випадках необхідно застосовувати складання вироків, а в яких – поглинення. Є виключно загальні рекомендації та теоретичні надбання з означеного питання.

Саме тому ми вважаємо, що спеціальні засади призначення покарання, в тому числі і призначення покарання за сукупністю злочинів, покликані максимально забезпечити можливість індивідуалізації покарання на етапі його призначення.

1. Горностай А.В. Призначення покарання за замах на злочин // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. Випуск 4. Том 2 С. 153 (ар. 152-155)
2. Дудоров О.О. Спеціальні засади призначення покарання / О.О. Дудоров // Слово Національної школи суддів України. – 2012.– № 1 (1).– С. 121–135.
3. Ющик О.І. Індивідуалізація покарання як кримінально-правовий принцип // Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту, Серія ПРАВО. – 2014. -Вип. 27. Том 3. – С.85-88.
4. Іскендеров Ф. Дуалізм правового визначення ознак індивідуалізації покарання: компаративний аналіз // Підприємництво, господарство і право. – 2017 – № 7. – С. 126-129
5. Минин Р.В., Токарева К.Г. Проблемы определения принципов назначения наказания// URL: <http://esa-conference.ru/wp-content/uploads/files/pdf/Tokareva-Kseniya-Gennadevna.pdf>

Поцілуйко Віталій Михайлович
аспірант Запорізького
національного університету

СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ ОЗНАКИ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Слід зауважити, що Концепцією реформування кримінальної юстиції України, затвердженою Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008, метою якої стало реформування системи кримінальної юстиції у напрямі дальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством, було закладено основи для реформування кримінальної та адміністративно-деліктної сфери [1].

Такі системні зміни на які очікує як суспільство так і фахівці правоохоронної, правозахисної та судової сфери будуть мати наслідок необхідності узгодження видів, умов та порядку застосування заходів кримінально-процесуального та адміністративного примусу в залежності від виду протиправного діяння, викликаного ступенем суспільної шкідливості чи небезпеки його вчинення. Очевидно це стосується застосування заходів забезпечення провадження у справах про кримінальні та адміністративні правопорушення, які з однієї сторони за своєю метою та сутністю застосування є схожими, з іншої – відмінними за формою, порядком та ступінню застосування примусу.

Так, статтею 131 КПК України визначено, що до заходів забезпечення кримінального провадження віднесено: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 4-1) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи [2].

Законодавством про адміністративну відповідальність передбачено наступні заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення (ст.259-266 КУпАП): 1) доставляння порушника; 2) адміністративне затримання; 2) особистий огляд і огляд речей; 3) вилучення речей і докуме-

нтів; 3) відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд їх на сп'яніння; 4) привід правопорушника органом внутрішніх справ до органу, який розглядає справу (ст.268 КУПАП) [3].

Слід вказати на спільні та відмінні їх ознаки. Спільними ознаками заходів забезпечення провадження у справах про кримінальні та адміністративні правопорушення є: 1) мета застосування – в КПК України вона визначена стисло але досить широко, як «з метою досягнення дієвості провадження у кримінальних справах», в КУПАП навпаки розгорнуто але досить вузько «з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення»; 2) матеріальна підстава, в КПК України це вчинення кримінального злочину чи кримінального правопорушення, в КУПАП – адміністративного правопорушення; 3) процесуальна форма, так в КПК України визначено «тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом», в КУПАП – «відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами», в КПК України – «затримання особи», в КУПАП – «адміністративне затримання особи», в КПК України – «тимчасове вилучення майна», в КУПАП – «вилучення речей і документів», що носить теж тимчасовий характер; 4) процесуальний порядок та процесуальне оформлення (вчинення схожих за характером дій, особою яка здійснює провадження, залучення понять, знайомлення особи з правами, складення протоколів, та ін.).

Відмінною ознакою заходів забезпечення провадження у справах про кримінальні та адміністративні правопорушення є ступінь обмежень конституційних прав і свобод учасників провадження, що беззаперечно вказує на необхідність системного підходу щодо здійснення порівняльно-правового дослідження сутності та змісту даних заходів державного примусу, з огляду на пріоритетність дослідження заходів забезпечення провадження у справах про кримінальні правопорушення, як таких що в більшій мірі обмежують права і свободи громадян, а очевидно, що потребують більш виваженого підходу щодо дотримання принципу законності їх застосування.

В цілому, вищевказане зумовлює наукову доцільність порівняльно-правового дослідження заходів забезпечення провадження в кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення, яке буде здійснено нами та оприлюднено в подальших наукових публікаціях, в межах яких передбачається: здійснення класифікації заходів забезпечення провадження в кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення; з'ясування процесуально-правових засад застосування загальних заходів забезпечення провадження в кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення (наприклад, приводу та доставлення особи, затримання особи, обшуку (огляду) особи, речей і документів та їх вилучення) та виокремлення напрямків їх удосконалення; з'ясування процесуально-правових засад застосування спеціальних заходів забезпечення провадження в кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення (наприклад, обмеження користування

спеціальним правом, відсторонення особи від посади, та ін.), а також виокремлення напрямів їх удосконалення.

1. Про затвердження Концепції реформування кримінальної юстиції України: Указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 // [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1153-2008-%D1%80>.

2 Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. // [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1002-05/page2>.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 р., № 8073-X // ВВР УРСР. – 1984. – № 51. – С. 1122.

Прокопов Сергій Олександрович,
ст. викладач кафедри економічної
та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЛОВОЇ ГРИ «ЛІНІЯ 102».

Вже другий рік в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ для підготовки правоохоронців застосовується тренінг «Лінія 102». Цей інноваційний проект позитивно оцінений у Міністерстві внутрішніх справ та рекомендований до впровадження у всі поліцейські навчальні заклади України.

Авторський колектив кафедри економічної та інформаційної безпеки, який розробив інформаційно-технічну платформу ділової гри «Лінія 102» [1], постійно вдосконалює її можливості. Фізично ця платформа розміщена на головному сайті Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, а усім іншим навчальним закладам системи МВС надана можливість її використання та створення своїх інформаційних масивів. Для більш зручного опанування інформаційно-технічною платформою супроводження тренінгу «Лінія 102» розробляються мультимедійні методичні рекомендації (алгоритм використання), які будуть розміщені на сайті. Дані методичні рекомендації містять у собі як текстові інструкції по використанню навчальних автоматизованих робочих місць цієї платформи, так і відеоматеріали, які наочно вчать правилам введення, обробки та використання інформації при проведенні тренінгів.

У даній доповіді розглянемо організацію інформаційного забезпечення професійно-орієнтованої ділової гри «Лінія 102». Проведення рольових ігор курсантів та слухачів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ неможливе без використання інформаційно-пошукових систем Національної поліції. Під час опрацювання навчальних фабул скоєних злочинів курсантам спеціально надається інформація, яка умисно розміщується на предметах, пов'язаних з місцем скоєння злочину, місцем проведення обшуку, доглядом особи і т.і. Це, як правило, муляжі документів для встановлення особи, муляжі вогнепальної або іншої зброї з номерами, емулятори номерних знаків автотранспорту та інше. Опрацьовуючи навчальну фабулу курсанти повинні перевірити цю отриману інформацію використовуючи можливості Інтегрованої інфор-

маційно-пошукової системи (ІПС) Національної поліції, зробити певні висновки, які в подальшому мають вплив на розкриття умовного злочину.

Доступ до інформаційних систем Національної поліції як «ЦУНАМІ», Інтегрована інформаційно-пошукова система [2] та інші, на жаль відсутні у вищих навчальних закладах системи Міністерства внутрішніх справ, що негативно впливає на рівень інформаційної підготовки майбутніх правоохоронців. В якості пошукових систем, авторським колективом кафедри, було запропоновано використовувати відкриті інформаційні обліки, які розміщені на сайті Міністерства внутрішніх справ і є відкритою частиною обліків ІПС.

Можливість прямого доступу до розшукових обліків МВС імплементована у вигляді спеціальних кнопок, які розміщені на навчальних робочих місцях [3] диспетчера (рис. 1), чергового відділу поліції (рис. 1), патрульного поліцейського (рис. 2) та оперативного працівника [4] (рис. 3).

Загальне меню										
Зниклі громадяни										
Розшук										
Транспортні засоби										
Мобільні телефони										
Патруль										
77	09/11/2016 15:02	м. Дніпро, вул. Гагаріна 26	РОЗБИ	ВИКОНАНО	13 4:55:3	Сухоріччя	ІНДУСТРІАЛЬНЕ ВП ДНІПРОВСЬКО...	ПС	ПАТР	13:30 08:00 - 08:00
72	08/11/2016 14:54	м. Дніпро, вул. Гагаріна 26	КРАДІЖКА	ВИКОНАНО	14 5:5:8	Сухоріччя	ІНДУСТРІАЛЬНЕ ВП ДНІПРОВСЬКО...	ПС	ПАТР	00:09 08:00 - 20:00
68	07/11/2016 15:00	м. Дніпро, вул. Гагаріна 26	ВБИВСТВО	ВИКОНАНО	15 4:59:3	Сухоріччя	ІНДУСТРІАЛЬНЕ ВП ДНІПРОВСЬКО...	ПС	ПАТР	00:05 08:00 - 20:00
66	04/11/2016 14:51	м. Дніпро, вул. Гагаріна 26	ПОДІЯ	ПРИБУВ	18 5:6:58	Сухоріччя	ІНДУСТРІАЛЬНЕ ВП ДНІПРОВСЬКО...	ПС	ПАТР	00:09 08:00 - 20:00
64	04/11/2016 14:49	м. Дніпро, вул. Гагаріна 26	ВБИВСТВО	В ОБРОБЦІ	18 5:11:36	Сухоріччя	ІНДУСТРІАЛЬНЕ ВП ДНІПРОВСЬКО...	ПС	ПАТР	00:06 08:00 - 20:00

Рис. 1

Авторизация | **Вибір Завдання** | **Пошук** | **СОС** | **↻**

Повідомлення № 127
від 2016-12-12 15:21:23 (ввів оператор служби 102)

Подія: НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА скоєно 12/12/2016 15:20

Примітка:

Заявник:
Захаров Артем Олегович 18/11/1995 тел. 0993046744

Адреса:
Гагаріна 26

Фабула:
Вимагання неправомірної вигоди у розмірі 5000 доларів

Звіт:

Прибули на місце. Доставляємо заявника до відділу поліції.

Прийняти | **Прибув** | **Змінити / Зберегти звіт**

Рис. 2

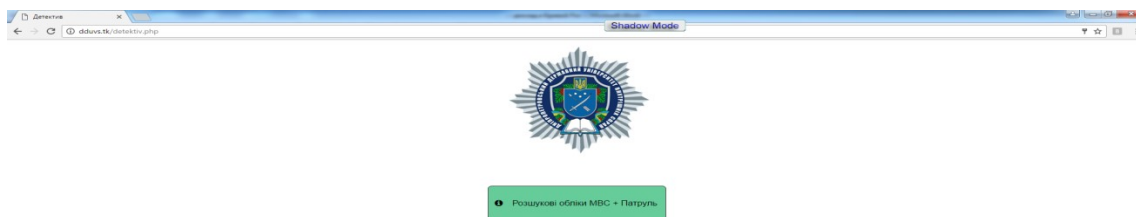
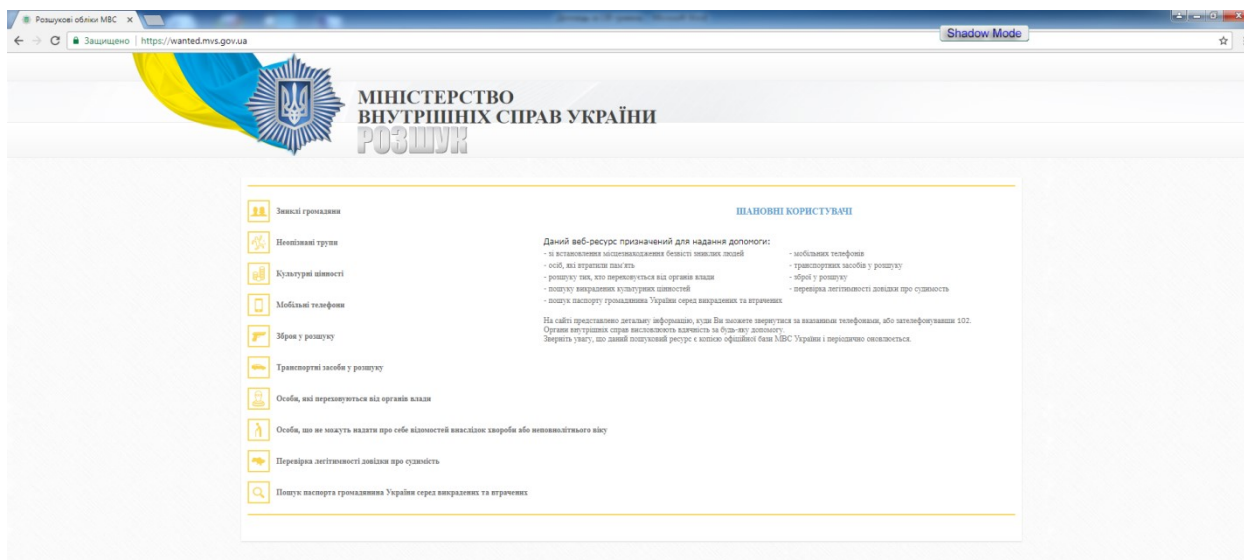

Рис. 3

При натисканні на ці кнопки ми переходимо на розміщені на головному сайті Міністерства внутрішніх справ розшукові обліки, які є частиною Інтегрованої інформаційної системи Національної поліції (рис.4).

ис. 4

P

Для проведення курсантами рольових ігор при реалізації навчальних фабул злочинів найбільш затребуваними є підсистеми «Зброя у розшуку», «Мобільні телефони», «Транспортні засоби у розшуку» та «Особи, які переховуються від органів влади». Наведемо приклад, під час рольової гри на місці події був затриманий чоловік, у якого вилучили документ на ім'я Хумиш Віталій Григорович. Для перевірки, чи не знаходиться ця особа у розшуку, коректно вводимо інформації на російській мові в підсистему «Особи, які переховуються від органів влади» (рис. 5)

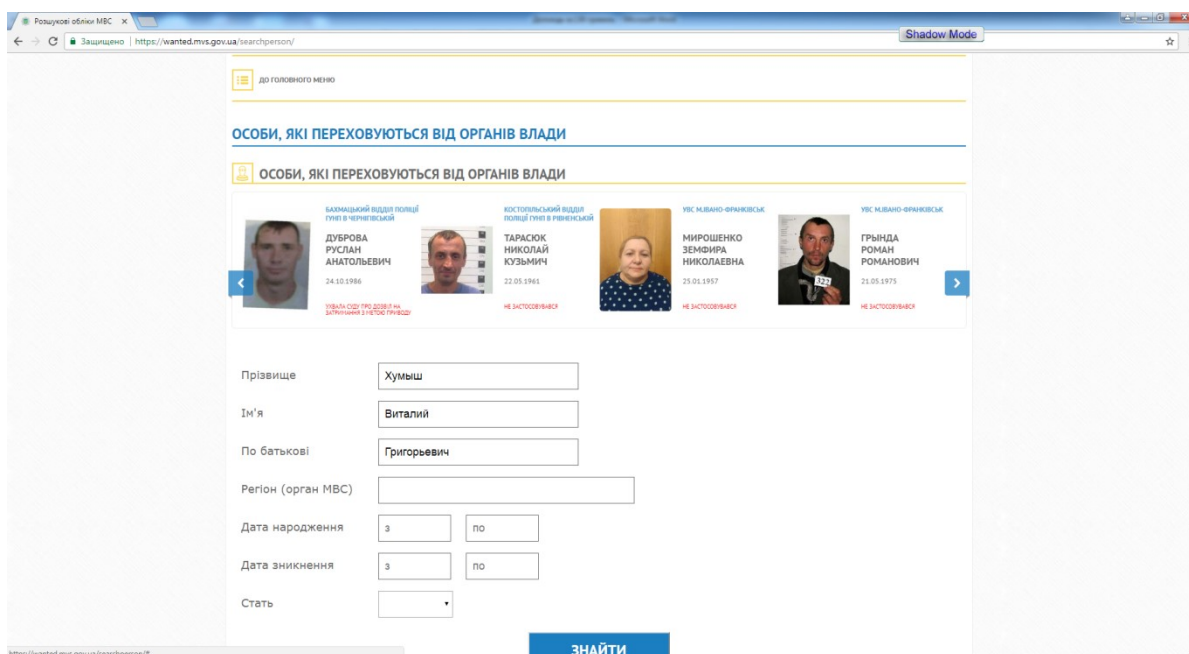

Рис. 5

Після натискання кнопки «Знайти» отримуємо результат (рис. 6).

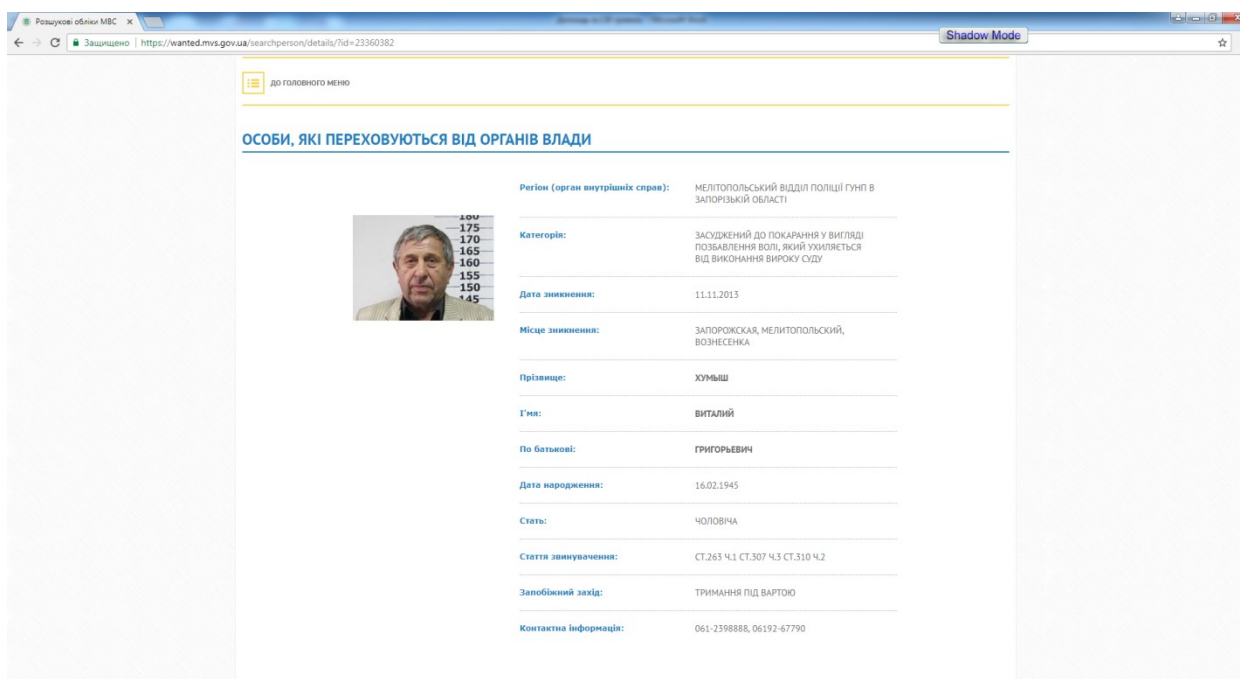

Рис. 6

Інформаційне забезпечення професійно-орієнтованої ділової гри «Лінія 102» реалізовано у інформаційно-технічній платформі інтерактивного комплексу з підготовки здобувачів вищої освіти та практичних працівників Національної поліції з використанням доступу до відкритої частини інформаційно-пошукових систем Національної поліції, розміщених на головному сайті Міністерства внутрішніх справ. Але для повноцінного отримання практичних навичок у сфері інформаційного забезпечення Національної поліції курсантами та слухачами, вкрай необхідний їх повний фізичний доступ до реальної ІПС. Це питання керівництво міністерства неодноразово намагались позитивно вирішити, але на жаль,

на даний момент у більшості навчальних закладів системи МВС оболонки ІПС без баз даних не встановлені. Наповнена учбовою інформацією діюча Інтегрована інформаційно-пошукова система Національної поліції, розміщена у відомчих навчальних закладах, надасть можливість повноцінному отриманню практичних навичок роботи з даною системою як майбутнім, так і діючим правоохоронцям. Використання реальної ІПС під час тренінгів за допомогою інтерактивного комплексу з підготовки здобувачів вищої освіти та практичних працівників Національної поліції в ДДУВС суттєво підвищить практичну складову навчання курсантів та слухачів.

1. Прокопов С.О., Махницький О.В., Гавриш О.С. Інформаційно-технічна платформа інтерактивного комплексу з підготовки здобувачів вищої освіти та практичних працівників Національної поліції в ДДУВС / О.С. Гавриш, О.В. Махницький, С.О. Прокопов // Науковий журнал Право і суспільство. – 2017. – № 1-1. – С. 128–141.

2. Методичні рекомендації МВС України щодо алгоритму дій користувачів з організації формування Інтегрованої інформаційно-пошукової системи ОВС України. Службовий лист МВС від 16.01.2014 за № 727/Зр.

3. Методичні рекомендації проведення оперативно-тактичних навчань на основі інформаційного моделювання дій нарядів та інших підрозділів Національної поліції/ О.О. Акімова, О.С. Гавриш, О.В. Махницький, С.О. Прокопов, Е.В. Рижков., Ю.І. Тюря – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. – 37 с.

4. Прокопов С.О. Навчальне автоматизоване робоче місце оперативного працівника в інформаційно-технічній платформі інтерактивного комплексу з підготовки здобувачів вищої освіти та практичних працівників національної поліції в ДДУВС / С.О. Прокопов // Юридична наука: сучасний статус, перспективи, інновації: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (7 грудня 2016) / Редкол.: Краснощок А.В. (гол.ред.) та ін. – Кривий Ріг: КФ ДДУВС, 2016. – С. 83-88.

Савицька Валерія Миколаївна
аспірант кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ЗАВІДОМОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ЯКОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Конституція України у ст. 62 проголосила, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Наведене положення Основного Закону знайшло своє відображення у ч. 2 ст. 2 Кримінального кодексу (далі – КК) України, ст. 2, ст. 17 та п. 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, що має максимально сприяти реалізації такої конституційної норми. У свою чергу вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, встановлення якої є завершальним етапом у констатації складу злочину як єдиної підстави

кримінальної відповідальності, тому її з'ясування має важливе значення [1, с. 153].

Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину нерозривно пов'язана з його об'єктивними ознаками. Її зміст відображує об'єктивні ознаки злочину, що характеризують його об'єкт, предмет і об'єктивну сторону. Тому не існує абстрактної вини, відірваної від конкретного суспільно небезпечного діяння. Саме це діяння і становить предметний зміст вини, її матеріальне наповнення [2, с. 179].

Традиційно, крім вини до ознак суб'єктивної сторони складу злочину відносять мотив, мету та емоційний стан. Разом з тим, в КК України зустрічаються й інші ознаки, визначені законодавцем як обов'язкові та які розкривають зміст суб'єктивної сторони складу злочину. Мова йде про завідомість, яка є самостійною ознакою та яка вимагає свого окремого монографічного дослідження з тим, щоби визначити її значення та вплив на правозастосування. Наведе твердження підтверджується наступним.

По-перше, для визначення вини у формі умислу у нормах Особливої частини КК України законодавець використовує терміни «завідомість», «злісне», «явно», «знав». Також про умисний характер вини свідчать випадки, коли законодавцем при формулюванні диспозиції статті використовуються такі терміни, як «з метою», «за попередньою змовою», «організованою групою», «повторно», «з корисливих мотивів», «з використанням свого службового становища», «шляхом обману або зловживання довірою», «застосування погрози», «свідомо», «застосування фізичного насильства», «з особливою жорстокістю», «примушування» (як при формулюванні основних, так кваліфікованих складів злочинів). Хоча у переважній більшості випадків завідомість свідчить саме про умисну форму вини, можливі і такі ситуації, коли завідомість може бути ознакою злочину, вчиненого з необережності. Завідомість необхідно розглядати не лише як самостійно існуючу ознаку суб'єктивної сторони, не пов'язуючи її із іншими елементами складу злочину, а лише у зв'язку із ними [3, с. 59-60]. Вказівка авторитетного ученого на завідомість в необережному злочині викликає бажання знайти аргументи на підтвердження або спростування такого висновку.

По-друге, законодавець 49 разів у КК України (станом на червень 2017 року) вживає термін «завідомість»: два рази у Загальній частині – ч. 3 ст. 42 (ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій) та п. 7 ч. 1 ст. 67 (вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності як обставина, що обтяжує покарання).

В Особливій частині КК України така ознака закріплена у п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 135 (поширюється на ч. 2 та ч. 3), ч. 2 ст. 136, ч. 1 ст. 139 (поширюється на ч. 2), ч. 1 ст. 151 (поширюється на ч. 2), ч. 3 ст. 158, ч. 1 ст. 159¹ (поширюється тільки на ч. 3), ст. 198, ч. 1 ст. 205¹ (поширюється на ч. 2), ст. 220¹, 220², ч. 1 ст. 222 (поширюється на ч. 2), ст. 223¹, ст. 223², ч. 1 ст. 259 (поширюється на ч. 2), ст. 287, ст. 321¹ (поширюється на ч. 2 та ч. 3, а також на ч. 4 щодо спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності), ч. 1 ст. 325 (поширюється на ч. 2), ч. 1 ст. 351, ст. 351¹, ч. 2 та ч. 4 ст. 358 як самостійні складі злочинів, ч. 1 ст. 366 (поширюється на ч. 2), ст. 366¹ та абзац другий примітки цієї статті, ч. 1 та ч. 2 ст. 371, ч. 1 ст. 372 (поширюється на ч. 2), ч. 1

ст. 375 (поширюється на ч. 2), ч. 1 ст. 383 (поширюється на ч. 2), ч. 1 ст. 384 (поширюється на ч. 2), ст. 386 та ч. 1 ст. 431.

У зв'язку із цим потребує відповіді питання про те, що лише у п'яти випадках законодавець вказав на завідомість у назві статті (ст.ст. 259, 371, 372, 375, 383, 384) Особливої частини КК України. Які причини та значення такого рішення, адже у всіх інших випадках завідомість є ознакою простих, кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів злочинів, проте з назви статті вона не впливає?

По-третє, В.В. Шаблистий вказує на невтішну ситуацією із встановленням суб'єктивної сторони складу злочину та ознак, що характеризують її зміст. Ні орган досудового розслідування, ні потім суд не вважає за потрібне обґрунтовувати у своїх рішеннях форму та вид вини людини, яка виступає у ролі підозрюваного чи обвинуваченого. Суб'єктивна сторона злочину правозастосовниками у більшості випадків не встановлюється, а кінцеве рішення вступає в законну силу. Як би це не парадоксально звучало, проте такі незаконні рішення органів досудового розслідування та судів є законними, оскільки чинний КПК України у п. 2 ч. 1 ст. 91 (Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні) передбачає, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. КПК України 1960 р. у п. 2 ч. 1 ст. 64 (Предмет доказування) раніше вказував на необхідність встановлення винності обвинуваченого у вчиненні злочину та мотиви злочину [4, с. 183-184].

У зв'язку із цим цілком слушним є твердження О.В. Марченко про те, що якщо ж держава прагне жорстко контролювати весь спектр інформації, використовуючи при цьому маніпулятивні комунікативні стратегії, правовий простір набуває «закритого» характеру, а функціонування його внутрішніх структурних елементів цілковито підпорядковується базовим, стратегічним цілям держави. Відповідно активність, як сутнісна характеристика суб'єкта, у такій системі не є затребуваною. Індивід стає об'єктом без права бути активним суб'єктом в його самоідентифікації та визначенні власного ставлення до існуючого порядку речей [5, с. 300].

Отже, завідомість як ознака складу злочину у кримінальному праві України свідчить про існування як теоретичних, так і прикладних проблем із її встановленням законодавцем, розумінням науковцями та застосуванням слідчими, судами й іншими уповноваженими суб'єктами. Саме це дає нам право розпочати комплексне монографічне дослідження, що може стати суттєвим внеском в науку вітчизняного кримінального права та практики застосування кримінально-правових норм.

1. Вереша Р.В. Уголовное право Украины. Общая часть: уч. пособие. 2-е изд. Киев: Центр учебной литературы, 2012. 320 с.

2. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и её установление. Воронеж, изд-во Воронежского ун-та, 1974. 241 с.

3. Вереша Р.В. Визначення ознак суб'єктивної сторони складу злочину в Особливій частині КК України. *Вісник Академії адвокатури України*. Том 13. Число 2 (36). 2016. С. 53-61.

4. Шаблистий В.В. Лебідь, рак та щука у кримінальному праві України або відношення законодавця та правозастосовника до суб'єктивної сторони складу злочину. Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13 листопада 2015 р.) Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 183-184.

5. Марченко О.В. Філософія права: навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.

Сіроух Ірина Володимирівна
здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СПОСОБУ ЗЛОЧИНУ У СПРАВАХ ПРО ЗВІДНИЦТВО

У справах про звідництво центральне місце займає аналіз способів його вчинення. Спосіб злочину є системою дій під час підготовки, вчинення та його приховування. За даними узагальнення кримінальних проваджень у справах про звідництво можна зробити висновок, що у більшості випадків правопорушниками застосовувалися заходи щодо підготовки до кримінально караного діяння, зокрема: 1) планування злочину; 2) пошук приміщення чи іншого місця для розпусти; 3) добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги; 4) добір співучасників злочину; 5) облаштування приміщення чи іншого місця для розпусти; 6) пошук клієнтів; 7) розподіл ролей між співучасниками. Вказані способи підготовки до вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням та утриманням місць розпусти та звідництвом, можуть бути наявні як окремо, так і в сукупності в певному кримінальному правопорушенні.

Відповідно до Кримінального кодексу України об'єктивна сторона досліджуваного кримінального правопорушення полягає у: створенні місць розпусти, їх утриманні та звідництві для розпусти.

Створення та утримання місць розпусти у теорії кримінального права, як доречно наголошує А.А. Небитов, визначено таким чином, що відсутні чіткі критерії відмежування одного діяння від іншого. Тому, створення місця – це будь-які дії, що призвели до його виникнення. Водночас утримання місця є більш небезпечним, оскільки пов'язане з тривалим його функціонуванням. Відтак, утримання місця пропонуємо визначити як забезпечення можливості одній чи декільком особам відвідати його два і більше разів. Тобто, з моменту другого використання одного й того самого місця відвідувачами протиправні дії слід кваліфікувати як утримання місць розпусти [1, с. 96-97].

Слід погодитися із вченими, які зазначають, що створення місць розпусти виникає через вчинення наступних дій: 1) завершеного пошуку приміщення чи іншого місця для вчинення розпусних дій; 2) придбання, найму, оренди чи набуття будь-яким іншим способом приміщення чи іншого місця для вчинення розпусних дій; 3) відкриття закладу для здійснення дій розпусного характеру під виглядом офісу, масажного кабінету, лазні, нічного клубу, бару тощо; 4) облаштування приміщення чи іншого місця для вчинення розпусних дій; 5) підбору персоналу для роботи в приміщенні чи іншому місці для вчинення розпусних дій; забезпечення засобами зв'язку; 6) забезпечення його функціонування транспортом [2, с. 855].

Узагальнення кримінальних проваджень дало змогу зробити висновок, що серед основних способів вчинення злочинними групами досліджуваного кримінального правопорушення необхідно виділити такі: утворення місця для надання інтимних послуг – 23 %; утримання місця для розпусти і звідництва –

86 %. координація діяльністю із надання інтимних послуг та звідництва – 34 %; схилення осіб до надання інтимних послуг (шантаж, компрометація, використання службової залежності, грошова винагорода) – 49 %; створення умов для ефективного функціонування місця для розпусти з метою отримання значних прибутків – 46 %; знайомство і організація зустрічей для надання інтимних послуг – 37 %.

Спосіб приховування злочину також потребує відповідної уваги. Б. Б. Рыбников визначає його як діяльність особи, спрямовану на утаювання відомих їй фактів та обставин скоєного злочину [3, с. 67]. Він, як акцентував увагу М.В. Салтевський, «...має місце у тих випадках, коли: а) дії щодо приховування умисного злочину здійснюються після повної реалізації злочинного задуму і не є заздалегідь передбаченим продовженням дій з приховування, виконаних у період вчинення злочину; б) дії щодо приховування умисно вчинених імпульсивних чи вербальних злочинів (образа, наклеп), приховування яких у період вчинення неможливе і здійснюється пізніше; в) при приховуванні злочинів, учинених з необережності» [4, с. 426]. З огляду на проведене нами дослідження, утаювання інформації не є єдиним способом і тому наведене формулювання не можна визнати вичерпним.

До загальних способів приховування сутенерства слід віднести такі: маскування цільового призначення приміщення чи іншого місця для розпусти – 94 %; давання неправдивих свідчень у разі викриття, у тому числі висунення алібі – 78 %; вплив на сумлінних учасників процесу – 42 %; надання інтимних послуг лише «постійним» клієнтам – 27 %; використання корумпованих зв'язків в органах влади й управління – 7 %.

Підсумовуючи, слід зазначити, що способи підготовки й приховування сутенерства є важливими складовими способу вчинення цього кримінального правопорушення. Адже, зважаючи на його латентність, їх дослідження дає нові можливості для досудового розслідування, притягнення усіх причетних до злочину до кримінальної відповідальності.

1. Небитов А. А. Кримінальна відповідальність за створення або утримання місць розпусти і звідництво: актуальні проблеми теорії та практики / А. А. Небитов // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – № 1 (32). – 2014. – С. 95-98.

2. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [вид. 4-те, доповн.]. – Х. : Одісей, 2008. – 1208 с.

3. Рыбников Б. Б. Проблема сокрытия преступлений и ее место в советской криминалистике / Б. Б. Рыбников // *Криминалистический сборник*. – Рига, 1972. – С. 67.

4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі); Підручник. – К.: Кондор, 2005. – 588 с.

Сокол Руслана Володимирівна
студентка юридичного факультету
науковий керівник – к.е.н. Соломіна Г.В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГРОШОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН

Безпека банківської сфери є обов'язковою умовою для ефективного функціонування економіки країни, напрямком гарантування її фінансової стабільності. Виявлення та нейтралізація протиправних дій, що вчиняються у сфері банківської діяльності, вимагають комплексного підходу та є першочерговим напрямком діяльності, як правоохоронних органів, так і самих банківських структур.

Економічні зловживання у банківському секторі досліджувались О. Материнською [1], К. Фрумкіним [2], Т. Ткаченко [3], які більшість своїх зусиль присвятили вивченням фактів розкрадання у кредитно-фінансовій сфері.

Відповідно до Закону України [4] банківська діяльність – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківська система – сукупність різних видів національних банків і кредитних установ, що діють у рамках загального грошово-кредитного механізму, вона включає Центральний банк, мережу комерційних банків та інших кредитно-розрахункових центрів [5].

Зміст поняття «злочин у сфері банківської діяльності» визначається у положеннях Методичних рекомендацій Генеральної прокуратури України щодо виявлення, розкриття та розслідування зловживань, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій, відповідно до яких – це корисливі посягання на фінансові ресурси банків або інших кредитно-фінансових установ, вчинені з використанням певних кредитно-банківських операцій уповноваженими на їхнє здійснення суб'єктами підприємницької діяльності або іншими особами [6].

За результатами проведених досліджень, найбільш значимим видом злочину, за участю банкірів, є навмисне банкрутство. Механізм схеми полягає у придбанні цінних паперів (акцій, що мають «нульову» ставку, векселів та боргових зобов'язань), які на ринку не мають реальної вартості, але за номінальною – у сукупності, складають величезну суму. Виведення активів з банкрутуючих банків, полягає у видачі кредитів на визначені заздалегідь компанії, шляхом зняття готівкових коштів, відмивання та їх незаконне виведення за кордон.

Перш за все, мова йде про виведення саме банківських активів та часток співзасновників банку, у випадку виявлення проблем в його діяльності. На сьогодні існує п'ять основних схем, через які виводяться активи.

На першому місці – виведення коштів через розміщення їх на кореспон-

дентських рахунках в іноземних банках [7,8]. Так, існує вимога до зберігання валют, що відносяться до першої групи, згідно Класифікатора валют (доларів і євро), на коррахунках в іноземних банках, яку встановлює Національний банк України. Проте під час банкрутства, кошти, розміщені на коррахунках в банках країн-членів ЄС та США, списуються. Фонд гарантування вкладів повідомляє про декілька установ, які приймають участь у подібних операціях. Насамперед, це австрійський банк MeindBank AG. Дана установа вже брала участь у розслідуваннях, пов'язаних із фінансовими ринками, зокрема в Австрії. Також відомі випадки відкриття коррахунків українськими фінансовими установами у таких європейських банках як BankFrickand CO AG (Ліхтенштейн), East-WestUnitedBank (Люксембург) і Winter&Co (Австрія). Через вказані установи виведено, за даними фонду, \$746,5 млн. і 52,9 млн. євро [9].

На другому місці за популярністю серед схем виведення активів банку за кордон – відчуження активів за заниженою ціною. Оцінювачі, вступаючи у змову із співробітниками банку, оцінюють майно, значно занижуючи його реальну вартість. Після цього, вказане майно реалізується серед довірених осіб та партнерських організацій. Фонд державного майна оцінює збитки української банківської системи від застосування вказаної схеми у 4,89 млрд. грн.

Третє місце, серед схем виведення активів банку, посідає відчуження майна з-під застави. Мова йде про майнові цінності, що належить проблемному банку та, на яке накладається обмеження щодо можливості його ре, осалізації, оскільки воно виступає у якості майнового забезпечення. Як правило, у такій схемі приймають участь, крім посадових осіб банку, ще й зацікавлені особи, з числа державних виконавців виконавчої служби, які незаконно знімають заборону, вилучаючи відповідний запис з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Після цього, вказане майно швидко реалізується керівництвом банку. Збитки держави від такої операції оцінюються сьогодні в 12,58 млрд. грн. [10].

Четверте місце – за схемою з відступленням прав вимоги за кредитами. Зокрема, у цій схемі задіяні фінансові та факторингові компанії, які викупають у банків реальні та прибуткові кредитні портфелі за зниженою ціною. Через використання даної схеми банківська система України втратила ще 12,43 млрд. грн. [10].

На п'ятому місці, зі збитком в 5,58 млрд. гривень – нецільове використання кредитних коштів. Схема даного злочину виглядає найчастіше наступним чином: керівники банку, спільно зі службовими особами інших компаній (кредитних спілок, небанківських фінансових установ або промислових підприємств), отримують у банку кредити на різні виробничі та комерційні цілі на пільгових умовах, тобто за заниженим відсотком. У подальшому, ці кошти повертаються у банк-кредитор на умовах субординованого боргу, у вигляді депозиту з отриманням значно вищого відсотку за ним, у порівнянні з вартістю кредиту.

Банк, пропонуючи значні відсотки за депозитами, укладає із вкладниками договір, де позиціонує себе повіреним в інтересах іншої компанії, якій фактично передаються кошти. Відповідно, такий вклад, не підпадає під страхування ФГВФО, а це в свою чергу, означає, що банк обходить нормативні обмеження НБУ щодо залучення коштів фізичних осіб та не робить по залучених вкладах

гарантійних внесків. Ліквідні активи виводяться до певних фінансових установ кредитними позиками. За ці кошти фінансові компанії купують у банка кредитні портфелі фізичних осіб, що, таким чином, призводить до виведення реального активу – високоприбуткового портфелю кредитів фізичних осіб [11].

Типовою шахрайською схемою є зняття готівкових коштів, відмивання та їх незаконне виведення за кордон. Відповідні схеми передбачають участь співробітників банків, що надають клієнтам незаконні послуги. Зловживання співробітників у банківській сфері, також, пов'язане з прямим розкраданням коштів, що проявляється у наступних формах: «помилка касира» (працівник вилучає невелику суму грошей, потім звітує про недостачу, яка виникла нібито через помилки у раніше зроблених розрахунках); розкрадання грошей сторонньою особою (при перевірці каси знищуються чеки, а в результаті – виникає нестача на відповідну суму); списання коштів з рахунків клієнта (списання коштів на іншу фірму); фальсифікація валюти; привласнення орендних платежів (платежі акумулюються, але в банк не здаються і фігурують у звітності як заборгованість); електронне шахрайство (злочини вчиняються за допомогою ІТ – технологій); шахрайства в сховищах для власності клієнтів (пов'язане з виготовленням дублікатів ключів від сховищ клієнтів); «продаж» клієнтів (ситуація, коли працівники нижчої та середньої ланки банку надають інформацію про своїх клієнтів банкам-конкурентам і отримують за це винагороду).

Таким чином, розглядаючи структуру злочинності у банківській сфері, необхідно відмітити їх різноманітність: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, незаконні дії з документами на переказ та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, розголошення комерційної або банківської таємниці тощо.

Особливу увагу необхідно звернути на розповсюджені кримінальні правопорушення такі як: шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, що мають специфічні для розрахунково-кредитних операцій ознаки.

Заходами протидії фінансовим зловживанням, які можуть здійснюватися як професійними учасниками ринку, так і державними регуляторними органами, здебільшого мають стати дії «на випередження», тобто профілактика шахрайства шляхом усебічного інформування користувачів грошово – кредитного ринку про можливі схеми та підвищення загального рівня фінансової грамотності населення.

1. Материнська О. Аналітична оцінка банкрутства комерційних банків України / О.А. Материнська, О.В. Платковська // «Молодий вчений», № 4 (31), квітень, 2016 р. С. 134-137.

2. Фрумкін К. Шахрайство та злочини у банківській сфері / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/150.htm

3. Ткаченко Т.П. Банкрутство комерційних банків: причини та шляхи запобігання // Т.П. Ткаченко, Д.П. Волинець // Актуальні проблеми економіки та управління – Збірник наукових праць молодих вчених факультету менеджменту та маркетингу НТУУ «КПІ» – № 10 – 2016. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: ape.fmm.kpi.ua/article/download/73396/68773

4. Про банки і банківську діяльність: закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

5. Банківська система [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%>

В0%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D0%B8D1%81D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B

6. Методичні рекомендації щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій, затверджені Генеральною прокуратурою України. – К., 2008.

7. Постанова Правління Національного банку України 26.03.1998 № 118 «Про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків – резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0231-98> 14.

8. Постанова НБУ 20.12.2013 № 527 «Про відкриття та використання уповноваженими банками кореспондентських рахунків в іноземній валюті 1-ї групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів у банках Латвійської Республіки» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0527500-13>

9. Ормоцадзе М. Топ-5 схем виведення грошей із банків, 16.11.15. //Форбс- Україна [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/business/1405705-top-5-shem-vivedennya-groshej-iz-bankiv>

10. Реорганізація та ліквідація // Офіційний сайт НБУ / [Електронний ресурс]: – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75535#201

11. Белінська Г.В. Актуальні проблеми банківської систем України: причини виникнення та шляхи розв'язання//Фінанси, учет, банки № 1(21) 2016. – с.34-42.

12. Ключко А.М. Злочини у сфері банківської діяльності // Правовий вісник Української академії банківської справи № 1(10) 2014 р. с.68-71.

Стебслева Маріамна Миколаївна
аспірант Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИННОГО ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА

Згідно зі ст. 30 Конституції України кожному гарантується недоторканність житла. Ефективному захисту зазначеного права людини сприяє кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла, встановлена у ст. 162 КК України. Отже, одним із завдань органів правопорядку щодо реалізації обов'язків держави перед людиною є своєчасне виявлення, розслідування вказаних злочинів, а також запобігання ним. Тому досудово-розслідування порушення недоторканності житла має здійснюватись на належному рівні.

Проте окрема методика розслідування порушень недоторканності житла до цього часу залишається не сформованою. Не розроблена і криміналістична характеристика вказаного злочину, яка повинна стати інформаційною основою вказаної методики розслідування. Вона має містити систему відомостей про найбільш значущі елементи механізму вказаного злочину. Їх, у свою чергу, можна визначити з урахуванням загальних уявлень про структуру криміналістичної характеристики, специфіки складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України, та безпосередньо особливостей злочинної діяльності в даного виду.

На нашу думку, слід погодитись із широко представленою в спеціальній літературі думкою, що перелік елементів криміналістичної характеристики пе-

вного виду злочину у першу чергу визначається його складом. Проте необхідно підкреслити, що елементи складу окремих видів злочинів різняться. І щодо криміналістичної характеристики даний аспект має принципово важливе значення.

Наприклад, існують злочини, в яких немає предмету, отже, він злочину не завжди є елементом криміналістичної характеристики. Разом з цимтаким елементом у багатьох випадках є особа потерпілого. Тому коректніше вести мову не про предмет, а про об'єкт посягання як загальний елемент, що може бути притаманним будь-якому злочину. У свою чергу конкретизована структура криміналістичної характеристики може відрізнитись залежно від виду злочину і полягає в деталізації таких елементів складу злочину, які відіграють найбільш вагомую роль у механізмі злочинної діяльності.

Виходячи з вищевказаного, можна дійти до висновку про те, що структура криміналістичної характеристики порушення недоторканності житла має бути визначена з урахуванням з'ясування значення певних елементів складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України, безпосередньо в механізмі злочинної діяльності.

Вибірковий аналіз матеріалів слідчої та судової практики за вказаною категорією кримінальних правопорушень дозволяє виокремити найбільш типові прояви злочинної діяльності, якими є: незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою заволодіння майном за відсутності ознак злочину проти власності (крадіжки, грабежу тощо); незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи з інших спонукань (ревнощів, помсти, помилки в об'єкті пошуку, хуліганських мотивів тощо); незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи працівниками органів правопорядку при здійсненні заходів з охорони публічного порядку, здійснення оперативно-розшукової діяльності, превентивних поліцейських заходів і т.п.; незаконне проведення обшуку та огляду в житлі чи іншому володінні особи; незаконне проведення інших слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, заходів забезпечення кримінального провадження у житлі чи іншому володінні особи; незаконне виселення особи з житла за відсутності належних підстав, не уповноваженою особою, з порушенням встановленого порядку; незаконне вселення до чужого житла, надання його в оренду чи інше користування, вчинення інших дій, спрямованих на порушення недоторканності житла, тощо.

У свою чергу аналіз складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України, дозволяє виокремити такі елементи, що безпосередньо впливають на формування криміналістичної характеристики цього виду злочину: а) предмет злочину – житло або інше володіння особи; б) потерпілого – фізичну особу; в) об'єктивну сторону у вигляді однієї з форм діяння, визначеного диспозицією ст. 162 КК України; г) загальний суб'єкт злочину; д) прямиї умисел; е) кваліфікуючі ознаки у вигляді спеціального суб'єкта (службової особи), а також застосування насильства чи погрози його застосування.

Наведені обставини дають можливість виокремити наступні елементи, які доцільно включити до складу криміналістичної характеристики злочинного порушення недоторканності житла: 1) предмет злочину, оскільки він є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України; 2) обстановка злочинного порушення недоторканності житла, яка, крім таких

компонентів, як місце та час його вчинення, включає типові умови, у тому числі правовий режим житла та іншого володіння особи як різновиду майна; 3) особа потерпілого(її типові соціально-демографічні та морально-психологічні ознаки, а також стосунки із підозрюваним, віктимологічний аспект поведінки); 4) особа злочинця(типові відомості соціально-демографічного, морально-психологічного характеру, а також про зв'язки з потерпілим, типові мотиви і мета злочинної поведінки, діяльність у складі організованої групи чи злочинної організації, психофізіологічний стан у момент вчинення злочину тощо); 5) спосіб злочину(типові відомості про відповідні прийоми й операції, що застосовують зловмисники з метою підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину), а також відповідні ї сліди.

Практичне значення криміналістичної характеристики злочину, передбаченого ст. 162 КК України, полягає у сприянні в побудові відповідної окремої криміналістичної методики, зокрема, як інформаційної основи для визначення типових версій і типових тактичних завдань розслідування. Вона також може бути використана безпосередньо під час досудового розслідування вказаного виду злочинів з метою висунення версій та визначення напрямів розслідування, а також надання слідчому інформації про можливі специфічні, нетипові прояви злочинної діяльності.

Тарасенко Юлія Миколаївна
викладач Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
аспірант Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ

20-те лютого 2014 року є офіційною датою початку тимчасової окупації території України, відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р.[1].

Внутрішнє переміщення потягнуло за собою негативні наслідки як для внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) або переселенців (тобто тих осіб, які фактично перемістилися, але не отримали статус ВПО), так і для населення в цілому. ВПО стикнулися із: розривом сталих соціальних зв'язків між близькими та родичами, втратою роботи та житла, втратою фінансових зберігань і матеріальних цінностей, стресом через адаптацію до подій, що сталися у їхньому житті внаслідок окупації їх «малої батьківщини», тощо. Громади, що приймали, вбачали у ВПО конкурентів у кар'єрному плані, відмовлялися надавати в оренду житло та брати на роботу внаслідок певних побоювань, нетерпимості чи остраху. Певні посадові особи органів місцевого самоврядування, органів державної влади пішли на порушення кримінального закону з корисливих мотивів. Також слід ураховувати, що разом із законослухняними особами перемістилися злочи-

нці, які мали об'єктивне побоювання стати жертвою кримінальної системи бандформувань. Адже, на окупованих територіях за окремі види злочинів було проголошено смертну кару, а існуюча система винесення вироків у бойовиків деградована до стандартів довоєнного та воєнного періодів ХХ ст.

Аналізуючи вітчизняні тенденції внутрішнього переміщення, починаючи з 20-го лютого 2014 р., за офіційними даними Міністерства соціальної політики, більшість внутрішньо переміщених осіб перемістились до міст обласного значення та столиці. Більшу кількість внутрішньо переміщених осіб приймали області, які межують із зоною проведення антитерористичної операції та місто Київ.

Розглянемо цифри Міністерства соціальної політики стосовно кількості ВПО. У 2016 р. (сумуючи з даними 2014 та 2015 рр.) більшість ВПО перемістилось до: неокупованої території Донецької області (567 023 особи), неокупованої території Луганської області (292 764 особи), Харківської області (192 179 осіб), міста Київ (154 101 особа), Запорізької області (98 797 осіб), Дніпропетровської області (76 986 осіб), Київської області (56 381 особа), Одеської області (42 013 осіб), Полтавської області (29 765 осіб), Херсонської області (16 511 осіб), Сумської області (16 211 осіб), Кіровоградської області (14 796 осіб), Вінницької області (14 253 особи), Черкаської області (13 899 осіб), Львівської області (12 016 осіб), Житомирської області (11 966 осіб), Чернігівської області (9 585 осіб), Миколаївської області (8 502 особи), Хмельницької області (6 854 особи), Івано-Франківської області (4 721 особа), Волинської області (4 705 осіб), Закарпатської області (3 495 осіб), Чернівецької області (3 407 осіб), Рівненської області (3 241 особа), Тернопільської області (2 491 особа). Загалом по всій Україні станом на грудень 2016 р. було обліковано 1 656 662 внутрішньо переміщені особи. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на грудень 2017 року, кількість ВПО офіційно становила 1 488 051 особа.

У 2017 р. нами було проведено анкетування працівників Національної поліції в областяхнайбільшої концентрації ВПО, а саме у: неокупованій частині Донецької області, неокупованій частині Луганської області, Харківській області, Запорізькій області, Дніпропетровській області, Одеській області, Київській області та у місті Київ, Полтавській області; у областях з помірною кількістю ВПО, а саме – у Львівській області, Черкаській області.

Нами було проаналізовано 837 анкет співробітників Національної поліції. У анкетуванні взяли участь 406 слідчих, 206 співробітників карного розшуку, 170 дільничних офіцерів поліції, 29 інспекторів сектору реагування патрульної поліції, 3 техніки-криміналісти та 23 особи з керівного складу Національної поліції.

Узагальнюючі дані по всім вище зазначеним областям, 57% поліцейських вказали, що вони стикалися у своїй професійній діяльності з категорією правопорушників зі статусом «внутрішньо переміщена особа». Також, поліцейським пропонувалося письмово пояснити, яким чином на їхню думку процес внутрішнього переміщення впливає на криміногенну обстановку у державі. Найбільш розповсюдженими варіантами відповідей були такі: внутрішньо переміщені особи, переселенці вчиняють злочин на мирній території і повертаються назад на окуповану, щоб уникнути покарання; слабе матеріальне забезпечення, від-

сутність власного житла, відсутність роботи спонукає вчиняти ВПО корисливі кримінальні правопорушення; перемістилось досить багато кримінального елемента, який не прижився на нових територіях на відміну від законослухняних громадян.

Отже, необхідно розробляти систему заходів, які мають вживатися правоохоронними органами, громадськими організаціями та іншими особами, які мають спрямовуватися саме на протидію процесам детермінації злочинності ВПО або переселенців. Також, необхідно спрямовувати зусилля на ресоціалізацію таких осіб, які вже вчинили кримінальне правопорушення.

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 року (зі змінами і доповн.) №1207-18. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.

Ткаченко Сергій Євгенович
ад'юнкт Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКЦІЇ З ОСОБОВОГО СКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ

Основний вектор розвитку України в сучасному світі спрямований на створення демократичного суспільства, здатного забезпечити кожному громадянину реалізацію його здібностей і задоволення його життєвих потреб, супроводжується рядом негативних тенденцій, що загрожують функціонуванню державного механізму. Серед деструктивних явищ, які потребують комплексної протидії з боку суспільства, значне місце посідає корупція. Виникнувши на тлі дисфункції влади, вона безжалісно руйнує демократичні основи суспільства, перероджує державний апарат, порушує принцип рівності громадян і юридичних осіб перед законом, каталізує організовану злочинність та завдає нищівного удару інтеграційним процесам у світі.

Незважаючи на активізацію роботи правоохоронних органів України щодо протидії корупційній експансії, темпів зростання останньої зупинити не вдалося, що призвело до сприйняття України у світі як корумпованої держави з несприятливим інвестиційним кліматом, проникнення корупції у більшість відносин між населенням і владою, породження глибокої недовіри людей до спроможності держави забезпечити гарантовані Конституцією їхні права і свободи.

Саме тому підвищення тиску на корупцію з боку всього суспільства, формування нової антикорупційної політики визнаються важливими аспектами забезпечення національної безпеки України, а боротьба з корупцією – пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів.

Корупція є явищем, що характеризує державницьке буття більшості країн світу. Проникаючи у державний механізм, вона викликає деградацію політичних режимів і руйнування структури державного управління з наступним утворенням дуалістичної моделі політичного устрою: легітимного та неформального або кримінального, заснованого на складному переплетінні особистих, групових або галузевих інтересів різних верств населення, далеких від реалізації стратегічних

завдань та інтересів нації, держави і всієї світової цивілізації [1, с.28].

Своїм існуванням вона суттєво обмежує конституційні права і свободи людини, непоправно шкодить моральним засадам нації, іміджу нашої держави, її владним потенціям як в національному, так і в міжнародному вимірі.

Основним негативним наслідком розвитку корупційної ситуації стало сприйняття України у світі як корумпованої держави, керівництво якої не здатне забезпечити в повному обсязі права і свободи людини, суттєве зменшення іноземних інвестицій в економіку країни та віднесення нашої країни до групи держав з високим рівнем впливу корупції на суспільні відносини. Тому, підвищення тиску на корупцію з боку правоохоронних органів, активізація загальнодержавної антикорупційної політики свідчить про фактичне визнання боротьби з корупцією важливим аспектом забезпечення національної безпеки нашої країни.

Ставлення керівництва держави до проблем боротьби з корупцією та оцінка її стану є досить впливовим засобом формування громадської думки. Наділені достатніми владними повноваженнями лідери країни здатні у короткий термін втілити свою позицію у конкретні дії антикорупційного спрямування. Яскравими прикладами такого способу зменшення впливу корупції на соціальні процеси в нашій державі є створення антикорупційних органів (Національне антикорупційне бюро, Національне агентство з питань запобігання корупції, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національна поліція тощо).

Забезпечення законності та правопорядку, захист прав і свобод громадян є однією з основних функцій Української держави, успішне здійснення якої залежить від багатьох факторів, в тому числі від чіткого виконання своїх завдань органами та підрозділами Національної поліції. Правоохоронна діяльність останніх досить часто пов'язана з прийняттям та реалізацією рішень, що безпосередньо зачіпають права та свободи громадян, інших суб'єктів правоохорони. Все це вимагає дотримання суворого режиму законності серед самих працівників Національної поліції, чіткого виконання службових обов'язків кожним їх працівником. До того ж, працівники Національної поліції, як ніяких інших, повсякчас перебувають на очах у людей, які переважно по їх поведінці, роботі судять про характер та ефективність державної правоохоронної діяльності в цілому.

Разом з тим рівень законності та дисципліни в органах та підрозділах Національної поліції ще залишається досить низьким, хоча завдяки вжитим заходам останніми роками його і вдалося дещо стабілізувати. Особливу стурбованість викликають факти корупції, зловживання службовим становищем, що сприяє відчуженню громадян, зростанню їх недовіри до Національної поліції, їх здатності забезпечити належний правопорядок в країні.

В справі забезпечення законності і дисципліни в органах та підрозділах Національної поліції та запобігання корупційним проявам особлива роль належить інспекціям з особового складу. Підтримання і зміцнення законності і дисципліни серед особового складу – обов'язок кожного органу і підрозділу, кожного керівника, однак вони виконують цей обов'язок поряд із здійсненням інших, основних своїх завдань та функцій. Інспекції ж з особового складу основним завданням мають саме зміцнення законності і дисципліни, виявлення та попередження службових правопорушень працівників Національної поліції, тобто ці підрозділи саме для цього і створюються. Однак в правовому регулюванні правового статусу інспекцій з особового складу, а також в їх практичній

діяльності накопичилось чимало проблем, які суттєво впливають на ефективність виконання покладених на них завдань та функцій.

Діяльність щодо запобігання корупції, забезпечення законності в органах та підрозділах Національної поліції здійснюється з метою встановлення і підтримання такого її режиму, за якого належним чином виконувалися б її вимоги та принципи, давалася належна правова оцінка порушенням останніх. М.І. Ануфрієв розглядає цей механізм через призму виявлення, усунення або нейтралізацію (блокування) причин правопорушень та їх попередження, що також вірно, але не відображає боротьбу із уже вчиненими порушеннями та їх негативними наслідками [2, с. 107].

Інспекції з особового складу є спеціалізованими підрозділами Національної поліції, які структурно входять до складу кадрового апарату апаратів і виконують міжгалузеві функції щодо зміцнення законності і дисципліни серед особового складу, попередження службових правопорушень працівників Національної поліції, виявлення і усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню, захисту прав і законних інтересів громадян.

Правовий статус інспекції з особового складу Національної поліції є досить складною правовою конструкцією і включає кілька блоків: а) цільовий; б) структурно-організаційний; в) функції та повноваження; г) функціональний; д) відповідальність.

До основних завдань інспекції відносять: 1) зміцнення законності в діяльності органів і підрозділів Національної поліції; 2) забезпечення повного, об'єктивного та всебічного дослідження обставин надзвичайних подій, службове розслідування яких покладається на інспекції; 3) проведення профілактичної роботи.

Однак і сама діяльність інспекції з особового складу Національної поліції потребує удосконалення. Адже успішне виконання складних і відповідальних завдань, які стоять перед органами та підрозділами Національної поліції, потребує забезпечення належного рівня законності і дисципліни серед їх працівників, що значною мірою залежить від ефективного виконання своїх функцій такими спеціалізованими підрозділами як інспекції з особового складу.

Таким чином, підвищення ефективності боротьби з корупцією є загальносоціальною проблемою, яка не може бути вирішена без комплексного об'єднання зусиль усіх суб'єктів боротьби з цим явищем, її економічного, законодавчого, правозастосовчого, управлінського забезпечення та впровадження нової суспільної антикорупційної ідеології у свідомість населення нашої держави. Активна робота щодо подолання корумпованості має стати визначальним напрямом діяльності не тільки уряду, або окремих служб та підрозділів Національної поліції чи інших антикорупційних органів держави, її необхідно реалізовувати всіма наявними засобами демократичного суспільства.

1. Дорошенко А.Д., Овсій І.О. Спут, що охоплює планету // Політика і час. 1998. №5. С. 28-29.

2. Ануфрієв М.І. Управлінські шляхи зміцнення дисципліни в органах внутрішніх справ (соціолого-правові аспекти): Дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 1998. 178 с.

3. Стародубцев А.А. Організаційно-правові питання діяльності інспекцій з особового складу щодо зміцнення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ Автореф.... канд. юр. наук.Х.1999.

4. Стародубцев А. Сутність законності та її сучасне розуміння в правовій науці // Юридичний вісник. 2014. №1. с.11-15.

Токар Ігор Юрійович
викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Нещодавно проведена реформа Міністерства внутрішніх справ України, створила орган нового зразку – Національну поліцію України, який у своїй діяльності керується Основним Законом [1] та Законом України «Про Національну поліцію» від 06.08.2015 р [2].

Разом із реформуванням структури Національної поліції, зазнала змін і система підготовки поліцейських, але на сучасному етапі формування відповідної структури існує маса неточностей, що потребують їх вирішення та створюють практичне підґрунтя для подальших наукових пошуків.

Належить розпочати із аналізу національної системи підготовки поліцейських, що виражається у декількох формах навчання. Патрульна поліція України, має термін навчання 3 місяці, протягом якого відбуваються практичні та семінарські заняття з найбільш важливих для діяльності правоохоронця дисциплін, а саме: адміністративне право та адміністративна діяльність національної поліції, юридична психологія, кримінальне право, тактико-спеціальна підготовка та вогнева підготовка.

Інакша форма підготовки поліцейських кадрів (кадрів органів досудового розслідування та кримінальної поліції) залишається незмінною і полягає у здобутті вищої юридичної освіти на базі вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання. Протягом 4-х років навчання у ВНЗ зі специфічними умовами навчання, курсанти опановують велику кількість юридичних дисциплін, більшість яких націлена на підготовку висококваліфікованого юриста.

З огляду на систему підготовки поліцейських в цілому, належить зазначити, що термін підготовки патрульних поліцейських надзвичайно короткий, тобто такий протягом якого нові кадри не в повній мірі розуміють сутність свого призначення під час несення служби та в недостатній мірі опановують всіма теоретичними та практичними знаннями і вміннями, а строк підготовки слідчих та працівників кримінальної поліції, порівнюючи із міжнародними системами є надто довгим, можливо з огляду на велику кількість дисциплін або-ж широту навчального процесу.

Доцільно зазначити, що найбільш ефективним було-б використання досвіду країн, що вже інтегровані до європейського простору та ті з якими Україна має спільний кордон. Однією з таких країн, є Республіка Польща.

Інтеграція відповідної держави до європейського співтовариства зумовила необхідність створення нової концепції підготовки кадрів поліції, що полягала у збільшенні кількості юридичних дисциплін у навчальній програмі, а згодом призвела і до збільшення обсягу навчання взагалі. За даними статистики з 2001 року кількість юридичних дисциплін, що викладались у працівників поліції на базі середньої освіти, збільшилась з 10 до 14 [3].

За новою програмою майбутні польські поліцейські вивчають наступні дисципліни: правові питання; принципи професійної етики поліцейського та прав людини; користування засобами радіозв'язку та інформаційних систем; ідентифікація осіб; використання ресурсів прямого примусу і вогнепальної зброї; надання першої допомоги потерпілому; затримання особи; здійснення особистого контролю та обшуку осіб, приміщень і речей; несення служби у патрулі; несення служби в конвоях і приміщеннях для затриманих осіб; вжиття заходів по відношенню до учасників дорожнього руху; виявлення правопорушників та здійснення заходів у випадках правопорушень, попередження злочинних явищ; підготовка зі стрільби, тактики і методів втручання.

В свою чергу доктор М. Руг, справедливо відзначає, що для нормальної діяльності офіцер поліції має володіти не тільки фізичними можливостями та спеціальними знаннями, але і бути юридично освіченою особою, що надзвичайно важливо у демократичній державі [4].

На нашу думку, на сучасному етапі демократизації суспільства, офіцер поліції має бути кваліфікованим юристом, оскільки, вбачаючи об'єктивні обставини, що полягають в необхідності знати не тільки свої права та обов'язки, а й відповідні положення осіб щодо яких здійснюється захист. Таким чином досягнення вказаних цілей зумовить зменшення непорозумінь, що виникають між поліцейськими та громадянами і в свою чергу сприятиме формуванню позитивного іміджу працівника поліції в очах громадян.

Найбільш ефективними, на думку вчених, є британська та німецька системи підготовки кадрів для поліції.

Система освітніх установ Об'єднаного Королівства представлена навчальними центрами і єдиним загальнонаціональним центром з підготовки керівних кадрів поліції – Коледжем підготовки кадрів поліції в м. Бремшілле. Навчальна програма цього коледжу приведена у відповідність із навчальними програмами більшості англійських університетів. Розклад занять в коледжі сплановано таким чином, щоб студенти тісно співпрацювали один з одним.

Така співпраця повинна розвинути у майбутніх поліцейських довіру один до одного, та злагоджену роботу в команді. Довіра між поліцейськими має особливо велике значення в екстремальних ситуаціях, під час виконання службових обов'язків, у випадках коли існує загроза життю або здоров'ю поліцейських або інших осіб.

При розробці навчальних програм для коледжу, серед тем, які безпосередньо стосуються діяльності поліції, пріоритет віддається таким проблемам, як: боротьба з корупцією, тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням та зловживанням наркотиками, дотриманням та захистом прав людини.

Для підготовки закордонних поліцейських коледж пропонує спеціально розроблені програми – «Англійський курс поліцейського навчання» призначений для старших поліцейських, і «Європейський курс старших детективів». Кожна з названих програм розрахована на чотири тижні.

Ще однією з найбільш ефективних форм підготовки поліцейських вищого рівня є організація навчання у Вищій школі поліції Німеччини у м. Мюнстер. Навчання в ній здійснюється на принципах Болонського процесу [5].

Конкурс у цей навчальний заклад традиційно високий, тому абітурієнти мають, як правило, дипломи з відзнакою. Як відзначають співробітники і кері-

вництво школи, справедливе ставлення до претендентів і відсутність протекціонізму – це основна вимога при відборі абітурієнтів.

Кількість працівників, зарахованих на навчання в дану школу поліції, суворо відповідає кількості вакантних посад у поліцейській системі Німеччини. Обсяг цього «державного замовлення» на підготовку кадрів для правоохоронної системи визначають міністри внутрішніх справ Федеративних земель.

Професійний контроль за діяльністю школи здійснює спеціальний представницький орган – Кураторіум, до складу якого входять представники федерації і земель.

Термін навчання в школі – два роки. Причому перший рік навчання може бути пройдений під контролем представників школи у навчальних закладах земель Німеччини або навчальному закладі Федеральної кримінальної поліції, другий рік – безпосередньо у Вищій школі поліції Німеччини. Якщо в перші й період виявляється, що службовець не придатний для служби на управлінській посаді, його звільняють.

Серед видів занять переважають активні методи навчання, які моделюють реальні умови службової діяльності поліцейського. При практичному навчанні переважає тренінг, тобто відтворення практичних ситуацій, дій поліцейського патруля при різного роду ситуаціях.

Аудиторні заняття розподіляються наступним чином: 25% часу – лекції, 25% – дискусії, 40% – практичні заняття, тренування, ділові та рольові ігри, 10% – семінари, більшість яких носить міжпредметний характер. Протягом наступного року проводиться регулярний контроль засвоєних знань [6].

Після закінчення навчання на основному курсі, із кожного з 9 модулів слухачі здають іспити, а на останньому році навчання пишуть і захищають кваліфікаційну роботу на ступінь магістра. Після закінчення такого типу навчального процесу співробітник отримує кваліфікацію поліцейського радника або радника з кримінальних справ.

Отже, на основі проведеного дослідження слід обґрунтувати висновок про те, що в Україні система підготовки поліцейських на сьогоднішній день, знаходиться в стані перманентного розвитку і до сучасних європейських аналогів їй необхідно пройти тривалий час утвердження. Відповідне положення полягає хоча-би у тому, що термін навчання Українського поліцейського триває наприклад 12 тижнів, а аналогічний німецький поліцейський приступає до виконання службових обов'язків через два роки навчання, маючи відповідні теоретичні знання та практичні навички.

Окремої уваги потребує загальна система навчання поліцейських в Україні, на нашу думку, необхідно вдосконалити її в аспекті системності та взяти за основу приклад зарубіжних країн. Відповідна пропозиція полягає в тому, що кожен поліцейський, не зможе стати слідчим чи оперуповноваженим карного розшуку Національної поліції, поки не відпрацює рік патрульним поліцейським, після чого матиме змогу вступити до Вищої Школи Поліції та після визначеного терміну навчання стати кваліфікованим поліцейським-юристом.

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання від 28.06.1996 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

2. . Закон України «Про національну поліцію» від 2 липня 2015 р [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

3. Руг М. Юридические предметі в програме обучения Высшей школы полиции, современное состояние, перспективы развития // Проблемы развития образования, юридической науки и практики: материалы междунар.науч.конф. посвященной 45-летию Академии МВД Республики Беларусь/ Под общ. Ред.. И.И. Басецкого. Минск, 2003.

4. Руг М. Юридические предметі в програме обучения Высшей школы полиции, современное состояние, перспективы развития // Проблемы развития образования, юридической науки и практики: материалы междунар.науч.конф. посвященной 45-летию Академии МВД Республики Беларусь/ Под общ. Ред.. И.И. Басецкого. Минск, 2003, с.12

5. Зарічанський О.А. – Використання зарубіжного досвіду у процесі формування правової культури майбутніх правоохоронців – [електронний ресурс] – режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp4/vyhovanna/zarichanskij.pdf.

6. Зарічанський О.А. – Використання зарубіжного досвіду у процесі формування правової культури майбутніх правоохоронців – [електронний ресурс] – режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp4/vyhovanna/zarichanskij.pdf.

Турчанікова Ганна Олександрівна
ад'юнкт кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку, загаломта підрозділів Національної поліції, зокрема, як державна форма забезпечення внутрішньої безпеки України від протиправних посяганьполягає у спеціальних, профілактичних, охоронних, режимних, захисних, ізоляційно-обмежувальних заходах і діях, що ведуться під керівництвом центрального органу виконавчої влади з метою забезпечення публічної безпеки та охорони публічного порядку.

Сучасний стан реформування військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення поки що не сприяє ефективному виконанню службово-бойових завдань щодо забезпечення Національної безпеки.

Аналіз чинних нормативно-правових актів та статутних документів, які визначають службово-бойову діяльність сил охорони правопорядку, свідчить, про невизначеність деяких понять, зокрема «форма службово-бойової діяльності». Пояснити це можна тим, що, незважаючи на їх значущість, у теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку не приділено належної уваги з'ясуванню визначень і систематизації основоположних понять, що й призвело до термінологічної невизначеності і негативно позначається на теорії і практиці службово-бойової діяльності.

Недостатність уваги з боку наукових кіл до проблеми з'ясування визначень і систематизації основоположних понять службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку призвело до термінологічної невизначеності, що перешкоджає розумінню сутності правоохоронної діяльності, не сприяє пошуку нових і ефективних форм і способів виконання службово-бойових завдань, предметній оцінці досвіду діяльності суб'єктів службово-бойової діяльності у різних умовах оперативної обстановки та всебічному аналізу оперативної і бойової підготовки сил. На практиці це, на наш погляд, ускладнює розуміння най-

важливіших положень теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку і правильне застосування чинних нормативно-правових актів та статутних документів, негативно впливає на організацію і проведення заходів оперативної і бойової підготовки сил. Точне визначення понять, встановлення взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними є одним з актуальних завдань теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку загалом і підрозділів Національної поліції зокрема.

Успішність та ефективність виконання завдань покладених на Національну поліцію України у сфері службово-бойової діяльності прямим чином залежить від форми службово-бойової діяльності підрозділів Національної поліції України обраної для виконання зазначених завдань.

Аналіз нормативних та статутних документів, що регламентують службово-бойову діяльність сил охорони правопорядку дає підстави стверджувати, що на сьогоднішній день відсутнє нормативне визначення одного з основоположного понять теорії службово-бойової діяльності – «форма службово-бойової діяльності», що підтверджують і науковці які ведуть науковий пошук у зазначеній сфері суспільних відносин [1; 2].

В основі визначення поняття «форма службово-бойової діяльності» має бути філософське трактування категорії форми як вираження змісту процесу, явища і значення слова «форма» – зовнішнє вираження чого-небудь, обумовлене певним змістом, сутністю. Спираючись на вищезазначене, ми повністю погоджуємось з думкою О.В. Лавніченка, С.О. Годлевського, К.Ю. Гунбіна та І.О. Шаповалової щодо визначення форми службово-бойової діяльності, як зовнішнього вираження змісту дій сил охорони правопорядку (Національної поліції), що відбиває органічну єдність їхньої організації, рівня і мети [1, с. 24; 2, с. 78], що в свою чергу дозволяє класифікувати форми службово-бойової діяльності і встановлювати різницю між ними за сукупністю низки ознак. Такими ознаками можуть бути: рівень завдань, що виконуються, склад і структура залучуваних сил і засобів, розмах дій у просторі і часі, рівень узгодження дій сил, що вимагається [1, с. 24], основних функцій підрозділів, що залучаються [3] та ін.

Таким чином вирішення проблеми нормативно-правового регулювання форм службово-бойової діяльності підрозділів Національної поліції України на сучасному етапі розвитку цього центрального органу виконавчої влади діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України [4, ст. 1] вимагає дослідження всієї сукупності суспільних відносин забезпечення безпеки та оборони країни, що мають місце у службово-бойовій діяльності Національної поліції України та формування відповідної системи нормативно-правового регулювання.

З урахуванням положень стратегічних документів сектора безпеки та оборони країни, виникає необхідність сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення нормативно-правової бази і організаційних основ нормативно-правового регулювання форм службово-бойової діяльності Національної поліції України на сучасному етапі розвитку української державності, визначити та охарактеризувати його основи в інтересах забезпечення національної безпеки та розвитку демократичних відносин в Україні, на основі комплексного аналізу теоретико-правових джерел та нормативно-правових актів, національної практики і міжнародного досвіду.

Окреслені проблемні питання теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, а саме: відсутність як нормативно-правової бази і організаційних основ нормативно-правового регулювання форм службово-бойової діяльності Національної поліції України так і спеціальних комплексних досліджень зазначеної проблематики; неврегульованість багатьох організаційних і тактичних питань проблеми; слабка взаємодія Національної поліції України та інших суб'єктів службово-бойової діяльності у виборі видів, форм і способів дій під час виконання службово-бойових завдань дозволяють зауважити, що система забезпечення національної безпеки і оборони України є малоефективною.

1. Лавніченко О.В. Уточнення підходів до формування понять теорії службово-бойової діяльності внутрішніх військ / О.В. Лавніченко, С.О. Годлевський, К.Ю. Гунбін // Честь і закон. – Х.: Академія ВВ МВС України, 2013. – № 1 (44). – С. 22-27.

2. Шаповалова І.О. Організаційно-правові аспекти сутності, класифікації та застосування основних понять теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку / О.І. Шаповалова // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 3. – С. 77-80.

3. Литвин М.М. Концептуальна модель взаємодії внутрішніх військ МВС України з органами Державної прикордонної служби при спільному виконанні службово-бойових завдань / М.М. Литвин, Ю.В. Аллеров, Ю.П. Бабков // Честь і закон. – Х.: Військ. ін-т ВВ МВС України, 2004. – № 1. – С. 7-14.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page>.

Фещин Максим Анатолійович
аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КИШЕНЬКОВИХ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Запобігання та припинення злочинів взагалі, а кишенькових крадіжок в особливості, – доволі складний та багатогранний процес. Складність цього процесу обумовлюється ще тим, що кожний етап розвитку злочину (формування умислу, готування до злочину та замах на нього) потребує прийняття своїх мір, направлених на те щоб не допустити злочину. Ці міри надзвичайно різноманітні як за своїм характером, так і за своєю організацією та тактиці здійснення.

Для отримання необхідної інформації відповідні підрозділи Національної поліції, в залежності від поставленої мети, використовують самі об'єктивні джерела інформації, які слід розділити на дві групи.

До першої групи відносять джерела, інформація з яких поступає в органи та підрозділи Національної поліції: заяви та повідомлення від громадян про правопорушення, повідомлення громадськості та посадових осіб, повідомлення в засобах масової інформації. Другу групу представляють джерела інформації, збір яких залежить від працівників поліції: матеріали кримінальних проваджень, дані отримані в ході проведення оперативно – розшукових заходів.

Вся зібрана інформація повинна бути ретельно вивчена і систематизована, що дозволить: мати відомості про результати проведених заходів; мати да-

ні, що характеризують контингент крадіїв та особливості їх злочинної діяльності; своєчасно приймати необхідні міри по усуненню криміногенних факторів, які сприяють злочинній діяльності крадіїв; приймати своєчасні необхідні заходи з усунення причин та умов скоєння кишенькових крадіжок.

Особливе місце в системі загальних мір попередження, пов'язаних з віктимологічним аспектом, відводиться правовій пропаганді, ефективність якої полягає в доведенні відповідної інформації до населення через засоби масової інформації (радіо -телепередачі, мережі Інтернет, соціальні мережі, оголошення).

Міри індивідуальної профілактики можна поділити на: 1) забезпечення виявлення та облік криміногенних осіб; 2) ті, що сприяють подоланню негативних антигромадських нахилів, звичок та потреб.

Від того, наскільки своєчасно організовано виявлення криміногенних осіб, залежить ефективність попередження кишенькових крадіжок. Однак у роботі по виявленню крадіїв та осіб, які схильні до скоєння кишенькових крадіжок, нерідко упускаються самі прості та надійні способи, в зв'язку з чим і утворюються не виправдані труднощі, витрачаються значні засоби і сили Національної поліції. Всі існуючі на теперішній час міри профілактики не в змозі вирішити дану проблему, але головне – вони розкривають її актуальність та показують практичне значення.

Диференціація організаційних форм індивідуального попередження в залежності від особи, що до якої здійснюється профілактика необхідна тому, що дозволяє більш раціонально використовувати сили та засоби працівників Національної поліції та зосереджувати увагу на більш важливих дільницях роботи.

Для того, щоб викоринити кишенькові крадіжки або хоча б значно їх скоротити, слід активізувати ранню індивідуальну профілактику правопорушень неповнолітніх, живильних середовище злочинців, що розглядаються. Тому виключної уваги з боку працівників Національної поліції та громадськості потребують випадки кишенькових крадіжок, що вчиняються підлітками. Саме на даному етапі формування особистості мається реальна можливість назавжди перервати її негативну направленість.

В попередженні злочинів неповнолітніх дуже важко забезпечити чітку та постійну взаємодію підрозділів ювенальної превенції з оперативно-пошуковими групами, якої в теперішній час, на жаль, практично немає. А між тим саме оперативно-пошукові групи мають можливості з виявлення неповнолітніх кишенькових крадіїв та здійсненні контролю за ними в місцях імовірного скоєння крадіжок.

Разом з тим, в силу специфіки даної категорії злочинів та особливостей контингенту крадіїв направлення узагальненої інформації в справах про кишенькові крадіжки не достатньо ефективно не відміну від попередження інших видів злочинів. Однак це може суттєво вплинути на усунення умов, які сприяють вчиненню кишенькових крадіжок в магазинах, на ринках та на транспорті, а також обставин негативного формування особистості в школі чи трудовому колективі.

Практичний досвід дозволяє зробити висновок, що з-за юридичної необхідності в значній мірі знижується рівень попередження злочинів. На наш погляд, в організації попередження кишенькових крадіжок правовому вихованню неповнолітніх повинно відводитись значне місце. Необізнаність населення, а неповнолітніх особливо, по цьому питанню стане зрозумілою, якщо звернутись

до аналізу публікацій у засобах масової інформації за останні роки. Слід підкреслити актуальність та ефективність своєчасного доведення до населення інформації, направленої на підвищення його пильності, тим більше, що в органах Національної поліції для цього є всі можливості. Адже майже кожного дня в ефірі деяких телевізійних каналів з'являються відповідні передачі чи то документальні фільми, але всі вони іншої тематики.

Індивідуальна профілактика повинна бути направлена на попередження, пов'язане з усуненням причин та умов негативного формування особистості, на подолання стійких антисоціальних поглядів, звичок тощо. Для кишенькових злодіїв характерно останнє.

Високі показники ефективності індивідуальної профілактики досягаються за умови правильного визначення організаційних форм виховання, до яких відносяться безпосередній та опосередкований вплив. При цьому, слід врахувати основні принципи що відображають специфіку індивідуальної профілактики – цілеспрямованість, системність, облік особистих особливостей особи та його найближчого оточення, комплексне використання засобів при різноманітні методів впливу.

1. Гайовий О. М. Кишенькові крадіжки, вчинені організованими злочинними групами // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. Вип. 1. С. 321-328. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_38.

2. Клемпарський М. М. особливості зарубіжного досвіду протидії злочинності неповнолітніх та можливість його використання в Україні // Форум права. 2015. № 4. С. 110–113. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

3. Кобзар О.Ф. Основи розслідування та попередження кишенькових крадіжок : навчальний посібник. Кіровоград : Кірюї ХНУВС, 2009. 127 с.

4. Сервецький І.В., Зайнутдінов Р.А. Боротьба з кишеньковими крадіжками: Навч.посібник. К.: НАВСУ, 1998. 56с.

5. Шуляк Ю. Л. Кишенькові крадіжки: зарубіжний досвід // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 275-280.

Харківський Сергій Анатолійович
здобувач кафедри адміністративного,
кримінального права і процесу
Інституту права ПВНЗ «Міжнародний
університет бізнесу і права»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО СУТНОСТІ БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ВІД НЕРАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Саме поняття «безгосподарське використання земель» у законі не розкрито, в науці цій проблемі також не приділяли достатньо уваги. З самої назви стає зрозуміло, що йдеться про таке протиправне використання земель, яке в результаті спричиняє наслідки у вигляді незворотного погіршення корисних властивостей їх родючого шару. Поняття «господарське використання земель» можна охарактеризувати як діяльність, спрямовану на належне, сумлінне використання відповідним суб'єктом ґрунтового покриву земель у відповідності до встановле-

них законодавством вимог та нормативів. «Господарність» у даному контексті означає здатність уміло й добросовісно вести господарство на підставі чинного законодавства (у сфері охорони та раціонального використання земель).

В загальному вигляді «безгосподарність» вчені визначають як неналежну практику використання матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів в процесі господарської діяльності, пов'язану із заподіянням матеріальної шкоди державним та громадським підприємствам та організаціям, економіці та інтересам суспільства в цілому [1, с. 5; 4]. До «інших» ресурсів потрібно головним чином віднести саме природні ресурси (землю, води, надра, ліси, тощо), адже природні ресурси на сьогоднішній день дуже часто підпадають під безгосподарське використання у вигляді неналежного їх використання в процесі господарської діяльності. Господарська діяльність, в свою чергу, означає будь-яку діяльність особи, пов'язану з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ. Вчені у даному випадку зазначають, що безгосподарність заподіює не тільки матеріальну, але й моральну шкоду суспільству, тому що вона перекручує у деяких людей уявлення про справжні цінності (такі як земельні ресурси), формує байдуже ставлення до їх збереження, фактів марнотратства, псування та розбазарювання [1, с. 5; 3]. З такими твердженнями можна в цілому погодитися.

У кожному конкретному випадку безгосподарність — це наслідок бездіяльності або ж неправомірних дій посадових осіб та інших працівників господарства (фермерів, агрономів), котрі за своїм службовим та громадським положенням повинні були діяти по-господарськи: дбайливо, раціонально. Безгосподарність у нашому випадку нерозривно пов'язана з порушенням й трудової дисципліни, недотриманням вимог земельного, екологічного та інших галузей законодавства України. Говорячи про причини безгосподарності, варто також підкреслити, що в основі її проявлення лежить недобросовісне, інколи просто безвідповідальне ставлення фізичних та юридичних осіб до виконання своїх правових обов'язків [2].

Отже, безгосподарське використання земель як суспільно небезпечне діяння полягає в тому, що винна особа недобросовісно здійснює господарську діяльність — не виконує або неналежним чином виконує покладений на неї правовий обов'язок дбати про свої землі та захищати їх від шкідливого антропогенного та природного впливу. Тобто правовим обов'язком усіх землекористувачів є забезпечення екологічної безпеки в процесі їхньої господарської діяльності, що передбачено законодавством про охорону та раціональне використання земель. Особа, винна в безгосподарському використанні земель, своїм діянням спричиняє шкоду нормальному якісному стану ґрунтового покриву земель сільськогосподарського призначення, що в результаті може призвести до їх деградації, опустелювання та інших негативних наслідків.

1. Давыденко Л. М. Правовые средства борьбы с бесхозяйственностью / Л. М. Давыденко, П. М. Каркач. — К.: О-во «Знания» УССР, 1987. — 48 с.

2. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. — Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. — 161 с.

3. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко; отв. ред.: П. Т. Некипелов. — Ростов: Изд-во Рост. ун-та, 1977. — 216 с.

4. Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики) / Н. Н. Ярмыш. — Харьков: Основа, 1999. — 84 с.

Цуркаленко Юлія Володимирівна,
аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТИ СУДОВИХ ОРГАНІВ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК ПОТРЕБА СУЧАСНОСТІ

Аналізуючи погляди вітчизняних вчених-адміністративістів, можливо прийти до висновку, що більшість з них, як правило, категорію «джерело адміністративного права» розглядають лише у контексті формалізованих актів, тобто тих, що дістали закріплення у юридичному документі. Однак, на наш погляд такий підхід абсолютно нічим не відрізняється від поглядів радянських авторів на дану категорію, які підтримували виключно теорію позитивного права. З огляду на це, виникає логічне запитання на рахунок того, як можна у сучасних умовах розвитку права та уявлень про нього дотримуватися застарілої та такої, що не відповідає сучасним реаліям концепції джерел адміністративного права!?

Зауважимо, що подібне «неорадянське» розуміння поняття «джерело адміністративного права» не відповідає принципу верховенства права, відповідно до якого, право не обмежується лише законодавством, будучи представленими іншими видами соціальних регуляторів, які, очевидно, також мають знайти своє місце у системі джерел адміністративного права.

На нашу думку, серед таких регуляторів вагоме місце мають займати акти національних та міжнародних судових органів. І хоча наразі віднесення таких до системи джерел адміністративного права є доволі дискусійним питанням. На наш погляд, в Україні є ряд передумов для використання їх як джерела адміністративного права.

До таких відносяться як й процеси правової конвергенції у світі, так й пошук нових ефективних джерел права. Однак, необхідно визнати, що основною передумовою є наявність у адміністративному законодавстві численних прогалин і колізій. Інакше кажучи наявність у формалізованих джерелах адміністративного права прогалин та суперечливих окремих положень. Що відповідно ускладнює процес здійснення справедливого правосуддя та забезпечення єдиного тлумачення положень матеріального закону. виправити вказані недоліки можливо за допомогою розроблених судьями окремих положень, які можуть конкретизувати або доповнити чинні юридичні акти.

Безперечно, суд не може підмінити собою особу законодавця. Більш того можливість суду в даній сфері обмежена рамками чинних юридичних актів. Однак, це зовсім не означає, що акти органів судової влади не можуть визнаватися джерелами права. При цьому, доцільно наголосити, що положення чинних законодавчих актів надає підстави стверджувати, що вказані акти все ж таки необхідно відносити до джерел адміністративного права.

В даному контексті доречно навести слова О.В.Константія про те, що саме з прийняттям Конституції України створено підстави для визнання рішень певних категорій справ джерелом права. Причинами цього він називає право суду визнавати недійсними і відмінити нормативно-правові акти будь-якого рівня та можливість безпосереднього застосування Конституції у разі невідпові-

дності її законодавства [1].

Подібною точкою зору підтримується й Н.І.Химчук, який пише, що закріпивши в статті 6 Конституції України теорію розподілу влад, законодавець визнав можливість гілок державної влади видавати загальнообов'язкові правила поведінки на території України, тобто провадити нормотворчу діяльність. Інакше кажучи, органи судової влади мають право бути суб'єктом нормотворчої діяльності в Україні. Про це, на його думку, свідчить й та обставина, що судові рішення згідно статті 124 Основного Закону, ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими на всій території України [2].

При цьому необхідно звернути увагу, що тільки рішення певної категорії справ можуть визнаватися джерелом адміністративного права. Інакше кажучи, тільки вищі органи судової влади своїм рішенням можуть змінити, відмінити, конкретизувати або доповнити чинні юридичні акти. До таких відповідно відносяться: Європейський Суд з прав людини, Конституційний Суд України, Верховний Суд України та Вищий адміністративний суд України.

Даний висновок можливо зробити виходячи із аналізу чинних нормативно-правових актів. Так, у ч. 2 ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства України зазначено: «суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини» [3]. В свою чергу в Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» вказується на те, що суди застосовують при розгляді справ практику Європейського суду з прав людини як джерело права [4]. Отже, чинні нормативно-правові акти надають підстави розглядати акти Європейського суду з прав людини як джерело адміністративного права.

У свою чергу, відповідно до ст. 150 Конституції України [5] до повноважень Конституційного Суду України входить вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційність) правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також здійснення офіційного тлумачення Конституції та законів України. Визнані Конституційним Судом неконституційними закони та інші правові акти втрачають чинність з дня ухвалення рішення про їх неконституційність. Крім того, Конституційний Суд України провадить офіційне тлумачення закону, в результаті чого можуть не лише скасовуватися окремі його положення, але й встановлюються нові його приписи. А відповідно до ст. 74 Закону України «Про Конституційний Суд України» вказаний суд може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок неконституційного акту [6].

Тобто, спираючись на вищезазначене, можливо стверджувати, що акти Конституційного Суду України мають загальнообов'язкову силу для усіх суб'єктів публічної адміністрації, та й взагалі для усіх людей, при вирішенні необмеженої кількості індивідуальних спорів. А це означає, що вони відносяться до джерел адміністративного права.

Що ж стосується Верховного Суду України, то в Законі України «Про судоустрій та статус суддів», а саме в статті 36 визначено, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики [7].

Приймаючи постанови вказаний суд усуває неоднакове застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права і створює єдину судову практику. Тобто, виходячи з вказаного акти Верховного Суду України по суті мають нормативний характер. Ідентичне положення має місце й в чинному КАС України, а саме в статті 161 [3]. Де йдеться про те, що при виборі правової норми, що має застосовуватися до спірних правовідносин, суд зобов'язаний врахувати висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення. Більш того, в ст. 244-2 вказаного документа законодавець зазначає: «Рішення Верховного Суду України прийняте за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначені норми права, та для всіх судів України».

Отже, виходячи з зазначеного можливо стверджувати, що акти Верховного Суду України, а саме постанови, фактично є актами тлумачення правильного застосування норм адміністративного права. Як наслідок, усі суб'єкти адміністративного права повинні здійснювати свою діяльність з урахуванням положень Верховного Суду України. Це, по суті, означає, що акти вказаного суду також є джерелом адміністративного права.

Однак, не тільки Верховний Суд України надає національним органам судової влади роз'яснення з питань застосування законодавства, щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції, а й Вищий адміністративний суд України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вищі спеціалізовані суди (до таких відноситься й Вищий адміністративний суд України) надають методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики.

Окрім того, вказаний орган судової влади надає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції. А отже, по суті є джерелом адміністративного права

З огляду на вищезазначене, сьогодні є очевидним висновок про те, що акти судових органів є важливим джерелом адміністративного права. Пояснити це можливо тим, що в останні роки в нашій країні відбувається відхід від позитивізму як домінуючого право розуміння, та закріплення на конституційному рівні принципу верховенства права. Що відповідно свідчить про те, що наша країна намагається наблизитися до розвинутих демократичних країн Європи. Досвід яких, як слушно зазначає С.С.Алексєєв, говорить, що високий рівень правового розвитку досягається в суспільстві тільки тоді, коли суд, спираючись на Конституцію, на закон, на загально визнані права людини, теж створює право [8, с. 219].

Ураховуючи все викладене, констатуємо, що нині джерела адміністративного права не можуть вичерпуватися виключно офіційними нормативними актами. Бо це не відповідає ні призначення сучасного адміністративного права, ні принципу верховенства права, ні шляху євроінтеграції, який обрала для себе Україна.

Наразі доцільно до джерел адміністративного права відносити акти судових органів. І хоча безперечно, основне місце в системі цих джерел займає нормативно-

правовий акт, акти судових органів, як нове джерело права відіграє роль своєрідного моста, що з'єднує його норми з потребами розвитку суспільства.

1. Константи́й О.В. Автореф. дис.канд. юрид. наук: 12.00.07 /; Нац. юрид. акад. України́м. Я.Мудрого. — Х., 2000. — 19с.

2. Химчук Н. І. Рішення Конституційного Суду України як джерело цивільного права / Н. І. Химчук // Форум права. — 2009. — № 3. — С. 634-638. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

3. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 35–36, № 37.

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України: від 23.02.2006 р., № 3477-IV

5. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. — 1996. — № 30.

6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовт. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.

7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 лип. 2007 р. // Відом. Верхов. Ради України. — 2010. — № 41-42, № 43, № 44-45.

8. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. — М.: БЕК, 1994. — 224 с.

Шраго Альона Олексіївна

ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СТАН НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ ЗБУТУ І РОЗПОВСЮДЖЕННЮ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ МЕРЕЖЕЮ ІНТЕРНЕТ

Боротьба зі злочинністю є одним із головних державних завдань на будь-якій стадії суспільного розвитку. Із реформуванням суспільства відбувається суттєва зміна злочинності. Це стосується і злочинів, передбачених ст. 301 КК України – «незаконне ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів». Розширення інформаційного обміну із зарубіжними країнами, поява супутникового телебачення, комп'ютерних систем та мереж призвели до зниження загального рівня людської культури, моралі та духовності, деформації психіки, та, як наслідок, збільшення кількості таких злочинів.

Окремою проблемою є відсутність належного контролю з боку держави та громадськості за інформаційним простором, у якому дедалі частіше знаходить своє поширення продукція порнографічного характеру. Подальше падіння моральності призвело до збільшення попиту на відповідну продукцію кримінального походження: порнографію (в тому числі дитячу), проституцію, з'явилися нові форми рабства, знаходить своє подальше поширення транснаціональна та організована злочинність, отримуючи надприбутки від деградації духовної сфери життєдіяльності українського суспільства та, врешті-решт, втрати національної ідентичності й високоморальної самобутності.

Згідно з Єдиним звітом про вчинення кримінальних правопорушень Генеральної прокуратури України, у 2013 році до ЄРДР було внесено 1021 факт ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів, у 2014 році 1148, у 2015 – 1022, у 2016 – 4740, у 2017 – 12036. Тобто, питома вага фактів

ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів зростає щороку. Проте, з обвинувальними актами до суду у 2013 р. направлено 619 кримінальних проваджень, у 2014 – 674, 2015 – 707, 2016 – 2124, 2017 – 7600 [1].

Офіційна статистика відображає не стільки стан злочинності, скільки стан її реєстрації в державі. Латентність злочинів істотно спотворює уявлення про криминологічну ситуацію, реальний стан, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди. Беззаперечним є той факт, що латентну злочинність неможливо виміряти та представити у точних цифрах. У даній ситуації можна вести мову лише про кримінальні провадження, що внесені до ЄРДР.

Сутності генезису явища порнографії, соціально-правовим аспектам її виникнення й існування у різні часи та епохи, питанням її профілактики, велику увагу приділяли мислителі, учені, діячі культури та мистецтва минулого, зокрема В.М. Броннер, Ам-Рін Отто Генне, М.Н. Гернеттабагато інших.

Незважаючи на постійні зміни в правових підходах держав до боротьби з порнографією, це явище продовжує існувати й постійно модифікуватися залежності від історичного, політичного, соціально-економічного, культурного розвитку суспільства, має негативні тенденції до розповсюдження, в тому числі мережею Інтернет.

Категорія «злочини проти моральності у сфері статевих стосунків» у вузькому (власному) розумінні містить склади злочинів, передбачені ст. 301–303 КК України. Щодо широкого розуміння категорії «злочини проти моральності у сфері статевих стосунків», то воно включає в себе додатково також склади злочинів, пов'язані з торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації або використання у порнобізнесі (ст. 149 КК) і з розбещенням неповнолітніх (ст. 156 КК).

Згідно з чинним КК України, до злочинів проти громадської моральності належать: 1) посягання на основні моральні принципи й цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства (ст. 297, 298, 299 і 300 КК); 2) ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів – ст. 301 КК України; 3) створення або утримання місць розпусти і звідництво – ст. 302 КК України; 4) сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією – ст. 303 КК України; 5) посягання на основні принципи моральності у сфері морального і фізичного розвитку неповнолітніх (ч. 2 ст. 299, чч. 2, 3 ст. 300, чч. 2, 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, чч. 3, 4 ст. 303, ст. 304 КК).

Згідно Закону України «Про захист суспільної моралі», заборонено виробництво і ввезення в Україну творів, зображень інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, їх виготовлення перевезення чи інше переміщення, реклама, збут чи розповсюдження [2].

Проведений нами змістовний аналіз наявних наукових розвідок щодо протидії аналізованим злочинам показав, що унауцікримінального права ця проблема ґрунтовно досліджувалась провідними вітчизняними науковцями, зокрема М. Бажановим, О. Джужею, О. Дудоровим, О. Рябчинською, В. Тацієм та ін. Водночас, переважно роботи за цією тематикою ґрунтувались на КК України в редакції 1960 р. та 2001 р., в умовах КПК України 1960 року та практиці збуту та розповсюдження предметів порнографічного характеру на відповідних носіях, зокрема й цифрових (CD, DVD, USB). Як наслідок, сьогодні питання кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак цих злочинів, зокрема збуту і розповсюдження порнографічних предметів мережею Інтернет, викликають труднощі у слідчій та судовій практиці, потребують не лише юридичних, а й

спеціальних технічних знань [3-7].

Кримінологічні та криміналістичні аспекти виявлення, попередження і розслідування злочинів, пов'язаних з обігом порнографічної продукції, досліджувались у роботах О. Рябчинської, В. Малярової, Л. Козлюка, Д. Паляничка, С. Хільченката ін. Мета і задачі досліджень лежали в площині аналізу кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, розробки рекомендацій по удосконаленню практики їх застосування, а також підвищенню ефективності запобігання цим злочинам [8-11].

Аналіз вказаних праць засвідчив, що злочини проти моральності становлять певний кримінологічний та криміналістичний інтерес, оскільки, не маючи конкретно визначеного кола можливих потерпілих, вони належать до категорії так званих «злочинів без конкретного визначення кола жертв». Сама лише ця обставина дає змогу говорити про значні масштаби латентності останніх.

Окремі аспекти організації і тактики протидії кіберзлочинності висвітлили у своїх наукових працях В. Шендрік, С. Сафронов, Є. Жилінта ін. Так, аналіз праць вказаних науковців показав, що більшість із них присвячена шахрайству із використанням комп'ютерних технологій. Водночас питання організаційно-тактичних основ протидії злочинам у сфері незаконного розповсюдження та збуту протиправного контенту мережею Інтернет не розглядався [12, 13].

Саме завдяки розвитку кіберможливостей, у т.ч. й науково-технічного процесу, виникають нові форми експлуатації людини, у т.ч. й дитяча порнографія. Такою формою є, зокрема, процес download-upload та подальший перегляд матеріалів із неправомірними контентом. Серед злочинів, що посягають на моральність у мережі Інтернет виділяємо порнографію, інтернет-педофілію, розбещення неповнолітніх тощо. Інтернет став найпотужнішим ринком збуту та розповсюдження цієї кримінальної продукції.

За останнє десятиріччя значно спростився доступ до будь-якої інформації, не виключенням стали і приватні сфери життя. Сучасні засоби масової комунікації загострюють проблему впливу на особистість і, зокрема, на сферу статевих відносин. Завантажуючи, надсилаючи, опубліковуючи своє фото, діти та підлітки не усвідомлюють наслідки можливого використання таких зображень. Але, маючи лише фото із обличчям дитини та використовуючи новітні комп'ютерні технології, можна легко скомпонувати порнографічні знімки, які злочинці здатні збувати та розповсюджувати мережею Інтернет.

Не ставлячи під сумнів теоретичну та практичну значущість результатів праць вітчизняних та зарубіжних дослідників констатуємо, що ними розглядалися загальні, аксеологічні аспекти отримання доказово значущої інформації та доказів, різні методики розслідування та тактики виявлення певних видів злочинів. Однак, низка актуальних та вкрай значущих проблем, зокрема питання щодо організації і тактики виявлення і розслідування обігу порнографічної продукції у мережі Інтернет, потребують наукового осмислення та узагальнення із урахуванням практики діяльності оперативних та слідчих підрозділів Національної поліції України.

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2012–2017 роки. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

2. Про захист суспільної моралі [Електронний ресурс]: Закон України від 20 листоп.

2003 р. № 1296-IV. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>

3. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / [М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер ; Х. : Право, 2001. – 496 с.

4. Джужа О. М. Запобігання злочинам, що пов'язані із сексуальним насильством : монографія. – К. : Атіка, 2009. – 240 с.

5. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : [наук.-практ. посіб.] / О. О. Дудоров. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 352 с.

6. Рябчинська О.П. Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2003. – 21 с.

7. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник // М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.

8. Малярова В. О. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Малярова В. О. – Харків, 2014. – 245 с.

9. Козлюк Л. Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 2009. – 214 с.

10. Паляничко Д. Г. Загальне поняття порнографії, її види та критерії визначення / Д. Г. Паляничко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 50. – С. 225-232.

11. Хільченко С. В. Методика розслідування поширення порнографічних предметів : навч. посіб. / С.В. Хільченко. – К. : Вид-во ПАЛІВОДА А. В., 2008. – 152 с.

12. Шендрик В.В. Боротьба з порнографією: криміналістичні та оперативно-розшукові аспекти : навч. посіб. / Шендрик В.В., Сафронов С.О., Крепаков І.О., Жилін Є.В. – Харків, 2010. – 261 с.

Бакало Вікторія Олександрівна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Наук. кер. – к.ю.н. Гаркуша В.В.,
доцент кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Одним із негативних явищ сучасного українського суспільства є злочинність. У зв'язку з Євроінтеграцією України, пріоритетними напрямку розвитку країни є створення надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки.

З розвитком транспорту збільшується потужність транспортних засобів та швидкість їх руху, що має важливе значення для розвитку суспільства. У свою чергу, це викликає і негативні явища, оскільки більш тяжкими стають наслідки транспортних аварій, в яких гинуть люди, матеріальні цінності.

В умовах прискорених темпів автомобілізації, високої інтенсивності дорожнього руху особливу гостроту набуває проблема забезпечення безпеки

дорожнього руху, вирішення якої спрямоване на збереження життя і здоров'я громадян. Смертність від аварій на транспорті – одна з самих високих серед причин загибелі людей. Найбільш розповсюдженим видом автотранспортних злочинів є наїзд на пішохода – 43% від загальної кількості.

За результатами аналізу наявних статистичних даних та аналітичного звіту Світового банку в Україні більшість ДТП с тяжкими наслідками виникає через:

- перевищення швидкості водіями, що є основною причиною настання смерті у 39% випадків;
- необлаштованість пішохідних переходів (відсутність освітлення, розмітки тощо), що призводить до смертельних наслідків у 38% випадків;
- порушення правил проїзду перехресть, на яких стається до 30% всіх ДТП із смертельними наслідками;
- керування транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння [1].

Особливу роль у дорожньо-транспортних злочинах отримав так званий “людський фактор”. Біля 85% дорожньо-транспортних злочинів відбуваються через порушення водіями правил дорожнього руху, більше 20% через водіїв, що знаходяться у стані алкогольного сп'яніння [2].

Разом з заходами загальної профілактики діяльність Національної поліції має конкретну спрямованість, що пов'язана з процесуальними обов'язками виявляти причини та умови, що сприяють дорожньо-транспортним злочинам. У зв'язку з цим необхідно підвищити рівень професійної підготовки працівників патрульної поліції та іншим уповноваженим особам Національної поліції, на яких покладено забезпечення безпеки дорожнього руху.

На сьогоднішній день Україна намагається плідно співпрацювати з європейськими країнами та перейняти той досвід, який знаходиться у них досить на високому рівні. Наша держава за аналізом статистичних та аналітичних даних Світового банку займає одне з перших місць за рівнем смертності та травматизму внаслідок ДТП. У зв'язку з цим, Кабінет Міністрів України розробив стратегію з підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року, одним із головних завдань якої є зниження рівня смертності внаслідок ДТП, ступеня тяжкості наслідків ДТП для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат України від дорожньо-транспортного травматизму, а також запровадження ефективної системи управління безпекою дорожнього руху для забезпечення захисту життя та здоров'я населення [3].

Для підвищення рівня безпеки дорожнього руху, на нашу думку необхідно істотно збільшити розмір штрафів за вчинення адміністративних правопорушень, а також застосовувати до правопорушників кримінальну відповідальність за умисне невиконання судового рішення про позбавлення права керувати транспортними засобами. Ще досить важливим фактором є посилення ролі органів місцевого самоврядування в забезпеченні системи безпеки дорожнього руху в містах, населених пунктах з обов'язковим визначенням відповідальних за виконання та подання звітів регіональних органів, а також надання органам місцевого самоврядування повноваження щодо можливості створення та регулювання безпечних і зручних умов руху транспортних засобів і пішохідів вулицями і дорогами міст та інших населених пунктів, зокрема щодо обмежень швидкості руху транспортних засобів на ділянках доріг у межах населених пунктів, які створюють загрозу для учасників дорожнього руху.

1. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.06.2017 № 481. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/481-2017-%D1%80>).

2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://vuzlib.com.ua/articles/book/42045-Zarob%D1%96gannja_zlochynam_shho_p/1.html

3. Уряд схвалив Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року.[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250145241>

Бурдико Костянтин Дмитрович
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
наук. кер. – *к.ю.н. Гаркуша В.В.,*
доцент кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Актуальність обраної теми обумовлена об'єктивною необхідністю посилення і поглиблення забезпечення публічного порядку та безпеки, що і означає підвищення ролі правоохоронної діяльності, в першу чергу органів Національної поліції, з чітким визначення їх компетенції у досліджуваній сфері. Деякі проблемні питання забезпечення публічної безпеки підрозділами органів Національної поліції були предметом досліджень таких учених, як І. П. Голосніченко, Д. П. Калаєнов, А.Т. Комзюк, М. В. Корнієнко, Б. Г. Литвак та інші. Однак приймаючи до уваги складність досліджуваної проблеми, те, що сфера діяльності органів Національної поліції характеризується можливістю прояву реальних загроз публічній безпеці унаслідок наявної специфіки, тому вона ще не в повному обсязі є розкритою та дослідженою, а отже залишається достатньо актуальною.

Реформування Національної поліції відбувається на тлі занепаду всього спектру органів правоохоронної системи, різкого зростання кількості злочинів, дотепер немає чіткої сформованої системи забезпечення безпеки особи за особливих умов, присутні також й інші негативні процеси та чинники.

Внаслідок процесів реформування правоохоронних органів в Україні було ухвалено новий закон "Про Національну поліцію" від 02.07.2015 року. На відміну від закону України "Про міліцію", новий закон має суттєві зміни. По-перше, за обсягом він став більш розширеним і включає в себе 105 статей, а по-друге, нашу увагу привернули актуальні питання компетенції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку новоствореної Національної поліції України.

Водночас невирішеною залишається низка питань теоретичного та прикладного характеру, які набувають особливої актуальності, з урахуванням змін, яких зазнає система правоохоронних органів.

Метою нашої роботи є всебічне дослідження компетенції органів Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання: визначити правове поле компетенції та повноважень органів Національної поліції із забезпечення публічної безпеки; визначити шляхи вдосконалення компетенції органів Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку.

Розглядаючи вищезазначене питання слід згадати етимологію поняття «компетенція». У тлумачному словнику С.І. Ожегова компетенція визначається як «коло питань, у яких хто-небудь добре обізнаний; коло чийось повноважень, прав» [1]. «Новий тлумачний словник української мови» поняття «компетенція» трактує як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [2].

Посеред інших завдань, одразу ж першим пунктом статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. Це законодавчо визначене привілейоване становище забезпечення публічної безпеки та порядку також підсилює наукову інтерес та актуальність даного питання. Однак законодавець використовує термін «публічна безпека» не розкриваючи його змісту [3].

Визначення поняття «публічна безпека» є питанням наукових досліджень, зокрема В.Г. Фатхутдінов, провівши аналіз частотності операціоналізації та контекстуальності використання цього терміна, прийшов до висновку, що його вживання взагалі обмежене лише науковою сферою і не має свого аналогу й законодавчої закріпленості, оскільки функціонування його в чинних нормативно-правових актах України не зафіксовано [4].

Із усіх підрозділів із забезпечення публічної безпеки та порядку центральною, на нашу думку, є саме патрульна поліція, оскільки вони є ядром всіх сил, що використовуються в забезпеченні правопорядку в державі. Формуванню підрозділів патрульної поліції в нашій державі передувала необхідність вирішення таких проблемних завдань, як: 1) підвищення якості та ефективності роботи патрульних нарядів; 2) збільшення щільності нарядів поліції; 3) підвищення рівня довіри населення до Національної поліції за рахунок підвищення авторитету її діяльності.

Згідно із Законом України «Про Національну поліцію», компетенцію сил органів Національної поліції можна поділити на три групи: 1) право, що сприяє безпосередньому виконанню службових обов'язків; 2) право, що сприяє опосередкованому виконанню службових прав; 3) право, що дозволяє працівникам Національної поліції реалізовувати конституційне право на державну службу [3].

До першої групи прав працівника Національної поліції слід віднести ознайомлення з документами, що визначають його права та обов'язки відповідно до посад в органах Національної поліції, ознайомлення з матеріалами своєї особистої справи та право звернення до суду для вирішення суперечок, пов'язаних із державною службою.

До другої групи прав працівника Національної поліції відносяться: а) отримання в установленому порядку інформації і матеріалів, необхідних для виконання посадових обов'язків; б) відвідувати в установленому порядку для виконання посадових обов'язків підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності; в) ухвалення рішень і участь в їх підготовці відповідно до посадових обов'язків; г) перепідготовка (перекваліфікація) і підвищення квалі-

фікації за рахунок відповідного бюджету; д) внесення пропозицій щодо вдосконалення організації роботи органів Національної поліції.

Третю групу прав працівника Національної поліції складають: а) участь за своєю ініціативою в конкурсі на заміщення вакантної посади; б) право на просування по службі; в) об'єднання в професійні союзи (асоціації) для захисту своїх прав, соціально-економічних і професійних інтересів та інше; г) пенсійне забезпечення з врахуванням стажу посадової особи в органах Національної поліції; д) право на грошове забезпечення, що складається з посадового окладу, окладу за спеціальне звання, надбавки за вислугу років та специфічні умови роботи, а також премій за результатами роботи [5].

Підсумовуючи все вищевикладене, можна запропонувати вирішення актуальних та проблемних питань компетенції органів Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку, як комплексне рішення питання щодо організації заходів та засобів попередження і розкриття злочинів та адміністративних правопорушень, а саме організації забезпечення публічної безпеки та порядку. У зв'язку з цим, є необхідність розширення компетенції працівників саме патрульної поліції у даній сфері.

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка: [70000 слов] / под ред. Н.Ю. Шведовой – 23-е изд., испр– М.: Русский язык, 1990. – 917 с.

2. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / укладачі: Д.Н. Ушаков, под ред. Н.Ф. Татянянченко–М.: Альта-Пресс, 2005. – 1216 с.

3. Про Національну поліцію: закон України від 02 липня 2015 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.

4. Фатхутдінов В.Г. Частотність операціоналізації та контекстуальність використання терміна “публічна безпека” в Законі України “Про Національну поліцію України” / В.Г. Фатхутдінов. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://goal-int.org/chastotnist-operacionalizacii-ta-kontekstualnist-vikoristannya-terminu-publichna-bezpeka-v-zakoni-ukraini-pro-nacionalnu-policiyu-ukraini/>.

5. Панова О.О. Компетенція органів Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки // Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб.матеріалів I міжнар. наук.-практ.конф., м.Харків, 20 трав.2016 р.. – Харків: ХНУВС, 2016. – С. 48-51.

Южека Роман Сергійович

студент юридичного факультету

Науковий керівник: викладач кафедри

загальноправових дисциплін

та адміністрування **Тарасенко Ю.М.**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Ефективність протидії кіберзлочинності безпосередньо пов'язана з рівнем теоретичного осмислення чинників дестабілізації відносин, пов'язаних з інформаційними ресурсами. Проблема кіберзлочинності в Україні набула значної

актуальності і протидія цьому негативному явищу є одним із першочергових завдань держави у справі захисту її не тільки економічних інтересів, а й національної безпеки в цілому. У зв'язку з цим, вищезазначене свідчить про актуальність дослідження проблем протидії кіберзлочинності в Україні.

Перш за все, доцільно звернути увагу на те, що під кіберзлочинністю слід розуміти сукупність злочинів, що вчинюються у віртуальному просторі за допомогою комп'ютерних систем або шляхом використання комп'ютерних мереж та інших засобів доступу до віртуального простору, в межах, а також проти комп'ютерних систем, комп'ютерних мереж і комп'ютерних даних. Поняття «кіберзлочинність» охоплює коло злочинних посягань у віртуальному середовищі, а також його використання передбачає міжнародне законодавство [1, с. 54].

Кіберзлочинність – неминучий наслідок глобалізації інформаційних процесів. Простота, легкість, анонімність, доступність і заощадження часу – якості, що роблять інформаційні технології привабливими для людства, – не могли не притягнути до себе уваги осіб, що здійснюють протиправну діяльність. Зі зростанням використання інформаційних технологій у різних сферах діяльності людини зростає і використання їх з метою вчинення злочинів. Це зростання також є неминучим процесом, оскільки законодавче регулювання відносин у сфері інформаційних технологій не може ні випередити їх розвиток, ні навіть йти з ним паралельно [2, с. 4]. Тому дослідженням проблем протидії зі злочинами в кіберпросторі приділяється значна увага, що обумовлено об'єктивними процесами розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій і їх впровадженням у різні сфери громадської діяльності.

Як свідчить аналіз, виділяються такі основні тенденції розвитку комп'ютерної злочинності в Україні: високі темпи зростання; корислива мотивація більшості вчинених комп'ютерних злочинів; ускладнення способів вчинення комп'ютерних злочинів і поява нових видів протиправної діяльності у сфері комп'ютерної інформації; зростання кримінального професіоналізму комп'ютерних злочинців; омолодження комп'ютерних злочинців і збільшення долі осіб, що раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності; зростання матеріального збитку від комп'ютерних злочинів у загальній частці збитку від інших видів злочинів; перенесення центру тяжіння на скоювання комп'ютерних злочинів з використанням комп'ютерних мереж; переростання комп'ютерної злочинності в розряд транснаціональної злочинності; високий рівень латентності комп'ютерних злочинів [2, с. 5]. Тим паче, притягнути до кримінальної відповідальності таких осіб процесуально складно, особливо, якщо злочинець здійснює кримінальне правопорушення, знаходячись в будь-якій частині світу.

Проблема протидії кіберзлочинності в сучасній Україні – це комплексна проблема, яка потребує нагального вирішення в контексті зростання темпів глобалізації. Сміливо можна робити висновок, що сьогодні законодавча база, матеріальне та кадрове забезпечення спеціалізованих правоохоронних органів не відповідає вимогам, що пред'являються сучасним рівнем розвитку технологій.

Отже, пріоритетним напрямком нашої держави, у сфері протидії кіберзлочинності, є: осучаснення нормативно-правової бази, державне фінансування діяльності кіберполіції, добір кваліфікованих кадрів у спеціалізований орган, орга-

нізація взаємодії і координація зусиль правоохоронних органів, спецслужб, судової системи, забезпечення їх необхідною матеріально-технічною базою.

Безумовно, боротьба з кіберзлочинністю повинна стати пріоритетною функцією всіх правоохоронних органів. Протидія кіберзлочинності – це частина національних інтересів держави. Важливо зазначити, що жодна держава сьогодні не в змозі протистояти кіберзлочинності самостійно. Нагальною є необхідність активізації міжнародної співпраці в цій сфері [3, с. 63].

У протидії кіберзлочинності відіграє важливу роль і державно-приватне партнерство. Про наявність такого партнерства зазначають більше половини всіх держав світу. Це партнерство рівною мірою створюється як на підставі неофіційних домовленостей, так і на юридичній основі. Найчастіше партнерські відносини встановлюються з організаціями приватного сектора, за ними йдуть наукові установи та міжнародні і регіональні організації. Партнерські відносини в основному використовуються для полегшення обміну інформацією про загрози і тенденції, а також для діяльності із попередження кіберзлочинності і вжиття заходів у конкретних випадках.

Отже, кіберзлочинність в Україні загрожує не тільки економічним, а вже й національним інтересам. Сучасні прояви кіберзлочинності носять небезпечний характер та розповсюджуються на всю територію, особливо уразливими є державні електронні бази, розробниками яких не завжди є спеціалісти нашої держави. Такі злочини стають дедалі більш складними, зростає кількість матеріальної і нематеріальної шкоди, завданої такими злочинами. Єдиною реальною можливістю ефективно протистояти кіберзлочинності є вдосконалення чинного законодавства, що регулює відносини у цій сфері, міжнародна співпраця та координація зусиль у цій сфері, активізація діяльності кіберполіції. Ці та інші заходи безумовно позитивно вплинуть на процес боротьби з кіберзлочинністю.

Однозначно, що відповідне питання щодо механізму реалізації та здійснення боротьби з кіберзлочинністю в Україні є ще недостатньо дослідженим, що, в свою чергу, потребує подальшої аналітичної розробки з метою підвищення ефективності протистояння кіберзлочинності в цілому.

1. Яценко Я.С. Деякі сучасні тенденції кіберзлочинності / Я.С. Яценко, К.Ю. Ісмаїлов // Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 23–25 листоп. 2016 р. – Кропивницький : КНТУ, 2016. – С. 54–55.

2. Орлов О.В. Попередження кіберзлочинності – складова частина державної політики в Україні / О.В. Орлов, Ю.М. Онищенко // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип 1. – С. 1-7.

3. Пфо О.М. Аналіз кіберзлочинності як комплексної проблеми / О.М. Пфо // Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 23–25 листоп. 2016 р. – Кропивницький : КНТУ, 2016. – С. 63.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ВІТЧИЗНЯНИЙ
ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Матеріали

II Міжнародної науково-практичної конференції

*(15 березня 2018 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

*Українською, російською, англійською
та французькою мовами*

Оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Підп. до друку 12.03.2018. Формат 60x84/16. Друк – трафаретний. Папір офісний. Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 29,00. Обл.-вид. арк. 30,00. Тираж – 100 прим. Зам. № 01/18-зб

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи ДДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018